This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

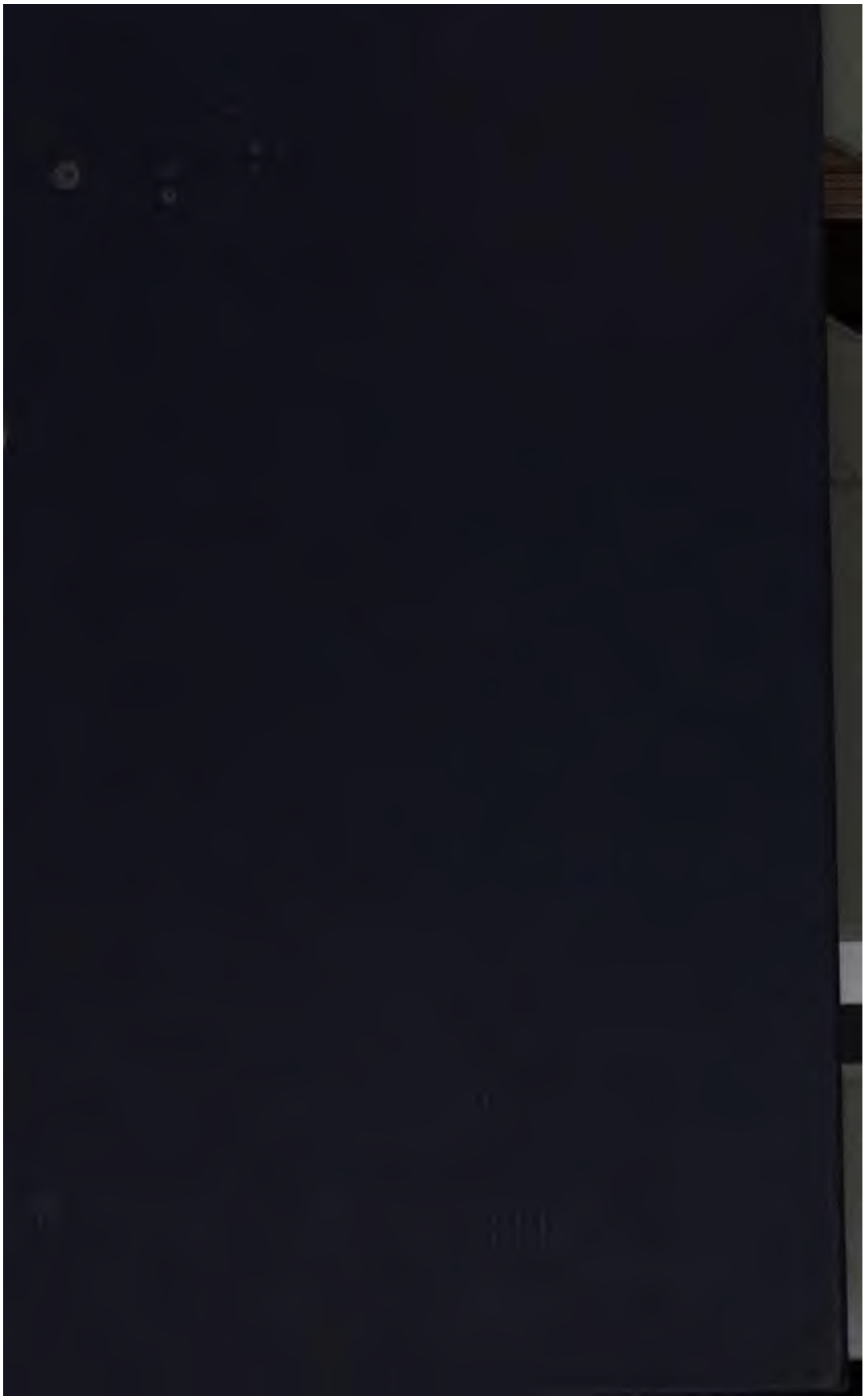

HARVARD COLLEGE
LIBRARY

FROM THE BEQUEST OF
JAMES WALKER
(Class of 1814)
President of Harvard College

"Preference being given to works in the Intellectual and Moral Sciences"

Anal.

THE

WHOLE WORKS

OF THE

MOST REV. JAMES USSHER, D. D.,

LORD ARCHBISHOP OF ARMAGH,

AND

PRIMATE OF ALL IRELAND.

VOLUME X.

~~XII. 7331~~
C1374.10

Walker fund.

ANNALES

VETERIS TESTAMENTI

A

PRIMA MUNDI ORIGINE

DEDUCTI,

UNA CUM

RERUM ASIATICARUM ET ÆGYPTIACARUM

CHRONICO,

A

TEMPORIS HISTORICI PRINCIPIO USQUE AD MACCABAICORUM INITIA

PRODUCTO.

JACOBO USSERIO ARMACHANO

DIGESTORE.

LONDINI.

1650.

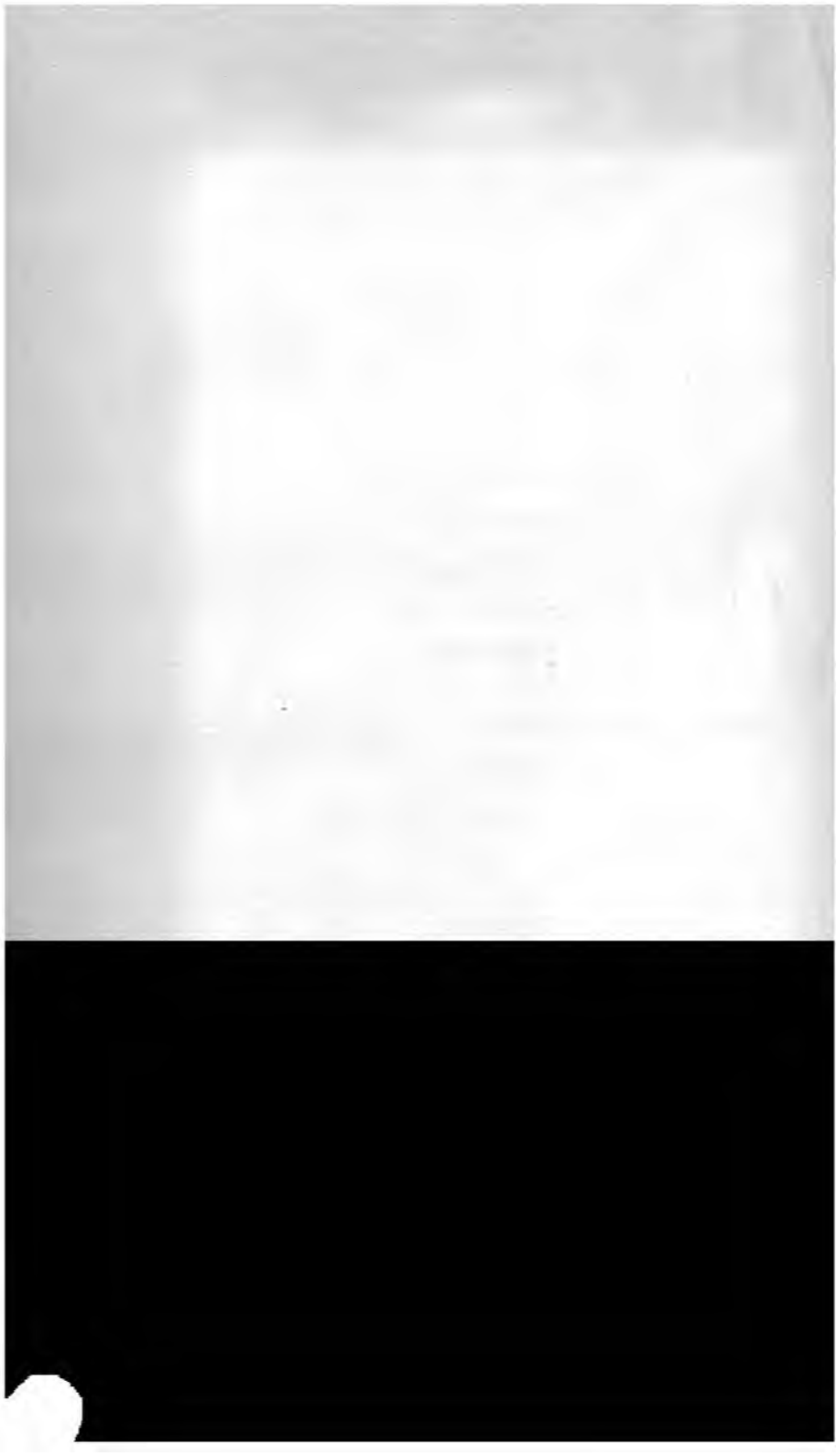

CONTENTS

OF

THE TENTH VOLUME.

PAG.

Ætas mundi sexta 1

Ætas mundi septima 473

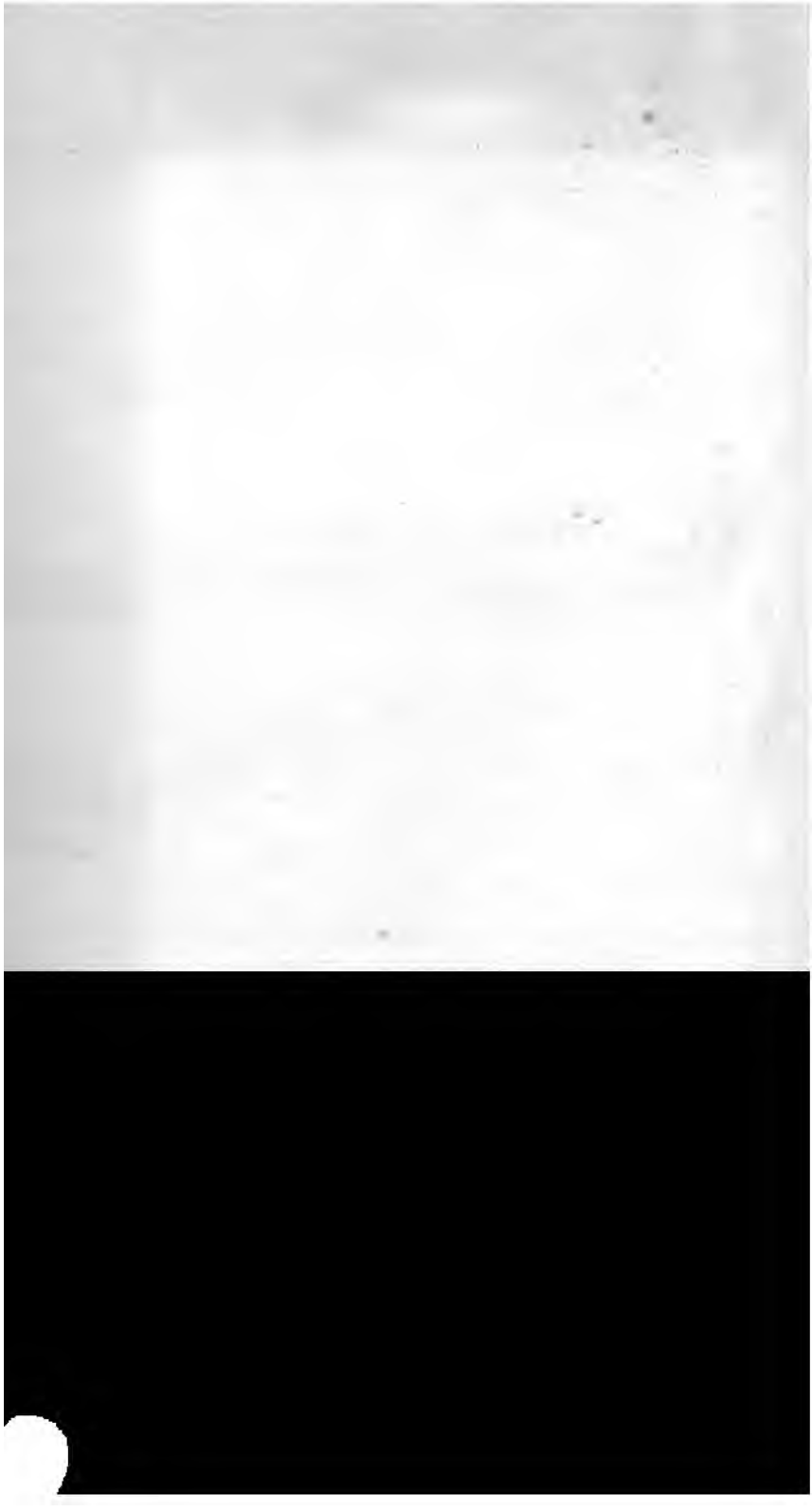

ANNALES

VETERIS TESTAMENTI.

ÆTAS MUNDI SEXTA.

3938. SINATRUCI (quem Appianus Sintricum, Dio communi Parthicorum regum appellatione Arsacem nominat) defuncto successit filius ejus Phraates illius nominis secundus Parthorum rex, cognomento impio Deus appellatus[a]. Vide supra ad annum mundi 3935.

Hyrcanum, post excessum Alexandræ matris elapsis tribus mensibus, ab Aristobulo juniore fratre pulsum fuisse regno, apud Josephum legimus[b]. Sed cum ab Hyrcano regnare incipiente, Q. Hortensio et Q. Metello Cretico consulibus, usque ad Aristobulum regnare desinentem captis a Pompeio Hierosolymis C. Antonio et M. Tullio Cicerone consulibus sex annos effluxisse constet, et ex eis non plures quam tres annos totidemque menses Aristobulo Josephus ipse tribuat; Hyrcani regno tres, non menses, sed annos tribuendos esse apparet: ex quibus nos, ad temporum exæquationem, duos tantum menses detrahendos esse censemus.

[a] Appian. in Mithridatic. pag. 242. et Dio, lib. 36. collat. cum Phlegonte, in bibliotheca Photii, cod. 97.

[b] Lib. 15. cap. 9.

Hoc igitur tempore, commisso ad Jerichuntem prælio, multi ex Hyrcani militibus ad fratrem Aristobulum transfugerunt. Quo facto, Hyrcanus in arcem confugit; in quam custodiendi filii et uxor Aristobuli a matre Alexandra depositi fuerant. Reliqui etiam ejus factionis homines cum victoris metu intra septum templi se recepissent, brevi deditionem fecerunt. Cœptum est deinde agi inter fratres de pacis conditionibus: in quibus obtinuit Aristobulus ut regnaret, et fratrem sineret in otio frui quæ illi obvenerant facultatibus, et privatam vitam agere. Hoc fœdus in ipso templo, data acceptaque fide, junctisque dexteris sancitum est: et post mutuos complexus in conspectu populi factos, digressi fratres sunt; alter in regiam, alter privatus in ædes Aristobuli[c]. Sicque Aristobulus regnum simul usurpavit et summum sacerdotium, annis tribus, et mensibus totidem; ut dictum est[d].

Quum ipsis Kalendis Januariis quibus Lucius Tullus et Æmilius Lepidus consulatum inierunt, (quæ, ut annus tum apud Romanos agebatur, in Octobrem Julianum incidebant) legem sub præcedentis diei vesperam a C. Manilio tribuno plebis latam, quæ libertis suffragiorum jus idem cum patronis tribuebat, senatus abrogasset; metuens sibi Manilius, semper venalis et alienæ minister potentiæ, ut absentis Pompeii gratiam aucuparetur, legem promulgavit aliam: ut belli contra Mithridatem, et Tigranem administrationem, una cum legionibus et provinciis quas Lucullus habebat, Cilicia quoque quam Marcius rex et Bithynia quam Acilius Glabrio obtinebat, Pompeius acciperet; retineretque classem et imperium maritimum, ut ab initio acceperat[e].

Indignatione maxima nobilitatis legem istam fuisse latam, notavit Livius. Senatui enim et optimatibus affici Lucullum injuria apparebat; cui non belli sed triumphi mitteretur successor, nec bellis gerendis sed rerum gestarum præmiis cedere, eaque permittere aliis cogeretur[f].

[c] Joseph. lib. 14. cap. 1.

[d] Id. lib. 20. cap. 8.

[e] Dio, lib. 36. cum Livio, lib. 100. Velleio Paterc. lib. 2. cap. 33. Asconio Pediano in orat. Cornelianam et Plutarcho in Pompeio.

[f] Plutarch. in Lucullo.

Displicebat quoque, quod Marcius et Acilius, antequam magistratus sui tempus exiret, eo se abdicare juberentur[g]. Sed maxime Pompeii suspecta erat potentia, cui uni hac ratione totum Romanum imperium subjectum videretur. Quas enim videbatur provincias priore lege Gabinia non obtinere, Phrygiam, Lycaoniam, Galatiam, Cappadociam, Ciliciam, superiorem Colchidem, Armeniam, lege hac Manilia ille accipiebat[h]; prorogata illi eadem potestate belli pacisque, et arbitratu proprio vel hostes judicandi, vel asciscendi socios, ut quemque dignum existimaverit. Sed et in omnes exercitus, quotquot essent extra Italiam, eidem imperium datum est. Quæ omnia simul nunquam cuiquam ante hunc populus Romanus contulerat[i].

Hac occasione habita est a Cicerone, tum prætore, oratio pro lege Manilia; anno vigesimo tertio post immanem illam omnium civium Romanorum in Asia cædem, Mithridatis jussu, uno die patratam. Sic enim ibi, de eo ille: "Ab illo tempore, annum jam tertium et vicesimum regnat: et ita regnat, ut se non Ponto neque Cappadociæ latebris occultare velit, sed emergere e patrio regno atque in vestris vectigalibus, hoc est, in Asiæ luce versari."

Pompeius, qui adhuc in Cilicia belli piratici reliquias persequebatur; vel eo confecto (ut in vita illius habet Plutarchus) vacuas negotiis urbes visebat, ubi per literas quæ Romæ acta essent accepit, dicitur amicis adstantibus et congratulantibus frontem contraxisse, ac femur percussisse, quasi moleste jam ferens et pertæsus imperii suscipiendi; cujus tamen omnes sciebant illum fuisse cupientissimum[k]. Cumque se prius velut in Cretam et ad Metellum navigaturus paravisset; nulla deinceps Cretæ, vel aliorum maritimorum negotiorum, si qua restabant nondum confecta, ratione habita, in barbarico bello ador-

[g] Dio, lib. 36.
[h] Plutarch. in Pompeio.
[i] Appian. pag. 238.
[k] Plutarch. in Pompeio. Dio, lib. 36.

nando totus erat[l]. Et propositis ubique edictis, milites revocavit ad se, dynastasque et reges pacatos evocavit[m].

Tigranes junior, Mithridatis ex filia nepos, a Tigrane patre deficiens, bello ab eo victus est. Indeque primores sibi adjungens patris imperio offensos, ad Phraatem regem Parthorum confugit[n].

Pompeius ad gerendum bellum adversus Mithridatem profecturus, cum rege Parthorum Phraate amicitiam renovavit[o]: fœdere conditionibus pristinis (Syllæ et Lucullo oblatis) inito; de quo Pompeius, apud Lucanum, libro octavo:

> ——— si fœdera nobis
> Prisca manent, mihi per Latium jurata Tonantem,
> Per vestros astricta magos.

Pro cujus cum Pompeio initi fœderis ratione Phraates, Armeniam Tigrani subditam una cum juniore Tigrane invasit. Pervenientes igitur usque ad urbem Artaxata, obviis omnibus subactis, eam obsederunt: Tigrane sene, eorum metu, in montes sese subducente[p].

Ad tentandum Mithridatis animum, Metrophanem, qui amicas ei conditiones offerret, Pompeius misit. Mithridates Pompeium parvi admodum eo tempore pendebat, quod Phraatem regnum Parthorum recens adeptum adjuncturum sibi sperabat. Quem ubi celeriter a Pompeio præoccupatum ad invadendum Tigranis Armeniam impelli percepisset; animo collapsus, legatos extemplo ad Pompeium misit, qui de conditionibus pacis agerent. Pompeius, ut arma deponeret, et transfugas traderet, jubebat[q].

Ubi id primum in castris Mithridatis est auditum, transfugæ, quorum magnus erat numerus, ne traderentur veriti, atque barbari, ne destituti auxilio horum bellare cogerentur, tumultuabantur: et admisissent aliquid in Mithridatem, nisi legatos a se missos ille prætendisset, non pacis

[l] Dio, lib. 36.
[m] Plutarch. in Pompeio.
[n] Liv. lib. 100. Appian. pag. 242. Dio, lib. 36.
[o] Liv. lib. 100.
[p] Dio. lib. 36.
[q] Dio. lib. 36.

petendæ causa, sed ut Romanorum apparatum specularentur[p]. Juravit igitur se nunquam cum Romanis pacem habiturum, propter ipsorum avaritiam; nec traditurum eis quenquam, nec facturum quicquam nisi in communem utilitatem omnium[q].

Quum jam in Galatiam Pompeius venisset, ei Lucullus obviam factus est[r] ad Danala castellum[s]. Erat Lucullus consulatus ordine et ætate prior, sed Pompeii ex pluribus imperiis et gemino triumpho dignitas major. Fasces laureati, victoriarum causa, utrique præferebantur. Quia vero venerat Pompeius longa via per loca arida et squalida, torridas laureas fascibus ejus circumjectas quum considerarent Luculli lictores, benigne illius lictoribus largiti sunt ex suis recentibus et virentibus. Eam rem amici Pompeii in faustum omen vertere; Luculli victoriarum præmia et ornamenta Pompeium ablaturum[t].

Lucullus debellatum omnino esse affirmabat, neque expeditione quicquam opus esse militari: hac eadem de causa etiam viros, a senatu ad res componendas ablegatos, jam adesse. Pompeio vero quum ut retrocederet non persuaderet, ad eum criminandum se convertit[u]; ortisque inter imperatores jurgiis, cum Pompeius Lucullo avaritiam, Lucullus Pompeio interminatam cupiditatem objiceret imperii; neuter ab eo, quod arguebatur, mentitus argui poterat[x].

Hinc Lucullus in Galatia divisit pro arbitrio captum de hoste agrum, et dona alia dedit. Indeque acerbe a Pompeio est reprehensus; quod hoste vivo provincias componeret, præmiaque et honores dilargiretur quæ facere patrato et confecto bello victores solerent: Pompeius vero paulo longius castris positis, interdixit nequis ei pareret; neque cuiquam permisit eum adire, vel rata esse acta ejus, vel quæ ex consilio decem legatorum dispensabat, verum prohibuit ea per edicta: eratque ob majorem exercitum, quem habebat, formidabilis. Milites quoque ab eo Pom-

[p] Dio. lib. 36.
[q] Appian. pag. 238.
[r] Dio. lib. 36.
[s] Strabo, lib. 12. pag. 567.
[t] Plutarch. in Lucullo, et Pompeio.
[u] Dio, lib. 36.
[x] Vellei. Paterc. lib. 2. cap. 33. Plutarch. in Pompeio.

peius abstraxit omnes, mille et sexcentis solum ad triumphum illi relictis; quos ob contumaciam sibi inutiles et Lucullo ducebat infensos[x]. Valerianas vero (sive Fimbrianas) legiones sibi adscivit: quibus, utut in Lucullum contumacibus, citra omnem seditionem ipse usus est[y].

Inde Romam rediit Lucullus; e Pontica præda librorum copiam secum advehens[z], quibus bibliothecam suam ille instruxit; quæ omnibus, Græcis præsertim, semper patebat[a]. Idemque cerasos primum e Ponto vexit in Italiam[b]. Eum vero omni genere injuriæ a Pompeio affectum senatus honorifice excepit[c].

Metellus, domitis Cretensibus, liberæ in id tempus insulæ leges tulit[d], et longissimæ libertatis fine mulctavit[e]. Eam insulam per biennium Metellum evertisse, diuturnoque bello domitam in potestatem redegisse, legesque Minois Romanis legibus permutavisse; scribit Orosius[f]. Ingentibus præliis intra triennium omnem provinciam eum cepisse, in libro sexto refert Eutropius: Velleio quoque Paterculo astipulante; cujus[g] hac de re verba sunt ista: "Per id tempus a Quinto Metello Creta insula in populi Romani potestatem redacta est, quæ, ducibus Panare et Lasthene, viginti quatuor millibus juvenum coactis, velocitate pernicibus, armorum laborumque patientissimis, sagittarum usu celeberrimis, per triennium Romanos exercitus fatigaverat." Quod bellum Cretense L. Flaccus ex magna parte gessit, atque una cum summo imperatore sustinuit[h]. Octavam militum centuriam, principem dictam, C. Nasennius municeps Suessanus duxit[i]. Q. Metelli miles fuit Cn. Plancius, legato C. Sacerdoti et L. Flacco probatissimus[k].

Eo modo Cretensibus qui ante id tempus in perpetua libertate vixerant, neque unquam alienigenæ domino pa-

[x] Plutarch. in Pompeio, et Lucullo.
[y] Dio, lib. 35. et 36.
[z] Plutarch. in Lucullo.
[a] Isidor. origin. lib. 6. cap. 3.
[b] Plin. lib. 15. cap. 25.
[c] Plutarch. in Pompeio.
[d] Liv. lib. 100.
[e] Vellei. Paterc. lib. 2. cap. 38.
[f] Lib. 6. cap. 4.
[g] Lib. 2. cap. 34.
[h] Cicero, pro Flacco.
[i] Cicero ad Brutum, epist. 8.
[k] Cicero pro Plancio.

ruerant, servitutis jugum impositum est: cognomentumque Metellus ab eis sumpsit Cretici[l].

Antipas, qui et Antipater, Antipæ ducis Idumææ filius, et Herodis regis Judææ pater, vir pecuniosus, natura factiosus et industrius, studens Hyrcani partibus, cum suspectam haberet Aristobuli potentiam, et timeret eum propter mutuam simultatem: clancularíis obtrectationibus effecit, ut contra illum potentiores Judæorum conspirarent: iniquum esse dictitans sinere Aristobulum incubare usurpato per injuriam imperio, ex quo ejecisset fratrem natu majorem, eumque ætatis prærogativa spoliasset. Eisdem verbis etiam Hyrcanum obtundebat assidue; addens ne vitam quidem illi esse in tuto, nisi matura fuga saluti suæ prospiceret: amicos enim Aristobuli nunquam non consultare, quomodo eo sublato de medio dominationem alteri constabiliant. His sermonibus Hyrcanus nolebat credere, quod esset natura bonus, et calumnias non libenter admitteret: quæ quidem animi lenitas et quietis amor paravit ei opinionem ignaviæ. Antipater nihilominus quotidie non destitit novas de fratre criminationes fingere, quasi insidiaretur vitæ illius[m].

Phraates, quum Artaxatorum obsidionem diuturnam fore censeret, filio Tigranis partem copiarum relinquens, domum se recepit[n].

C. Julio Cæsari quæstori ulterior Hispania obvenit: ubi cum mandatu prætoris jure dicundo conventus circumiret, Gadesque venisset, animadversa apud Herculis templum magni Alexandri imagine, ingemuit; et quasi pertæsus ignaviam suam, quod nihil dum a se memorabile actum esset in ætate qua jam Alexander orbem terrarum subegisset, (annorum vero triginta quatuor tum erat Cæsar) missionem continuo efflagitavit, ad captandas quamprimum majorum rerum occasiones in urbe. Decedens ergo ante tempus, colonias Latinas de petenda civitate agitantes adiit: et ad audendum aliquid concitasset, nisi consules conscriptas in Ciliciam legiones paulisper ob id ipsum retinuissent[o].

[l] Dio, lib. 36.
[m] Joseph. lib. 14. cap. 2.
[n] Dio, lib. 36.
[o] Sueton. in Julio Cæsare, cap. 7.

Pompeius totius classis stationibus, quod inter Phœniciam et Bosphorum est, mare amplexus, movit in Mithridatem; habentem tum e propria ditione lectissimum exercitum, triginta millium peditum in phalangem ordinatorum, equitum vero duo (ut apud Plutarchum) vel tria (ut apud Appianum est) millia, ad regni sui præsidium[p]. Et quia Lucullus eam regionem nuper vastaverat, propter inopiam commeatuum multa fiebant transfugia: quamvis rex in deprehensos sæviebat atrocibus suppliciis, quos aut de rupe dabat præcipites, aut mulctabat oculis, aut vivos comburebat. Quo metu absterrebat quidem multos ne transfugerent; sed nihilominus atterebatur inopia[q].

Pompeius equitibus collocatis in insidiis, alios misit qui propalam stationem regis lacesserent: quos jussit post provocationem cedere, quasi territos, donec hostes in insidias provecti terga verterent. Et fortasse victores irrupissent in castra cum fugientibus, ni rex hoc ipsum metuens produxisset pedites: illi vero retrocesserunt. Hæc fuit prima inter partes equestris velitatio[r].

Mithridates aliquandiu subterfugiebat, quod copiis esset minoribus instructus; vastabatque obviam quamque regionem: hostemque hinc inde circumducere, et commeatuum inopia affligere studebat. Ubi vero Pompeius Armeniam minorem, Mithridati subditam, ingressus est, partim hac ipsa de causa, partim ut eam desertam occuparet; ibi demum veritus Mithridates, ne ea regio se absente in potestatem hostium veniret, eodem perrexit[s].

Tumulum ex adverso hostium tutum Mithridates insedit: ubi cum toto exercitu quietem egit, penuria rerum necessariarum Romanos se confecturum sperans; quæ sibi in sua ditione commoranti undique affatim advehebantur. Erat sub eo tumulo planities nuda posita. In eam subinde nonnullos equitum demittebat, qui obvios quosque læ-

[p] Plutarch. in Pompeio. Appian. pag. 238.
[q] Appian. pag. 238. [r] Id. ibid.
[s] Dio, lib. 36.

derent: quo effectum est, ut crebri ab hoste ad ipsum transfugerent[t].

Pompeius quum eo in loco hostem aggredi non auderet, alium castris locum obtinuit, circa quem omnia sylvis erant obsita; ut minus jam hostium equitatus sagittariique nocere possent. Ibi insidiis commodo loco positis, ipse cum paucis ad castra hostium palam accessit, tumultuque excitato, ad locum, quem destinaverat, e castris eos pertraxit: ita magnam hostium cædem fecit. Addidit ea res animos: ideoque alios ad alias regionis partes emisit, qui commeatus adducerent[u].

Quum montem in quo castra habuerat, quasi aridum, Mithridates reliquisset, eum ipsum occupavit Pompeius: atque ex fruticum indole locorumque convexitate conjiciens subesse ibi fontes, imperavit puteos passim deprimi, fuitque in castris statim aquæ affluentia; ut miraretur tam diu id Mithridatem fugisse[x].

Montem autem occupavit Mithridates in Acilisena, aqua præditum, apud Dastira; haud procul Euphrate, qui dividit minorem Armeniam ab Acilisena[y]. Atque hic Pompeium castra regis, in minori Armenia juxta montem Dastracum, obsidione conclusisse, scribit Orosius[z]. Vallum enim centum et quinquaginta stadiorum crebris castellis distinctum regi circumdedit; ut difficilem ei frumentationem redderet. Id opus rex non impediit; sive metu, sive imprudentia, quæ plerumque solet calamitatem antecedere[a]. Per dies quadraginta quinque eum obsessum fuisse, Plutarchus, per quinquaginta dies vix vitam toleravisse, narrat Appianus; cum quicquid jumentorum habebat mactavisset, equis tantum servatis.

Tandem vero Mithridates, ubi hostem tuto rerum necessariarum commeatu auctum, Manaitin regionem Armeniæ (ejusdem nominis deastro consecratam) per aliquos cepisse, frequentesque alios ei se adjungere, Marcii quoque exercitum (cum legionibus quas in Ciliciam, cui ille præfectus fuerat, conscriptas fuisse, ex Suetonio antea

[t] Dio, lib. 36.
[u] Id. ibid.
[x] Plutarch. in Pompeio.
[y] Strabo, lib. 12. pag. 555.
[z] Lib. 6. cap. 4.
[a] Appian.

audivimus) ei accessisse percepit; territus, regionem hanc sibi relinquendam statuit[c]. Inutilibus igitur et ægrotis occisis, cum firmissimis copiis eruptione per noctem facta, per vias difficiles magno silentio clam aufugit[d]; nocturnis deinceps itineribus Armeniam majorem Tigrani subditam petere[e]: atque Pompeium persequentem bello repellere statuens[f].

Postridie Pompeius vix eum assecutus, extremum agmen invasit. Rex ne tum quidem, quamvis amicis suadentibus, descendit in prælium, contentus hostem submovere per equites; et vespere in densissimas sylvas se abdidit[g].

Sequenti die vicum occupavit Mithridates circumquaque munitum rupibus: ad quem unicus ascensus patebat, et servabatur a quatuor cohortibus. Romani quoque ex adverso stationem opposuerunt, ne rex effugeret[h].

Quum in ipsos limites adventum esset, metuens Pompeius ne Euphratem transmittere Mithridates anteverteret atque ita effugeret, nocturnam pugnam tentare instituit[i]. Prior itaque castra movit, fefellitque barbaros meridie conquiescentes; ea pergens via, qua ipsi erant ituri: nactusque locum idoneum inter colles situm, ibi milites in edita traduxit, expectavitque hostium adventum. Barbari, quibus nihil dum adversi evenerat, et jam in loca tuta se accedere credebant, secure, neque custodiæ etiam causa quoquam præmisso, ibant; sperantes ab insequendo jam Romanos destituros[k].

Eo tempore fama fert vixisse Mithridatem in somnis speciem, quæ futura ei prænuntiaret. Videbatur sibi in mari Pontico secundo navigare vento, Bosphorumque jam prospicere et comiter una vectos affari, ut qui certa et indubitata incolumitate gauderet: verum repente ab omnibus se reperisse desertum, ac fragmento exiguo navigii

[c] Dio. lib. 36.
[d] Plutarch. Appian. et Oros.
[e] Dio. lib. 36.
[f] Oros. lib. 6. cap. 4.
[g] Appian. pag. 239.
[h] Appian. pag. 239.
[i] Plutarch. et Dio.
[k] Dio. lib. 36.

jactari. His occupatum motibus et imaginibus assistentes amici excitaverunt, Pompeium nuntiantes adesse. Cum igitur pro vallo necessario pugnandum esset; eductis copiis instruxerunt duces aciem[l].

Hos parare se ubi Pompeius vidit, dubitavit per tenebras discrimen prælii subire: tantum circumferendos, ne fugerent, arbitratus est; ac sub lucem exercitu suo, qui firmior erat, aggrediendos. At majores natu ordinum ductores precando et adhortando concitaverunt eum[m].

Primum igitur ex composito omnes tibicines simul classicum cecinerunt, post et milites et cætera turba clamorem bellicum sustulerunt: tum alii hastis scuta, alii saxis ærea vasa percusserunt. Montes circum cavi acceptum sonitum quam maxime terribilem reddiderunt: quem ut repente barbari nocturnum in desertis locis accepere, vehementer animo dejecti sunt, se divinitus immissum in malum incidisse rati. Interim Romani undique de sublimi lapidibus, sagittis telisque jaculabantur: et ob tantam multitudinem nullum sine vulnere telum cadebat. Cumque jacula omnia consumpsissent, in barbaros decurrerunt: qui mutuo sese trudentes conculcantesque peribant, quum neque seipsos tutari neque hostem aggredi possent; quod major pars equites ac sagittarii essent, quibus neque in tenebris prospectus, neque in tantis angustiis conatus ullus procedebat[n].

Ubi luna effulsit, barbari utique se in luce hostem depellere posse putantes gaudebant: poteratque ipsis commodo esse, nisi eam a tergo Romani habuissent. Luna enim in occasu declivi, umbræ longe corpora præcurrentes incumbebant hostibus: qui longitudinem umbrarum proximitatem hostium rati, cuncta in irritum tela fuderunt; frustra inanem umbram, ac si jam cominus starent, impetentes. Quos Romani veluti inermes postea aggressi, sine labore vicerunt[o].

Nocturnum hoc fuisse prælium, Livius[p], Florus[q], Plutar-

[l] Plutarch. in Pompeio.
[m] Ibid.
[n] Dio. lib. 36.
[o] Dio, cum Floro, Plutarcho, et Eutropio.
[p] Lib. 100.
[q] Lib. 3. cap. 5.

chus[r], Dio[s], Eutropius[t], et Orosius[u], consentiunt. Solus Appianus, interdiu hunc in modum gestum illud fuisse narrat. Uterque exercitus primo mane armatus est: et progressi utrinque stationarii velitabantur per declivia. Nonnulli etiam equites regii sine equis injussi opem ferebant suis militibus: in quos quum complures Romanorum equites irruerent, regii uno agmine castra cursu petebant, ut conscensis equis cum Romanis æquo marte confligerent. Eos ita cum clamore cursuque ruentes conspicati e superiore loco qui adhuc armabantur Pontici, rem non intelligentes, ratique hos captis diversa parte castris fugere; et ipsi projectis armis fugiebant: et quum non pateret exitus, impingebant in se invicem, glomerabanturque donec per rupes desilirent. Reliquum facile fuit Pompeio conficere, cædenti prehendentique inermes et impeditos rupibus. Cæsa sunt ad decem millia, et castra capta cum omni apparatu[x].

Longe plus quam decem millia interiisse, Plutarchus refert. Plurimos fuisse interemptos, et haud pauciores vivos in potestatem hostium venisse, Dio. Quadraginta millia occisa, Eutropius: totidem cæsa vel capta fuisse, scribit Orosius. Pompeium vero, viginti vel triginta tantum de exercitu suo perdidisse, et duos centuriones, Eutropius: Romanos vulneratos mille, vix autem quadraginta interfectos, ait Orosius.

Ipse Mithridates initio octingentorum equitum cuneo per Romanos erupit. Mox cæteris dilapsis, solus relictus cum tribus est. In quibus Hypsicratia fuit (pellex Plutarcho; uxor vero Valerio Maximo et Eutropio dicta) quam, quia virilis semper audaciæ fuerat, Hypsicratem rex appellavit. Tunc vero veste amicta virili Persica et equo vecta, nec corpore ex fugæ prolixitate fatiscere visa est, nec curando regis corpore et equo est fatigata[y]. Filia

[r] In Pompeio.
[s] Lib. 36.
[t] Lib. 6.
[u] Lib. 6. cap. 4.
[x] Appian. in Mithridatic. pag. 239, 240.
[y] Plutarch. Valer. Maxim. lib. 4. cap. 6. Eutrop. lib. 6.

quoque Dripetine Laodice regina nata, duplici ordine dentium deformis admodum, comes fugæ patris fuit[a].

Sic igitur rex inter tumultus belli fuga lapsus, adjutus etiam beneficio sublustris noctis, evasit: per devia equum manu trahens, atque ad omnes nocturnos strepitus trepidans[b]; donec in quosdam equites mercenarios incidit, et peditum circiter tria millia: a quibus statim deductus est in castellum Sinoregem, ubi multum pecuniæ coacervaverat[c]. Quod castellum Inora Plutarchus, Sinoria vel Synoria Strabo appellat; in confinio minoris et majoris Armeniæ positum[d].

Inde munera et annuum stipendium fugæ comitibus dedit; et sex ferme talentorum millia secum tulit[e]. Vestes pretiosas, inde sumptas, confluentibus ad ipsum ex fuga distribuit. Præterea lethale virus cuique amicorum ferendum secum dedit, nequis in manus hostium veniret invitus. Inde in Armeniam ad Tigranem contendit[f].

Tigranes a Mithridate per legatos compellatus, non modo eum non suscepit, sed etiam legatos comprehensos in vincula conjecit: eum Tigrani filio suo contra se seditionis causam fuisse prætendens[g]. Centum quoque talenta in caput ejus Tigranem pronuntiasse, Plutarchus refert. Ita spe sua frustratus Mithridates, præteritis Euphratis fontibus, fugam in Colchidem intendit[h]; quam ille prius ditioni suæ subjecerat[i].

Quum nusquam igitur cursum ille suum intermitteret, die quarta Euphratem transiit. Per triduum deinde dispositis et armatis vel præsentibus vel accedentibus copiis, invasit Chotenem, præfecturam Armeniæ: ubi Chotenos Iberosque missilibus ac glandibus iter impedire conatos propulit, et ad Absarum fluvium pervenit[k].

Pompeius, qui Mithridatem insequerentur, emisit: sed ille Phasin fluvium jam transgressus effugerat. Itaque

[a] Valer. Maxim. lib. 1. cap. 8.
[b] Oros. lib. 6. cap. 4.
[c] Appian. pag. 240.
[d] Strabo, lib. 12. pag. 555.
[e] Appian. pag. 240.
[f] Plutarch. in Pompeio.
[g] Dio, lib. 36.
[h] Plutarch. Appian. Dio.
[i] Strabo, lib. 12. pag. 555.
[k] Appian. pag. 240.

urbem eo loco, quo vicerat, Pompeius condidit[l]; inter duo flumina quæ ab uno monte diversis specubus exoriuntur, hoc est, Euphratem et Araxem, in minore Armenia positam; et ex re Nicopolim appellatam. Eam senibus lassis et ægris, vulneratisque aut emeritis militibus suis volentibus ille tribuit: ad quos multis vicinorum accedentibus, Cappadocum moribus Nicopolitæ postea vixere[m].

Tigranes pater in filium Tigranem, solum ad Artaxatorum obsidionem relictum, profectus, prælio eum vicit. Ille in fuga primum ad Mithridatem avum se contulit: quem victum esse cum intelligeret, atque ipsum auxilio aliorum magis indigere, quam alii posse opitulari; ad Romanos se adjunxit[n]. Ad hos enim, quamvis nepos Mithridatis ex filia, supplex ille confugit[o]: Pompeioque ad Araxem fluvium occurrit[p]. Eo duce usus Pompeius in Armeniam adversus patrem ejus exercitum duxit[q], tanquam Mithridatis socium; Artaxata petens, Tigranis regiam[r].

Tigranes pater re cognita territus, cum mitem animo ac placidum Pompeium accepisset esse, statim præconem ad eum misit; traditis etiam Mithridatis legatis, quos in vincula conjecerat. Quum filius impedimento esset, ne quicquam tolerabile posset impetrare, nihiloque minus Pompeius, transmisso Araxe fluvio, Artaxatis appropinquaret; ibi demum Tigranes urbem ei dedit, et præsidium in ea accepit: ipseque cum amicis et necessariis, ne caduceatore quidem præmisso, ad eum profectus est; permissurus ejus arbitrio omne suum jus, et accusaturus filium apud ipsum judicem[s].

Ita vero se, quo et reverentia Pompeio et misericordia dignus videretur, comparaverat; ut, quantum ejus fieri poterat, maxime inter pristinam dignitatem ac præsentem humilitatem medium servaret statum. Togam namque semialbam et candyn totum purpureum exuerat; tiaram

[l] Dio, lib. 36.

[m] Dio, lib. 36. cum Strabone, lib. 12. pag. 555. Appiano, pag. 243. et 251. Orosio, lib. 6. cap. 4.

[n] Dio, lib. 36.

[o] Appian. pag. 243.

[p] Plutarch. in Pompeio.

[q] Dio. lib. 36.

[r] Appian. pag. 242.

[s] Plutarch. Appian. Dio.

autem cum fascia gerebat[x]. Cui quum Pompeius tribunos et præfectos equitum obviam misisset honoris gratia; regis comites parum securos se rati, quia caduceatorem non præmiserat, retro fugerunt[y].

Ubi ad castra Pompeii sexto decimo ab Artaxatis milliario Tigranes venit, præsto ei fuerunt duo Pompeii lictores, qui jusserunt ut equo descenderet, quo vectus patrio more ipsum etiam vallum intraturus fuerat. Neminem enim mortalium in castris Romanis unquam visum qui equo insideret. Obtemperavit Tigranes, gladiumque discinxit tradiditque eis[z]. Pedibus ingressum, projectoque diademate in terram prolapsum, adorantemque se more barbarico intuitus Pompeius, misericordia commotus exiluit, et apprehensa dextera eum erexit, atque insigne regium quod ille de suo capite abjecerat reposuit: et sedere jussit ad latus suum, ex altero filium collocans: qui neque assurrexit patri, neque alia ulla comitate erga eum usus est[a].

Tigranes se regnumque suum Pompeii ditioni permisit: præfatus, neminem alium neque Romanum neque ullius gentis virum futurum fuisse, cujus se societati commissurus foret, quam Cn. Pompeium: proinde omnem sibi vel adversam vel secundam, cujus auctor ille esset, fortunam tolerabilem futuram; non esse turpe dicens ab eo vinci quem vincere esset nefas, neque ei inhoneste aliquem summitti quem fortuna super omnes extulisset[b]. A Pompeio deinde ille, simul cum filio, ad cœnam invitatus est: verum filius vocatus non adfuit; qua re inprimis sibi Pompeium infensum reddidit[c].

Postridie eorum controversiis auditis, patri avitum Armeniæ regnum Pompeius restituit (magna etiam et præcipua parte Mesopotamiæ addita; ut habet Strabo, libro decimo sexto[d]); ademptis illi quas præterea bello acqui-

[x] Dio. lib. 36. [y] Appian. pag. 243.
[z] Eutrop. Plutarch. et Dio.
[a] Cicero, pro P. Sextio. Eutrop. lib. 6. Dio, Appian. et Plutarch. tum in Pompeio, tum in Luculli et Cimonis collatione.
[b] Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 37. [c] Dio. lib. 36.
[d] Pag. 747.

sierat provinciis et mulcta sex millium talentorum argenti (quæ populo Romano daret, quia bellum sine causa ipsi commovisset) illi imposita: filium vero in Gordena Sophenaque regnare jussit, cæteræ Armeniæ hæreditatem post patris mortem aditurum. Thesauros tamen in Sophena, regione Armeniæ finitima, repositos patri adjudicavit: quia pactam sibi pecuniam alia ratione habere non poterat[e].

Has conditiones pater approbans, lætusque quod esset a Romanis rex appellatus, non solum Cappadociæ et Ciliciæ quibusdam partibus, sed etiam tota Syria et Phœnicia decessit, ab Euphrate usque ad mare: has enim provincias, cum parte Ciliciæ, Tigranes occupaverat, ejecto Antiocho Pio[f].

Spe sua frustratus Tigranes junior, indignabatur, et fugam cogitabat. Quod mature sentiens Pompeius, in liberam custodiam eum dedit: ad pecuniæ servatores missis, qui eam omnem Tigrani patri dari juberent. Quum id recusarent, dicerentque non ab alio quam a Tigrane juvene, cujus jam tum ea regio esse judicabatur, debere imperari; is ad castella missus est: quæ cum occlusa inveniret, proxime accessit, et quamlibet invitus, tamen ut reserarentur imperavit. Nihilo plus custodes obtemperabant; obtendentes haud sua voluntate, sed coactum Tigranem hoc jubere. Id vero graviter ferens Pompeius, in vincula juvenem conjecit: atque sic demum senex thesaurum accepit[g].

Appianus ait Armenios, qui regem ad Romana castra iter facientem metu deseruerant, filio adhuc apud Pompeium hærenti suasisse ut patrem ex insidiis invaderet; sed illum captum et in vincula conjectum fuisse: et quum vinctus etiam Parthos contra Romanos solicitaret per nuntios, ad triumphum esse servatum.

Pater pecunia potitus, et alia plurima et vim pecuniæ longe majorem quam de qua conventum erat Pompeio

[e] Cicero. Vellei. Paterc. Plutarch. Appian. Dio, et Eutrop. lib. 6.

[f] Liv. lib. 101. Vellei. Paterc. lib. 2. cap. 37. Plutarch. Appian. Dio, et Eutrop.

[g] Dio, lib. 36.

dedit: et unumquemque militem argenti drachmis quinquaginta (vel centum et quinquaginta ut apud Strabonem legitur) centurionem mille, tribunum decem millibus, (vel talento, ut habet Strabo et Plutarchus, quod sex mille tantum drachmas habet) liberaliter donavit; quo facto inter amicos sociosque populi Romani annumeratus est[h]. Pecunia vero debita populo Romano omnis, sicuti Pompeio moris erat, redacta in quæstoris potestatem est, ac publicis descripta literis[i].

Ariobarzani Pompeius integrum Cappadociæ regnum reddidit, attributa et Sophena Gordenaque quas Tigrani minori prius assignaverat: quæ deinceps in provincia Cappadociæ censebantur. Eidem dedit etiam Ciliciæ civitatem Cabala (vel Gabala) et quasdam alias: quod regnum Ariobarzanes integrum reliquit postea filio superstiti[k].

3939. C. Julius Cæsar, ante paucos dies quam ædilitatem iniret, venit in suspicionem conspirasse cum M. Crasso consulari, item Sylla et Autronio post designationem consulatus ambitus condemnatis, ut principio anni, Kalendis videlicet Januariis, in Octobrem Julianum tunc incidentibus, quibus Cotta et Torquatus consulatum inibant, senatum adorirentur; et trucidatis quos placitum esset, dictaturam Crassus invaderet, ipse ab eo magister equitum diceretur, constitutaque ad arbitrium republica Syllæ et Autronio consulatus restitueretur. Unde in epistola quadam ad Axium Cicero retulit, "Cæsarem[l] in consulatu confirmasse regnum de quo ædilis cogitarat."

Pompeius, relicto ad præsidium Armeniæ Afranio, per gentes Caucasum circumcolentes contra Mithridatem iter intendit. Albani et Iberi, maximæ nationes, primo petenti Pompeio transitum dederunt: ut apud Plutarchum legimus. Eos tamen Pompeium, quod transitum minime dedissent, prælio vicisse retulit Livius[l]. Quod prælium, a Plutarcho et Appiano breviter et diversimode descriptum, Dio plenius ita explicat. Pompeius, divisis in tres

[h] Strabo, lib. 11. pag. 530. Plutarch. Appian. Dio.
[i] Vellei. Paterc. lib. 2. cap. 37.
[k] Appian. pag. 243, 244.
[l] Sueton. in Julio Cæsare, cap. 9.
[l] Lib. 101.

partes copiis, in Tanaitica regione et ad Cyrnum fluvium hyberna habuit: quæ ei tamen quieta non fuerunt. Albanorum enim, qui supra Cyrnum (sive Cyrum) fluvium incolunt, rex Orœses (Orodem Florus[m], Eutropius[n], et Orosius[o], eum appellat) nonnihil ut juniori Tigrani amico suo gratificaretur, sed præcipue quod verebatur ne Albaniam quoque Romani invaderent, ac sperans, si per hyemem improvidos et non uno in loco castrametatos adoriretur, haud dubie se operæ pretium facturum, sub ipsa Saturnalia exercitum adversus Romanos duxit; ita quidem, ut ipse Metellum Celerem, qui Tigranem secum habebat, aggrederetur; alii autem contra Pompeium, alii contra tertiæ partis præfectum L. Flaccum irent: ut, quum singulis eodem temporis momento negotium facesseretur, mutuo sibi subvenire non possent. Ita Dio[p]. Appianus ait Orœzem Albanorum et Otocum (vel Artocum potius) Iberorum regem cum septuaginta millibus insidias Pompeio struxisse circa Cyrnum fluvium: Plutarchus, non minus quadraginta millia barbarorum in Romano Saturnalium festo Cyrnum fluvium adversus Pompeium trajecisse narrat. Saturnalia vero mense Decembri celebrabantur; qui, ut annus Romanus tunc agebatur, in Septembrem vel Octobrem Julianum incurrebat, id est, in autumni initium: a quo hyemis tempestas ab illis deducitur qui annum in duas partes dividunt, æstatem et hyemem; quod a Thucydide, in belli Peloponnesiaci historia, semper videmus observatum.

Orœsem Metellus vi profligavit; Flaccus, quum fossæ suorum castrorum ambitus tantus esset ut defendi nequaquam posset, aliam interius egit; credentesque id pavoris causa factum hostes intra fossam exteriorem pertraxit: tum in nihil tale expectantes impetu facto, multos in ipso conflictu, multos in fuga peremit. Pompeius interea mature de barbarorum contra cæteros conatu resciverat. Itaque iis, qui contra ipsum ibant, inopinato prior occurrit: victisque illis, recta adversus Orœsem ipsum conten-

[m] Lib. 3. cap. 5.
[n] Lib. 6.
[o] Lib. 6. cap. 4.
[p] Lib. 36.

dit, neque tamen assecutus est. Is enim a Metello Celere depulsus, auditis et reliquorum cladibus, fuga se eripuit[q].

Pompeius, quum multos Albanorum in transitu Cyrni comprehensos peremisset, eorum deinde precibus concessit, pacemque dedit. Habebat quidem in animo, in eorum vicissim intrare fines, ut maleficium reponeret: sed propter hyemen tum haud gravatim bellum prolatavit. Hæc, in tricesimi sexti libri fine, Dio. Plutarchus Pompeium scribit illatis signis ingentem hostium numerum fudisse; deinde regi supplici, legatos ad ipsum mittenti, dedisse veniam, icto cum eo fœdere.

Mithridates hybernabat in Dioscuriade[r]; ubi initium est ishthmi Euxino et Caspio mari interjecti[s].

Antipater tandem urgendo ægre ab Hyrcano obtinuit, ut assentiret fugere ad Aretam regem Arabum, suum quoque pollicitus auxilium; idque eo facilius impetravit, quod Judææ confinis sit Arabia. Præmissus igitur ad regem est Antipater, accepturus ab eo fidem, quod inimicis non dediturus esset suum supplicem: quod ubi ille interposita fide promisit, Antipater ad Hyrcanum reversus est Hierosolyma; et non multo post assumpto eo noctu urbem egressus, magnis itineribus pervenit in urbem quæ Petra dicitur, apud quam erat Aretæ regia[t].

Antipater, cum esset Aretæ regi amicissimus, rogabat eum ut Hyrcanum in Judæam restitueret: et instando quotidie dandoque munera tandem persuasit. Hyrcanus quoque pollicitus est, si ope ejus reductus regnum reciperet, redditurum se ei regionem cum duodecim urbibus, quæ pater ipsius Alexander Jannæus Arabibus eripuerat. Erant autem hæ: Medaba, Naballo, Livias, Tharabasa, Agalla, Athone, Zoara, Oronæ, Marissa, Rydda, Lusa, Oryba[u].

Alexander II. Ægypti rex, Alexandri I. filius, ab Alexandrinis est expulsus[x]. Filio vero Alexandri expulso suffectus fuisse Ptolemæus Nothus, in prologo libri trigesimi

[q] Dio. lib. 36.
[r] Appian. pag. 240.
[s] Strabo, lib. 11. pag. 498.
[t] Joseph. lib. 14. cap. 2.
[u] Joseph. lib. 14. cap. 2.
[x] Sueton. in Julio Cæsare, cap. 11.

noni Trogi legitur. Nothus videlicet ille Ptolemæi Laturi filius, qui Διόνυσος ὁ νέος, novus Dionysius sive Bacchus, et Auletes est appellatus, Dionysiorum enim mollitiem muliebriter ille sectabatur: et instita muliebri amictus, ad numeros dithyrambicos cymbalorumque modos saliebat[y]. In arte quoque choraulica se exercuit: et adeo ea se jactavit, ut non pigeret eum certamina in regia celebrare, ad quæ et ipse cum aliis concertaturus prodiit[z].

Aretas rex Arabum, quinquaginta millium exercitum secum ducens, Aristobulum prælio vicit. Post quam victoriam multis ad Hyrcanum transfugientibus, desolatus Aristobulus confugit Hierosolyma. Arabs autem adducto secum toto exercitu, oppugnabat eum in templo, adjuvante Hyrcanum etiam populo; solis sacerdotibus non deserentibus Aristobulum. Sed Aretas, admotis tam Judæorum quam Arabum exercitibus, acriter oppugnationi instabat[a].

Dum hæc geruntur instante azymorum festo optimates Judæorum relicta sua regione fugerunt in Ægyptum. Erat in Judæa Onias quidam, vir justus, qui aliquando siccitatis tempore impetraverat piis precibus pluviam; tunc vero in latebras se abdiderat civile bellum præsentiens. Hunc in castra obductum Judæi rogabant, ut quemadmodum olim sterilitati attulerat remedium, ita tunc devoveret diris Aristobulum et quotquot ejus factionem sequebantur. Id cum diu recusans cogeretur a turba, stans in medio eorum sic precatus est: "Deus universi hujus mundi rex, quoniam et hi qui mecum stant tuus sunt populus, et qui oppugnantur tui sacerdotes sunt, precor ut neque hos contra illos, neque illos contra hos, orantes exaudias." Post hæc vota circumsteterunt eum quidam ex Judæis viri perditi, et obruerunt lapidibus. Quam crudelitatem Deus ultus est continuo; cædisque Oniæ pœnas exegit in hunc modum[b].

Dum Aristobulus oppugnatur cum sacerdotibus, supervenit Pascha: in quo mos erat multis Deum honorare sa-

[y] Lucian. de non temere credendo calumniæ.
[z] Strabo, lib. 17. pag. 796. [a] Joseph. lib. 14. cap. 3.
[b] Joseph. lib. 14. cap. 3.

crificiis. Quibus quia carebant obsessi, rogaverunt suos tribules, ut accepta quantam postularent pecunia victimarum copiam sibi facerent. Illis vero pactis mille drachmas in singula capita, et repræsentare sibi jubentibus; Aristobulus et sacerdotes libenter id fecerunt, et per funem e muro demiserunt pretium. At illi accepta pecunia non reddiderunt victimas: sed eo progressi sunt impietatis, ut non servata fide hominibus, Deum etiam fraudarent debitis honoribus. Sacerdotes autem, quibus per pactorum speciem illusum fuit, oraverunt Deum ut pœnas de tribulibus suis sumeret. Nec dilata est vindicta: sed procella vehemens immissa fecit per totam eam regionem magnam vastationem fructuum; ita ut tritici modius veniret drachmis quindecim[c].

Cum Iberis Pompeius bellum gessit, majorem in modum cupidis de Mithridate bene mereri ac propulsare Pompeium: quippe qui neque Medis neque Persis neque Alexandro aut Macedonibus adhuc paruerant[d]. Rex igitur eorum Artoces, L. Cotta et L. Torquato consulibus, veritus ne adversum se iretur, ad Pompeium legatos, tanquam parandæ amicitiæ causa, miserat: interim quomodo ea re fretum inopinato adoriretur, parabat. Hoc præsentiens Pompeius, antequam is ad eam rem se satis instruxisset, aditumque regionis superatu difficilem, de quo Strabo, libro undecimo[e], occupasset, regionem ejus intravit: et prius quam de ejus præsentia Artoces cognosceret, ad urbem Acropolin pervenit; quæ sita ad ipsas angustias, qua Caucasus procurrit, ad custodiendum aditum communita fuerat. Artoces territus, occasione se instruendi prærepta, Cyrnum fluvium transgressus, pontem combussit. Qui erant in urbe, tum propter Artocis fugam, tum quod etiam pugna victi fuissent, se dediderunt. Potitus ergo faucibus illis Pompeius, præsidium eis imposuit: indeque progressus, omnem regionem intra fluvium positam subegit[f].

Transituro jam Cyrnum Pompeio, Artoces per internuncios et pacem ab eo petiit, et pontem omniaque

[c] Joseph. lib. 14. cap. 3.
[d] Plutarch. in Pompeio.
[e] Pag. 501.
[f] Dio, initio lib. 37.

necessaria se præbiturum est pollicitus: et utrumque obtinendæ pacis causa præstitit. Ubi vero Pompeius Cyrnum trajecit, ille ad Pelorum fluvium fuga se proripuit: aufugitque ab eo quem, quum transitu potuisset prohibere, ad se attraxerat. Pompeius, re animadversa, fugienti instat: cursuque assecutus hostem congressusque, priusquam sagittarii arte sua uti possent, haud multo labore fundit. His actis, Artoces trajecto Peloro, atque hujus etiam fluminis ponte cremato, aufugit: reliqui partim in conflictu, partim pedibus per flumen tentato transitu, perierunt. Multi per sylvas dispersi, ab arboribus præcelsis jaculando dies aliquot traxerunt: sed et hi, postmodum arboribus succisis periere[g]. In prælio novem millia occubuisse, captos autem amplius decem millia, Plutarchus refert.

Artoces ad Pompeium de pace impetranda internuntios cum donis misit: lecto videlicet, mensa et sella, omnibus aureis; eaque ut acciperet, precabatur. Pompeius dona accepit, (ut, transactionis spe oblata, ulterius non progrederetur) eaque quæstoribus, ut referrent in tabulas publicas, tradidit; tamen pacem se daturum negabat, nisi prius filios Artocis obsides accepisset. Artoces aliquamdiu rem suspensam tenuit: tandem, quum Romani vado fluminis per æstatem reperto, nullo quidem repugnante, ægre tamen, transivissent; et filios obsides misit, et cum Pompeio pacem firmavit[h]. Pompeium Iberiæ regem Arthacem vicisse acie et in deditionem accepisse, Eutropius; Iberiam cum Arthace rege in deditionem accepisse, Sextus Rufus et Jornandes: Artocem regem Iberiæ bello fudisse, totamque Iberiam in deditionem accepisse, scribit Orosius[i].

Mithridates per gentes Scythicas, vel infensas vel alienas, iter fecit; partim conciliatis hominibus, partim vi adactis. Et Heniochos quidem, libenter exceptus, transiit: Achæos vero obsistere ausos fugavit. Mæ-

[g] Dio, initio lib. 37.
[h] Dio, lib. 37. cum Plutarcho et Floro, lib. 3. cap. 5.
[i] Lib. 6. cap. 4.

oticas deinde regiones ingressus, multis subditas regulis, ob famam rerum gestarum regnique ab omnibus hospitaliter exceptus deductusque, multa dona dedit recepitque: atque etiam in societatem eos pertraxit; elocatis filiabus potentissimum quemque illorum sibi conjungens[k]. Quo spectat et ille Strabonis locus[l]: "Heniochi quatuor reges habuerunt, quo tempore Mithridates fugiens ex avita ditione in Bosphorum, per ipsorum regionem transivit: nam hæc ei pervia fuit. De Zygiorum autem transitu spem abjiciens ob locorum difficultates istorum et feritatem hominum, ægre per oram, plerunque mare conscendens, donec ad Achæos venit; a quibus admissus, (licet illos ei restitisse, ex Appiano jam audiverimus) iter perfecit e Phaside factum ad stadiorum pene quatuor millia." Hæc Strabo: qui et ex rerum Mithridaticarum scriptoribus hunc gentium istarum ordinem recenset; primum Achæos, deinceps Zygios, Heniochos, Cercetas, Moschos, Colchos[m]. Per quas omnes efferatas gentes Hypsicratea regina fugientem virum, animo pariter et corpore infatigabili secuta est: quæ tonsis capillis equo se et armis assuefecerat, quo facilius laboribus et periculis ejus interesset. Cujus tanta fides asperarum atque difficilium rerum Mithridati maximum solatium et jucundissimum lenimentum fuit. Cum domo enim et penatibus vagari se credidit, uxore simul exulante[n].

Machares Mithridatis filius, qui in Bosphoro Cimmerio tum regnabat et Romanorum rebus studebat, quum patrem audivisset tam brevi tempore tot feras gentes, et quæ vocantur claustra Scythiæ, nulli ante permeata, transisse; legatos ad eum misit, qui excusarent, quod necessitate coactus Romanos coluerit. Sed ubi cognovit eum implacabilem, fugit in Chersonesum Ponticam, incensis navibus quo patri persequendi facultatem adimeret. Sed quum ille immisisset in eum classem aliam, manus sibimet intulit. Mithridates amicos, quos ipse Machari in regnum abeunti comites addiderat, omnes interemit: domesticos

[k] Liv. lib. 101. Appian. pag. 240, 241. Dio, lib. 36.
[l] Lib. 11. pag. 496. [m] Pag. 497.
[n] Valer. Maxim. lib. 4. cap. 6.

vero dimisit incolumes. Ita Appianus[o]. Patrem per ejus familiares, securitate et pecuniis missis ad facinus impulsos, filium interfecisse, scribit Dio[p]. Macharem quoque parricidio trucidatum ab eo fuisse, narrat Orosius[q].

Pompeius in septentrionem Scythicum iter, tanquam in mari, stellis secutus, Colchos excidit: regemque eorum Orodem, positis etiam sub ipso Caucaso castris, jussit in plana descendere: ut apud Florum, libri tertii capite quinto legitur. Qui cum paulo post Albaniæ regem Orodem (cum Eutropio et Orosio) fuisse significet: pro Orode hoc in loco, vel Olthacis nomen substituendum esse videtur, quem Colchorum regem a Pompeio in triumpho fuisse traductum Appianus indicat[r]; vel Aristarchi, quem illius loco Colchis regem fuisse impositum, ex eodem Appiano[s] et Eutropio, libro sexto, didicimus.

Ad Phasim fluvium Servilius Pompeio cum classe, qua tuebatur Pontum, occurrit. Ac Mithridatis insectatio, qui in gentes Bosphori et Mæotidis accolas abdiderat se, magnas perplexitates illi præbuit[t]. Colchos vero obibat ille ut Argonautarum et Castoris Pollucisque peregrinationes viseret; præcipue locum videre cupiens in quo Prometheus fertur affixus fuisse Caucaso. Quæ spectaculo obiturus, deducebatur a vicinis gentibus[u]. Colchos enim conterminosque iis populos partim verbis, partim terrendo sibi conciliaverat. Ibi comperto, iter terrestre per multas et ignotas bellicosasque gentes, difficile; maritimum adhuc incommodius, propter importuosam regionem incolasque ejus, futurum: navales copias in stationibus Mithridatem, ne qua enavigare neve ad eum commeatus pervehi posset, observare jussit. Ipse in Albanos profectionem convertit, non directo itinere, sed, ut eos propter pactum securos inopinato adventu obrueret, (licet Albanos demum defecisse, indeque ira et pervicaci ulciscendi ardore stimulatum in eos vertisse Pompeium dicat Plutarchus) in Armeniam regressus, Cyrnum pedestri

[o] Pag. 241.
[p] Lib. 36.
[q] Lib. 6. cap. 5.
[r] Pag. 253.
[s] Pag. 251.
[t] Plutarch. in Pompeio.
[u] Appian. pag. 241, 242.

itinere, quo loco eum vadosum æstas reddiderat, trajecit[x].

Ingenti vero difficultate et periculo fluviùm ille transmisit. Eum enim magno spatio palis barbari vallaverant[y]. Equites primum Pompeius secundo flumine, hinc jumenta, postea pedites transire jussit: ut et vim fluminis diffinderent corporibus suis equi; et, si quod tamen jumentum vi aquæ impelleretur, in eos qui alterutra ex parte comitabantur incideret, neque ulterius deferretur[z]. Hic quum eum longa, arida, et aspera via exciperet, decem millia utrium aqua implevit, atque ita perrexit[a].

Ad Cambysem fluvium deinde venit, nihil ab hostibus passus, æstu autem sitique toto exercitu vehementer afflicto; quamvis nocturnis plurimum itineribus uterentur. Duces itinerum ex captivis acceperat; a quibus non id iter quod commodissimum erat demonstrabatur. Ipse etiam fluvius parum utilitatis afferebat; cujus aqua frigidissima, affatim pota, multi admodum lædebantur. Quum ne hic quidem quisquam resisteret, ad Abantem fluvium accesserunt, præter aquam nihil secum portantes: reliqua omnia benigne ab incolis suppeditabantur; itaque et ab omni maleficio in eos temperatum est[b].

Transgressis fluvium adventare Orœsen affertur[c]. Habebat ille peditum sexaginta millia, equitum millia duodecim (vel viginti duo, ut apud Strabonem legitur) in acie instructa, magna ex parte male et ferinis tergoribus armatorum: quos regis frater, Cosis nomine, ductabat[d]. Pompeius, ut hostem, priusquam multitudinem Romanorum adesse sentiret retroque cederet, ad pugnam eliceret; equites primo loco constituit, mandatis prius quæ agenda essent: post illos reliquam multitudinem in genua subsidentem scutisque opertam collocavit; eis uti quiescerent imperans. Ita eorum præsentiam non ante animadvertit Orœses, quam ad manus ventum est. Equites igitur, quos solos esse putabat contemnens invasit: et levi momento

[x] Dio, lib. 37.
[y] Plutarch. in Pompeio.
[z] Dio. lib. 37.
[a] Plutarch.
[b] Dio. lib. 37.
[c] Idem.
[d] [illegible]um Strabone, lib. 11. pag. 502.

in fugam, quam data opera faciebant, vertit, acriterque cedentibus institit. Tum repente pedites se erigentes, facto inter se spatio ut securis suis per medios esset receptus, temere insequentes hostes exceperunt: magnamque eorum multitudinem circumdederunt, in medioque deprehensos conciderunt. Qui circundati non erant, in eos equites, partim ad dextram, partim ad lævam a tergo circumvecti, impetum fecerunt. Ita ab equitibus quoque magna hostium cædes facta est: et qui ab utraque clade in sylvas fuga se proripuerunt, incensis sylvis perierunt; subinde acclamantibus Romanis, Hem Saturnalia, hem Saturnalia. Sub id enim tempus, ut dictum est, Albani eos ante per insidias fuerant adorti[d].

In hac pugna, Cosis frater regis in ipsum invectus Pompeium, percussit jaculo loricæ ejus commissuram: Pompeius illum hasta transfixit et occidit. In ea quoque Amazones, a montibus Thermodonti fluvio accubantibus profectæ, auxilio venisse perhibentur barbaris. Et quidem a prælio, dum spolia barbarorum legunt Romani, peltas Amazonicas cothurnosque reperere; corpus vero muliebre reperere nullum[e]. Videndus et Appianus[f], ubi hanc et priorem pugnam cum Albanis gestam ut unam commemorat. Licet ter etiam Pompeium exercitum Orodis Albanorum regis præfectosque ejus vicisse, cum Eutropio et Sexto Rufo, tradiderit Orosius[g].

Pompeius, depopulata regione, postremo epistolas Orodis (sive Orœsis) de pace cum Albanis instauranda, et lectulum aureum et alia dona ab eo missa, libenter accepit; et veniam Albanis dedit[h]; qui memores Italicæ originis, quod ab Albano monte Herculem secuti fuisse dicerentur, exercitum Pompeii fratres salutaverunt[i]. Neque Albanis solum Pompeius pacem dedit, sed reliquis etiam aliquot Caucasum montem usque ad mare Caspium (nam eo usque is mons, a Ponto facto initio, pertingit) accolentibus populis, per legatos eam petentibus[k]. Undique

[d] Dio, lib. 37.
[e] Plutarch. in Pompeio.
[f] Pag. 242.
[g] Lib. 6. cap. 4.
[h] Florus, lib. 3. cap. 5. Dio. lib. 37. Eutrop. lib. 6. cap. 4.
[i] Justin. lib. 42. cap. 3.
[k] Dio, lib. 37.

eum adversus Iberos Albanosque ad utrumque usque mare, Caspium ac Colchicum, bellavisse scripsit Strabo[l]. Licet enim magno Hyrcaniam et mare Caspium visendi desiderio Pompeius teneretur, quum trium tantum dierum itinere inde jam abesset; tamen mortiferorum serpentium multitudine ab eo proposito deterritus, in Armeniam minorem divertit: ut in ejus vita nos docet Plutarchus.

Pompeius, superato Tauro, bellum Antiocho Commageno intulit; donec et ille in amicitiam receptus est[m]. Cui tum commisit ille Seleuciam Mesopotamiæ castellum, et quicquid ex incursu in Mesopotamiam ceperat[n]. Darium quoque Medum profligavit: vel quia juverat Antiochum, vel quia Tigranem antea. Ita Appianus, in Mithridaticis[o]; qui Darium et Medos inter reges et populos a Pompeio victos[p]; sicut Mediam Velleius Paterculus[q] inter regiones cum victoria ab eo penetratas, connumerat. Licet Elymæorum et Medorum regibus, qui legatos ad eum miserant, benigne tantum rescripsisse Pompeium Plutarchus dixerit.

Phraates Parthorum rex, quum tanto impetu Pompeium ferri videret, Armeniamque et Ponti partes eo loci pertingentes ab ejus legatis captas esse, Gabinium quoque jam ultra Euphratem ad Tigrim usque processisse; eorum terrore perculsus, de fœdere inito cum Romanis renovando legatos ad Pompeium misit: nec ea tamen legatione quicquam assecutus est. Pompeius enim, præsentium successu speque secuturarum inde rerum fretus, eum parvi pendebat: et inter alia responsa, quæ superba legatis dabat, Corduenem (sive Gordyenem) regionem, de qua Phraati erat cum Tigrane controversia, poscebat. Quum legati de hac re (neque enim quicquam habebant in mandatis) nihil responderent, nonnihil ad Phraatem scripsit[r].

[l] Lib. 11. pag. 492.
[m] Appian. pag. 244.
[n] Appian. pag. 251. cum Strabone, lib. 16. pag. 745.
[o] Pag. 244.
[p] Pag. 250. et 253.
[q] Lib. 2. cap. 40.
[r] Dio, lib. 37.

In literis vero suis non regem eum regum (ut alii omnes, etiam Romani, ipseque in triumpho suo postea Pompeius) sed regem simpliciter appellavit: quod indigne Phraates tulit, ut qui regno etiam suo spoliaretur. Pompeius vero, non expectato responso, confestim Afranium cum exercitu in Gordyenem misit: qui Parthos eam incursantes expulit, et usque ad Arbelitin insectatus est, regionemque Tigrani restituit[s].

Ex Armenia in Syriam a Pompeio missum esse Gabinium, apud Josephum[t] legimus. Quod nos de minore Armenia accipimus, in quam, confecto bello Albano, secessisse Pompeium ex Plutarcho audivimus: licet de majore Josephus intellexerit, eaque homonymia deceptus, eo tempore quo cum Tigrane bellum Pompeius gerebat in Syriam missum Gabinium fuisse scripserit; nisi forte, ut Appianus, ita etiam ille, Tigranis deditionem expeditione Albana posteriorem fecerit: qua priorem fuisse nos, cum Livio, Velleio, Floro, Plutarcho, Eutropio, et Orosio, statuimus.

Scaurus, ubi Damascum venit, recens a Metello et Lollio captam reperit. His inde submotis, cognitoque in Judæa quid ageretur, illuc velut ad quæstum cucurrit. Regionem ingresso legati facti sunt obviam, tam ab Hyrcano templum Hierosolymitanum obsidente quam a fratre ejus Aristobulo ibidem tum obsesso; utrique petentes societatem et auxilium. Et cum Aristobulus polliceretur quadringenta talenta, nec pauciora Hyrcanus; Scaurus Aristobuli promissa prætulit. Accepta igitur pecunia, ad Hyrcanum et Aretam regem (Nabathæorum suorum copiis, licet non valde ad id bellum gerendum animatis, ipsum adjuvantem) legatos misit; Romanorum eis et Pompeii nomen intentans, nisi ab obsidione desisterent. Itaque et Aretas ex Judæa in Philadelphiam recessit metu perculsus, et Scaurus Damascum rediit. Aristobulus vero, omnibus quas habebat copiis collectis, Aretam et Hyrcanum est persecutus: et congressus cum eis apud locum

[s] Dio, lib. 37. cum Plutarcho, in Pompeio.
[t] Lib. 1. belli, cap. 5. et antiquit. lib. 14. cap. 4.

quem Papyronem nominant, prælio vicit; cæsis circiter septem millibus hostium, inter quos etiam Cæphalio Antipatri frater fuit[u].

Reversus ex Armenia Pompeius, adeuntibus se regibus (barbaris, quos numero duodecim convenisse Plutarchus retulit) et dynastis jus dixit, ac responsa dedit: aliisque regna confirmavit, aliis principatus auxit, aliorum eminentiam imminuit ac depressit[x]. Ad quod tempus illa a Valerio Maximo celebrata historia referenda esse videtur.

Ariobarzanes filio suo Cappadociæ regno cessit, in conspectu Cn. Pompeii. Cujus cum ipse tribunal conscendisset, invitatusque ab eo in curuli sella sedisset, postquam filium cum scriba humiliorem fortuna sua locum obtinentem conspexit, non sustinuit infra se collocatum intueri: sed protinus e sella descendit, et diadema in caput ejus transtulit, hortarique cœpit, ut eo transiret unde ipse surrexerat. Exciderunt lachrymæ juveni, cohorruit corpus, dilapsum diadema est, nec quo jussus erat progredi potuit; quodque pene fidem veritatis excedit, lætus erat qui regnum deponebat, tristis cui dabatur: nec ullum finem tam egregium certamen habuisset, nisi patriæ voluntati authoritas Pompeii adfuisset. Filium enim et regem appellavit, et diadema sumere jussit, et in curuli sella considere coegit[y].

Pompeius deinde Cœle-Syriam et Phœniciam, nuper regibus liberatas et ab Arabibus ac Tigrane vexatas, constituit. Licet enim Antiochus eas ausus est repetere, non tamen obtinuit: sed in unam redactæ conjunctæque provinciam leges acceperunt, et more populi Romani administratæ sunt[z].

Antiochum hunc Pium fuisse, Cyziceni Antiochi filium, Justinus[a], Appianus in Mithridaticis[b], et Porphyrius[c] referunt. Sed rectius idem Appianus in Syriacis[d], Antio-

[u] Joseph. lib. 1. belli, cap. 5. et antiqu. lib. 14. cap. 4.
[x] Xiphilin. ex Dione.
[y] Valer. Max. lib. 5. cap. 7.
[z] Xiphilin. ex Dione.
[a] Lib. 40. cap. 2.
[b] Pag. 244.
[c] In Græcis Eusebianis Scaligeri, pag. 227.
[d] Pag. 119. et 133.

chum Asiaticum, Antiochi Pii et Selenæ filium, hunc fuisse affirmat: qui ante quadriennium, Luculli vel beneficio vel permissu, regnum Syriæ a Tigrane derelictum adeptus, in Pompeii ἀσχολίαις, ut ille[e] loquitur, dum is aliis distineretur negotiis, per unum jam annum (postquam Tigranes jure quod in Syriam habebat populo Romano cesserat) illud retinuit. Et licet ipse præsens paternum regnum posceret: eo tamen illum, nunquam de populo Romano male meritum, Pompeius privavit. Facile enim fuit tanto exercitu regem inermem opprimere: quamvis alia prætexebatur causa; iniquum videlicet esse, postquam veteres reges semel Tigranis armis pulsi fuere Syria, nunc eam Seleucidis victis cedere, potius quam Romanis victoribus. Negabatque Pompeius se Antiocho daturum, quod tueri nesciret: ne rursus Syriam Judæorum et Arabum latrociniis infestam redderet[f].

C. Julius Cæsar ædilis, conciliato populi favore, tentavit per partem tribunorum ut sibi Ægyptus provincia plebiscito daretur: nactus extraordinarii imperii occasionem, quod Alexandrini regem suum, socium atque amicum a senatu appellatum, expulerant, resque vulgo improbabatur. Neque obtinuit; adversante optimatium factione[g].

In Ægyptum vero Pompeius a rege Alexandro II. expulso contra seditiosos est vocatus; et donatus muneribus ac pecuniis, et vestimentis in usum totius exercitus. Ægyptum tamen ille non abiit: sive cavens inimicorum invidiam, religionemque oraculi (Sibyllini; de quo infra ad anni mundi 3948. initium) sive ob alias rationes[h].

Pompeius tum Damascum venerat, et Cœle-Syriam obibat: quum venerunt ad eum legati ex universa Syria et Ægypto atque Judæa: eodem, ut videtur, tempore, quo duodecim reges ad eum convenisse ex Plutarcho diximus. De quibus, ex Strabonis historiarum libris, locus iste profertur a Josepho: " Venit[i] et ex Ægypto legatio,

[e] Pag. 133.
[f] Justin. lib. 40. cap. 2. Appian. pag. 133.
[g] Sueton. in Julio, cap. 11. [h] Appian. Mithridat. pag. 251.
[i] Antiquitat. lib. 14. cap. 5.

et corona aureorum quater mille. Et ex Judæa, sive Vitis sive Hortus: quod opus Τερπωλὴ, id est, Delectamentum vocabatur. Hoc donum vidimus etiam nos Romæ in Jovis Capitolini templo dedicatum, cum inscriptione Alexandri Judæorum regis: æstimabaturque quingentis talentis." Quod donarium, ab Alexandro Jannæo in templo Hierosolymitano repositum et a filio ejus Aristobulo ad Pompeium inde transmissum, ex Pompeii triumphorum actis Plinius fuisse refert, " Montem[k] aureum quadratum, cum cervis et leonibus et pomis omnis generis, circumdata vite aurea."

3940. Paulo post iterum ex Judæa ad Pompeium venerunt legati: Antipater pro Hyrcano, et Nicodemus pro Aristobulo. Legatus Aristobuli de accepta pecunia Gabinium primum accusavit qui trecenta, deinde Scaurum qui quadringenta talenta receperat: hos quoque inimicos ei faciens. Utrumque litigantium, et Hyrcanum et Aristobulum, Pompeius ad se venire jussit[l].

Afranius per Mesopotamiam in Syriam, præter pactum a Pompeio cum Phraate initum, proficiscens, in itinere aberravit; multumque, ob hyemem et penuriam victus, incommodi passus est: periissetque cum suis, nisi eos Carrenses, qui Macedonum coloni esse feruntur et circum ea loca incolunt, excepissent deduxissentque[m].

Pompeius, Aspidi in Ponto hyberna agens, adversantes sibi etiamnum regionis partes recipiebat: quantum ex fragmentis libri trigesimi septimi Dionis colligere possumus: quæ in consulatu Cæsaris et Figuli transposita esse, collatis inter se partibus, lector facile animadvertet. Ex omnibus vero Mithridatis pellicibus, quæ attractæ ad eum fuere, nullam Pompeius attigit; sed omnes ad parentes et propinquos remisit. Nam ducum fere et dynastarum filiæ conjugesque fuerant[n].

Inter alia, castellum Symphorium, tradente Stratonice, Pompeium tunc accepisse Dio indicat. Stratonice hæc, cantoris cujusdam (uti fama est) filia, una e regiis sive

[k] Plin. lib. 37. cap. 2.
[l] Joseph. lib. 14. cap. 5.
[m] Dio, lib. 37.
[n] Plutarch. in Pompeio.

concubinis sive uxoribus fuit: desertamque se succensens, dum adhuc Pontum circumiret Mithridates, emisso ad commeatum parandum præsidio, Romanos recepit; hoc unum pacta, ut si forte Pompeius Xipharem filium in potestatem redigeret, matri eum servaret incolumem. Subterraneorum quoque thesaurorum conscia (quos multa ærea vasa ferreis circulis vincta celabant) eos Pompeio obtulit. Ex quibus ille, quæ ornatum templis, et triumpho existimabat præbitura splendorem, sola accepit; reliquis Stratonicem oblectare se jussit[o].

His cognitis, Mithridates filium Xipharem interfecit ad fretum, inspectante matre ex adverso litore, et cadaver insepultum projecit: pietatem negligens, modo matri doleret quæ peccaverat[p].

Arcem quoque recepit Pompeius illam inexpugnabilem, quæ Καινὴ sive Nova dicta est: in qua pretiosissima quæque Mithridates deposuerat, quæ a Pompeio postea dicata sunt Capitolio[q]. In ea quoque arcana Mithridatis monumenta Pompeius nactus est: nec ea invitus legit, quod præter alia secreta clare etiam illius censum patefacerent[r]. Inter arcana fuerunt et Mithridatis commentationes medicæ: quas transferre Latino sermone Pompeius libertum suum Lenæum, grammaticæ artis doctissimum, jussit[s].

Phraates legatos ad Pompeium misit: per quos de acceptis injuriis questus, Tigranem juniorem in vinculis ab eo detentum, ut generum suum, mitti sibi postulavit: utque imperiorum Euphrates terminus esset, eumque Pompeius ne transiret, edixit. Cui responsum ille dedit, Tigranem in patris potius quam soceri jure esse; termino autem se usurum justo[t].

Phraates verno tempore, quo Lucius Cæsar et C. Figulus consulatum gesserunt, contra Tigranem expeditionem fecit: ubi prælio victus, postea hosti prævaluit[u].

Pompeius ineunte vere, copiis ex hybernis revocatis, in

[o] Plutarch. Appian. Dio.
[p] Appian. pag. 245.
[q] Strabo, lib. 12. pag. 556, 557.
[r] Plutarch. in Pompeio.
[s] Plin. lib. 25. cap. 2.
[t] Plutarch. cum Dione.
[u] Dio, lib. 37.

Damascenum agrum profectus est: obiterque arcem in Apamia diruit, quam Antiochus Cyzicenus munierat. Ptolemæi quoque Mennæi ditionem consideravit, viri noxii, non minus quam fuerat Dionysius Tripolitanus, affinitate ei conjunctus, qui securi percussus est. Mille tamen talentis iste redemit se a supplicio: quæ Pompeius erogavit in stipendia militum. Excidit etiam castellum Lysiada, cujus tyrannus erat Silas Judæus. Transiens deinde per Heliopolim et Chalcidem, superatoque medio monte in Cœlo-Syriam veniens, a Pella Damascum se contulit[x].

Ibi Judæos audivit, et eorum principes Hyrcanum et Aristobulum; qui inter se dissidebant, sicut gens ipsa ab utroque. Judæi aiebant se nolle esse sub regibus, quod patrium institutum habeant, ut sui Dei pareant sacerdotibus. Hos autem duos, esse quidem e sacerdotum genere; sed velle principatum gentis in aliam formam traducere, ut eam in servitutem subigant. Hyrcanus querebatur sibi majori natu minimam portionem regionis esse relictam, cætera a minore fratre usurpata per vim omnia: qui et terra finitimos violentus incursaret, et in mari haberet piratarum receptacula. Attestabanturque illi hæc dicenti plus quam mille ex Judæorum optimatibus, quos Antipater ad hoc induxerat. Aristobulus contra, excidisse e regno Hyrcanum aiebat propter ignaviam, et publicum apud suæ gentis homines contemptum: se autem id necessario assumpsisse, ne ad alios transferretur. Et in testimonium citabat quosdam juvenes fastuosos, exosos omnibus propter purpureas vestes, capillitii curam, et phaleras ornamentaque cætera: qui hoc cultu tanquam ad pompam et non ad judicium venerant[y].

Pompeius his auditis, et improbata Aristobuli violentia, dimisit eos placide: promittens se venturum in eorum ditionem, quamprimum res Nabatæorum inspexisset. Interim jussit eos quietos esse: comiter habens Aristobulum, ne is alienatus intercluderet ei transitum. Nec tamen ullam apud eum inivit gratiam. Aristobulus enim, qui quantum potuit ornatus cultu regio venerat, offensus

[x] Joseph. lib. 14. cap. 5. [y] Id. ibid.

obsequiis, neque ferendum existimans abjectius quam regem deceret utilitati servire, a Diospoli regrediebatur; profectusque ad oppidum Delium, inde in Judæam se contulit, res suas curaturus[2].

Alexander II. Ægypto expulsus, Tyrum secessit, ibique vitam finiit: fama sparsa, testamento illius populo Romano regnum Ægypti fuisse relictum. De quo Cicero in oratione prima Agraria, ipso primo consulatus sui die habita: " Dicent decemviri, id quod et dicitur a multis et sæpe dictum est, regis Alexandrini testamento regnum illud populi Romani esse factum. Dabitis igitur Alexandriam clam petentibus iis, quibus apertissime pugnantibus restitistis?" et in oratione secunda, plenius: " Quid Alexandria, cunctaque Ægyptus? ut occulte latet? ut recondita est? ut fortem tota decemviris traditur? Quis enim vestrum hoc ignorat, dici, illud regnum testamento regis Alexandrini populi Romani esse factum? Hic ego consul populi Romani non modo nihil judico, sed ne quid sentiam quidem profero. Magna enim mihi res non modo ad statuendum, sed etiam ad dicendum videtur esse. Video qui testamentum factum esse confirmet; authoritatem senatus extare hæreditatis aditæ sentio; tum quando, Alexandro mortuo, legatos Tyrum misimus, qui ab illo pecuniam depositam nostris recuperarent; hæc L. Philippum sæpe in senatu confirmasse, memoria teneo; eum, qui regnum illud teneat hoc tempore (Ptolemæum Auletem,) neque genere, neque animo regio esse, inter omnes fere video convenire. Dicitur contra, nullum esse testamentum: non oportere populum Romanum omnium regnorum appetentem videri; demigraturos in illa loca nostros homines, propter agrorum bonitatem et omnium rerum copiam. Hac tanta de re P. Rullus cum cæteris decemviris, collegis suis, judicabit?"

Fama quoque est, M. Crasso censori acerbam actionem et violentam suscipienti, ut efficeret populo Romano vec-

[2] Joseph. lib. 14. cap. 5. et lib. 1. belli, cap. 5.

tigalem Ægyptum, Lutatium Catulum ejus in censura collegam enixe restitisse; atque hinc dissensione exorta, ultro eos magistratum deposuisse[a].

Pompeium tenebat cupiditas Syriæ recipiendæ, atque per Arabiam penetrandi ad mare Rubrum: ut quemadmodum consectandis modo Albanis pene attigerat mare Hyrcanum (sive Caspium,) et in occidente Romanum imperium mari terminaverat Atlantico, ita jam victor illud in oriente ad mare Rubrum usque protenderet. Quippe Mithridatis alioquin arduam videbat capturam; eumque in fuga quam certamine graviorem. Itaque validiorem hostem fatus relicturum se ei famem, stationes navium disposuit contra navigantes in Bosphorum mercatores, pœnamque capitalem captis indixit: ac trahens secum magnam exercitus manum, iter est ingressus[b].

Syriam Cœlen et Phœnicen bello aggressus, Ituræos primum Arabesque perdomuit[c]; qui montanam regionem ad Libanum incolentes, vicinos latrociniis infestabant. Receptacula enim munitissima habebant: superne quidem in monte, Sinnam et Borrhama, et alias hujusmodi munitiones; infra autem Botryn et Gigartum, et speluncam ad mare sitas, et castellum promontorio Θεοῦ προσώπῳ dicto impositum. Quæ omnia Pompeius evertit: et Byblum (sive Palæbyblum) excurrens, quæ Cinyræ fuit regia, tyranno securi percusso, eam liberavit[d].

Subjugatis per Afranium Arabibus qui Amanum accolunt, descendit in Syriam: quam ut justo rege vacantem in formam provinciæ redegit, possessionemque fecit populi Romani[e]; et, Antiochi nulla ratione habita, ab Antiochensibus pecunias accipiens, civitatem fecit αὐτόνομον et suo uti jure permisit[f]. Multa enim Antiochensibus indulgens, publici consessus locum collapsum restituit: honore illis habito, quod ab Atheniensibus originem suam deducerent[g].

[a] Plutarch. in Crasso. [b] Plutarch. in Pompeio.
[c] Appian. pag. 244. Eutrop. lib. 6. Oros. lib. 6. cap. 6.
[d] Strabo, lib. 16. pag. 755. [e] Id. ibid.
[f] Porphyr. in Græcis Eusebianis Scaligeri, pag. 227.
[g] Johan. Malela Antiochenus, in chronico.

Seleuciam quoque Pieriam vicinam Antiochiæ civitatem inexpugnabilem libertate donavit ; eo quod regem Tigranem non recepisset[h]. Antiochensibus vero obsides reddidit : et aliquantum agrorum Daphnensibus, quo lucus ibi spatiosior fieret ; delectatus amœnitate loci et aquarum abundantia[i]. Unde luci hujus ingentis, fontanis aquis irrigui, ambitum stadiorum octoginta fuisse, notavit Strabo[k]. Daphnensem lucum, addito nemore, Pompeium consecravisse, scribit Sextus Rufus in breviario. Militari manu consitum ab eo fuisse, commentario in Ezechielis cap. XVI. et Apollini consecratum fuisse, in chronico addit Hieronymus. Quæ de novo nemore addito vera fortasse fuerint. Vide ad annum mundi 3704. et 3833. de vetere luco.

Erat tum in Syria Cato minor, Uticensis postea appellatus, Stoicæ sectæ philosophus, juvenis tum quidem, sed magnæ existimationis : qui a Dejotaro Galatarum rege (vel tetrarcha potius) ob jus hospitii et amicitiam paternam invitatus, peragrabat Asiam ; mores et instituta atque vires cujusque provinciæ contemplaturus. Iter perpetuo faciebat pedibus : amici, qui comitabantur eum, vectabantur equis. Hic ad Antiochiam, absente Pompeio, visendam pergens, et pro porta virorum turbam in vestibus candidis, atque ex uno latere viæ adultos, ex altero pueros discretos cernens, stomachabatur ; ratus honoris sui et officii causa hæc, quæ non morabatur, facta : amicos tamen descendere, et secum pedibus jussit incedere. Ut prope ventum est, ille qui omnia ista adornabat et turbam componebat, vir ætate jam provectiore, virgam et coronam manu tenens, obtulit se præ aliis Catoni ; ac, ne salute quidem data, quæsivit, ubi Demetrium reliquissent, et quando esset adfuturus. Pompeii ille erat libertus ; et quod plurimum apud eum posset, ab omnibus colebatur. Ibi Catonis amicis in risum effusis, Cato ait : " O miseram civitatem !" neque alio dato responso præteriit. Post au-

[h] Strabo, lib. 16. pag. 751. Eutrop. lib. 6.
[i] Eutrop. lib. 6. [k] Lib. 16. pag. 750.

tem quoties id narrabat vel meminerat, solebat ipse quoque ridere[l].

Quum Tigranes Armenius, a Phraate Partho prælio superatus, Pompeium in Syria agentem ut ferret ipsi auxilium accerseret; legatos denuo ad eum Phraates misit, multa et Pompeium incusans et Romanos insimulans: adeo ut et pudorem, et terrorem Pompeio injiceret. Itaque neque Tigrani auxilium tulit, neque deinceps bellum, etsi multi ad id incitarent, adversus Phraatem suscepit. Hanc enim expeditionem sibi a populo Romano non fuisse demandatam, et Mithridatem adhuc esse, dicebat: ad hæc se rebus confectis contentum esse, neque velle alia aggredi; ne dum plura appeteret, in his adversam fortunam, veluti Lucullus, experiretur. Phraatis autem accusationes dictis elevabat; non quidem refutans, verum ei litem cum Tigrane de limitibus quibusdam intercedere; seque missurum tres viros, qui eam dijudicarent. Atque eos quidem misit: hisque reges tanquam re vera arbitris acceptis, omnem ipsi inter se controversiam composuerunt. Tigranem ira stimulabat, quod suppetias non impetrasset. At Phraates Tigranem quoque salvum esse volebat; cujus olim, si res ita ferret, auxilio contra Romanos uti posset. Utrique satis constabat, uter ipsorum alterutrum superasset, illum et negotium cum Romanis habiturum, et in ipsorum potestatem eo facilius venturum. His itaque causis moti, in gratiam redierunt[m].

Dum his negotiis Pompeius distinetur, Mithridates Pontum circumlustravit, et Panticapæum, quod est in Europa ad ostium Ponti emporium, occupavit[n]. Ipse quoque legatos ad Pompeium adhuc in Syria morantem, et nescientem eum esse superstitem, misit; qui tributa populo Romano pollicerentur, si concederetur ei regnum paternum. Cumque ille postularet, ut ipse rex veniret, sicut Tigranes venerat: id se facturum negavit, ut parum decorum per-

[l] Plutarch. in Pompeio, et in Catone minore.
[m] Dio, lib. 37. cum Plutarcho, et Appian. pag. 244.
[n] Appian. pag. 244.

sonæ Mithridatis; missurum tamen filios et amicos aliquot[o].

His dictis, delectus maximos habuit promiscue, tam e servis quam ex ingenuis: arma quoque multa et tela fabricabat et machinas, nulli parcens materiæ ne bobus quidem aratoribus in usum nervorum. Tributa omnibus etiam tenuibus præscripsit: quæ a ministris exigebantur cum multorum injuriis, non sentiente Mithridate. Morbus enim quidam ulcerosus faciem ejus invaserat; ut a solis tribus eunuchis aspici pateretur qui eum curabant. Quo procurato, jam etiam copiæ paratæ aderant, sexaginta cohortes sexcentenariæ, et alia multitudo numerosa, navesque, et loca opportuna quæ duces illo ægrotante occupaverant: trajecitque partem exercitus Phanagorium, alterum emporium situm in ostio, ut aditum utrinque teneret, Pompeio etiam tum hærente in Syria[p].

In Bosphoro Mithridate Cerealia sacra celebrante, terræ motus post hominum memoriam maximus repente exortus est: quo multæ urbes dejectæ sunt, et magna clades agris illata[q]. Cui similis, si non idem, terræ motus in Syria ille fuit; quo centum septuaginta millia hominum et multas urbes periisse, ex Trogo Justinus refert. Quod prodigium mutationem rerum portendere aruspices responderunt[r].

Eodem tempore Castor Mithridatis præfectus, qui Phanagorio præerat, Tryphonem eunuchum regium (a quo aliquando tortus fuerat) intrantem adortus interfecit, et plebem ad libertatem vocavit: quæ quamvis jam arx teneretur ab Artapherne cæterisque Mithridatis filiis, aggestis circumquaque lignis eam incendit. Quo metu Artaphernes, Darius, Xerxes, Oxathres et Eupatra liberi Mithridatis sese dediderunt. In his solus Artaphernes erat ferme quadragenarius; reliqui formosi pueri. Cleopatra vero, altera filia, restitit: cujus generositate pater delectatus, submissis multis dicrotis eam eripuit. Reliquos

[o] Appian. pag. 245.
[p] Ibid.
[q] Dio, lib. 37. Oros. lib. 6. cap. 5.
[r] Justin. lib. 40. cap. 2.

Castor, arce occupata, ad præsidia Romanorum transmisit[s].

Quotquot erant in propinquo castella nuper occupata a Mithridate, audaci exemplo Phanagorensium permota defecerunt; Chersonesus, Theudosia, Nymphæum, aliaque circa Pontum opportuna bello gerendo[t].

Mithridates accensus ira, non solum defectorum nonnullos deprehensos supplicio affecit; sed etiam complures amicos suos, et Exipodram filium suum interfecit[u]. Vidensque crebras defectiones, et suspectum habens exercitum, ne parum constantis esset fidei, quippe coactus ad militiam, (præsertim accedentibus gravibus exactionibus, et adversitate fortunæ semper intuta apud mutabiles subditorum militum animos) misit ad Scythiam per eunuchos ad regulos nuptum filias: petens ut quamprimum cum copiis venirent auxilio. Hæ deducebantur a quingentis militibus: qui parum a Mithridate digressi, eunuchos interfecerunt, quod ab his apud regem præpotentibus semper molestati fuerant; et puellas ad Pompeium adduxerunt[x].

Pompeius relicta Syria, Amisum in Ponto profectus est: ubi ambitione impulsus, quod in Lucullo tantopere reprehenderat, ipse egit. Dominante enim in Bosphoro Mithridate qui manum haud contemnendam jam contraxerat, quasi omnibus confectis, provincias ordinavit, et dona contulit[y].

Et quidem Pontum, vivente adhuc Mithridate, in provinciæ formam ab eo redactam, in libro centesimo secundo Livius indicat. Ea Galatiæ addita, et in undecim conventus distributa, Bithyniæ nomine appellata est[z].

Mithridatium a Ponto avulsum Bogodiatoro Pompeius dedit[a]. Lunæ, Comanorum in Ponto deæ, pontificem, regia dynastia præditum, creavit Archelaum, ejus cui a Sylla et senatu honor est habitus (ut ad annum mundi 3919. dictum est) filium: adjecitque ad sacrum agrum et

[s] Appian. pag. 215, 216. Oros. lib. 6. cap. 5.
[t] Appian.
[u] Dio, lib. 37. Oros. lib. 6. cap. 5.
[x] Appian.
[y] Plutarch. in Pompeio.
[z] Strabo, lib. 12. pag. 541.
[a] Id. ibid.

alium per orbem duorum schœnorum, sive stadiorum sexaginta ac mandavit inhabitantibus Comana, ut Archelao parerent. Horum ergo is princeps fuit, et hierodulorum in urbe degentium, qui pauciores sex millibus non fuerunt, dominus; nisi quod vendendi eos non habebat potestatem[b].

Paphlagoniæ dynastam Attalum a Pompeio constitutum, Appianus[c]; Attalo et Pylæmeni Paphlagoniam fuisse redditam, Eutropius: ejusque postea a Pylæmene moriente populum Romanum relictum fuisse hæredem, Sextus Rufus et Jornandes refert. Armeniam minorem Dejotaro Galatiæ regi (vel tetrarchæ potius) donavit; quia socius belli Mithridatici fuerat[d]. Unum enim Dejotarum in toto orbe terrarum ex animo amicum vereque benevolum, unum fidelem populo Romano judicavit[e]. Unde et Gadilonitidis in Ponto regionis partem ei dedit; ut et quæ sunt ad Pharnaciam et Trapezuntem, Colchos usque ad minorem Armeniam: et regem ejus ditionis constituit, cum etiam paternam tetrarchiam haberet Tolistoborgiorum Galatarum[f]. Galatiam enim tetrarchis e stirpe Pompeius reliquit[g]. Paulo vero post in trium, deinde duorum, tandem unius Galatia venit potestatem Dejotari[h].

Mithridates, tot liberis et castellis totoque regno spoliatus, dignitate quoque amissa et spe auxiliorum ex Scythia, tamen ne tum quidem quicquam humile aut præsenti calamitate dignum cogitabat: sed ad Gallos Europæos, quorum jam ante hac de causa paraverat amicitias, per Scythas et Istrum iter destinabat, ut cum eis per Alpes Italiam invaderet; sperans multos Italiæ populos odio Romanorum sibi adjungendos[i].

Eos magnificos conatus destituit exercitus, deterritus ipsa immani audacia, et expeditionis longitudine; tum quod ducerentur contra viros quos ne domi quidem sus-

[b] Strabo, lib. 12. pag. 558. et lib. 17. pag. 796. cum Appiano, pag. 251.
[c] Pag. 251.
[d] Eutrop. lib. 6.
[e] Cicero, in Philippica 2.
[f] Strabo, lib. 12. pag. 547.
[g] Strabo, lib. 12. pag. 541. cum Appiano, pag. 251.
[h] Strabo, lib. 12. pag. 567.
[i] Florus, lib. 3. cap. 5. Appian. pag. 246. Dio, lib. 37.

tinere potuerant: et existimabant Mithridatem rebus suis desperatis velle fortiter potius ac regie vitam finire quam in otio. Attamen durabant aliquantisper et quieti eum patiebantur: erat enim non mediocris, et haud quaquam contemnendus rex vel in calamitatibus[k].

Arabiæ Petreæ, ad mare Rubrum usque, rex Aretas, quum prioribus temporibus Syriam frequenter vexasset, essetque ob id a Romanis, qui ad Syriæ propulsandas injurias venerant, prælio victus; tamen adhuc bellum gerebat. Adversus eum vicinosque, Phraate quietem jam agente atque Syria et Phœnicia constituta, Pompeius expeditionem suscepit[l]. Quæ quidem apud multitudinem castrensem non carebat reprehensione. Declinationem enim putabant eam insequendi Mithridatis; atque in illum vertenda arma censebant, veterem hostem, qui jam bellum instaurabat et parabatur (ut annuntiabatur) per Scythiam et Pannoniam cum exercitu invadere Italiam. Sed Pompeius pronius sibi factu existimabat vires opprimere bellum gerentis, quam corpus capere fugientis[m].

Iter ingressus Pompeius, cadavera illorum qui duce Triario infeliciter cum Mithridate pugnantes in Ponto ceciderant, quæque Lucullus insepulta reliquerat, splendide et magnifice tumulavit. Aretas, contemptis ante Romanis armis, tunc magno metu perculsus, dicto audientem scripsit se fore Pompeio et imperata facturum. Quo magis autem hujus consilium Pompeius exploraret, movit Petram[n]; ubi regem cum vicinis sine labore in potestatem redegit, et custodiæ tradidit[o], urbe eorum Petra capta[p]; licet, omissis illis, Pompeium contra Aristobulum arma movisse, Josephus; quum vero non procul Petra abesset, accepto de Mithridatis cæde nuncio, extemplo signa retro ex Arabia movisse et Amisum pervenisse, Plutarchus scripserit.

Romæ P. Servilius Rullus tribunus plebis inito magistratu legem agrariam promulgavit, de creandis cum sum-

[k] Appian. pag. 247.
[m] Plutarch. in Pompeio.
[o] Dio, lib. 37.
[l] Dio, lib. 37.
[n] Id. ibid.
[p] Oros. lib. 6. cap.

ma potestate decemviris, quibus jus esset agrum publicum tota Italia atque Syria, et quicquid nuper a Pompeio partum erat, vendere vel colonis dividere. Cui Kalendis Januariis (quæ ut annus tum Romæ agebatur, in initium fere Juliani Octobris incurrebant) inito consulatu Cicero se opponens, habita in senatu oratione contra Rullum, omnes legis illius metu liberavit[q].

Cumque ea lege potestas Decemviris daretur eos vendendi agros, " quos rex Mithridates in Paphlagonia, Ponto, Cappadociaque possederat;" in secunda oratione agraria coram populo habita, plebisciti illius iniquitatem hac ille interrogatione perstrinxit: " Itane vero? non legibus datis, non auditis verbis imperatoris, nondum denique bello confecto, cum rex Mithridates amisso exercitu regno expulsus, tamen in ultimis terris aliquid etiam nunc moliatur, atque ab invicta Cn. Pompeii manu Mæotide et illis paludibus et itinerum angustiis atque altitudine montium defendatur; cum imperator in bello versetur, in locis autem illis etiam nunc belli nomen reliquum sit: eos agros, quorum adhuc penes Cn. Pompeium omne judicium et potestas more majorum debet esse, Decemviri vendent."

L. Valerius Flaccus, qui Romæ præturam gesserat, in Asiam prætor missus est. Quam præturam Asiaticam illius fuisse annuam, illique Quintum Ciceronem in ea successisse, testatur Quinti frater Marcus Cicero in oratione pro hoc ipso Flacco, repetundarum a provincialibus postulato, habita.

3941. Pharnaces, filiorum Mithridati charissimus, et sæpe regni hæres designatus, patri struxit insidias: sive quod timebat ne Italica patris expeditio omnem ei apud Romanos spem reconciliationis præcluderet, sive alia causa vel cupiditate permotus. Captis autem insidiarum consciis et ad torturam admotis, Pharnaci tamen pater, suasu Menophanis, veniam dedit[r]. Hanc veniam (ut Salianus hic notat) Dio tacet; quin potius semel iterumque missos

[q] Cicero, in prima agraria; et lib. 2. ad Attic. ep. 1. cum Plutarch. in Cicerone.

[r] Appian. pag. 247.

ait ad Pharnacem comprehendendum satellites, qui ab eo in suas partes traducti fuerint, et cum iis Panticapæo urbe capta patrem in suam potestatem redegisse: hac etiam observatione addita. Mithridatem, quamvis in omnibus regiis rebus sapientissimum, hoc tamen non animadvertisse: nihil neque arma, neque multitudinem subditorum, sine eorum benevolentia, conducere; quinimo hæc ipsa, si fides absit, tanto minus tuta esse, quanto sunt plura. Quæ observatio in subsequente quoque Appiani narratione locum habet.

Pharnaces, sciens exercitum alieno esse ab Italica expeditione animo, noctu primarios Romanorum transfugas proxime Mithridatem tendentes accessit: et periculum si in Italiam irent ipsis non ignotum exaggerans, multaque, si manerent, eis pollicens, induxit eos ut a patre deficerent. Moxque nocte eadem ad alia propinqua castra dimisit nuntios: et illis quoque pertractis in suam sententiam, mane primi transfugæ conclamaverunt, quibus proximi quique, et mox alii, clamorem reddiderunt; reddidit et navalis exercitus. Et quidem plerique clamorem defectionis indicem ediderunt, non præmoniti nec corrupti, sed vel plurium exemplum secuti, quibus resistere non possent, vel novarum rerum in afflicti senis calamitate cupidi.

Mithridates excitatus clamore, misit quosdam rogatum quid sibi poscerent. Illi non dissimulanter aiebant se filium regem petere, juvenem pro sene eunuchis dedito, interfectore multorum filiorum, ducum ac amicorum. His auditis Mithridates eos allocuturus prodiit: et interim manus quædam præsidiariorum conferebat se ad transfugas; qui negabant se eos admittere, nisi ad fidem impetrandam ederent aliquod facinus, simulque Mithridatem ostendebant. At illi equum fugientis interfecerunt, et Pharnacem quasi jam voti compotes regem appellaverunt: quorum quidam membranam chartaceam longam latamque e templo depromptam vice diadematis circumdedit ejus capiti.

Id conspicatus senex e superiore porticu, alios post alios mittebat ad Pharnacem, qui tutum abitum peterent. Sed quum nemo rediret, veritus ne Romanis dederetur,

satellites et amicos qui adhuc apud eum permanebant laudatos misit ad novum regem: quorum aliquot in via præter opinionem occidit exercitus[s]. Ipse diu ex altissimo muro filium frustra precatus, ubi inexorabilem vidit, moriturus exclamasse fertur: "Quoniam Pharnaces mori jubet, vos si estis dii patrii precor, ut quandoque et ipse hanc vocem a liberis suis audiat." Statimque descendens ad uxores, pellices ac filias suas, venenum omnibus dedit[t].

Duæ filiæ virgines quæ apud eum educabantur, Mithridatis et Nyssa, Ægypti Cyprique desponsæ regibus, enixe patrem rogabant ut ante illum potionem venenatam sumerent, vetabantque bibere donec ipsæ hauserunt[u]. Sed Mithridati ad mortem neque haustum venenum, quod circa gladium perpetuo secum circumferebat, neque mucro, quo seipsum vulnerarat, satis fuerunt. Quamvis enim data opera concitatius ambularet, ut infusa pestis per venas vegetatione corporis acta discurreret; nihil tamen agebat, propter quotidianam pharmacorum consuetudinem, quibus vitalia sua adversus noxios succos obstruxerat, quæ nunc quoque vocantur Mithridatica. Ictus autem gladii, quem sua sibi manu intulerat, tum propter ætatem, præsentesque quæ circumstabant calamitates, imbecillior fuit; tum veneni sumptione, cuicuimodi tandem id fuerit, debilitatus. Quum igitur neque seipsum confecisset, et diutius tempus trahere videretur; Bitœtum sive Bithocum Gallum quendam militem jam fracto muro discurrentem, auctoritate vultus territum revocavit, et in cædem suam manum trepidantis adjuvit. Denique et a seipso, et ab hostibus cæsus occubuit[x].

Hunc vitæ exitum apud Panticapæum in Bosphoro Cimmerio sortitus est Mithridates: "Vir, neque silendus, neque dicendus sine cura, bello acerrimus, virtute exi-

[s] Appian. pag. 248.
[t] Oros. lib. 6. cap. 5.
[u] Appian. pag. 248.
[x] Dio, lib. 37. cum Livio, lib. 102. Floro, lib. 3. cap. 5. Valerio Maximo, lib. 9. cap. 2. Plinio, lib. 25. cap. 2. Justino, lib. 37. cap. 2. A. Gellio, lib. 17. cap. 16. Appiano, pag. 248. Aurelio Victore, de vir. illustr. cap. 76. et Orosio, lib. 6. cap. 5.

mius, aliquando fortuna semper animo maximus, consiliis dux, miles manu," ut eum Velleius Paterculus[y] celebrat: denique " rex post Alexandrum maximus," ut eum in Lucullo suo appellat Cicero; quibus elogiis et nos permoti, non minorem in Mithridatis quam in Alexandri rebus digerendis curam ponendam existimavimus.

De Mithridatici belli spatio, in fine capitis primi libri sexti ita scribit Orosius: " Bellum Mithridaticum, vel, ut verius dicam, belli Mithridatici clades, multas secum involvens provincias, tracta et protenta per quadraginta annos fuit. Nam sexcentesimo sexagesimo secundo, ut dixi[z], anno ab urbe condita, quo etiam primum civile bellum cœperat inardescere; consulatu Ciceronis vero et Antonii, ut verbis poetæ optimi (Lucani) loquar, barbarico vix consummata veneno est. Sed in his temporibus triginta gerendi belli inveniuntur anni: qualiter autem quadraginta a plerisque dicti sint, non facile discernitur."

Bella Mithridatem cum Romanis per annos sex et quadraginta gessisse, apud Justinum[a] legimus. Annos illis duos et quadraginta Appianus in Mithridaticorum initio[b], alibi vero quadraginta[c], ut et Florus[d], et Eutropius[e], attribuit. Apud Plinium[f], titulus in delubro Minervæ a Pompeio positus bellum hoc triginta annorum fuisse notat. Atqui ab initio primi belli Mithridatici usque ad ipsum Mithridatis exitum, non plures quam viginti sex reperiuntur anni; intermediis quoque pacis annis simul annumeratis. Ut rotundato numero bellum illud triginta annorum fuisse dicatur: quomodo Cicero[g] in consulatu suo C. Rabirium perduellionis reum, ob cædem Saturnini authoritate senatus quadraginta annis ante peractam, se defendisse significat; quam Dio[h] exactiori calculo, ante triginta sex annos factam fuisse affirmat; de quo, in Pisonianam illam orationem Asconius Pedianus est consulendus.

[y] Lib. 2. cap. 18.
[z] Lib. 5. cap. 19.
[a] Lib. 37. cap. 1.
[b] Pag. 170.
[c] In Syriacis, pag. 118. et Mithridaticis, pag. 249.
[d] Lib. 3. cap. 5.
[e] Lib. 6.
[f] Lib. 7. cap. 26.
[g] Orat. in L. Pisonem.
[h] Lib. 37.

Erat hoc tempore in Judæa Pompeius. Iratus enim Aristobulo, adversus eum, Hyrcano multum hoc precante, Romanas legiones, cum auxiliaribus copiis a Damasco cæteraque Syria excitis, duxit. Cum vero Pellam et Scythopolim prætergressus pervenisset Coreas, ubi Judææ mediterranea versus est initium, et Aristobulum in Alexandrium, castellum elegans in montis vertice positum, refugisse intellexisset; accersivit illum ad se per nuncios. Ille, multis suadentibus ut caveret bellum a Romanis, descendit: et cum de jure principatus cum Hyrcano fratre disceptasset, permissu Pompeii rursum in arcem se recepit. Idque iterum et tertio fecit, simul spe regni Pompeio obsecundans, et omnia ejus imperata facturum se simulans; simul redeundo in arcem se muniens, et apparatus bellicos faciens, metu ne ad Hyrcanum transferretur dominium[j].

Jubente Pompeio ut castella traderet sibi Aristobulus, et præfectis ea de re scriberet, quibus præceperat ut non nisi manu sua scriptis literis obtemperarent; paruit quidem, sed ægre ferens secessit Hierosolyma, quasi ad certum bellum se præparaturus. Quem Pompeius statim, nec enim tempus apparatus dandum putabat, cum exercitu est insecutus[k].

In itinere, circa Jerichuntem, venit nuntius e Ponto, Mithridatem a filio suo Pharnace occisum esse significans[l]. Quem lætum nuntium lancearum cuspidibus tabellarii statim demonstrabant, quas lauri frondibus exornabant. Non erat ibi suggestus, neque dum erectus fuerat castrensis, quem faciunt grandibus cespitibus excisis et accumulatis: tunc vero nimia properatione et studio congestis jumentorum clitellis tumulum excitavere. Eo postquam conscendit Pompeius, nuntiavit iis Mithridatem manus sibi ipsum intulisse, omniaque illic Pharnacem sibi et Romanis occupavisse[m].

[j] Joseph. belli, lib. 1. cap. 5. et antiquit. lib. 14. cap. 6.
[k] Joseph. belli, lib. 1. cap. 5. et antiquit. lib. 14. cap. 6.
[l] Joseph. belli, lib. 1. cap. 5. et antiquit. lib. 14. cap. 6.
[m] Plutarch. in Pompeio.

Inde exercitus haud immerito, quasi in Mithridatis corpore hostium myriade extincta, ovans ad sacrificia et convivia se convertit: lætatusque Pompeius est, quod factis suis et expeditionibus, quam haud ita expectaverat facilem, coronidem imposuisset[n]. Tantum enim in hujus unius anima posuit, ut cum omnia, quæ ille tenuerat, victoria possideret, tamen non ante, quam illum vita expulit, bellum confectum judicarit[o]; de quo ita illum jactitantem, in libro secundo inducit Lucanus:

> Idem per Scythici profugum divortia Ponti
> Indomitum regem, Romanaque fata morantem,
> Ad mortem, Sylla felicior, ire coegi.

Pompeius prima castra apud Jerichuntem habens, ubi palmeta sunt præstantissima, et opobalsamum provenit inter unguenta præcipuum, mane sequenti movit inde versus Hierosolyma. Tum vero Aristobulus anteactorum pœnitens obviam ei venit; pecuniamque pollicitus, quodque semetipsum ei cum civitate permitteret, rogabat ut omisso bello quicquid vellet pacate ageret. Pompeius, data petenti venia, misit Gabinium cum militibus in urbem ad accipiendum pecuniam: qui tamen re infecta rediit, exclusus et vacuis manibus, militibus Aristobuli pactum irritum facientibus. Ea re commotus Pompeius, Aristobulo custodiæ tradito, ad urbem properavit; cætera quidem probe munitam, tantum e septentrionali latere injuriis expositam[p].

Civibus intus inter se dissidentibus, qui cum Hyrcano sentiebant, urbem Pompeio dedendam censuerunt: ad quos et alii plurimi, Romanorum constantiam metuentes, accesserunt. Aristobuli vero factio excludi eum jubebat et bellum parari; eo quod regem haberet in vinculis. Hi prævenientes alteros, templum occuparunt, et præciso ponte qui in urbem ferebat, ad bellum se expedierunt. At illi intromisso exercitu urbem et domum regiam tradiderunt: quarum custodiam Pompeius legato suo Pisoni com-

[n] Plutarch. in Pompeio.
[o] Cicero, pro Murena.
[p] Joseph. lib. 14. cap. 7.

misit. Ipse vicinas templo domos aliaque propinqua ædificia muniebat. Et primum quidem conditiones pacis inclusis obtulit: quas cum illi non admitterent, omnia quæ circum erant oppugnationi paravit; Hyrcano alacriter suppeditante quicquid usus posceret[q].

Pompeius a septentrionali templi latere, quod maxime erat oppugnationi obnoxium, admovit milites. Erant autem hac quoque parte turres altæ, et fossa manu facta, præter profundam vallem quæ templum cingebat; nam etiam versus urbem abrupta erant omnia, sublato ponte, qua parte Pompeius erat cum suo contubernio. Erigebant autem quotidie magno labore aggerem Romani, cædentes circumquaque arbores: vallemque replebant omni genere materiæ per milites comportato; quod opus per se erat difficillimum, propter immensam vallis altitudinem, Judæis præsertim modis omnibus desuper obsistentibus[r].

Sed nisi patrius nobis mos esset, inquit Josephus, per otium septimum quemque diem exigere; non potuissent absolvere aggerem, vetantibus adversariis. Prohibere enim vim inferentes permittit, sed opus facientem hostem impedire nos lex (non scripta utique, sed a doctoribus tradita) non sinit. Quod ubi animadverterunt Romani, sabbatis neque eminus incessebant telis Judæos, neque manus cum eis conserebant: tantum erigebant aggerem et turres, machinasque admovebant, ut eis postridie adversus nos uti possent. Ita Josephus[s], et Agrippa rex, apud eundem[t], hos maxime dies Pompeium ad bellum destinasse memorans, in quibus hi qui oppugnabantur sabbatorum agebant otia.

Recitatis in senatu Pompeii literis, de Mithridate interfecto confectoque bello Mithridatico, supplicatio dierum duodecim, Cicerone consule referente, Pompeio decreta est[u]. Romanique festos dies egerunt, liberati hoste gravissimo[x].

[q] Joseph. lib. 1. belli, cap. 5. et lib. 14. antiquit. cap. 8.
[r] Joseph. lib. 1. belli, cap. 5. et lib. 14. antiquit. cap. 8.
[s] Lib. 14. antiquit. cap. 8.
[t] Libro 2. belli, κεφ. κη.
[u] Cicero, de provinciis consularib.
[x] Appian. pag. 250.

Titus Ampius et Titus Labienus tribuni plebis legem tulerunt, ut Pompeius ludis Circensibus corona laurea et omni cultu triumphantium uteretur; scenicis autem prætexta, coronaque laurea. Quod ille tamen non plus, quam semel usurpare sustinuit[y].

Hierosolymis, valle jam repleta, et appositis aggeri turribus, admotisque machinis Tyro allatis, Romani saxis missilibus templi mœnia concutiebant; diuque turres, magnitudine simul et pulchritudine præstantes, vim obsidentium sustinebant. Romanis vero tunc plurimum defatigatis, Pompeius Judæorum tolerantiam et in aliis admiratus est; et præcipue quod, velut in alta pace civitas ageret, omnem Dei cultum inter media tela versantes diligentissime celebrarent. Toto enim oppugnationis tempore, consueta peragebantur sacrificia: bis per singulos dies, mane et circa nonam horam, super altari immolantibus sacerdotibus, ac ne in extremo quidem discrimine sacra intermittentibus[z].

Quum Romæ feriæ Latinæ agerentur, (quæ non stativæ erant, sed conceptivæ) cometes effulsit: et Novembris Juliani die septimo, horis duabus post mediam noctem, luna eclipsim passa est; cujus, in libro secundo de consulatu suo, his versibus Cicero meminit:

> Tu quoque, cum tumulos Albano in monte nivales
> Lustrasti, et læto mactasti lacte Latinas;
> Vidisti et claro tremulos ardore cometas,
> Multaque misceri nocturna strage putasti.
> Quod ferme dirum in tempus cecinere Latinæ;
> Cum claram speciem concreto lumine luna
> Abdidit, et subito stellanti nocte perempta est.

Mense obsidionis Hierosolymitanæ tertio, concussa turri maxima crebris arietis ictibus, collapsaque et secum ruinam trahente muri proximi, certatim hostium agmina in templum irruperunt. Primus autem murum transcendere ausus est Cornelius Faustus Syllæ filius, sequente cohorte militum; mox alia parte Furius centurio cum suis manipu-

[y] Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 40. cum Dione, libro 37.
[z] Joseph. lib. 1. belli, cap. 5. et lib. 14. antiquit. cap. 8.

laribus: et inter utrumque Fabius, et ipse centurio, cum manu suorum valida. Hi circumsepto undique fano, alios alio confugientes, vel etiam paulisper repugnantes, interfecerunt. Ubi plurimi sacerdotum quanquam hostes strictis gladiis irruentes viderent, intrepidi tamen in peragendis rebus divinis perseverabant, et in ipso libandi et adolendi ministerio mactabantur, saluti quoque obsequium religionis præferentes[a].

Omnia autem plena erant cædibus: et Judæorum alii a Romanis confossi cadebant, alii a gentilibus suis adversæ partis studiose trucidabantur; plurimi per abrupta semetipsos præcipitabant, nonnulli subjectis in ædes ignibus concremabantur, non sustinentes spectare quæ patrabantur ab hostibus. Itaque Judæorum millia quidem duodecim oc cubuerunt: Romanorum vero perpauci desiderati, sed plures sauciati sunt. Inter captivos etiam Absalomus, patruus simul et socer Aristobuli, (ille Johannis Hyrcani filius, quem contentum privata et otiosa vita in honore ab Alexandro Jannæo habitum scripsit Josephus, libro decimo tertio, capite vigesimo) comprehensus tenebatur[b].

Captum est templum die jejunii, C. Antonio et M. Tullio Cicerone consulibus, Olympiade[c] CLXXIX. annoque illius primo[d]; solenni mensis tertii jejunio, quo urbs postea a Sosio est occupata[e]. Qui mensis tertius anni civilis est accipiendus, apud Hebræos et alios orientales (ut in libro primo antiquitatum, capite quarto Josephus, et in principium Ezechielis Hieronymus indicat) ab autumno deducti: ille videlicet Syrorum mensis tertius, ab eis Canun prior, ab Hebræis Cisleu dictus; cujus die vigesimo octavo jejunium, in memoriam sacri voluminis ab impio Jehojakimo combusti[f], in hunc usque diem Judæi celebrant. Quod jejunium si (ut ad annum mundi 3398. est annotatum) ob captam primum a Nebuchadnesare Hiero-

[a] Joseph. lib. 1. belli, cap. 5. et lib. 14. antiquit. cap. 8.
[b] Joseph. lib. 1. belli, cap. 5. et lib. 14. antiquit. cap. 8.
[c] Joseph. lib. 14. cap. 8.
[d] Euseb. demonstrat. evangelic. lib. 8. cap. 2.
[e] Joseph. lib. 14. cap. ult.
[f] Jerem. cap. 36. ver. 9. 22, 23.

solymam, quando Babyloniis primum populus Dei servire cœpit, fuerit indictum: insignem hic eventuum περιτροπὴν observare liceat; ut eodem ejusdem mensis die, et post quingentos quadraginta tres annos a Pompeio, quando Romanis, et post viginti sex deinde annos iterum a Sosio, quando Herodi Idumæo et ejus posteris Judæi servire cœperunt, templum Hierosolymitanum capi contingeret. Dies vero ille vigesimus octavus Cisleu hoc anno Decembris Juliani diei vigesimo respondit: et (quod notatu dignum est) in Saturni quoque diem, sive Judaicum sabbatum, incidit; quo templum a Pompeio expugnatum fuisse, Dio significat. Numeraturque hic annus septuagesimus nonus ab anno regni Græcorum centesimo et septuagesimo, quo ab Israele jugum Gentium sublatum fuisse legitur[g]. Unde, quam brevi temporis spatio libertate sua illi potiti fuerint, intelligitur.

Introgressus in templum Pompeius, et una cum eo non pauci alii, inspexerunt quæ nefas est videre nisi soli pontifici. Cumque intus essent mensa et candelabrum cum lychnis et pocula libatoria et thuribula, ex auro cuncta, congestaque aromatum moles, et in thesauris sacræ pecuniæ circiter talentorum duo millia: nihil tamen horum Pompeius attigit. Sequenti vero die purgare templum ædituos jussit, et Deo legitima offerre sacrificia[h].

Hyrcano pontificatum Pompeius reddidit: tum propter alia ipsius officia obsidionis tempore præstita, tum quia tota regione habitantibus Judæis author fuit, ne arma pro Aristobulo sumerent[i]. Cum pontificatu principatum quoque suæ gentis accepit: sed diadema eum ferre Pompeius vetuit. Indeque, præter priores novem annos, quibus matre Alexandra regnante pontificatum gesserat, per alios viginti quatuor annos summum sacerdotium obtinuit[k]; pro quibus nos annos viginti tres cum dimidio accipimus.

Illos, qui maxime belli causa fuissent, Pompeius securi

[g] 1 Maccab. cap. 13. ver. 41.
[h] Joseph. lib. 1. belli, cap. 5. et lib. 14. antiquit. cap. 8.
[i] Joseph. lib. 1. belli, cap. 5. et lib. 14. antiquit. cap. 8.
[k] Joseph. lib. 1. belli, cap. 5. et lib. 20. antiquit. cap. 8.

percussit: Fausto vero et aliis, qui primi murum conscenderunt, digna præmia persolvit[k].

Judæos Pompeius populo Romano fecit tributarios[l]. Urbes vero quas sibi subjugaverant in Cœle-Syria ademptas illis jussit proprio parere præsidi; et totam gentem, prius elatam rebus prosperis, contraxit intra veteres terminos. Gadaram deinde, quam Judæi paulo ante subverterant, in gratiam liberti sui Gadarensis Demetrii (de cujus insolentia in Pompeio scripsit Plutarchus) instauravit. Reliquas mediterraneas urbes, Hippon, Scythopolim, Pellam, Dion, Samariam, Marissam, Azotum, Jamniam, Arethusam, suis restituit habitatoribus; præter eas quæ in bellis erant dirutæ. Similiter et maritimas, Gazam, Joppen, Doram, et Stratonis turrim (quæ postea ab Herode magnifice restaurata, Cæsarea est appellata) Pompeius liberas esse jussit: easque omnes provinciæ Syriæ contribuit[m].

"Hujus calamitatis," inquit Josephus[n], "causa fuere Hierosolymitanis Hyrcanus et Aristobulus, inter se dissidentes invicem. Nam tum primum libertatem amisimus, subjecti Romanorum imperio; et regionem de Syris bello captam reddere ipsis coacti sumus: et insuper plus quam decem millia talentorum brevi tempore a nobis Romani exegerunt;" quot solum Crassum e templo abstulisse, idem Josephus postea[o] affirmat: ut de tributis et pensitationibus populo indictis ista hic ille intellexisse videatur.

Cum his quæ a patrio historico Josepho sunt tradita, non abs re fuerit ea quoque conferre, quæ ab exteris scriptoribus, qui animo a Judæis fuerunt alienissimo, de re a Pompeio adversus eos gesta memoriæ habentur prodita. Inter quos primum locum obtinet Cicero, in cujus consulatum inciderunt ista: apud quem, in oratione pro L. Flacco, de Pompeii abstinentia hoc occurrit testimonium: "Cneius

[k] Joseph. lib. 1. belli, cap. 5. et lib. 14. antiquit. cap. 8.

[l] Joseph. lib. 1. belli, cap. 5. et lib. 14. antiquit. cap. 8. Euseb. chronic. Sever. Sulpic. histor. sacr. lib. 2.

[m] Joseph. lib. 1. belli, cap. 5. et lib. 14. antiquit. cap. 8.

[n] Lib. 14. cap. 8. [o] Cap. 12.

orum cæsa narrantur: cætera multitudo in fidem venit. Pompeius muros civitatis everti æquarique solo imperavit: et cum aliquantos principes Judæorum securi percussisset, Hyrcanum sacerdotio restituit, Aristobulum captivum Romam duxit."

Strabo[p], "Quum palam jam Judæa tyrannide premeretur, primus pro sacerdote se regem fecit Alexander: cujus filios Hyrcanum et Aristobulum de imperio disceptantes, Pompeius superveniens dejecit: atque eorum munitiones evertit, et ipsa imprimis Hierosolyma vi capta sunt. Ea munitio petrosa erat, et bene septa, et interius aquis abundans, exterius omnino sicca. Fossam habebat in lapide excisam sexaginta pedum profunditate, latitudine ducentorum et quinquaginta. E lapide autem exciso educta erant templi mœnia. Pompeius cepit, ut ferunt, observato jejunii die, dum ab omni opere Judæi abstinerent, impleta fossa et admotis scalis. Jussitque mœnia omnia convelli: ac quantum omnino potuit latronum receptacula sustulit, et loca ubi gaza tyrannorum recondita erat. Eorum duo in Jericuntis ingressu sita erant, Thrax et Taurus: reliqua vero, Alexandrium, Hyrcanium, Machærus, Lysias, et quæ circa Philadelphiam erant, item Scythopolis Galilææ proxima." Et post: "Pompeius[q] quibusdam quæ Judæi sibi violenter asciverant ablatis, sacerdotio præfecit Hyrcanum."

Apud Lucanum, in libro tertio Pharsaliæ, Pompeius inter gentes orientis a se petitas Judæam ita connumerat.

> Me domitus cognovit Arabs, me Marte feroces
> Heniochi, notique erepto vellere Colchi.
> Cappadoces mea signa timent, et dedita sacris
> Incerti Judæa Dei, mollisque Sophene:
> Armenios, Cilicasque feros, Taurosque subegi.

Plutarchus in Pompeio: "Judæam subegit, regemque Aristobulum cepit." Appianus, in Mithridaticis, de eodem: "Aretæ Arabum Nabatæorum regi bellum intulit, et Judæis, qui ab Aristobulo suo rege defecerant; donec

[p] Geograph. lib. 16. pag. 762, 763. [q] Ibid. pag. 765, 766.

expugnavit Hierosolyma, urbem eis sanctissimam[r];" et in Syriacis: "Una[s] Judæorum gens armis subigenda superfuit: cujus regem Aristobulum victor Pompeius Romam misit, et Hierosolymorum, maximæ sanctissimæque in ea regione urbis, mœnia diruit."

Cornelius Tacitus[t], "Romanorum primus Cn. Pompeius Judæos domuit: templumque jure victoriæ ingressus est. Inde vulgatum, nulla intus Deum effigie vacuam sedem et inania arcana. Muri Hierosolymorum diruti, delubrum mansit." L. Florus[u], de eodem: "Libanum Syriæ Damascumque transgressus, per nemora illa odorata, per thuris et balsami sylvas, Romana signa circumtulit. Arabes, si quid imperaret, præsto fuere. Hierosolymam defendere tentavere Judæi: verum hanc quoque et intravit, et vidit illud grande impiæ gentis arcanum patens, sub aureo vitem cœlo[x]. Dissidentibusque de regno fratribus, arbiter factus regnare jussit Hyrcanum. Aristobulo, quia renuebat eam rem, catenas dedit."

Dio denique, libro trigesimo septimo in M. Ciceronis et C. Antonii consulatu: "In Syriam Palæstinam, quod hujus incolæ Phœnicen infestassent, Pompeius profectus est. Eam regebant Hyrcanus et Aristobulus fratres: ac tum forte propter pontificatum (regi enim nomen summi pontificis apud eos est) sui Dei, quicunque is tandem est, dissidentes, urbes seditionibus agitabant. Hyrcanum igitur Pompeius sine prælio (neque enim is copias, quibus resisteret, habebat) statim in potestatem suam redegit. Aristobulum autem, in arce quadam circumsessum, ad conditiones pacis accipiendas compulit; cumque is neque pecunias, neque arcem traderet, in vincula conjecit: indeque reliquos etiam haud difficulter subegit. Hierosolymorum autem oppugnatio haud parvo ei labore stetit. Urbem quidem ipsam, a fautoribus Hyrcani receptus, facile obtinuit: templum autem, quod alterius partis homines præoccupaverant, haud absque labore cepit. Situm erat loco edito, suis mœnibus munitum: nec, si ex æquo omnibus diebus id defendissent, expugnatum esset. Verum, quod Saturni

[r] Pag. 244.
[s] Pag. 119.
[t] Historiar. lib. 5. cap. 9.
[u] Histor. lib. 3. cap. 5.
[x] De quo consulendus Lipsius, Elector. lib. 2. cap. 5.

quos vocant diebus propugnationem intermittentes, iisque ab omni opere vocantes, Romanis eo libero spatio occasionem muri subruendi dederunt. Quippe ubi hunc hostium morem animadverterunt, nihil serio egerunt reliquis diebus: quum vero circumacta septimana, Saturni dies rediisset, denuo aggressi, summa vi templum oppugnarunt. Atque ita tandem Judæi, nihil quicquam propugnantes, in potestatem hostium venerunt. Ibi tum pecuniis direptis, regnum Hyrcano datum, Aristobulus abductus est. Hæc eo tempore in Palæstina gesta sunt."

Pompeio res gerente circa Judæam, Ptolemæum Auletam octona millia equitum sua pecunia toleravisse; et mille convivas totidem aureis potoriis, mutantem vasa cum ferculis, saginavisse Varro tradit[y]; cui ex Ægypto quotannis duodecim millia quingenta talentorum tributum pendi consuevisse, in quadam oratione, quæ interiit, prodidit Cicero[z]; licet Diodorus Siculus reditum Ægypti hoc tempore sex millia tantum talentorum fuisse retulerit.

Seleucis in Palæstina a Pompeio condita est[a].

Pompeius Cœlo-Syriæ, usque ad Euphratem fluvium et Ægypti terminos, cum duabus Romanis legionibus, administratione Scauro relicta, in Ciliciam abiit: Aristobulum vinctum secum abducens, cum duabus filiabus et totidem filiis[b]; quorum unus Alexander ex itinere fugit; minor autem Antigonus cum sororibus Romam vectus est[c].

Syriam Pompeium, illinc decedentem, Scauro quæstori suo regendam reliquisse, scribit Appianus[d]. Hujus autem, simul et Judææ, administrationem Scauro cum permisisse, in libro primo belli, capite octavo, addit Josephus. Palæstinam quoque Pompeium, "Judæis domitis et Hierosolymis captis, in provinciæ speciem rectori delata jurisdictione formavisse," in libro decimo quarto affirmat Ammianus Marcellinus. Et regis quidem nomen, licet sine diademate, Hyrcanus tum retinuit: sed illius tanta erat ingenii tarditas et imbecillitas, ut non vectigalia solum

[y] Plin. lib. 33. cap. 10.
[z] Strabo, lib. 17. pag. 798.
[a] Appian. pag. 253.
[b] Joseph. lib. 14. antiquit. cap. 8.
[c] Joseph. lib. 1. belli, cap. 5. fin.
[d] In Syriac. pag. 119. cum lib. 5. bell. civil. pag. 676, 677.

ordinandi, sed alia quoque omnia pro libitu in Palæstina disponendi, potestatem sibi Syriæ præsides assumerent, ut in Gabinii præfectura postea videbimus.

Cicerone et Antonio consulibus, nono Kalendas Octobris, Octavio ex Atia uxore, Juliæ sororis C. Julii Cæsaris filia, natus est Octavius[e]: qui postea Cæsar Augustus dictus est: quoque imperante mundi Servator D. N. Jesus Christus natus est[f]. Author vero est Julius Marathus, ante paucos quam Octavius nasceretur menses, prodigium (sive oraculum) Romæ factum publice, quo denuntiabatur regem populi Romani naturam parturire: senatum exterritum censuisse ne quis illo anno genitus educaretur; eos qui gravidas uxores haberent, quo ad se quisque spem traheret, curasse ne senatusconsultum ad ærarium deferretur[g]. De die natali nono Kalendas Octobris cum Suetonio consentit ipse Augustus in epistola ad Caium nepotem[h], hemerologium antiquum[i], et lapis Narbonensis[k]: Dione non dissentiente, qui in libro quinquagesimo sexto, Septembris die vigesimo tertio natum eum fuisse affirmat. In Septembri enim Juliano triginta dierum, nonus Kalendas Octobris est Septembris vigesimus tertius; licet in Septembri Pompiliano, qui viginti novem tantum dierum fuit, vigesimo secundo ejusdem mensis responderit. September vero, ut annus tum Romæ (ante correctionem a Julio Cæsare institutam) agebatur, in mensem Junium anni periodi Julianæ 4651. incidit.

Catilinaria conjuratione Romæ erumpente, Q. Marcius Rex et Q. Metellus Creticus imperatores ad urbem erant impediti, ne triumpharent, calumnia paucorum, quibus omnia honesta atque inhonesta vendere mos erat[l].

Ab anno secundo Olympiadis CLXXIX. Philadelphienses annos suos dinumerant[m]. Philadelphia autem hæc non procul a Judæa videtur esse: de qua Josephus, libro primo belli, capite quinto, et Strabo, libro decimo sexto[n], ubi latronum circa eam receptacula a Pompeio hoc anno

[e] Sueton. in Octav. Aug. cap. 4. et 5.
[f] Luc. cap. 2. ver. 1. 6, 7.
[g] Sueton. in Octav. Aug. cap. 94.
[h] Apud A. Gellium, lib. 15. cap. 7.
[i] In inscriptionibus Gruteri, pag. 133.
[k] In inscrip. Gruteri, pag. 229.
[l] Salust. in conjurat. Catilin.
[m] Fasti Siculi.
[n] Pag. 760. et 763.

diruta fuisse significat: quæ causa fortasse fuerit hujus annorum epochæ instituendæ.

Pompeius Ciliciæ reliqua, quæ nondum agnoscebant Romanum imperium, obeundo sine certamine Romanis subjugavit[n]; excepta parte ab Eleuthero-Cilicibus possessa: quorum oppida in monte Amano sita a Cicerone Ciliciæ proconsule postea sunt expugnata.

Pharnaces conditum muria corpus Mithridatis patris sui ad Pompeium miserat: simul se et regnum ei dedens[o]. Cadaver eum Sinopen in trireme Pompeio transmisisse scribit Appianus; simulque eos qui Manium Aquilium ceperant, et obsides multos Græci barbaricique generis: atque rogavisse, ut aut paternum regnum, aut Bosphoranum tantum, quod Machares frater a Mithridate acceperat, tenere sibi liceret. Plutarchus Pompeium ait, quum Amisum pervenisset, invenisse multa dona a Pharnace allata, multa corpora ex familia regia, ipsum etiam Mithridatis cadaver non admodum ex facie cognitum; verum ex cicatricibus, ab iis qui id spectaculi desiderabant, agnitum. Ipsum enim non sustinuisse id videre Pompeium, verum Sinopen amandavisse.

Cum vita enim illius etiam nomen hostile extinctum Pompeius existimans, nullas in defunctum frustra iras exercendas putavit; sed in patrio sepulchro condi jussit[p]. Corpus igitur illius regie sepeliendum curatoribus ejus, addito sumptu, tradidit; et inferri jussit apud Sinopen monumentis regiis, laudatum ob gestorum excellentiam, ut regum ætatis suæ præstantissimum[q].

Vestem, qua amicire se solitus erat Mithridates, armorumque molem et splendorem Pompeius miratus est. At gladii vaginam, quæ constiterat talentis quadringentis, Publius furatus venundedit Ariarathi. Cidarin Caius Mithridatis collactaneus Fausto Syllæ filio petenti occulte dedit, operis mirifici: quod tum Pompeium latuit; at Pharnaces, quum post rescivisset, in illos qui ea averterant animadvertit[r].

[n] Appian. pag. 244.
[o] Dio, lib. 37.
[p] Dio, lib. 37.
[q] Appian. pag. 250.
[r] Plutarch. in Pompeio.

Pharnacem vero et Castorem Phanagorensem Pompeius populi Romani amicis et sociis adscripsit[r]. Pharnaci quoque, quod Italiam e multis difficultatibus exemisset, Bosphoranum regnum concessit: exceptis Phanagorensibus, quos liberos suo jure permisit vivere; quoniam primi recolligenti vires Mithridati, jamque classem, exercitum receptaculaque habenti, deficientes exhibuerunt negotium, exemploque dato aliis, causa fuerunt ejus interitus[s]. Verum post Pompeii discessum, oppugnavit Pharnaces Phanagorenses eorumque vicinos, donec præ fame ad pugnam progressi oppidani victi sunt; quos illæsos recepit ille in amicitiam, acceptis tantum obsidibus[t].

Pompeius in Ponto castella recepit, quorum deditionem, qui in eorum præsidio erant positi, ad ipsius adventum differendam existimarunt: veriti, ne cujus pecuniæ sibi tuendæ custodia esset data, eam alii diripientes, sibi culpam imponerent[u]. In Talauris vero, quam urbem Mithridates habuerat apparatus promptuarium, duo millia poculorum ex onyche gemma factorum compactorumque auro inventa sunt, multæ phialæ psycteresque, calices, lecti, sellæ, ornatissima omnia, item fræna equorum, pectorales humeralesque phaleræ, gemmatæ auratæque: quibus recipiendis percensendisque triginta dies quæstor insumpsit. Eorum pars a Dario Hystaspis filio successoribus per manus tradita fuerat; partem ex Ptolemæorum regum gaza Cleopatra penes Coos deposuerat, unde Mithridates a civibus tradita deportaverat: partem ipse rex paraverat ac collegerat, elegantioris supellectilis percupidus[x].

Romæ comitiis consularibus habitis, pro L. Murena in sequentem annum consule designato et ambitus accusato Cicero consul orationem habuit: in qua L. Luculli exercitum, qui ad triumphum ipsius convenerat, comitem Murenæ in petitione consulatus præsto fuisse dicit. De quo triumpho, in Lucullo suo idem Cicero ita etiam meminit:

[r] Appian. pag. 251. Dio, lib. 37.
[s] Appian. pag. 250.
[t] Appian. pag. 253. 254.
[u] Dio, lib. 37.
[x] Appian. pag. 251, 252.

" Cum victor a Mithridatico bello revertisset, inimicorum calumnia triennio tardius quam debuerat triumphavit. Nos enim consules introduximus pene in urbem currum clarissimi viri." Populum enim adversus eum inflammaverat C. Memmius, ac quasi multa intervertisset de præda, traxissetque bellum, suaserat ut ei triumphum denegaret. Sed viri principes et potentissimi inserentes se tribubus, multis precibus et contentione ægre tandem populum induxerunt, ut triumphum ei concederet[y].

Triumphum vero non, ut aliqui, pompæ prolixitate et rerum traductarum copia fastidiosum duxit, sed armis hostilibus, quorum erat vis ingens, et machinis regiis circum Flaminium exornavit: quod erat per se haud contemnendum spectaculum. Ipso in triumpho equites cataphracti pauci, currus falcati decem traducti, amici et duces regii sexaginta. Naves longæ rostratæ centum et decem translatæ. Ipsius Mithridatis aurea senum pedum statua, et gemmis distinctum scutum: captumque Tigranis diadema, in triumpho ductum. Fercula viginti vasorum argenteorum; aureorum poculorum, armorum et nummorum duorum et triginta. Hæc per viros traducta. Octo muli lectos aureos portaverunt, quinquaginta sex argentum infectum, alii centum et septem argenti signati paulo minus vicies septies centena millia drachmarum. In tabulis breviaria pecuniæ, quam Pompeio ad bellum piraticum et quæstoribus dederat: præterea quod militibus, in singulos noningentas et quinquaginta drachmas, diviserat. Denique splendidum epulum urbi et circumjectis vicis dedit[z].

Post triumphum et Mithridatici belli rationes redditas, in diætam pristina temperantia multo magnificentiorem Lucullus se convertit: primusque ad omnia deliciarum genera Romanis dux extitit, cum duorum regum Tigranis ac Mithridatis opulentiam accepisset[a]. Quem profusæ in ædificiis convictibusque et apparatibus luxuriæ pri-

[y] Plutarch. in Lucullo. [z] Id. ibid.

[a] Nicolaus Damascen. historiar. lib. 27. apud Athenæum, lib. 6. cap. ult. et lib. 12. cap. 21.

mum authorem fuisse, Velleius Paterculus quoque confirmat[b].

3942. Eupatoriam, quam Mithridates Eupator conditam a se denominaverat, et ob receptos Romanos diruerat, Pompeius instauravit; agroque et civibus additis, Magnopolim appellavit[c]. Cabira in urbis formam adornavit, ac Diopolim nominavit[d]. Bithynis et Ponticis leges et jura constituit: de quibus Plinius, Bithyniæ prætor meminit, in epistolis ad Trajanum[e].

Pompeius ex Ponto in Asiam proprie dictam profectus, Ephesi hyemavit[f]. Cumque omnia terra marique confecisset, classem tamen Asiæ civitatibus imperavit: sumptu ad L. Syllæ descriptionem accommodato[g].

L. Valerius Flaccus, qui superiore anno Romæ prætor fuit, hoc anno præturam Asiæ gessit[h].

Sub finem hyemis exercitui victori præmia Pompeius distribuit, viritim mille quingentas drachmas Atticas, (quot, qui minimum, accepisse confirmat etiam Plutarchus) et pro dignitate amplius tribunis ac centurionibus: cujus pecuniæ summam ferunt talentorum sexdecim millium fuisse[i]. Legatis et quæstoribus, qui oras maris defendissent, sestertium bina millia; commilitibus singulis quinquaginta data fuisse, apud Plinium legimus[k]. Si tamen integer ille locus est.

D. Julio Silano et L. Murena consulibus, Metellus de Creta triumphavit[l], et quidem Kalendis Juniis (quantum ex fastorum triumphalium marmoreorum fragmentis colligi potest) quæ in Martium Julianum eo tempore inciderunt. Ornamentum tamen triumphi ejus, captivos duces, Pompeius subduxit[m]. Panarem enim et Lasthenem, auxilio cujusdam tribuni plebis ad hoc persuasi, eripuit; quod sibi ex pacto eos, non Metello, accessisse diceret[n]. Sed et Luculli et Metelli triumphum cum ipsorum singularis

[b] Lib. 2. cap. 33.
[c] Strabo, lib. 12. pag. 556. Appian. pag. 251.
[d] Strabo, lib. 12. pag. 557.
[e] Lib. 10.
[f] Dio, lib. 37.
[g] Cicero, pro Flacco.
[h] Cicero pro Flacco.
[i] Appian. pag. 252.
[k] Lib. 37. cap. 2.
[l] Eutrop. lib. 6.
[m] Vellei. Paterc. lib. 2. cap. 40.
[n] Dio, lib. 36.

virtus, tum etiam invidia Pompeii apud optimum quemque fecit favorabilem[o]. Triumphi vero Metelli Cretici meminit etiam Appianus[p].

Ut Ephesum ad salutandum Pompeium ætate majorem dignitateque præcellentem accessit Cato, conspiciens eum Pompeius non tenuit se loco, neque permisit ut sedentem adiret se; sed tanquam ex primoribus alicui exiliens processit ei obviam, dexteramque porrexit: et multis laudibus statim in amplectendo et salutando præsente, pluribus etiam digressi virtutem extulit. Quasi tamen non haberet illo præsente liberum imperium, dimisit eum libenter: eique pene soli eorum qui Romam navigabant liberos suos et uxorem commendavit, alioquin propinquitate ei conjunctos[q].

Pompeius, postquam multos principes regesque partim debellavisset, partim conditionibus certis sibi adjunxisset, arces non minus mille, urbes non infra noningentas cepisset, urbes triginta novem vel collapsas aut bello vastatas (uti erant Mazaca, regum Cappadociæ primaria sedes) restituisset, octo urbes regionesque colonis auxisset, majoremque earum nationum partem, quæ per continentem Asiam Romanorum erant, suis ipse legibus instruxisset, eisque rempublicam ordinavisset; Epheso demum solvens, per insulas et Græciam majore pompa iter in Italiam instituit[r].

Cum in Lesbum insulam Pompeius venisset, Mitylenen civitatem immunitate Theophanis gratia donavit[s]. Mitylenæi enim Manium Aquilium aliosque vinctos tradiderant: quibus libertas jam, in unius Theophanis gratiam, a Pompeio restituta est[t]. Erat hic Balbus Cornelius Theophanes, patria Mitylenæus, rerum Pompeii scriptor: quem inter intimos ille habuit, et in concione militum civitate donavit; cuique defuncto cœlestes honores Græca adulatio postea tribuit[u].

[o] Vellei. Paterc. lib. 2. cap. 34. [p] Legat. 30.
[q] Plutarch. in Catone minore.
[r] Dio, lib. 37. cum Appiano, pag. 251. et Plutarcho in Pompeio.
[s] Plutarch. in Pompeio. [t] Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 18.
[u] Cicero, pro Archia poeta, Strabo, lib. 13. pag. 617. Valer. Maxim. lib. 8.

Valerius Flaccus prætor civitatibus Asiæ pecuniam et remiges classis nomine imperavit; sed numero navium ea qua Pompeius usus fuerat dimidio minore: bipartito classe distributa, ut una pars supra Ephesum, altera infra Ephesum navigaret; qua classe M. Crassus ab Æno (Thraciæ) in Asiam, et Flaccus ex Asia in Macedoniam navigaret. Cumque aurum, Judæorum nomine, quotannis ex Italia et ex omnibus Romanorum provinciis Hierosolymam exportari soleret; Flaccus sanxit edicto, ne ex Asia exportari liceret. Unde Apameæ comprehensum ante pedes prætoris in foro expensum est auri pondo centum paulo minus per Sex. Cœsium equitem Romanum, Laodiceæ viginti pondo paulo amplius per L. Peducæum, Adramyti per Cn. Domitium legatum, Pergami non multum; atque in ærario aurum est repositum. Hæc, in oratione pro eo habita, commemorat et defendit Cicero.

Scaurus, Syriæ præses a Pompeio relictus, Arabiam ingressus, ad Petram quidem regionem asperitate prohibebatur accedere: quæ autem circum erant omnia vastabat, multis et in hoc malis affectus. Nam exercitum fames premebat: cui tamen Hyrcanus per Antipatrum ex Judæa frumentum et alia necessaria suppeditabat. Missusque a Scauro ad Aretam legatus Antipater, eo quod familiaris et hospes esset, persuasit etiam illi pecunia numerata vastationem agrorum redimere; sponsor factus pro trecentis talentis. Atque his conditionibus hoc bellum finitum est, non minus e Scauri quam ex Aretæ sententia[a]. Hinc argenteum denarium in ædilitate sua cudendum curavit Scaurus, in quo supplex ante eum jacet in genibus rex barbaro habitu, chlamyde longa caligisque laxis indutus, coronam præsentans cameli dorso impositam: circumscriptis literis, M. SCAVRVS. ÆD. CVR. EX S. C. et subtus, REX ARETAS[b].

Quum Pompeius M. Pisonem legatum suum ad petendum consulatum misisset; Romani et comitia usque ad adventum ejus distulerunt, et Pisonem præsentem omnes unanimi consensu consulem designarunt. Pompeii enim

[a] Joseph. lib. 1. belli, cap. 6. et lib. 14. antiquit. cap. 3.
[b] Pigh. annal. Romanor. tom. 3. pag. 341. et 362.

commendatio pro eo non apud amicos tantum sed apud inimicos etiam valebat: tanto illius metu, priusquam exercitum dimisisset, omnes tenebantur[c].

3943. Sub Pisonis consulatus initia, circa Novembrem Julianum, in Italiam Pompeium advenisse, ex Ciceronis libri primi ad Atticum epistola nona et undecima intelligitur. Cumque non sine exercitu venturus in urbem existimaretur, et libertati publicæ statuturus arbitrio suo modum, atque Italiam sibi subjicere potentiamque in omnes Romanos sibi parare posset; ut primum tamen Brundusium appulit, ipse sua sponte copias omnes dimisit, quum neque senatus neque populus quicquam de eis decrevisset[d]. Plutarchus ait Pompeium benigne dimissos milites admonuisse, ut ad triumphum suum adessent: sed ne in triumpho quidem eis utendum illum putavisse, affirmat Dio[e].

Romæ concione habita, bellum orientis cum viginti et duobus regibus sese gessisse Pompeius narravit[f]; et Asiam ultimam provinciam accepisse, eandemque mediam patriæ reddidisse[g].

Q. Tullius Cicero, Marci frater natu minor, prætor Asiam sortitus, L. Valerio Flacco successor est datus[h].

In provinciam profecturus, uxoris suæ fratrem T. Pomponium Atticum legati loco secum ire voluit. Ille vero non decere se arbitrabatur, cum præturam gerere noluisset, asseclam esse prætoris[i]. Quod Quintus vehementer ægre tulit[k].

P. Clodius, et ob defectionem Nisibiticam, et quod in mulieris habitu sacrarium in quod virum intrare nefas erat intrasset, et quod uxorem Metelli pontificis et C. Cæsaris stuprasset, et quod cum sorore sua rem habuisset, accu-

[c] Dio, lib. 37.
[d] Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 40. Plutarch. Appian. Dio.
[e] Lib. 37.
[f] Oros. lib. 6. cap. 6.
[g] Plin. lib. 7. cap. 26. cum Floro, lib. 3. cap. 5.
[h] M. Cicero, in orat. pro Flacco; et lib. 1. epist. 12. ad Atticum.
[i] Cornel. Nepos, in vita Attic.
[k] M. Cicero, lib. 1. epist. 14. ad Attic.

satus, a judicibus nihilominus pecunia corruptis est absolutus[l].

Pisoni consuli desponsam Syriam se ei ademisse, ad Atticum scribit M. Cicero[m]. Itaque Scauro, a Pompeio in Syria relicto, successor a senatu Marcius Philippus vir prætorius missus est: qui cum Arabibus ex vicino Syriam infestantibus conflictatus est[n].

Anno nono pontificatus atque ethnarchiæ Hyrcani, (a morte videlicet matris Alexandræ deducto; prius quam a Gabinio ethnarchia ei est adempta) mense Panemo sive Junio; in honorem illius promulgatum fuisse videtur Atheniensium illud psephisma, quod apud Josephum[o] extat; licet eam temporis notationem ad præcedens Romani senatus decretum ille ibi referat: quod et Hyrcani prioris filii Simeonis tempore, et Idibus Decembribus (in Septembrem Julianum tunc incurrentibus) editum fuisse, ad annum periodi Julianæ 4587. ostendimus. Hoc autem decretum, in gratiam Hyrcani II. filii Alexandri factum, Munychionis quidem Attici die undecimo, circa Aprilis Juliani diem vigesimum octavum, ab Eucle Menandri Alimusio scriba exaratum, Panemi vero Macedonici πέμπτᾳ ἀπιόντος sive die vigesimo septimo, Junii Juliani diei vigesimo respondente, ducibus est traditum, archonte Athenis Agathocle: ut in libelli de Macedonum et Asianorum anno solari capite primo significavimus.

Quintus Cicero primus sumptu remigum et classis parandæ civitates Asiæ levavit[p]; et urbes complures pene desertas, in quibus unam Ioniæ nobilissimam Samum, alteram Cariæ Halicarnassum, recreavit[q].

Triumphum ad natalem suum Pompeius distulit; quem et tertio et pridie Kalendas Octobris (qui dies natalis fuit, in mensem Julium vel Junium Julianum tunc incurrens) duxit, M. Messala et M. Pisone consulibus; ut partim ex fastorum triumphalium fragmentis marmoreis, plenius

[l] Cicero, lib. 1. epist. 13. ad Attic. Liv. lib. 103. Plutarch. in Cicerone. Dio, lib. 37.

[m] Lib. 1. epist. 13.

[n] Appian. in Syriac. pag. 119, 120.

[o] Lib. 14. antiquit. cap. 16.

[p] M. Cicero, in orat. pro Flacco.

[q] M. Cicero, lib. 1. epist. 1. ad Quintum fratr.

Ponto, Armenia, Paphlagonia, Cappadocia, Cilicia, Syria, Scythis, Judæis, Albanis, Iberia, insula Creta, Basternis, et super hæc de regibus Mithridate atque Tigrane triumphavit;" quibus Mediam, Colchidem, Mesopotamiam et Arabiam, Plutarchus; Heniochos et Achæos addit Appianus.

In portus adduxit Pompeius naves septingentas integras. Plaustrorum, quibus arma in pompa sunt transvecta, ingens fuit numerus, et in his rostra navium: posthæc multitudo captivorum ac piratarum, non vinctorum, sed cultorum habitu patrio. Ipsum sublimem præcedebant regum satrapæ vel duces vel filii, partim captivi partim obsides, in summa trecenti et viginti quatuor[b].

Inter hos Tigranes, Tigranis regis Armeniæ filius, fuit cum conjuge et filia, et ipsius Tigranis uxore Zosime: adhæc Mithridatis soror et quinque filii, Artaphernes, Cyrus, Oxathres, Darius, Xerxes, et duæ filiæ, Orsabaris et Eupatra. Traductus est et Colchorum rex Olthaces, et Judæorum rex Aristobulus, tyrannique Cilicum: Scytharum item regiæ fœminæ, duces tres Iberorum, Albanorum duo, cum Menandro Laodicensi, qui equitum Mithridatis præfectus fuerat. Albanorum quoque et Iberum obsides, et Commagenorum regis. Trophæa etiam permulta traducta sunt, numero pugnis omnibus paria, quibus aut ipse aut per legatos palmam tulerat[c].

Absentium effigies transvehebantur, Tigranis et Mithridatis, pugnantium et cedentium ac fugientium. Mithridatis vero etiam oppugnatio et noctu tacita fuga repræsentata fuit: ac postremo etiam mors ejus subjecta fuit spectatorum oculis, appictis et virginibus mortis ejus sociis. Præferebantur et tabulæ cum filiorum et filiarum ante illum defunctorum imaginibus; et deorum barbaricorum figuræ cum ornatu patrio[d].

Ipse Pompeius gemmato curru vehebatur, amictus, ut fertur, Alexandri Macedonis chlamyde. Currum sequebantur socii hujus expeditionis præfecti militum, partim equites, partim pedites[e].

[b] Appian. pag. 253.
[c] Appian. cum Plutarcho.
[d] Appian. pag. 253.
[e] Idem. ibid.

depressis aut captis navibus DCCCXLVI. oppidis, castellis MDXXXVIII. in fidem receptis, terris a Mæoti lacu ad Rubrum mare subactis, votum merito Minervæ."

In ærarium retulit vasa, aurum et argentum signatum ad viginti millia talentum[p]. Inter dona in capitolio ab eo dicata, Mithridatis regis dactylotheca fuit; ut M. Varro aliique ejusdem ætatis authores confirmant: quæ primum ad margaritas gemmasque Romanorum mores inclinavit[q]. Ibidemque pretiosissima quæque Mithridatis dicata sunt, in Novo castello reperta[r]; et vitis illa aurea ex Judæa allata[s]; et sex pocula murrhina, in urbem tum primum inducta: quæ protinus ad hominum usum transiere, abacis etiam escariisque vasis inde expetitis[t].

Ubi triumphans pervenit Pompeius in capitolium, neminem captivum necavit ut triumphatores alii; sed publicis impensis remisit quemque in suam patriam, exceptis regiis[u]. Nam quod addit Appianus[x], Aristobulum mox interemptum esse, et post eum Tigranem; deceptum hic eum fuisse apparet. Aristobulum enim in patriam postea rediisse, Josephus et Dio; Tigranem vero post triumphum apud Flavium senatorem in catenis a Pompeio fuisse depositum, et ex ejus custodia a Clodio tribuno plebis fuisse ereptum, Asconius Pedianus in orationem Milonianam, confirmat.

3944. Gazenses, anno jam tertio a Judæorum potestate liberati, hinc tempora sua dinumerarunt[y]. Circa Octobris vero Juliani diem vigesimum septimum Gazenses annum suum inchoasse, ex Marco Gazensi diacono in vita Porphyrii Gazensis episcopi colligimus.

Ne Quinto Ciceroni in Asiatica prætura succederetur, Marcus frater effecit: ut ipse in epistola ad eum scripta indicat; in qua, inter alia in provincia a Quinto præclare gesta, etiam illud recenset; sublata Mysiæ latrocinia,

[p] Plutarch. in Pompeio.
[q] Plin. lib. 37. cap. 1.
[r] Strabo, lib. 12. pag. 556, 557.
[s] Strabo, apud Josephum, lib. 14. cap. 5.
[t] Plin. lib. 37. cap. 2.
[u] Appian. pag. 253.
[x] Pag. 243. et 253.
[y] Fasti Siculi; anno 4. Olymp. 179.

cædes multis locis repressas, pacem tota provincia constitutam, neque solum illa itinerum atque agrorum, sed multo etiam plura et majora oppidorum et furta et latrocinia esse depulsa[a].

Quum M. Cicero commentarium consulatus sui Græce a se compositum ad Posidonium Apamenum, philosophum et historicum, Rhodum misisset, ut ornatius de iisdem rebus scriberet; eum ille legens, non modo non excitatum se esse ad scribendum, sed etiam plane perterritum, rescripsit[a].

Ptolemæo Auletæ senior filius est natus, qui ipsi in regno successit: siquidem non plures quam tredecim annos ille egit, quando ad eum post pugnam Pharsalicam Pompeius profugit, ut in libro quadragesimo secundo Dio innuit.

Pompeius a senatu postulabat, ut multa quæ regibus, dynastis, et civitatibus ipse concesserat, patres rata haberent[b].

Lucullus tum otii voluptatibus divitiisque fruendis sese dediderat: sed monente senatu excitatus ut authoritatem suam accommodaret ad rempublicam capessendam, confestim Pompeium adortus est[c]. Itaque et ille et Metellus Creticus, acceptæ injuriæ memores, et cum iis pars optimatium refragabatur, ne aut promissa civitatibus a Pompeio, aut benemeritis præmia, ad arbitrium ejus, persolverentur[d]. Jubebatque Lucullus, ut de singulis suis factis seorsum Pompeius referret; neque peteret, ut simul omnia approbarentur. Nam et alias iniquum esse dicebat, simpliciter ejus omnia acta, quæ qualia essent nemo ipsorum compertum haberet, tanquam a domino quodam patrata, rata haberi: et quum ipse ex Luculli actis quædam rescidisset, postulabat, ut utrisque in senatu expositis, is utra approbatione digna visa forent confirmaret. Lucullum Cato, Metellus Celer consul, et alii qui cum iis sentiebant, enixe defendebant[e]: Mithridaticam victoriam

[a] Lib. 1. epist. 1. ad Quint. fratr.
[a] Lib. 2. epist. 1. ad Atticum.
[b] Appian. bell. civil. lib. 2. pag. 432.
[c] Plutarch. in Pompeio.
[d] Vellei. Paterc. lib. 2. cap. 40.
[e] Dio, lib. 37.

suam fuisse illo jactante, Crasso quoque in suum favorem pertracto[f]. Indeque decreta sua, quæ aboleverat Pompeius, obtinuit[g]; sanctiones vero, quas Pompeius devictis fecerat regibus, rescidit: ac quum rogationem de agris militi dividendis tulisset, rem adjutore Catone impedivit[h].

Ita in senatu jactatus Pompeius, ad tribunos plebis coactus est confugere[i]. Et cum L. Flavius tribunus, qui de agro militibus Pompeianis dividendo rogationem ferebat, etiam hoc ei addidisset, omnibus civibus suffragium esse dandum, quo et hoc facilius juberetur, et acta Pompeii rata pronuntiarentur: Metellus consul tanta contentione id impugnavit, ut ab eo in carcerem duceretur. Consule nihilominus cum aliis in sententia pertinaciter persistente, Pompeius a petitione demum destitit: sero pœnitens, quod dimissis exercitibus seipsum inimicorum injuriis exposuisset[k].

Interea C. Julius Cæsar Romam venit, consulatum petiturus. Eum Pompeius adjunxit sibi socium, operam se daturum jurejurando pollicitus, ut consul fieret: hoc tandem modo effecturum se sperans, ut acta ipsius in transmarinis provinciis, quibus tot obtrectabant, per Cæsarem confirmarentur consulem. Cumque Pompeius et M. Crassus inter se inimicitias exercerent ex consulatu, quem summa discordia simul gesserant; non solum utrumque inter se reconciliavit, sed etiam cum utroque potentiæ societatem iniit, ne quid ageretur in republica quod displicuisset ulli e tribus: quæ conspiratio urbi orbique terrarum, ac sibi ipsis tandem exitiabilis fuit[l].

Hanc trium principum civitatis conspirationem Varro, nobilissimus hujus temporis scriptor, uno libro complexus, *Τρικάρανον* sive Tricipitinam inscripsit[m]. Atque ab ea-

[f] Appian. bell. civil. lib. 2. pag. 432, 433.
[g] Plutarch. in Pompeio.
[h] Plutarch. in Lucullo.
[i] Plutarch. in Pompeio.
[k] Dio, lib. 37.
[l] Liv. lib. 103. Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 44. Sueton. in Julio Cæsare, cap. 19. Plutarch. in Lucullo, Crasso, Pompeio et Cæsare. Appian. bell. civil. lib. 2. Dio, lib. 37.
[m] Appian. pag. 433

Urbeque armis et militibus completa, Catonem et Lucullum dejecit foro, atque acta sua per vim firmavit[t].

In primo hoc consulatu suo societates ac regna pretio dedisse Cæsarem scribit Suetonius[u]: ut qui uni Ptolemæo, prope sex millia talentorum suo Pompeiique nomine abstulerit. Et Ptolemæum quidem Auletam magnam pecuniæ summam, partim de suo, partim mutuo acceptam, in Romanos quosdam impendisse, refert etiam in libro trigesimo nono Dio; ut ab illis Ægypti regnum sibi confirmaretur, utque amicus ac socius appellaretur. Et debuisse Cæsari Auletam mille septingentas et quinquaginta μυριάδας, in Cæsaris vita refert Plutarchus: quarum mille, postquam occiso Pompeio in Ægyptum venerat, Cæsar ad sustentandum exercitum exegerit; quum cæteras Auletæ liberis ante condonasset.

Hoc vero anno, quo primum egit Cæsar consulatum, Auletam in populi Romani societatem ex lege et senatusconsulto fuisse receptum, in tertio belli civilis commentario Cæsar ipse indicat: eumque honorem, ante proscriptionem Ptolemæi Cyprii fratris sui, quæ sequente anno est facta, illum a senatu consecutum fuisse, in Sextiana oratione confirmat Cicero; qui et in libri secundi ad Atticum epistola decima sexta est consulendus.

C. Antonius, frustra eum defendente M. Cicerone (qui ejus in consulatu collega fuerat) damnatus est[x]. Qui in Cephalenia exul degens, totamque sub se insulam tanquam suam possessionem habens, urbem ibi extruere cœpit, sed non absolvit[y].

P. Clodio legatio ad Tigranem Armeniæ regem est decreta. Qua ille contempta, ex patricio plebeius adoptione factus est: ut ea ratione tribunus plebis designari posset[z].

Brithagoras, vir inter Heracleenses Ponti summæ authoritatis, cum filio suo Propylo ad Julium Cæsarem est profectus: et propius in amicitiam ejus admissus, annis

[t] Plutarch. in Lucullo, et Pompeio. [u] Cap. 54.
[x] Dio, lib. 38. [y] Strabo, lib. 10. pag. 455.
[z] Cicero, lib. 2. ad Attic. epist. 7. et orat. pro domo sua. Dio, lib. 38.

munere Clodii, quam illud fanum antiqua sua religione carere[f].

Idem quoque Clodius, ut Ptolemæum Cypri regem, Ptolemæi Auletæ regis Alexandri fratrem (et omnibus morum vitiis, si Velleium Paterculum audimus, illi simillimum) quod ipsum a piratis captum olim neglexisset, ulcisceretur, quum avito regali otio quietus ille perfrueretur, causa incognita ac nulla commemorata injuria, de regno ejus in provinciæ formam redigendo et de pecunia et bonis ejus omnibus publicandis legem tulit: et sub honorificentissimo ministerii titulo, Marcum Catonem a republica relegavit; lege quoque lata, ut ille, licet perinvitus, ad rem administrandam cum prætorio imperio, adjecto etiam quæstore, in Cyprum mitteretur[g]; de quo, in Sextiana oratione, Cicero: "Ille Cyprius miser, qui semper socius, semper amicus fuit, de quo nulla unquam suspicio durior aut ad senatum aut ad imperatores nostros allata est, vivus (ut aiunt) est et videns, cum victu ac vestitu suo publicatus. En, cur cæteri reges stabilem esse suam fortunam arbitrentur, quum hoc illius funesti anni perdito exemplo videant, per tribunum aliquem et sexcentas operas, se fortunis spoliari et regno omni posse nudari." Unde et Ammianum Marcellinum[h] dicere non piget; avide magis ob ærarii sui angustias hanc insulam populum Romanum invasisse, quam juste; et Sextum Rufum, in breviario: famosam divitiis insulam, paupertatem populi Romani et penuriam ærarii, ut occuparetur, sollicitavisse; ita ut jus ejus avarius magis quam justius illi fuerint assecuti.

Tigranes, regis Tigranis filius et hostis, in vinculis etiamnum jussu Pompeii apud L. Flavium, qui hoc anno prætor fuit, detinebatur. Clodius tribunus plebis, pecunia corruptus, petiit a Flavio, ut ad cœnam Tigranem adduci juberet, quo eum videret. Adductum collocavit in con-

[f] M. Cicero, de aruspicum respons. et, pro P. Sextio.

[g] Cicero, pro P. Sextio, et pro domo sua. Liv. lib. 104. Florus, lib. 3. cap. 9. Strabo, lib. 14. pag. 684. Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 45. Plutarch. in Catone minore. Appian. bell. civil. lib. 2. pag. 441. Dio, lib. 38.

[h] Libro 14.

[redacted]

quæstus occasionem et novorum bellorum materiam parantis, Ægyptum reliquisse[o].

Catoni ad Cypriacam expeditionem proficiscenti Clodius tribunus neque navem, neque militem, neque ministrum attribuit, præter duos scribas; quorum fur et improbissimus alter, alter ipsius Clodii cliens erat. Quasi autem leve munus ei Cypri negotium imposuisset, insuper Byzantinorum exules imperavit ei reducere: moliens ut in tribunatu suo abesset Cato quam diutissime[p].

Cato per Canidium amicum, quem præmisit in Cyprum, egit cum Ptolemæo ut sine certamine cederet; ostensa spe, neque inopem neque abjectum ipsum victurum: sacerdotium enim ei Veneris Paphiæ populum daturum. Interim Rhodi ipse substitit, simul et apparatui intentus et responsum operiens[q]: Ptolemæus vero, quum quid de se decretum esset percepisset, et neque arma sumere adversus Romanos auderet, neque regno exutus vitam sibi ferendam duceret; omni pecunia imposita navibus in altum processit, ut classe perforata suo arbitrio periret, et ut hostes præda carerent. Sed cum non sustinuisset mergere aurum et argentum, futurum suæ necis præmium domum revexit, haustoque veneno vitam finiit; titulo rex insulæ, animo autem pecuniæ miserabile mancipium[r].

Ptolemæus Auletes Romam navigans, quum Rhodum appulisset, ibique Catonem convenire vellet, misit ad eum; sperans illum ad se venturum. Is vero Ptolemæum jussit, si ei visum esset, ad se venire. Postquam ille venit, neque obviam ei processit, neque assurrexit; sed quasi unum de vulgo salutavit, et assidere jussit. Id primum commovit illum: qui miratus est tantum in populari et exiguo ornatu supercilium et severitatem. Ubi sermonem deinde de rebus suis exorsus est, incusavit eum Cato, quod tanta relicta felicitate, tantis sese subjecisset indig-

[o] Plutarch. in Pompeio.

[p] Plutarch. in Catone minore.

[q] Plutarch. in Catone minore.

[r] Plutarch. in Catone minore. Florus, lib. 3. cap. 9. Strabo, lib. 14. pag. 684. Vellei. Paterc. lib. 2. cap. 45. Valer. Maxim. lib. 9. cap. 14. Appian. bell. civil. lib. 2. pag. 441. Dio, lib. 39. Ammian. Marcellin. lib. 14. Sextus Rufus in breviario.

nitatibus, laboribus, largitionibus, et avaritiæ principum Romanorum ; quos redacta in argentum Ægyptus vix esset expletura. Consulebatque ut cum classe reciperet se, et cum civibus rediret in gratiam : comitem etiam seipsum offerens et in reconciliando adjutorem. Rex, quasi ex insania et amentia ab ea oratione ad mentem reductus, veritate perspecta et Catonis prudentia, instituit illius uti consiliis. Cæterum aversus iterum ab amicis, ut primum Romam appulit, atque ad fores unius accessit in magistratu positi; deflevit inconsulta sua cœpta, quod divina tanti viri fastidivisset oracula[s]. Romanis vero adventus ejus ex altera parte tantam postea exhibuit molestiam, ut M. Crassus (referente Cicerone in oratione pro Cœlio) de eo illud Tragœdi usurpaverit : " Utinam ne in monte Pelio."

Alexandrini, quum Ptolemæi profectionem in Italiam ignorarent, mortem oppetiisse arbitrati, filiam ejus Berenicen, quæ legitima erat, una cum seniore ejus sorore Thryphæna, (quæ et Cleopatra senior) regno præfecerunt[t]. Miseruntque Menelaum et Lamponem et Callimandrum ad Antiochum Pium (vel Asiaticum potius illius filium, quem Pompeius Syriæ regno exuerat) ut simul cum fœminis in Ægypto regnaret. Sed ille, morbo correptus, interiit[u].

Ambo consules paludati in provincias exierunt, Piso in Macedoniam, Gabinius in Syriam: populo execrationibus eos prosequente[x]. Quum autem Gabinius, in Syriam navigaturus, M. Antonium (qui postea triumvir fuit) ad capessendum militiam invitaret, abnuit privatum sequuturum se: sed delata sibi equitum præfectura, sequutus est illum ad bellum[y].

T. Ampius, opera P. Clodii tribuni plebis, Ciliciam provinciam extra ordinem obtinuit[z].

[s] Plutarch. in Catone minore.

[t] Strabo, lib. 17. pag. 796. Dio, lib. 39. Porphyrius, in Græc. Eusebian. Scaligeri, pag. 226.

[u] Porphyr. in Græc. Eusebian. Scaligeri, pag. 227.

[x] Cicero, pro Servio ; et in L. Pisonem.

[y] Plutarch. in Antonio.

[z] Cicero, pro domo sua : cum lib. 1. ad familiar. epist. 3.

De rebus Gabinii in profectione, et primo adventu in Syriam ita meminit in oratione de provinciis consularibus M. Cicero: "Ejus iter in provinciam fuit ejusmodi, ut rex Ariobarzanes consulem vestrum ad cædem faciendam, tanquam aliquem Thracem, conduceret. Deinde adventus in Syriam primus, equitatus habuit interitum: post concisæ sunt optimæ cohortes." Cujus amissionis equitatus et cohortium idem etiam in oratione pro Sextio refricat memoriam.

3947. Quum magna vis pecuniæ a Ptolemæo Cypriorum rege relicta diceretur, decrevit Cato Byzantium primo proficisci. In Pamphylia sororis ejus filius M. Brutus, Julii Cæsaris postea interfector, colligendi sui ex imbecillitate gratia tunc agebat. Ei, ut quamprimum inde in Cyprum navigaret, scripsit Cato: quod Canidium in tractandis pecuniis temperatas non habiturum manus suspicaretur. Quam profectionem Brutus suscepit perinvitus: tum Canidii verecundia, ut ignominiose a Catone habiti, tum prorsus ejuscemodi actum et procurationem, utpote juvenis et literis deditus, neque liberalem censens neque se dignum. Attamen ita curam hic intendit, ut fuerit a Catone commendatus[a].

Alexander Aristobuli filius, qui a Pompeio ex itinere fugerat, Judæam incursionibus vexabat: Hyrcano jam non valente ei resistere, et de muris Hierosolymorum reficiendis cogitante, quos Pompeius dejecerat; a quo tamen conatu Romani qui ibi erant eum cohibuerunt. Alexander vero pervagando regionem multos Judæos armavit: collectisque propere decem millibus peditum et mille quingentis equitibus, munitionibus firmavit Alexandrium castellum juxta Coreas situm, et Hyrcanium, et Machæruntem non longe a montibus Arabum[b].

Adversus hunc expeditionem suscepit Syriæ præses A. Gabinius: præmisso M. Antonio cum aliis ducibus. Hi conjuncti cum Judæis in officio manentibus, quorum duces erant Pitholaus et Malichus, assumptis etiam Antipatri

[a] Plutarch. in Catone, et in Bruto.
[b] Joseph. lib. 1. belli, cap. 6. et lib. 14. antiquit. cap. 10.

chunte, alii Sepphoris jura peterent. Atque ita singulari unius dominatione Judæi liberati, aristocratice libenter regebantur[f].

Philippus Euergetes Antiochi Grypi et Tryphænæ, filiæ Ptolemæi octavi Ægyptiorum regis, filius (qui ante annos triginta quinque Syriæ rex fuerat) ab Alexandrinis ad Ægypti regnum capescendum accersitus, a Gabinio Syriæ præside est cohibitus[g].

Ptolemæum Auletam Romæ Pompeius suscepit et senatui commendavit, ac de reductione ejus egit[h]. Ptolemæus vero, ut a Cornelio Lentulo Spinthere consule, cui provincia Cilicia mandata erat, restitueretur petiit[i]; ipsoque Lentulo referente, ut ab eo reduceretur, senatusconsultum factum est[k].

Atque ab eodem consule datum fuïsse consilium dicebatur, ut Pompeio omnis potestas rei frumentariæ per totum imperium Romanum terra marique tribueretur: ut majore imperio ita Pompeio adstricto, ipse regi Ptolemæo mitteretur auxilio[l].

Alexandrini centum viros Romam ablegaverunt, qui et contra Ptolemæi accusationes ipsos defenderent, et vicissim ipsum de illatis injuriis accusarent. Cujus legationis Dio Academicus princeps fuit[m].

Ptolemæus, emissis in omnes partes certis hominibus, legatis insidias posuit, ac plerosque in ipso itinere interfecit: cæteros partim in ipsa urbe occidit, partim injecto terrore, aut pecuniis corruptos, eo perduxit, ne causam cujus gratia missi erant apud magistratus agerent, ullamve interemptorum mentionem facerent[n]. Quo spectat, quod de legatis Alexandrinis contra jus fasque interfectis, in oratione de aruspicum responsis; et quod de Alexandri-

[f] Joseph. lib. 1. belli, cap. 6. et lib. 14. antiquit. cap. 10.
[g] Porphyr. in Græcis, Eusebian. Scaliger. pag. 227.
[h] Strabo, lib. 17. pag. 796. [i] Dio, lib. 39.
[k] Cicero, lib. 1. ad famil. epist. 1. cum orat. in L. Pisonem, et pro Rabirio Postumo.
[l] Plutarch. in Pompeio.
[m] Strabo, lib. 17. pag. 796. Dio, lib. 39.
[n] Dio, lib. 39.

Hic vero curiose omnia quum vellet ille persequi, omniaque ad summum intendere pretium, atque ipse interesse omnibus et adhibere extremum calculum, ne consuetudini quidem fori credidit; verum simul omnes suspectabat apparitores, præcones, sectores, amicos. Ipse denique cum licitantibus colloquebatur seorsim, et propellebat singulos, atque ea ratione pleraque promercalia addixit. Quare tum multos amicos quasi diffidens eis offendit, tum intimum omnium Munatium ad offensionem lacessivit prope implacabilem. Et Julio Cæsari Anticatonem postea scribenti materiam dedit criminandi locus hic amarissimam. Munatius enim hic (cui Rufi cognomentum tribuit Valerius[s],) de Catone et expeditione ejus Cypriaca commentarium edidit; quem potissimum est Thraseas secutus. In quo tamen commentario, non ex Catonis diffidentia extitisse scribit Munatius istam simultatem: sed quod, cum serius ipse in Cyprum venisset, Cato eum neglexit, et Canidium, qui initio adfuerat fidemque et abstinentiam suam ei probaverat, ipsi prætulit[t].

Extremo consulatus sui mense, in Septembrem Julianum tunc incidente, quando novi tribuni plebis magistratum inierunt, P. Cornelium Lentulum Spintherem iter in Ciliciam provinciam suam paravisse, et Ptolemæum Auletam Roma discessisse, locus ille ex libro vigesimo secundo annalium Fenestellæ a Nonio Marcello citatus ostendit: "Ut magistratum inierunt tribuni, C. Cato turbulentus adolescens et audax, nec imparatus ad dicendum, concionibus assiduis invidiam et Ptolemæo simul, qui jam profectus ex urbe erat, et P. Lentulo consuli, paranti jam iter, concitare secundo quidem populi rumore cœpit." A Cicerone vero causa Ptolemæi defensa est: ut et ipse in oratione pro Cœlio subindicat, et Fortunatianus apertius confirmat, orationem ejus de rege Ptolemæo nominatim citans.

3948. Initio consulatus L. Marcii Philippi et Cn. Lentuli Marcellini, statua Jovis in Albano monte cœlitus tacta, restitutioni Ptolemæi aliquantum moræ injecit. Quum enim Sibyllini libri consulerentur: regem Ægypti

[s] Lib. 4. cap. 3.

[t] Plutarch. in Catone.

plicere non videretur, ne hæc ipsa tamen res eum adhuc majorem efficeret, a senatoribus sub prætextu partim mandatæ annonæ, partim salutis ipsius (uti metuere præ se ferebant) explosa ea est[a].

In senatu autem hac de re variæ fuerunt sententiæ. Bibulus, ut a tribus legatis, ex iis qui privati essent; Crassus, ut a tribus legatis, sive privatis, sive in imperio constitutis: Volcatius, Lupo tribuno plebis referente, (cum quo Afranius, Libo, Hypsæus, et Pompeii familiares omnes concursabant) ut a Pompeio; Hortensius, Lucullus et Cicero, ut a Lentulo Spinthere, Ptolemæus sine exercitu reduceretur, censuerunt. Servilius vero reduci eum omnino negavit oportere[b].

Mense Februario, sive Novembri Juliano, C. Cato tribunus plebis legem promulgavit de imperio Lentuli abrogando, quod filio ejus vestitum mutandi occasionem dedit: ut in libri secundi ad Quintum fratrem epistola tertia M. Cicero memorat; quod de Ptolemæi in regnum reducendi imperio, ex senatusconsulto in consulatu ipsi concesso, intelligendum. Ciliciæ enim proconsulatum, Cypri etiam (M. Catone inde discedente, tributariæ factæ, ut in libro decimo quarto Ammianus Marcellinus, et in prætoriæ provinciam a Romanis redactæ, ut in fine libri decimi quarti Strabo indicat) adjectione auctum, ex Ciceronis ad eum scriptis epistolis[c], post legis hujus promulgationem retinuisse ipsum constat.

Ptolemæus, cum neque per Pompeium, quod maxime cupiebat, neque per Lentulum reduci se in regnum posse videret, de reditu jam desperans, Ephesum profectus in Dianæ templo commoratus est[d].

Aristobulus, cum filio Antigono, Roma elapsus in Judæam reversus est: ubi magna iterum Judæorum manu conflata, partim mutationis cupidorum, partim quibus olim

[a] Plutarch. in Pompeio. Dio, lib. 39.
[b] Cicero, lib. 1. ad familiar. epist. 1. et 2.
[c] Lib. 1. ad familiar. epist. 7. et sequentib.
[d] Dio, lib. 39.

dilectus erat, Alexandrium recens dirutum denuo munire conatus est[d].

Adversus eum hæc molientem præses Syriæ Gabinius milites misit, ducibus Sisenna filio, Antonio et Servilio; qui Alexandrium occupari non sinerent, et darent operam ut ipsum comprehenderent. Ad Aristobulum vero et alii multi Judæorum propter nominis celebritatem confluxerunt, et Pitholaus Hierosolymorum præfectus cum mille armatis transfugit. Cumque in eo confluxu multi fuissent non satis armis instructi; Aristobulus, iis ut inutilibus dimissis, assumptisque armatorum octo tantum millibus (inter quos Pitholaus erat cum suis) Machæruntem contendit. Eos secuti sunt Romani: habitoque conflictu, aliquamdiu pars Aristobuli fortiter dimicando perseveravit, donec quinque virorum millibus desideratis terga vertere coacta est. Prope vero ad duo millia in quendam tumulum confugerunt: unde dilapsi, ut quisque potuit, salutem sibi quæsiverunt. Cæteri mille cum Aristobulo, perrupta Romanorum acie, Machæruntem perfugerunt, castrumque munire cœperunt. Sed non ultra biduum oppugnationem sustinere valens Aristobulus, multis acceptis vulneribus captivus, cum Antigono filio, ad Gabinium adductus est[e].

Plutarchus in Antonio rem gestam ita amplificat; victoriam totam Antonio acceptam referens: "Adversus Aristobulum, qui Judæos ad rebellandum solicitaverat, missus, amplissimæ arcis muros primus transcendit, præsidiisque illum omnibus exuit reliquis. Inde signis collatis ingentes copias ejus parva manu fudit, paucisque demptis occidione eas occidit. Ipse una cum filio Aristobulus captus est." Dio, libro trigesimo nono non ita recte, ipsum Gabinium in Palæstinam profectum, Aristobulum (qui Roma profugus, tumultus aliquos ciebat) comprehendisse et Pompeio misisse scribit; imperatoque Judæis stipendio, inde in Ægyptum, ad reducendum Ptolemæum profectum esse.

[d] Joseph. lib. 1. belli, cap. 6. et lib. 14. antiquit. cap. 11.
[e] Joseph. lib. 1. belli, cap. 6. et lib. 14. antiquit. cap. 11.

Tyrannio, in ædibus M. Ciceronis docens, bibliothecam illius pulcherrime disposuit; Dionysio et Menophilo, librariis ab Attico missis, usus administris[f]: Tyrannio videlicet Amisenus; qui ante annos quatuordecim, a Lucullo captus, et Romæ clarus ac dives factus, librorum ultra triginta millia sibi comparavit[g], qui ex Syllana bibliotheca libros Aristotelis describendos curavit: a quo Andronicum Rhodium exemplaria ferunt accepisse, easque quas habemus Aristotelis tabulas evulgasse[h].

In Cypriaco negotio administrando, abstinentiæ et continentiæ M. Catonis testes producit Valerius[i]: "Epirum, Achaiam, Cycladas insulas, maritimam partem Asiæ, provinciam Cyprum; unde quum pecuniæ deportandæ ministerium sustineret, tam aversum animum ab omni venere quam a lucro habuit; in maxima utriusque intemperantiæ versatus materia; nam et regiæ divitiæ potestate ipsius continebantur, et fertilissimæ deliciarum tot egregiæ urbes, necessaria totius navigationis diverticula erant. Atque id Munatius Rufus, Cypriacæ expeditionis fidus comes, scriptis suis significat."

Longam navigationem veritus Cato, multa vasa paravit; quorum singula bina talenta et quingentas drachmas capiebant. Singulis longum alligavit funiculum, cujus capiti corticem suberis prægrandem annexuit; ut, si fractum esset navigium, alligatus ab imo locum commonstraret. Atque argentum quidem omne, pauco excepto, prospere transvectum est. At rationes omnium quæ procuraverat habebat in duobus codicibus diligenter descriptas: quorum alterum libertus ejus Philargyrus ferens, quum ex Cenchreis solvisset, demerso navigio una cum sarcinis amisit; alterum ipse Corcyram usque servaverat: verum quum in foro tetendisset, nautæ autem crebras pyras ob gelu nocte incendissent; inflammatis tentoriis simul codex est desideratus. Quamvis vero inimicos quidem et calumniatores reddituri erant procuratores præsentes regii

[f] Cicero, lib. 2. ad Quint. fratr. epist. 4. et lib. 4. ad Attic. epist. 4. et 8.
[g] Suid. in voc. *Τυραννίων*.
[h] Strabo, lib. 13. pag. 608. et Plutarch. in Sylla.
[i] Lib. 4. cap. 2.

elingues : pupugit tamen res Catonem, qui non ad suam probandam fidem confecerat rationes, sed sedulitatis præbere aliis exemplum gestiebat[k].

Ita Cyprias ille opes, velut hostiles exuvias classi impositas, Liburnis per Tiberinum ostium maxima cum diligentia in urbem deportavit[l]; quam rem latius ærarium populi Romani quam ullum triumphum implevisse, affirmat Florus[m].

Catonis adventu Romæ nuntiato, illico omnes magistratus et sacerdotes, una cum consulibus (quorum alter, L. Marcius Philippus, Marciæ uxoris Catonis pater fuit) universo senatu et frequenti populo obviam ei ad flumen prodierunt, et ripas utrinque compleverunt: nihilque a triumphi specie et splendore discessit ejus subvectio. Cujus tamen in eo notata est insolentia, quod ad consules et prætores effusos obviam non descenderit, neque cursum inhibuerit, sed hexeri regia ripam prævectus non ante egressus fuerit quam ad eum locum classe fuerit navali invectus, ubi erat exponenda pecunia[n]. Nave nihilominus egredienti consules et cæteri magistratus, et universus senatus populusque Romanus officii gratia præsto fuit: non quod magnum pondus auri et argenti, sed quod M. Catonem classis illa incolumem advexerat, lætatus[o].

Translatæ per forum pecuniæ, sperata longe majoris, cepit populum admiratio[p]. Et quia multis mancipiis pecuniisque ex facultatibus regiis collectis, Cato nulli in se repetundarum accusationi locum dederat, sed ab omni crimine liber cuncta Romanis tradiderat; tandem rei bene gestæ non minorem, quam si victor e bello rediisset, honorem adeptus fuit. Quod enim complures muneribus se corrumpi paterentur, id effecerat, ut pecunias despicere quam hostes superare rarior virtus haberetur[q].

[k] Plutarch. in Catone minore.

[l] Florus, lib. 3. cap. 9. Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 45. Valer. Maxim. lib. 4. cap. 1. Ammian. Marcellin. lib. 14.

[m] Lib. 3. cap. 9.

[n] Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 45. Plutarch. in Catone minore.

[o] Valer. Maxim. lib. 8. cap. ult. [p] Plutarch. in Catone.

[q] Dio, lib. 39.

Unum ex Cypria hac legatione philosophum deportavisse Catonem, refert Plinius[r]. Niciæ regio procuratori, de ejus fide et diligentia testatur, Cato libertatem a senatu obtinuit[s]. Clodius servos ex Cypro advectos, Clodios nominare intendit, quod ipse Catonem eo amandasset: sed quia Cato obstabat, non obtinuit. Igitur eis Cypriorum cognomen datum est; nam ne Porcios quidem eos nominari, quod nonnulli instituerant, Cato passus est[t].

Clodius Catoni, quod sibi se opposuisset, succensens, administrationem ejus calumniis impetiit, rationesque eum actorum suorum postulavit: non quod putaret se eum alicujus injusti facti posse arguere; sed quia naufragio commentarii Catonis fere omnes perierant, id pro se nonnihil facturum Clodius arbitrabatur. Adjuvit in hoc etiam negotio Cæsar Clodium, quanquam absens: et (ut quidam referunt) accusationes ei contra Catonem per literas misit[u]. Cato vero tantum prædicavit se ex Cypro argenti reipublicæ coegisse, quum ne unum quidem equum vel militem ipse accepisset, quantum ex tot bellis et triumphis concusso orbe terræ non retulisset Pompeius[w].

M. Ciceroni, nihil eorum quæ Clodius in tribunatu gessisset ratum habendum esse in senatu contendenti, M. Cato se opposuit: non in gratiam Clodii, sed quod inter illius acta rescindenda quoque esset ipsius in Cypro procuratio, ut ex illegitima rogatione tribuni missi non legitime[x].

Phraati II. a filiis per scelus sublato Orodes in Parthorum regno successit: fratre suo Mithridate ex Media, cui imperabat, ejecto. Ita in libro trigesimo nono Dio. Verum filiis de regno contendentibus, Orodes ipse primum, deinde Mithridates in exilium pulsus fuisse videtur. Orodem vero ab exilio reduxit Surenas, vir opibus, genere atque authoritate inter Parthos post regem secundus; cui prærogativa erat gentilitia, ut novo regi Parthorum primus diadema imponeret. Hic enim Seleuciam magnam in

[r] Lib. 7. cap. 30.
[s] Plutarch. in Catone.
[t] Dio, lib. 39.
[u] Dio, lib. 39.
[w] Plutarch. in Catone minore.
[x] Plutarch. in Catone minore, et in Cicerone.

Orodis potestatem redegit; ante alios ascensis mœnibus, profligatisque sua manu propugnatoribus. Et quum nondum trigesimum annum exegisset illo tempore, summam tamen consilii et prudentiæ existimationem est consecutus. Hæc enim de eo referunt Plutarchus in Crasso, et Appianus in Parthicis[y]. Qui idem Appianus tamen, tum in Parthicis[z], tum in Syriacis[a], alia vice Mithridatem a fratre Orode regno Parthico pulsum fuisse agnoscit. Quanquam Mithridatem propter crudelitatem regno a senatu Parthico pulsum fuisse, et fratrem ejus Orodem regnum vacans occupavisse, in libro quadragesimo secundo, capite quarto, Justinus significet; licet ibi Mithridatem hunc cum Mithridate Parthorum rege, cui res gestæ Magni cognomen dedere, eundem perperam faciat: quum inter Magnum illum et hujus fratrem Orodem, variam complurium regum in Parthis successionem extitisse, vel ex ipso prologo libri quadragesimi secundi Trogi Pompeii (cujus epitomen Justinus nobis dedit) satis appareat.

Regno, sive a senatu Parthico, sive a fratre Orode pulsus Mithridates, ad Gabinium Syriæ proconsulem, expeditionem in Arabes tum parantem, venit: eumque permovit, ut omissis Arabibus contra Parthos duceret, ipsumque in regno recuperando adjuvaret[b].

Idibus Maiis, in Februarium Julianum incurrentibus, lectis in senatu frequenti literis A. Gabinii de re bello cum maximis Syriæ gentibus ac tyrannis (quo nomine, Judææ, Commagenæ, Chalcidis, Emesæ, Trachonitidis, Bataneæ, et Abilenæ principes appellari solebant) bene gesta fides non est habita; et supplicatio, quam eo nomine in templis Romæ faciendam petiit, denegata[c].

Quum Gabinius Aristobulum regem cum filiis Romam misisset: illum quidem senatus in vinculis ibi detinuit, filios autem in Judæam mox remisit: quod ex Gabinii literis cognovisset, matri eorum pro traditione castellorum promissum illud fuisse. Ita Josephus libro primo belli,

[y] Pag. 140, 141. [z] Pag. 134.
[a] Pag. 120.
[b] Appian. in Syriacis, pag. 120. et Parthicis, pag. 134. Dio, lib. 39.
[c] Cicero, lib. 2. ad Quint. fratr. epist. 7. orat. de provinciis consularib. et in L. Pisonem.

capite sexto, et libro decimo quarto antiquitatum, capite undecimo, ubi regnum simul et pontificatum per annos tres et menses sex obtinuisse Aristobulum addit: quod Arabicus historiæ Judaicæ collector (ad calcem bibliorum πολυγλώττων Parisiensium editus) capitulo quadragesimo, de prioris principatus spatio accipit, donec captivus adductus est prima vice; quum de priore illo et posteriore hoc, simul sumpto, intelligendum potius fuisse videatur; ut ante priorem quidem captivitatem annos tres et menses totidem (ut in libro vigesimo antiquitatum, capite octavo, diserte Josephus confirmat) post reditum vero ex urbe Romana, et ante secundam captivitatem tres alios menses in regno ille exegerit.

M. Cicero, oratione de provinciis consularibus in senatu habita, ut L. Pisone et A. Gabino (quibus consulibus ipse in exilium pulsus fuerat) revocatis, eorum provinciæ, Macedonia et Syria, futuris consulibus decernerentur, suasit: ista, inter alia, Gabinio objiciens: "In Syria, imperatore illo, nihil aliud actum est, nisi pactiones pecuniarum cum tyrannis, decisiones, direptiones, latrocinia, cædes; cum populi Romani imperator, instructo exercitu, dexteram tendens, non ad laudem milites hortaretur, sed omnia sibi et empta et emenda esse clamaret. Jam vero publicanos miseros tradidit in servitutem Judæis et Syris, nationibus natis servituti. Statuit ab initio, et in eo perseveravit, jus publicano non dicere; pactiones sine ulla injuria factas rescidit, custodias sustulit, vectigales multos, ac stipendiarios liberavit: quo in oppido ipse esset, aut quo veniret, ibi publicanum aut publicani servum esse vetuit."

Gabinius, quum multis maleficiis Syriam afflixisset, adeoque plus damni quam prædones, qui tum maxime vigebant, dedisset provinciæ; omnem quæstum quem inde ceperat pro minimo ducens, ad expeditionem in Parthos faciendam, quod prædivites essent, animum adjecit, atque ad eam se paravit[d].

Gabinii amicus Archelaus fuit Comanorum in Ponto a Pompeio pontifex constitutus; (ut supra, ad annum mundi 3940. est dictum). Is cum Gabinio tunc degens, se ei

[d] Dio, lib. 39.

socium in bello Parthico, quod ille parabat, futurum speravit: sed id senatus non permisit[e].

Quum Gabinius, adversus Parthos ducto exercitu, Euphratem trajecisset; Ptolemæus Auletes cum literis Pompeii advenit; magnamque pecuniam tum Gabinio, tum exercitui se, partim illico partim postquam restitutus esset, daturum pollicitus est. Decem millium talentum mercedem Gabinio ab illo fuisse oblatam, non solum Plutarchus sed etiam Cicero confirmat, in oratione pro Rabirio Postumo: ubi et bis millies atque quadringenties sestertium eam summam æstimat. Plerique duces refragati sunt; et Gabinius bellum hoc dubitavit suscipere, quamvis vehementer decem illis millibus talentum mancipatus. Antonius vero rerum avidus magnificarum, et Ptolemæo cupiens gratificari roganti, præsto ei fuit ad inducendum atque incendendum ad suscipiendum hoc bellum Gabinium. Et tametsi lex vetaret, ut neque præsides provinciarum finibus excederent, neque arbitrio suo bella susciperent; atque etiam populus, Sibyllinorum carminum religione inductus, ne Ptolemæus reduceretur interdixisset: Gabinius tamen quanto magis id vetitum sciebat, tanto majorem inde quæstum fecit; Parthicoque negotio omisso, in Alexandrinos expeditionem suscepit[f].

Regnum Ægyptiorum obtinebat ea tempestate Berenice, Auletæ filia: quæ ex Syria accersito quodam Seleuco, qui se a Syriacorum regum stirpe ferebat, eum et maritum appellavit et regni bellique consortem fecit. Hic turpissimarum sordium homo, (ut eum in Vespasiano describit Suetonius, capite decimo nono) Ptolemæus Cocces et Cybiosactes et Παρείσακτος sive Subdititius per contemptum cognominatus, aureum alveum, in quo Alexandri magni corpus Alexandriæ conditum jacebat, rapuit: sed nullam e præda utilitatem percepit. Regina enim, ubi nullius pretii hominem vidit, intra paucos dies eum strangulavit; cum ejus sordes, illiberalitatemque pati non

[e] Strabo, lib. 12. pag. 558. et lib. 17. pag. 796.

[f] Joseph. belli, cap. 6. et lib. 14. antiqu. cap. 11. Plutarch. in Antonio. Appian. in Syriac. pag. 120. et Parthic. pag. 134. Dio, lib. 39.

posset. Et cum ei jam quæreretur maritus regio sanguine natus; Archelaus ille Comanorum pontifex in Syria tum degens, et filium Mithridatis Eupatoris (sub quo pater ipsius Archelaus contra Syllam et Romanos bellum gesserat) se esse simulans, per amicos quosdam ad reginam deductus est: a qua, ut vir rebus gerendis aptus, eisdem quibus Seleucus conditionibus receptus, sex menses simul cum ea regno potitus est[g].

C. Clodius, P. Clodii frater, ex prætura (quam hoc anno eum gessisse, in libro trigesimo nono Dio indicat) Asiam provinciam obtinuit[h]. Cujus in ea quæstor C. Scribonius Curio fuit: ad quem Ciceronis, in libro secundo ad familiares, scriptæ epistolæ extant.

3949. Novis consulibus, lege a C. Trebonio tribuno plebis lata, ad quinquennium provinciæ decretæ sunt; Cn. Pompeio Hispania et Africa, M. Licinio Crasso Syria cum vicinis regionibus: potestate utrique data, ut sumerent sibi quantum vellent militum ex civibus et sociis, bellumque et pacem cum quibus ipsis videretur contraherent[i].

Crassus, mox ut sortitus est provinciam suam, gaudium suum dissimulare non potuit; nihil unquam sibi accidisse felicius existimans. Apud familiares autem multa vana effundebat et juvenilia præter ætatem ac ingenium: non de Syria tantum et Parthia victoriam sibi prædestinans, sed usque ad Bactros et Indos orientalemque oceanum spes suas vanas proferens. Et quamvis in lege, quæ de imperio ejus lata erat, bellum Parthicum non fuerat adscriptum, sciebant tamen omnes Crassum in eam prædam inhiare; et Cæsar ex Gallia scribens, laudabat ejus propositum, et ut pergeret hortabatur[k].

A. Gabinius, relicto in Syria filio Sisenna admodum parvo natu cum perpaucis militibus, atque ita provincia cui præfectus fuerat prædonum injuriis magis exposita,

[g] Strabo, lib. 17. pag. 794. et 796. et lib. 12. pag. 558. Dio, lib. 39.

[h] Cicero, ad Attic. lib. 4. epist. 14.

[i] Liv. lib. 105. Plutarch. in Crasso, Pompeio, et Catone minore. Appian. bell. civil. lib. 2. pag. 437, 438. Dio, lib. 39.

[k] Plutarch. in Crasso.

per Palæstinam in Ægyptum profectus est[l] contra Archelaum, quem sibi regem asciverant Ægyptii[m]. In qua expeditione Hyrcano et Antipatro amicis usus est ad omnia quæ militiæ necessitas exigebat. Nam et pecunia et armis et frumento et auxiliis Antipater eum adjuvit[n].

Quum iter per altum et sitiens sabulum esset faciendum circa eluviem et Sirbonidis paludes, quas Typhonis exhalationes vocant Ægyptii: missus cum equitatu M. Antonius (quem tum juvenem præfectum equitum Gabinii fuisse[o], notat Appianus) non modo angustias occupavit, sed Pelusium quoque cepit, amplam urbem[p]: Antipatri consilio Judæis, qui Pelusium accolebant ccu custodes Ægypti aditus, in societatem pertractis[q].

Ita in potestatem redacto Pelusii præsidio, simul iter præstitit Antonius exercitui securum, et spem imperatori victoriæ firmavit. Ptolemæus vero, simul-atque Pelusium *iniit, ira et odio* inflammatus Ægyptios trucidare instituit: *sed intercedens* Antonius, id prohibuit[r].

Pelusio duplici acie instructa, progressus Gabinius, eadem die Ægyptios occurrentes fudit[s].

Cicero, Romæ oratione habita, Commageno regi ignobili non modo Zeugma oppidulum in Euphrate positum extorsit, sed etiam multa in eum dicens, togam ejus prætextam, quam erat adeptus Cæsare consule, magno hominum risui exposuit[t].

Idibus Februariis, in Novembrem Julianum incurrentibus, Tyriis est senatus datus frequens: frequentes contra Syriaci publicani. Vehementer vexatus est Gabinius: exagitati tamen a Domitio publicani, quod eum essent cum equis prosecuti[u].

Circa quartum Kalendas Maias, in Februarium Julianum incidentes, "Puteolis magnum fuisse rumorem, Ptolemæum

[l] Dio, lib. 39.
[m] Liv. lib. 105.
[n] Joseph. lib. 1. belli, cap. 6. et lib. 14. antiqu. cap. 11.
[o] Lib. 5. bell. civil. pag. 676.
[p] Plutarch. in Antonio.
[q] Joseph. lib. 5. bell. civil. pag. 676.
[r] Plutarch. in Antonio.
[s] Dio, lib. 39.
[t] Cicero, lib. 2. ad Quintum fratr. epist. 11.
[u] Cicero, lib. 2. ad Quintum fratr. epist. 12.

esse in regno;" scribit Cicero[x]. Et in Ægypto quidem ille tum fuit; et adversarium Archelaum, opinione citius occurrentem, ceperat Gabinius ut jam ab eo nihil negotii restaret. Sed veritus Gabinius ne, quasi nulla magna re gesta, minus pecuniæ quam convenerat a Ptolemæo acciperet; ad hæc sperans, propterea quod acris ac magni nominis Archelaus haberetur, majorem sibi pecuniæ summam futuram; insuper ab ipso Archelao magna vi nummorum accepta, hominem, quasi is aufugisset, dimisit[y].

M. Antonius postea in prœliis et certaminibus, quæ magna et crebra commissa fuerunt, multa fortitudinis et consilii imperatorii facta edidit: liquidissime autem, quum circumdedit et circumvenit a tergo hostes, indeque victoriam in frontem incurrentibus paravit. Et horum causa eximiis donis honoratus est[z].

Populus Ægyptius, ductu Archelai adversus A. Gabinium mœnibus urbis egressus, quum castra vallo atque fossa cingere juberetur, universus succlamavit, ut id opus publica pecunia faciendum locaretur. Quapropter deliciis tam enerves animi, spiritum Romani exercitus sustinere non potuerunt[a]. Inde rursus et in flumine navibus, et terrestri pugna victoriam Gabinius obtinuit. Nam Alexandrinis quidem ad audienda omnia satis est animorum, naturaque sunt ad effutiendum lingua quidvis quod eis ad animum acciderit maxime præcipites ac temerarii: et iidem ad bellum ejusque labores omnium ineptissimi: quanquam in seditionibus (quæ apud eos et frequentissimæ et maximæ eveniunt) ad cædes subinde deveniant, in iisque perire bonum quoddam in primis expetendum existiment[b].

Iis igitur victis Gabinius, occisoque præter alios in pugna Archelao, e vestigio omni Ægypto potitus est, eamque Ptolemæo reddidit[c]. Quam totam causam ita perstringit Cicero, in oratione contra Pisonem, de furore Gabinii agens: " Effusa jam maxima præda, quam ex

[x] Ad Attic. lib. 4. epist. 9.
[z] Plutarch. in Antonio.
[b] Dio, lib. 39.
[c] Dio, lib. 39. Liv. lib. 105. Strabo, lib. 12. pag. 558. et lib. 17. pag. 796.
[y] Dio, lib. 39.
[a] Valer. Maxim. lib. 9. cap. 1.

fortunis publicanorum, ex agris urbibusque sociorum exhauserat, cum partem ejus prædæ profundæ libidines devorassent, partem nova quædam et inaudita luxuries, partem etiam in illis locis ubi omnia diripuit emptiones, partem permutationes ad hunc Tusculani montem extruendum: cum illa ejus intermissa intolerabilis ædificatio constitisset: seipsum, fasces suos, exercitum populi Romani, numen interdictumque deorum immortalium, responsa sacerdotum, auctoritatem senatus, jussa populi, nomen ac dignitatem imperii, regi Ægyptio vendidit. Cum fines provinciæ tantos haberet, quantos voluerat, quantos optaverat, quantos pretio mei capitis emerat, his se tenere non potuit: exercitum eduxit ex Syria. Qui licuit extra provinciam? Tribuit se mercenarium comitem regi Alexandrino; quid hoc turpius? In Ægyptum venit: signa contulit cum Alexandrinis; quando hoc bellum aut hic ordo (senatorius) aut populus susceperat? Cepit Alexandriam; quid aliud expectamus a furore ejus, nisi ut ad senatum tantis de rebus gestis literas mittat?" Nullas tamen eum misisse, notavit Dio; ne ipse suorum facinorum delator existeret.

Interfecti Archelai corpus requisitum M. Antonius, cui cum illo familiaritas et jus hospitii intercesserat, regio cultu funeravit. Unde magnam is sui memoriam Alexandrinis reliquit[d]. In Ponto vero Comanorum sacerdotium Archelai filius post patrem accepit[e].

Gabinius ex suo exercitu milites præsidii causa Alexandrinæ apud regem Ptolemæum reliquit: qui in consuetudinem postea Alexandrinæ vitæ atque licentiæ venerunt, et nomen disciplinamque populi Romani dedidicerunt, uxoresque duxerunt; ex quibus plerique liberos habebant[f]; ad quos spectant illa Lucani, libro decimo:

> ——— pars maxima turbæ
> Plebis erat Latiæ: sed tanta oblivio mentes
> Cepit, in externos corrupto milite mores,
> Ut duce sub famulo jussuque satellitis irent;
> Quos erat indignum Pharios parere tyranno.

[d] Plutarch. in Antonio.
[e] Strabo, lib. 12. pag. 558.
[f] Cæsar. comment. bell. civil. lib. 3.

Ptolemæus regno restitutus filiam suam, Berenicen reginam, e medio sustulit[g]. Idemque reliquorum primatum locupletiores, ut qui plurima pecunia opus haberet, interemit[h].

C. Rabirius Postumus eques Romanus, qui Ptolemæo et regnanti absens, et Romam adventanti indeque postea discedenti præsens pecuniam non suam solum, sed etiam amicorum temere crediderat, ut eam recuperaret, Romana toga cum Græco pallio Alexandriæ mutata, curationem et quasi dispensationem regiam suscipere coactus est; Diœcetes regius ab Auleta constitutus. Custodiam tamen regiam postea ille pertulit, vidit in vinculis familiares suos, mors ob oculos sæpe versata est; nudusque atque egens ad extremum fugit e regno[i].

Dum in Ægypto morabatur Gabinius, Alexander Aristobuli filius, denuo invaso per vim principatu, multos Judæorum ad defectionem reduxit: collectoque magno exercitu, regionem obeundo, interfecit Romanos quotquot adipisci potuit, reliquos in montem Garizim compulsos obsedit. Reversus vero Gabinius, Antipatrum propter notam viri prudentiam præmisit ad tumultuatores: qui multos illorum reduxit ad officium. Sed Alexander, triginta Judæorum millia secum habens, ausus est occurrere Gabinio; et collatis signis decernere ad montem Itabyrium: quo prælio desiderata sunt ex acie Judaica decem millia. Tum Gabinius, urbis Hierosolymitanæ rebus ex Antipatri sententia constitutis, contra Nabatæos profectus, hos quoque profligavit uno prælio[k].

Mithridates rex, Phraatis II. filius, a Gabinio derelictus, non quidem Arabum ope regnum Parthicum recuperavit, (ut ex prava interpretatione verborum Appiani[l], vulgo est creditum) sed Babylonem potius se recepit; ut ex Justino colligitur. Quam cum frater ejus Orodes diu obsedisset, et fama coactos oppidanos in deditionem tandem compulisset: Mithridates, fiducia cognationis, ultro se in po-

[g] Strabo, lib. 17. pag. 796. Dio, lib. 39. Porphyr. in Græc. Euseb. Scalig pag. 226.

[h] Dio, lib. 39.

[i] Cicero, pro C. Rabirio.

[k] Joseph. lib. 14. cap. 11.

[l] In Syriacis, pag. 120.

testatem ejus tradidit. Sed Orodes plus hostem quam fratrem cogitans, in conspectu suo trucidari eum jussit[m].

Gabinius nobiles Parthos, Mithridatem et Orsanem, qui ad ipsum profugerant, clam dimisit; sparso inter milites rumore, quod aufugissent[n].

Quum Syri plurimum de Gabinio quererentur, et aliis de causis, et quod ob absentiam ejus a prædonibus infestati *vehementer* essent; quum item crebræ accederent publicanorum querelæ, qui, quod per eos impediti vectigalia exigere nequissent, magnum æs alienum conflaverant: irati Romani, sententias concipiebant, parati Gabinium condemnare. Ciceroque cum alias vehementer Gabinium accusavit, tum consilium quoque dedit, ut denuo Sibyllina carmina legerentur: persuadens sibi pœnam aliquam adscriptam, ubi violata fuissent. Sed consulum alter Pompeius Gabinio ultro studebat, alter Crassus, simul ut *collegæ rem* gratam faceret, simul etiam ob acceptas quas Gabinius miserat pecunias. Quare uterque aperte eum defendens, nihil decerni patiebantur: inter alia Ciceroni quoque exilium exprobrantes[o].

Pompeius, in secundo hoc suo consulatu, ludis et spectaculis munificentissimis exhibitis, theatrum suum dedicavit[p]; quanquam theatrum illud non ab ipso Pompeio extructum *dicebatur*, sed a Demetrio Gadareno, liberto ejus, id ex pecuniis quas, dum miles sub eo esset, paraverat, conditum fuisse; qui quidem nomen operis ad Pompeium retulerit, ne male audiret, quod libertus tantum pecuniæ collegisset, unde tantos sumptus facere posset[q].

Gabinius legatum a Crasso, ut in Syriæ provincia ipsi succederet, missum non admisit; sed magistratum, quasi perennem eum accepisset, retinuit[r].

Quum tribuni plebis Crasso consuli obstarent ne milites conscriberet, eique decretam expeditionem rescindere co-

[m] Justin. lib. 42. cap. 4.

[n] Joseph. lib. 1. belli, cap. 6. et lib. 14. antiqu. cap. 11.

[o] Dio, lib. 39.

[p] Cicero, lib. 2. offic. et lib. 7. ad familiar. epist. 1. Ascon. Pedian. in orat. Pisonianam.

[q] Dio, lib. 39. [r] Id. ibid.

narentur; Crassus ad arma se convertit. Tribuni plebis, quia suam libertatem armis destitutam in actionibus ejus prohibendis infirmam esse videbant, a reclamando destiterunt: sed multis eum diris devoverunt. Et Crasso in capitolio consuetas expeditionis causa precationes obeunti, auspicia infesta prodigiaque obnuntiaverunt[s].

Quum Ateius tribunus plebis pararet inhibere ejus exitum, et multi unanimiter indignarentur hominibus pacatis et fœderatis arma inferri; timens Crassus, oravit Pompeium ut se deduceret: erat enim magna illius apud plebem authoritas. Multos igitur tunc ad reclamandum et impediendum Crassum paratos, conspectus ante eum Pompeius placido intuitu ac vultu lenivit; ita ut silerent et transeuntibus cederent[t].

Ateius vero tribunus Crasso occurrens, primum voce cohibebat, denuntians ne procederet: deinde apparitorem jussit manus in eum injicere et in carcerem abducere. Sed reliquis tribunis plebis id non permittentibus, Crassus extra pomerium evasit[u]. Ateius tamen ad portam interim accurrens, focum ibi accendit: et Crasso prætereunte suffitum faciens libansque insuper, diris eum devovebat imprecationibus, nova et horrenda nomina deorum invocans. Cujusmodi arcanas et priscas execrationes ea præditas vi Romani existimabant, ut nemo sic devotus posset evadere, neque illi etiam bene cederet qui devoveret[x].

Tribunum plebis Metellum hostilibus diris exeuntem Crassum devovisse, scribit Florus[y]. Et quidem tribunos plebis communiter diris eum publice devovisse, Velleius Paterculus[z], Appianus[a] et Dio[b], significant:

> ——— Crassumque in bella secutæ
> Sæva tribunitiæ moverunt prælia diræ;

ut in libro tertio Lucanus cecinit. Præ aliis tamen

[s] Dio, lib. 39.
[t] Plutarch. in Crasso.
[u] Plutarch. in Crasso; cum Dione, lib. 39.
[x] Plutarch. in Crasso.
[y] Lib. 3. cap. 11.
[z] Lib. 2. cap. 46.
[a] Lib. 2. bell. civil. pag. 438.
[b] Lib. 39.

" P. Ateium obnunciavisse ei diras, signoque objecto monuisse eum quid eventurum esset, nisi cavisset;" in libro primo de divinatione confirmat Cicero: a cujus pene laribus in provinciam Crassus est profectus, cum apud ipsum cœnavisset, in hortis generi ejus Crassipedis[c]. Secedente deinde Cicerone in Tusculanum, circa medium mensis Novembris in Sextilem Julianum tunc incidentis, Crassus paludatus profectus est[d]; et Brundusii exercitum navibus imposuit[e].

Solvens Brundusio Crassus, pelago etiamnum ex tempestate turbido, non paucas naves amisit: e reliquis expositum militem terrestri itinere duxit per Galatiam. Ubi quum reperisset regem Dejotarum, admodum senem, novam urbem condere, cavillans, " O rex," inquit, " duodecima hora ædificare incipis." Cui ille arridens: " Ne tu quidem, imperator, quantum video, matutinus contra Parthos proficisceris." Excesserat enim jam Crassus annum sexagesimum; plus tamen quam pro ætate senii vultu præferens[f].

3950. Cicero in senatu Crassi absentis causam contra novos consules et multos consulares summa contentione defendit[g].

Quum quod in Syria magnopere ageret nihil Crassus haberet, nam et Syri quieti erant, et qui prius Syriam bellis vexarant potentia Crassi perterriti, nihil tum movebant, in Parthos, sine ulla belli causa, expeditionem suscepit. Tantum prædivites eos fuisse acceperat: et Orodem, qui nuper rex factus esset, superatu facilem sperabat[h].

Audita vero Hierosolymitani templi opulentia, quam Pompeius intactam reliquerat; in Palæstinam divertit, Hierosolymam adiit, templum pervasit, opes diripuit[i].

Erat tum in templo trabs ex auro solida, trecentas minas Hebraicas sive libras septingentas quinquaginta pendens, inserta trabi cavæ ligneæ, ex qua aulæa templi

[c] Cicero, lib. 1. ad familiar. epist. 9.
[d] Ibid. lib. 4. ad Attic. epist. 12.
[e] Cicero, lib. 2. de divinat.
[f] Plutarch. in Crasso.
[g] Cicero, lib. 5. ad familiar. epist. 8.
[h] Dio, lib. 40.
[i] Oros. lib. 6. cap. 13.

pendebant; quorum admiranda pulchritudo erat et apparatus pretiosissimus. Hoc cæteris ignotum solus sciebat Eleazarus sacerdos sacri thesauri custos: qui Crassum totum in colligendo auro esse videns, timensque omnibus templi ornamentis, auream hanc illi trabem redemptionem pro omnibus ei tradidit; quum prius eum jurejurando obstrinxisset, nihil aliud loco moturum. Crassus tamen et hanc accepit, et mox violato jurejurando non solum duo millia talentorum quæ Pompeius non attigerat, sed etiam totum reliquum aurum, cujus summa accedebat ad octo talentorum (Atticorum) millia, templo abstulit. Quas tantas divitias, cum vix fidem apud exteros inventuras Josephus perspiceret; eas a Judæis in Europa, Asia, Ægypto et Cyrenaica degentibus longo tempore congestas fuisse, ex Strabonis Cappadocis libris historicis (hodie non extantibus) et aliis astruere nititur[k].

Crassus, extructo ponte, facile ac tuto trans Euphratem duxit exercitum; multisque Mesopotamiæ civitatibus ultro se dedentibus potitus est[l]. Inexpectato enim ejus transitus barbaris acciderat: indeque nullum in Mesopotamia præsidium alicujus momenti constitutum fuerat[m].

Talymenus Ilaces (vel Sillaces) regionis illius satrapes, paucis equitibus ad Ichnias castellum cum Crasso congressus victusque, accepto vulnere ad regem se recepit; eumque de Crassi expeditione certiorem fecit[n].

Interim Crassus et urbes recepit, Græcas potissimum, atque in his Nicephorium. Macedonum enim aliorumque Græcorum, quos bellorum socios aliquando Macedones habuerant, complures coloni vim Parthorum graviter ferentes, atque in Romanis, a quibus Græcos amari sciebant, multum spei collocantes, haud gravatim ad eos defecerunt[o].

Soli Zenodotiæ cives, quorum tyrannus erat Apollonius, centum milites Romanos intra muros, quasi se in fidem eorum daturi, receptos obtruncaverunt. Unde Crassus, ad-

[k] Lib. 14. antiqu. cap. 12.
[l] Plutarch. in Crasso.
[m] Dio, lib. 40.
[n] Id. ibid.
[o] Dio, lib. 40.

moto exercitu, eam expugnavit et diripuit, et incolas ejus sub hasta vendidit. Et cum, præter hoc unum, nihil tunc neque fecisset neque passus esset hostile Crassus; tamen salutari se ab exercitu imperatorem sustinuit. Ob quod, magnam ille subiit infamiam, abjectusque est habitus; quasi majora non speraret, successu qui tam se efferret tenui[p].

Domitio et Appio consulibus in Italiam reversus est A. Gabinius[q]. Iisdemque consulibus de eo adhuc absente, utut pro eo Pompeius steterit, iterum dictæ sunt sententiæ: quarum pleræque ipsi adversæ fuerunt. Nam et Domitius ob contentionem in petitione consulatus inimicus Pompeio erat, quod eo invito magistratum cepisset: et Appius, quanquam affinis Pompeio esset, tamen quia studio permulcendæ plebis ducebatur, sperabatque fore ut, siquid nunc tumultus injecisset, pecunia deinceps a Gabinio corrumperetur; omnes suas actiones eo dirigebat. Decretum ergo est, ut Sibyllina carmina relegerentur: quantumvis Pompeius reclamaret. Interim pecuniæ a Gabinio præmissæ Romam venerunt. Eæ, non modo absens, sed ne præsens quidem gravius quicquam ut pateretur, effecerunt. Ea enim tum temporis confusio Romæ erat, ut quum Gabinius exiguam earum pecuniarum, quibus ipse corruptus fuerat, partem magistratibus quibusdam *judicibusque* largiretur, non modo nullam officii rationem illi habuerint, sed reliqui quoque docti sint pecuniæ causa improbe agere, quippe quum se ea facile a supplicio redimere possent[r].

Duodecimo Kalendas Octobris circa mensem Julium Julianum, Gabinius ad urbem accessit: quarto Kalendas Octobris noctu urbem introivit[s]. Ipse enim turpium facinorum conscientia ita urgebatur, ut et sero in Italiam advenerit, et noctu in urbem evectus sit; multisque diebus extra domum suam prodire non ausus fuerit[t].

[p] Dio, lib. 40. cum Plutarcho in Crasso.
[q] Ascon. Pedian. in init. orat. Pisonian.
[r] Dio, lib. 39.
[s] Cicero, lib. 3. ad Quint. fratr. epist. 1.
[t] Dio, lib. 39.

Gabinium tres factiones postulabant: L. Lentulus, flaminis filius, qui eum de majestate postulavit; T. Nero cum bonis subscriptoribus, et C. Memmius tribunus plebis cum L. Capitone. Cumque edicto C. Alfii prætoris de majestate accusatus adesset; concursu magno et odio universi populi pene afflictus est[u].

Decimo post adventum in urbem die, quo ipsum oportebat hostium numerum et militum renuntiare, mire hæsit summa in frequentia. Appius consul majestatis eum accusavit, nomina data, ille verbum edidit nullum. Cum vellet exire, a consulibus retentus est, et introducti publicani. Homo undique actus, cum a Cicerone maxime vulneraretur, non tulit, et eum trementi voce exulem appellavit. Consurrexit senatus cum clamore ad unum, sic, ut ad corpus ejus accederet: pari clamore atque impetu publicani. Sexto Idus Octobris Gabinium ad populum luculenter calefecit Memmius; sic, ut Calidio verbum pro eo facere non licuerit. Postridie ejus diei, divinatio apud Catonem prætorem fuit, de accusatore in Gabinium constituendo: sive Memmio, sive Ti. Nerone, sive C. et L. Antoniis Marci filiis[x].

Accusationes in Gabinium multæ, et actores haud pauci extiterunt: primum autem de Ptolemæi reductionis crimine, cognitum est. In ea actione universus fere populus ad tribunal confluxit: sæpiusque illis eum discerpere animus fuit; præsertim quod nec Pompeius aderat, et Cicero eum acerrime accusabat[y]. Sed ipse Cicero, in epistola secunda et quarta libri tertii ad Quintum fratrem, eum accusasse se negat: vel quod inimicitiæ sibi periculosæ suscipiendæ essent contra Pompeium, vel quod non desperaret rem et sine se et nonnihil per se confici potuisse, vel quod infamia sempiterna esset ei subeunda si tam infamis reus, ipso agente, esset elapsus: "Ego vero," inquit ille in epistola quarta, "hac de mediocritate delector: ac mihi illud jucundum est, quod, cum testimonium secundum fidem et religionem gravissime dixissem, reus dixit,

[u] Cicero, lib. 3. ad Quint. fratr. epist. 1.
[x] Cicero, lib. 3. ad Quint. fratr. epist. 2.
[y] Dio, lib. 39.

si in civitate sibi esse licuisset, mihi se satisfacturum; neque me quidquam interrogavit." Et in epistola nona: "Feci summa cum gravitate, ut omnes sentiunt, et summa cum lenitate, quæ feci. Illum neque ursi, neque levavi. Testis vehemens fui: præterea quievi."

In hoc de majestate judicio, Gabinius accusatoribus frigidissimis usus, odio tamen omnium generum premebatur: quæsitor gravis et firmus erat Alfius; Pompeius vehemens in judicibus rogandis[z]. Gabinius se Ptolemæum reduxisse dicebat reipublicæ causa; quod classem Archelai timeret, quod mare refertum fore prædonum putaret: lege etiam id sibi licuisse dicebat[a]. Socii Pompeii et Cæsaris promptissime ei opitulabantur, aliud tempus a Sibylla aliumque regem indicatum dicentes: eoque maxime nitebantur, quod nulla in eo carmine rei perpetratæ pœna erat assignata[b]. Accusatoris L. Lentuli incredibilis erat infantia: quem fremebant omnes prævaricatum, sed tamen nisi mira contentio, et preces Pompeii, dictaturæ etiam rumor, plenus timoris fuisset, ipsi Lentulo Gabinius non respondisset. Cum vero judices septuaginta tulissent sententias; triginta duæ condemnarunt, triginta octo absolverunt[c].

Gabinium, cum de tantis criminibus judicium sustineret, immensam pecuniæ vim elargitum fuisse; eoque absoluto parum abfuisse, quin ipsos judices populus interfecisset, in trigesimo nono historiarum suarum libro tradit Dio. A Memmio vero ad populi judicium Gabinium fuisse productum, et intercessione Lælii tribuni plebis eodem fuisse exemptum, in libri octavi capite primo hunc in modum refert Valerius Maximus. A. Gabinius in maximo infamiæ suæ ardore suffragiis populi C. Memmio accusatore subjectus, abruptæ esse spei videbatur: quoniam et accusatio partes suas plene exhibebat, et defensionis præsidia invalida fide nitebantur; et qui judicabant, ira præcipiti, pœnas hominis cupide expetebant. Lictor igitur et carcer ante oculos obversabantur; cum interim omnia ista pro-

[z] Cicero, lib. 3. ad Quint. fratr. epist. 3.
[a] Cicero, in orat. pro Rabirio Postumo. [b] Dio, lib. 39.
[c] Cicero, lib. 4. ad Attic. epist. 16. et lib. 3. ad Quint. fratr. epist. 4.

pitiæ fortunæ interventu dispulsa sunt. Filius namque Gabinii Sisenna consternationis impulsu ad pedes se Memmii supplex prostravit: inde aliquod fomentum procellæ petens, unde totus impetus tempestatis eruperat. Quem truci vultu a se victor insolens repulsum, excusso manu annulo humi jacere aliquandiu passus est. Quod spectaculum fecit, ut Lælius tribunus plebis approbantibus cunctis Gabinium dimitti juberet, ac documentum daretur, neque secundarum rerum proventu insolenter abuti, neque adversis propere quemquam debilitari oportere.

Neque sic tamen evasit Gabinius. De majestate enim absolutus, tum ob alias nonnullas causas, tum quod ex provincia centena millia (drachmarum vel denariorum) eoque amplius compilasset, post in judicium pertractus, repetundarum damnatus est. Pompeius qui ad rem frumentariam explicandam profectus urbe fuerat (nam frumentum permultum exundatione Tiberis corruptum fuerat) ac tum in Italia versabatur, ad hoc judicium ut veniret properavit. Sed quum serius venisset, ex suburbanis non ante recessit, quam id consummatum esset. Idemque populo extra pomœrium congregato, quia ipsi proconsulare imperium jam gerenti in urbem venire non licebat, multa pro Gabinio verba fecit, recitatis etiam literis ad se pro Gabinii salute a Cæsare missis; judicesque deprecatus est, et Ciceronem non modo a Gabinio accusando avertit, sed ut ejusdem causam ageret effecit. Nihil tamen ea Gabinio profuerunt. Nam judices, partim quod populum timerent, partim quod nullum a Gabinio magnum munus accepissent, (is enim levioribus de causis in jus vocatus, nullos sumptus jam faciebat: haud dubius causa se tum quoque staturum) exilio eum damnaverunt: ex quo postea Cæsar eum reduxit[d].

Gabinium, ex tantis inimicitiis receptum in gratiam, summo se studio defendisse, in oratione pro Rabirio Postumo ipse agnoscit Cicero. In quo, licet ejus humanitas a Valerio Maximo[e] laudetur: inde tamen Ciceroni nomen crimenque perfugæ auctum vehementer fuisse, confirmat

[d] Dio, lib. 39.

[e] Lib. 4. cap. 2.

Dio. Et oblitus omnino est Marcus illius, quod ad Quintum fratrem antea scripserat[f]: "Gabinium si, ut Pansa putat oportuisse, defendissem, concidissem. Qui illum oderunt (ii sunt toti ordines) propter quem oderunt, meipsum odisse cœpissent;" quanquam, in oratione illa pro Rabirio hanc facti sui rationem ipse reddiderit: "Mihi causa defendendi Gabinii fuit reconciliatio gratiæ: neque me vero pœnitet mortales inimicitias, sempiternas amicitias habere."

Timagenes Alexandrinus (vel, ut quidam voluit, Ægyptius) regii argentarii filius, qui bello captus, Romam a Gabinio deductus et a Fausto Syllæ filio redemptus fuerat, Romæ sub Pompeio, Julio Cæsare et triumviris, rhetoricam docuit, et multos libros edidit[g].

P. Cornelius Lentulus Spinther proconsul Ciliciæ, re bello bene gesta, ab exercitu imperator appellatus est[h].

3951. Appius Claudius Pulcher, sub exitum consulatus sui senatusconsulto successor P. Cornelio Lentulo designatus, sine lege Curiata, suo sumptu in Ciliciam est profectus[i]. Cui in provinciam venienti obviam processit Lentulus[k]; post quem suscipiens imperium Appius, miserrime provinciam afflixit, et pene perdidit[l].

Quum Crassus eodem impetu barbarorumque terrore usus, quo prima Mesopotamiæ loca ceperat, procedere, ac Babylonem Seleuciamque, Parthis semper infestas urbes, tentare debuisset; in Mesopotamia commorari gravatus, et quietem otiumque in Syria desiderans, Parthis se ad bellum parandi spatium, relictosque in Mesopotamia Romanos milites opprimendi occasionem præbuit[m].

Ille igitur dispositis per dedititias urbes præsidiis, quæ peditum septem millium fuerunt et mille equitum, retro in Syriam hybernaturus cessit. Ibi filium, Publium Crassum, excepit a Cæsare venientem e Gallia, donis mi-

[f] Lib. 3. epist. 5.
[g] Suid. in Τιμαγένης.
[h] Cicero, lib. 1. ad familiar. epist. 8. et 9.
[i] Cicero, lib. 1. ad familiar. epist. 9. et lib. 3. ad Quint. fratr. epist. 2. et lib 4. ad Attic. epist. 16.
[k] Cicero, lib. 3. ad familiar. epist. 7.
[l] Cicero, lib. 4. ad Attic. lib. 5. epist. 16. et lib. 6. epist. 1.
[m] Plutarch. in Crasso. Dio, lib. 40.

litaribus ab illo ornatum, et adducentem delectos mille equites[n].

In Syria moram trahens Crassus, exactori magis quam imperatori similem se exhibuit. Non enim comparandis armis tempus impensum est, aut exercendo militi: sed supputabat civitatum reditus, et deæ Hierapolitanæ thesaurum ponderibus et trutinis per multos dies examinabat. Populis quoque ac regulis milites imperans, mox remittebat eis militiam accepta pecunia: atque ita in contemptum veniebat. Exeuntibus vero e deæ Hierapolitanæ templo patre et filio, primus in foribus adolescens Crassus procidit, et mox incurrens in illum senex[o]. Urbs autem Hierapolis ea est, quam Bambycen et Edessam alii, Magog Syri vocant: ubi dea Syra Atargatis, Græcis Derceto dicta, colebatur[p].

Rabirio Postumo, Ptolemæum Alexandriam crediti servandi causa secuto, majestatis crimen apud judices motum est[q]. Gabinio enim jam repetundarum damnato et in exilium pulso, C. Memmius Rabirium accusavit, quod Gabinium Alexandriam proficisci impulerit; quod diœcetes regis factus Alexandriæ pallium sumpserit, et pecuniam Gabinio sibique ex imperatis tributis coegerit. Defendit eum Cicero, quando vis frigorum hyemsque invalescebat: ut ex oratione ejus, quæ adhuc extat, intelligitur.

M. Crassus, interfecto Publio filio exercituque deleto, trans Euphratem cum ignominia et dedecore periit[r]. Eam cladem in libro quadragesimo enarrat Dio; sed multo plenius in Crassi vita Plutarchus: ex quo ea omnia ad verbum pene sunt descripta, quæ in Appiani Parthicis hac de re leguntur. Quare hujus celebratissimæ historiæ præcipuas partes, inde petitas, cum Saliano, operæ pretium fuerit hic subjicere.

Orodes Parthorum rex in Syriam legatos ad Crassum misit: qui et expostularent cum eo quod Mesopotamiam

[n] Plutarch. in Crasso.
[o] Id. ibid.
[p] Strabo, lib. 16. pag. 748. Plin. lib. 5. cap. 23.
[q] Sueton. in Claudio, cap. 16.
[r] Cicero, lib. 2. de divinat.

invasisset, et causas belli exquirerent. Misit præterea Surenam cum exercitu ad recipienda ea, quæ vel capta fuerant, vel defecerant: ipse expeditionem in Armeniam instituit, ne Artabazes Tigranis filius, qui tum ibi regnabat, ipse de suo regno sollicitus, ullum Romanis auxilium mittere posset[s].

Crassum in Syria ex hybernis copias convocantem legati Orodis adierunt, (licet Florus in Mesopotamia hoc factum referat, quum apud Nicephorium Crassus castra posuisset) percussa cum Pompeio Syllaque fœdera in memoriam illi revocantes: simulque denunciantes, si missus esset a populo Romano exercitus contra Parthos, gesturos illos bellum implacabile in Romanos: sin patria invita, Crassus privati quæstus gratia arma Parthis intulisset, et urbes occupasset, acturum regem moderate, Crassi senectutis misericordia motum, populoque Romano milites remissurum. Quibus Crassus, regiis inhians thesauris, nihil, ne imaginario quidem jure, sed Seleuciæ, (urbs ea Mesopotamiæ est, a Græcis habitata) causas se belli editurum respondit[t]. Tum ridens legatorum princeps Vagises, et volam sinistræ manus digitis dextræ percutiens, "Ante," inquit, "hinc pili nascentur, quam tu Seleuciam aspicias." Atque ita legati abierunt, Orodi regi bellum nuntiaturi.

Interea præsidiarii quidam, qui magno cum periculo e Mesopotamia evaserant, formidolosa de Parthorum multitudine, armorum genere, pugnandi ratione propria docti experientia referentes, adeo fregere animos Romanorum, ut quidam ex præfectis Crasso subsistendum censerent, atque ex integro de summa rerum concilium convocandum. In his erat Crassi quæstor Cassius. Aruspices quoque a progrediendo deterrebant. Quos omnes Crassus repulit.

Inprimis enim erexit eum Armeniorum rex Artabazes, qui in castra cum sex millibus equitum venit, qui dicebantur esse regis stipatores et satellites; aliaque pollicebatur

[s] Dio. lib. 39.
[t] Florus, lib. 3. cap. 11. Plutarch. et Dio.

decem millia cataphractorum, et triginti millia peditum, qui propriis sese alerent sumptibus. Suadebat autem Crasso, ut per Armeniam irrueret in Parthiam; omnia se affatim exercitui subministraturum: tutum etiam iter fore, propter regionis asperitatem, equitatui, quo uno maxime Parthi valerent, minus obnoxiam. At Crassus sapientissimum consilium neglexit, et collaudatum Armenum dimisit; ostendens se per Mesopotamiam ducturum, ubi multos egregiosque milites Romanos reliquisset.

Ergo Zeugma ad oram Euphratis adit: ubi multorum prodigiorum minas neglexit, quæ fusius Plutarchus, et Dio commemorant: quorum præcipuum illud, a Julio Obsequente in libro de prodigiis ita notatum: "Cum coorta tempestas signifero signum arreptum (vel ereptum) mersisset gurgiti, et offendente nimborum caligine prohiberentur transire," pertinaciter Crassus perseveravit; et a L. Floro[u], ita: "Cum Zeugma transisset exercitus, rapta subitis signa turbinibus hausit Euphrates." Etiam consilium Cassii neglexit monentis, ut dum aliquid certi de Parthis allatum esset, in aliqua urbium in quibus præsidium habebat, reficeret exercitum. Sin minus, ut secundo flumine Seleuciam peteret; sic naves commeatum suppeditaturas et castra secuturas; amnem quoque præstiturum, ne circumveniri ab hoste possent.

Hæc perpendentem Crassum a salubri consilio abduxit Augarus seu Abgarus Osroenus. Ita enim recte a Dione nominatur; qui a Floro[x] Mazares Syrus, variantibus vero breviarii Sexti Rufi exemplaribus Mazarus, Marachus, Macorus et Abgarus etiam appellatur. Apud Plutarchum, Arabum phylarchus Ariamnes ille dictus reperitur: licet in quibusdam Plutarchi codicibus, et in his quæ ex eo in Appiani Parthica sunt traducta, Acbarus nuncupatus inveniatur. Hic vero Romanis antea fœdere junctus sub Pompeio, barbarorum partes tum potiores habuit. Et quum Partho studeret, simulavit se Crassi amicum, liberaliterque ei pecuniam suam impendens, et exploravit omnia ejus consilia et Parthis enuntiavit. Cumque Cras-

[u] Lib. 3. cap. 11. [x] Ibid.

sus Seleuciam contendere decrevisset, indeque ad Ctesiphontem urbem trajicere; id consilium, tanquam multo tempore opus habiturum, ut repudiaret, atque ut recta adversum Surenam et Sillacem Orodis regis duces, (qui solus et subvehere commeatus, et munire poterat, a tergo relicto Euphrate) exercitum duceret, persuasit.

Exercitum ille deinde per infinitam planitiem deduxit, via arenosa et sitiente, omni stirpe virgultisque destituta. Et jam dolus cœperat esse suspectus, cum Artabazes nuncios Crasso mittit, non posse se illi auxilia mittere, gravi quippe bello urgeri, Orode Armeniorum vicos vastante: monere autem maxime Crassum, ut illuc se convertat, et junctis cum Armenis copiis, cum Orode decernat. Quod si non placeat, ita progrediatur, ut regiones declinet equitabiles. Id consilium Crassus etiam cum stomacho rejecit; regemque nullo rescripto dignatus, sibi non superesse nunc tantum otii dixit, ut curaret Armeniam, sed in reditu Artabazum daturum pœnas proditionis. Mox vero Abgarus, priusquam doli compertus esset, subduxit se; quum Crasso persuasisset, se hostium exercitum circumventurum, et perturbaturum.

Non multum progressi fuerant, cum pauci speculatores accurrentes, nunciaverunt reliquos ab hoste occisos; eosque adesse ingentibus animis, copiisque instructos. Hic Crassus obstupuit, exercitus perculsus est metu. Et Crassus quidem primum Cassii sententiam secutus, aciem explicatiorem instruxit: mox male mutato consilio contractis copiis quadratam aciem et profundam fecit. Alterum cornu Cassio, alterum filio C. Publio attribuit: ipse in media acie constitit. Cum ad rivum Balissum nomine ventum esset, cum plerique ducum suaderent, ut ibi castra ponerentur, et pernoctarent; interimque explorandum, quæ essent hostium copiæ, et quam instructæ: id quoque consilium respuit Crassus, ejus filio cum suis equitibus prælium affectantibus: jussitque, ut in acie stantes, quibus liberet cibum caperent et biberent. Quod priusquam factum esset ab omnibus, incomposito gradu properavit, non lento et interquiescente, donec hostes in conspectu fuere.

Surenas non totam a principio aciem exhibuit, nec armorum dignitatem, sed idoneo ad terrorem Romanorum loco, quos primum infestis hastis loco movere institerunt. Cæterum ut altitudinem confertæ aciei et militum videre stabilitatem, gradum retulere. Cum autem ordines suos dissolvere viderentur, priusquam id Romani adverterent, undique se ipsorum aciei circumfudere. Cum vero levem armaturam Crassus procurrere jussisset, haud longe sunt progressi, sed grandine sagittarum male accepti, retro se inter gravem armaturam receperunt, initiumque tumultus et pavoris præbuerunt, cernentibus vim telorum omnia perrumpentium, et vulnerum magnitudinem.

Hic Parthi divulsi, undique in confertam aciem sagittas eminus ejaculari cœperunt, tanto damno, nullum ut telum esset irritum; tanta vi, ut immanes plagas mortesque frequentissimas afferrent, tanta constantia, ut ne fugientes quidem a jaculando cessarent. Et sperabant quidem Romani fore, ut effusis semel telis ad manus venirent. Ut vero cognoverunt multos camelos illis præsto esse sagittis onustos, a quibus circumvecti primi sagittas sumebant; obtorpuit Crassus videns nullum fore sagittandi finem, donec omnes telis confixi jacuissent: jussitque filium eniti cum hoste conserere, prius quam ab eo circumfunderetur.

Juvenis igitur assumptis mille et trecentis equitibus (quorum mille a Cæsare acceperat) sagittariis quingentis, et proximis clypeatorum octo cohortibus, impetum in Parthos fecit, fugientes de industria, usque dum ille longius abstractus a patre est. Tum vero converso vultu Romanos aggressi, cinctos undique sagittis confixerunt. Ipse Publius (quem ut "lectissimum juvenem," in libri sexti capite decimo tertio Orosius, ut "clarissimum et præstantissimum juvenem," in libro sexto commendat hic Eutropius) quia non poterat uti manu transfixa, armigero latus feriendum præbuit. Ex duobus ejus sodalibus, Censorinus senator ac orator eodem modo periisse dicitur; Megabacchus, animi corporisque fortitudine eximius, se ipse confodit, ut et nobiliores cæteri. Residuos subeuntes collem barbari contis confoderunt pugnantes. Vivi non amplius quingenti in eorum potestatem venisse dicuntur.

Capite Publii truncato, in Crassum illico contenderunt; qui filii reditum expectabat, dum minus aliquanto instaret hostis. At nunciis aliis super alios supervenientibus, actum esse de Publio, nisi valido auxilio quamprimum succurreretur, institit cum exercitu progredi; cum supervenere hostes clangore terribiles, et victoria ferociores, Publii caput hasta suffixum ferentes. Id spectaculum Romanos vehementer infregit; Crassus tamen animare conatur suos, ad extorquendam hosti lætitiam, et sævitiam vindicandam. Redintegratum est prælium; sed cum Romani iterum sagittarum grandine configerentur, misere multi peribant. Nam qui temere, ne sagittis conficerentur, in hostem irruebant, contis validis, quibus illi subinde bina corpora uno impetu transverberabant, in angustum cogebantur: donec appetente nocte receperunt se Parthi, jactantes unam noctem se Crasso largiri ad filium lugendum.

Ea nocte Octavius et Cassius, centuriones et milites convocarunt; nam Crassus publico privatoque obrutus luctu, obvoluto capite in tenebras abdiderat se; cum metus futurorum reliquos exercitus ad fugæ consilium impulit. Exercitus sine tuba excitatus silentio abire cœpit. Mox autem debilibus sentientibus se relinqui, ingens tumultus et confusio, cum ejulatu et comploratione castra occupavit. Inde perturbatio et pavor progredientes occupavit: quod clamore excitum hostem incursurum putarent. Et sensit ille quidem abeuntes; sed insequi neglexit. Trecenti equites expediti, Egnatio duce, Carras intempesta nocte pervenerunt; et appellatis excubitoribus nunciari jusserunt præfecto Coponio, Crassum ingentem pugnam cum Parthis commisisse: nec alio verbo addito, ad urbem Zeugma properarunt. Coponius ex confusa oratione infaustam rem nunciari existimans, suos armat extemplo, et Crasso per debilium curam lentius progredienti occurrit, eumque cum exercitu urbe recepit.

Ubi diluxit, Parthi castra Romanorum adeunt, et ibi relictos ad quatuor millia contrucidarunt. Multos quoque in campo palantes equitatu exceperunt: in his quatuor cohortes, quas eadem nocte Vargunteius legatus ducebat, et noctu a via aberraverant. Has in colle circum-

vecti pugnantes oppresserunt; præter viginti milites, qui per medios hostes perrumpentes, Carras incolumes pervenerunt. Cujus Vargunteii cladis meminit et Orosius[y].

Incertus animi Surenas an Carris esset Crassus cum Cassio, an alio se ex fuga contulissent; Carras dimittit certos homines, qui id perdiscerent, specie fœderis ineundi cum Romanis si excederent Mesopotamia. Quod cum Romanis, quibus omnia prope desperata erant, placuisset, tempusque et locum congressus Crassi et Surenæ peterent; Surenas intelligens hostem inclusum Carris, postridie cum exercitu affuit, oppidum vehementer premens, imperansque Romanis si cupiant inducias, sibi Crassum et Cassium vinctos dari. Hic nimirum ingemuerunt Romani se deceptos, et longinqua inanique spe auxilii Armeniorum omissa, de fuga cogitabant.

Id consilium nemini Carrenorum ante tempus aperiendum erat; aperuit tamen Crassus omnium perfidissimo Andromacho, quem insuper delegit itineris ducem: itaque omnia consilia Parthi didicerunt, Andromacho singula prodente. Et quoniam noctu pugnare neque solitum Parthis est, neque facile; Crassus autem noctu exiverat, ne hostes longius a tergo fugientium relinquerentur, Andromachus Romanos aliis viis atque aliis deducebat: postremo in profundas paludes, et loca fossis concisa deflexit. Fuerunt nonnulli qui, Andromachi circumflexiones suspectas habentes, eum sequi noluerunt. Nam Cassius retulit se Carras, et inde cum equitibus quingentis, proripuit se in Syriam. Alii fidos nacti duces, loca montosa, quæ Synaca dicuntur, ceperunt, et ante lucem in tutum pervenere, fere quinque millia, quibus præfectus erat vir fortis Octavius.

Crassum insidiis Andromachi implicatum in locis difficilibus, et palude, occupavit dies cum quatuor cohortibus legionariorum, et paucis equitibus, et quinque lictoribus, cum quibus labore magno eluctatus difficultates itineris, jam appropinquantibus hostibus in alium tumulum refugit duodecim ferme stadiis ab Octavio distantem, non tam

[y] Lib. 6. cap. 13.

munitum aut equis impervium, sed subjacentem Synacis, et conjunctum longa cervice tendente per mediam planiciem. Itaque periculum ejus Octavium latere non poterat. Ergo primus cum paucis accurrit in ejus auxilium; deinde reliqui se invicem increpantes sequebantur, repressisque hostibus a tumulo, Crassum in medium receperunt. Scutisque objectis jactabant nullum Parthorum telum posse corpus imperatoris attingere, priusquam propugnatores omnes ad unum cecidissent.

Itaque Surenas videns Parthos jam segnius subire pericula, et periculosum esse pugnare cum desperatis, e loco præsertim editiore pugnantibus, et si forte nox supervenerit, Romanos jam montana tenentes capi non posse, sed ad Armenios belli redintegrandi gratia profecturos, (ut ait Dio) alteram fraudem perfidiamque machinatus est. Dimisit enim aliquot captivos, qui barbaros de industria confabulantes audiverant, regem non abhorrere a pace cum Romanis sarcienda, exhibiturumque Crasso omnem humanitatem, si id per ipsum fieri posset. Interim abstinebant a pugna barbari, et Surenas cum optimatibus paulatim ad tumulum accedens levavit arcum, et protensa dextra, Crassum ad fœdera invitavit: Parthorum vim eum jam expertum, nunc humanitatem, si velit, experturum. Non assentiebatur Crassus, et merito fraudem timebat; ut qui nullam ejus mutationis causam videret.

At milites etiam cum convicio pacem petebant. Ille conabatur precibus et ratione persuadere, ut reliquum diei perdurarent, noctu per montosa iter facturos, ne propinquæ salutis spem abrumperent. Sed cum indignantes et arma concutientes minarentur, territus pergit ad hostes, et tamen conversus ad suos; "Vos," inquit, "Octavi et Petroni, et quotquot adestis præfecti Romani, cernitis quam vim patiar. Verum cæteris mortalibus nunciate, ubi incolumes fueritis, deceptum ab hostibus Crassum, non a civibus deditum, periisse." Quod videri potest dixisse, hac amica voce tentans eorum pertinaces animos infringere, dum famæ ipsorum curam gerit. Octavius autem et cæteri non hæserunt in tumulo, sed simul descenderunt: lictores sequi honoris causa volentes Crassus a se removit.

Primi ex barbaris occurrerunt duo semi-Græci, qui Crassum ex equis desilientes adoraverunt, salutatumque Græce rogabant, ut præmitteret, qui Surenam cæterosque, qui ad colloquium veniebant, pertentarent an inermes venirent. Misit ille duos Roscios fratres, quos extemplo Surenas retinuit, atque cum primoribus provectus equo, cum Crassus pedes iret, jussit ad eum equum adduci, et ad fluvium usque, ad scribendas pacis leges progedi, quod Romani non essent admodum pactorum memores, simulque dexteram ei porrexit. Quumque Crassus equum accerseret, negavit esse opus. Hunc enim tibi, inquit, rex dono dat. Moxque admotus ei is equus auro frenatus, in quem stratores eum sustulerunt, et assectati sunt, verberibus concitantes equum. Ibi Octavius primus arripuit frenum, et secundum illum unus ex tribunis Petronius, mox reliqui circumfusi inhibere paraverunt equum, atque illos, qui ex utraque parte urgebant Crassum, retrahere.

Cumque se mutuo protruderent, turbarentque, ventum est ad verbera. Octavius stricto gladio occidit unius barbari equisonem; alius Octavium, a tergo feriens. Petronius telum non habuit, sed percussus in loricam resiluit integer. Cæterum Crassum Parthus Pomaxæthres vel Maxarthes nomine interfecit, aut ut aliis placet, jacentis caput et dexteram detruncavit. Dio in dubio relinquit, an ab aliquo suorum occisus sit, ne vivus in hostium manus veniret; an vero ab hostibus. Comprehensum et, ne quid vivus pateretur, repugnantem interemptum fuisse[x], Livius retulit. "Ipse in colloquium sollicitatus, signo dato, vivus in hostium manus incidisset, nisi tribunis reluctantibus, fugam ducis barbari ferro occupassent:" ait in libri tertii capite undecimo L. Florus; et eum secutus Sextus Rufus, in breviario, ad Valentinianum Augustum: "Ipse Crassus quum ad colloquium sollicitatus vivus pene capi potuisset, repugnantibus tribunis evaserat, et dum fugam petit occisus est."

Ita ad Sinnacam Mesopotamiæ urbem Surenas Parthorum imperator Crassum dolo captum interemit[a]; quamvis

[x] Lib. 106.

[a] Strabo, lib. 16. pag. 747.

vivum auferre maluisset[b]. Una cum parte majore Romani exercitus eum interemptum dicit Velleius Paterculus[c]. Omnes cum eo Lucanos milites, quorum magnus numerus in exercitu erat, interemptos fuisse ait Plinius[d]. Undecim legiones pene cum suo capite eum amisisse, scribit Jornandes[e]. Summa omnium interfectorum viginti millia dicitur fuisse; eorum qui vivi in potestatem hostium venerunt decem millia, ut apud Plutarchum legitur. Ex centum vero millibus vix decem millia refugisse in Syriam, affirmat Appianus[g]. Mense autem Junio, ut in libro sexto fastorum Ovidius cecinit,

> Crassus ad Euphraten aquilas, natumque suosque
> Perdidit; et leto est ultimus ipse datus.

Media æstate (μεσοῦντος τοῦ θέρους) hæc contigisse, in historiarum suarum libro quadragesimo narrat Dio: ubi et Parthos hoc tempore omnem ditionem intra Euphratem recuperavisse, adjicit.

Reliquiæ Romani exercitus, quo quemque rapuit fuga, in Armeniam, Ciliciam Syriamque distractæ, vix nuncium cladis retulerunt[h]. Cognita vero hac Romanorum clade, multæ orientis provinciæ a societate vel fide populi Romani defecissent, ni Cassius, collectis ex fuga militibus paucis, intumescentem Syriam egregia animi virtute ac moderatione pressisset[i]. Hic Cassius, quum ei Carris a militibus odio Crassi imperium esset delatum, atque ipse etiam Crassus ob magnitudinem calimitatis ultro id concederet, non acceperat: nunc autem necessitate rerum adductus, Syriæ administrationem suscepit[k]. Estque hic Crassi quæstor, qui Syriam in populi Romani potestate nunc retinuit, idem ille Caius Cassius, qui una cum Bruto Julium Cæsarem postea interemit[l].

Surenas caput dextramque Crassi ad Orodem misit in

[b] Oros. lib. 6. cap. 13.
[c] Lib. 2. cap. 46.
[d] Lib. 2. cap. 56.
[e] De regnor. succession.
[g] Lib. 2. bell. civil. pag. 438.
[h] Florus, lib. 3. cap. 11.
[i] Oros. lib. 6. cap. 13.
[k] Dio, lib. 40.
[l] Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 46. cum 56. et 58.

Armeniam: "corpore" ut ait Valerius Maximus[m], "inter promiscuas cadaverum strues avium, ferarumque laniatibus objecto:" ipse vero sparsis Seleuciæ rumoribus per nuntios quod vivum Crassum duceret, subornato Caio quodam inter captivos ille simillimo, pompam ibi quandam ridiculam instruxit, quam contumeliæ causa appellavit triumphum[n].

Interea Orodes cum Artabaze sive Artavasde Armenio in gratiam redierat, ejus sorore desponsa Pacoro suo filio: moxque secuta sunt convivia comessationesque, et inter alia, Græca quoque introducta sunt acroamata; nam Orodes nec linguæ Græcæ rudis erat nec literarum: Artavasdes vero etiam tragœdias scribebat et orationes et historias. Tum tragœdo Jasone Tralliano canente ex Euripidis Bacchis carmen de Agave, ingressus virorum cœnaculum Sillaces, caput Crassi projecit in medium: quod exiliens a cœna Pomaxæthres sive Maxarthes ad se trahebat, tanquam sibi potius quam illi debitum[o].

Inter alias contumelias, nonnulli referunt etiam in os Crassi Parthos aurum liquefactum, verbis insuper insultantes, infudisse[p]. Inter hos L. Florus est: cujus[q] hac de re verba sunt ista: "Caput ejus recisum, cum dextera manu, ad regem reportatum, ludibrio fuit, neque indigno. Aurum enim liquidum in rictum oris infusum est; ut cujus animus arserat auri cupiditate, ejus etiam mortuum et exangue corpus auro ureretur." Quibus similia et Sextus Rufus in breviario habet, et eum secutus Jornandes.

Surenas non multo post perjurio dignas pœnas dedit; ab Orode, gloriæ illius invidente, occisus[r].

Romæ, loco Crassi junioris in bello Parthico occisi, M. Cicero augur factus fuit[s].

Patre illius M. Crasso eodem tempore sublato, Tricipitinæ Varronianæ unum caput recisum est, et belli civilis inter Pompeium et Cæsarem jacta fundamenta. Occiso

[m] Lib. 1. cap. 6.
[n] Plutarch. in Crasso.
[o] Plutarch. in Crasso.
[p] Dio, lib. 40.
[q] Lib. 3. cap. 11.
[r] Plutarch. in Crasso.
[s] Plutarch. in Cicerone.

enim Crasso, qui utrique imminebat, reliquum erat Cæsari, quo evaderet maximus, ut eum qui supererat profligaret[t].

Nec[u] quenquam jam ferre potest, Cæsarve priorem,
Pompeiusve parem.

3952. Senatusconsultum per interregnum factum est, ne quis consul neve quis prætor ante quinti anni exitum provincias exteras sortiretur. Idque paulo post a Pompeio confirmatum est[x]; qui ab interrege Ser. Sulpitio quinto Kalendas Martias mense intercalari, (circa initium scilicet Decembris Juliani) consul creatus est[y].

Alexandro Aristobuli filio ex Alexandra Hyrcani filia, natus est filius Aristobulus: ut ex ætate ejus a Josepho notata colligitur[z].

Parthi Syriam invaserunt, non magno tamen exercitu; quod in ea neque milites neque imperatorem ab Romanis esse putabant: itaque Cassius eos non magno negotio repulit[a].

Cassius veniens Tyrum, invisit etiam Judæam; ubi Tarichæas primo impetu cepit, et Judæorum circiter triginta millia abduxit in servitium. Pitholaum quoque, qui Aristobuli seditionem fovebat, interfecit; hortante Antipatro, qui plurimum apud eum poterat. Antipater enim, cum maximam inter Idumæos authoritatem haberet, aliorum etiam qui ubique potentes essent amicitiam hospitiis familiaritateque conquirebat. Præcipue autem regem Arabum per affinitatem sibi sociavit: apud quem etiam, dum bellum contra Aristobulum gereret, liberos suos deposuit. At Cassius, Aristobuli filio Alexandro per conditiones ad quietem compulso, ad Euphratem castra movit, Parthos transitu prohibiturus[b].

3953. M. Marcello et C. Sulpitio consulibus, fœdus cum Rhodiis renovatum est: quo cautum est, ne alter po-

[t] Plutarch. in Cæsare, et in Pompeio.
[u] Lucan. lib. 1.
[x] Dio, lib. 40.
[y] Ascon. Pedian. in orat. Milonian.
[z] Lib. 15. cap. 2. et 3.
[a] Dio, lib. 40.
[b] Joseph. lib. 1. belli, cap. 6. et lib. 14. antiquit. cap. 12.

pulus alterum armis impeteret; sed auxilia mutua sibi invicem præberet. Juraveruntque Rhodii, eosdem hostes se habituros, quos senatus populusque Romanus[c]. Atque ea occasione Posidonius Apameensis, qui Rhodi scholam habuit, Romam venisse videtur, consule M. Marcello: ut apud Suidam legitur[d]; nobilis nimirum ille philosophus, mathematicus et historicus, de cujus sphæra, in libro secundo de natura Deorum, ita meminit Cicero: "Si in Scythiam aut in Britanniam sphæram aliquis tulerit hanc, quam nuper familiaris noster effecit Posidonius, cujus singulæ conversiones idem efficiunt in sole, et in luna, et in quinque stellis errantibus, quod efficitur in cœlo singulis diebus et noctibus: quis in illa barbarie dubitet, quin ea sphera sit perfecta ratione?"

Quum ex senatusconsulto et lege Pompeia, superiore anno lata, nullus consularem prætoriamve provinciam obtinere posset, nisi qui quinquennio consularis prætoriusve fuisset: M. Calpurnius Bibulus qui per septem, et M. Tullius Cicero qui per undecim annos consulares jam fuerant, neque in ullas provincias adhuc iverant; ille Syriam, hic Ciliciam provinciam est sortitus. De Syria testis est Dio, in libro quadragesimo; de Cilicia ipse Cicero, libri tertii ad familiares epistola secunda, quam jam proconsul designatus Appio Pulchro Imp. (ob rem enim bello in Cilicia bene gestam imperatoris nomen exercitus illi tribuit) cui successurus erat, ille scripsit: in qua, et contra voluntatem suam et præter opinionem accidisse significat, ut ex senatusconsulto sibi cum imperio in ipsius provinciam proficisci necesse esset. Legatos vero habuit Cicero, Quintum Tullium fratrem, C. Pomptinium, L. Tullium, et M. Anneium: quæstores L. Messinium et Cn. Volusium.

Exercitum Ciceroni obvenisse duodecim millium peditum et duorum millium sexcentorum equitum, in vita illius refert Plutarchus. Ipse se nomen tantum duarum legionum

[c] P. Lentulus, apud Cicer. lib. 12. ad familiar. epist. 15. cum Appiano, lib. 4. bell. civil. pag. 627. et 630.

[d] In voc. Ποσειδώνιος.

exilium habuisse dicit[e]; qui exercitus vix unum saltum tueri posset: uti ad ipsum scripsit M. Cœlius[f].

Die undecimo Kalendas Junias (qui ut Romæ tum annus agebatur, in Martii Juliani diem sextum incidit) Cicero, in provinciam profecturus, Brundusium venit. Ibi præsto ei fuit Q. Fabius Appii Claudii Pulchri, cui successurus erat, legatus: qui eum monuit, præsidio firmiori opus esse ad istam provinciam. Censebantque omnes fere, ut in Italia supplementum Ciceronis et Bibuli legionibus scriberetur. Id Ser. Sulpicius consul passurum se negavit: tantusque consensus senatus fuit, ut mature Cicero et Bibulus proficiscerentur, parendum ut fuerit. Idque ita factum est[g].

Ante civile Cæsaris et Pompeii bellum, Juliani Martii die septimo, paulo post meridiem, facta est horrenda solis defectio, digitorum decem cum dimidio: de qua in libro quadragesimo primo Dio: "ὁ ἥλιος σύμπας ἐξέλιπε. Sol totus deliquium pertulit;" et Lucanus, libro primo:

> Ipse caput medio Titan cum ferret Olympo,
> Condidit ardentes atra caligine currus;
> Involvitque orbem tenebris, gentesque coegit
> Desperare diem.

Brundusio solvens Cicero, Actium venit decimo septimo Kalendas Quintiles, Martii Juliani die vigesimo nono, indeque iter pedibus faciens, Athenas septimo Kalendas Quintiles, Aprilis Juliani die octavo, pervenit[h]; quum prius quam illuc venisset, Memmius (qui de ambitu condemnatus ibi tum exulabat) Mitylenas profectus fuisset[i].

Mense Aprili Juliano Ptolemæus Auletes obiit: de quo M. Cœlius in epistola ad M. Ciceronem Roma Kalendis Sextilibus, Maii Juliani die decimo quinto perscriptis[k], quum in sequentem annum consul jam designatus esset C. Marcellus: "Nuntiatum nobis, et pro certo jam habetur, regem Alexandrinum mortuum." In ejus testamento

[e] Cicero, lib. 5. ad Attic. epist. 15.
[f] Cicero, ad Attic. lib. 8. epist. 5.
[g] Id. lib. 3. ad familiar. epist. 3.
[h] Cic. lib. 5. ad Attic. epist. 9, et 10.
[i] Id. ibid. epist. 11.
[k] Cicero, lib. 8. ad familiar. epist. 4.

hæredes erant scripti ex duobus filiis major, et ex duabus filiabus ea quæ ætate antecedebat. Hæc uti fierent, per omnes deos, perque fœdera quæ Romæ fecisset, eodem testamento Ptolemæus populum Romanum obtestabatur. Tabulæ testamenti, unæ per legatos ejus Romam sunt allatæ, ut in ærario ponerentur; alteræ, eodem exemplo, relictæ atque obsignatæ Alexandriæ servabantur[l].

Hoc itaque testamento præcipiebatur, ut Ptolemæus filius natu major cum seniore sorore Cleopatra, more majorum apud Ægyptios, matrimonio jungeretur; simulque regnum illi tenerent, sed ita tamen, ut sub tutela populi Romani essent[m]; de quo, Cleopatra ad Cæsarem, apud Lucanum, libro decimo:

> ——— non urbes prima tenebo
> Fœmina Niliacas: nullo discrimine sexus
> Verba patris, qui jura mihi communia regni
> Et thalami cum fratre dedit.

Hujus testamenti tabulæ Romam delatæ, cum propter publicas occupationes in ærario poni non potuissent, apud Pompeium sunt depositæ[n]; quem novo regi, propter juvenilem ejus ætatem, tutorem datum fuisse, refert Eutropius[o].

Decem ipsos dies Athenis moratus M. Cicero, pridie Nonas Quintiles, Aprilis Juliani die decimo nono, inde profectus est[p]: quo die a Piræeo solvens ad Zotera delatus est vento molesto, qui eum ibidem Nonis tenuit. Octavo Idus, Aprilis die vigesimo quinto, ad Cei vicum, inde Gyarum, hinc Scyrum, inde Delum cursum confecit[q]. Undecimo Kalendas Sextiles, Maii Juliani die quinto, Ephesum venit: tardius navigans propter aphractorum Rhodiorum imbecillitatem. Ibi incredibilis multitudo præsto ei fuit: Græcique ei quasi Ephesio prætori se alacres obtulerunt[r]. Prætor vero Asiaticarum diœcesium, quæ a Ciliciæ provincia sejunctæ fuerant, tum Q. Thermus Ephesi fuit:

[l] Cæsar, lib. 3. commentar. bell. civil.
[m] Dio, lib. 42.
[n] Cæsar, lib. 3. bell. civil.
[o] Lib. 6.
[p] Cicero, lib. 2. ad familiar. epist. 8.
[q] Cic. lib. 5. ad Attic. epist. 12.
[r] Id. ibid. epist. 13.

cum quo, de re M. Anneii legati sui, qui cum Sardianis habuit controversiam, Cicero egit; atque ad eum, pro eodem et aliis, varias postea epistolas scripsit[s]. Bithyniæ vero prætorem P. Silium eodem tempore extitisse, ex libri decimi tertii ad familiares epistola sexagesima prima colligitur.

Ephesi Ciceronem expectabat P. Nigidius, Romam ex legatione decedens, vir doctissimus; et Mitylenis, ejus salutandi et visendi causa, venit eodem Cratippus, Peripateticorum illius temporis facile princeps: ut in præfatione ad Platonis Timæum, Latine a se conversum, ipse testatur Cicero.

Epheso relicta, Tralles profectus est Cicero, æstuosa et pulverulenta via[t]. Sexto Kalendas Sextiles, Maii Juliani die decimo, Tralles venit: ubi præsto illi fuit L. Lucilius cum literis Appii Pulchri[u]: unde intellexit, inter alia, seditionem militum sedatam ab Appio, stipendiumque eis usque ad Idus Quintiles persolutum[x].

Pridie Kalendas Sextiles, Maii Juliani die decimo quarto, Sulpicio et Marcello consulibus, Cicero Laodiceam, in provinciam perditam ab Appio et plane eversam, venit: a quo die annuus hic magistratus, a senatu illi commissus, numerari cœptus est[y]. Cum vero a Cypriis legatis, qui Ephesum obviam ipsi venerant, intellexisset Cicero, Scaptium Appii in Cypro præfectum inclusum in curia senatum Salamine turmis aliquot equitum obsedisse, ut fame senatores quinque morerentur; quo die tetigit provinciam, literas misit, ut equites ex insula statim decederent[z].

Cum propter anni tempus ad exercitum sibi confestim esse eundum videret, triduum Laodiceæ moratus (dum pecunia acciperetur, quæ ipsi ex publica permutatione debebatur) tertio Nonas Sextiles, Maii Juliani decimo

[s] Lib. 13. ad familiar. epist. 53, 54, 55, 56, 57. et lib. 5. ad Attic. epist. 20.
[t] Cicero, lib. 5. ad Attic. epist. 14. [u] Id. lib. 3. ad familiar. epist. 5.
[x] Cicero, lib. 5. ad Attic. epist. 14.
[y] Cicero, lib. 5. ad Attic. epist. 15, 16. 20. et 21. cum lib. 3. ad familiar. epist. 6. et lib. 15. epist. 2. et 4.
[z] Cicero, lib. 5. ad Attic. epist. 21. et lib. 6. epist. 1.

septimo, iter Apameam fecit: ibique quatuor vel quinque dies, Synnadis triduum, Philomelii quinque dies egit. Quibus in oppidis cum magni conventus fuissent, multas civitates acerbissimis tributis, et gravissimis usuris, et magno ære alieno liberavit[a].

Appius Claudius, cum ex lege Cornelia (Cornelii Syllæ dictatoris) triginta dies ad decedendum de provincia, post successoris adventum, concederentur: iisdem diebus Tarsi forum egit, quibus Cicero juris dicendi causa conventum habebat Apameæ, Synnadis et Philomelii[b].

M. Bibulus proconsul circiter Idus Sextiles, Maii Juliani vigesimo quinto, ab Epheso in Syriam provinciam suam navibus, quod secundos ventos haberet, profectus est[c]. Cui cum milites in Asia conscribere senatus permisisset, delectum habere noluit[d]. Nam sociorum auxilia propter acerbitatem atque injurias imperii Romanorum, aut ita imbecilla erant, ut non multum eos juvare possent; aut ita ab illis alienata, ut neque expectandum ab iis, neque committendum eis quidquam videretur[e].

Cum ante Ciceronis in provinciam adventum seditione quadam exercitus esset dissipatus; quinque cohortes sine legato, sine tribuno militum, denique etiam sine centurione ullo apud Philomelium consedissent, reliquus exercitus esset in Lycaonia: M. Anneio legato suo imperavit Cicero, ut eas quinque cohortes ad reliquum exercitum duceret, coactoque in unum locum exercitu, castra in Lycaonia apud Iconium faceret. Quod cum ab illo diligenter esset actum; Cicero in castra septimo Kalendas Septembres, Junii Juliani die septimo, venit: cum interea superioribus diebus ex senatusconsulto, et evocatorum militum firmam manum, et equitatum satis idoneum, et populorum liberorum regumque sociorum auxilia voluntaria comparavisset[f].

Dejotarus filius, qui rex a senatu appellatus est, Cice-

[a] Cicero, lib. 3. ad familiar. epist. 5. et lib. 15. epist. 4. cum lib. 5. ad Attic. epist. 15, 16. et 20.

[b] Cicero, lib. 3. ad familiar. epist. 6. et 8. cum lib. 5. ad Attic. epist. 16, 17.

[c] Cicero, lib. 15. ad familiar. epist. 3. [d] Id. ibid. epist. 1.

[e] Cicero, lib. 15. ad familiar. epist. 1.

[f] Cicero, lib. 15. ad familiar. epist. 4.

rones pueros secum in regnum duxit, dum in æstivis Marcus Cicero bellum gereret[g]. Cui uni filio ut Dejotarus pater Galatiæ regnum stabiliret, cæteros filios omnes eum necavisse, in libro de Stoicorum repugnantiis tradit Plutarchus. Amborum vero Dejotarorum, patris et filii, simul regnantium, in Philippica undecima summa cum utriusque laude, meminit Cicero.

Pacorus Orodis Parthorum regis filius, quocum nupta erat regis Armeniorum soror, cum maximis Parthorum copiis multarumque præterea gentium magna manu Euphratem transiens, bellum in provinciam Syriam intulit[h]. Dux autem revera erat Osaces: Pacoro, qui nondum ex ephebis excesserat, nomen tantum ducis gerente[i].

Parthi in Syriam ita profecti, in itinere positis locis omnibus in suam potestatem redactis, Antiochiam usque progressi sunt, cum spe reliquorum etiam potiundorum. Nam neque Romani justis copiis eam provinciam tenebant: et populi Romanorum dominationem moleste ferentes, ad Parthos, tanquam sibi vicinos et familiares, inclinabant[k]. Proconsul quoque Bibulus nondum in Syriam venerat. Cum enim annua tantum illi provincia, ut Ciceroni, a senatu esset constituta; ob eam causam tardius ad provinciam suam accedere ille dicebatur, quod tardius vellet inde decedere[l].

Cicero tertio Kalendas Septembres, Junii Juliani undecimo, exercitum lustravit apud Iconium[m]. Kalendis, vel tertio Nonas Septembris legati missi a rege Antiocho Commageno venerunt in castra ad Iconium: qui primi Ciceroni nuntiarunt, Parthorum magnas copias Euphratem jam transire cœpisse; dicique Armenium regem in Cappadociam impetum esse facturum. Quo nuncio allato, etiamsi essent nonnulli, qui ei regi minorem fidem habendam putarent; Cicero tamen vehementer est commotus tum de Syria, tum de sua provincia, de reliqua denique Asia.

[g] Cicero, lib. 5. ad Attic. epist. 17, 18.
[h] Cicero, lib. 15. ad familiar. epist. 1, 2, 3, 4. et lib. 5. ad Attic. epist. 18.
[i] Dio, lib. 40. [k] Id. ibid.
[l] Cic. ad Attic. lib. 5. epist. 16, et 18.
[m] Lib. 3. ad Attic. epist. 19.

Itaque exercitum sibi per Lycaoniam, et per Isauros, et per Cappadociæ regionem eam, quæ Ciliciam attingeret, ducendum putavit[n].

Postquam igitur decem dies Iconii fuisset moratus, moto exercitu, castra in Cappadocia extrema non longe a Tauro monte apud oppidum Cybistra locavit: ut Artavasdes rex Armenius, quocunque animo esset, sciret non procul a suis finibus exercitum populi Romani esse, ipseque simul et Parthi Cappadocia se excludi putarent; sicque conterminam Ciliciam ille tueretur, et Cappadociam tenens, nova regum finitimorum consilia impediret; qui, etiamsi Romanis essent amici, tamen aperte Parthis inimici esse non audebant[o].

Cybistris equitatum Cicero in Ciliciam misit, ut et ipsius adventus eis civitatibus quæ in ea parte erant nuntiatus firmiores animos hominum faceret; et ipse mature, quid ageretur in Syria, scire posset[p].

Ibi etiam officium a senatu sibi injunctum curavit: ut Ariobarzanem Cappadocum regem tueretur, ejusque salutem, incolumitatem, regnumque defenderet. Cumque rex ipse cum Ariarathe, fratre suo, et paternis amicis majoribus natu, ad proconsulem in castra veniens, (ubi triduum quatriduumve præsentem eum fuisse, ex libri sexti ad Atticum epistola secunda intelligitur) de insidiis vitæ suæ structis conquereretur, et equitatum cohortesque de exercitu Romano ad suum præsidium postularet: Cicero amicos ejus hortatus est ut regis sui vitam, docti casu acerbissimo patris ejus, omni cura custodiaque defenderent; et ipsum regem, ut in sua vita conservanda primum regnare disceret: a quibus perspexisset sibi insidias paratas, in eos uteretur jure regio; pœna afficeret quos necesse esset, reliquos metu liberaret; præsidio exercitus Romani ad eorum qui in culpa essent timorem potius, quam ad contentionem uteretur: fore autem, ut

[n] Cicero, lib. 15. ad familar. epist. 1, 2, 3, 4.
[o] Cicero, lib. 5. ad Attic. epist. 20. et lib. 15. ad familiar. epist. 2. et 4.
[p] Cicero, lib. 15. ad familiar. epist. 2.

omnes, quando senatusconsultum nossent, intelligerent, se regi, si opus esset, præsidio esse futurum. De quo, in fine secundæ illius epistolæ ad consules et senatum scriptæ, ipsos eo studiosius fecisse certiores dicit Cicero: quod in rege Ariobarzane ea sibi signa videretur virtutis, ingenii, fidei, benevolentiæque erga ipsos perspexisse, ut non sine causa tantam curam in ejus illi salutem viderentur contulisse.

Mithram et Athenæum, ab Ariobarzane importunitate Athenaidis exilio mulctatos, maxima apud regem authoritate gratiaque Cicero constituit. Cumque magnum bellum in Cappadocia concitaretur, si sacerdos (Comanorum; quem majestate, imperio et potentia secundum a rege consensu gentis illius habitum fuisse, in libro de bello Alexandrino confirmat Hirtius) armis se, quod facturum putabatur, defenderet: adolescens et equitatu, et peditatu, et pecunia paratus, et sociis, qui novari aliquid volebant: perfecit Cicero, ut e regno ille discederet; rexque sine tumultu, ac sine armis, omni authoritate aulæ communita, regnum cum dignitate obineret[q]; quanquam idem alibi ita judicaverit, nihil illo regno spoliatius, nihil rege egentius[r].

Atque hoc modo servatum est Ariobarzanis cum ipso rege regnum[s]; et Cappadocia illi conciliata atque obediens facta, sine armis et multa cum gratia[t]; de quo, ad Atticum[u] ita jactitat ipse Cicero: "Ariobarzanes opera mea vivit, regnat, ἐν παρόδῳ, consilio et authoritate: et quia insidiatoribus ejus ἀπρόσιτον me non modo ἀδωροδόκητον præbui, regem regnumque servavi."

Interea multorum literis atque nuntiis cognovit Cicero, Cassium (absente adhuc a Syria Bibulo) Antiochiæ cum exercitu fuisse; magnas Parthorum copias et Arabum ad Antiochiam accessisse; magnumque eorum equitatum, qui in Ciliciam transisset, ab equitum quos ipse eo præmiserat turmis, et a cohorte prætoria, quæ erat Epiphaniæ præ-

[q] Cicero, ad familiar. ib. 6. ad Attic. epist. 4.
[r] Cicero, lib. 6. ad Attic. epist. 1.
[s] Cato, in epist. 5. lib. 15.
[t] Plutarch. in Cicerone.
[u] Lib. 5. epist. 20.

sidii causa, occidione occisum: Parthosque in Cyrrhestica, parte Syriæ proxima Ciliciæ, fuisse. Cum videret igitur a Cappadocia Parthorum copias aversas, non longe a finibus esse Ciliciæ; relictis Cybistris Cappadociæ, (ubi castra dies quinque habuerat) exercitum in Ciliciam duxit: atque in finibus Lycaoniæ et Cappadociæ, decimo tertio Kalendas Octobres, Junii Juliani die trigesimo, literas tum a Tarcondimoto, tum ab Iamblicho phylarcho Arabum, qui reipublicæ Romanæ amici habebantur, accepit; nuntiantes Pacorum cum permagno equitatu Parthico transisse Euphratem, et castra posuisse Tybæ: de quo ille ad consules et senatum statim scripsit[x].

Rumore adventus Ciceronis, et Cassio, qui Antiochia tenebatur, animus accessit, et Parthis timor injectus est. Recesserunt igitur illi ab Antiochia ante Bibuli adventum feliciter inde a Cassio rejecti: qui et cedentes ab oppido insecutus, rem bene gessit[y]. Quam historiam plenius ita enarrat Dio.

Quum Antiochiæ capiendæ spe Parthi essent dejecti, Cassio magna vi eos depellente, (ipsi autem ad oppugnationem locorum ineptissimi erant) Antigoniam contenderunt: cujus urbis suburbana quum essent arboribus consita, atque eo ipsi accedere neque auderent neque possent: arbores succidere, locumque sylva despoliare instituerunt, ut audacter tutoque urbem ea aggredi possent. Cum nec hoc succederet, quia et magni laboris negotium erat, et tempus incassum terebatur, et Cassius palantes ab ipsis affligebat; alio arma versuri, Antigonia discesserunt. Interea Cassius collocatis in via qua transituri erant insidiis, se iis cum paucis ostendit, atque ad insequendum pertraxit; tum suos circumjecit[z]; ubi et magna authoritate Osaces dux Parthorum vulnus accepit, eoque interiit paucis post diebus[a].

Apud Justinum[b], non ita recte historia descripta legitur: "Pacorus missus ad persequendas Romani belli

[x] Cic. lib. 15. ad familiar. epist. 1, 2. et 4. cum lib. 5. ad Attic. epist. 18. et 20.
[y] Cicero, lib. 5. ad Attic. epist. 20, 21. et lib. 2. ad familiar. epist. 10.
[z] Dio, lib. 40. [a] Cicero, lib. 5. ad Attic. epist. 20.
[b] Lib. 4. cap. 4.

reliquias, magnis rebus in Syria gestis, in Parthiam patri suspectus revocatur: quo absente, exercitus Parthorum relictus in Syria, a Cassio quæstore Crassi cum omnibus ducibus trucidatur."

C. Cassium quæstorem M. Crassi Parthos, qui in Syriam transcenderant, cæcidisse, Livius[b]; transgressos in Syriam Parthos, felici rerum eventu, fugavisse ac fudisse, Velleius[c]; contra Persas (ita enim Parthos vocat) in Syriam irrumpentes ter cum summa admiratione conflixisse, eosque trans Euphratem redactos vastavisse, Sextus Rufus in breviario; singulari animo perditas res tanta virtute restituisse, ut Persas crebris præliis vinceret, narrat in libro sexto Eutropius. Quibus addantur et illa Orosii[d], de eodem Cassio: "Antiochum copiasque ejus ingentes prælio vicit et interfecit: Parthos quoque ab Orode in Syriam missos, jamque ingressos Antiochiam, bello expulit, ducemque eorum Osacen interfecit;" et Ciceronis, in Philippica undecima: "Magnas ille res gessit ante Bibuli summi viri adventum; cum Parthorum nobilissimos duces maximasque copias fudit, Syriamque immani Parthorum impetu liberavit." Neque enim fidem meretur, quod in historiæ Judaicæ, quæ Arabice edita secundi libri Maccabaici præfert titulum, capitulo quadragesimo primo de Cassio adjectum habetur: "Prætergrediens Euphratem, expugnavit Persas, atque reduxit in Romanorum obedientiam. Reduxit quoque in eorum obedientiam viginti duos reges quos subegerat Pompeius: et redegit in Romanorum obedientiam quicquid erat in regionibus orientis." Bellum autem orientis cum viginti et duobus regibus gloriatum fuisse Pompeium, ex Orosio[e] jam supra audivimus.

Pridie Kalendas Octobres, Quintilis Juliani die undecimo, senatui Romæ in æde Apollinis coacto placuit, in Ciliciam et in octo reliquas provincias sortito deinceps mittendos esse proprætores, qui Romæ prius prætores, neque in provincia ante cum imperio fuerunt[f].

[b] Liv. lib. 108.
[c] Vell. Pater. lib. 2. cap. 46.
[d] Oros. lib. 6. cap. 13.
[e] Id. lib. 6. cap. 6.
[f] Cicero, lib. 8. ad familiar. epist. 8.

Cicero cum exercitu iter in Ciliciam per Tauri pylas faciens, tertio Nonas Octobres, Quintilis Juliani die decimo sexto, Tarsium venit[g].

Nonis Octobribus, Quintilis Juliani die decimo octavo, eodem die in senatu recitatæ sunt victrices Cassii literæ, quibus per se scripsit confectum fuisse bellum Parthicum: et literæ Ciceronis, tumultum Parthicum nuntiantes. Indeque Cassii literis parum est creditum[h]. Eodemque die, Tarso Cicero Amanum versus profectus est[i]; qui mons ipsi cum Bibulo communis erat, Syriam a Cilicia aquarum divortiis dividens, hostium plenus sempiternorum[k].

Postridie ejus diei, Quintilis Juliani decimo nono, castra habuit in campo Mopsuestiæ: unde Romam ad Appium Pulchrum (cui in proconsulatu successerat) scripsit epistolam octavam libri tertii ad familiares, in cujus fine leguntur ista: "De Parthis quod quæris, fuisse nullos puto. Arabes qui fuerunt, admisto Parthico ornatu, dicuntur omnes revertisse. Hostem esse in Syria negant ullum." Nam quum ad Amanum Cicero pervenit, hostem ab Antiochia recessisse, et Bibulum Antiochiæ esse cognovit, indeque Dejotarum confestim jam ad ipsum venientem cum magno et firmo equitatu et peditatu, et cum omnibus suis copiis, certiorem fecit, non videri esse causam, cur abesset a regno: seque ad eum, si quid forte novi accidisset, statim literas nuntiosque missurum esse[l].

Cum autem vehementer interesse utriusque provinciæ Cicero consideraret, pacare Amanum, et perpetuum hostem ex eo monte tollere; discedere se ab eo monte simulavit, et alias partes Ciliciæ petere. Cumque abesset ab Amano iter unius diei, et castra apud Epiphaniam fecisset; quarto Idus Octobres, Quintilis Juliani die vigesimo tertio, cum advesperasceret, expedito exercitu ita noctu iter fecit, ut ad tertium Idus Octobres, cum lucesceret, in Amanum ascenderet[m].

Distributis igitur cohortibus et auxiliis, quum aliis ipse

[g] Cicero, lib. 5. ad Attic. epist. 20. [h] Id. ibid. epist. 21.
[i] Cicero, lib. 3. ad familiar. epist. 8.
[k] Cicero, lib. 2. epist. 10. et lib. 5. ad Attic. epist. 20.
[l] Cicero, lib. 15. ad familiar. epist. 4. [m] Id. ibid.

simul cum Quinto fratre legato, aliis C. Pomptinus legatus, reliquis M. Anneius et L. Tullius legati præessent; plerosque nec opinantes oppressit: multique occisi, alii capti, reliqui dissipati sunt. Fugerana (vel Erana potius) quæ fuit non vici instar sed urbis, quod erat Amani caput; itemque Sepyra et Ceminoris (vel Commoris) acriter et diu repugnantes, Pomptino illam partem Amani tenente, ex antelucano tempore usque ad horam diei decimam, magna multitudine hostium occisa, captæ sunt. Castella munita sex improviso adventu capta sunt; complura incensa. His rebus ita gestis castra in radicibus Amani habuit Cicero apud Aras Alexandri, ad Issum: quo in loco Darius ab Alexandro est superatus. Ibi quatriduum in reliquiis ejus partis Amani montis, quæ ad ipsius provinciam spectabat, delendis, agrisque vastandis, consumpsit: et ob victoriam justam partam, Imperator ab exercitu appellatus est. Atque ita direpto et vastato Amano, die quinto Isso discessit[n].

Interim Bibulus in Amanum veniens, laureolam in mustaceo et inanem Imperatoris appellationem ibi cœpit quærere. Sed fœdam plagam ille accepit. Cohortem enim primam totam perdidit, centurionemque primipili nobilem, sui generis Asinium Dentonem, et reliquos cohortis ejusdem; et Sext. Lucilium (T. Gavii Cœpionis, locupletis et splendidi hominis, filium) tribunum militum[o].

Exercitum adduxit Cicero ad infestissimam Ciliciæ partem, quæ ab Eleutherocilibus incolebatur, feris hominibus, et acribus, et omnibus rebus ad defendendum paratis: qui cum ne regibus quidem unquam paruissent, hoc tempore et fugitivos recipiebant, et Parthorum adventum acerrime expectabant. Horum oppidum Pindenissum, in altissimo et munitissimo loco positum, quinquagesimo septimo ante Saturnalia die, duodecimo Kalendas Novembres, sive Sextilis Juliani die primo, aggressus, vallo et fossa circumdedit, sex castellis castrisque maximis sepsit: aggere, vineis, turreque altissima, oppugnavit; multis sagit-

[n] Cicero, lib. 15. ad familiar. epist. 4. cum lib. 2. epist. 10. et lib. 5. ad Attic. epist. 20. et Plutarcho, in Cicerone.

[o] Cicero, lib. 5. ad Attic. epist. 20.

tariis, et magna tormentorum copia hic usus; quemadmodum, tum in epistola ad M. Cœlium Rufum ædilem designatum vigesimo quinto obsidionis die, Sextilis Juliani vigesimo quinto, scripta[p]; tum in literis ad M. Catonem[q], et Pomponium Atticum[r], post urbem captam exaratis, ipse Cicero significat.

3954. *a.* Magno tandem labore atque apparatu, sine ulla molestia sumptuve sociorum, multis suorum sauciis, incolumi exercitu, negotium Cicero confecit: omnibusque partibus urbis disturbatis aut incensis ipso Saturnalium die, decimo quarto Kalendas Januarias, sive Septembris Juliani die vigesimo sexto, Pindenissenses compulsi in potestatem ejus pervenerunt. Militibus, equis exceptis, reliquam prædam concessit. Mancipia tertio Saturnalium vænibant. A Tibarenis, qui Pindenissensibus finitimi pari erant scelere et audacia, obsides accepit. Hinc exercitum in hyberna dimisit: Quintumque fratrem negotio præposuit, ut in vicis aut captis aut male pacatis exercitus collocaretur[s]. Atque ita æstivis ipse confectis, Quintum fratrem hybernis, et Ciliciæ præfecit[t]; et ut æstivos menses rei militari, ita hybernos jurisdictioni dare instituit[u].

P. Cornelius Lentulus Spinther ex Cilicia triumphum Romæ duxit: ut ex epistola vigesima prima libri quinti ad Atticum collata cum epistola nona libri primi ad familiares colligitur.

Orodis regis Parthorum filius in Cyrrhesticam Ciliciæ regionem venit: in qua et Parthi hyemarunt[x].

Q. Volusium certum hominem et mirifice abstinentem Cicero misit in Cyprum, ut ibi pauculos dies esset: ne cives Romani pauci, qui illic negotiabantur, jus sibi dictum negarent; nam evocari ex insula Cyprios non licebat[y].

Cicero in Ciliciæ civitatibus magna admiratione exceptus, Nonis Januariis, sive Octobris Juliani die decimo ter-

[p] Cic. lib. 2. ad familiar. epist. 10.
[q] Id. lib. 15. epist. 4.
[r] Cicero, lib. 5. ad Attic. epist. 20.
[s] Id. ibid.
[t] Cicer. lib. 5. ad Attic. epist. 21.
[u] Ibid. epist. 14.
[x] Cicero, lib. 5. ad Attic. epist. 21. et lib. 6. epist. 1.
[y] Cicero, lib. 5. ad Attic. epist. 21.

tio, Tarso in Asiam profectus est. Taurum igitur mense imperii sui sexto transgressus, quacunque iter fecit, nulla vi, nullo judicio, nulla contumelia, authoritate et cohortatione perfecit, ut et Græci et cives Romani, qui frumentum compresserant, magnum numerum populis pollicerentur, ad famem, in ea parte Asiæ tum grassantem (quum messis nulla fuisset) sublevandam[z].

Dejotarus, cujus filio pacta erat Artavasdis, Armeniæ regis, filia, et cujus auxiliis magnis Cicero erat usus, Laodiceam ad eum cum Ciceronibus pueris venit: nunciavitque, Orodem cum omnibus Parthicis copiis prima æstate transiturum[a].

Laodiceæ, ab Idibus Februariis, Novembris Juliani die decimo nono, ad Kalendas Maias, Februarii Juliani diem vigesimum sextum, forum egit Cicero diœcesium suarum Asiaticarum: ex Idibus Februariis Cybiraticum, et *Apameense*; ex Idibus Martiis Synnadense, Pamphylium. Multæ civitates ære alieno liberatæ, multæ valde levatæ sunt: omnes suis legibus et judiciis usæ, *αὐτονομίαν* adeptæ, revixerunt[b].

b. Romæ Ciceroni, pro re in Cilicia præclare gesta, supplicationes a senatu decretæ sunt; L. Æmilio Paulo et C. Claudio Marcello consulibus[c].

C. Cassius, qui M. Crassi quæstor fuerat, post Parthicam victoriam e Syria discessurus, Ciceroni Laodiceæ adhuc commoranti M. Fabium commendavit[d]. Cui rescribens Cicero, cum pro magnitudine rerum quas gesserat, tum pro opportunitate temporis illi gratulatur, quod de provincia decedentem summa laus et summa gratia provinciæ prosecuta fuerit: Romamque ut properet monet, ubi, hac recenti victoria tanta, clarum adventum ipsius futurum pronunciat.

Cicero legatum suum M. Anneium, cujus prudentiam,

[z] Cicero, lib. 5. ad Attic. epist. 21.

[a] Cicero, lib. 5. ad Attic. epist. 20, 21. cum lib. 6. epist. 1.

[b] Cicero, lib. 5. epist. 21. lib. 6. epist. 2.

[c] Cicero, lib. 2. ad familiar. epist. 15. lib. 8. epist. 11. lib. 15. epist. 5, 6. 13. et lib. 7. ad Attic. epist. 1.

[d] Cicero, lib. 9. ad familiar. epist. 25. et lib. 15. epist. 14.

virtutem et fidem in bello adversus Cilicas expertus fuerat, ad controversiam quam cum Sardinis habebat profectum, Q. Thermo Asiæ prætori commendavit: utque ante Kalendas Maias, quando in Ciliciam ire cogitabat, remitteretur rogavit[e].

P. Cornelius Dolabella, Tulliæ M. Ciceronis filiæ paulo post factus maritus, Appium Claudium Pulchrum, triumphum ob rem bello in Cilicia bene gestam Romæ petentem, majestatis atque ambitus reum fecit. Simul-atque Dolabella accessit ad tribunal, Appius introiit in urbem, triumphique postulationem abjecit; ac demum, Q. Hortensio et M. Bruto defendentibus, utriusque criminis absolutus est[f].

M. Bibuli Syriæ proconsulis duos egregiæ indolis filios relicti a Gabinio in Ægypto equites interfecerunt[g]. Eorum interfectores vinctos regina Cleopatra ad Bibulum misit; ut gravissimæ cladis ultionem arbitrio suo exigeret. At ille intactos e vestigio ad Cleopatram reduci jussit: dicendo, potestatem hujus vindictæ non suam, sed senatus esse debere[h].

Nonis Maii in Ciliciam proficisci cogitabat Cicero[i]: sed ante Nonas Junias, Aprilis Juliani diem secundam, Tarsum non venit. Ibi vero multa illum moverunt: magnum in Syria bellum; magna in Cilicia latrocinia[k].

Inde profectus, cum esset in castris ad fluvium Pyramum, Tarso Q. Servilius literas ad eum misit Appii Claudii Pulchri, Romæ Nonis Aprilibus, Juliani Februarii die primo, scriptas; quibus se absolutum majestatis fuisse significabat[l].

Quum bello Parthico Syria arderet, et magnus Antiochiæ metus esset, et Bibulus in tanto mœrore suo (ob cædem filiorum) maximam curam belli sustineret: quamvis

[e] Cicero, lib. 13. ad familiar. epist. 55. et 57.

[f] Cicero, lib. 8. ad familiar. epist. 6. et 13. lib. 2. epist. 13. 16. lib. 3. epist. 10, 11, 12. lib. 6. ad Attic. epist. 6. et lib. de claris oratorib.

[g] Cæsar, de bello civil. lib. 3. Valer. Maxim. lib. 4. cap. 1.

[h] Valer. Maxim. lib. 4. cap. 1. Seneca ad Marciam.

[i] Cicero, lib. 2. ad familiar. epist. 13. et lib. 6. ad Attic. epist. 2.

[k] Cicero, lib. 6. ad Attic. epist. 4. [l] Id. lib. 3. ad familiar. epist. 11.

magna spes in Cicerone atque ipsius exercitu esset; dixisse tamen fertur Bibulus, quidvis se perpeti malle, quam videri eguisse illius auxilio. Cumque ad Thermum, Asiæ prætorem, de Parthico bello scriberet, ad Ciceronem literam nunquam misit; ad quem intelligebat ejus belli pertinere periculum. Legati tamen ejus literas ad Ciceronem miserunt, ut subsidio veniret[m].

Et infirmum quidem habebat Cicero exercitum; sed Galatarum, Pisidarum et Lyciorum auxilia bona. Officium vero suum esse putavit, exercitum habere quam proxime hostem, quoad provinciæ præesse per senatusconsultum illi liceret. Cujus annuæ provinciæ cum prope adesset terminus, ipsi cum Dejotaro convenit, ut in ejus castris rex esset cum suis copiis omnibus[n]. De quo, in Philippica undecima Cicero: "Fuimus imperatores ego et M. Bibulus in propinquis finitimisque provinciis: ab eo rege *adjuti* sumus et equitatu, et pedestribus copiis."

c. Parthi M. Bibulum in obsidione habuerunt[o]; qui se oppido munitissimo et copiosissimo tamdiu tenuit, quamdiu in provincia Parthi fuerunt[p]; et pedem porta, quoad hostis cis Euphratem fuit, non extulit[q].

At Parthi repente Bibulum semivivum reliquerunt[r]: incredibili felicitate e tota Syria discedentes[s]. Bibulus enim Parthos contra sese invicem concitavit: Ornodopante quodam satrapa, qui Orodi infensus erat, sibi adjuncto, persuasoque per internuntios, ut Pacorum regem constitueret, atque ejus auxilio Orodi bellum faceret[t].

Bibulus in literis quas ad senatum de rebus a se gestis misit, quod Ciceroni cum illo erat commune sibi soli attribuit, quod Ciceronis erat proprium sibi adscripsit, quod vero ipsius erat solius id cum Cicerone communicavit: ut in epistola ad Salustium quæstorem ipsius Cicero[u] con-

[m] Cicero, lib. 2. ad familiar. epist. 17. et lib. 6. ad Attic. epist. 5.
[n] Cicero, lib. 6. ad Attic. epist. 1. et 5.
[o] Cæsar, de bello civil. lib. 3. [p] Cic. lib. 12. ad familiar. epist. 19.
[q] Cicero, lib. 6. ad Attic. epist. 8. et lib. 7. epist. 2.
[r] Cicero, lib. 7. ad Attic. epist. 2.
[s] Cicero, ad Attic. lib. 6. epist. 6. lib. 7. epist. 1. et lib. 2. ad familiar. epist. 17.
[t] Dio, lib. 40. [u] Lib. 2. ad familiar. epist. 17.

queritur. Ubi et illud pusilli animi et ipsa malevolentia jejuni atque inanis in illis literis notat; quod Ariobarzanem, quem senatus per Ciceronem regem appellavit ipsique commendavit, iste non regem, sed regis Ariobarzanis filium appellaverit. Cumque ille, qui nihil præclare gesserat, adniteretur de triumpho; et Cicero, in cujus exercitu spem illius exercitus habuit, idem non assequi dedecus existimaret: etiam ipse, consulentibus amicis, de triumpho cogitare cœpit[x].

Parthorum metu jam sublato, Cicero præsidia, quæ magna et firma Apameæ et aliis locis paraverat, omnia deduxit[y].

Quum circa tertium Kalendas Sextiles, Maii Juliani diem vigesimum sextum, annui muneris terminus instaret, et a decedente ex senatusconsulto relinquendus esset qui præesset; Cicero provinciæ a metu Parthico jam liberæ C. Cœlium Caldum, quæstorem loco Cn. Volusii nuper Roma ad se missum, nobilem quidem adolescentem sed minus gravem et continentem, præfecit[z].

Tertio Nonas Sextiles, Maii Juliani die vigesimo nono, jam imperio annuo terminato, ad Sidam Pamphyliæ navi accessit[a]. Inde Laodiceam, extremum provinciæ limitem, profectus est: ibique Messinium quæstorem suum expectare jussit, ut confectas rationes lege Julia apud duas civitates, Laodicensem et Apameensem, in provincia posset relinquere[b]. De præda vero ex Amano monte nihil attigit ipse, sed illud totum, ut et ex annuo sumptu, qui ipsi decretus fuerat, ad millè sestertia (cohorte ejus ingemiscente, quæ omne illud distribui sibi oportere putabat) ærario reliquit: prædibus quoque publicæ omnis pecuniæ Laodiceæ quæsitis; ut et ipsi et populo caveretur sine vecturæ periculo[c].

M. Bibulo, acceptis ipsius literis, suadente Catone, a

[x] Cicero, lib. 6. ad Attic. epist. 7, 8. et lib. 7. epist. 2.

[y] Cicero, lib. 2. ad familiar. epist. 17.

[z] Cicero, lib. 2. ad familiar. epist. 15. et 19. cum lib. 6. ad Attic. epist. 4. et 6.

[a] Cicero, lib. 3. ad familiar. epist. 12.

[b] Cicero, lib. 6. ad Attic. epist. 7. cum lib. 2. ad familiar. epist. 7. et lib. 5. epist. 20.

[c] Cicero, lib. 7. ad Attic. epist. 1. lib. 2. ad familiar. epist. 17.

senatu amplissima viginti dierum supplicatio decreta est[d]. Sed legiones quas senatus decrevit in Syriam per Marium (qui ibi Salustio in quæstoris munere erat successurus) mittendas, liberata jam a Parthorum metu provincia, detentæ sunt[e]. Factum vero fuerat senatusconsultum, ut Bibulo ad bellum Parthicum legio una a Cn. Pompeio, altera a C. Cæsare, mitteretur. Pompeius ex iis quas tum secum habebat legionibus nullam dedit: sed qui huic negotio erant præfecti, eos jussit legionem, quam ipse Cæsari utendam prius dederat, a Cæsare petere. Cæsar, quum voluntate adversariorum se expoliari nemini dubium esset, Pompeio legionem remisit; atque ex suo numero, ut senatusconsulto satisfieret, transdidit alteram. Hæ igitur duæ legiones, ut in Parthos mittendæ, adornabantur: quum vero nullus earum ad id bellum usus esset, veritus consul Marcellus ne Cæsari redderentur, in Italia retinuit et Pompeio tribuit. Quæ quorsum tenderent, licet Cæsar satis animadverteret, tamen omnia patienda statuit: quod non absurdum prætextum retinendarum suarum legionum, et aliarum copiarum contrahendarum hinc sibi oblatum cerneret[f].

d. Q. Thermo prætori ex Asia decedenti suasit Cicero, ut nobilem adolescentem quæstorem suum C. Antonium, ut in *annalibus* ostendit Pighius[g], provinciæ præfectum relinqueret[h].

Cicero pecuniam omnem, quæ ad ipsum salvis legibus pervenerat, id est, sestertium viginti duo millia, Ephesi apud publicanos deposuit[i]. Ibique Etesiis ventis vehementissime tardatus, Kalendis Octobribus, Quintilis Juliani die vigesimo quinto, Epheso conscendit[k], et Rhodum appulit[l], Ciceronum puerorum causa[m]. Ibique de Q. Hortensii morte audivit[n].

[d] Cicero, lib. 7. ad Attic. ep. 2. et 3. [e] Id. lib. 2. ad familiar. epist. 17.
[f] Cæsar, commentar. de bello civili, lib. 1. Hirtius, de bello Gallico, lib. 8. Plutarchus, in Pompeio; et Dio, sub fin. lib. 40.
[g] Tom. 3. pag. 431. [h] Cic. lib. 2. ad familiar. epist. 18.
[i] Cic. lib. 5. ad familiar. epist. 20. [k] Id. lib. 6. ad Attic. epist. 8.
[l] Plutarch. in Cicerone.
[m] Cicero, lib. 6. ad Attic. epist. 7. cum lib. 2. ad familiar. epist. 17.
[n] Initio Bruti, sive, De claris oratoribus.

Adversis ventis usus, pridie Idus Octobris, Sextilis Juliani die septimo, Cicero Athenas venit[o].

Instantibus belli civilis inter Cæsarem et Pompeium motibus, sol paulo post exortum, Sextilis Juliani die vigesimo primo, eclipsim quinque fere digitorum passus est: ad quam Petronii illud, de belli hujus prognosticis, referendum videatur:

——— namque ore cruento
Deformis Titan vultus caligine texit.
Civiles acies jam tum spirare putares.

M. Bibulus e Syria decessit, Veientone provinciæ præfecto: ut ad Atticum, in libri septimi epistola tertia, quinto Idus Decembres, sive Octobris Juliani die primo data, ostendit Cicero.

Consule Marcello veteres Pompeio legiones mandante, et novos delectus permittente, tribunitia potestate statim inita, intercessit M. Antonius: promulgationem ferens, ut conscriptus exercitus in Syriam mitteretur, et Bibulo subveniret, bellum cum Parthis gerenti; ac ne quis delectum habenti Pompeio nomen daret[p]; atque concione decimo Kalendas Januarias, Octobris Juliani die decimo tertio, habita, accusationem contra Pompeium instituit[q].

3955. Kalendis Januariis, in Octobris Juliani diem vigesimum secundum incidentibus, quibus C. Claudius Marcellus et L. Cornelius consulatum inierunt, senatusconsultum factum est, uti ante certam diem Cæsar exercitum dimittat; si non faciat, eum adversus rempublicam facturum videri. Cui decreto quum frustra intercessissent tribuni plebis, M. Antonius et Q. Cassius; inter Cæsarem et Pompeium civilis belli factum est initium[r].

Pridie Nonas Januarias, Octobris vigesimo quinto, Cicero ad urbem accessit: sicque ei obviam est proditum, ut nihil fieri potuerit honoratius. Sed incidit in ipsam

[o] Cicero, lib. 14. ad familiar. epist. 5. et lib. 6. ad Attic. epist. 9.
[p] Plutarch. in Antonio. [q] Cicero, ad Attic. lib. 7. ep. 8.
[r] Cæsar, commentar. de bello civili, lib. 1. Cicero, in Philippic. 2. Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 49. Dio, lib. 41. init.

flammam civilis discordiæ vel potius belli[s]. Urbem tamen non intravit: senatu frequente, inter has ipsas turbas, triumphum ipsi flagitante; quem Lentulus consul, quo majus beneficium suum faceret, distulit[t]. Et quum decerneret ei triumphum senatus; malle se dixit, facta concordia, Cæsaris currum sequi[u]. Verum invalescens ea discordia, et ipsius et M. Bibuli triumphum non distulit tantum, sed etiam omnino sustulit[x].

Septimo Idus Januarii, Octobris Juliani die vigesimo octavo, senatusconsultum perscriptum est; ut consules, prætores, tribuni plebis, quique proconsules tunc ad urbem fuerant, (inter quos erat Cicero) operam darent, ne quid respublica detrimenti caperet. Profugeruntque statim ex urbe tribuni plebis, qui senatus decreto intercesserant, et sese ad Cæsarem contulerunt[y].

Proximis diebus habito senatu extra urbem, præsente Pompeio, provinciæ privatis decretæ sunt; duæ consulares, reliquæ prætoriæ. Scipioni obvenit Syria[z]. Fuit hic Metellus Scipio: qui filiam Corneliam, Publii Crassi apud Parthos occisi viduam, Pompeio hoc anno (ante biennium, quam ille extingueretur; ut Velleius[a] indicat) uxorem dederat, et cum eo in consulatu collega anno abhinc tertio fuerat[b]. In Ciliciæ vero provincia Ciceroni Sestium vel Sextium successisse, ex libri quinti ad familiares epistola vigesima cum libri undecimi ad Atticum epistola septima collata: et in Cyprum, deinceps ab ea separatam, cum jure prætorio primum quæstorem missum fuisse Sextilium Rufum, ex libri decimi tertii ad familiares epistola quadragesima octava colligitur. Tres quoque diœceses Asiaticas, (Cibyraticam, Synnadensem et Apameensem) Ciliciæ provinciæ ademptas, novo Asiæ proconsuli P. Servilio

[s] Cicero, lib. 16. ad familiar. epist. 11.
[t] Cicero, lib. 16. ad familiar. epist. 11. cum lib. 7. ad Attic. epist. 1.
[u] Plutarch. in Cicerone.
[x] Vid. lib. 9. ad Attic. epist. 2. et 6. et lib. 11. epist. 6.
[y] Cæsar, bell. civil. lib. 1. Cicero, ad familiar. lib. 16. epist. 11. Dio. lib. 41.
[z] Cæsar, bell. civil. lib. 1. [a] Lib. 2. cap. 54.
[b] Plutarch. in Pompeio. Dio, lib. 40.

tributas fuisse; ex ejusdem libri epistola sexagesima septima colligit Sigonius[b].

Eodem die, octavo Kalendas Martias, Juliani Decembris die undecimo, quo Feralia celebrabantur, (ut in Gruteri inscriptionibus[c] videre licet) Corfinio Cæsar post meridiem, et Canusio mane Pompeius Brundusium profectus est[d]; quum autumnus jam exiisset[e].

Brundusio Pompeius socerum Scipionem et Cneium filium ad parandam classem misit in Syriam[f]. De quo Cicero, in libri noni ad Atticum epistola prima pridie Nonas Martias, Juliani Decembris die vigesima tertia scripta: "Scipio vel in Syriam proficiscitur sorte, vel cum genero honeste, vel Cæsarem fugit iratum."

Septimo Idus Martias, Juliani Decembris vigesimo sexto, Cæsar Brundusium venit, et ad murum castra posuit: ut ipse in epistolio ad Oppium et Cornelium Balbum scribit[g].

Decimo sexto Kalendas Apriles, ut in epistola decima octava libri noni ad Atticum habetur: non quarto Kalendas Martias, ut apud Lipsium legitur, in epistola trigesima prima centuriæ ad Germanos et Gallos: quo Liberalia celebrabantur, ut ex fastis marmoreis liquet[h]; quæ in tertium diem Januarii Juliani tunc incidebant, Pompeius Brundusio, cum omnibus copiis quas habuerat, in Epirum profectus est. Quo ipso Liberalium sive Dionysiorum die filii ipsius pugna Mundensi in Hispania victi sunt; post annos quatuor quam pater ad bellum profectus fuisse dicitur[i]; eodem videlicet die, quo Pompeius pater, relicta Italia, belli sedem in Græcia constituit: non, quo ab urbe bellum gesturus aufugit, ut per errorem scriptum est ab Orosio[k].

Postero die Cæsar Brundusium introiit, ibique concionatus, Romam inde contendit; ante Kalendas ad urbem esse volens[l].

[b] De antiquo jure provinciar. lib. 1. cap. 11.
[c] Gruter. ins. pag. 133.
[d] Cicero, lib. 8. ad Attic. epist. 22. et lib. 9. epist. 1.
[e] Dio, lib. 41.
[f] Plutarch. in Pompeio.
[g] Cicer. lib. 9. ad Attic. epist. 16.
[h] Gruteri inscript. pag. 133.
[i] Plutarch. in Cæsare.
[k] Lib. 6. cap. 16.
[l] Cicer. lib. 9. ad Attic. epist. 18.

Inde Aristobulum in patriam Palæstinam Cæsar dimisit; ut contra Pompeium is aliquid moveret[m]. Aristobulum vinculis solutum in Syriam eum misisse refert Josephus, additis duabus legionibus, quo facilius ordinaret provinciam, verum spe sua utrumque fuisse frustratum; veneno a Pompeianis Aristobulo sublato, et a Cæsarianis funerato[n].

Alexander quoque Aristobuli filius, secundum Pompeii literas, Antiochiæ a Scipione securi est percussus: accusatione pro tribunali prius habita super his quæ in Romanos admiserat. Ptolemæus vero Mennæus dynasta Chalcidis, quæ sita est in monte Libano, misso Philippione filio Ascalonem ad uxorem Aristobuli, filium illius Antigonum et duas filias ad se accersivit: quarum minoris Alexandræ captus amore Philippio, conjugio eam sibi copulavit[o].

Pompeius annuum spatium ad comparandas copias nactus, quod vacuum a bello, atque ab hoste otiosum fuerat, magnam ex Asia Cycladibusque insulis, Corcyra, Athenis, Ponto, Bithynia, Syria, Cilicia, Phœnice, et Ægypto classem coegit; magnam locis omnibus ædificandam curavit: magnam imperatam Asiæ, Syriæ, regibusque omnibus, et dynastis, et tetrarchis, et liberis Achaiæ populis pecuniam exegit; magnam societates earum provinciarum, quas ipse obtinebat, sibi numerare coegit[p]. Fertur ex Ægypto naves sexaginta ei missas a regibus Cleopatra fratreque hujus etiam tunc puero. Habebat etiam auxilia ex Ionia, sagittarios ex Creta, ex Ponto jaculatores, equites ex Galatia: Commageni missi ab Antiocho, Cilices et Cappadoces, et quidam ex minore Armenia, Pamphylii quoque et Pisidæ, ad eum venerunt[q].

M. Cato in Asiam a Pompeio missus, ut cogentes illic navigia et milites adjuvaret, duxit secum sororem Serviliam, atque natum ex ea Luculli filium. Ubi quum Rhodios benevolentia Pompeio adjunxisset; Servilia cum filio apud

[m] Dio, lib. 41.
[n] Joseph. lib. 1. belli, cap. 7. et lib. 14. antiqu. cap. 13.
[o] Joseph. lib. 1. belli, cap. 7. et lib. 14. antiqu. cap. 13.
[p] Cæsar, bell. civil. lib. 3.
[q] Appian. bell. civil. lib. 2. pag. 458. et 472.

eos relicta, ad Pompeium reversus est, egregiis pedestribus et navalibus viribus jam instructum[r]. Omnesque terras, omnia maria movere, reges barbaros incitare, gentes feras armatas in Italiam adducere cogitabat[s].

Ipsum quoque Parthorum regem Orodem, etsi post Crassorum cædem hostium in numero habitum, ad societatem suam pertrahere Pompeius tentabat. Orodes, si Syria sibi concederetur, auxilium promisit: Syriam vero non adeptus, suppetias non tulit[t]; quanquam alias Pompeianarum partium Parthi fuere: et propter amicitiam cum Pompeio bello Mithridatico junctam, et propter Crassi necem, cujus filium in partibus Cæsaris esse audierant; quem ultorem patris victore Cæsare futurum non dubitabant[u].

Magnam classem Alexandria, Colchis, Tyro, Sidone, Andro (vel Arado potius) Cypro, Pamphylia, Lycia, Rhodo, Chio, Byzantio, Lesbo, Smyrna, Mileto, Coo, comparatam ad intercludendos commeatus Italiæ, et ad occupandas frumentarias provincias, Pompeius adhibuit[x].

Præerat Ægyptiis navibus Pompeius filius; Asiaticis D. Lælius et C. Triarius; Syriacis C. Cassius; Rhodiis C. Marcellus cum C. Pomponio; Lyburnicæ atque Achaicæ classi Scribonius Libo et M. Octavius. Toti tamen officio maritimo M. Bibulus præpositus cuncta administrabat: ad hunc summa imperii respiciebat[y].

3956. *a.* Julius Cæsar dictator creatus, post undecim dies, seipso et P. Servilio Isaurico consulibus declaratis, dictatura se abdicavit[z].

A prima hac Cæsaris dictatura Syro-Macedones Cæsarianorum temporum (cujusmodi epochæ in antiquo saxo[a] occurrit mentio) numerationem instituerunt, a Septembris Juliani die vigesimo quarto (quo solarem Macedonum annum cœpisse alibi ostendimus) deductam. A quo die non Syro-Macedones solum, sed etiam imperatores Romani

[r] Plutarch. in Catone minore.
[s] Cic. ad Attic. lib. 9. epist. 11.
[t] Dio, lib. 41.
[u] Justin. lib. 42. cap. 4.
[x] Cicero, ad Attic. lib. 8. epist. 11.
[y] Cæsar. bell. civil. lib. 3.
[z] Cæsar, initio lib. 3. commentar. de bello civili. Plutarch. in Cæsare, et Appian. lib. 2. bell. civil. pag. 457.
[a] Inscript. Gruteri, pag. 287. 3.

indictiones suas, sive quinorum denorum annorum circulum; et Antiocheni æram suam (quæ per quindecim divisa, indictionem imperatoriam semper exhibet) inchoarunt; licet anni forma postea mutata, et Macedonicis mensibus ad Julianos conformatis, Antiocheni æræ suæ, et reliqui orientales indictionum initium ad novi sui anni exordium retulerint, et a vigesimo quarto die ad Kalendas Septembres traduxerint. Quidquid vero sit de indictionum origine (quam ad Constantiniana tempora communiter referunt:) Antiochenæ æræ caput a Septembri anni periodi Julianæ 4665. esse repetendum, extra omnem poni debet controversiam.

Exeunte anno quo Marcellus et Lentulus consulatum gesserunt, Pompeius dux Romanorum constitutus, et senatus qui in Epiro cum eo erat, regibus et populis bene de se merentibus honores impertierunt: ut in libro quinto Lucanus narrat.

——— pelagique potens Phœbeia donis
Exornata Rhodos, gelidique inculta juventus
Taygeti: fama veteres laudantur Athenæ;
Massiliæque suæ donatur libera Phocis.
Tunc Sadalen[b] fortemque Cotyn, fidumque per arma
Dejotarum, et gelidæ dominum Rhasipolin[c] oræ
Collaudant: Libyamque jubent auctore senatu
Sceptrifero parere Jubæ.

Eodemque modo Ptolemæo puero Ægypti etiam regnum confirmatum tum fuisse adjicit; quo referenda et illa Pothini nutricii Ptolemæi de Pompeio verba, apud Lucanum, in libro octavo:

——— quod nobis sceptra senatus
Te suadente dedit.

Circa brumale solstitium nuntios Cæsar ad exercitum dimisit, ut sibi ad Brundusium occurrerent: ipse Decembri mense Roma discessit, ne magistratus quidem sui respectu expectatis Kalendis ineuntis anni proximis.

[b] Sasalem filium Cotis regis Thraciæ appellat Cæsar. lib. 3. bell. civil.
[c] Rascipolim Macedonum ducem appellat Cæsar, lib. 3. bell. civil.

Ita Appianus[d]; existimans eandem anni Romani tum fuisse rationem, quæ suo ipsius tempore extitit: quum tamen Kalendæ illæ Januariæ, quibus secundum suum consulatum Cæsar erat initurus, Juliani Octobris diei undecimo responderit. Simili quoque errore Florus[e] Cæsarem, "quamvis hyems media prohiberet tempestate, ad bellum navigavisse" asserit: pariterque Plutarchus, in Pompeio, Brundusium Cæsarem venisse scribit, ἐν τροπαῖς ἤδη τοῦ χειμῶνος ὄντος, et in Cæsare, inde illum solvisse, χειμῶνος ἐν τροπαῖς ὄντος, ἱσταμένου Ἰανουαρίου μηνὸς, tempore brumalis solstitii, ineunte mense Januario; quem Atheniensium Posideoni respondere dicit. Et ipse quidem Cæsar, commentariorum de bello civili libro tertio: "pridie Nonas Januarias, naves, impositis legionibus septem, solvisse se confirmat, et postridie terram attigisse Ceraunorum." Sed non Julianus ille fuit Januarius, in quem Plutarchi tempore Posideon Atticus incurrebat, sed quem vitiosa anni Romani ratio tunc exhibebat; quum Nonæ illius, quibus ad Ceraunia Cæsar appulit, Juliani Octobris diei decimo quinto responderunt: "Et jam hyemem appropinquavisse, indeque Pompeium iter ex Macedonia in hyberna Apolloniam Dyrrhachiumque habuisse," ipse Cæsar postea significat; neutiquam vero brumam, id est, hyemis ἀκμὴν tunc extitisse.

Frumenti vero vi maxima ex Thessalia, Asia, Ægypto, Creta, Cyrenis, reliquisque regionibus comparata, hyemare Pompeius Dyrrachio, Apollonia, omnibusque oppidis maritimis constituerat, ut mare Cæsarem (licet frustra) transire prohiberet[f].

Syriæ præses Scipio, Pompeii socer, detrimentis quibusdam circa montem Amanum acceptis, sese imperatorem appellavit. Quo facto civitatibus tyrannisque magnas imperavit pecunias: item a publicanis suæ provinciæ debitam biennii pecuniam exegit, et ab eisdem insequentis anni mutuam præcepit; equitesque toti provinciæ imperavit. Quibus coactis, finitimis hostibus Parthis post se

[d] Bell. civil. lib. 2. pag. 458.
[e] Lib. 4. cap. 2.
[f] Cæsar, bell. civil. lib. 3.

relictis, legiones equitesque ex Syria deduxit: cumque nonnullæ militum voces audirentur, sese contra hostes si ducerentur ituros, non contra civem et consulem; deductis Pergamum atque in locupletissimas urbes in hyberna legionibus, maximas largitiones fecit, et confirmandorum militum causa diripiendas iis civitates dedit[g].

Interim acerbissime imperatæ pecuniæ tota provincia exigebantur. Multa præterea generatim ad avaritiam excogitabantur. In capita singula servorum ac liberorum tributum imponebatur. Columnaria, ostiaria, frumentum, milites, remiges, arma, tormenta, vecturæ imperabantur: cujus modo rei nomen reperiri poterat, hoc satis esse ad cogendas pecunias videbatur. Non solum urbibus, sed pene vicis castellisque singulis cum imperio præficiebantur: qui horum quid acerbissime crudelissimeque fecerat, is et vir et civis optimus habebatur. Erat plena lictorum et imperiorum provincia, conferta præfectis atque exactoribus, qui, præter imperatas pecunias, suo etiam privato compendio serviebant: dictitabant enim se domo patriaque expulsos, omnibus necessariis egere rebus, ut honesta præscriptione rem turpissimam tegerent. Accedebant ad hæc gravissimæ usuræ (quod in bello plerumque accidere consuevit) universis imperatis pecuniis: quibus in rebus prolationem diei donationem esse dicebant. Itaque æs alienum provinciæ eo biennio multiplicatum est. Nec minus ob eam causam civibus Romanis ejus provinciæ, sed in singulos conventus singulasque civitates certæ pecuniæ imperabantur: mutuasque illas ex senatusconsulto exigi dictitabant[h].

Ephesi præterea a fano Dianæ depositas antiquitus pecunias Scipio tolli jubebat. Cum vero in fanum ventum esset, adhibitis compluribus senatorii ordinis quos advocaverat Scipio, literæ ei redduntur a Pompeio, mare transisse cum legionibus Cæsarem; properaret ad se cum exercitu venire, omniaque posthaberet. His literis acceptis, quos advocaverat dimittit: ipse iter in Macedoniam

[g] Cæsar, bell. civil. lib. 3. [h] Id. ibid.

parare incipit; paucisque post diebus est profectus. Hæc res Ephesiæ pecuniæ salutem attulit[i].

Habebat interim Pompeius in exercitu suo, præter Romanas et Italicas legiones, et duas quas ex Asia Lentulus consul conscribendas curaverat, sagittarios ex Creta, Lacedæmone, Ponto, Syria reliquisque civitatibus tria millia numero, funditorum cohortes sex, mercenarias duas, equitum septem millia, ex quibus equitibus sexcentos Gallos Dejotarus adduxerat, quingentos Ariobarzanes ex Cappadocia; quingentos Gallos Germanosque; quos Alexandriæ Gabinius præsidii causa apud regem Ptolemæum reliquerat, Pompeius filius cum classe adduxerat; tercentos Tarcundarius Castor et Donilaus ex Gallogræcia dederant: horum alter una venerat, alter filium miserat: ducentos Commagenus Antiochus, cui magna præmia Pompeius tribuit, miserat; in quibus plerique erant hippotoxotæ. Cum Scipione vero ex Syria duæ expectabantur legiones[k].

b. Post Cæsaris adventum in Epirum, multi jam menses transierant, et hyems præcipitaverat; neque Brundusio naves legionesque, in Italia relictæ, ad Cæsarem veniebant. Tum vero M. Antonius et Fusius Calenus, nacti austrum sibi faventem, naves solverunt; tresque veteranorum legiones et unam tironum, cum equitibus octingentis ad Cæsarem adduxerunt. Quorum transitum cum Q. Coponius, qui Dyrrachii classi Rhodiæ præerat, impedire conaretur, tempestas exorta naves Rhodias ita afflixit, ut ad unam constratæ omnes numero sexdecim eliderentur et naufragio interirent; et ex magno remigum propugnatorumque numero pars ad scopulos allisa interficeretur, pars a Cæsarianis distraheretur: quos omnes conservatos Cæsar domum remisit[l].

In Ægypto, Ptolemæus puer per suos propinquos atque amicos Cleopatram, sororem suam simul et conjugem, regno expulit[m].

[i] Cæsar, bell. civil. lib. 3.
[k] Id. ibid.
[l] Cæsar, bell. civil. lib. 3.
[m] Cæsar, lib. 3. bell. civil. Liv. lib. 111.

——— habens sub jure Pothini
Affectus ensesque suos:

Ut apud Lucanum, libro decimo, Cleopatram hic conquestam legimus. Nam ut per pueri familiares, mota seditione, ejectam eam fuisse narrat Strabo; ita Pothino speciatim apud Plutarchum in Cæsare tributum illud invenitur: "Erat enim tum in procuratione regni, propter ætatem pueri, nutricius ejus eunuchus, nomine Photinus," (ut apud Cæsarem legitur) idem ille ipse, qui a Græcis scriptoribus Ποθεινὸς rectiore nomine est appellatus. Ita vero ejecta Cleopatra, cum sorore in Syriam secessit[n], exercitum ibi paratura[o].

Pharnaces, Mithridatis regis Ponti filius et Bosphori Cimmerii rex, quum civile hoc bellum, quod diuturnum fore speraverat, inter Romanos coortum, et procul abesse Cæsarem audivisset, cupiditate totius paterni regni recuperandi impulsus, a Romanis defecit; et, Bosphori tutela Asandro credita, Colchidem nullo certamine, itemque omnem Armeniam (cum Moschica regione, in qua Leucotheæ templum eum spoliavisse notat Strabo[p]) Dejotaro absente, adhæc urbes aliquot Cappadociæ Pontique, quæ Bithyniæ jurisdictioni subjacebant, in suam potestatem redegit[q]. Sinope capta, Amisum quoque appetiit[r]. Sed eam tum obtinere non potuit.

Pompeius uxorem suam Corneliam in Lesbum insulam clam misit; ut Mitylenis, a bellicis tumultibus secura quiesceret[s]; cum qua et privignum ejus Sextum, minorem Pompeii filium, eodem eum misisse, Plutarchus[t], Dio[u] et Appianus[x] referunt: quem in castris tamen apud patrem mansisse, Lucanus narrat[y].

L. Hirtius (al. Hirrius) a Pompeio ad Parthos legatus missus (ut ex Cæsaris commentario tertio de bello civili intelligitur) ab Orode rege non modo suppetias non impetravit, sed etiam ab eo, jure gentium violato, in vincula

[n] Strabo, lib. 17. pag. 796.
[o] Appian. bell. civil. lib. 2. pag. 480.
[p] Lib. 11. pag. 498.
[q] Dio, lib. 42.
[r] Appian. in Mithridatic. pag. 254.
[s] Lucan. lib. 5. fin.
[t] In Pompeio.
[u] Lib. 42.
[x] Lib. 5. pag. 747.
[y] Lib. 6. fin.

conjectus est[z]; ob negatam nimirum illi Syriam, ut supra, ex eodem Dione[a], dictum est.

c. Dyrrachii, per quatuor pene menses, Pompeium maximis operibus obsessum, ad extremum Pharsalico prælio Cæsar fudit[b].

Quo tempore in Thessaliam, ubi ad Palæopharsalum est pugnatum, Cæsar, et paucis post eum diebus Pompeius, venit; " segetem prope jam maturam fuisse," ipse testis est Cæsar[c]; et instante pugna, prodiisse Cæsarianos, ἐπὶ σιτολογίαν Appianus[d], ad segetum raptus Lucanus[e] confirmat. Eratque tum " ἀκμὴ θέρους καὶ καῦμα πολὺ adulta æstas et æstus plurimus :" si Plutarcho[f] credimus.

Eodem die quo Pharsalicum prælium est commissum, Antiochiæ in Syria tantus clamor exercitus, signorum sonus crepitusque armorum est exauditus, bis, ut in muros armata civitas discurreret. Hoc idem Ptolemaide accidit. Pergami a templi Bacchi adyto, quo præter sacerdotes adire fas non erat, tympanorum cymbalorumque sonitus ortus, per totam urbem permeavit. Item Trallibus, in templo Victoriæ, ubi Cæsaris statuam consecraverant, palma viridis in tecto inter coagmenta lapidum ex pavimento extitisse ostendebatur. Syris quoque duo juvenes pugnæ hujus exitum annuntiantes, nusquam postea apparuisse dicebantur[g].

In Pompeii exercitu fuerunt omnes ferme nationes quotquot versus orientem per circuitum mare accolunt; Thraces, Hellespontii, Bithyni, Phryges, Iones, Lydi, Pamphylii, Pisidæ, Paphlagones, Cilices, Syri, Phœnices, Hebræi, contiguique his Arabes, Cyprii, Rhodii, Cretenses funditores, et insulani cæteri. Aderant et reges dynastæque; Dejotarus tetrarcha Gallogræcorum, et Ariarathes rex Cappadocum. Armenios Ciseuphratenos ducebat

[z] Dio, lib. 42.
[a] Lib. 41.
[b] Sueton. in Julio Cæsare, cap. 35.
[c] Bell. civil. lib. 3.
[d] Bell. civil. lib. 2.
[e] Lib. 7.
[f] In M. Bruto.
[g] Cæsar, bell. civil. lib. 3. Julius Obsequens, de prodigiis. Plutarch. in Cæsare. Dio, lib. 42.

Taxiles; Transeuphratenos Megabates legatus Artapæ regis. Alii quoque minores dynastæ adjutabant pro viribus[h]. Cumque illius exercitus majori parte ex Asianis constaret, nullumque belli usum habentibus, victus est[i]; et, ut cecinit Petronius,

> *Ille* tremor Ponti, sævi quoque terror Hydaspis,
> Et piratarum scopulus; modo quem ter ovantem
> Jupiter horruerat, quem fracto gurgite Pontus
> Et veneratus erat submissa Bosphorus unda,
> (Proh pudor!) imperii deserto nomine fugit.

Cæsar, captis Pompeii scriniis, secretas literas, quæ benevolentiam quorundam erga eum et animi acerbitatem adversus ipsum Cæsarem prodebant, neque legit neque descripsit, sed optima fide extemplo concremavit: ne quid gravius in quenquam statuere ex literis cogeretur[k]. Idemque postea et regulis et populis qui auxilia Pompeio tulerant, imperata tantum pecunia, neque ullo alio supplicio imposito, veniam dedit. Nullam enim sibi aut certe exiguam cum iis intercessisse notitiam, considerabat; quum Pompeii multa magnaque in eos constitissent merita: longeque plus laudis eis tribuebat, quam illis, qui quum a Pompeio beneficiis essent affecti, in periculo eundem destituissent[l].

Pompeius, castris relictis, Larissam paucis comitantibus, profugit. Urbem ipsam, quanquam invitantibus civibus, ingressus non est; ne se recepto, culpam Larissæi sustinendam haberent: sed postquam eos ad victoris amicitiam accedere jussit, ipse rebus necessariis acceptis, ad mare progressus est[m].

C. Cassius, cum classe Syrorum et Phœnicum et Cilicum, in Siciliam venit: et Cæsarianis navibus incensis, postquam de prælio facto in Thessalia cognitum est, cum classe discessit[n].

[h] Appian. bell. civil. lib. 2. pag. 472.
[i] Dio, lib. 41.
[k] Plin. lib. 7. cap. 25. fin. Dio, lib. 41. fin.
[l] Dio, lib. 41. fin.
[m] Ibid. lib. 42.
[n] Dio, lib. 42.

Classis Rhodia, cui C. Coponius imperio prætorio præfuerat, post cladem Pharsalicam Pompeianis desertis, domum rediit[o].

L. Lentulus Crus qui superiore anno consul fuerat, et P. Lentulus Spinther consularis, cum aliis qui ex fuga Pompeium insecuti, ad Rhodi insulam venientes, oppido ac portu non sunt recepti: missisque ad eos nunciis, ut ex iis locis discederent, contra voluntatem suam naves solvere jubebantur[p].

Cæcilius Bassus, equestris ordinis vir Pompeianarum partium, Tyrum se recepit: ibique in eo loco, ubi mercatorum negotiationes exerceri solent, latitavit[q].

M. Claudius Marcellus, Cæsarem metuens, Mitylenas concessit, ibique in studio bonarum artium beatissime vixit: ut ex Bruto refert Seneca in consolatione ad Albinam: frustra suadente Cicerone, ut inde Romam rediret, et a Cæsare veniam peteret[r].

Ex fuga Pharsalica veniens Labienus, Pompeiani exercitus cladem nuntiavit Dyrrachii: ubi M. Cato cum quindecim cohortibus et trecentis triremibus relictus fuerat. Unde et ille et Cicero, et cum eis alii, subito perterriti metu, naves conscenderunt: et noctu ad oppidum respicientes, flagrantes onerarias, quas incenderant milites, quia sequi noluerant, viderunt. Cato vero in Corcyram (insulam sub Epiro ad confine maris Ionii et Adriatici positam) ubi classis erat, cum iis quibus eadem sententia placebat, trajecit: ibique reliquos quosque qui ex prælio Pharsalico effugerant, aut alioquin easdem partes sequebantur, ad se accepit. Ex prælio L. Scipio Pompeii socer, Labienus, Afranius, et alii plurimi viri illustres venerunt. Paulo post Octavius etiam, qui Ionium mare tenens Caium Antonium ceperat, iis se adjunxit. Cnæus quoque Pompeius, senior Magni filius, qui classe Ægyptia circumvectus in Epirum incursiones fecerat, patre superato, quum Ægyptii domum avecti essent, Corcyram ipse concessit. Hujus fac-

[o] Cicero, lib. 1. de divinat.
[p] Cæsar, bell. civil. lib. 3.
[q] Dio, lib. 47. et Libo, apud Appianum, lib. 3. bell. civil. pag. 576.
[r] Lib. 4. ad familiar. epist. 7. et 8.

tum C. Cassius quoque, qui Siciliam vexaverat, atque alii complures imitati, ad Catonem perfugerunt; quem virtute cæteris præstare animadvertebant[s].

Ibi Cato Ciceroni, ut consulari prætorius, imperium deferebat. Quod cum Cicero (vir nihil minus, ut in libro centesimo et undecimo notavit Livius, quam ad bella natus) recusaret, militiamque subterfugeret, pene fuit interemptus: Pompeio adolescente ejusque amicis proditorem eum vocantibus, et gladios distringentibus. Sed obsistens Catô, vix illum cædi eripuit, et ex castris eduxit[t].

Classe deinde divisa inter amicos Pompeii præcipuos, Cassius in Pontum navigavit ad Pharnacem, exciturus eum contra Cæsarem; Scipio vero in Africam, fretus Varo et ejus copiis, Jubæque Mauri auxiliis[u].

Ipse Cato, Pompeium magnum in Ægyptum vel Africam conjiciens elapsum, properansque ad illum, conscendit cum omnibus suis, atque vela fecit: potestate tamen ante abeundi et remanendi facta illis qui non prompti erant ad sequendum[x]. Ejus navigationem in libro nono ita Lucanus depinxit.

> Corcyræ secreta petit, ac mille carinis
> Abstulit Emathiæ secum fragmenta ruinæ.
> Quis ratibus tantis fugientia crederet ire
> Agmina? quis pelagus victas arctasse carinas?
> Dorida tunc Malean, et apertam Tœnaron umbris,
> Inde Cythera petit, Boreaque urgente Carinas
> Creta fugit: Dictæa legit, cedentibus undis,
> Littora; tunc ausum classi præcludere portus
> Impulit, ac sævas meritum Phycunta rapinas
> Sparsit.

Est autem Phycus regionis Cyrenaicæ promontorium, et oppidum; quod diripiendum militibus Catonem dedisse, poeta significat. Sed ulteriore Catonis navigatione hic intermissa, ad Pompeii Magni et eum insequentis Julii Cæsaris itinera convertendus est sermo.

[s] Cicero, lib. I. de divinat. Plutarch. in Catone minore. Appian. bell. civil.
[t] Plutarch. in Catone, et in Cicerone.
[u] Appian. bell. civil. lib. 2. pag. 482.
[x] Plutarch. in Catone.

d. Cæsar Pharsali biduo moratus, ad celebrandam sacrificiis victoriam reficiendumque fessum prælio militem, tertia die Pompeium insecutus est[y]. Omnibus enim rebus relictis, persequendum sibi Pompeium existimavit, quascunque in partes ex fuga se recepisset; ne rursus copias comparare alias, et bellum renovare posset: et, quantum itineris equitatu efficere poterat, quotidie progrediebatur, legionemque unam minoribus itineribus subsequi jussit[z].

Pompeius ad mare perveniens, ibi quod nocti supererat in tuguriolo piscatorio quievit. Circa diluculum, navigium fluviatile conscendit, acceptisque omnibus qui liberæ conditionis erant, servisque ad Cæsarem absque timore ire jussis, a terra recessit[a]; de quo Lucanus, libro octavo:

> Littora contigerat, per quæ Peneius amnis
> Emathia jam clade rubens exibat in æquor.
> Inde rates trepidum, ventis et fluctibus impar
> Flumineis vix tuta vadis, evexit in altum.

Quum vero in hoc navigio terram ille legeret, navem conspexit prægrandem onerariam, quæ vela factura erat. Nauclerum habebat ea Peticium civem Romanum; qui agnitum Pompeium ex cymba in navem suam recepit, una cum ambobus Lentulis[b], et Favonio[c] et aliis quos ille volebat omnibus. Mox regem Dejotarum (qui auspiciis fide adhibita, quæ secunda sibi facta fuisse credebat, ad Pompeium venerat; ut in libro primo de divinatione Cicero indicat) videntes ex terra ad ipsos properantem, eum quoque accepere[d].

Ibi Pompeius ad anchoram una nocte constitit: et, vocatis ad se Amphipoli hospitibus, et pecunia ad necessarios sumptus corrogata, cognito Cæsaris adventu, ex eo loco discessit[e].

Ita prævectus Amphipolim, paucis diebus ad litus Lesbi insulæ applicuit[f].

[y] Appian. bell. civil. lib. 2. pag. 482.
[z] Cæsar, bell. civil. lib. 3. [a] Plutarch. in Pompeio.
[b] Consularibus; quos Rhodo exclusos, ex Cæsare diximus.
[c] Prætorio; ex Velleio, lib. 2. cap. 53.
[d] Plutarch. in Pompeio. [e] Cæsar, bell. civil. lib. 3.
[f] Cæsar, bell. civil. lib. 3. et Plutarch. in Pompeio. Dio, lib. 42.

Aura fluens; Gnidon inde fugit, claramque relinquit
Sole Rhodon, magnosque sinus Telmessidos undæ
Compensat medio pelagi; Pamphylia puppi
Occurrit tellus: nec se committere muris
Ausus adhuc ullis: te primum parva Phaselis
Magnus adit; nam te metui vetat incola rarus,
Exhaustæque domus populis; majorque carinæ
Quam tua turba fuit.

Primum oppidum Attaliam Pisidiæ iniit Pompeius. Ibi ei nonnullæ naves ex Cilicia occurrerunt, militesque contracti ad eum sunt, atque rursus sexaginta ordinis senatorii ad eum convenerunt. Ubi cum accepisset classem adhuc salvam esse, et Catonem magna vi militum ex fuga collecta in Africam trajecisse: quod ipse tam procul a classis subsidio prælium cum Cæsare conseruisset, sero illum pœnituit[j]. Selinunte vero in Cilicia Pompeium cum Lentulo superioris anni consule, et reliquis qui eum secuti fuerant senatoribus, de tutissimo ad quem se reciperet loco consilium cepisse, in libro octavo, Lucanus retulit.

Ex Cilicia in Cyprum Pompeius pervenit[k]; ubi, qui Paphum prosecuti eum sunt, honorificam de M. Cicerone factam ab eo fuisse mentionem confirmant[l]. Hic cognovit consensu omnium Antiochensium, civiumque Romanorum qui illic negotiarentur, arcem Antiochiæ ante captam esse, excludendi sui causa; nunciosque dimissos ad eos qui se ex fuga in finitimas civitates recepisse dicerentur, ne Antiochiam adirent: id si fecissent, magno eorum capitis periculo futurum. Jamque de Cæsaris adventu fama ad civitates perferebatur. Quibus rebus cognitis Pompeius, deposito adeundæ Syriæ consilio, pecunia societatis sublata et a privatis quibusdam sumpta, et æris magno pondere ad militarem usum in naves imposito, duobusque millibus hominum armatis, (partim quos ex familiis societatum delegerat, partim a negotiatoribus coegerat, quosque ex suis quisque ad hanc rem idoneos existimabat) Pelusium navigavit[m].

[j] Plutarch. in Pompeio.
[l] Cicero, in Philippica 2.
[k] Cæsar, lib. 3.
[m] Cæsar, lib. 3.

Theophanes enim Lesbius et amicorum alii illi suaserant ut, aliis locis posthabitis, Ægyptum peteret, (regionem non solum trium dierum itinere propinquam, sed etiam opulentam et potentem) ubi auxilium a pupillo rege expectare posset: quum et patrem ipsius per Gabinium regno Pompeius restituisset; et non ingratus filius naves Pompeio contra Cæsarem auxiliarias jam misisset[n]. Ut igitur ea sententia obtinuit; conscensa Seleucide triremi, ex Cypro Pompeius cum uxore solvit. Alii, pars in navibus longis, pars in onerariis, eum comitati sunt[o]; ad quam navigationem spectat Lucani hoc in libro octavo carmen:

> Hæc ubi deseruit Pompeius littora, totos
> Emensus Cypri scopulos, quibus exit in austrum,
> Inde maris vasti transfuso vertitur æstu:
> Nec tenuit Cassium nocturno lumine montem,
> Infimaque Ægypti pugnaci littora velo
> Vix tetigit, qua dividui pars maxima Nili
> In vada decurrit Pelusia septimus amnis.

Cæsar, (ut ad res ab eo Pompeium persequente gestas revertamur) propter triremium inopiam modicis navigiis Hellespontum trajecit. Cui pontone quodam vecto, Cassius ad Pharnacem properans cum decem rostratis navibus in medio freto occurrit. Neque refugit tamen Cæsar, sed cominus tendens, ad deditionem adversarium hortatus est: qui horrenda Cæsaris felicitate attonitus, ratusque illum contra se navigare de industria, manus supplices e triremi tendens orabat veniam; moxque classem, septuaginta (si Appiano credimus) navibus constantem, ei dedidit[p].

Quum Asiam Cæsar attigisset, Cnidiis Theopompi qui fabulas collegit gratia libertatem concessit[q]. Iones et Æolas, cæterasque nationes quæ minorem Asiam incolunt, per legatos veniam petentes recepit in gratiam[r], pecunia tantum eis imperata: quam alio tamen compensavit bene-

[n] Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 53. Plutarch. in Pomp. Appian. pag. 480. Dio, lib. 42.

[o] Plutarch. in Pompeio.

[p] Suetonius in Julio Cæsare, cap. 63. Appianus, pag. 482, 483. Dio, lib. 42.

[q] Plutarch. in Cæsare.

[r] Appian. pag. 483.

ficio. Asiam enim a publicanis, qui eam acerbissime habuerant, liberavit; partemque vectigalium convenientem in tributi collationem convertit[s]; cunctisque Asiam incolentibus remisit tertiam tributi partem[t].

T. Ampius pecunias Epheso ex fano Dianæ tollere volens, senatores omnes ex provincia vocavit; ut iis testibus summa pecuniæ uteretur. Sed interpellatus adventu Cæsaris profugit. Ita duobus temporibus Ephesiæ pecuniæ Cæsar auxilium tulit[x].

Quum nemo dicere haberet quo intenderet fugam Pompeius, nihilque esset certi; aliquantulum itineris Cæsar solus cum M. Bruto (quem a Pompeianis partibus ad se reversum inter præcipuos amicos habuit) faciens, periclitatus est sententiam ejus: et quia ex certis rationibus collectis optimam videbatur de fuga Pompeii conjecturam facere, omissis aliis in Ægyptum contendere instituit[y]; veritus ne is eo regno præoccupato vires recolligeret[z]. Rhodum igitur trajecit; ac ne hic quidem expectato exercitu dum in unum conveniret, conscensis Cassianis et Rhodiis triremibus cum eis quas circa se habebat copiis, nemini aperiens quo cursum flexurus esset, sub vesperam solvit, jussis aliis gubernatoribus ignem prætorianæ sequi et signum ejus interdiu: suo vero jam longe a terra semotus mandavit ut Alexandriam versus tenderet. Atque ita die tertia per altum eo devecti sunt[a].

Lucanus libro nono, poetice magis quam historice Cæsaris hoc iter explicans, ad Ilium et illi vicina loca diutius eum moratum narrat; indeque solventem, post noctem septimam ad Ægyptum pervenisse.

> Sic fatus, repetit classes, et tota secundis
> Vela dedit Coris; avidusque urgente procella
> Iliacas pensare moras, Asiamque potentem
> Prævehitur, pelagoque Rhodon spumante relinquit.
> Septima nox Zephyro nunquam laxante rudentes
> Ostendit Phariis Ægyptia littora flammis:
> Sed prius orta dies nocturnam lampada texit,
> Quam tutas intraret aquas.

[s] Dio, lib. 42.
[t] Plutarch. in Cæsare.
[x] Cæsar, lib. 3.
[y] Plutarch. in M. Bruto.
[z] Dio, lib. 42.
[a] Appian. pag. 483.

At nemo certius quam ipse Cæsar rem totam aperuerit: in tertio de bello civili commentario ita de se scribens.

" Cæsar, paucos dies in Asia moratus, cum audisset Pompeium Cypri visum, conjectans eum in Ægyptum iter habere, propter necessitudines regni reliquasque ejus loci opportunitates, cum legionibus, una quam ex Thessalia se sequi jusserat, et altera quam ex Achaia a Fusio legato evocaverat, equitibusque octingentis et navibus longis Rhodiis decem et Asiaticis paucis, Alexandriam pervenit. In his erant legionibus hominum tria millia ducenti; reliqui, vulneribus ex præliis et labore ac magnitudine itineris confecti, consequi non potuerant. Sed Cæsar, confisus fama rerum gestarum, infirmis auxiliis proficisci non dubitaverat; atque omnem sibi locum tutum fore existimabat."

Anni tempestatem, qua Pompeius ante Cæsarem Ægyptum attigerat, in octavo libro Lucanus ita descripsit:

> Tempus erat, quo Libra pares examinat horas
> Non uno plus æqua die; noctique rependit
> Lux minor hybernæ verni solatia damni.

In fine nimirum Septembris, ut annus tunc quidem agebatur, periisse Pompeium ille legerat; et sub finem ejusdem mensis in Juliano anno, qui ipsius tempore in usu fuit, in Libram solem ingredi solitum esse noverat: indeque, diversa temporum ratione non considerata, circa autumnale æquinoctium ad Ægyptum pervenisse Pompeium scripsit. Cum revera sol tunc in Leonem ingredi cœperit, quando sub ortum Caniculæ intumescere Nilus maxime incipiebat; non in Libram, quando intra ripas revocari idem fluvius solebat.

Non longe a Pelusiaco Nili ostio, circa montem Casium, inter Ægypti et Arabiæ fines interpositum, casu eo tempore rex erat Ptolemæus, magnis copiis, cum sorore Cleopatra gerens bellum, quam paucis ante mensibus regno expulerat: castraque Cleopatræ non longo spatio ab ejus castris distabant[b]. " Puerum ætate" hunc fuisse dicit

[b] Cæsar. lib. 3. cum Plutarcho in Pompeio; Appiano, pag. 480. et Dione, lib. 42.

Cæsar, " adulta ætate puerum" Hirtius[c], μειρακίσκον puerulum" Strabo[d], " παῖδα ἔτι κομιδῇ admodum puerum" Dio[e], " adolescentem" Orosius[f], " κομιδῇ νέον admodum adolescentem" Plutarchus[g]; " puero quam juveni propiorem" Velleius[h], tredecim ad summum annos natum Appianus[i] fuisse scribit.

Pompeius igitur, conspecto in litore tanto exercitu, quia egredi in terram, nisi tuto sibi id liceret, non audebat:

> Comperit ut regem Casio se monte tenere,
> Flexit iter

(quemadmodum in octavo libro habet Lucanus) et ad regem aliquos de suis misit, qui adventum suum supplicibus verbis illi nuntiarent; et ut, pro hospitio atque amicitia patris et beneficio in illum collato, Alexandria reciperetur, atque illius opibus in calamitate tegeretur, orarent[k]. Sed qui ab eo missi erant, confecto legationis officio, liberius cum militibus regis colloqui cœperunt, eosque hortari, ut suum officium Pompeio præstarent, neve ejus fortunam despicerent. In hoc erant numero complures Pompeii milites, quos ex ejus exercitu acceptos in Syria Gabinius Alexandriam transduxerat, belloque confecto apud Ptolemæum, patrem pueri, reliquerat[l].

Ipse rex puer nihil respondit. Sed amici ejus qui in procuratione erant regni, Ægyptius Achillas militiæ, et pecuniarum curator eunuchus Pothinus, consultare cœperunt de Pompeio: adhibito in consilium, inter cubicularios alios, Theodoto vel Chio vel Samio, mercenario quidem rhetoricorum doctore, sed qui apud regem, ut præceptor ejus, authoritatem habebat maximam[m].

In isto consessu, alii recipiendum, arcendum alii Ægyp-

[c] De bello Alexandr.
[d] Lib. 17. pag. 796.
[e] Lib. 42.
[f] Lib. 6. cap. 15.
[g] In Pomp.
[h] Lib. 2. cap. 53.
[i] Pag. 480.
[k] Cæsar, lib. 3. Plutarch. in Pompeio. Appian. pag. 480. Dio, lib. 42.
[l] Cæsar. lib. 3.
[m] Liv. lib. 112. Plutarch. in Pompeio; et Appian. pag. 480.

to Pompeium censebant. Theodotus vero, facundiam et declamandi ostentans facultatem, utramque partem falli declaravit, unumque in præsentia expedire, ut receptum interficerent; adjiciens in peroratione, Mortuum non mordere[n].

Ejus sententiam secuti reliqui, sive timore adducti, ut postea prædicabant, ne sollicitato exercitu regio Pompeius Alexandriam Ægyptumque occuparet, sive despecta ejus fortuna, ut plerumque in calamitate ex amicis inimici existunt, iis qui erant a Pompeio missi palam liberaliter responderunt, eumque ad regem venire jusserunt; sed clam Achillam præfectum regium, singulari hominem audacia, et L. Septimium tribunum militum, qui in bello prædonum apud ipsum Pompeium ordinem duxerat, ad illum interficiendum miserunt[o].

Hi cum Salvio altero centurione et tribus vel quatuor ministris navicula parvula conscensa, ad navem Pompeii provecti sunt. Interim exercitus tanquam in hospitis honorem secundum litus totus instructus est in aciem; rege in medio versante, conspicuo veste purpurea. Simul naves aliquot regiæ compleri conspiciebantur: ut nec elabi se, si mutarent consilium, viderent posse. Appropinquante navicula, prior assurrexit Septimius ac Latine Pompeium imperatorem appellavit. Achillas verbis Græcis salute data, hortatus est eum ut in naviculam suam descenderet; nam et navem ipsius propter magnitudinem, quodque ibi vadosum esset mare, nec triremis ob brevia sabulosa patiens, ad terram adduci non posse; et cupere regem ipsum quamprimum videre. Primores omnes eorum qui Pompeium comitabantur ad eum conscendentes, quique una cum eo navigabant omnes, monuerunt eum, dum extra telorum jactum essent, retrorsum ut in mare navem ageret: ipseque cum eis considerans instructam aciem, vilem ad se missam naviculam, non regem obvium, non purpuratorum aliquem, multa suspicabatur. Cornelia nihilominus salutata, quæ exitum ejus jam ante deplorabat,

[n] Plutarch. in Pompeio, et in Bruto.
[o] Cæsar. bell. civil. lib. 3.

duos centuriones, ex libertis unum Philippum, et servum Scynem nomine, ante se in naviculam jussit descendere. Porrigente deinde ei dexteram Achilla, ingressus est et ipse: quum prius, ad uxorem et filium conversus, Sophoclis illa Iambica pronunciasset:

> Ὅστις γὰρ πρὸς τύραννον ἐμπορεύεται,
> Κείνου 'στὶ δοῦλος, κἂν ἐλεύθερος μόλῃ.
>
> Nam cum tyranno si cui negotium est,
> Fit servus ejus, liber etsi venerit.

Dein cunctis inter navigandum silentibus, aucta est ejus suspicio, tenensque in parvo libello conscriptam abs se Græcam orationem, qua uti apud Ptolemæum statuerat, eam cœpit legere. Postquam terræ appropinquatum est, Pompeium illi, ne cum Ptolemæo congressus, vel ab ipso rege, vel a Romanis, quos secum habebant, vel ab Ægyptiis (horum enim in ipsum magna erat benevolentia) incolumitati assereretur, veriti, antequam ad litus appellerent, interficere statuerunt. Cornelia cum amicis ex navi anxia speculabatur eventum: cœpitque Pompeius sustollere animos, quod ad descensionem multos ex regiis cerneret honoris et recipiendi ejus gratia concurrentes. Sed dum Philippum manu ille prehenderet, quo surgeret commodius, Septimius primus a tergo eum trajecit, inde secundum eum Salvius et mox Achillas enses in eum strinxerunt. Ille, cum se neque defendendi sui neque effugiendi facultatem habere vidit, ambabus manibus faciem toga intexit: nec quicquam indignum se locutus est nec fecit, tantum suspirio edito patienter ictus excepit[p].

Hoc procul viso, uxor amicique qui in navibus erant, magno cum ejulatu, ad litus usque exaudito, deos fœderum vindices sublatis in cœlum manibus implorarunt; anchorisque propere solutis, fugæ se mandaverunt[q]. Hi partim ab insequentibus Ægyptiis capti sunt, partim fuga sese eripuerunt[r]; quum Tyrum prius appulissent. A Tyriis enim in fuga eos fuisse receptos, Dio libro quadrage-

[p] Cæsar. lib. 3. Plutarch. Appian. Dio.
[q] Plutarch. et Appian. [r] Dio.

simo secundo indicat. Ex his qui evaserunt, Cornelia uxor et Sextus Pompeii filius in Cyprum refugerunt[s]. Cætera Pompeiana classis direpta est; omnibus qui in ea erant crudelissime trucidatis: ibique et Pompeius Bithynicus (cujus in Bruto, seu de claris oratoribus, ut sui æqualis meminit Cicero) occisus est. Lentulus vero vir consularis apud Pelusium interfectus est[t]: L. Lentulus scilicet superioris anni consul: quem comprehensum a rege et in custodia necatum fuisse scribit Cæsar[u]. Eum una cum Pompeio Cyprum petiisse, sed non ante posterum a funerato Pompeio diem ex Cypro in Ægyptum pervenisse, et paulo post egressum ex mari comprehensum et necatum fuisse, Plutarchus in Pompeio significat.

Caio Cæsare et Publio Servilio consulibus, jugulatus Pompeius est, duodesexagesimo ætatis anno completo, pridie natalem ipsius[x]; ea ipsa die, qua quondam de Mithridate et piratis triumphaverat[y]. Per biduum autem triumphum illum eum duxisse, tertio et pridie Kalendas Octobris, qui posterior dies natalis ejus fuit, ex Plinio[z], suo loco ostendimus. Ut minus accurate Plutarchus undesexaginta annos vixisse Pompeium, et postridie natalis sui fato functum fuisse scripserit; annum unum et dies duos vitæ illius adjiciens. Ultimus vero ille Septembris dies, qui Pompeio supremus fuit, hoc anno, uti vitiose tempora tum Romæ numerabantur, in Quintilis Juliani diem vigesimum quintum juxta nostras rationes incidit.

Pompeii caput a Septimio (ut ait Lucanus) resectum, servatum est in adventum Cæsaris, expectatione maximi præmii: truncus vero e navicula nudus projectus, spectare cupientibus est relictus. Philippus ejus libertus, dum satiarunt oculos, remansit apud eum. Inde aqua marina abluit corpus, ac tunicula quadam sua involvit. Quum nihil aliud ad manum esset, circumspiciens litus reperit parvulæ naviculæ piscatoriæ marcidas quidem reliquias, sed quæ sufficerent ad rogum cadaveri nudo, nec eo integro. Has congerenti et componenti quidam jam gravi

[s] Liv. lib. 112.
[t] Oros. lib. 6. cap. 15.
[u] Bell. civil. lib. 3.
[x] Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 53.
[y] Dio, lib. 42.
[z] Lib. 7. cap. 26. et lib. 87 cap. 2.

ætate civis Romanus assistens, qui prima stipendia juvenis sub Pompeio fecerat, funeris peragendi consortem se adjunxit[a]; proximo die L. Lentulus hujus rei ignarus ex Cypro advectus, et litus legens, ut funeris pyram vidit, atque assistentem Philippum, commilitonibus dixisse fertur: "Quid[b] scimus an hac flamma Cn. Pompeius cremetur:" Pompeium in litore, quendam eum sepeliisse, aggesto exiguo tumulo, scribit Appianus[c]; eique alium quempiam hanc inscriptionem addidisse.

Τῷ ναΐος βρίθοντι πόση σπάνις ἔπλετο τύμβου.
Vix caperet templum, quæ parva recondit arena.

Apud Aurelium Victorem[d], truncus Nilo jactatus, a Servio Codro rogo inustus humatusque fuisse legitur; inscribente sepulchro, HIC SITUS EST MAGNUS POMPEIUS. De quo et Lucanus, libro octavo:

E latebris pavidus decurrit ad æquora Codrus
Quæstor ab Idalio Cinyrææ littore Cypri
Infaustus Magni fuerat comes; ille per umbras
Ausus ferre gradum, victum pietate timorem
Compulit, ut mediis quæsitum corpus in undis
Duceret ad terram, traheretque ad littora Magnum.

In mari enim cadaver ejus rectius quærit poeta, quam Aurelius Victor in Nilo: quum non procul a Cassio monte magnum Pompeium jugulatum et tumulatum fuisse, tum ex aliis, tum ex Strabone[e] quoque et Plinio[f] liqueat.

Hic magni Pompeii vitæ fuit exitus: qui inter Romanos habitus antea potentissimus, ut Agamemnon etiam cognominaretur, quod mille navibus et ipse cum imperio præfuisset, tunc quasi unus de extremæ sortis Ægyptiis in navicula prope Ægyptum interiit; quumque omnes cives de gente Cassia ex oraculo quondam suspectos habuisset, a nemine Cassio insidiis petitus est, sed ad montem Cassium et cæsus est et tumulatus[g]. Qui mons non longe a Judææ

[a] Plutarch. in Pompeio.
[b] Plutarch. in Pompeio. Valer. Max. lib. 1. cap. 8.
[c] Pag. 481.
[d] De viris illustr. cap. 77.
[e] Lib. 16. pag. 760.
[f] Lib. 5. cap. 12.
[g] Dio, lib. 42.

finibus situs est, quam ille primus Romanorum jugo subdiderat.

Qui cum Catone erant, in Cyrenem venientes, de Pompeii morte audiverunt[h], eo ex Cypro delata Cornelia cum privigno Sexto Pompeio: ut illa Lucani, in nono libro indicant:

> Prima ratem Cypros spumantibus accipit undis:
> Inde tenens pelagus, sed jam moderatior, Eurus
> In Libycas egit sedes, et castra Catonis.

Addit deinde, Pompeii filium (seniorem, Cnæum) qui cum Catone fuerat, a fratre (juniore, Sexto) qui cum Cornelia erat, patris mortem ibi didicisse; Corneliam Pompeii exuvias in litore combussisse, ejusque exemplo reliquum exercitum accensis rogis eorum manibus qui in Pharsalia occubuerant parentasse, atque Catonem funebri oratione *Pompeii memoriam* celebrasse.

Hinc, variantibus sententiis, hi quibus spes veniam a Cæsare consequendi nulla supererat, Catoni adhæserunt: alii, quo quemque casus deferebat, discessione facta se contulerunt; alii recta ad Cæsarem profecti, impunitatem adepti sunt[i]. Cornelia quoque, proposita impunitate, Romam postea incolumis rediit[k]; ibique in Albano mariti reliquias ad se delatas posuit[l].

Catonis copiæ, præcipue classarii Cilices quorum dux erat Tarcho, discedere ab eo parantes, illius verbis moti redierunt ad officium[m].

Cyrenis Cato a civibus est admissus, quum paucis ante diebus portas clausissent Labieno[n]. Lucanus, in libro nono:

> Proximus in muros et mœnia Cyrenarum
> Est labor: exclusus nulla se vindicat ira;
> Pœnaque de victis sola est, vicisse, Catoni.
> Inde peti placuit Libyci contermina Mauris
> Regna Jubæ.

[h] Dio, lib. 42.
[i] Id. ibid.
[k] Dio, lib. 42.
[l] Lucan. lib. 8. cum Plutarcho, in fine Pompeii.
[m] Lucan. lib. 9.
[n] Plutarch. in Catone.

Quum Cyrenis intellexisset Cato, a rege Juba Scipionem Pompeii socerum fuisse receptum, et Appium Varum, cui data a Pompeio provincia Africa fuerat, illis se cum exercitu conjunxisse[o].

Cæsar post tertium diem insecutus, (quantum ex libri centesimi et duodecimi Liviani epitome colligi potest) Alexandriam advectus est, rege Ptolemæo circa montem Cassium adhuc hærente[p]. Ibi quum tumultuantes ob cædem Pompeii Alexandrinos reperisset, non ausus statim in terram egredi, portu relicto substitit aliquandiu: ut in libro quadragesimo secundo habet Dio. Et in libro nono Lucanus:

> ——— ——— ibi plena tumultu
> Littora, et incerto turbatas murmure voces
> Accipit: ac dubiis veritus se credere regnis
> Abstinuit tellure rates.

Tum cognita Pompeii morte, primum e navi egrediens Cæsar clamorem militum audiit, quos rex in oppido præsidii causa reliquerat; et concursum ad se fieri vidit, quod fasces anteferrentur. In hoc enim omnis multitudo majestatem regiam minui prædicabat[q]. Cujus rei, et in libro quadragesimo secundo Dio, et in libro decimo Lucianus ita meminit:

> Sed fremitu vulgi fasces, et jura querentis
> Inferri Romana suis discordia sensit
> Pectora, et ancipites animos.

Sine periculo tamen Alexandriam tumultuantem Cæsar intravit[r]: in regiam fugiendo se recipiens. Militibus autem ejus aliquibus arma adempta sunt: reliqui, dum omnes naves ad litus pervenirent, retro avecti sunt[s].

Cæsar, quum ei Theodotus caput Pompeii et annulum obtulisset, infensus est: annulumque accipiens, illachrymavit[t]. Caput ab Achilla Ptolemæi satellite, Ægyptio

[o] Plutarch. in Catone.
[q] Cæsar, lib. 3.
[s] Dio, lib. 42.
[p] Appian. pag. 483.
[r] Liv. lib. 112.
[t] Liv. lib. 112. Plutarch. in Cæsare.

velamine involutum, cum annulo Cæsari præsentatum fuisse; eumque, non continentem lachrymas, illud plurimis et pretiosissimis odoribus cremandum curavisse: apud Aurelium Victorem[u] legimus. Et de capite quidem per satellitem allato, ita Lucanus, libro nono:

——————— dira satelles
Colla gerit Magni, Pharioque velamine tecta.

De lachrymis vero; quas ille, ut et Dio, simulatione expressas fuisse vult:

Non primo Cæsar damnavit munera visu,
Avertitque oculos; vultus, dum crederet, hæsit:
Utque fidem vidit sceleris, tutumque putavit
Jam bonus esse socer, lachrymas non sponte cadentes
Effudit, gemitusque expressit pectore læto;
Non aliter manifesta putans abscondere mentis
Gaudia, quam lachrymis.

Et de capitis funeratione, ita præcipientem Cæsarem inducit:

——————— Vos condite busto
Tanti colla ducis: sed non, ut crimina tantum
Vestra tegat tellus; justo date thura sepulchro,
Et placate caput, cineresque in littore fusos
Colligite, atque unam sparsis date manibus urnam.

Caput autem in suburbio sepeliri jussit: sacellumque ibi dedicavit Nemeseos[x].

Atque ut affectum suum in Pompeium amplius declararet, amicos et familiares ejus, qui ea in regione palantes capti a rege fuerant, benigne accepit omnes, ac beneficiis sibi devinxit: Romamque ad amicos scripsit, eum ex victoria capere se maximum et jucundissimum fructum, quod quotidie aliquos cives, qui oppugnaverant se, servaret[y].

Cæsar, priusquam exercitus ejus ad ipsum appulisset, propter infrequentiam suorum dabat se otio; comiter ex-

[u] De vir. illustr. cap. 77.
[x] Appian. pag. 484.
[y] Plutarch. in Cæsare.

cipiens obvios; et visendi causa urbem obambulando mirabatur ejus pulchritudinem, et sapientiæ professores plerosque stans audiebat: quod otium ei gratiam et bonam existimationem paravit apud Alexandrinum populum[z]. Templa illum invisisse, et antrum in quo Alexandri magni corpus jacebat, ita Lucanus narrat, in libro decimo:

> ——————— vultu semper celante timorem,
> Intrepidus Superum sedes, et templa vetusti
> Numinis, antiquas Macetum testantia vires
> Circuit: et nulla captus dulcedine rerum,
> Non auro, cultuque deum, non mœnibus urbis,
> Effossum tumulis cupide descendit in antrum.
> Illic Pellæi proles vesana Philippi
> Felix prædo jacet; terrarum vindice fato
> Raptus.

Cn. Domitio Calvino Cæsar Asiam finitimasque provincias administrandas tradidit[a]; utque exercitus qui in Asia erant ad sese recipiens, cum Pharnace rege bellum gereret jussit[b]. Quum vero crebras Alexandriæ continuis diebus ex concursu multitudinis concitationes fieri, compluresque milites omnibus urbis partibus interfici, Cæsar animadverteret; legiones sibi ex Asia afferri jussit, quas ex Pompeianis militibus confecerat. Ipse enim Etesiis necessario tenebatur; qui Alexandria navigantibus sunt adversissimi venti[c]. Aquilones enim isti sunt, qui sub finem Sextilis Juliani flare desinunt; ut tum in Gemini et Ptolemæi ephemeridibus, tum in Plinio[d] et Columella[e] videre licet. Unde error Lucani detegitur, qui autumnalis demum æquinoctii tempore Pompeium ad Ægyptum venisse in libro octavo tradidit: et laboriosum M. Catonis in Africa per deserta cum legionibus iter, (de quo, in libro centesimo et duodecimo Livius) postquam Cyrenis de morte Pompeii audiit, ab illo susceptum, ad hyemem illud subsequentem in libro nono retulit.

Nam quum Cyrenis discedens classe Syrtes trajicere

[z] Appian. bell. civil. lib. 2. pag. 483. fin. et 484. init.
[a] Hirtius, in lib. de bello Alexandrino.
[b] Dio, lib. 42.
[c] Cæsar, bell. civil. lib. 3.
[d] Lib. 2. cap. 47.
[e] Lib. 2. de re rustic.

conatus, tempestate in Tritonidem paludem rejiceretur; Sexto Pompeio cum copiarum parte in cultioribus Africæ relicto, cum reliquo exercitu Catonem pedestri itinere, hyeme mari jam clauso, per deserta ad Jubam Mauritaniæ regem contendisse narrat. Sic enim ille:

> His igitur depulsa locis, ejectaque classis
> Syrtibus, haud ultra Garamantidas attigit undas:
> Sed duce Pompeio Libyes melioris in oris
> Mansit: at impatiens virtus hærere Catonis
> Audet in ignotas agmen committere gentes,
> Armorum fidens, et terra cingere Syrtim.
> Hæc eadem suadebat hyems, quæ clauserat æquor.

Quod ipsum Plutarchus etiam in Catonis vita affirmat, χειμῶνος ὥρᾳ pedestre hoc iter susceptum ab eo fuisse scribens.

Ejus vero exercitus in regione Nasamonum, Syrtibus vicina, ventis arenam impellentibus, alibique vehemente siti et serpentum varii generis occurrentium multitudine, misere afflictus est. Et ad templum Jovis Ammonis perveniens Cato, suadente Labeone ut de rebus futuris oraculum consuleret, id facere recusavit. Ac tandem, duobus mensibus per arenosa Africæ deserta vagatus, Leptim pervenit; ibique hyemen exegit[e]. Qua exacta, ad Jubam milites adduxit; qui non multo minus decem millia erant[f].

Cæsar (ut ad eum, Etesiis Alexandriæ detentum redeamus) in Ægypto cogendis pecuniis, dijudicandaque lite inter Ptolemæum et Cleopatram, tempus trahebat[g]. Ex ingente enim pecuniæ summa quæ a Ptolemæo Auleta patre regis pueri ipsi debebatur, aliquam partem ad sustentandum exercitum tunc exigebat[h]; quam exactionem Ægyptii, multitudinis numinum præ aliis omnibus mortalibus superstitiosissimi cultores, eo molestius ferebant, quod nec a sacris ipsorum Cæsar abstineret[i]; quanquam et hic a tutoribus ille eludebatur, quo minus pecuniam acciperet, templa sua astu spoliantibus; ut et regios thesau-

[e] Lucan. lib. 9.
[f] Plutarch. in Catone.
[g] Dio, lib. 42.
[h] Plutarch. in Cæsare.
[i] Dio, lib. 42.

ros vacuos esse ostenderent, et in invidiam Cæsaris populum concitarent[k]. Ad quam augendam, Pothinus eunuchus, qui maxima erat authoritate præditus, propalam multa loquebatur faciebatque. Nam vitiosissimum et vetustissimum militibus metiebatur frumentum; addens, ferrent et asquiescerent, quod vescerentur alienis. Sibi quoque ipsi ad cœnas vasis et figlinis jussit ministrari; aurea et argentea Cæsarem ferens omnia accepisse ad debiti solutionem[l].

Controversias vero regum ad populum Ramanum et ad se, quod esset consul, Cæsar pertinere existimabat: atque eo magis officio suo convenire, quod superiore ipsius consulatu cum patre horum Ptolemæo, facta esset societas. Sibi igitur ostendit placere, regem Ptolemæum atque sororem ejus Cleopatram exercitus quos haberent dimittere; et de controversiis jure apud se potius, quam inter se armis, disceptare[m].

Pompeii mors Romæ non est credita, nisi post eo missum ipsius annulum, in quo tria trophæa erant insculpta (sive, ut Plutarchus vult, leo ensem ferens.) Tum vero Romani honores in Cæsarem certatim effuderunt: potestate ei data, ut de Pompeianis arbitratu suo statueret. Ut ei belli pacisque jus in omnes homines esset; etsi neque ad populum de iis retulisset. Ut quinque continuis annis consulatum gereret. Ut dictator non ad semestre tantum spatium, ut olim, sed in integrum annum diceretur. Ut tribunitiam potestatem per omnem vitam haberet, ipsis tribunis assidendo, deque rebus agendis una cum ipsis statuendo: quod nulli unquam concessum fuerat[n].

His acceptis honoribus Cæsar, quamvis extra Italiam erat, statim dictaturam iniit[o]. Ut recte hinc principatum illius Josephus arcessiverit; tres annos cum dimidio illi assignans[p]. Atque in Syria, ut a prima dictatura Antiocheni, ita a secunda hac dictatura Laodiceni tempora Cæsariana dinumerasse videntur. Laodicenam enim æram unico tantum anno Antiochena posteriorem fuisse, Eu-

[k] Oros. lib. 6. cap. 15.
[l] Plutarch. in Cæsar.
[m] Cæsar, bell. civil. lib. 3.
[n] Dio, lib. 42.
[o] Dio, lib. 42.
[p] Lib. 4. antiqu. cap. 17.

sebius in chronico ad annum secundum imperii Probi indicat.

3957. *a.* Regem, eosque quorum authoritate ille regebatur, Cæsarem tentavisse insidiis, author est Velleius Paterculus[q]; quod ipsum de Ptolemæo rege affirmat Suetonius[r], et Eutropius[s]; et de Pothino eunucho, Plutarchus. Ob quas clam illi structas insidias, corporis sui tuendi causa in conviviis pernoctare eum cœpisse ferunt. Cumque Pothinus diceret ei, in præsentia ut abiret et magnis negotiis insisteret, posteaque cum gratia reverteretur: responso dato, minime se Ægyptiorum consilium requirere, Cleopatram clam ex agro accersiit[t].

Nam Cleopatra, quum hactenus per alios causam suam contra fratrem apud Cæsarem egisset, simul atque naturam ejus cognovit, quod mulierum amoribus quam maxime esset obnoxius; per internuntios Cæsari questa fuerat, se prodi ab amicis, cupereque ipsam per se apud eum litem suam prosequi[u]. Quo jam impetrato, unum illa secum trahens ex amicis Siculum Apollodorum, exiguo acatio conscenso primis tenebris applicuit ad regiam. Et quum nulla alia ratione posset latere, culcitra involuta protendit se in longum: Apollodorus vero constrictam loro culcitram per portam ad Cæsarem intulit[w]. Ejus ad Cæsarem adventum ita in libro decimo Lucanus enarrat:

> Jam Pelusiaco veniens e gurgite Nili,
> Rex puer, imbellis populi sedaverat iras
> Obside quo pacis Pellæa tutus in aula
> Cæsar erat: cum se parva Cleopatra biremi,
> Corrupto custode Phari laxare catenas,
> Intulit Emathiis ignaro Cæsare tectis;
> Dedecus Ægypti, latio feralis Erinnys,
> Romano non casta malo.

Cleopatra affusa Cæsaris genibus, partem regni reposcebat. Aderat puellæ forma, et quæ duplicaretur ex illo, quod talis passa videbatur injuriam: odiumque ipsius

[q] Lib. 2. cap. 54.
[r] In Julio, cap. 35.
[s] Lib. 6.
[t] Plutarch. in Cæsare.
[u] Dio, lib. 42.
[w] Plutarch. in Cæsare.

regis, qui Pompæi cædem partium fato non Cæsari dederat, haud dubie idem in ipsum ausurus, si expedisset[x]. Ubi vero Cæsar Cleopatram vidit, loquentemque nonnihil audivit, ita confestim mancipium ejus factus est; ut statim sub auroram Ptolemæum accersierit, pacificationemque tentaverit: Cleopatræ, cujus ante judex esse voluerat, tunc advocatum agens. Quæ res, quodque improviso suam sororem intus esse videbat, ita pueri animum ira inflammavit, ut prosiliens ad populum, proditum se clamaret, ac denique diadema capite detractum abjiceret[y].

Magno inde tumultu coorto, Ptolemæum Cæsariani milites intro abripuerunt, Ægyptii autem commoti sunt: ac, nisi Cæsar metu perculsus ad eos prodiisset, deque loco tuto omnia se quæ vellent facturum promisisset; ipso primo impetu regiam, quam terra marique jam invadebant, occupassent; neque enim Romanis, qui se apud amicos versari credebant, ullæ ad resistendum aderant vires[z].

Posthæc Cæsar in concionem cum Ptolemæo et Cleopatra progressus, patris eorum testamentum de scripto recitavit: quo præcipiebatur, ut more majorum apud Ægyptios, inter se quidem illi matrimonio jungerentur, regnumque tenerent; sed ita tamen, ut sub tutela populi Romani essent. His addebat Cæsar suum esse, qui dictaturam gereret omnemque populi potestatem obtineret, ut et liberos curaret et patris voluntatem exequeretur. Ptolemæo igitur et Cleopatræ regnum Ægypti dedit: Arsinoæ autem Ptolemæoque juniori, germanis horum, Cyprum largitus est. In eum enim tunc terrorem venerat, ut his quoque de suo aliquid concederet, nedum ipse ex rebus Ægypti quicquam adipisceretur. Atque ad hunc modum is tumultus tunc sedatus fuit[a].

Ad Cn. Domitium Calvinum, Cæsaris in Asia legatum, rex Dejotarus veniens oravit, ne Armeniam minorem, regnum suum, neve Cappadociam, regnum Ariobarzanis,

[x] Florus, lib. 4. cap. 2.
[y] Dio, lib. 42.
[z] Dio, lib. 42.
[a] Dio, lib. 42. cum Cæsare, lib. 3. Livio, lib. 112. et Plutarcho, in Cæsare.

possideri vastarique pateretur a Pharnace: quo malo nisi liberarentur, imperata sibi facere, pecuniamque promissam Cæsari non posse se persolvere. Domitius nuncios confestim ad Pharnacem misit, Armenia Cappadociaque ut decederet. Quam denunciationem cum majorem vim habituram existimaret, si propius eas regiones cum exercitu accessisset; ad legiones profectus, ex tribus quas habebat, unam trigesimam sextam secum ipse duxit, duas reliquas in Ægyptum ad Cæsarem misit, literis ejus evocatas. Legioni trigesimæ sextæ duas alias adjunxit Domitius a Dejotaro acceptas, quas ille disciplina atque armatura Romana complures constitutas habebat, equitesque centum; totidemque ab Ariobarzane sumpsit. Misit quoque P. Sextium ad C. Plætorium quæstorem; ut legionem adduceret, quæ ex tumultuariis militibus in Ponto confecta erat: Quintumque Patiscum in Ciliciam, ad auxilia accersenda. Quæ copiæ celeriter omnes jussu Domitii Comana convenerunt[b].

Interim legati responsum a Pharnace referunt: Cappadocia se discessisse, Armeniam minorem recepisse, quam paterno nomine jure obtinere deberet; denique ejus regni causa integra Cæsari servaretur, paratum enim se facere quod is statuisset. Cappadocia vero ille idcirco discessit, quod facilius Armeniam defendere posset subjectam suo regno, quam Cappadociam longius remotam. Quod cum Domitius animadvertisset, perseverare cœpit ut eo quoque regno decederet: neque enim aliud jus esse Cappadociæ, atque Armeniæ; neque juste eum postulare ut in Cæsaris adventum res integra differretur, id enim esse integrum, quod ita esset ut fuisset. His responsis datis, cum supradictis copiis profectus est in Armeniam. Complures interim legationes Pharnaces ad Domitium misit quæ de pace agerent, regiaque munera ei ferrent: quæ constanter omnia aspernabatur Domitius; nec sibi quidquam antiquius, quam dignitatem populi Romani et regna sociorum recuperare, legatis respondebat[c].

Cæsare bellum Alexandrinum gerente, regem Dejota-

[b] Hirtius, de bello Alexandrino. [c] Id. ibid.

rum illius utilitatibus paruisse, et exercitum Cn. Domitii suis tectis et copiis sustentavisse, in oratione pro eo habita confirmat Cicero.

In Ægypto Pothinus eunuchus, cui regiarum pecuniarum totiusque regni procuratio commissa fuerat, veritus ne ob priorem Ægyptiorum seditionem, quam ipse præcipue concitaverat, ad supplicium deposceretur; novi et difficilis belli author extitit. Is primum inter suos questus, regem ad dicendam causam evocari, reliquis deinde, quos ad partes suas pertrahere volebat, suspicionem injecit, Cæsarem quidem componendæ turbæ causa regnum utrisque simul dedisse, sed progressu temporis soli Cleopatræ id attributurum. Achillam vero, copiarum omnium præfectum, qui etiamnum apud Pelusium morabatur, incitatum suis, et regis inflatum pollicitationibus, per literas et nuncios movit, ut exercitum regium equitatumque omnem a Pelusio clam Alexandriam adduceret[d].

Cæsaris copiæ nequaquam erant tantæ, ut eis extra oppidum, si esset dimicandum, confideret: relinquebatur, ut se suis locis oppido teneret, consiliumque Achillæ cognosceret. Milites tamen omnes in armis esse jussit: regemque hortatus est, ut ex suis necessariis, quos habebat maximæ authoritatis, legatos ad Achillam mitteret; et, quid esset suæ voluntatis, ostenderet. A quo missi Dioscorides et Serapion, qui ambo legati Romæ fuerant, magnamque apud patrem Ptolemæum authoritatem habuerant, ad Achillam pervenerunt. Quos ille, cum in conspectum ejus venissent, prius quam audiret aut cujus rei causa missi essent cognosceret, corripi atque interfici jussit. Quorum alter accepto vulnere occupatus, per suos pro occiso sublatus; alter interfectus est. Quo facto, regem ut in sua potestate haberet, Cæsar effecit: magnam regium nomen apud suos authoritatem habere existimans, et ut potius privato paucorum et latronum consilio, quam regio, susceptum bellum videretur[e].

Erant cum Achilla copiæ, ut neque numero, neque genere hominum, neque usu rei militaris contemnendæ vide-

[d] Cæsar, bell. civil. lib. 3. Dio, lib. 42.
[e] Cæsar, bell. civil. lib. 3.

rentur. Millia enim viginti in armis habebat. Hæ constabant ex Gabinianis militibus: qui jam in consuetudinem Alexandrinæ vitæ atque licentiæ venerant, et nomen disciplinamque populi Romani dedidicerant. Huc accedebant collecti ex prædonibus latronibusque Syriæ Ciliciæque provinciæ, finitimarumque regionum. Multi præterea capitis damnati exulesque convenerant; fugitivisque omnibus Romanis certus erat Alexandriæ receptus certaque vitæ conditio, ut, dato nomine, militum essent numero: quorum si quis a domino comprehenderetur, concursu militum eripiebatur; qui vim suorum, quod in simili culpa versabantur, ipsi pro suo periculo defendebant. Hi regum amicos ad mortem deposcere, hi bona locupletum diripere, stipendii augendi causa, regis domum obsidere, regno expellere alios, alios accersere, vetere quodam Alexandrini exercitus instituto consueverant. Erant præterea equitum millia duo, qui inveteraverant compluribus Alexandriæ bellis[f].

His copiis fidens Achillas, paucitatemque militum Cæsaris despiciens, occupata Alexandria, primo impetu domum Cæsaris irrumpere conatus est. Sed Cæsar, dispositis per vias cohortibus, impetum ejus sustinuit. Eodemque tempore pugnatum est ad portum: ac longe maximam ea res attulit dimicationem. Simul enim, diductis copiis, pluribus viis pugnabatur: et magna multitudine naves longas occupare hostes conabantur. Harum erant auxilio quinquaginta missæ ad Pompeium: quæ prælio in Thessalia facto, domum redierant. Illæ triremes omnes et quinqueremes erant, aptæ instructæque omnibus rebus ad navigandum. Præter has, viginti duæ erant, quæ præsidii causa Alexandriæ esse consueverant, constratæ (vel rostratæ) omnes. Quas si hostes occupassent, classe Cæsaris erepta, portum ac mare totum in sua potestate haberent; commeatuque et auxiliis Cæsarem prohiberent. Itaque tanta est contentione actum, quanta agi debuit; cum ille celerem in ea re victoriam, hi salutem suam consistere viderent. Sed rem obtinuit Cæsar: omnesque eas

[f] Cæsar, bell. civil. lib. 3.

naves, et reliquas quæ erant in navalibus, incendit; quod tam late tueri tam parva manu non poterat[g]:

——— nec puppibus ignis
Incubuit solis : sed quæ vicina fuere
Tecta mari longis rapuere vaporibus ignem.
Et cladem fovere Noti; percussaque flamma
Turbine, non alio motu per tecta cucurrit,
Quam solet ætherio lampas decurrere sulco,
Materiaque carens, atque ardens aere solo :

ut in libro decimo Lucanus cecinit.

Ea flamma cum partem urbis invasisset, quadringenta millia librorum proximis forte ædibus condita exussit: singulare monimentum studii, curæque majorum, qui tot tantaque illustrium ingeniorum opera congesserant[h]. Elegantiæ regum curæque egregium id opus fuisse, dixit hic Livius: ut est apud Senecam, in libro de tranquillitate animi, capite nono, ubi et idem numerus quadringentorum millium librorum Alexandriæ arsisse legitur. Millia tamen septingenta A. Gellius[i], et ex monimentorum veterum concinente (ut ille loquitur) fide, Ammianus Marcellinus[k] conflagrasse refert: et quidem cum in fine Alexandrini belli a militibus postea civitas diriperetur. Verum in ipso belli hujus initio, ex navalibus depascente incendio, magnam bibliothecam deflagravisse[l], et cum navali penum quoque frumentarium bibliothecamque incensa fuisse, in libro quadragesimo secundo confirmat Dio.

A classis incendio Cæsar confestim ad Pharum insulam (quæ angusto aggere noningentorum passuum longitudinis et ponte urbi conjuncta, pontum efficit) hostibus in pugna occupatis, milites suos navibus exposuit, atque ibi præsidium collocavit. Qua re effectum est, uti tuto frumentum auxiliaque navibus ad eum supportari possent[m]. Unde Lucanus, libro decimo, de capta ab eo Pharo agens:

Illa duci geminos bellorum præstitit usus.
Abstulit excursus et fauces æquoris hosti :

[g] Cæsar, bell. civil. lib. 3.
[h] Oros. lib. 6. cap. 15.
[i] Lib. 6. cap. 17.
[k] Lib. 22.
[l] Plutarchus, in Cæsare.
[m] Cæsar, bell. civil. lib. 3.

Cæsaris auxiliis auditus et libera ponti
Ostia permisit.

Reliquis oppidi partibus sic est pugnatum, ut æquo prælio discederetur; neutris propter locorum angustias loco pulsis, paucisque utrimque interfectis. Cæsar loca maxime necessaria complexus, noctu præmuniit. In eo tractu oppidi pars erat regiæ exigua, in quam ipse habitandi causa initio erat inductus, et theatrum conjunctum domui, quod arcis tenebat locum, aditumque habebat ad portum et ad reliqua navalia. Has munitiones insequentibus auxit diebus; ut pro muro objectas haberet, neu pugnare invitus cogeretur[n].

Quum Ægyptii, metuentes ne Cæsar navali certamine jam victor urbis portum occuparet, introitum ejus, parvo relicto spatio, aggere injecto obstruxissent: ipse illud quoque spatium, onerariis navibus lapidum plenis eo demersis obturavit; omnemque e portu exeundi facultatem navibus hostium interclusit. Unde effectum est, ut minori negotio res necessarias, aquamque (nam aquationem Achillas, intercisis aquæductibus, ei ademerat) petere posset[o].

Misit Cæsar circum omnes propinquas regiones, atque inde auxilia evocavit[p]. Rhodo atque ex Syria Ciliciaque omnem classem accersiit: ex Creta sagittarios, equites ab rege Nabatæorum Malco evocavit; tormenta undique conquiri, et frumentum mitti, auxiliaque adduci jussit[q]. Domitium Calvinum per literas de magno suo periculo edocuit; flagitavitque ab eo, ut quamprimum sibi subsidia mitteret, propiusque ipse Alexandriam per Syriam accederet[r]. Mithridates vero Pergamenus, magnæ nobilitatis domi scientiæque in bello et virtutis, fidei dignitatisque in amicitia Cæsaris, in Syriam Ciliciamque est missus, ad auxilia accersenda[s].

Interim Ganymedes eunuchus Arsinoen negligentius custoditam furtim ad Ægyptios traduxit: eaque illi re-

[n] Cæsar, bell. civil. lib. 3.
[o] Dio, lib. 42.
[p] Cæsar, bell. civil. lib. 3.
[q] A. Hirtius, de bello Alexandrino.
[r] A. Hirtius, de bello Alexandrino.
[s] A. Hirtius, de bello Alexandrino; cum Josepho, lib. 14. cap. 14. et Dione, lib. 42.

gina constituta, jam eo majori studio bello incubuerunt, quod ducem et Ptolemæorum prosapia nacti essent[t]. De qua Lucanus, libro decimo:

——— subrepta paratis
A famulo Ganymede dolis, pervenit ad hostes
Cæsaris Arsinoe: quæ castra carentia rege
Ut proles Lagea tenet.

Et ipse Cæsar; sub finem commentariorum belli civilis: "Filia minor Ptolemæi regis, vacuam possessionem regni sperans, ad Achillam se ex regia transjecit, unaque bellum administrare cœpit. Sed celeriter est inter eos de principatu controversia orta: quæ res apud milites largitiones auxit. Magnis enim jacturis sibi quisque eorum animos conciliabat."

Hæc dum apud hostes geruntur, Pothinus, nutricius púeri, et procurator regni in parte Cæsaris, cum ad Achillam nuncios mitteret, hortareturque ne negotio desisteret neve animo deficeret, indicatis deprehensisque internunciis, a Cæsare est interfectus[u]; qui deinceps puerum regem palam diligenti custodia asservavit: eoque facto Ægyptiorum animos magis exasperavit[x].

Dum hæc in Ægypto geruntur, Domitius Calvinus adversus Pharnacem profectus, magnis et continuis itineribus confectis, castra posuit longe a Nicopoli (urbe minoris Armeniæ a Pompeio condita; in qua jam ante a se occupata tum degebat Pharnaces) circiter septem passuum millia. Ubi cum a Pharnace frustra paratæ in illum fuissent insidiæ, postero die propius accedens Domitius, castra oppido contulit: aciemque Pharnaces instruxit more et instituto suo. Proxima vero nocte Pharnaces, interceptis tabellariis qui de Alexandrinis rebus literas ad Domitium ferebant, de Cæsaris periculo et avocatione Domitii edoctus, victoriæ loco ducebat, si trahere tempus posset. Domítius autem, quum Cæsaris magis periculo quam suo commoveretur, copias extra castra eductas in prælium pa-

[t] Dio, lib. 42.
[u] Cæsar, sub fin. com. bell. civil.
[x] Dio, lib. 42.
[y] Hirtius: cum Appiano, lib. 2. bell. civil. pag. 484. et Dione, lib. 42.

ravit: trigesima sexta legione in dextro cornu, Pontica in sinistro, Dejotari legionibus in media acie collocatis. Cumque utrumque instructa acie processum esset ad dimicandum, Pontica legatione pene tota amissa, magna parte Dejotari militum interfecta, trigesima sexta legio in loca montana se recepit, non amplius ducentis quinquaginta desideratis. Ceciderunt eo prælio splendidi ac illustres viri *nonnulli* equites Romani. Quo tamen incommodo Domitius accepto reliquias exercitus dissipati collegit, itineribusque tutis per Cappadociam, appetente jam hyeme, in Asiam rediit[y].

Cæsariani atque Alexandrini certatim inter se munitionibus atque operibus contenderunt. Cæsar studebat maxime, ut quam angustissimam partem oppidi palus a meridie interjecta efficiebat, hanc operibus vineisque agendis a reliqua parte urbis excluderet: sperans, primum, ut cum esset in duas partes urbis divisa, acies uno consilio atque imperio administraretur; deinde, ut laborantibus succurri atque ex altera oppidi parte auxilium ferri posset: in primis vero, ut aqua pabuloque abundaret, quod utrumque palus large præbere poterat. Alexandrini in omnes partes Ægypti legatos conquisitoresque, delectus habendi causa, miserunt, magnumque numerum in oppidum telorum atque tormentorum convexerunt; et alia, ab Hirtio in commentario de bello Alexandrino commemorata, peregerunt.

Quum hostium subinde numerus augeretur, ad amicitiam eos perducendi Cæsar consilium cepit: Ptolemæumque eo in loco unde ab illis exaudiri posset constitutum Ægyptiis dicere jussit, neque se quicquam adversi pati, neque bello opus esse: proinde pacem componerent; seque curaturum, ut conditiones convenirent. Sed illi suspicati ad hoc eum a Cæsare subornatum fuisse, nihil a proposito deflexerunt[z]. Et mature expellendum esse Cæsarem dicebant; qui, tempestatibus propter anni tempus jam interclusus, recipere transmarina auxilia non posset[a].

Interim, dissensione gliscente inter Achillam, qui vete-

[y] Hirtius cum Appiano, lib. 2. bell. civ. pag. 484. et Dione, lib. 42.
[z] Dio, lib. 42. [a] Hirtius.

rano exercitui præerat, et Arsinoen regis Ptolemæi Auletæ minorem filiam; cum uterque utrique insidiaretur, et summam imperii ipse obtinere vellet: præoccupavit Arsinoe per Ganymedem eunuchum nutricium suum, atque Achillam, quasi rem navalem ille prodidisset, interemit. Quo occiso, ipsa sine ullo socio et custode omne imperium obtinuit, dux vero exercitus Ganymedes constitutus est. Is, suscepto officio, largitionem in milites auxit, et reliqua pari diligentia administravit[b].

Cum Alexandria tota fere suffossa sit, specusque habeat ad Nilum pertingentes, quibus aqua in privatas domos inducitur ut paulatim subsidat et potabilis fiat; Ganymedes interseptis specubus, atque omnibus urbis partibus quæ a suis tenebantur, magnam aquæ vim e mari rotis ac machinis in eam urbis partem redundare coegit, qua Cæsariani continebantur: ut jam ob repositarum in proximis ædificiis aquarum salsedinem ad extremum casum omnes deducti viderentur, et fugam plerique moliendam censerent. At eo consilio improbato, Cæsar puteos opere nocturno fodi jussit, magnaque dulcis aquæ copia inventa, operosæ Alexandrinorum machinationes irritæ redditæ sunt[c].

Eo biduo legio trigesima septima ex dedititiis Pompeianis militibus, cum frumento, armis, telis, tormentis, imposita in naves a Domitio Calvino, ad litora Africæ paulo supra Alexandriam deleta est; altera enim legio, quæ itinere terrestri per Syriam ab eo erat missa, ad Cæsarem non venit. Naves vero illæ, Euro multos dies continenter flante, in anchoris stabant, portumque capere prohibebantur. De quo certior factus Cæsar, navem conscendit atque omnem classem sequi jussit; nullis suis militibus impositis, ne munitiones nudaret. Cumque ad eum locum accessisset qui appellatur Cherrhonesus, et aquandi causa remiges in terram exposuisset; nonnulli ab hoste excepti, Cæsarem ipsum in classe venisse, nec ullos milites in navibus habere, docuerunt. Itaque instructis omnibus navibus, Cæsari redeunti cum legione Domitii occurrunt: et

[b] Hirtius, et Dio.

[c] Hirtius.

quamvis eo die Cæsar dimicare nollet, una tamen Rhodia navis in dextro Cæsaris cornu, longe ab reliquis collocata, a quatuor hostium navibus constratis aliisque apertis invaditur, cui Cæsar auxilium ferre coactus, felicissime rem gessit; et nisi nox prælium dirimisset, tota classe hostium potitus fuisset[d].

Hoc damno accepto, Ægyptii a Ganymede confirmati, tametsi amplius decem supra centum naves longas in portu navalibusque amiserant, omni tamen studio ad reparandam classem incubuerunt. Navibus ergo ex omnibus Nili ostiis et ex occultis regiæ navalibus contractis, paucis diebus contra omnium opinionem quadriremes viginti duas, et quinqueremes quinque, præter minores apertasque complures, confecerunt; et omnes milite instructas ad pugnam præpararunt[e]; apertoque portus introitu, ibi navibus suis in statione locatis, multum Romanis negotii exhibuerunt[f].

Cæsar Rhodias naves novem habebat (nam, decem missis, una in cursu litore Ægyptio defecerat) Ponticas octo, Lycias quinque, ex Asia duodecim. Ex his quinqueremes quinque erant, et quadriremes decem: reliquæ infra hanc magnitudinem, et pleræque apertæ. Cum his Pharon circumvectus Cæsar, adversas naves hostibus constituit. Erant inter duas classes vada transitu angusto: satisque diu ab utrisque expectatum est, ab utris transeundi fieret *initium*; quod quæ prius transissent ab hostili multitudine prius opprimi possent, quam cæteræ transire et pugnam capessere valerent. Rhodiæ tamen naves primum sibi transitum depoposcerunt; et singulari arte ita multitudinem hostilem, nunquam obversis lateribus, sustinuerunt, ut cæteris et trajectum et pugnam liberam præberent[g].

Victoria penes Cæsarianos stetit: quorum naves omnes incolumes mansere. Alexandrinorum quinqueremis una capta est, et biremis cum defensoribus remigibusque, tres depressæ; reliquæ propinquam fugam ad Pharum oppidum

[d] Hirtius.
[e] Id.
[f] Dio, lib. 42.
[g] Hirtius.

cepere: quas cives protexerunt ex molibus atque ædificiis imminentibus, et Cæsarianos propius adire prohibuerunt; sed inde mox industria Romanorum ejecti, oppidum atque insulam multis desideratis amiserunt. Cum autem insula gemino ponte continenti jungeretur, altero derelicto ab hoste facile Romani potiti sunt: in altero quum aliquorum temeritate perturbata res fuisset, in fugam versi, cursu ad naves contenderunt. Eorum pars, proximas nacta naves, multitudine hominum atque onere depressa est; pars, resistens et dubitans quid esset capiendum consilii, ab Alexandrinis interfecta est: nonnulli, expeditas ad anchoras naves consecuti, incolumes discesserunt; pauci ad proxima navigia adnatarunt. Cæsar in suum navigium se recepit: quo multitudo hominum insecuta quum irrumperet, fore quod accidit suspicatus, sese ex navigio ejecit, atque ad eas quæ longius constiterant naves adnatavit: indeque suis laborantibus subsidio scaphas mittens, nonnullos conservavit. Navigium vero ejus, multitudine depressum militum, una cum hominibus interiit[h].

Neque hic tacendum quod, ab Hirtio præteritum, a Suetonio[i] et eum secuto Orosio[k], de Cæsare memoriæ est proditum: nando per ducentos passus, evasisse eum ad proximam navem; elata læva, ne libelli quos tenebat madefierent; quod ipsum de libellis servatis refertur etiam a Plutarcho in C. Cæsare, et Dione[l]. Appianus vero[m] ita rem narrat. Solus in ponte interclusus premente hoste abjecit purpuram et in mare desiliit: insectantibusque regiis diu sub aquis natavit, per intervalla tantum respirans prolato capite, donec ad unicam navem adnatans, porrectis manibus agnitus est et servatus. Et licet scribat Suetonius, paludamentum quoque Cæsarem mordicus traxisse, ne spolio potiretur hostis: Florus tamen[n] una cum Plutarcho, relictum ab eo in fluctibus fuisse paludamentum dicit, seu fato, seu consilio; ut illud ingruentibus hostium telis saxisque peteretur. Et Ægyptios paluda-

[h] Hirtius.
[i] In Julio, cap. 64.
[k] Lib. 6. cap. 15.
[l] Lib. 42.
[m] Lib. 2. bell. civil. pag. 523.
[n] Lib. 4. cap. 2.

mento potitos, trophæo, quod de fugatis tum hostibus statuerant, illud affixisse, tanquam ipsum ducem cepissent; et ab Appiano[o] et a Dione[p] est traditum.

Hoc prælio desiderati sunt ex numero legionariorum militum circiter quadringenti, et paulo plures classiarii atque remiges. Alexandrini eo loco castellum magnis munitionibus multisque tormentis confirmaverunt; atque, egestis e mari lapidibus, libere sunt usi eo postea ad mittenda navigia[q].

Mithridates interea Pergamenus ex Syria et Cilicia magnas copias celeriter, et propensissima civitatum voluntate et sua diligentia, collegit[r]. Primo autem solus veniens Ascalonem, deinde ad se accersivit gubernatorem Judææ Antipatrum; qui tria millia militum ei adjunxit, suoque hortatu, ut Hyrcanus pontifex et cæteri dynastæ socia arma conferrent, effecit: quemadmodum ex Hypsicrate, Phœnicum historico, refert Strabo[s]. Egit enim cum Arabum primatibus, ut et ipsi venirent auxilio: ejusque potissimum opera certatim opem tulerunt Cæsari Iamblichus dynasta et Ptolemæus ejus filius et Tholomæus Sohemi filius Libanum montem incolentes, et urbes Syriæ pene universæ[t].

Quum Romanos detrimento nuper accepto vehementius incitatos Alexandrini cernerent, et adversis rebus æque ac secundis confirmari; legatos ad Cæsarem miserunt, ut regem dimitteret et ad suos transire pateretur, parata jam multitudine belli tædio facere quod rex imperasset: eo si authore in Cæsaris amicitiam venturi essent, facile deditionem futuram. Cæsar, etsi tam regis quam Alexandrinorum dubiam habebat fidem, dimittere tamen voluit, quod illius adventu, nec hostium vires crescerent, et bellum sibi gloriosius futurum esset: simulque monuit, ut regno suo consuleret, et fidem populo Romano sibique præstaret. Ille, dissimulato per lachrymas gaudio, orabat ne dimitte-

[o] Lib. 2. bell. civil. pag. 484.
[p] In lib. 42.
[q] Hirtius.
[r] Idem.
[s] Apud Josephum, lib. 14. cap. 15.
[t] Joseph. cap. 14.

retur: a Cæsare tamen dimissus, contra eum acriter bellum cœpit gerere[u].

Quum, duce assumpto, Alexandrini nihilo se firmiores factos aut languidiores Romanos animadverterent, eludentibusque militibus regis ætatem atque infirmitatem, magnum dolorem acciperent, neque se quidquam proficere viderent; rumoresque existerent, magna Cæsari præsidia terrestri itinere ex Syria Ciliciaque adduci (quod nondum Cæsari auditum erat:) commeatum, qui Romanis mari supportabatur, intercipere statuerunt. Itaque expeditis navigiis, locis idoneis ad Canopum in statione dispositis navibus, insidiabantur commeatibus[x]. Et quia evocati ex Syria milites Cæsaris jam appropinquabant, omnia litora custodierunt; multumque iis copiis detrimenti attulerunt. Et his quidem qui in Africam inciderunt, aliquam Cæsar opem tulit: sed apud ostia Nili multos Ægyptii ignibus editis, perinde acsi Romani ea loca obtinerent, deceptos comprehenderunt, ita ut reliqui eo accedere non auderent[y].

Hinc classem instrui Cæsar jussit; cui præfectus est Tiberius Claudius Nero. Proficiscebantur in ea classe Rhodiæ naves, atque in his Euphranor; quem solita in pugnando felicitas hic destituit. Cum enim ad Canopum ventum esset, instructaque utrimque classis conflixisset, et sua consuetudine Euphranor primus prælium commisisset, et illic triremem hostium perforasset ac demersisset; proximam longius insecutus, parum celeriter insequentibus reliquis, circumventus ab Alexandrinis est: atque ita qui unus ex omnibus eo prælio bene rem gessit, solus cum sua quadriremi victrice periit. Hostibus tamen prælio victis, ut sui tuto terræ adnavigare possent, Tiberius effecit[z].

Sub idem tempus Mithridates Pergamenus e Syria veniens, itinere pedestri, quo conjungitur Ægyptus Syriæ, Pelusium magnas copias adduxit[a]. Conatus vero in ostium Nili, quod ad Pelusium est, adverso fluvio contendere, quum navigiis introitum Ægyptii obstruxissent noctu, ad

[u] Hirtius: cum Dione.
[x] Hirtius.
[y] Dio.
[z] Hirtius: cum Dione.
[a] Hirtius.

fossam advectus est; in eamque navibus transportatis (neque enim pertingit ad mare) in Nilum navibus successit: deinde eos qui ostia Nili custodiebant subito mari fluvioque simul adortus, ostia ipsa liberavit; Pelusiumque classe terrestribusque copiis aggressus est[b]; idque oppidum, firmo præsidio occupatum ab Achilla propter opportunitatem loci, (namque tota Ægyptus maritimo accessu Pharo, pedestri Pelusio, velut claustris, munita existimatur) repente magnis circumdatum copiis, multiplici præsidio pertinaciter propugnantibus, et copiarum magnitudine, quas integras vulneratis defessisque subjiciebat, et perseverantia constantiaque oppugnandi, quo die est aggressus, in suam redegit potestatem; præsidiumque ibi suum collocavit[c]. Ibi præcipuam operam navavit Antipater; primusque dejecta quadam muri parte, aditum cæteris irrumpentibus in urbem aperuit[d].

Inde, re bene gesta, Alexandriam ad Cæsarem Mithridates contendit[e]; et quum Dioscoridem quendam obviam sibi ire audisset, eum positis insidiis interfecit[f]; easque regiones, per quas iter faciebat, auctoritate ea quæ plerunque adest victori, placavit, atque in amicitiam Cæsaris redegit[g].

Mithridatem et Antipatrum properantes ad Cæsarem transitu arcebant Judæi Ægyptii, qui regionem quæ Oniæ dicitur incolebant. Hos Antipater ut tribules in partes suas traduxit, maxime cum ostendisset Hyrcani pontificis literas; in quibus rogabantur, ut amicos se præberent Cæsari, eumque commeatibus juvarent et rebus exercitui necessariis[h]. Asinius vero Trallianus, belli civilis scriptor, ipsum Hyrcanum pontificem cum Mithridate Ægyptum invasisse scripsit: ut ex Strabone Josephus[i] retulit. Pro quo et illa Cæsaris de Hyrcano verba faciunt, tabulæ æneæ in illius gratiam ab eo inscripta[k]: "Ἐν τῷ ἐγγίστα ἐνί Ἀλεξανδρείᾳ πολέμῳ μέτα χιλίων πεντακοσίων στρατιω-

[b] Dio.
[c] Hirtius.
[d] Joseph. lib. 14. cap. 14.
[e] Hirtius.
[f] Dio.
[g] Hirtius.
[h] Joseph. lib. 14. cap. 14.
[i] Id. ibid. cap. 15.
[k] Joseph. lib. 14. cap. 17.

τῶν ἦκε σύμμαχος, καὶ πρὸς Μιθριδάτην ἀποσταλεὶς ὑπ' ἐμοῦ, πάντας ἀνδρείᾳ τοὺς ἐν τάξει ὑπερέβαλε. In proximo Alexandrino bello in auxilium venit cum mille et quingentis militibus; et ad Mithridatem a me missus, virtute cessit nemini."

Judæi, regionis Oniæ incolæ, auctoritate Antipatri atque Hyrcani pontificis libenter paruerunt. Quod ubi audiverunt qui Memphim accolebant, et ipsi Mithridatem accersiverunt: et ille eo profectus, hos quoque adjunxit suis partibus[l].

Quum loco qui a Græcæ literæ similitudine nominatur Delta, non ita longe ab Alexandria, appropinquare Mithridatem rex Ptolemæus cognovisset, et transeundum ei Nilum flumen sciret; magnas adversus eum copias misit, quibus aut vinci aut certe retineri posset, ne se cum Cæsare conjungeret. Quæ primæ copiæ flumen a Delta transire, et Mithridati occurrere potuerunt, prælium commiserunt, festinantes præripere subsequentibus victoriæ societatem. Quorum impetum Mithridates magna cum prudentia, Romano more castris vallatis, sustinuit. Cum vero incaute atque insolenter succedere eos munitionibus videret; eruptione undique facta, magnum numerum eorum interfecit. Quod nisi locorum notitia reliqui se texissent, partimque in naves, quibus flumen transierant, recepissent; funditus deleti essent. Qui ut paululum ab illo timore se recrearunt, adjunctis iis qui subsequebantur, rursus Mithridatem oppugnare cœperunt[m].

Commissa pugna est circa locum qui Castra Judæorum dicitur. Curabat dextrum cornu Mithridates, sinistrum Antipater. In pugna Mithridatis cornu inclinatum est, videbaturque cladem accepturum, nisi mature præter fluminis ripam accurrens cum suis Antipater, qui jam adversarios profligaverat, exemptis sociis periculo, Ægyptios jam vincentes coegisset terga vertere. Qui adeo fugientibus institit, ut castra quoque hostium caperet: advocato etiam in prædæ partem Mithridate, quem insectando hostem longe a tergo reliquerat. Ex suis

[l] Joseph. lib. 14. cap. 14. [m] Hirtius.

Mithridates octingentos amisit: Antipater quinquaginta (vel octoginta, ut est apud Josephum[n].) Mithridates vero de his Cæsarem per literas certiorem reddidit: ingenue fassus Antipatrum et salutis sibi causam fuisse et victoriæ[o].

b. Sub idem pene tempus et rex Ptolemæus ad opprimendum Mithridatem profectus est, et Cæsar ad recipiendum. Celeriore fluminis Nili navigatione rex est usus, in qua magnam et paratam classem habebat. Cæsar eodem itinere uti noluit; ne navibus in flumine dimicaret[p]. Noctu igitur navibus solutis, tanquam ad ostium quoddam Nili properaret, accensisque per omnes naves plurimis facibus, quo magis eo contendere videretur, initio navibus est provectus, post luminibus extinctis retro navigavit: circumvectusque urbem, ad peninsulam Africæ adhærentem appulit; et expositis militibus, paludem circumivit[q], priusque regis copiis occurrit, quam is Mithridatem aggredi posset: eumque ad se victorem incolumi exercitu recepit[r].

Consederat rex cum copiis in loco excelsiore, naturaque munitissimo: ab eo Cæsar septem millia passuum circiter aberat, et interjectus erat fluvius, in quo trajiciendo etiam cum Alexandrinis pugnandum fuit. Eo superato, simulque Alexandrinis transitum prohibentibus magna ex parte cæsis, non magno intervallo a castris regis castra Cæsar posuit. Postero die castellum, quod rex in proximo vico non longe a suis castris muniverat, brachiisque cum opere castrorum conjunxerat, vici obtinendi causa, Cæsar aggressus omnibus copiis expugnavit: indeque fugientes Alexandrinos in castra milites ejus insecuti, munitionibus successerunt, acerrimeque eminus præliari cœperunt. Sed diversis telis illi figebantur, adversi ex vallo castrorum, aversi, ex flumine, in quo multæ naves instructæ funditoribus et sagittariis eos impugnabant[s].

Cæsar, cum videret milites acrius præliari non posse, nec tamen multum profici propter locorum difficultatem,

[n] Joseph. lib. 1. belli, cap. 7.
[o] Id. lib. 14. cap. 15.
[p] Hirtius.
[q] Dio.
[r] Hirtius.
[s] Ibid.

animadvertit excelsissimum locum castrorum relictum esse ab Alexandrinis, quod et per se munitus esset, et studio partim pugnandi, partim spectandi decurrissent in eum locum, in quo pugnabatur. Cohortes igitur illico circuire castra, et summum locum aggredi jussit: hisque Carsulenum præfecit, et animi magnitudine et rei militaris scientia virum præstantem. Quo ut ventum est, paucis defendentibus munitionem, Cæsarianis contra militibus acerrime pugnantibus, diverso clamore et prælio perterriti Alexandrini, trepidantes in omnes partes discurrere cœperunt. Quorum perturbatione Romanorum animi adeo sunt incitati, ut pene eodem tempore ex omnibus partibus, primi tamen editissimum locum castrorum caperent: ex quo decurrentes, magnam multitudinem hostium in castris interfecerunt. Quod periculum plerique Alexandrini fugientes, acervatim se de vallo præcipitaverunt in eam partem quæ flumini erat adjuncta: quorum primis in ipsa fossa munitionis magna vi oppressis, cæteri faciliorem fugam habuerunt[t].

Constat fugisse ex castris regem ipsum, receptumque in navem, multitudine eorum, qui ad proximas naves adnatabant, demerso navigio periisse[u]. Corpus ipsius obrutum limo ad Nili ripam devolutum, loricæ aureæ (cujusmodi usos fuisse Ptolemæos, Julius Capitolinus in Maximino juniore confirmat) indicio cognitum fuit[w]. Post patris Auletæ mortem, annis tribus et mensibus octo ille superfuit; unde regno ejus quadriennium a Porphyrio tribuitur[x].

In hoc bello viginti millia hominum cæsa, duodecim millia cum septuaginta longis navibus dedita, quingenti ex victoribus cecidisse referuntur[y]. In eo vulnera quoque accepit Antipater: quum ejus opera forti in rebus periculosissimis Cæsar usus fuisset[z].

Cæsar, magnæ victoriæ fiducia, proximo terrestri itinere

[t] Hirtius.
[u] Hirtius: cum Livio, lib. 112. Dione, lib. 42. et Orosio, lib. 6. cap. 16.
[w] Florus, lib. 4. cap. 2. Eutrop. lib. 6. Oros. lib. 6. cap. 16.
[x] In Græc. Euseb. Scaligeri, pag. 226.
[y] Oros. lib. 6. cap. 16. [z] Joseph. lib. 14. cap. 15.

Alexandriam cum equitibus contendit; atque eam partem oppidi victor introiit, quæ præsidio hostium tenebatur. Omnis vero multitudo oppidanorum, armis projectis munitionibusque suis relictis, veste ea sumpta qua supplices dominantes deprecari consueverunt, sacrisque omnibus prolatis quorum religione precari offensos iratosque animos regum erant soliti, advenienti Cæsari occurrerunt, seque ei dediderunt. Cæsar in fidem receptos consolatus, per hostium munitiones in suam partem oppidi magna gratulatione venit suorum: qui non tantum bellum ipsum ac dimicationem, sed etiam talem adventum ejus felicem fuisse lætabantur[z].

In fastis Kalendaribus marmoreis[a], ad sextum Kalendas Apriles, annotatum habetur: HOC DIE CÆSAR ALEXAND. RECEPIT. Ut autem annus hoc tempore Romæ agebatur, dies ille in decimam quartam Januarii Juliani diem incidit. Tunc igitur bellum Alexandrinum est finitum: quod a Cæsare gestum neque loco, neque tempore æquo, sed hyeme anni, refert Suetonius[b].

Cæsar Ægypto potitus, Romanorum dominio eam non subjecit, sed Cleopatræ concessit, cujus gratia totum bellum gesserat. Metuens tamen ne Ægyptii mulieris imperio traditi denuo tumultuarentur, neve Romanorum in se animos cum hujus rei tum suæ cum Cleopatra consuetudinis causa commoveret; conjugem eam fratris superstitis esse jussit, regnumque utrisque commune fecit. Id quidem in speciem agebat; re ipsa totum Cleopatræ regnum deferebatur. Maritus enim ejus παιδίον puer ætate erat, (undecim tantum annorum: unde et νέον παντελῶς eum fuisse dicit Strabo[c],) ipsa autem apud Cæsarem gratia nihil non poterat. Itaque sub prætextu conjugii, quo fratri jungebatur, regnique cum eo ex æquo obtinendi, ipsa sola rerum potiebatur, ac Cæsaris consuetudine utebatur. Hæc liberius Dio[d], quæ mollius, in Cæsaris gratiam, A. Hirtius ita retulit: "Cæsar, Ægypto atque Alexandria potitus, reges constituit, quos Ptolemæus testamento scrip-

[z] Hirtius.
[a] Inscript. Gruteri, pag. 133.
[b] In Julio, cap. 35.
[c] Lib. 17, pag. 796.
[d] Lib. 42.

serat, atque obtestatus erat populum Romanum ne mutarentur. Nam, majore ex duobus pueris rege amisso, minori transdidit regnum, majorique ex duabus filiæ Cleopatræ, quæ manserat in fide præsidiisque ejus;" et Suetonius[e]: "Regnum Ægypti victor Cleopatræ fratrique ejus minori permisit: veritus provinciam facere, ne quandoque violentiorem præsidem nacta, novarum rerum materia esset."

Cum Cleopatra Cæsar et convivia in primam lucem sæpe protraxit; et in Nilum una cum ipsa quadringentis navibus subvectus, eadem nave thalamego pene Æthiopia tenus Ægyptum penetravit, nisi exercitus sequi recusasset[f].

Alexandriæ Cæsar columnam æream statuit, jura quæ Alexandrinis Judæis ipse concessit inscripta continentem[g].

Pharnaces, rebus secundis elatus, quum de Cæsare ea quæ optabat, speraret, Pontum omnibus copiis occupavit: ibique et victor, et crudelissimus rex, quum sibi fortunam paternam feliciore eventu destinaret, multa oppida expugnavit, bona civium Romanorum Ponticorumque diripuit, supplicia constituit in eos qui aliquam formæ atque ætatis commendationem habebant ea, quæ morte essent miseriora; Pontumque nullo defendente, paternum regnum se recepisse glorians, obtinebat[h].

Præcipue vero crudelitatem suam in Amisum urbem Ponticam exercuit: quam, quum diu restitisset, vi expugnatam diripuit, puberibus interfectis et impuberibus ad unum exectis omnibus[i].

c. Asander, cui tutelam Bosphori Pharnaces crediderat, bonæ gratiæ a Romanis ineundæ causa speque regni Bosphorani ab eis accipiendi, contra dominum suum insurrexit[k].

Cæsar ex Ægypto ad M. Ciceronem literas misit, ut esset idem qui fuisset, et imperatoris (ob rem in Cilicia

[e] In Julio, cap. 35.
[f] Sueton. in Julio, cap. 52. cum Appiano, lib. 2. bell. civil. pag. 484.
[g] Joseph. lib. 14. antiquitat. cap. 27. et lib. 2. contr. Apion. pag. 1063.
[h] Hirtius.
[i] Appian. lib. 2. bell. civil. pag. 484. Dio, lib. 42.
[k] Dio, lib. 42.

gestam) appellationem retineret: et C. Pansa nuntium perferente, concessos fasces laureatos Cicero tenuit, quoad tenendos putavit[l]. Post reditum enim ex Ciliciæ provincia, Romam adhuc ille non introierat: sed lictores cum fascibus secum circumferebat, triumpho frustra inhians[m]. Redditæ sunt autem Cæsaris literæ Ciceroni, pridie Idus Sextiles[n]; sive postremo die Maii Juliani.

Pharnaces, Bithynia occupata et Cappadocia, Armeniæ *minori* imminebat, omnesque illius oræ reges et tetrarchas concitabat[o]. In Asiam quoque, spe ejusdem successus quo pater ejus Mithridates usus fuerat, contendebat[p].

In Ægypto Cæsarem menses novem exegisse, Appianus indicat[q]. Ac vel diutius ibi Cleopatra eum detinuisset, vel Romam proficiscentem comitata fuisset; nisi Pharnaces eum et Ægypto invitum detraxisset, et in Italiam properare vetuisset[r]. Cleopatra vero filium brevi post illi peperit, Cæsarionem ab Alexandrinis appellatum[s]; eo nomine a matre, ipso Cæsare permittente, filio imposito[t]. Eam tamen, post Cæsaris discessum, cum hoste ipsius Cnæo Pompeio, seniore Magni filio, consuetudinem habuisse, in Antonio suo Plutarchus subindicat.

Cleopatræ sororem natu minorem Arsinoen, cujus nomine diu Ganymedes impotenter regnaverat, ex regno Cæsar deduxit: ne qua rursus nova dissensio, priusquam diuturnitate confirmarentur regis imperia, per homines seditiosos nasceretur. Legione veterana sexta secum deducta, cæteras tres ibi reliquit; quo firmius esset eorum regum imperium qui neque amorem suorum habere poterant, quod fideliter permanserant in Cæsaris amicitia; neque vetustatis auctoritatem, paucis diebus reges constituti[u].

Sic, rebus omnibus confectis et collocatis, itinere ter-

[l] Cicero, pro Ligario.
[m] Id. lib. 11. ad Attic. epist. 6.
[n] Cic. lib. 14. ad familiar. epist. ult.
[o] Plutarch. in Cæsare.
[p] Dio, lib. 42.
[q] Lib. 2. bell. civil. pag. 484.
[r] Dio, lib. 42.
[s] Plutarch. in Cæsare.
[t] Sueton. in Julio, cap. 52.
[u] Hirtius, cum Suetonio, in Julio, cap. 76.

restri Cæsar in Syriam est profectus, ut ait Hirtius[x]; vel classe, ut scribit Josephus[y] et ipse Hirtius postea confirmat.

De Cæsaris ab Alexandria discessu rumor tertio Nonas Quintiles, Aprilis Juliani die vigesimo tertio, in Italiam pervenit[z]. Antiochiæ Cæsarem reliquit C. Trebonius: qui Seleucia Pieria profectus, octo et viginti dierum itinere confecto, decimo sexto Kalendas Septembres, Junii Juliani die tertio, in Italia fuit[a]. Unde colligitur, decimo quinto Kalendas Sextiles sive Maii Juliani die sexto Cæsarem Antiochiæ fuisse.

Johannes Malela Antiochenus, in chronicorum libro nono adhuc inedito, die duodecimo mensis Artemisii sive Maii in urbe Antiochena de Julii Cæsaris imperio edictum publice propositum fuisse innuit; et vicesimo ejusdem mensis die de ipsius urbis libertate a Julio Cæsare eo missum edictum alterum, ita incipiens: Ἐν Ἀντιοχείᾳ τῇ μητροπόλει, ἱερᾷ καὶ ἀσύλῳ, καὶ αὐτονόμῳ, καὶ προκαθημένῃ τῆς ἀνατολῆς, Ἰούλιος Γάϊος Καῖσαρ, &c. atque die demum vicesimo tertio Antiochiam ingressum esse dictatorem Cæsarem; quum die vigesimo Antiochiæ illum fuisse, illud jam productum edicti exordium non obscure significet; ac die vigesimo tertio ex urbe potius illum discessisse, quam eo venisse, fuisset dicendum.

Antigonus Aristobuli filius ad Cæsarem veniens, questus est de patris infortunio, quod propter ipsum veneno a Pompeianis extinctus esset, et frater suus a Scipione securi percussus: rogabatque ut sui misereretur, paterno principatu ejecti. Præterea Hyrcanum accusabat et Antipatrum, quod per vim principatum gentis gererent, nec abstinerent ab ipsius injuriis: auxilia eos in Ægyptum Cæsari misisse criminatus, non benevolentia sed timore veteris discordiæ, et ut amorem Pompeii deprecarentur. Antipater vero causam suam egit, diluens objecta crimina: Antigonumque seditionis et novarum rerum studiosum

[x] Cum Suetonio in Julio Cæsare, cap. 35. Plutarcho in Cæsare, Appiano, lib. 2. bell. civil. pag. 484. et Orosio, lib. 6. cap. 16.

[y] Lib. 14. cap. 15.

[z] Cic. ad Attic. lib. 11. epist. 19.

[a] Cic. ad Attic. lib. 11. epist. 23.

esse coarguit. Commemorabat etiam quantum proximo bello laborasset pro Cæsare: ipsum verborum suorum testem adducens, et multitudinem vulnerum quæ acceperat ostentans. Tum Cæsar oratione Antipatri motus, Hyrcanum pontificem declaravit: Antipatro vero dynastiam quamcunque ipse optaret obtulit, et procuratorem Judææ constituit[b].

Statuit autem Cæsar, Hyrcanum et liberos ejus ethnarchiam et pontificatum Judæorum perpetuo retinere more patrio, atque in sociorum et amicorum suorum numerum recipi; et si qua controversia exorta fuerit de Judaica disciplina, judicium penes ipsum esse; adhæc nec hyberna militi debere, nec pecunias ab eo exigi; dedicarique æream tabulam hæc continentem in capitolio, et apud Tyrum, Sidonem, Ascalonem, in templis, inscriptam Romanis atque Græcis literis: et ut decreta hæc ad omnia loca mittantur[c].

Cæsar commoratus fere in omnibus Syriæ civitatibus quæ majoris erant dignitatis, præmia benemeritis et viritim et publice tribuit: de controversiis veteribus cognovit ac statuit. Reges, tyrannos, dynastas provinciæ, finitimosque (qui omnes ad eum concurrerant) receptos in fidem, conditionibus impositis provinciæ tuendæ ac defendendæ, dimisit et sibi et populo Romano amicissimos[d].

Tyri omnia Herculis donaria Cæsar sustulit; quod conjugem et filium Pompeii in fuga recepissent[e].

Paucis diebus in Syriæ provincia consumptis, Sextum Cæsarem amicum et necessarium suum legionibus Syriæque eum præfecisse, ait Hirtius: Sexto quæstori ac cognato suo omnia ibi eum commisisse, scribit Dio[f]. Legionem ab eo, jam tum de bello Parthico cogitante, in Syria relictam, et ἀξίωμα sive præfecturæ dignitatem consanguineo suo Sexto Julio adolescentulo concessam fuisse, Appianus indicat[g].

[b] Joseph. lib. 1. belli, cap. 8. et lib. 14. antiquit. cap. 15.
[c] Lib. 14. antiqu. cap. 17.
[d] Hirtius.
[e] Dio, lib. 42.
[f] Lib. 47.
[g] Lib. 3. bell. civil. pag. 575. et lib. 4. pag. 623.

Cæsar, ordinatis rebus Syriæ, eadem classe qua venerat profectus est in Ciliciam[h]. Cujus provinciæ civitates omnes evocavit Tarsum : ibique, rebus omnibus provinciæ et finitimarum civitatum constitutis, cupiditate proficiscendi ad bellum Ponticum gerendum non diutius moratus est[i].

Hic Tarcondimoto (cujus supra, ex Ciceronis epistola prima libri decimi quinti ad familiares, facta est mentio) qui Ciliciæ partem sibi subjectam habebat, et re navali Pompeium plurimum juverat, ignovit[k].

Antipater, ubi de Syria Cæsarem prosecutus est, in Judæam reversus, obeundo provinciam novarum rerum cupidos compescuit, tum minis agens tum consiliis. Fore enim, ut si Hyrcano contenti sint principe, feliciter degant fruendo suis quisque possessionibus. Sin novas sibi spes polliceantur, et lucra ex rebus turbatis captent : se quidem pro præside habituros dominum, Hyrcanum vero pro rege tyrannum, tum Romanos atque Cæsarem acerbos hostes pro principibus. Hos enim nequaquam laturos mutari aliquid ex his quæ ipsi constituerint. Cum tamen Hyrcanum stupidum ac segnem animadverteret, per se statum provinciæ componebat. Et Phasaelum quidem e liberis suis natu maximum Hierosolymis et circumjacenti regioni ducem constituit : Herodi secundo, admodum adolescenti, Galilæam curandam commisit[l].

Herodem tum quindecim tantum annorum fuisse, apud Josephum legimus[m] ; eundem quoque ex eo numerum Rufino in versione sua, Photio in bibliotheca[n], Pseudogorionide Hebræo[o], et Nicephoro Callisti[p] retinentibus. Verum primi rerum Herodis descriptores, Ptolemæus et Nicolaus Damascenus, ex quibus sua Josephus hausit, non quindecim sed viginti quinque scripsisse videntur ; et nota κε in ιε, facili librariorum errore, deinde transivisse. Ab hoc enim tempore ad Herodis mortem anni numerantur

[h] Hirtius : cum Josepho, lib. 14. cap. 16.
[i] Hirtius.
[k] Dio, lib. 41.
[l] Joseph. lib. 1. belli, cap. 8. et lib. 14. antiqvit. cap. 16, 17.
[m] Lib. 14. cap. 17.
[n] Cod. 238.
[o] Lib. 5. cap. 3.
[p] Lib. 1. histor. eccles. cap. 6.

tres et quadraginta cum dimidio fere. Quibus anni additi viginti quinque annos conficerent octo et sexaginta atque dimidium: cujus dimidium alterum si ille exegisset, ætatis annum septuagesimum attigisset. Quum vero extremo morbo laboraret, περὶ ἔτος ἑβδομηκοστὸν, circa annum septuagesimum fuisse illum, ipse quoque Josephus agnoscit[q].

Phasaelo natus est filius Phasaelus; cui postea Salampsio *Herodis* et Mariammes filia nupsit[r], siquidem septennis ille erat, quum pater Phasaelus mortuus est[s].

Pharnaces adversus Asandrum, qui in Bosphoro ab eo defecerat, expeditionem instituit. Sed quum esse in via Cæsarem, atque in Armeniam properare audiret, perterritus, magisque ab impetu quam exercitu ejus sibi timens, multos ad eum antequam propius accederet legatos de pace misit, si quacunque tandem ratione præsens discrimen evitare posset. Idque imprimis obtendebat, se Pompeium nullo auxilio juvisse: sperabatque se Cæsarem, in Italiam Africamque properantem, ad pacificationem adducturum, a cujus discessu bellum renovare facile posset. Quod ipsum Cæsar suspicatus, primos ac secundos ejus legatos comiter accepit; ut spe pacis quam maxime incautum posset invadere[t].

Cæsar, *magnis itineribus* per Cappadociam confectis, biduum *Mazace* commoratus, venit Comana, vetustissimum in *Cappadocia* Bellonæ templum: quod tanta religione colebatur, ut sacerdos ejus majestate, imperio et potentia secundus a rege consensu gentis illius haberetur[u]. Hoc sacerdotium Cæsar homini nobilissimo Nicomedi Bithynio adjudicavit: qui, regio Cappadocum genere ortus, jure minime dubio, vetustate tamen interrupto, illud repetebat[x]. Etsi enim cæteris qui pro Pompeio contra se steterant, *ditionum* quas a Pompeio acceperant possessionem confirmaverit: Comanorum tamen sacerdotium in Nicomedem transtulit ab Archelao[y], quod patri ipsius Archa-

[q] Lib. 17. cap. 8.
[r] Joseph. lib. 18. cap. 7.
[s] Joseph. lib. 14. cap. 25.
[t] Dio, lib. 42.
[u] De quo videndus Strabo, lib. 12. pag. 535.
[x] Hirtius.
[y] Appian. in Mithridaticis, pag. 254.

lao, sororis Cleopatræ natu maximæ marito, a Gabinio in Ægypto occiso, Pompeius tribuerat[z].

Quum propius Pontum finesque Gallo-Græciæ Cæsar accessisset, Dejotarus tetrarches Gallo-Græciæ, tunc quidem pene totius, quod ei neque legibus neque moribus concessum fuisse cæteri tetrarchæ contendebant, sine dubio autem rex Armeniæ minoris ab senatu appellatus, depositis regiis insignibus, neque tantum privato vestitu sed etiam reorum habitu, supplex ad Cæsarem venit oratum, ut sibi ignosceret, quod in Cn. Pompeii castris fuisset: seque ignoratione status Italiæ ac necessitate exercituum Pompeii, quibus vallatus erat, defendebat. Eam excusationem Cæsar rejiciebat: sed tamen se concedere id factum dicebat superioribus suis beneficiis, veteri hospitio atque amicitiæ, dignitati ætatique hominis, atque precibus eorum qui frequentes concurrissent, hospites atque amici Dejotari, ad deprecandum. De controversiis tetrarcharum postea se cogniturum esse dixit: et regium vestitum ei restituit. Legionem autem eam quam ex suis Dejotarus disciplina Romana constitutam habebat, equitatumque omnem ad bellum Ponticum gerendum adduci jussit[a]. Hunc tamen Dejotarum hospitem suum pecunia Cæsar mulctavit: et Armeniam minorem a senatu illi datam, sed a Pharnace tunc occupatam, Ariobarzani Cappadociæ regi attribuit[b].

Imperatam pecuniam, iterum et tertio auctionibus factis Dejotarum dedisse, qua Cæsar uteretur ad bellum, in oratione pro eo rege habita Cicero indicat; ubi etiam, ad gratiam conciliandam, ita ille ad Cæsarem hac de re perorat: "Quid retineat per te meminit, non quid amiserit: neque se a te mulctatum arbitratur; sed, cum existimaret multis tibi multa esse tribuenda, quo minus a se, qui in altera parte fuisset, ea sumeres, non recusavit, &c. Omnia tu Dejotaro, Cæsar, tribuisti; cum et ipsi et filio nomen regium concessisti. Hoc nomine retento atque conservato, nullum beneficium populi Romani, nullum judicium de se senatus imminutum putat."

[z] Strabo, lib. 12. pag. 558. [a] Id. ibid.
[b] Cicero, in orat. Philippic. 2. et de Divinat. lib. 1. et 2. Dio, lib. 41.

Cum in Pontum Cæsar venisset, copias omnes in unum locum coegit: quæ numero, atque exercitatione bellorum mediocres erant. Excepta enim legione sexta quam secum adduxerat Alexandria veteranam, (multis laboribus periculisque functam, multisque militibus partim difficultate itinerum ac navigationum, partim crebritate bellorum, adeo diminutam, ut minus mille hominum in ea esset) reliquæ erant tres legiones: una Dejotari; duæ in eo prælio, quod Cn. Domitius fecit cum Pharnace, fuerant[b].

Adventante Cæsare territus Pharnaces, legatos de pace misit a ducentesimo stadio ferentes ei coronam auream, et satis stulte regis sui filiam offerentes in matrimonium[c]. In primis autem deprecabantur, ne ejus adventus hostilis esset: facturum enim omnia Pharnacem, quæ imperata essent; maximeque commemorabant, nulla Pharnacem auxilia contra Cæsarem Pompeio dare voluisse; cum Dejotarus, qui dedisset, tamen ei satisfecisset. Cæsar respondit, se fore æquissimum Pharnaci, si quæ polliceretur repræsentaturus esset. Monuit autem, ut solebat, mitibus verbis legatos, ne aut Dejotarum sibi objicerent, aut nimis eo gloriarentur beneficio, quod auxilia Pompeio non misissent[d]; atque hoc ipsum Pharnaci vitio vertit, quod et improbus et impius in benefactorem suum fuisset[e]. Jubebat denique, ut Ponto confestim ille decederet, familiasque publicanorum remitteret; cæteraque restitueret sociis civibusque Romanis, quæ penes eum essent: si fecisset, tum demum munera recepturum se dixit, quæ bene rebus gestis imperatores ab amicis accipere consuessent[f].

Pharnaces omnia liberaliter pollicitus, cum festinantem ad urbem Cæsarem speraret libentius etiam crediturum suis promissis; lentius agere, decedendi diem postulare longiorem, pactiones interponere, in summa frustrari cœpit. Cujus calliditate cognita, Cæsar ita negotium ac-

[b] Hirtius.
[c] Appian. bell. civil. lib. 2. pag. 484.
[d] Hirtius.
[e] Dio, lib. 41, 42.
[f] Hirtius.

celeravit, ut celerius omnium opinione manum consereret[g].

Ad castra igitur Pharnacis quum venisset, in hanc vocem erumpens, " Ergo jam non dabit pœnas patricida ?" in equum insiliit; et ad primum clamorem editum in fugam hostem vertit, magnamque stragem edidit: adjutus circiter mille equitibus, qui primi procurrentem secuti sunt. Ita Appianus[h]. Similiter et in libro historiæ suæ quadragesimo secundo, Dio : eadem die qua ad hostem pervenerat, ex itinere ad dimicationem descendit; et aliquandiu ab equitatu curribusque falcatis hostium conturbatus, tandem victoriam obtinuit. In colle Cæsarem aciem instruxisse, notat Julius Frontinus[i], eamque rem ei expeditam fecisse victoriam : quod pila ex edito in subeuntes barbaros emissa protinus eos averterent. Cum Cæsare quoque Dejotarum in acie contra Pharnacem fuisse, corpusque suum periculo objecisse; in oratione pro eo rege habita confirmat Cicero.

Commissa pugna circa Scotium montem est, non multo longius tribus passuum millibus ab urbe Zela dissitum; juxta quem Pharnacis pater Mithridates Triarium exercitumque Romanum magna clade affecerat[k]. Eum montem Pharnaces, (ut accuratiorem totius hujus pugnæ historiam ex Hirtio repræsentemus) veteribus paternorum castrorum refectis operibus, copiis omnibus suis occupavit. Cæsar, qui ab hoste millia passuum quinque castra posuerat, valles regis castris proximas occupaturus, proxima nocte, vigilia quarta, legionibus omnibus expeditis impedimentisque in castris relictis, eum ipsum locum cepit in quo Mithridates prælium adversus Triarium fecerat.

Pharnaces, quum id repente prima luce animadvertisset, copias suas omnes pro castris instruxit: et, sive loci felicitate impulsus, sive auspiciis et religionibus inductus, (" quibus obtemperasse eum postea audiebamus ;" inquit

[g] Hirtius.
[h] Bell. civil. lib. 2. pag. 485.
[i] Stratagemat. lib. 2. cap. 2.
[k] Hirtius : cum Plutarcho in Cæsare, Appiano in Mithridatic. pag. 254. e Dione, lib. 42.

Hirtius) sive contemptu paucitatis Romanarum copiarum, quarum magnam partem jam sub Domitio fuderat, ultro Romanos castra sua munientes iniquo loco invasit. Quod illis, subito ab operibus vocatis et nondum ordinibus instructis, magnum terrorem attulit. Falcatæ regiæ quadrigæ, permistos milites perturbabant: quæ tamen celeriter *multitudine* telorum sunt oppressæ. Insecuta has *est acies hostium*: acrique cominus prælio facto, dextro *cornu*, quo veterana legio sexta erat collocata, initium victoriæ natum est ab ea parte; sinistro deinde cornu mediaque acie totæ profligatæ sunt copiæ regis. Itaque multis militibus partim interfectis partim suorum ruina oppressis, qui velocitate effugere poterant, armis tamen projectis, vallem transgressi, nihil ex loco superiore inermes proficere poterant. Romani vero victoria elati, subire iniquum locum munitionesque aggredi non dubitarunt: *et, defendentibus* castra iis cohortibus quas Pharnaces præsidio reliquerat, celeriter castris hostium sunt potiti[l].

Ita Pharnacem Cæsar uno et, ut sic dixerim, non toto prælio obtrivit, more fulminis, quod uno eodemque momento venit, percussit, abscessit. Nec vana de se prædicatio est Cæsaris, ante victum hostem esse quam visum[m]. Jactabatque *ille, eadem* die et pervenisse se ad hostem, et vidisse eum, et vicisse[n]; quod in literis ad amicum quendam *Amintium* sive Anitium Romam missis ab eo tribus illis verbis est expressum: VENI, VIDI, VICI[o]. Intra quintum enim quam adfuerat diem, quatuor quibus in conspectum venit horis, una Pharnacem profligavit acie[p]; crebro commemorans Pompeii felicitatem, cui præcipua militiæ laus in bello Mithridatico de tam imbelli genere hostium contigisset[q].

Pharnaces, interfecta multitudine omni aut capta suo-

[l] Hirtius: cum Plutarcho in Cæsare, Appiano in Mithridatic. pag. 485. et Dione, lib. 42.

[m] Florus, lib. 4. cap. 2. [n] Dio, lib. 42.

[o] Plutarch. in Cæsare. Appian. lib. 2. bell. civil. pag. 485.

[p] Sueton. in Julio, cap. 35.

[q] Sueton. in Julio, cap. 35. cum Appiano, lib. 2. bell. civil. pag. 485.

rum, cum paucis equitibus profugit. Cui nisi castrorum oppugnatio facultatem attulisset liberius profugiendi, vivus in Cæsaris potestatem adductus esset[r]. Sinopen vero ille cum mille equitibus refugit[s].

Cæsar, incredibili est lætitia affectus, quod maximum bellum tanta celeritate confecerat: eratque subiti periculi recordatio lætior, quod victoria facilis ex difficillimis rebus acciderat[t]. Prædam omnem regiam et manubias, quamvis plurimæ erant, militibus donavit[u]. Cumque trophæum eo in loco Mithridates de Triario statuisset; quia id consecratum diis belli evertere fas non erat, ipse de Pharnace suum opposuit, atque ita Mithridaticum obscuravit quodamque modo dejecit. Postea receptis omnibus quæ vel Romanis vel eorum sociis Pharnaces ademerat, singula iis qui amiserant restituit; parte quadam Armeniæ, quam Ariobarzani dono dedit, excepta. Amisenorum calamitatem libertate eis data compensavit[x]. Legionem sextam decedere ad præmia atque honores accipiendos in *Italiam* jussit, auxilia Dejotari domum remisit, duas reliquas legiones cum Cœlio Viniciano in Ponto reliquit. Ita per Gallo-Græciam Bithyniamque in Asiam iter fecit: omniumque earum provinciarum de controversiis cognovit et statuit; jura in tetrarchas, reges, civitates distribuit[y].

In Asia pecuniam obiter colligebat, magna publicanorum per singulos populos acerbe exigentium invidia[z]; cujus tum proconsul fuit, Cæsaris et Ciceronis in auguratu collega, P. Servilius Isauricus: ut ex libri decimi tertii ad familiares epistola sexagesima octava intelligitur.

Brithagoras, vir inter Heracleenses Ponti summæ authoritatis, qui civium suorum causa Cæsarem per orbem hucusque secusque secutus fuerat, illo Romam jam redire instituente, senecta et laborum assiduitate exhaustus, vivere desiit; grandem patriæ luctum relinquens[a].

Mithridatem Pergamenum (a quo res feliciter celeriter-

[r] Hirtius.
[s] Appian. Mithridatic. pag. 254.
[t] Hirtius.
[u] Idem. et Dio.
[x] Dio. lib. 42.
[y] Hirtius.
[z] Appian. bell. civil. lib. 2. pag. 485.
[a] Memnon, in excerptis Photii, cap. 62.

que gesta in Ægypto fuit) regio genere ortum, disciplinis etiam regiis educatum, (nam eum Mithridates, rex Asiæ totius, propter nobilitatem Pergamo parvulum secum asportaverat in castra, multosque tenuerat annos) regem Bosphori Cæsar constituit, quod sub imperio Pharnacis fuerat: provinciasque populi Romani a barbaris, atque inimicis regibus, interposito amicissimo rege, munivit[b]. De quo videndus Strabo[c], cum notis Casauboni: et Appianus in Mithridaticis[d].

Eidem bellum contra Asandrum mandavit: ut Bosphoro potitus, ejus in amicum ulcisceretur perfidiam[e]. Eidem quoque Trocmorum in Gallo-Græcia (Ponto et Cappadociæ confinia possidentium) tetrarchiam, ut materni generis jure ipsi debitam, adjudicavit; occupatam et possessam paucis ante annis a Dejotaro[f].

In Græciam Italiamque deinde Cæsar navigavit: magna vi pecuniæ undique quibuscunque titulis confecta, veluti ante ab ipso quoque factum fuerat. Partim enim eam pecuniam, quæ Pompeio prius promissa fuerat, exegit; partim, aliis obtentis causis, alias imperabat. Multas quoque a principibus regibusque aúreas coronas accepit, partarum victoriarum ergo. Duasque res esse prædicabat, quibus et pararentur et conservarentur et augerentur imperia, milites et pecunias: earumque alteram per alteram consistere; et alterutra deficiente, alteram simul concidere[g].

"Ille ad Kalendas Septembres, (quæ inciderunt in Junii Juliani diem decimum septimum,) Athenis non videtur fore. Multa enim eum in Asia dicuntur morari; maxime Pharnaces:" inquit Cicero ad Atticum[h]. Verum Pharnace sine ulla belli mora victo, (ut in libri Liviani centesimi et decimi tertii epitome legitur) cæterisque rebus celerrime confectis, in Italiam celerius omnium opinione venit: ut in fine libri de bello Alexandrino notavit Hirtius.

[b] Hirtius. [c] Lib. 13. pag. 625.
[d] Pag. 254. [e] Dio, lib. 42.
[f] Cicero, in orat. Philippic. 2. et lib. 2. de divinat. Hirtius, de bello Alexandr. Strabo, lib. 12. pag. 567. et lib. 13. pag. 625. Dio, lib. 42.
[g] Dio, lib. 42. [h] Lib. 11. epist. 24.

Romam vero Cæsar venit, circumagente se anno quo dictator iterum designatus fuerat, (qui magistratus nunquam ante fuerat annuus) et in proximum annum consul declaratus est[l].

Pharnaces Domitio Calvino, qui ad ipsum persequendum a Cæsare relictus fuit, Sinopen tradidit: et pace accepta dimissus cum mille suis equitibus, equos interfecit; iniquissime id ferentibus eorum dominis. Inde conscensis navibus, in Pontum eum fugisse, apud Appianum in Mithridaticis[k] legimus, quum, ex Ponto, fuisset dicendum. Nam et in Ponto ipsa Sinope fuit: et in Bosphoranum regnum a Pompeio sibi traditum refugisse Pharnacem, idem ipse Appianus confirmat[l].

Herodes Galilææ præfectus, Ezechiam Judæum, qui cum magno latronum agmine Syriæ fines incursare solebat, comprehensum cum multis latrocinii sociis interfecit. Quod ejus factum magnam ei apud Syros, et per eos apud Sextum Cæsarem, qui tunc Syriam provinciam administrabat, conciliavit gratiam[m].

Phasaelus, excitatus ad æmulationem fraternæ gloriæ, Hierosolymitanorum gratiam sibi conciliavit: omnia negotia publica per se obeundo, nec abutendo potestate ad cujusquam injuriam. Quo factum est, ut pater ejus Antipater haud secus quam si rex esset, a tota gente coleretur: nec propterea tamen minus fidelis aut benevolus Hyrcano ipse fuit[n].

3958. Cæsar, contra P. Cornelium Scipionem Pompeii magni socerum, M. Catonem et Mauritaniæ regem Jubam expeditione suscepta, decimo quarto Kalendas Januarias in Lilybæum pervenit: indeque, sexto Kalendas Januarias navem conscendens, post diem quartam in conspectum Africæ venit[o]; decimus quartus vero Kalendas Januarias dies, in Septembris Juliani proleptici diem trigesimum et ultimum eo tempore incidebat: ut sequentis

[l] Plutarch. in Cæsare.
[l] Lib. 2. bell. civil. pag. 485.
[k] Pag. 254.
[m] Joseph. lib. 1. belli, cap. 8. et lib. 14. antiquit. cap. 17.
[n] Joseph. lib. 1. belli, cap. 8. et lib. 14. antiquit. cap. 17.
[o] Hirtius, in lib. de bello Africano.

longi anni dierum quadringentorum quadraginta quinque retrograda a primi anni Juliani Kalendis Januariis facta patefaciet numeratio. Quod minus animadvertentes Plutarchus et Dio: ille quidem[p] "περὶ τροπὰς χειμερινὰς circa solstitium brumale," in Siciliam; hic[q] "χειμῶνος μεσοῦντος media hyeme" in Africam Cæsarem trajecisse retulit. Ante brumam vero in Africam illum transmisisse, etiam Ciceronis illa in libro secundo de divinatione satis indicant: "Cæsar, cum a summo aruspice moneretur ne in Africam ante brumam transmitteret, nonne transmisit? quod ni fecisset, unum in locum omnes adversariorum copiæ convenissent."

Kalendis Januariis, in Octobris Juliani diem decimum tertium incurrentibus, Cæsar castra ad oppidum Ruspinam habuit: et pridie Nonas Januarii, Octobris decimo sexto, post diem tertium quam Africam attigit, ab hora diei quinta usque ad solis occasum acerrimo prælio habito, Labienum et Petreium vicit: atque sexto Kalendas Februarii, Novembris Juliani sexto, hostilem exercitum Labieni et Scipionis denuo repulit[r].

Pharnacem, in Bosphorum vi intrare tentantem, ab Asandro in carcerem conjectum atque interemptum fuisse, in libro quadragesimo secundo Dio significat: quod ab Appiano, in Mithridaticis[s], ita latius habetur explicatum. Pharnaces, collecta Scytharum ac Sarmatarum manu, Theudosiam Panticapæumque occupavit. Et quum ab Asandro bello peteretur, equites ejus, equis destituti nec assueti pedestri prælio, vincebantur: solus Pharnaces egregie pugnans, tandem consauciatus cecidit quinquagenarius, postquam regnavit in Bosphoro annis quindecim ut habet Appianus, vel septemdecim potius: quot a cæde patris ejus Mithridatis hucusque numerantur.

Cæcilius Bassus, ordinis equestris, qui a pugna Pharsalica post devictum Pompeium fugiens Tyri latitaverat, sui similibus nonnullis ad se receptis, sibique modo his modo illis militibus Sexti Syriæ præsidis diversis temporibus ad custodiam urbis venientibus conciliatis; quum

[p] Plutarch. in Cæsare.
[q] Dio, libro 43.
[r] Hirtius.
[s] Pag. 254.

multæ res adversæ Cæsaris in Africa nuntiarentur, non contentus jam præsenti sorte, ad novas res consurrexit. Deprehensus vero in hoc a Sexto antequam sese paravisset, auxilium se Mithridati Pergameno ad occupandum Bosphorum parare dixit: habitaque sibi fide, dimissus est[t].

Optimates Judæorum videntes Antipatrum cum filiis tantopere crescere, tam favore gentis quam Hyrcani pecuniis et percipiendis ex Judæi reditibus, maligne erga eum affecti sunt. Jam enim amicitiam contraxerat cum Romanis imperatoribus, et persuaso Hyrcano ut pecuniam eis mitteret, ipse hujus muneris sibi usurpavit gratiam: tanquam de proprio mittens, et non quasi ab Hyrcano acceptam. Quæ Hyrcanus audiens adeo nihil curabat, ut gaudere etiam facto videretur. Sed maxime terrebat Judæorum primates violentum ac audax Herodis ingenium et tyrannidis cupidum. Adeuntes igitur Hyrcanum, aperte jam incusabant Antipatrum: de filio ejus Herode maxime conquesti, quod Ezechiam cum plerisque aliis, nulla ab Hyrcano potestate accepta, interfecisset; legibus contemptis, quæ hominem quantumvis scelestum non sinunt affici supplicio, nisi prius damnatum ex sententia judicum. Matres quoque eorum quos ille necaverat, per singulos dies in templo non desinebant precibus suis tum regem tum populum obtundere; rogantes ut Herodes coram synedrio facti sui rationem reddere cogeretur. Permotus igitur his Hyrcanus, Herodem ad judicium et dicendam causam evocavit[u].

Herodes, ordinatis Galilææ rebus quemadmodum existimabat sibi conducere, a patre prænonitus ne privati more ad judicium veniret, mediocre sed tamen sufficiens sibi præsidium adjunxit in itinere: ne vel Hyrcanum terreret si plures adduceret, vel ipse sine tutela subiret judicii periculum. Quin et Sextus Cæsar præses Syriæ scripsit ad Hyrcanum ut eum absolveret; minis, si contra fecisset, additis. Cum constitisset igitur Herodes coram synedrio purpuratus cum armatis stipatoribus, omnes sunt

[t] Dio, lib. 47.

[u] Joseph. lib. 14. cap. 17.

attoniti: nec quisquam eorum qui absentem accusaverant ausus est hiscere, sed hærebant inopes consilii. Tum unus e consessu Sameas, vir justus et ob hoc invictus terroribus, (quem fervidioris tamen fuisse ingenii, vetus illud Hebræorum dictum ostendit: Esto humilis ut Hillel, et non קפדן iracundus ut Samai:) assurgens, non solum Herodem audaciæ ac violentiæ accusavit, sed ejus culpam in judices et regem ipsum, qui hanc ei concesserunt licentiam, derivavit: quos ipsos etiam postea, justo Dei judicio, pœnas Herodi esse daturos prænuntiavit. Quod rei eventus, et consessus illius judicibus et Hyrcano ab Herode rege facto interemptis, verum fuisse comprobavit. Hyrcanus vero animadvertens judices propensiores ad damnandum Herodem, rem in sequentem diem distulit: et clam eum admonuit, ut fuga sibi consuleret. Atque ita ille secessit Damascum, quasi regem fugiens: cumque convenisset Sextum Cæsarem, et res suas in tuto collocasset, palam præ se tulit quod non esset compariturus si denuo citaretur ad judices. Illi vero indignabantur, et Hyrcanum conabantur docere, quod in ipsius perniciem hæc omnia tenderent[x].

In Africa Cæsar, duodecimo Kalendas Apriles, Januarii Juliani die vigesimo primo, lustrato exercitu, postero die productis universis copiis in acie constitit: sed postquam satis diuque adversarios a se ad dimicandum invitatos supersedere pugnæ animadverteret, reduxit copias[y].

Cæcilius Bassus ex literis, quas a Scipione sibi missas fingebat, retulit; Cæsarem in Africa victum interiisse, sibique imperium Syriæ mandatum. Itaque cum iis quos ad hoc instruxerat militibus Tyrum occupavit: hincque ad Sexti copias procedens, ab obvio sibi facto eo victus, vulnus accepit; indeque vi quidem adversus eum quicquam agere in posterum non conatus est[z].

Cæsar, pridie Nonas Apriles, Februarii Juliani die quarto, tertia vigilia, ab oppido Agar egressus, sexdecim millia passuum ea nocte progressus, Thapsum ea die cir-

[x] Joseph. lib. 14. cap. 17.
[y] Hirtius, de bello Africano.
[z] Dio, lib. 47.

cummunire cœpit. Ubi et Jubam et Scipionem memorabili pugna superavit: post quam M. Cato Uticæ sibi ipsi manus intulit[a].

Sextus Cæsar, accepta pecunia, Herodem Cœlo-Syriæ præfecit. Herodes, impatienter ferens quod vocatus fuisset in judicium, exercitum contra Hyrcanum duxit: sed patris Antipatri et fratris Phasaeli occursu et precibus cohibitus est, quo minus invaderet Hierosolyma; placantium eum et rogantium, ut terruisse contentus reipsa læderet neminem, neve ulterius adversus authorem suæ dignitatis procederet. Quorum monitis ille paruit; ratus sufficere sibi ad futuras spes, quod potentiam genti declaravisset[b].

In Africa Cæsar per quietem magnum exercitum vidisse dicitur, appellantem se flentemque: et permotum eo somnio, in memoriales tabellas retulisse confestim de condenda Carthagine Corinthoque[c].

Julium Cæsarem Hyrcanus per legatos rogavit, ut confirmaret cœptam societatem et amicitiam[d].

Cæcilius Bassus missis suis ad Sexti Cæsaris milites, qui certas spes ipsis proponerent, adeo eos sibi adsociavit, ut Sexto occiso legio ejus ad ipsum transierit[e]; quanquam ab aliis hunc in modum ea referatur historia. Sextus adolescens voluptatibus vacans, legionem quam Julius Cæsar in Syria reliquerat indecenter secum circumducebat. Id reprehendentem Bassum, qui legionis illius curam habebat, aliquando rejecit cum contumelia: et aliquanto post quum vocanti obediret tardius, jussit eum attrahi. In eo tumultu quum ad manus ventum esset, exercitus non ferens insolentiam jaculis Sextum confixit. Cumque mox pœnitentia sequeretur et metus a Cæsare, conjurarunt, ni venia fidesque sibi daretur, usque ad mortem se decertaturos: coacto etiam Basso, ut fieret ejus conjurationis socius. Deinde ex novo delectu aliud agmen

[a] Hirtius, de bello Africano.
[b] Joseph. lib. 14. cap. 17.
[c] Appian. in Libycis, pag. 85.
[d] Joseph. lib. 14. cap. 17.
[e] Joseph. lib. 14. cap. 47. Liv. lib. 114. Libo, apud Appian. lib. 3. bell. civil. pag. 576. Dio, lib. 17.

confecerunt, et assuefecerunt eisdem quibus ipsi utebantur exercitiis[f].

Bassus omnem exercitum, præter paucos qui Apameæ hyemaverant, quos inde ante suum adventum egressos in Ciliciam usque insecutus frustra fuit, ad se pertraxit: reversusque in Syriam, prætor nominatus est, Apameamque munivit, ut eam domicilium quasi belli haberet: omnes qui valida essent ætate, non liberos tantum sed servos etiam, ad militiam delegit; pecuniam confecit, arma fabricavit[g].

Cæsar, Africano bello confecto, Idibus Juniis, Aprilis Juliani die decimo quarto, Uticæ classem conscendit, et post diem tertium Carales in Sardiniam pervenit: unde tertio Kalendas Quintiles, Juliani Aprilis die vigesimo nono, navibus secundum terram provectus, duodetricesimo die, Maii Juliani die vigesimo sexto, eo quod tempestatibus cohibebatur, ad urbem Romam venit[h].

Quatuor Romæ triumphos egit Cæsar eodem mense, sed interjectis diebus: diverso quemque apparatu et instrumento[i]. Gallici apparatus ex citro, Pontici ex acantho, Alexandrini testudine, Africi ebore constitit[k]. Pontico triumpho inter pompæ fercula trium verborum prætulit titulum, VENI. VIDI. VICI. non acta belli significantem, sicut cæteri, sed celeriter confecti notam[l]. In eo fuga Pharnacis risum populo movit. Alexandrinus de Ægyptiis triumphus medius insertus est, Gallicum inter et Ponticum: in eoque Achillæ Photinique casus plausibilis fuit[m]. Sed Arsinoes Ægyptiæ, et mulieris et pro regina tunc habitæ, quæ inter vinctos, quod nunquam Romæ contigit, ducebatur, conspectus plurimum commiserationis populo injecit. Quæ post triumphum tamen, in germanorum gratiam, dimissa est[n].

Germani vero ejus, soror natu major Cleopatra et frater

[f] Appian. bell. civil. lib. 3. pag. 575, 576. et lib. 4. pag. 623.
[g] Dio, lib. 47.
[h] Hirtius, in fine lib. de bello Africano.
[i] Sueton. in Julio, cap. 37.
[k] Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 56.
[l] Sueton. in Julio, cap. 37.
[m] Appian. bell. civil. lib. 2. pag. 491.
[n] Dio, lib. 43.

minor Ptolemæus, Cleopatræ maritus, a Cæsare acciti hoc anno Romam venerunt; atque ab eo inter amicos sociosque Romanorum sunt adscripti. In suis quoque ipsius ædibus Cæsar domicilium Cleopatræ assignavit; eamque non nisi maximis honoribus præmiisque auctam remisit: quod male inde audiret, nihil omnino pensitans[o]. Quin et in æde Veneris Genitricis, ex voto instante pugna Pharsalica concepto extructa, quam hoc anno dedicatam ab eo fuisse, confirmat etiam Dio; ad Veneris latus effigiem Cleopatræ auream Cæsar statuit[p].

In Syria C. Antistius Vetus, atque alii Cæsariani duces, cum equestribus ac pedestribus copiis contra Cæcilium Bassum venientes, Apameæ eum obsidione circumcluserunt. Hisce finitimi quoque, qui Cæsaris rebus studebant, sese adjunxerunt: inter quos et Antipater, tam interempti quam superstitis Cæsaris causa, quod ambobus esset amicus, per filios suos subministravit auxilia. Quum autem aliquandiu æquis viribus esset certatum, neutraque pars prævalere alteri posset, induciis pacto nullo firmatis, ad auxilia paranda alia bellum suspenderunt[q].

Mithridates Pergamenus Leucotheæ templum, in Moschica regione circa Phasim fluvium, a Pharnace prius compilatum denuo spoliavit[r]. Sed ut Pharnacem ita et hunc Bosphorum occupare tentantem, Asander (apud Strabonem Casander et Lysander perperam dictus) evertit; atque utroque sublato, regno Bosphori ipse quiete potitus est[s].

C. Julius Cæsar pontifex maximus, suo tertio et M. Æmilii Lepidi consulatu, Romani anni emendationem instituit: Sosigenis in astronomicis, Flavii scribæ in fastis ordinandis, usus opera. Cumque jam mense Februario dies tres et viginti fuissent intercalati, ipse præterea inter Novembrem et Decembrem duos alios menses intercalares

[o] Dio, lib. 43. Sueton. in Julio, cap. 52.

[p] Appian. bell. civil. lib. 2. pag. 492. cum Dione, lib. 51. pag. 459. fin.

[q] Joseph. lib. 1. belli, cap. 8. fin. et lib. 14. antiquit. cap. 17. fin. cum Dione, lib. 47.

[r] Strabo, lib. 11. pag. 498.

[s] Strabo, lib. 11. pag. 495. et lib. 13. pag. 625.

dierum sexaginta septem interposuit, ita ut præsens annus menses quindecim, dies vero quadringentos quadraginta quinque habuerit[t].

3959. Pridie Kalendas intercalares priores, Septembris Juliani die vigesimo sexto, Cicero ad Cæsarem pro Q. Ligario orationem habuit[u].

A Kalendis Januariis, quibus consulatum quartum Cæsar iniit, primus ordinationis Julianæ annus numeratus est. Inde enim anni a se constituti ille fecit principium[x].

In Hispania Cæsar cum Pompeii liberis bellum gerens, undecimo Kalendas Martias Ategua oppido potitus est; et imperator appellatus. Quum Liberalia, Plutarcho in Cæsare Διονύσια dicta, Romæ agerentur, (decimo sexto Kalendas Apriles ut ex vetere kalendario liquet) memorabilem illam ad Mundam urbem victoriam obtinuit. In quo prælio ceciderunt ex Pompeianis millia hominum circiter triginta cum duobus ducibus Labieno et Atio Varo, atque ordinis equestris millibus fere tribus: ex Cæsarianis desiderati ad hominum mille, saucii ad quingentos. Interfecto deinde Cn. Pompeio adolescente, qui fasces et imperium sibi arripuerat, pridie Idus Aprilis Cæsari, dum gradiebatur Hispalim, caput ejus allatum, et populo datum est in conspectum[y].

Pridie Palilium, duodecimo Kalendas Maias, sub vesperam, de hac victoria nuntius allatus Romam fuit[z]; et pridie Kalendas Maias, Hispali Cæsar ad M. Ciceronem literas dedit consolatorias[a], ob mortem Tulliæ filiæ; quæ post repudiatam matrem Terentiam, apud P. Lentulum ex partu decessit[b], quum ejus maritus P. Cornelius Dolabella in Hispania apud Cæsarem fuerit: ut ex Philippica secunda, et epistolarum ad Atticum libro decimo tertio percipitur.

Habuit quoque Cæsar in hoc bello comitem Caium Oc-

[t] Censorinus, de die natali, cap. 8. cum Suetonio, in Julio, cap. 40. Plinio, lib. 18. cap. 25. Dione, lib. 43. Macrobio, lib. 1. Saturnal. cap. 14.

[u] Lib. 6. ad familiar. epist. 14. [x] Censorin. de die natali, cap. 8.

[y] Author commentarii de bello Hispaniensi.

[z] Dio, lib. 43. [a] Cicer. ad Attic. lib. 13. epist. 20.

[b] Ascon. Pedian. in orat. Pisonian. Plutarch. in Cicerone.

tavium, nepotem sororis suæ Juliæ, octodecim annos natum, nunquam aut alio usum hospitio, quam suo, aut alio vectum vehiculo: pontificatusque sacerdotio puerum honoravit[b].

Dejotarus rex turbatus, legatum ex Galatia Blesamium in Hispaniam ad Cæsarem misit: qui literis ad eum Tarracone datis, bene sperare et bono regem esse animo jussit[c].

Dum bellum in Syria cum Cæcilio Basso trahitur, L. Statius (apud Velleium Staius, et Appianum Sextius) Murcus (apud Josephum Marcus perperam dictus) vir prætorius, a Julio Cæsare Sexti successor missus, cum tribus agminibus ex Italia venit: atque a Basso fortiter est repulsus[d]. Nam et Bassi exercitum regio alebat, et socios ille permultos habebat Arabum phylarchos, qui loca munita in proximo tenebant. Inter ea loca erat Lysias ultra lacum sita qui juxta Apamiam est, et Arethusa, Sampsicerami et filii ejus Iamblichi (cujus in epistola prima libri decimi quinti ad familiares Cicero meminit) regio; qui phylarchi genti Emessenæ imperabant. Prope etiam erat Heliopolis et Chalcis, sub Ptolemæo positæ Mennæi filio; qui Marsyam et Ituræorum montana obtinebat[e].

Alchaudonius Arabs (Alchædamus Straboni dictus) Rhambæorum Nomadum intra Euphratem habitantium rex, qui ante cum Lucullo pactum inierat, deinde vero Parthis contra Crassum suppetias tulerat, a Basso simul et adversariis ejus advocatus, in Mesopotamiam egressus est. Cum autem in medium inter Apamiam et Cæsarianorum castra locum advenisset, priusquam alterutri parti quicquam responderet, auxilium suum vænale proposuit. Basso vero plura danti se conjunxit; ac in pugna sagittis longe superior hostibus fuit[f].

Idibus Septembribus Cæsar in Laricano suo novissimum testamentum fecit; demandavitque virgini Vestali

[b] Vellei. Paterc. lib. 2. cap. 59. [c] Cicero, pro Dejotaro.
[d] Vellei. Paterc. lib. 2. cap. 69. Joseph. lib. 1. belli, cap. 8. fin. et lib. 14. antiquitat. cap. 17. fin. Appian. bell. civil. lib. 3. pag. 576. et lib. 4. pag. 623.
[e] Strabo, lib. 16. pag. 753. [f] Id. ibid. cum Dione, lib. 47.

maximæ. In eo tres instituit hæredes sororum nepotes, C. Octavium ex dodrante (non ex parte tantum dimidia; ut apud Livium est, libro centesimo et decimo sexto) L. Pinarium et Q. Pedium ex quadrante reliquo. C. Octavium etiam in familiam nomenque adoptavit: pluresque percussorum in tutoribus filii, si quis sibi nasceretur, nominavit. In secundis etiam hæredibus Decimum Brutum constituit[g], et M. Antonium[h], si priores designati hæreditatem non adirent[i].

3960. Mense Octobri Cæsar Romam omnium victor ingressus, omnibus qui contra se arma tulerant ignovit[k]. Post actum vero initio hujus mensis Hispaniensem triumphum, consulatu se abdicavit: et novo honorarios consules sufficiendi instituto introducto, trimestres fecit consules, Q. Fabium Maximum et C. Trebonium[l]; quorum prior consul ex Hispania tertio Idus Octobres triumphavit[m]. Unde, cum in triumpho Cæsaris oborea oppida Chrysippus vidisset translata, et post dies paucos Fabii Maximi lignea; thecas ea oppidorum Cæsaris fuisse dixit[n].

Multi et maximi honores Cæsari a senatu sunt decreti: et inter eos, ut dictator in perpetuum esset[o]; et insuper prænomen imperatoris haberet[p]; non eo sensu, quo et ante et postea etiam ob rem in militia bene gestam ducibus est tributum, sed quo potentia et authoritas in republica summa significaretur[q]. Nam et concessum illi est, ut solus milites et militiæ imperium haberet, solus publicas pecunias curaret; ac ne cui alterutro horum ipsius injussu uti liceret: atque ut magistratus omnes etiam plebeii ejus potestati subjicerentur, jurarentque se nullis ejus decretis refragaturos[r]. Indeque a postremo hoc ejus

[g] Sueton. in Julio, cap. 83.
[h] Dio, lib. 44. cum Floro, lib. 4. cap. 4.
[i] Appian. bell. civil. lib. 2. pag. 518.
[k] Velleius Paterculus, lib. 2. cap. 56.
[l] Dio, lib. 43. cum Gruteri inscript. pag. 298. init.
[m] Gruteri inscript. pag. 297.
[n] Quintilian. lib. 6. cap. 4.
[o] Liv. lib. 116.
[p] Sueton. in Julio, cap. 76.
[q] Dio, lib. 43.
[r] Dio, lib. 43. et Appian. lib. 2. bell. civil. pag. 494.

in urbem reditu, quinque menses principalis quietis illius deducit Velleius Paterculus[s].

Getas, sive Dacos, qui se in Pontum et Thraciam effuderant, Cæsar coercere meditabatur[t]. Ad quam expeditionem ille se parans, Octavium, Ariæ, filiæ sororis suæ Juliæ, filium Apolloniam, quæ Ionio mari imminet, ut literas simul et rem militarem disceret, præmisit; mox belli Getici, ac deinde Parthici, habiturus commilitonem[u], ubi magistro dicendi usus est Apollodoro Pergameno, quem jam grandem natu eo secum ab urbe eduxerat[x]. Atque eo etiam alæ equitum e Macedonia vicissim ad eum commeabant, cum quibus exerceretur: ubi comiter omnes excipiendo gratiosus apud exercitum factus est[y].

Castor adolescens, a patre Castore Saocondario (ut eum appellat Strabo) et matre regis Dejotari filia incitatus, Romam ad accusandum avum profectus est: regis servo Philippo medico spe promissisque corrupto, ut ficto crimine dominum capitis arcesseret, quasi is Cæsarem in tetrarchia sua hospitio exceptum interficere voluisset. Cui legati regii, Hieras, Blesamius, Antigonus et Dorylaus, sese opposuerunt: corpora sua pro salute regum suorum (patris et filii simul tunc regnantium) Cæsari offerentes. Pro eo Cicero, veteris hospitii et familiaritatis memor, in domo Cæsaris orationem habuit: ita inusitatum fuisse præfatus, regem reum capitis esse, ut ante hoc tempus non fuerit auditum. Ob hanc vero accusationem Dejotarus filiam suam una cum marito Castore Saocondario, nobili illo chronographo, in ipsius Castoris regia Gorbeio trucidavit[z]. De qua re tota, videndus clarissimus Vossius (heu! quondam noster) in libri de historicis Græcis primi capite ultimo.

[s] Lib. 2. cap. 56.

[t] Sueton. in Julio, cap. 44. Appian. lib. 2. pag. 497.

[u] Vellei. Paterc. lib. 2. cap. 59. Sueton. in Octavio, cap. 8. Plutarch. in M. Bruto. Appian. lib. 3. pag. 531. Dio, lib. 45.

[x] Sueton. in Octavio, cap. 89. cum Strabone, lib. 13. pag. 625. et Quintiliano, lib. 3. cap. 1.

[y] Appian. lib. 3. pag. 531.

[z] Strabo, lib. 12. pag. 568. Suidas in Κάστωρ.

Idibus Decembris Q. Pedius (tertium intra hoc trimestre spatium) ex Hispania triumphum duxit[a]; in quo, ut ante eum Fabius, non eburneis sed ligneis ferculis usus, risum multum excitavit[b].

Parthi a Cæcilio Basso ad auxilium in Syriam evocati advenerunt: sed ob hyemem non diu adfuerunt, neque memorabile quicquam egerunt. Ita, in libro quadragesimo *septimo* Dio. Eorum tamen adventu ab arcta obsi*dione*, qua ab Antistio Vetere tum premebatur, ipsum fuisse liberatum in literis ad Balbum scriptis ipse Vetus confirmat: de quibus ita Cicero, libri decimi quarti ad Atticum epistola nona: "Balbus hic est, multumque mecum: ad quem a Vetere literæ datæ pridie Kalendas Januarias cum a se Cæcilius circumsideretur, et jam teneretur; venisse cum maximis copiis Pacorum Parthum: ita sibi esse eum ereptum, multis suis amissis; in qua re accusat *Volcatium*. Ita mihi videtur bellum illud instare; sed *Dolabella* et Nicias viderint;" quibus scilicet provinciæ Syriæ et belli Parthici, post cædem Cæsaris, cura fuit commissa, quando hæc a Cicerone scripta fuit epistola.

Romæ, pridie Kalendas Januarias, Q. Fabio Maximo consule mortuo, C. Caninius Rebilus paucissimarum horarum consulatum petiit[c]; de quo Cicero, ad Curium[d]: "Caninio consule, scito neminem prandisse: nihil tamen eo consule mali factum est. Fuit enim mirifica vigilantia; qui suo toto consulatu somnum non viderit."

Proximo die quintum et postremum suum consulatum Cæsar iniit: in quo, ut Hyrcano Judæorum pontifici et ethnarchæ gentique Judæorum, pro suo erga ipsum et populum Romanum affectu, gratiæ referrentur edixit: eundemque Hyrcanum habere et mœnibus instruere Hierosolymorum urbem decrevit, et gubernare eam secundum suam voluntatem; atque ut Judæis secundo locationis anno de reditibus eorum subducerent, immunesque essent

[a] Gruter. inscript. pag. 297. [b] Dio, lib. 43.

[c] Dio, lib. 43. cum Plinio, lib. 7. cap. 53. et Suetonio, in Claudio, cap. 15. et Trebellio Pollione, in 30. tyrannis.

[d] Lib. 7. ad familiar. epist. 30. Vid. Macrob. lib. 2. Saturnal. cap. 3. et lib. 7. cap. 3.

ab angariis et vectigalibus, concessit: ut apud Josephum[e], videre licet; ut falli videatur idem, ut Hyrcano disjecta per Pompeium patriæ mœnia restituendi daretur potestas; statimque, Cæsare ex Syria recedente, Antipatrum strenue operi illi incubuisse. Quod enim ille subjicit senatusconsultum, neque ad hunc Hyrcanum, neque ad murorum Hierosolymitanorum restaurationem, quicquam spectat: ut supra ad mundi annum 3877. monuimus[f].

In hoc eodem quinto consulatu, anno Juliano secundo, in honorem Julii Cæsaris, legem ferente M. Antonio ejus in consulatu collega, Quintilis mensis Julius appellatus est; quod hoc mense ad quartum Idus Quintiles Julius procreatus esset[g]. Unde, quum sequente mense Sextili M. Brutus, prætor urbanus post cæsum a se Cæsarem ludos Apollinares edendos præscripsisset NONIS JULIIS, ad Atticum suum scribebat Cicero[h]: "Stomachari totum diem licet; quidquamne turpius, quam Bruto JULIIS?" atque de eo monitus ab illo ipse Brutus, sese scripturum aiebat, ut venationem quæ postridie ludos Apollinares futura esset, proscriberent III. ID. QUINTIL[i].

Cæsar Carthaginem et Corinthum, quæ prius uno tempore deletæ fuerant, (ut supra ad annum mundi 3858. dictum est) deductis eo Romanorum coloniis, instauravit[k]. Quod de Corintho Pausanias in Corinthiacis, de Carthagine etiam Solinus[l], et in fine Libycorum Appianus eatenus confirmant, quod inter eversam et restitutam Carthaginem annos centum et duos interjectos fuisse consentiant. Id enim temporis spatium ad præsentem hunc annum recta nos deducit: in quem et M. Antonii et P. Dolabellæ, a Solino hic nominatus, consulatus incurrit. Ut minus considerate Appianus a Cæsare Augusto has urbes restauratas fuisse significaverit.

[e] Lib. 14. antiquit. cap. 17.

[f] De quo et Salianus videndus, ad annum mundi 4007. num. 36, 37.

[g] Appian. bell. civil. lib. 2. pag. 494. Dio, lib. 44. Censorin. de die natali, cap. 9. et Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. 12.

[h] Cic. ad Attic. lib. 16. epist. 1. [i] Ibid. epist. 4.

[k] Dio, lib. 43. cum Strabone, lib. 8. pag. 381. et lib. 17. pag. 833. Capite 30.

Magna tum populum Romanum cupiditas Crassum amissumque cum eo exercitum ulciscendi, spesque debellandi Parthos, incessebat. Id igitur bellum Cæsari unanimi consensu decreverunt, summoque ad id studio sese comparaverunt. Ac præter cætera quæ ejus belli causa agebant, ut et administrorum copia Cæsari esset, et eo absente neque sine magistratibus urbs esset, neque si ipsa eos delegisset res ad motus intestinos rediret; magistratus jam ante ad totum triennium (tantum enim temporis Parthicæ expeditioni impendendum existimabant) constituere intenderunt. Horum dimidiam partem Cæsar, quod lege quadam (de qua consulendus Suetonius in Julio, capite quadragesimo primo,) ei concessum fuerat, reipsa autem omnes designabat[m].

Getas vero, sive Dacos, volens prior aggredi, præmisit trans sinum Adriaticum legiones sedecim, et equitum decem millia. Mox Parthis inferre bellum per Armeniam minorem, nec nisi ante expertos aggredi prælio statuit[n].

Ad bellum Syriacum contra Cæcilium Bassum gerendum, Cornificium Casar misit, Syriamque provinciam illi tribuit[o]. Sed, dum legiones ad eum perducerentur, cædes Cæsaris intervenit: post quam ea provincia P. Cornelio Dolabellæ consuli est assignata; (uti videbimus) Cornificio Africa vetere data[p].

Trium legionum quas Alexandriæ relinquebat curam et imperium Rufino liberti sui filio, exoleto suo, Cæsar demandavit[q].

Septimo Kalendas Februarias, Cæsar ovans ex monte Albano urbem ingressus est[r]. Decretum enim erat, ut ipse feriis Latinis peractis ita inveheretur[s].

Cum a sacrificio Latinarum revertentem et ex monte Albano in urbem descendentem, nonnulli regem salutavissent: indignante populo ille offensus, Cæsarem se non regem esse respondit. Ubi quum obticuissent cuncti,

[m] Dio, lib. 43.
[n] Sueton. in Julio, cap. 44. Appian. lib. 2. pag. 497.
[o] Cicero, lib. 12. ad familiar. epist. 18. et 19.
[p] Cicero, lib. 12. ad familiar. epist. 19. et 21. Appian. lib. 4. pag. 620, 621.
[q] Sueton. in Julio, cap. 75. [r] Inscript. Gruteri, pag. 297.
[s] Dio, lib. 44.

plane tristis dolensque transiit. Et cum quidam e turba statuæ ejus coronam lauream candida fascia (quod regium erat insigne) præligatam imposuisset: tribuni plebis Epidius Marullus et Cœselius Flavus coronam fasciæ detrahi, hominemque duci in vincula jusserunt. Cæsar vero dolens, seu parum prospere motam regni mentionem, sive, ut ferebat, ereptam sibi gloriam recusandi, tribunos graviter increpitos potestate privavit[t].

Lupercalibus (quæ decimo quinto Februarii die celebrata fuisse, vetus kalendarium indicat) ad Cæsarem sedentem in rostris, amictum toga purpurea, in sella aurea, coronatum, ipsius in consulatu collega M. Antonius, nudus inter Lupercos currens, supplex accessit, et diadema illi populi Romani nomine obtulit: quod bis ab eo capiti ipsius impositum Cæsar detraxit, et in sella reposuit. Responsoque dato, solum Jovem Romanorum regem esse, missoque in capitolium ad Jovem diademate, adscribi jussit in fastis: "Ad Lupercalia, C. Cæsari dictatori perpetuo M. Antonium consulem, populi jussu, regnum detulisse, Cæsarem uti noluisse." Unde in suspicionem venit, quasi ex composito id fecisset, regisque nomen adpeteret, sed ita ut cogi ad accipiendum id quodammodo vellet[u].

Rumor deinde quidam, sive verus, sive falsus, (uti fabulæ nonnunquam confingi solent) passim emanavit, pontifices quindecemviros dictos in libris Sibyllinis reperisse: vinci Parthos a Romanis posse, si rege duce bellum eis movissent, esse ipsis alioquin insuperabiles: indeque proximo senatu L. Cottam quindecemvirum sententiam dicturum, ut Cæsar rex appellaretur. Nonnulli vero jactabant, oportere eum Romanorum quidem dictatorem imperatoremque appellari, aut si quod nomen esset regio plausibilius: cæterarum vero gentium, quæ sub Romano es-

[t] Sueton. in Julio Cæsare, cap. 79. Plutarch. in eodem. Dio, lib. 44. cum Livio, lib. 116. et Appiano, lib. 2. bell. civil. pag. 495, 496.

[u] Sueton. in Julio Cæsare, cap. 79. Plutarch. in eodem. Dio, lib. 44. cum Livio, lib. 116. et Appiano, lib. 2. bell. civil. pag. 495, 496. Cicero in Philippica 2, 3. et 13. Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 56. Plutarch. in Antonio. Cassiodor. in chronico.

sent imperio, diserte regem nominari[x]. Quo referendum et Ciceronis illud, in libro secundo de divinatione: "Sibyllæ versus observamus, quos illa furens fudisse dicitur. Quorum interpres (L. Cotta) nuper falsa quædam hominum fama dicturus in senatu putabatur: eum, quem re vera regem habeamus, appellandum quoque esse regem, si salvi esse vellemus."

Curabat omnino Cæsar ut quamprimum exiret urbem, in qua laboraret invidia. Verum quatriduo ante diem profectioni destinatam a conjuratis confossus est[y]. In ea conjuratione fuisse amplius sexaginta conscios ferunt senatores equitesque Romanos[z]; cujus capita fuerunt M. Brutus, et C. Trebonius, et C. Cassius, et ex Cæsaris partibus Decimus Brutus[a]. Cum venisset igitur Cæsar in curiam, expeditionem Parthicam meditans; ibi in curuli sedentem eum senatus invasit: tribusque et viginti vulneribus occisus est[b], Idibus Martiis, ætatis anno quinquagesimo sexto[c].

Sic ille, qui signis collatis quinquagies dimicaverat, et undecies centum et nonaginta duo millia hominum præliis occiderat, referente Plinio[d], in eo senatu, quem majore ex parte ipse cooptaverat, in curia Pompeii, ante ipsius Pompeii simulachrum, tot centurionibus suis inspectantibus, a nobilissimis civibus, partim etiam a se omnibus rebus ornatis, trucidatus ita jacuit, ut ad ejus corpus non modo amicorum sed ne servorum quidem quisquam accederet[e].

P. Cornelius Dolabella, viginti quinque annos natus ab ipso Cæsare quum urbe esset abiturus, suo loco, in ejus anni reliquum consul designatus, quum fasces atque insignia corripuisset consularia, in medium progressus, authorem suæ dignitatis multis convitiis proscidit: et, ut qui-

[x] Sueton. in Julio Cæsare, cap. 79. Plutarch. in eodem; et Dio, lib. 44. Appian. pag. 497.

[y] Appian. pag. 497.

[z] Sueton. in Julio, cap. 80. Eutrop. lib. 6. fin. Oros. lib. 6. cap. 17.

[a] Liv. lib. 116.

[b] Liv. lib. 116. Florus, lib. 4. histor. Rom. cap. 2.

[c] Sueton. in Julio Cæsare, cap. 81. 88, 89. Plutarch. in eodem; et Appian. lib. 2. bell. civil. pag. 522.

[d] Lib. 7. cap. 25. [e] Cicero, lib. 2. de divinat.

dam produnt, rogationem tulit, ut in posterum, ea dies natalis urbis haberetur[f].

Post tertium a Cæsaris cæde diem, (ut in secunda Philippica habet Cicero) quum Liberalia agerentur, (ut ex libri decimi quarti ad Atticum epistola decima et decima sexta colligitur) id est, decimo sexto Kalendas Apriles in ædem Telluris senatu convocato, quum consul Antonius, Plancus et Cicero de præteritorum oblivione et concordia verba fecissent, ut injuriarum obliterata memoria pax inter cives constitueretur, atque ut Cæsaris acta rata essent, decretum est[g].

Atque illo primum die (ut est in prima Philippica) M. Antonius, depositis inimicitiis, Dolabellam collegam sibi in consulatu esse voluit: quanquam quum primum Cæsar ostendisset se, priusquam proficisceretur, consulem eum esse jussurum, acerrime illi sese opposuisset; ut in Philippica secunda ostendit Cicero, et Plutarchus in Antonio. Nam initio quidem statuerat ad consulatum non admittere, nondum ad eum pertinentem: sed ne seditionem moveret, collegam sibi esse jam passus fuit[h].

Sequente die senatus rursus conveniens, percussoribus Cæsaris provincias decrevit: M. Bruto Cretam, Cassio Africam, Trebonio Asiam, Cimbro Bithyniam, Decimo Bruto Galliam Circum-Padanam[i].

Ex his, priores duo prætores urbis erant: qui cum indecorum arbitrarentur ante magistratus exitum provincias ambitiose invadere, neque tutum sibi esse viderent urbanas administrare jurisdictiones; privati in Italia reliquum anni agere statuerunt. Quo intellecto, senatus præfecit eos frumento in urbem convehendo, usque ad tempus abeundi in provincias[k]; ut Brutus scilicet in Asia, Cassius in Sicilia frumentum emendum ad urbem mittendum curarent. Sed Cassius munus illud aspernatus est[l].

[f] Appian. lib. 2. pag. 505. et 509. cum Velleio Paterculo, lib. 2. cap. 58.

[g] Cicero, Philippica 1. Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 58. Plutarch. in Cicerone, Bruto, et Antonio. Appian. lib. 2. Dio, lib. 44.

[h] Dio, lib. 44.

[i] Plutarch. in M. Bruto.

[k] Appian. lib. 3. pag. 530.

[l] Cicero, ad Attic. lib. 15. epist. 9. 11, 12.

Excogitatum est a quibusdam, ut privatum ærarium Cæsaris interfectoribus ab equitibus Romanis constitueretur: id facile effici posse arbitrati sunt, si principes illius ordinis pecunias contulissent. Itaque appellatus est a C. Flavio Bruti familiari Atticus, ut ejus rei princeps esse vellet. At ille, qui officia amicis præstanda sine factione existimaret, semperque a talibus se consiliis removisset, respondit, siquid Brutus de suis facultatibus uti voluisset, usurum, quantum eæ paterentur: se neque cum quoquam de ea re collocuturum, neque coiturum. Sic ille consensionis globus hujus unius dissensione disjectus est[m].

In æde Castoris nominum literæ quædam Antonii et Dolabellæ consulum excussæ sunt: quibus utrisque alienationem a patria significatam fuisse dicit Julius Obsequens, in libro de prodigiis.

Consul Antonius collegæ suo Dolabellæ ut juveni ambitioso persuasit, peteret mitti se in Syriam et ad exercitum contra Parthos conscriptum. Perfecitque, ut populi suffragiis Syria illi obveniret provincia, simulque bellum Parthicum legionesque ad id destinatæ a Cæsare, una cum his quæ in Macedoniam præcesserant. Atque ipse deinde Macedoniam, exercitu ita denudandam, a senatu obtinuit[n].

Antonii potentiam metuens Cicero, statuit primum legatus in Syriam cum Dolabella proficisci[o]. Quarto Nonas Aprilis libera legatione concessa; ut, cum vellet, introire, exire, liceret[p]. Sed postea ab Hirtio et Pansa, consulibus in sequentem annum designatis, persuasus consilium mutavit: et, Dolabella omisso, æstatem Athenis agere decrevit[q], iter in Græciam suscepturus ante Olympia[r]. Hoc vero anno Olympias CLXXXIV. est acta.

Octavius, sexto postquam Apolloniam venerat mense, de Cæsaris avunculi cæde nuntio accepto, ex Epiro in Italiam transmisit: ubi Brundusii ab exercitu obviam pro-

[m] Corn. Nepos, in vita Attici.
[n] Appian. lib. 3. pag. 530, 531. et 550.
[o] Plutarch. in Cicerone. [p] Cic. ad Attic. lib. 15. epist. 11.
[q] Plutarch. in Cicerone.
[r] Cic. ad Attic. lib. 15. epist. 24. et lib. 16. epist. 7.

gresso tanquam Cæsaris filius exceptus, omni mora præcisa, idque eo magis, quod secum magnam vim pecuniæ militumque a Cæsare præmissam habebat, statim nomen Cæsaris assumpsit, hæreditatemque iniit. Atque ita Brundusii se in Juliam gentem adsciscens, pro Caio Octavio se Caium Julium Cæsarem Octavianum deinceps appellavit[s].

Ad hoc nomen mox, non aliter quam ad verum filium, undique magnus concursus fuit, partim amicorum Cæsaris, partim libertorum et mancipiorum; cum eisque militum etiam, vel qui apparatum et pecunias ferebant in Macedoniam, vel qui vectigalia pecuniamque aliam ex provinciis exactas portabant Brundusium. Ille tum multitudine ad se confluentium, tum Cæsarei nominis vulgo gratiosissimi existimatione factus auctior et confidentior, ad urbem iter fecit, cum haudquaquam contemnendo comitatu, in dies torrentis modo crescente[t].

Decimo quarto Kalendas Maii, Octavius Neapolim venit, ac postridie in Cumano M. Ciceronem invisit[u]: de quo ita Cicero ipse, in epistola ad Atticum decimo Kalendas conscripta[x]: "Nobiscum hic perhonorifice et amice Octavius: quem quidem sui Cæsarem salutabant, Philippus non." Neque enim placebat Atiæ matri Philippoque vitrico, adiri nomen invidiosæ fortunæ Cæsaris: ut apud Velleium Paterculum legimus[y].

Octavio adventanti Romam immanis amicorum occurrit frequentia: et, cum intraret urbem, solis orbis super caput ejus, curvatus æqualiter rotundatusque in colorem arcus, veluti coronam tanti mox viri capiti imponens, conspectus est. Ita Velleius[z]. Et Julius Obsequens, de prodigiis: "Quum hora diei tertia ingenti circumfusa multitudine Romam intraret, sol puri ac sereni cœli orbe modico inclusus, ex-

[s] Liv. lib. 117. Julius Obsequens, de prodigiis. Appian. lib. 3. pag. 531, 532. Dio, lib. 45.

[t] Appian. lib. 3. pag. 532, 533.

[u] Cic. lib. 14. ad Attic. epist. 10.

[x] Cic. lib. 14. ad Attic. epist. 12.

[y] Lib. 2. cap. 60. cum Suetonio in Octavio, cap. 8. et Appiano, lib. 3. pag. 532, 533.

[z] Lib. 2. cap. 59.

tremæ lineæ circulo, qualis tendi arcus in nubibus solet, eam circumscripsit." Varii nimirum coloris circulus, qualis esse in iride solet, orbem solis tunc ambiit: ut in Seneca[a], Plinio[b], Suetonio[c], Dione[d], et Orosio[e], videre licet.

Octavius accitos sub noctem amicos jussit universos mane sibi præsto esse in foro cum comitatu idoneo; ubi Caium fratrem Antonii, prætorem urbanum, accedens, ait se adoptionem accipere: qui mos Romanus est, adoptioni authoritatem prætoris interponere. Hoc verbo relato per scribas in acta publica, statim e foro Antonium consulem adiit[f]. Eum consul superbe excepit, (neque is erat contemptus, sed metus) vixque admisso in Pompeianos hortos loquendi secum tempus dedit[g].

Circenses neglecti sunt ludi, quos Palilibus, undecimo Kalendas Maii, in Cæsariis honorem celebrari decretum fuerat; quod de Hispaniensi ipsius victoria nuntius pridie illius diei Romam allatus fuisset[h]. Sed Quinctus et Lamia coronas ibi gesserunt, honoris Cæsaris causa[i].

Quum percussores Cæsaris, quibus provinciæ sorte contigerant, in eas amandarentur: (ut in libro quadragesimo quarto habet Dio:) C. Trebonius itineribus deviis in provinciam est profectus[k], Q. Philippo in Asiæ proconsulatu successurus[l]. Cum eo proquæstor ordinarius venit Patiscus: extraordinarius vero ad vectigalia in potestatem redigenda et cogendas pecunias a senatu in Asiam missus est P. Lentulus P. Lentuli Spintheris filius[m].

Undecimo Kalendas Junias, Trebonius Athenas venit; atque ibi Ciceronem adolescentem optimis studiis sub Cratippo operam dantem inveniens, utrumque in Asiam provinciam suam invitavit: ut ipse in literis ad patrem septimo

[a] Natural. quæstion. lib. 1. cap. 2.
[b] Lib. 2. cap. 28.
[c] In Octavio, cap. 95.
[d] Lib. 45.
[e] Lib. 6. cap. 20.
[f] Appian. lib. 3. pag. 534.
[g] Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 60.
[h] Dio, lib. 44, et 45.
[i] Cic. lib. 14. ad Attic. epist. 16. et 22.
[k] Cic. lib. 14. ad Attic. epist. 10.
[l] Lib. 13. ad familiar. epist. 73, et 74. collat. cum epist. 43, et 45.
[m] Lib. 12. ad familiar. epist. 14, 15.

Kalendas Junias datis narrat[n]; quibus et Cicero pater in libri decimi quinti ad familiares postrema respondit epistola.

Quarto Nonas Junias, lex lata est quæ earum rerum, quas Cæsar statuisset, decrevisset, egisset, consulibus cognitionem dedit[o].

Antonius, postquam ei acta Cæsaris inspicere exequique quæ is fieri jussisset mandatum fuit, libellis corruptis et pro arbitrio immutatis, quicquid ipsi libitum fuit tanquam ex Cæsaris præscriptis egit: civitatibus dynastisque ea ratione gratificans, et magnam pecuniæ vim sibi congerens. Non enim agros solum et vectigalia, sed libertatem etiam et jus Romanæ civitatis et alias immunitates vendebat ille; idque non tantum singulis, sed provinciis quoque totis et populis universis. Deque his omnibus toto capitolio tabulæ figebantur[p]; in quarum una civitates locupletissimæ Cretensium vectigalibus liberabantur; statuebaturque ne post M. Brutum proconsulem, esset Creta provincia[q]. Grandi quoque accepta pecunia, fixit Antonius legem quasi a Cæsare latam, qua Siculi facti sunt cives Romani[r].

Rex Dejotarus, simul-atque audivit Cæsaris interitum, res sibi ab illo ablatas suo marte recuperavit. Legati tamen ejus timidi et imperiti, sine reliquorum amicorum regis sententia, syngrapha sestertium centies Fulviæ uxori Antonii data, decretum in capitolio fixum obtinuerunt, quo a Cæsare ipso reddita illi omnia ridicule fingebantur[s].

Quum ludi victoriæ Cæsaris decimo tertio Kalendas Sextiles, ut ex vetere kalendario liquet[t], edendi essent; non audentibus facere quibus obtigerat id munus, Octavius edidit[u], quum eorum apparandorum curam C. Matio viro doctissimo commisisset: qui minus id probanti Cice-

[n] Cic. lib. 12. ad familiar. epist. 16. [o] Id. ad Attic. lib. 16. epist. 18.

[p] Cicero, in Philippica 2. et lib. 12. ad familiar. epist. 1. Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 60. Plutarch. in Antonio. Appian. lib. 3. pag. 529. Dio, lib. 44.

[q] Cicero, in Philippica 2. et lib. 12. ad familiar. epist. 1.

[r] Cicero, lib. 14. ad Attic. epist. 12.

[s] Cicero, lib. 14. ad Attic. epist. 12. et in 2. Philipp.

[t] Gruteri inscript. pag. 133. [u] Sueton. in Octav. cap. 10.

roni[w] hanc sui facti rationem reddit: "Ludos[x], quos Cæsaris victoriæ Cæsar adolescens fecit, curavi. At id ad privatum officium, non ad statum reipublicæ pertinebat. Quod tamen munus et hominis amicissimi memoriæ atque honoribus præstare, etiam mortui, debui: et optimæ spei adolescenti, ac dignissimo Cæsari, petenti negare non potui."

Atque huc Dionis illa in libro quadragesimo quinto sunt referenda: "ἱερομηνίαις τισὶν ἐπινικίοις ἰδίαν ἡμέραν ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἐβουθύτησαν. Supplicationibus quibusdam ob victorias die peculiari nomini ipsius dicato sacrificatum est." Cumque prius decretum fuisse, et Appianus in libro bellorum civilium secundo[y], et in libro quadragesimo tertio ipse confirmet Dio; ut publice solennibus sacris celebrarentur dies quibus victorias adeptus fuerat; in unum hunc diem sacris ipsius ἐπινικίοις dicatum omnium simul victoriarum ab eo reportatarum conjecta videtur fuisse commemoratio. Pharsalicæ enim, reliquarum omnium celeberrimæ, diem in fastis non fuisse peculiariter signatum, Lucani illud in libro septimo indicat:

> Tempora signavit leviorum Roma malorum,
> Hunc voluit nescire diem.

M. Brutus et C. Cassius Trebonium in Asia, et Tullium Cimbrum in Bithynia clam per literas monuerunt, ut occulte pecunias colligerent, et de exercitu dispicerent[z]. Quibus auscultans Cimber, etiam classem comparavit[a]. Ebriosus nimirum ille Cimber: quem in seipsum ita jocatum fuisse, in epistola octogesima tertia refert Seneca: "Ego quemquam feram, qui vinum ferre non possum?"

Cæsar Octavianus annos undeviginti natus, exercitum privato consilio et privata impensa comparavit: ut ipse in breviario rerum suarum, Ancyrano marmori insculpto,

[w] Lib. 11. ad familiar. epist. 27. et lib. 15. ad Attic. epist. 2.
[x] In dicti libri 11. epist. 28.
[y] Pag. 494.
[z] Appian. lib. 3. pag. 529, 530.
[a] Cassius, ad Ciceron. lib. 12. ad familiar. epist. 13.

indicat[a]; ante diem nonum Kalendas Octobris scilicet, quo annum ætatis vicesimum ille est ingressus. Nam ante Antonii ex urbe discessum, qui sequente Octobri contigit, Ciceronis et aliorum qui Antonium oderant opera senatui commendatus, gratiam popularem ipse institit colligere, et milites ex coloniis cogere[b]; sibique et reipublicæ vires contra Antonium paraturus, deductos in colonias veteranos excitavit[c]: de quo Florus: "Octavius Cæsar ætate et injuria favorabilis, et nominis majestate quod sibi induerat, revocatis ad arma veteranis, privatus (quis crederet?) consulem aggreditur." Ita ille, libri quarti capite quarto; ubi tamen intra decem et octo annos illum fuisse, non recte statuit: ut nec Dio, qui octodecim annorum tum fuisse scribit, quum Cæsaris nomen assumpsit hæreditatemque iniit[d]. Neque etiam satis accurate vel a Seneca[e], "duodevicesimum egressus annum," vel a Velleio Paterculo "decimum nonum annum ingressus" ille fuisse dicitur: "Caius Cæsar," inquit hic, "decimum nonum annum ingressus, mira ausus, ac summa consecutus, privato consilio, majorem senatu pro republica animum habuit[f]." Quum enim exercitum comparare cœpit, decimum nonum ætatis annum ille fere exegerat; et ab eo tempore usque ad ejus excessum, anni numerantur septem et quinquaginta; quot et principatui ipsius assignat Maximus monachus in computo.

Hic pavefactus Antonius, venit cum eo in colloquium in capitolio; et reconciliati sunt. Ea nocte Antonio per quietem dextera manus fulmine visa est icta: et post paucos dies delatum ad eum est, Cæsarem insidias ipsi parare. Cumque purganti se Cæsari illi non crederet; simultas exarsit de integro inter eos vehemens[g].

Antonius, majoribus hic ratus sibi opus fore copiis, nec ignarus Macedonicas legiones tum virtute præstare, tum numero (erant enim sex) eisque adjunctam magnam manum sagittariorum et armaturæ levis ac velitum, equitatum

[a] Inscript. Gruteri, pag. 230.
[b] Plutarch. in Antonio.
[c] Liv. lib. 117.
[d] Lib. 45. pag. 271.
[e] Lib. 1. de clementia, cap. 9.
[f] Lib. 2. cap. 61.
[g] Plutarch. in Antonio.

præterea cæterumque apparatum absolutissimum, qui videbatur deberi Dolabellæ propter decretum ei bellum Parthicum, quando Cæsar contra Parthos paraverat; cogitavit eas ad se pertrahere: quia propter propinquitatem statim trajecto mari supero poterant adesse in Italia. Cumque falsus repente sparsus esset rumor, Getas audita morte Cæsaris incursionibus vastare Macedoniam; Antonius a senatu exercitum petiit, quo de hostibus pœnas sumeret: dicens Macedonicum illum exercitum a Cæsare contra Getas paratum fuisse priusquam Parthos aggredi statuisset, et pacata esse impræsentiarum omnia circa limitem Parthicum. Tandemque, Dolabellæ unam legionem se traditurum pactus, imperator Macedonicarum copiarum electus est[h]. Et lege de permutatione provinciarum per vim lata obtinuit; ut Macedoniam, quæ Marco Bruto sorte obtigerat provincia, frater ipsius Caius Antonius sibi vindicaret; Galliam vero Cis-Alpinam, Decimo Bruto assignatam, ipse consul Marcus Antonius, una cum Macedonico illo exercitu qui Apolloniam a Cæsare præmissus fuerat, consequeretur[i].

Legiones Alexandrinas in armis esse: Bassum e Syria arcessi, Cassium expectari, ferebatur[k].

Instante ludorum tempore, quos editurus erat ædilis Critonius, Cæsar Octavianus patri sellam auream atque coronam parabat: id quod illi ex senatusconsulto in perpetuum ludis omnibus decretum fuerat. Cumque Critonius negaret se passurum honorari Cæsarem in iis ludis quos ipse sumptu suo faceret; Cæsar illum ad Antonium duxit, ut consulem: consul ad senatum super ea re se dixit relaturum. Cæsar indignatus, "Refer," inquit: "ego interim sellam proponam." Id Antonius exasperatus prohibuit: nec hoc contentus, prohibuit etiam ludis proxime secutis, quos Cæsar ipse celebrabat in honorem Veneris Genitricis institutos, quando ædes ei in foro et forum ipsum a patre dedicatum est. Quod Antonii factum exceptum est publico odio[l].

[h] Appian. lib. 3. pag. 541, 542.
[i] Dio, lib. 45. cum Livio, lib. 117. et Appiano, lib. 3. pag. 543. 545, 546.
[k] Cicer. ad Attic. lib. 15. epist. 13. [l] Appian. lib. 3. pag. 543, 544.

Ad sextum Kalendas Octobris, in veteris kalendarii fragmento marmoreo[m], habetur annotatum: VENERI. GENETRICI. IN. FORO. CÆSAR. Eo igitur die Octavianus ludos institutos ob perfectionem fani Veneris, quos vivo adhuc Cæsare quidam sese celebraturos receperant sed tunc negligebant, ipse suis sumptibus, tanquam ad se ratione generis pertinentes, ad captandam populi gratiam fecit[n]. Quos dum ille ederet; cometam repente emersisse docet Seneca[o], Suetonius[p], et Plinius[q], ubi de eo ipsius Octaviani hæc verba refert: "In ipsis ludorum meorum diebus, sidus crinitum per septem dies, in regione cœli quæ sub septentrionibus est, conspectum. Id oriebatur circa undecimam horam diei, clarumque et omnibus terris conspicuum fuit. Eo sidere significari vulgus credidit Cæsaris animam inter deorum immortalium numina receptam: quo nomine id insigne simulachro capitis ejus, quod mox in foro consecravimus, adjectum est." Quod et in nummis quibusdam conspicitur post excessum ejus signatis, cum inscriptione DIVI JULII: et in illo Virgiliano est significatum[r], "patriumque aperitur vertice sidus."

3961. Septimo Idus Octobris Antonius Brundusium venit, profectus obviam legionibus Macedonicis quatuor, (e quinque) quas sibi conciliare pecunia cogitabat[s]: quasque a senatu populoque Romano adversus Getas ei datas, ipse transvexit in Italiam[t].

Eodem Octavianus et suos cum pecuniis, qui sibi illos milites conducerent, præmisit[u]. Ipse vero properavit in Campaniam; veteranos a patre in colonias deductos ad suam militiam revocaturus. Moxque primum ad se pellexit Calatiæ veteranos, dein Casilini, ex utroque latere Capuæ positos: et repræsentatis in singulos quingentis

[m] Inscript. Gruter. pag. 135. fin. collat. cum integro altero, pag. 133.
[n] Dio, lib. 45.
[o] Natural. quæstion. lib. 17. cap. 17.
[p] In Julio, cap. 88.
[q] Lib. 2. cap. 25.
[r] Æneid. 8.
[s] Cicero, lib. 12. ad familiar. epist. 23. cum Appian. lib. 3. pag. 552. 554. et Dione, lib. 45. pag. 276. editionis Græco-Latinæ Hanoviensis.
[t] Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 61. cum Appiano, lib. 3. pag. 543. et 546. et 558. fin.
[u] Dio, lib. 45. pag. 276. editionis Græco-Latinæ Hanoviensis.

denariis (quos Appianus et Dio drachmas, Græco more, reddiderunt) contraxit circiter decem millia virorum, neque justa armatura instructorum, neque digestorum in militares ordines; omnes sub uno signo ductans tanquam satellitium[x]. Atque his deinceps Evocatorum nomen est inditum: quod impetrata missione militiæ, rursus ad eam vocati fuerint[y].

Brundusii interim quatuor Macedonicæ legiones incusantes Antonium ob cessationem in persequendis Cæsaris percussoribus, sine acclamationibus deduxerunt eum ad tribunal; quasi rationem audituri ante omnia. Id silentium ille iniquo animo ferens, non continuit se quin eis exprobraret ingratitudinem, non agnoscentibus quanto præstaret in Italiam ire quam in Parthiam, nec ullum signum grati animi edentibus. Præterea querebatur, quod missos ab adolescente petulante (sic enim appellabat Cæsarem) concordiæ turbatores non adducerent ad ipsum: se tamen eos inventurum; exercitum vero ducturum ad decretam sibi provinciam, fortunatam illam Galliam, et præsentium unicuique centum drachmas sive denarios daturum. Hæc in promittendo parcitas risu excepta est: quem quum moleste ferret, aucto tumultu deserebatur[z].

Quum Antonius a tribunis seditiosos expetisset, ex militari disciplina sorte duxit decimum quemque: nec tamen in hos omnes, sed in partem tantum animadvertit, putans se eos territurum paulatim[a]; atque in hospitis tectis Brundusii in sinu, non modo avarissimæ sed etiam crudelissimæ uxoris, Fulviæ delectos Martiæ legionis centuriones trucidavit[b].

Hoc facinore irritatos milites ubi videre Cæsariani qui ad eos corrumpendos missi fuerant, libellos spargebant per exercitum, pro Antonii sordibus et crudelitate revocantes

[x] Cicero, lib. 16. ad Attic. epist. 8. et Philipp. 3. Vellei. Paterc. lib. 2. cap. 61. Appian. lib. 3. pag. 552, 553.

[y] Ser. Galba, ad Ciceron. in lib. 10. ad familiar. epist. 30. Dio, lib. 45. pag. 276. et lib. 55. pag. 565.

[z] Appian. lib. 3. pag. 554. cum Dione, lib. 45. pag. 276. et Cicerone, lib. 16. ad Attic. epist. 8.

[a] Appian. lib. 3. pag. 554, 555.

[b] Cicero, Philipp. 3. 5. et 13. Dio, lib. 45. pag. 276.

superioris Cæsaris memoriam, et ad junioris liberalitatem invitantes. Quorum indicibus quum consul magna præmia proposuisset, celatoribus contra interminatus esset pœnam; nemine prodito, ægre ferebat, quasi exercitus eos tegeret[c].

Quum Cæsar Octavianus ad res gerendas accessisset, plebemque sibi devincire institisset; M. Brutus et C. Cassius, simul spe popularis reipublicæ status tenendi abjecta, simul Cæsarem metuentes, ex Italia solverunt; Athenasque delati, magnifice fuerunt accepti. Ita Dio[d]. Eosdem, quum superior esse cœpit Antonius, provinciarum quæ iis datæ erant a consulibus desperatis rebus, in exilium profectos fuisse, scribit in Attici vita Cornelius Nepos; et " nunc metuentes arma Antonii, nunc, ad augendam ejus invidiam, simulantes se metuere; testatos edictis, libenter se vel in perpetuo exilio dum reipublicæ constaret concordia, nec ullam belli civilis præbituros materiam," Italia profectos fuisse, narrat Velleius Paterculus[e].

Quum alii ad Octaviani partes, alii ad Antonii discederent, atque exercitus venales tanquam sub hasta pluris licitanti addicerent se: Brutus Italiam statuit relinquere, ac per Lucaniam pedestri itinere Eleam ad mare venit; indeque solvens, Athenas profectus est. Ubi Theomnestum Academicum et Cratippum Peripateticum, Mitylenæum, audiens, unaque cum his vacans literis, omnino feriari videbatur et otiari: cum in occulto tamen pararet bellum[f]. Cassii vero classem paucis post diebus Brutum consequutam fuisse, in Philippica decima indicat Cicero.

Brutus et Cassius Macedoniam atque Syriam, ut sibi priusquam Antonio Dolabellæque assignatas, per vim invadere statuerunt. Quod consilium postquam detectum est, Dolabella properavit in Syriam, obiter invisurus Asiam, ut inde pecunias colligeret. Sic Appianus, de bellis civilibus libro tertio[g]. Putabat enim ille (ut et, ante eum, Florus[h],) Bruto Macedoniam et Cassio Syriam a Julio

[c] Appian. lib. 3. pag. 555.
[d] Lib. 47. pag. 338, 339.
[e] Lib. 2. cap. 62.
[f] Plutarch. in M. Bruto.
[g] Pag. 541.
[h] Lib. 4. cap. 7.

Cæsare, antequam ab his ipsis occideretur, decretas fuisse; earumque a consulibus postea ipsis ademptarum loco, minores alias concessas esse provincias, Cyrenem et Cretam insulam, vel, ut alii produnt, has ambas Cassio, Bruto vero Bithyniam: atque his contemptis, illos exercitum ac pecunias collegisse, animo invadendi Syriam et Macedoniam[i].

Verum a Julio Cæsare Syriam Cornificio fuisse destinatam, ex Cicerone: et quarto post cædem illius die Bruto Cretam, Cassio Africam a senatu fuisse decretam, ex Plutarcho supra audivimus. Indeque in Philippica undecima de Bruto, Cicero: "Neque enim est in provinciam suam Cretam profectus: in Macedoniam alienam advolavit;" et de Cassio: "Naturæ legi paruit, cum est in Syriam profectus: alienam provinciam, si homines legibus scriptis uterentur; his vero oppressis, suam, lege naturæ." Utrumque etiam provincias sine ullo senatusconsulto aut authoritate publica occupavisse, confirmat Velleius Paterculus[k]: et de utroque, apud Athenienses diversantes, ita scribit Dio[l]: "Quum audirent Cæsarem augeri, Creta ac Bithynia (eo enim missi erant) neglecta, quod eas sibi provincias non magnopere profuturas judicarent, ad occupandas Syriam ac Macedoniam animum adjecerunt; nihil quidem ad eos pertinentes, sed quod eo tempore pecunia copiïsque florebant."

Dolabella, itinere per Achaiam, Macedoniam et Thraciam facto, tardius in Asiam venit. In Achaia vero milites atque equites habens, Veteri Antistio occurrit; qui, dimisso exercitu (quo adversus Cæcilium Bassum nuper usus fuerat) ex Syria erat reversus; ubi quodvis adire periculum ille maluit, quam videri aut coactus esse pecuniam aut Dolabellæ dare, aut libenter dedisse[m].

Kalendis Novembribus literæ Ciceroni ab Octaviano sunt redditæ: quibus consultabat, utrum Romam cum quatuor millibus veteranorum proficisceretur, an Capuam

[i] Appian. lib. 3. pag. 527. 530, 531. 533. 536. 550. et lib. 4. pag. 622.
[k] Lib. 2. cap. 62. Lib. 47. pag. 339.
[l] Dio, lib. 47. pag. 344. et Brutus lib. Ciceronis ad Brut. epist. 11.

teneret et Antonium venientem excluderet: an iret ad tres legiones Macedonicas, quæ iter secundum mare superum faciebant, quas congiarium ab Antonio accipere nolentes suas sperabat futuras[m]. Centurias Capuæ dinumeravit Octavius[n]. Iter faciens in Samnium, venit Cales: mansit Theani. Municipiorum mirifica erat ἀπάντησις, et cohortatio. Romam venit cum manu magna[o].

Ibi ad plebem, sibi in hoc a Canutio, tribuno plebis, paratam, progressus, memoriam patris sui multis apud eos verbis renovavit, et res ab eo egregie gestas recensuit: de se quoque multa modeste dixit, Antonium accusavit, milites qui se essent secuti laudavit; quod ad auxilium urbi ferendum adessent, seque ad id delegissent, ac per se universis hæc significarent. Laudatus hinc, partim propter alium apparatum, partim etiam propter militem illum numerosum quem secum habebat, in Hetruriam profectus est, militum ibi quoque cogendorum causa[p].

Hoc tempore M. Cicero Marco filio, Athenis annum jam audienti Cratippum, (non nunc primum eo missum, ut Dio[q] innuit) tres illos egregios de Officiis libros dicavit[r]. Extantque filii ad Tironem scriptæ literæ[s]: in quibus, de convictoribus suis agens; Bruto, inquit, "ego locum in proximo conduxi, et, ut possum, ex meis angustiis illius sustento tenuitatem. Præterea declamitare Græce apud Cassium institui: Latine autem apud Brutum exerceri volo. Utor familiaribus, et convictoribus, quos secum Mitylenis Cratippus adduxit, hominibus et doctis et illi probatissimis."

Ad hanc tenuitatem redactus Brutus, præter Ciceronem, cæteros quoque Romanos adolescentes, qui Athenis operam dabant literis, sibi adjunxit. Herostratum in Macedoniam, ad conciliandos eos qui præerant exercitibus, misit. Cumque accepisset navigia Romana argento onusta dirigere Athenas cursum ex Asia, et prætorem iis

[m] Cic. lib. 16. ad Attic. epist. 8.
[n] Ibid. epist. 9.
[o] Cic. ad Attic. lib. 16. epist. 11.
[p] Dio, lib. 45. pag. 276.
[q] Lib. 45. pag. 277.
[r] Lib. 16. ad Attic. epist. 11.
[s] Lib. 16. ad familiar. epist. 21.

navibus advehi probum virum et sibi familiarem, occurrit ei circa Caryston, et ad tradenda sibi induxit navigia[s].

Huic Brutus, Sami natalem suum celebrans, splendidius epulum paravit. Ibi, postquam ad compotationes ventum est, cœperunt pro Bruti victoria et populi Romani libertate facere libamina. Tum Brutus, grandiore accepto poculo, hunc versum sine ulla evidente causa voce alta pronuntiavit:

> Ἀλλά με μοῖρ' ὀλοὴ, καὶ Λητοῦς ἔκτανεν υἱός·
>
> Sed me sors misera et Latonæ perdidit infans.

Quæ exclamatio pro cladis omine est habita: quum ad novissimum in Philippis pugnam processurus, signum militibus daret ille Apollinem[t].

Inde πεντήκοντα μυριάδας Antistius, ex illa pecunia quam portabat in Italiam, impertiit: ut eo in loco Plutarchus scribit. Vicies sestertium Latinus interpres reddidit: quantam ei summam Veterem Antistium "ultro et pollicitum esse et dedisse ex sua pecunia," agnoscit ipse Brutus, in epistola qua hunc Romam jam ad petitionem præturæ profecturum Ciceroni commendat[u]. Pompeium Atticum quoque abjecto Bruto Italiaque cedenti sestertium centum millia munere misisse, eidemque Epiro absentem trecenta jussisse dari; apud Cornelium Nepotem, in vita Attici, legimus.

In Piræeo deinde Cassius et Brutus distracti, alter in Syriam, alter in Macedoniam perrexit[x]. Cassius, ut prohiberet Syria Dolabellam[y], Brutus, ut Græciam Macedoniamque sibi adjungeret[z]. Et sine authoritate publica provincias exercitusque occupantes, et, ubicumque ipsi essent, prætexentes esse rempublicam; pecunias, quæ ex transmarinis partibus Romam a quæstoribus deportabantur, a volentibus acceperunt[a].

Cassius in Asiam, anticipato Dolabella, ad Trebonium

[s] Plutarch. in M. Bruto.
[t] Plutarch. in M. Bruto; cum Appiano, lib. 4. pag. 668.
[u] Cic. lib. ad Brut. epist. 11.
[x] Plutarch.
[y] Cicero, Philippic. 11.
[z] Dio, lib. 47. pag. 339.
[a] Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 62.

proconsulem trajecit: acceptaque ab eo pecunia, permultos sibi equites ex iis qui a Dolabella in Syriam præmissi fuerant, (quos Cassio se primum tradidisse jactat P. Lentulus Asiæ quæstor extraordinarius, in literis ad Ciceronem[b];) multosque item alios Asianos et Cilices adjunxit. Tum Tarcondimotum ac Tarsenses ad societatem secum ineundam compulit, et hos quidem invitos; nam adeo Cæsari priori ac ejus gratia etiam posteriori favebant, ut urbem suam pro Tarso Juliopolin vocaverint[c].

Brutus quoque, postquam ab Apuleio copias quantas tum ille habebat accepit, et in numerato circiter sedecim talentum millia, quæ ex tributis ac vectigalibus Asiæ collecta acceperat a Trebonio, venit in Bœotiam[d]. Deinde milites collegit: partim ex Pompeianis, quos a Pharsalica pugna per Thessaliam vagantes tunc reperit; partim ex iis qui cum Dolabella ex Italia profecti, ob morbum relicti vel ab ordinibus dilapsi fuerant. Equites insuper quingentos Cinnæ, quos in Asiam ducebat ad Dolabellam, ademit[e]. Quo spectat illud de Bruto Ciceronis, in Philippica undecima: "Legiones conscripsit novas, excepit veteres: equitatum ad se abduxit Dolabellæ, atque eum nondum parricidio (Trebonii) oblitum, hostem sua sententia judicavit; nam ni ita esset, quo jure equitatum a consule abduceret?"

His instructus Brutus, sub prætextu reipublicæ et suscepti contra M. Antonium belli, nullo omnino labore Græciam, in qua nihil admodum militum erat, occupavit[f].

Hinc Demetriadem profectus, magnam armorum vim Cæsaris dictatoris jussu ad bellum Parthicum paratorum, quæ deportabantur ad Antonium, in suam redegit potestatem[g].

In Macedoniam autem venit eo ipso tempore, quo C. Antonius, M. Antonii consulis frater, eodem recens per-

[b] Cic. lib. 12. ad familiar. epist. 14. [c] Dio, lib. 47. pag. 342.
[d] Appian. lib. 4. pag. 632. cum Dione, pag. 339.
[e] Plutarch. et Dio, pag. 339.
[f] Dio, pag. 339. cum Livio, lib. 118.
[g] Plutarch. et Appian. lib. 3. pag. 567.

venerat, ac Q. Hortensius Macedoniæ proconsul discessum parabat: neque ibi tamen admodum laborabat, quum et Hortensius statim se cum eo conjungeret, et Antonius prohibitus (Romæ tum rerum potiente Cæsare) quicquam eorum agere quæ summi essent magistratus, nihil virium haberet[h].

Delectus vero habitus in Macedonia fuerat summo Q. Hortensii studio et industria. Legio quam L. Piso ducebat, legatus Antonii, Ciceronis filio (quem Athenis secum Brutus in Macedoniam adduxit) se tradidit. Equitatus, qui in Syriam ducebatur bipertito, alter eum a quo ducebatur reliquit in Thessalia, (ut dictum est) seseque ad Brutum contulit: alterum in Macedonia Cn. Domitius adolescens a legato Syriaco abduxit[i].

Audiens Brutus evestigio pergere C. Antonium ad copias quas Dyrrachii et Apolloniæ Gabinius habebat, et eum prævertere cupiens, repente iter fecit per loca aspera et multam nivem, longeque præcurrit eos qui prandium suum ferebant. Ut prope Dyrrachium venit, est ex labore et algore bulimia correptus: quod mali apprehendit fere et pecudes et homines, quum per nivem lassescunt. Ejus necessitate intellecta, accurrerunt a statione hostes ipsi, cibumque et potum attulerunt. Pro quo beneficio Brutus, ubi deditum est ei oppidum, non in hos modo, sed ipsorum etiam causa clementem præbuit se in omnes[k]. P. autem Vatinius, qui Illyriis finitimis præerat, inde profectus Dyrrachium prior occupaverat, Bruto in tota dissensione civili adversarius. Sed propter morbum a militibus contemptus, iis ad Brutum transeuntibus, Dyrrachii portas illi aperuit et exercitum tradidit[l].

Quum Dolabellæ in Syriam pateret via certa, neque longa; cum legione præmisso Marso Octavio, senatore quidem, sed egente, qui popularetur agros et vexaret urbes, in Asiam irrupit alienam provinciam, ubi nulla belli erat suspicio[m].

[h] Dio, pag. 339. cum Cicerone, in Philippic. 10.
[i] Cicero, Philipp. 10.
[k] Plutarch.
[l] Dio, pag. 339. cum Cicerone, in 10. Philippica, et Livio, lib. 118.
[m] Cicero, Philipp. 11.

Eo venientem neque Pergamus neque Smyrna voluit recipere: forum tantum extra mœnia illi præbitum est, tanquam consuli. Cumque iratus ille Smyrnæ oppugnationem frustra tentasset, Trebonius proconsul Asiæ, qui urbes Bruti et Cassii receptaculo muniebat, pollicitus est se in Ephesum eum intromissurum: mandavitque suis ut consulem illuc proficiscentem ex intervallo sequerentur[n].

Secutæ postea sunt collocutiones familiarissimæ cum Trebonio: complexusque summæ benevolentiæ falsi indices extiterunt in amore simulato[o]. Quo tamen ita deceptus est Trebonius, ut is summam sibi Dolabellæ benevolentiam polliceretur, ejus militibus alimenta ultro daret, ac cum eo citra omnem metum convictum haberet[p].

In Ægypto Ptolemæus junior, ætatis annum decimum quintum agens, a sorore eademque conjuge sua Cleopatra, veneno sublatus est; anno regni sui quarto, et Cleopatræ, a morte patris Auletæ, octavo[q].

M. Antonius consul, Brundusio Romam reversus, cum edixisset ut adesset senatus frequens ante diem octavum Kalendas Decembres eumque diem obire neglexisset; in ante diem quartum Kalendas distulit, tumque in capitolio adesse eum jussit[r].

Interim legiones Antonii Macedonicæ, euntes in Cis-Alpinam Galliam, tumultuatæ sunt: spretisque legatis sibi præfectis, complures ad Cæsarem transiverunt[s]. Legio Martia universa, sublatis signis ad eum se conferens, Albæ constitit. Eamque imitata quarta legio, duce L. Egnatuleio quæstore, ad Cæsarem pariter transiit[t]. His Cæsar acceptis quum, sicut prioribus, argentum divisisset, multos etiam reliquorum ad se pertraxit: elephantisque An-

[n] Appian. lib. 3. pag. 542.
[o] Cicero, Philipp. 11.
[p] Dio, lib. 47. pag. 344.
[q] Joseph. antiqu. lib. 15. cap. 4. et libro secundo contra Apion. pag. 1366. Porphyr. in Græc. Euseb. Scaligeri, pag. 226.
[r] Cicero, Philipp. 3.
[s] Dio, lib. 45. pag. 276.
[t] Dio, lib. 45. pag. 276. Cicero, Philip. 3, 4, 5, 11. 13. cum lib. 11. ad familiar. epist. 7. Liv. lib. 117. Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 6. Appian. lib. 3. pag. 556.

tonii subito omnibus potitus est, quum in eos dum præter-agerentur incidisset[u].

Ingressurus ad senatum Antonius (in capitolio, die præstituto congregatum) ut quereretur de Cæsaris conatibus, in aditu curiæ de legionum defectione nuntium accepit: quo ille territus, ne verbum quidem ausus est in senatu facere de Cæsare; cum de eo tamen constituisset ad senatum referre, scriptamque attulisset consularis quidam sententiam, qua Cæsarem hostem judicaret[x]. Eodemque ipso die facta est vespertina provinciarum in sequentem annum inter Antonii amicos sortitio; sic, ut quæ cuique apta esset ea cuique obveniret[y].

Mox ex urbe discedens, Albam properavit; verbis (ut posse se putabat) Martiæ legionis milites, ibi considentes, ad officium reducturus. Sed quum peteretur telis e mœnibus, aliis agminibus viritim quingentos misit denarios: quas vero circa se habebat copias bellico apparatu Tibur, indeque Ariminum duxit, in primo aditu Galliæ Cis-Alpinæ; habens legiones Macedonicas tres (jam enim et reliquum earum venerat) et veteranorum unam, cum solitis eas sequi auxiliis, præterea prætorianos cum tironibus[z].

Decimum Brutum, qui Gallia Cis-Alpina ut sua provincia cedere nolebat, Mutinæ inclusum obsedit Antonius[a]. Ei, licet e patris percussoribus uni, tempori serviens auxilium tulit Cæsar Octavianus[b]; cui, præter duas illas fortissimas quæ ad eum transierant legiones Macedonicas, et unam tironum, duæ aliæ veteranorum erant legiones, licet non integræ, sed suppletæ ex tironibus. Cumque eum proprætorem creare vellet exercitus, honorem oblatum recipere noluit: sed donativi largitate mercenarios suos devinxit; alteros quingentos denarios duabus Macedonicis legionibus (ludicra pugna coram ipso decertantibus) viritim distribuens, et si certamine opus foret, quinquies millenos victoribus pollicitus[c]. De his Cicero, in Philippica

[u] Dio, lib. 43. pag. 276.
[x] Cicer. Philipp. 3. 5. et 13. et Appian. lib. 3. pag. 556.
[y] Cic. Philipp. 3.
[z] Appian. lib. 3. pag. 556.
[a] Appian. lib. 3. pag. 556. 558.
[b] Dio, lib. 45. pag. 277.
[c] Appian. pag. 557, 558.

decima: "Veterani primi Cæsaris authoritatem secuti conatum Antonii repulerunt: post ejusdem furorem Martia legio fregit, quarta afflixit."

Romæ cum neuter consulum adesset (Dolabellam enim Antonius in Syriam præmiserat, ipseque Mutinam tum circumsidebat) senatum adesse ad decimum tertium Kalendas Januarias edixerunt. Quo die M. Cicero, tertia oratione Philippica habita, suasit ut quæ Octavianus contra Antonium egerat confirmarentur, Mutinensibus, legioni Martiæ et quartæ, et militibus veteranis qui ad eum transierant, laudes et præmia decernerentur: atque ut non Decimus Brutus solum, sed cæteri etiam, sortitionis illius Antonianæ nulla ratione habita, provincias suas retinerent, neque cuiquam traderent, nisi qui ex senatusconsulto successisset. Factoque in ejus sententiam senatusconsulto, progressus in concionem, quid in senatu actum esset, quarta Philippica populo exposuit[d].

Kalendis Januariis, quibus A. Hirtius et C. Pansa consulatum inierunt, Cicero, oratione Philippica quinta in senatu habita, bello Antonium persequendum, et iis qui rempublicam adversus eum defendebant honores decernendos esse suasit. Postridie C. Cæsari Octaviano imperium extraordinarium (ut in Philippica undecima Cicero appellat) a senatu datum est, cum consularibus ornamentis, et lictoribus atque insignibus prætoriis: ut comparato a se exercitui pro prætore præesset, et una cum consulibus Decimo Bruto contra Antonium opem ferret; adjectumque, ut senator esset, atque inter quæstores et consulares sententiam diceret: utque consulatum decem annis prius, quam legibus permissum esset, petendi jus haberet. Equestri quoque statua aurata senatus eum honoravit: quæ in rostris posita, ætatem ejus scriptura indicabat. Eodemque senatusconsulto est decretum, ut pecunias, quas militibus dederat, ex ærario (quia pro republica eos, privato licet consilio, conduxisset) reciperet: et donativum, quantum ipse duabus legionibus Macedonicis post victoriam se daturum pollicitus est, publice daretur; ut-

[d] Cic. Philipp. 3. 5. et 6. initio: cum lib. 11. ad familiar. epist. 6. et lib. 12. epist. 22. Dio, lib. 45. pag. 277.

que illis legionibus, atque aliis militibus qui a Cæsare conducti fuerant, perfecto hoc bello vacatio militiæ daretur, statimque agri dividerentur[e].

Etsi vero Octaviano proprætoris dignitas, quam ab exercitu prius sibi oblatam accipere noluerat, a senatu fuerit concessa, et ut pari cum consulibus jure haberet in bello administrando imperium: clam tamen consulibus mandatum datum est, ut duas legiones Macedonicas rebus gerendis aptissimas ab illo distraherent. Summa enim consiliorum erat, ut superato Antonio, et debilitato Octaviano, sublatisque Cæsarianis omnibus, ad tractationem reipublicæ Pompeiani revocarentur. Quod Octaviano Pansa consul moriturus postea detexit[f].

Ubi tamen Octavianus quæ decreta essent comperit, et honores oblatos accepit, et gavisus est: idque eo magis, quod quum habitum ac potestatem prætoriam acciperet, Spoleti sacrificanti primo potestatis suæ die, duodecim victimarum jecinora duplicia, sive replicata intrinsecus ab ima fibra, apparuissent; essetque responsum, duplicaturum intra annum imperium. Id vero ægre ferebat, quod legati ad Antonium mittebantur, quodque hyemis prætextu bellum neque serio neque statim a consulibus gerebatur. Unde et ipse quoque Foro Cornelii in otio hyemare coactus est[g].

Ex Julii Cæsaris parricidii reis, primus luit pœnas, Dolabellæ fraude Smyrnæ occisus, Caius Trebonius consulari imperio provinciam Asiam obtinens: vir adversus merita Cæsaris ingratissimus, particepsque cædis ejus a quo ipse in consulare provectus fastigium fuerat[h]. Noctu enim Dolabella Smyrnam ingressus, proconsulem cepit; et verborum contumeliis laceratum Samiario exuli tradidit: qui, quæstione habita publicæ pecuniæ, vinculis, verberibus, eculeo torsit miserum, idque per biduum.

[e] Cicero, Philipp. 5. et lib. ad Brutum, epist. 15. Liv. lib. 118. Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 81: Sueton. in Octavio, cap. 10. Plutarch. in Antonio. Appian. lib. 3. pag. 559, 560. Dio, lib. 46. pag. 310.

[f] Appian. lib. 3. pag. 574, 575.

[g] Dio, lib. 46. pag. 314. cum Julio Obsequente, de prodigiis; et Plinio, lib. 11. cap. 37.

[h] Cicero, Philipp. 11, et 12. Strabo, lib. 14. pag. 646. Vellei. Patercul. lib. 2.

Post cervicibus caput abscidit, idque fixum gestari jussit in pilo: reliquuum corpus tractum atque laceratum abjecit in mare. Hæc in Philippica undecima Ciceronis est narratio: illi quæ apud Appianum extat, et jussu Dolabellæ, quum primum in Asiam trajecisset et consulatum adhuc gereret, perpetratum hoc homicidium tradit, longe præferenda.

Interfecti caput ad Cæsaris statuam Dolabellam projecisse, scribit Dio: in sella prætoria, in qua ille solebat jus reddere, proponi jussisse, refert Appianus. Sed milites, inquit ille, et lixæ (irati ut conjurationis participi, et quia dum Cæsar occideretur Antonium sermone circa curiæ fores distinuerat) tum reliquum ejus corpus variis affecerunt contumeliis, tum caput per vias lapide stratas sibi invicem pro pila mittentes per ludibrium ita contriverunt ut non appareret facies. Multas vero Smyrnæ urbis partes a Dolabella tunc dejectas fuisse, affirmat Strabo.

Occupata a Dolabella Asia, P. Lentulus quæstor extraordinarius multam pecuniam et magna præsidia ad Cassium celeriter misit, ut Syriam occuparet: ipse in proximam provinciam Macedoniam ad M. Brutum se contulit; id agens, ut, per quos celerrime posset, Asia provincia vectigaliaque recuperarentur. Quod ille ipse in duabus epistolis significat, altera publice ad senatum, altera privatim ad M. Ciceronem missa[j]; ubi et filium ipsius se tum videre non potuisse narrat, quod jam in hyberna cum equitibus is profectus fuisset.

In Asiæ provincia teterrime se gessit Dolabella[k]: correptis Romanorum vectigalibus, et civibus Romanis omnibus crudelissime denudatis ac divexatis[l]. Urbes novis tributorum exactionibus gravavit: classemque a Rhodiis, Lyciis, Pamphyliis, Cilicibusque per L. Figulum mercede conduxit[m].

cap. 69. Appian. lib. 3. pag. 542, 543. et lib. 4. pag. 624. Dio, lib. 47. pag. 344. Oros. lib. 6. cap. 8.

[j] Lib. 12. ad famil. epist. 14. et 15.

[k] Cic. lib. ad Brutum: epist. 3. et 4. ear. quæ a Germanis sunt additæ.

[l] P. Lentulus: apud Cic. lib. 12. ad familiar. epist. 15.

[m] Appian. lib. 4. pag. 624.

Rhodii, de agris quos in continente habebant timentes, (*ut ipsi dicebant*) duas legationes ad Dolabellam miserunt: et quidem novo exemplo, contra leges ipsorum, prohibentibus iis qui tum magistratus gerebant[n]. Quem tamen a Rhodiis exclusum fuisse, scripsit M. Brutus[o].

Legatus Dolabellæ A. Allienus, post interitum Trebonii ad eum *profectus est*[p]. Eum ille in Ægyptum ad Cleopatram *reginam* misit: quæ Dolabellæ favens, propter con*suetudinem* quam cum superiore Cæsare habuerat, per Allienum quatuor legiones ad eum misit, (Pompeii Crassique cladis reliquias, aut ex eorum numero qui Cæsare discedente apud Cleopatram remanserant;) et classem paratam habebat ad ferendum auxilium, quæ tum per adversas tempestates navigare non poterat[q].

Quum in Syria "Q. Cæcilii Bassi, privati illius quidem, sed fortis et præclari viri, robustus et victor exercitus (ut *in oratione undecima Philippica, hoc anno habita, Cicero loquitur*) aliquandiu prævaluisset:" Statio Murco in auxilium Q. Marcius (non, ut Appiano, Minutius) Crispus proconsul (ut in Philippica undecima eum appellat Cicero) vocatus e Bithynia (cui ex Julii Cæsaris decreto, a senatu comprobato, post Tullium Cimbrum ille præerat; licet Cimber ex M. Antonii, ut videtur, sortitione eam provinciam hoc etiam anno retinere conatus fuerit) tribus agminibus suis cum tribus Murci conjunctis, Bassi duo agmina (*τάγματα* Straboni, *τέλη* Appiano dicta: nam unicam tantum legionem constituisse, ex Cassii ad Ciceronem literis constat[r],) obsidione pressit[s]. Ille vero Apameæ adeo obstinate duorum Romanorum exercituum obsidionem sustinuit, ut non prius in illorum potestatem pervenerit, quam impetratis quas ipse volebat conditionibus ultro se dederet[t]. Quum enim supervenisset cum suis copiis C. Cas-

[n] P. Lentulus: apud. Cic. lib. 12. ad familiar. epist. 15.
[o] Cicer. lib. ad Brut. epist. 3. et 4. ear. quæ a Germanis sunt additæ.
[p] Cicero, in Philipp. 11.
[q] Appian. lib. 3. pag. 576. lib. 4. pag. 623. et 624. fin. et lib. 5. pag. 675.
[r] Cicer. lib. 12. ad familiar. epist. 11. et 12.
[s] Appian. lib. 3. pag. 576. et lib. 4. pag. 623. Dio, lib. 47. pag. 343.
[t] Strabo, lib. 16. pag. 752. fin.

sius, ultro a Murco et a Marcio et ab exercitu ipso arcessitus, ut in literis ad Ciceronem M. Brutus refert[u]: Cassio nolebat Bassus legionem suam tradere. Et nisi milites invito eo legatos ad Cassium misissent, clausam Apameam tenuisset, quoad vi esset expugnata: ut ad Ciceronem scribit ipse Cassius[x].

Cassius vero Basso et Murco inter se conciliatis Apameam obsidione liberavit: et tam obsessis illis duobus agminibus, quam sex aliis, a quibus oppugnata illa fuerant, in suas partes pertractis, imperatoria sumpsit insignia et proconsulari potestate illis præfuit[y].

Ab hoc enim tempore proconsulis titulum sibi assumpsit ipse; ut ex inscriptionibus literarum ejus ad Ciceronem liquet[z]: licet in suis ad eum literis titulum illum Cicero non adscribat[a], utpote a senatu nondum illi attributum; utut aliter Appianus senserit[b].

Quum uno loco cum his omnibus copiis castra Cassius locasset, repente magna vis aquæ de cœlo decidit; aprique omnibus portis simul in castra irruentes, omnia quæ in ipsis erant confuderunt ac conturbarunt: adeo ut quidam ex iis potentiam ejus subitam, ac paulo post interitum adventurum præsagierint[c].

His vero copiis auctus Cassius, continuo omnes urbes Syriæ gloria rerum ibi in quæstura sua (post Crassi interitum ante decennium) a se gestarum cæteraque nominis claritate adductas, in suam potestatem sine ullo labore redegit[d]; easque obeundo, arma et milites sibi comparabat, atque gravia exigebat tributa[e]. Syriam cum tribus exercitibus, qui in eadem provincia erant, in potestatem suam eum redegisse, Livius[f]; et decem legiones in eo tractu sui juris fecisse, scribit Velleius Paterculus[g].

[u] Cic. lib. ad Brut. epist. 5.
[x] Id. lib. 12. ad familiar. epist. 12.
[y] Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 69. Joseph. lib. 1. belli, cap. 9. et lib. 14. antiquit. cap. 18. Appian. lib. 3. pag. 576. et lib. 4. pag. 623. et Dio, lib. 47. pag. 343.
[z] Cic. lib. 12. ad familiar. epist. 11. et 12.
[a] Cic. lib. 12. ad familiar. epist. 7, 8, 9, 10.
[b] Lib. 3. pag. 576. et lib. 4. pag. 623.
[c] Dio, lib. 47. pag. 343.
[d] Id. ibid. pag. 339. et 343.
[e] Joseph. lib. 14. cap. 18.
[f] Lib. 121.
[g] Lib. 2. cap. 69.

M. Brutus, expeditione adversus C. Antonium Apolloniam cum septem cohortibus tenentem suscepta, literas publicas de rebus a se in Græcia et Macedonia gestis Romam misit: quibus in senatu a Pansa consule recitatis, et oratione Philippica decima a Cicerone ibi habita, senatusconsultum est editum, ut Brutus proconsul Macedoniam, Illyricum, totamque Græciam obtineret[h].

Trebonii reliquiis Romam allatis cognitisque ludibriis quibus affectus erat, senatus Dolabellam hostem judicavit[i]; die iis, qui cum eo erant, præstituto, ante quem ab ejus amicitia discederent, aut ipsi quoque hostium loco essent[k].

Postridie, cum in senatu ageretur de imperatore deligendo qui Dolabellam bello persequeretur, L. Cæsar censuit, P. Servilio hoc bellum extra ordinem mandandum esset; aliis nonnullis placuit, ut consules Dolabellæ persequendi causa Asiam et Syriam sortirentur. Cicero, oratione Philippica undecima habita, in Dolabellam (quondam generum suum; sed cum quo paulo ante discessum ex Italia gravissimas inimicitias susceperat) acerrime primum invectus, belli adversus eum partes C. Cassio mandandas esse suasit. Cujus sententiam Scaliger in Eusebianis animadversionibus[l], ut exemplum senatusconsulti de imperio Cassii, non recte proposuit. Nam ne ea sententia in senatu valeret, Pansam consulem vehementer obstitisse, in literis ad Cassium ipse testis est Cicero[m]: ista etiam de se in iisdem adjiciens: "Promisi et prope confirmavi, te non expectasse nec expectaturum decreta nostra: sed te ipsum tuo more rempublicam defensurum. Et quamquam nihildum audieramus, nec ubi esses, nec quas copias haberes: tamen sic statuebam, omnes, quæ in istis partibus essent opes, copiasque tuas esse; per teque Asiam provinciam confidebam jam reipublicæ recuperatam."

[h] Cicero, lib. 12. ad familiar. epist. 7, 8, 9, 10. cum Appian. lib. 3. pag. 567. et lib. 4. pag. 622. et 632.

[i] Cicero, Philipp. 11. Liv. lib. 119. Appian. lib. 3. pag. 566. Oros. lib. 6. cap. 8.

[k] Dio, lib. 47. pag. 344.

[l] Ad numerum 1973.

[m] Lib. 12. ad familiar. epist. 7.

Cum igitur Romæ non sciretur, jam a Cassio Syriam obtineri; bellum contra Dolabellam consulibus omnino, si præsentia contra M. Antonium negotia confecissent, mandatum est: ac, ne interim Dolabellæ vires augerentur, finitimarum nationum præfectis negotium est datum[n]. Asiæque procuratio P. Lentulo Spintheri, consulibus consentientibus, est continuata, proquæstoris simul et proprætoris titulum jam obtinenti: ut in literis ipsius ad Ciceronem post mortem Pansæ et Hirtii (quam ille tamen tum ignorabat) exaratis videre licet.

Edito hoc adversus Dolabellam decreto, ad Hirtium consulem et Cæsarem proprætorem a M. Antonio hæ datæ sunt literæ; a Cicerone in Philippica decima tertia recitatæ et refutatæ.

ANTONIUS HIRTIO ET CÆSARI.

" Cognita morte C. Trebonii, non plus gavisus sum, quam dolui. Dedisse pœnas sceleratum cineri atque ossibus clarissimi viri, et apparuisse numen deorum intra finem anni vertentis (unde non multo ante Idus Martias, quæ cædem Julii Cæsaris proxime sunt subsecutæ, interemptum fuisse Trebonium colligimus) aut jam soluto supplicio parricidii aut impendente, lætandum est. Hostem judicatum hoc tempore Dolabellam eo quod sicarium occiderit; et videri chariorem populo Romano filium scurræ (Trebonium) quam Caium Cæsarem, patriæ parentem, ingemiscendum est. Acerrimum vero est te, Aule Hirti, ornatum beneficiis Cæsaris, et talem ab eo relictum qualem ipse miraris, et te, o puer, qui omnia ejus nomini debes, id agere ut jure damnatus sit Dolabella, et ut veneficus hac liberetur obsidione: ut quam potentissimus sit Cassius atque Brutus. Nimirum eodem modo hæc adspicitis ut priora. Castra Pompeii senatum appellatis; victum Ciceronem ducem habuistis. Macedoniam munitis exercitibus. Africam commisistis Varo bis capto. In Syriam Cassium misistis. Cascam tribunatum gerere

[n] Dio, lib. 47. pag. 344.

passi estis; vectigalia Juliana Lupercis ademistis; veteranorum colonias, deductas lege et senatusconsulto, sustulistis; Massiliensibus jure belli adempta reddituros vos pollicemini. Obliti estis, neminem Pompeianum, qui vivat, tenere lege Hirtia dignitates. Apuleiana pecunia Brutum subornastis. Securi percussos Pætum et Menedemum, civitate donatos, et hospites Cæsaris laudastis. Theopompum, nudum, compulsum a Trebonio confugere Alexandriam, neglexistis. Ser. Galbam eodem pugione succinctum in castris videtis. Milites aut meos, aut veteranos contraxistis, tanquam ad exitium eorum, qui Cæsarem occiderunt; et eosdem nec opinantes ad quæstoris sui aut imperatoris aut commilitonum suorum pericula impulistis. Denique quid non aut probavistis, aut fecistis? quid faciat si reviviscat Cneius Pompeius ipse? aut filius ejus si domi esse possit? postremo negatis pacem posse fieri, nisi aut emisero Brutum, aut frumento juvero; quid? hoc placetne veteranis istis quibus adhuc omnia integra sunt? quoniam vos assentationibus et venenatis muneribus venistis. At militibus inclusis opem fertis; nihil moror eos salvos esse, et ire quo lubet, si tamen patiuntur eum perire qui meruit. Concordiæ factam esse mentionem scribitis in senatu, et legatos esse consulares quinque; difficile est credere eos qui me precipitem egerint, æquissimas conditiones ferentem, et tamen ex his aliquid remittere cogitantem, putare aliquid moderate aut humane esse facturos; vix etiam verisimile est, qui judicaverint hostem Dolabellam ob rectissimum facinus, eosdem nobis parcere posse, idem sentientibus. Quamobrem vos potius animadvertite, utrum sit elegantius, et partibus utilius, Trebonii mortem persequi, an Cæsaris; et utrum sit æquius, concurrere nos quo facilius reviviscat Pompeianorum causa toties jugulata, an consentire ne ludibrio simus inimicis; quibus utri nostrum ceciderint, lucro futurum est; quod spectaculum adhuc ipsa fortuna vitavit, ne videret unius corporis duas acies, lanista Cicerone, dimicantes: qui usque eo felix est, ut iisdem ornamentis deceperit vos, quibus deceptum Cæsarem gloriatus est. Mihi quidem constat, nec meam contumeliam, nec meorum ferre: nec deserere partes quas Pompeius odivit, nec veteranos sedibus suis moveri

pati, nec singulos ad cruciatum trahi, nec fallere fidem quam dedi Dolabellæ; nec Lepidi societatem violare, piissimi hominis, nec Plancum prodere participem consiliorum. Si me rectis sensibus euntem Dii immortales, ut spero, adjuverint, vivam libenter; sin autem aliud me fatum manet, præcipio gaudia suppliciorum vestrorum; namque si victi Pompeiani tam insolentes sunt, victores quales futuri sint, vos potius experiemini. Denique summa judicii mei spectat huc, ut meorum injurias ferre possim, si aut oblivisci velint ipsi fecisse, aut ulcisci parati sint una nobiscum Cæsaris mortem. Legatos venire non credo; bellum quo veniat: cum venerint, quæ postulent, cognoscam."

Quum missi ad Antonium legati a senatu de pace parum ad eam componendam valerent; hoste eo judicato, populus Romanus universus (etiam ii, qui non proficiscebantur in bellum) saga sumpsit: delectuque militum in tota Italia habito, A. Hirtii consulis et C. Cæsaris proprætoris adversus eum exercitus missi sunt[o]. A qua adversus M. Antonium suscepta expeditione, Cæsaris Octaviani principatum deduxisse videntur Eusebius et Cassiodorus; annos quinquaginta sex cum mensibus sex illi assignantes.

Caius Antonius, prælio cum Cicerone filio M. Bruti duce ad Byllidem commisso, victus est: ejusque milites paulo post et se et ipsum Bruto dediderunt. Antonium vero Brutus secum diu honorifice habuit; usque eo, ut magistratus insignia illi non adimeret[p].

M. Brutus a Vatinio, cui ex senatusconsulto in Illyrici provincia successit, tres legiones Illyricas accepit: præter unam, quam Caio Antonio in Macedonia abstulit, et quatuor alias, quas ipse collegerat. Ita in universum octo legiones habuit; et in eis multos ex veteranis C. Cæsaris. Adhæc multitudo equitum aderat, velites quoque et sagit-

[o] Cicero, Philipp. 6. 10. et 13. Liv. lib. 118. Appian. lib. 3. pag. 567. Dio, lib. 46. pag. 311, 312.

[p] Plutarchus in M. Bruto.

tarii: laudansque Macedonas, ad morem Italicum eos exercuit[q].

Ad hunc modum colligenti milites ac pecunias casus quidam e Thracia se obtulit. Polemocrati reguli cujusdam uxor, cæso ab inimicis marito, filio puero metuens, ad Brutum profecta, et filium ei commendavit, et mariti thesauros tradidit. Ille puerum Cyzicenis alendum commisit, donec plus otii haberet ad reducendum in paternam regiam: in his thesauris miram invenit auri argentique copiam, unde numisma signavit[r].

C. Cassius, Syria occupata, in Judæam contendit; quod eo progredi milites a Cæsare in Ægypto relictos audiret. Eos vero Judæosque nullo cum negotio sui juris fecit[s]. Allienum enim Dolabellæ legatum, cum quatuor legionibus ex Ægypto reversum, in Palæstina ex improviso circumvenit, coegitque suis partibus accedere, non ausum quatuor suas opponere octo legionibus illius. Atque ita præter opinionem duodecim in universum potitus est: auctus etiam nonnullis Parthorum equitibus sagittariis. Apud eam enim gentem in præclara existimatione fuit, jam inde ex quo Crassi quæstor visus est eis imperatore ipso prudentior[t].

Simul ac legiones Cassius accepit, quas A. Allienus eduxerat ex Ægypto, de copiis suis ad Ciceronem hasce scripsit literas[u], Nonis Martiis, ex castris Tarichæis in Galilæa, datas.

C. CASSIUS PROCOS. M. TULLIO CICERONI S. P. D.

"Si vales, bene est: ego quidem valeo. In Syriam me profectum esse scito ad L. Murcum et Q. Crispum imperatores. Viri fortes, optimique cives, postea quam audierunt quæ Romæ gererentur, exercitus mihi tradiderunt:

[q] Appian. lib. 4. pag. 632, 633.
[r] Ibid. pag. 633.
[s] Dio, lib. 47. pag. 343.
[t] Appian. lib. 3. pag. 576. et lib. 4. pag. 623, 624.
[u] Cic. lib. 12. ad familiar. epist. 11, 12.

ipsique mecum una fortissimo animo rempublicam administrant. Item legionem, quam Q. Cæcilius Bassus habuit, ad me venisse scito. Quatuor legiones, quas A. Allienus ex Ægypto eduxit, traditas ab eo mihi esse scito. Nunc te cohortatione non puto indigere, ut nos absentes, remque publicam, quantum opus est, defendas. Scire te volo, firma præsidia vobis senatuique non deesse, ut optima spe et maximo animo rempublicam defendas. Reliqua tecum aget L. Carteius familiaris meus. Vale. Data Nonis Martiis, ex castris Taricheis."

Secundum hæc, Bassum et Crispum, reliquosque qui sub se militare nollent, nulla injuria affectos Cassius dimisit: Statio autem Murco et eam dignitatem, cum qua ad ipsum venerat, integram reliquit, et classem præterea commisit. Ita Dio[x]; licet Crispum firmiter illi adhæsisse, ex ipsius Cassii ad Ciceronem literis constet[y].

A Judæa septingenta talenta argenti (non auri; ut in capite quadragesimo quinto historiæ Judaicæ, Arabice in Bibliis polyglottis Parisiensibus editæ, legitur) Cassius exegit. Antipater vero res ubique turbatas videns, et minas Cassii veritus, partem ejus pecuniæ duabus filiis suis cogendam commisit, partem Malicho Judæo male erga ipsum affecto, partem quibusdam aliis. Et primus quidem Herodes ex Galilæa parte sua centum talenta afferens, maximam apud Cassium gratiam iniit. Prudens enim videbatur consilium, jam tum Romanorum *alieno* sumptu captare benevolentiam. Sub aliis autem procuratoribus ipsæ civitates vænum dabantur una cum suis habitatoribus: quarum quatuor erant præcipuæ, Gophna, Emmaus, Lydda et Thamna; nam earum plebes Cassius hastæ subjecit. Adeo autem exacerbatus erat, ut etiam Malichum interfecturus fuerit, nisi Hyrcanus, per Antipatrum centum talentis de suo missis, furorem ejus leniisset[z].

Cæsar Octavianus bellum adversus Antonium sibi demandatum tertio mense confecit[a]; quod cum ab eo, annum agente vicesimum, fortissime circa Mutinam adminis-

[x] Lib. 47. pag. 343.
[y] Cic. lib. 12. ad fam. epist. 11, et 12.
[z] Joseph. lib. 1. belli, cap. 9. et lib. 14. antiquit. cap. 18.
[a] Sueton. in Octav. cap. 10.

tratum esset, Decimus Brutus obsidione est liberatus, et Antonius turpi ac nuda fuga coactus deserere Italiam[b]. De quo prælio videndus in Philippica decima quarta Cicero, et Ser. Galba, qui prælio interfuit, in literis ad eundem[c]: in quarum initio, decimo septimo Kalendas Maii gestum illud fuisse indicat. Ut triduo post Mutinensem victoriam Cæsaris Octaviani principatum auspicati illi fuisse videantur, qui annos illi quinquaginta sex, menses quatuor et diem unum tribuerunt: ut apud Theophilum Antiochenum videre licet, libro tertio ad Autolycum; et Clementem Alexandrinum, libro primo Stromatum, si librarii apud eum error corrigatur, qui numerum annorum μτ pro ντ ibi apposuit.

A. Hirtius consul (belli Alexandrini et Africani a Julio Cæsare gesti descriptor) in prælio illo cecidit: alter consul Pansa post paucos dies ex vulnere mortem obiit[d]. Unde hoc versu annum suum natalitium et Tibullus designavit[e], et Ovidius[f]:

Quum cecidit fato consul uterque pari.

Consulum occisorum uterque exercitus Cæsari paruit[g].

Adversus Cæsarem, qui solus e tribus ducibus supererat, senatus parum gratus fuit: qui Decimo Bruto, obsidione Mutinensi a Cæsare liberato honore triumphi decreto, Cæsaris militumque ejus mentionem non satis gratam habuit[h]. Legati quoque ad Cæsaris exercitum missi jubebantur, summoto eo, milites alloqui. Sed non fuit tam ingratus exercitus, quam fuerat senatus. Nam, cum eam injuriam dissimulando Cæsar ferret, negavere milites sine imperatore suo ulla se audituros mandata. Quin et legiones ipsi, quas habebat, haud dubie ademissent; nisi veriti fuissent de hoc palam decernere, quod studia militum in Cæsarem non ignorarent[i].

[b] Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 61. [c] Cic. lib. 10. ad familiar. epist. 30.
[d] Cicero, lib. 12. ad familiar. epist. 25. Dec. Brutus, ibid. lib. 11. epist. 9. Liv. lib. 119. Vellei. Paterc. lib. 2. cap. 61. &c.
[e] Lib. 3. eleg. 5. [f] Trist. lib. 4. eleg. 10.
[g] Eutrop. lib. 7. Oros. lib. 6. cap. 18.
[h] Liv. lib. 119. Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 62.
[i] Patercul. lib. 2. cap. 62. Dio, lib. 46. pag. 317, 318.

Dolabellam Tarsenses in Ciliciam, Laodiceni in Syriam, ultro accersierunt[k].

Dolabella Asiam relicturus, quinque cohortes misit in Chersonesum: a M. Bruto, qui quinque legiones, optimum equitatum, maxima auxilia habebat, nullo ibi negotio occupandas[l]. Ipse vero terrestri itinere cum duabus legionibus ex Asia profectus est: L. Figulo cum classe eum subsequente[m].

Quinto Kalendas Maias, cum in senatu de iis, qui hostes judicati erant, bello persequendis sententiæ dicerentur; ut Cassius persequeretur Dolabellam, tribunus plebis Servilius dixit. Cui cum esset assensus Cicero, decrevit hoc amplius; ut M. Brutus, si arbitraretur utile fore eque republica esse, bello Dolabellam persequeretur. Quod totum senatus ipsius Bruti reliquit judicio; ut faceret, quod sibi maxime conducere reipublicæ videretur. De Cassii enim copiis nihil adhuc sciebatur: neque ab ipso ullæ literæ adhuc Romam pervenerant[n]. De qua mora videndus ipse Cassius; in literis ad Ciceronem[o].

In Ciliciam veniens Dolabella, Tarsum per spontaneam deditionem recepit; et Cassii quædam præsidia, quæ Ægis erant, vicit[p].

Erat tum in Palæstina Cassius[q]; unde ad Ciceronem secundas ille literas scripsit, datas Nonis Maiis, ex castris[r]; in quibus de rerum suarum statu scribens: "Exercitus," inquit, "omnes qui in Syria fuere teneo. Habui paullulum moræ, dum promissa militibus persolvo. Nunc jam sum expeditus." Deinde, ut militum itemque imperatorum Murci et Crispi dignitatem, quantum in se esset, tueretur Ciceronem hortatur; subdit: "Literis scriptis, audivi, Dolabellam in Ciliciam venisse cum suis copiis. Proficiscar in Ciliciam: quid egerim, celeriter ut scias, dabo operam. Ac velim, ut meremur de republica, sic felices simus."

[k] Cassius Parmens. ad Ciceron. lib. 12. ad famil. epist. 13.
[l] Cic. lib. ad Brutum; epist. 2. dat. 12. vel. 14. Kalend. Mai.
[m] Appian. lib. 4. pag. 624.
[n] Cic. lib. ad Brutum: epist. 5.
[o] Id. lib. 12. ad familiar. epist. 12.
[p] Dio, lib. 47. pag. 344.
[q] Id. ibid.
[r] Cicero, lib. 12. ad familiar. epist. 12.

Discedente ex Judæa Cassio, Malichus insidiatus est Antipatro: per hujus mortem Hyrcani dominationi securitatem se paraturum existimans. Cujus consilia sentiens Antipater, ultra Jordanem profectus, copias colligebat tum ex indigenis tum ex Arabibus. Verum Malichus vir callidus inficiabatur insidias; dejerans apud Antipatrum et filios, quod Phasaelo Hierosolymorum præsidium tenente, Herode vero habente armorum custodiam, ne in mentem quidem sibi unquam tale aliquid venerit. Et reconciliatus est Antipatro, Murco Syriæ præsidente: qui postquam intellexit res novas in Judæa molitum Malichum, minimum abfuit, quin eum interficeret; quem tamen Antipatri precibus donavit incolumem[s].

Cassius et Murcus, coacto exercitu, Herodem totius Cœle-Syriæ ducem fecerunt, attributis ei navalibus, equestribus, et pedestribus copiis: regnum etiam Judææ illi polliciti, post finitum bellum quod tum gerebant contra Antonium et juniorem Cæsarem[t].

Cassius plurimos in Syria tyrannos constituit. Marion quoque Tyriorum tyrannus ab eo relictus per Syriam tyrannidem exercuit: dispositisque in ea præsidiis, etiam in Galilæa contermina tres arces occupavit[u].

Dolabellam a Tullio et Dejotaro cæsum fugatumque fuisse, ad Satrium legatum C. Trebonii scripsit Cythereus quidam: cujus Græcam ea de re epistolam ad Ciceronem misit M. Brutus, decimo septimo Kalendas Junias[x]. Sed falsus ille rumor fuit.

Dolabella enim ex Asia in Ciliciam trajiciens, inde in Syriam abiit: ubi ab Antiochia rejectus est, præsidio urbem defendente[y]. Conatus autem aliquoties vi introire, repulsus semper est cum magno suo detrimento. Itaque centum circiter amissis, ægrisque compluribus relictis, noctu Antiochia profugit Laodiceam versus. Ea nocte omnes fere milites quos ex Asia conscripserat ab eo discesserunt. Ex his, ad Antiochiam redierunt, et se iis tradiderunt qui a Cassio relicti urbi illi præerant: cæteri

[s] Joseph. lib. 14. cap. 18.
[t] Id. ibid. cap. 19.
[u] Joseph. lib. 1. belli, cap. 10. et lib. 14. antiquit. cap. 21.
[x] Lib. ad Brut. epist. 6.
[y] Dio, lib. 47. pag. 344.

per Amanum in Ciliciam descenderunt; ex quo numero circiter triginta in Pamphyliam venerunt, qui nunciatum fuisse dicebant, Cassium cum suis omnibus copiis quatridui iter a Laodicea abfuisse, tum cum Dolobella eo tenderet[z].

Edoctus igitur Dolabella de Cassii copiis, Laodiceam urbem sibi amicam pervenit: sitam in peninsula, et qua continentem spectat munitam, ad mare vero portum habentem, ad commeatus abunde convehendos idoneum, nec minus ad securum abitum quandocunque liberet navigare[a]. Eam absque omni oppugnatione Dolabella cepit; oppidanis se ob favorem, quo priorem Cæsarem prosecuti fuerant, dedentibus[b].

Hierosolymis, quum apud Hyrcanum Antipater epularetur, Malichus corrupto pincerna regio veneno e medio tollendum curavit; et assumpta armatorum manu, civitatis gubernacula suscepit. Indignantibus vero Antipatri filiis Phasaelo et Herode, Malichus strenue pernegavit omnia. Et Herodes quidem confestim volebat patris mortem ulcisci, et cum exercitu Malichum aggredi: sed Phasaelo grandiori magis placuit dolo circumvenire hominem, ne videretur civile bellum incipere. Itaque accepta Malichi satisfactione, simulavit se credere, non esse illum paternæ cædis conscium: seque vertit ad excolendum monumentum quod patri struxerat[c].

Interim Herodes veniens Samariam, eamque nimis afflictam offendens, refovere eam cœpit, et jura reddendo controversias civium dirimere. Non multo autem post instante Hierosolymis festo Pentecostes, et ipse venit in urbem cum militibus. Quum Malichus metuens, Hyrcano suasit ne eum intrare permitteret: id quod Hyrcanus fecit, nefas esse dicens sanctis populi ceremoniis profanam turbam superinducere. At Herodes contempta obnunciatione noctu urbem ingressus est, et Malichum vehementer perterruit. Qui solitarum artium non immemor, palam

[z] P. Lentulus: ad Ciceron. lib. 12. ad famil. epist. 15.
[a] Appian. lib. 4. pag. 624. [b] Dio, lib. 47. pag. 344.
[c] Joseph. lib. 14. cap. 19.

lachrymabundus conquerebatur de Antipatri tanquam amici interitu; clam vero parabat sibi satellitium. Quare visum est Herodis amicis simulationem hanc non coarguere; sed ad vitandam suspicionem vicissim comiter tractare Malichum. Attamen Cassio de patris morte Herodes per literas significavit: et ille, qui non ignorabat mores Malichi, rescripsit ut ulcisceretur parentis injuriam; clam etiam mandavit tribunis apud Tyrum agentibus, ut adessent Herodis justis conatibus[d].

In Gallia, quarto Kalendas Junias, M. Lepidus cum M. Antonio se conjunxit[e].

P. Lentulus, provinciæ Asiæ proquæstor et proprætor extraordinarius, quum M. Brutum tardius in Asiam venturum animadverteret, et Dolabella Asia jam excessisset, quam primum ex Macedonia ad officium suum revertendum sibi esse existimavit: ut reliqua vectigalia exigeret, et quam deposuit pecuniam colligeret et Romam mitteret. Interim cum per insulas in Asiam naviganti nunciatum illi esset, classem Dolabellæ in Cilicia (al. Lycia) esse, Rhodiosque naves complures instructas et paratas in aqua habere: cum iis navibus, quas aut secum adduxerat, aut comparaverat Patiscus proquæstor Asiæ ordinarius, Rhodum revertit; confisus senatusconsulto quo hostis Dolabella judicatus, et fœdere quod cum Rhodiis renovatum fuerat. Sed tantum abfuit, ut illorum præsidio proquæstores suam firmarent classem, ut etiam a Rhodiis urbe, portu, statione quæ extra urbem est, commeatu, aqua denique eorum milites prohiberentur; vixque ipsi singulis cum navigiolis reciperentur. In urbem vero et in senatum illorum introductus Lentulus, nihil ab eis obtinere potuit. De quo in literis suis, tum publicis ad senatum, tum privatis ad Ciceronem scriptis, graviter ipse conquestus est[f].

Dum Rhodi Lentulus et Patiscus detinebantur, Sex. Marius et C. Titius legati Dolabellæ, adventu illorum cognito, subito ex Lycia (vel Cilicia) a classe discesserunt,

[d] Joseph. lib. 14. cap. 19, et 20.
[e] Plancus, ad Ciceron. lib. 10. ad familiar. epist. 23.
[f] Cicero, lib. 12. ad familiar. epist. 14, et 15.

navique longa profugerunt; onerariis navibus relictis, in quibus colligendis non minimum temporis laborisque consumpserunt. Erant autem eæ amplius centum numero, earumque minor nulla erat duum millium amphorarum: quas ea mente Dolabella comparaverat, ut, si Syriæ et Ægypti spes eum frustrata esset, in eas cum omnibus suis militibus atque omni pecunia conscenderet, et Italiam peteret, seque cum Antoniis fratribus conjungeret. Itaque Lentulus et Patiscus a Rhodo, cum iis quas habuerant navibus, eo venientes, naves illas onerarias receperunt dominisque restituerunt. Inde classem fugientem persecuti sunt usque Sidam, extremam provinciæ Asiaticæ regionem: ubi cognoverunt partem navium Dolabellæ diffugisse, reliquas Syriam et Cyprum (al. Ægyptum) petiisse. Quibus disjectis, cum sciret Lentulus C. Cassii classem maximam præsto fore esse in Syria, ad officium suum revertit[g].

Patiscus vero et Cassius Parmensis, ex ora maritima Asiæ provinciæ et ex insulis quas potuerunt naves deduxerunt. Delectum remigum, magna contumacia civitatum, celeriter tamen habuerunt. Secuti sunt classem Dolabellæ, cui Lucilius præerat: qui spem sæpe transitionis præbendo, neque unquam non decedendo, novissime Corycum in Pamphylia se contulit, et clauso portu se tenere cœpit. Illi Coryco relicta, quod et in C. Cassii castra pervenire satius esse putabant, et sequebatur classis altera, quam anno priore in Bithynia Tullius Cimber compararat, cui Turulius quæstor præerat, Cyprum petierunt[h].

De rebus Dolabellæ ejusque ad urbem Laodicenam accessu, extant ad Ciceronem, in libro duodecimo ad familiares, duæ scriptæ epistolæ: decima quarta a P. Lentulo ex Pamphylia quarto Nonas Junias, (non Kalendas: ut ex sequenti ejusdem ad senatum epistola, ad quam ista nos refert, aperte liquet) Pergæ data; et decima tertia, a Cassio posterius ex Cypro Idibus Junii missa. In priore, de Dolabellæ intra Laodiceam recepti angustiis ita

[g] P. Lentul. ad Ciceron. lib. 12. ad familiar. epist. 14, 15.
[h] Cass. Parmens. ad Ciceron. lib. 12. ad familiar. epist. 13.

retulit Lentulus: " Ibi spero celeriter eum pœnas daturum. Nam neque quo refugiat, habet: neque diutius poterit tantum exercitum Cassii sustinere." Altera epistola Cassii, ni fallor, est Parmensis (qui Julii Cæsaris percussorum etiam unus ipse fuit; et epistolas scripsit, quarum una ad M. Antonium, a Plinio recitata[i], et ad Octavianum altera, a Suetonio[k] citata legitur:) non C. Cassii *Longini*, qui proconsulis Syriæ titulum tum gerebat. Hujus enim in fine epistolæ ille meminit: ubi et hujus et Dolabellæ castrorum conditionem diligentius hisce verbis ab illo habemus repræsentatam: " Dolabellam, ut Tarsenses pessimi socii, ita Laodiceni multo amentiores, ultro accersierunt: ex quibus utrisque civitatibus, Græcorum militum numero, speciem exercitus effecit. Castra habet ante oppidum Laodiceam posita: et partem muri demolitus est; et castra oppido conjunxit. Cassius noster cum decem legionibus, et cohortibus viginti auxiliaribus, et quatuor millibus equitum, a millibus passuum viginti castra habet posita Palti: et existimat se sine prælio posse vincere. Nam jam ternis tetradrachmis triticum penes Dolabellam est: ut, nisi quid navibus Laodicenorum supportavit, cito fame pereat necesse sit. Ne supportare possit, et Cassii classis bene magna cui præest Rutilius Rufus, et tres quas adduximus, ego, Turulius, et Patiscus, facile præstabunt."

Quum Dolabella Laodiceæ aliquot dies viribus potior fuisset, præsertim classe eum sua celeriter ex Asia subsecuta, ad Aradios trajecit; ab his quoque pecuniam et naves accepturus. Quo in loco deprehensus cum paucis, salutem in discrimen conjecit. Quumque fugam iniisset, Cassio jam exercitum adducenti occurrit; victusque ab eo pugna, Laodiceam se recepit[l].

Cassius veritus ne Dolabella inde evaderet, per transversum isthmum duorum stadiorum spatio excitavit aggerem; saxis et omnis generis materie congesta ex suburbanis villis sepulchrisque. Naves etiam e Phœnice ac

[i] Lib. 31. cap. 2.
[k] In Octavio, cap. 4.
[l] Dio, lib. 47. pag. 344.

Lycia Rhodoque per nuntios petiit. Contemptusque ab omnibus præter Sidonios, navale prælium cum Dolabella iniit: in quo utrinque satis multis navibus demersis, quinque una cum navalibus sociis in Dolabellæ potestatem redactæ sunt[m].

Tum Cassius rursum nuntios misit ad eos qui priora imperata contempserant: et ad Cleopatram Ægypti reginam, et ad Serapionem qui in Cypro copiis ejus præerat. Tyrii et Aradii, et Serapio, regina inconsulta, miserunt naves quotquot habebant: regina vero ipsa, causata Ægyptios fame simul et peste laborare, suppetias omnino non tulit[n]. Rhodii quoque Lyciique negaverunt se vel Cassio vel Bruto laturos opem ad bella civilia: nam et Dolabellæ se dedisse naves tantum in hoc, ut eum deducerent, nec scire an in bello utatur earum opera[o].

Tarsenses Tullium Cimbrum, qui Bithyniæ tunc præerat, ipse quoque unus ex Cæsaris percussoribus, ad opem Cassio ferendam properantem, Tauri transitu prohibere conati sunt: mox vero ejus claustra metu correpti deserentes, quod multas cum Cimbro esse copias putabant, pactionem cum eo fecerunt. Sed postea intellecta militum ejus paucitate, neque urbe eum receperunt, neque commeatum ei suppeditarunt. Itaque Cimber auxilium Cassio ferre quam Tarsum expugnare potius existimans, castello ipsis objecto, in Syriam abiit. Tarsenses eo cum armatis profecti, castello occupato, adversus urbem Adana, (quæ urbs vicina ipsis, semper controversiam cum ipsis habuerat) quod eam Cassii partibus favere dicebant, arma verterunt. De quo certior factus Cassius, L. Rufum contra Tarsenses, misit[p].

Cassius, reparatis pro facultate viribus, postquam Statius Murcus classe collecta advenisset, denuo bis cum Dolabella conflixit navali certamine; primum dubio marte, iterum multo superior. A terra quoque perfecto aggere, arietes admoti sunt mœnibus. Dolabella, et terra et mari

[m] Appian. lib. 4. pag. 624.
[n] Appian. lib. 4. cum lib. 5. pag. 675.
[o] Appian. lib. 4. pag. 625.
[p] Dio, lib. 47. pag. 345.

subvectione rerum necessariarum interclusus, ob penuriam excursione tentata, in urbem statim compulsus est[q].

Cassius, quum nocturnas excubias quibus præerat Marsus non potuit pecuniis corrumpere, corrupit centuriones in diurnis stationibus, quibus præerat Quintius, atque ita Marso interdiu quiescente, per aliquot minores portas intro admissus est. Capta urbe, Dolabella satelliti cervicem feriendam præbuit, jusso ut abscisso capite salutem suam redimeret: fecitque ille imperatum, sed seipsum jugulavit insuper[r]. Deillium vero (sive Q. Dellium historicum) "ab Dolabella ad Cassium transiturum, salutem sibi pactum fuisse, si Dolabellam occidisset," in M. Senecæ Suasoria prima legimus.

Atque ita Dolabella Laodiceæ a Cassio mori coactus est[s]. Cum quo et Marsus sibi ipse manus intulit[t], et legatus Dolabellæ M. Octavius. Eos, quanquam Trebonium *inhumatum* projecissent, tamen sepultura dignatus est Cassius: quique eorum castra secuti supererant, quanquam fuerant ab iis qui Romæ erant hostes judicati, nihilominus salute eos donavit impunitateque. Neque Laodicenses, præter impositam pecuniæ collationem, ulla pœna affecit[u]; licet eorum et fana et ærarium illum diripuisse, nobilissimum quemque affecisse supplicio, et a cæteris gravissima tributa exegisse dicat Appianus[x]; ita ut *eam civitatem* ad extremam redegerit miseriam.

Dolabellæ exercitum sacramentum sibi dicere jussit Cassius[y]; ac deinde Tarsum advenit. Et quum Tarsenses jam Rufo deditionem fecissent; omni eos publica privataque pecunia mulctatos, alio supplicio nullo affecit[z]. Mulctam vero mille et quingentorum talentorum illis imposuit gravissimam. Unde illi præ inopia, quum milites violenter pecuniam exigerent, vendiderunt omnia ornamenta pub-

[q] Dio, lib. 47. pag. 345. Appian. lib. 4. pag. 625.
[r] Appian. lib. 4. pag. 625. cum lib. 5. pag. 673.
[s] Liv. lib. 121. Strabo, lib. 16. pag. 752. Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 69. Dio, lib. 47. pag. 345. Oros. lib. 6. cap. 18.
[t] Appian. lib. 4. pag. 625.
[u] Dio, lib. 47. pag. 345.
[x] Pag. 625, et 626.
[y] Appian. lib. 4. pag. 625.
[z] Dio, lib. 47. pag. 345.

lica, atque sacra etiam; concidentes tum fercula pomparum tum donaria. Et quum ne hæc quidem sufficerent, vendiderunt magistratus ingenua corpora; primum virgines ac pueros, deinde mulieres et senes miseros addictos minimo, postea juvenes. Ex quibus plerique mortem sibi consciverunt[a].

Quum post captam Laodiceam undique dynastæ concurrerent, munera et coronas Cassio ferentes; Herodes expectabat daturum esse illic pœnas Malichum facinoris in patrem Antipatrum commissi. At ille circa Tyrum Phœnices suspicione concepta, majora moliri cogitavit: et quia filius ejus obses in ea urbe servabatur, decrevit eam ingredi, et furtim illum in Judæam abducere; et dum bello contra Antonium occuparetur Cassius, Judæorum gentem ad deficiendum a Romanis concitare, dejectoque Hyrcano sibi regnum acquirere. Sed Herodes homo callidus intellecto ejus proposito et ipsum et Hyrcanum cum comitibus ad cœnam invitavit. Deinde famulorum quendam instruendi convivii specie præmisit, re autem vera ad tribunos, ut Malicho cum pugionibus occurrerent. Illi præceptorum Cassii memores, egressi et nacti eum prope urbem in litore, confoderunt hominem. Quo facto Hyrcanus adeo est attonitus, ut obmutuerit. Tandem ægre ad se reversus, percontabatur Herodem quid hoc rei esset, et quis Malichum interfecisset. Et quum ex tribunis unus respondisset, jussu Cassii id esse factum: "*Plane*," inquit, "et me et patriam meam Cassius servavit incolumem; qui amborum insidiatorem peremit." Utrum autem ex animo dixerit, an quod timore factum probaret, incertum est[b].

Pridie Kalendas Quintiles, M. Lepidus ob receptum M. Antonium hostis a senatu judicatus est, cæterique qui una cum illo a republica defecerunt: quibus tamen ad sanitatem redeundi ante Kalendas Septembres potestas facta est. Ita ad Lepidi affinem C. Cassium scripsit Cicero[c]: hoc

[a] Appian. lib. 4. pag. 626.
[b] Joseph. lib. 1. belli, cap. 9. et lib. 14. antiquit. cap. 20.
[c] Lib. 12. ad familiar. epist. 10.

etiam addito: "Præclare viceramus, nisi spoliatum, inermem, fugientem Lepidus recepisset Antonium. Itaque nunquam tanto odio civitati Antonius fuit, quanto est Lepidus. Ille enim ex turbulenta republica, hic ex pace et victoria bellum excitavit."

In eadem quoque epistola ostendit Cicero acceptas fuisse Cassii literas, Nonis Martiis ex castris datas; quibus Syriam se tenere, et expeditionem in Ciliciam adversus Dolabellam parare, significaverat; sed de expeditionis illius successu et Dolabellæ casu nihil adhuc certi Romæ fuisse intellectum. Cæsari autem de reditu in gratiam, et senatui similiter ut Brutus de præsenti statu rerum, ille scripserat[c]. Ipse enim Brutus quoque, missis ad Cæsarem literis, ut Antonio resisteret ac secum in gratiam rediret hortabatur[d]; licet in suis ad Ciceronem literis longe alios ille spiritus præ se tulerit. Nam quum scripsisset ad Cæsarem Cicero[e]: "unum esse quod ab eo postuletur et expectetur, ut eos cives, de quibus viri boni, populusque Romanus bene existimaret, salvos esse vellet;" stomachabundus Brutus sic ad Ciceronem rescripsit: "Quid si nolit? non erimus? Atqui non esse, quam esse per illum, præstat. Ego, mediusfidibus, non existimo tam omnes deos aversos esse a salute populi Romani, ut Octavius orandus sit pro salute cujusquam civis, non dicam pro liberatoribus orbis terrarum."

Senatus de Cassii rebus certior factus, imperium Syriæ (quod jam tenebat) illi confirmavit, ac bellum contra Dolabellam (quem jam extinctum ignorabat) demandavit[f]. Atque ita omnia transmarina imperia Bruti et Cassii commissa sunt arbitrio; mandatumque, ut quicquid provinciarum exercituumque ab Ionio mari orientem usque Romanis parebat, horum duorum mandata faceret: comprobatis quæ illi fecerant omnibus, laudatisque quicumque his se tradidissent exercitibus[g].

Octavianus, videns acta senatus manifeste spectare ad augmentum Pompeianarum partium et detrimentum Cæ-

[c] Dio, lib. 47. pag. 340.
[d] Id. ibid. pag. 340.
[e] Lib. ad Brut. epist. 16.
[f] Dio, lib. 47. pag. 343, et 344.
[g] Vellei. Paterc. lib. 2. cap. 62. cum Appian. lib. 3. pag. 567, 568.

sarianarum, atque contumelia se affectum existimans, quod non ipse sed Decimus Brutus electus esset imperator ad gerendum bellum cum Antonio, dissimulata ira triumphum ob rem in prælio Mutinensi feliciter gestam petiit. Contemptus autem a senatu, quasi majora quam pro ætate appeteret, veritus ne deleto Antonio magis etiam contemneretur; de redeundo cum eo in gratiam cogitare cœpit, juxta Pansæ morientis monita[h]; quæ et per M. Lepidum cum eo reconciliata est[i].

Inter hos igitur tres, intercedentibus epistolarum commerciis, et conditionum in iis mentione facta, potentiæ inita est societas; cum Antonius et subinde Cæsarem admoneret, quam inimicæ ipsi partes Pompeianæ forent et in quod jam emersissent fastigium, et quanto Ciceronis studio Brutus Cassiusque attollerentur; denunciaretque se cum Bruto Cassioque, qui jam decem et septem legionum potentes erant, juncturum vires suas, si Cæsar ejus aspernaretur concordiam: diceretque plus Cæsarem patris, quam se amici ultioni debere. Hortantibus etiam orantibusque exercitibus, inter Antonium et Cæsarem facta est affinitas, privigna Antonii desponsata Cæsari[k]; Claudia nimirum, Fulviæ ex primo marito P. Clodio filia vix dum nubili[l].

Societate cum M. Antonio et M. Lepido ita inita, Octavianus quadringentos milites Romam misit, qui sibi nomine exercitus deposcerent consulatum. Ubi cunctante senatu, Cornelius centurio princeps legationis, rejecto sagulo, ostendens gladii capulum, non dubitavit in curia dicere: "Hic faciet, si vos non feceritis." Et coactus a suis militibus Octavianus, Romam cum iis contendit[m].

Dum in itinere ille erat, prætores custodias certis locis urbis collocaverunt: et Janiculum militum præsidio quos ad urbem habebant duabusque legionibus quæ ex Africa advenerant, occupaverunt. Sed ubi ille urbem ingressus

[h] Appian. lib. 3. pag. 568. et 577.
[i] Liv. lib. 119. Oros. lib. 6. cap. 18.
[k] Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 65. [l] Sueton. in Octavio, cap. 62.
[m] Sueton. in Octavio, cap. 26. Appian. lib. 3. pag. 582. Dio, lib. 46. pag. 319.

est, prætores etiam e Janiculo descenderunt, seque et milites illi dediderunt: legionibus sponte signa ad eam transferentibus[n]. Mense vero Sextili, " ex Janiculo legiones deductæ secutæque sunt ejus auspicia ac fidem;" ut in senatusconsulto apud Macrobium[o], legitur.

Primo comitiorum consularium die, Octaviano augurium captanti in campo Martio sex vultures apparuerunt; deinde creato consuli, et ex rostris milites alloquenti iterum sex, vel, ut alii volunt, duodecim se vultures, veluti Romuli auspiciis novam urbem condituro ostenderunt: unde et ejus monarchiam sibi obventuram ille sperabat[p]. Electus vero est ipse consul cum quo volebat collega Quinto Pedio; qui portionem suam ex Julii Cæsaris hæreditate illi donaverat[q].

Cum annos novemdecim haberet, consulem creatum eum fuisse, dicit Livius[r]; vicesimo ætatis anno consulatum invasisse, rectius scripsit Suetonius[s], et in libro septimo Eutropius: quod et ex ipsius Octaviani commentariis Plutarchus confirmat, ita scribens in Bruto: " *Τὰς δυνάμεις τῇ πόλει περιστήσας ὑπατείαν ἔλαβεν, οὔπω πάνυ μειράκιον ὤν, ἀλλ' εἰκοστὸν ἄγων ἔτος, ὡς αὐτὸς ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν εἴρηκεν.* Circumfuso urbi exercitu consulatum accepit vix dum adolescens et vigesimum annum agens; ut in commentariis ipse retulit." " Consulatum iniisse, pridie quam viginti annos impleret, decimo Kalendas Octobres," scripsit Velleius Paterculus[t]. Sed in die initi consulatus annotando Velleius lapsus est: et mensis integer cum diebus quinque complendo vigesimo Octaviani anno tum defuit. Neque enim mense Septembri quo natus est, sed Sextili primum consulatum illi obtigisse,

[n] Appian. lib. 3. pag. 584, 585. Dio, pag. 320.
[o] Lib. 1. Saturnal. cap. 12.
[p] Julius Obsequens, de prodigiis. Sueton. in Octavio, cap. 95. Appian. lib. 3. pag. 586. Dio, lib. 46. pag. 321.
[q] Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 65. Appian. lib. 3. pag. 586. Dio, lib. 46. pag. 320.
[r] Lib. 119.
[s] In Octavio, cap. 26.
[t] Lib. 2. cap. 65.

indeque mensi illi Augusti nomen fuisse inditum: ex Suetonio[u], Dione[x], et senatusconsulto a Macrobio producto[y], constat.

Et quidem decimo nono mensis die, et primum consulatum illum iniisse, et vita excessisse, notavit Dio[z]. Unde et curiosorum illa observatio apud Tacitum[a] est nata: "quod idem dies accepti imperii princeps, et vitæ supremus" fuerit; imperio non male a primo hoc consulatu deducto: quem et invito senatu extorsit, (ut apud Tacitum est[b], et pro arbitrio deposuit; quanquam senatui gratias se habere ille simulabat; ac quæ iis vi adactis adeptus fuerat ea, quasi ab ipsis ultro sibi oblata, beneficium se putare fingebat. Senatores vero gloriabantur, quod ea ipsi sua sponte contulissent: ac eidem præterea, quem paulo ante consulatu non dignabantur, id dederunt, ut etiam peracto consulatu, quotiescunque apud exercitum esset, consulibus cujusque temporis honore anteiret; ac cui pœnam minati fuerant, quod privato consilio copias contraxisset, eum alios etiam exercitus parare jusserunt; et cujus ignominia afficiendi opprimendique causa, bellum Decimo Bruto contra Antonium mandaverant, et Bruti quoque legiones adjecerunt. Denique et urbis ei custodia commissa est; utque facultatem haberet, etiam præter legum præscripta, agendi omnia quæ vellet concessum[c]. Atque hoc imperium, quod usque ad vitæ exitum retinuit, per annos integros sex et quinquaginta ille gessit. Ut non sine causa M. Brutus hac de re Ciceronem ita præmonuerit[d]: "Timeo ne Cæsar tuus altius se ascendisse putet decretis tuis, quam inde, si consul factus sit, descensurum."

Octavianus, non contentus priore adoptione per testamentum Julii Cæsaris facta, per plebiscitum, (quod priore anno consul Antonius impediverat) lege curiata perlata,

[u] In Octavio, cap. 31.
[x] Lib. 55. pag. 552.
[y] Lib. 1. Saturnal. cap. 12.
[z] Lib. 56. pag. 590.
[a] Lib. 1. annal. cap. 9.
[b] Lib. 1. annal. cap. 10.
[c] Dio, lib. 46. pag. 321.
[d] In lib. ad Brut. epist. 4.

eam confirmandam curavit: indeque publica authoritate, C. Julii Cæsaris Octaviani nomen usurpavit[e].

Mox alia lege lata Dolabellam, de cujus morte nuntius adhuc Romam non pervenerat, a senatu prius hostem judicatum absolvit; et de Cæsaris nece judicia constituit[f]. Qua in re, ne vi, sed jure agere existimaretur, legem Pediam tulit Q. Pedius ejus in consulatu collega: qua omnibus, quorum opera Cæsar interfectus fuerat, damnatis aqua ignique interdicebatur, eorumque bona publicabantur[g]. Accusatorem apposuit M. Bruto L. Cornificium, C. Cassio M. Agrippam: qui absentes, indicta causa, damnati sunt[h]. Capitone Velleii Paterculi historici patruo, viro ordinis senatorii, Agrippæ subscribente in C. Cassium[i].

Decimus Brutus, inter percussores Cæsaris cum his etiam absens damnatus, jussu M. Antonii in domo hospitis cujusdam, nobilis viri nomine Camelii, a Capeno Sequano sesquianno post interemptum Cæsarem jugulatus est[k]. Quem licet excellere hoc genere virtutis dixerit Cicero[l]: "ut nunquam extimesceret, nunquam perturbaretur:" in morte tamen subeunda pudendum timorem prodidisse, in epistola octogesima secunda declarat Seneca. Quem timorem ut illi demeret, Helvius Blasio quidam, qui propter communem militiam eum amore prosequebatur, seipsum eo inspiciente interfecit, suo eum exemplo ad tolerandam necem animans[m]. Interfecti vero Bruti caput Camelius ad Antonium misit, quod inspectum ille sepeliendum suis tradidit[n].

Hic secundus post Trebonium Cæsari pœnas dedit, cujus cum primus omnium amicorum fuisset, interfector fuit; censebatque æquum, quæ acceperat a Cæsare retinere, Cæsarem qui illa dederat perisse. Cæsare vero vivo,

[e] Appian. lib. 3. pag. 586. Dio, lib. 46. pag. 321, 322.
[f] Appian. lib. 3. pag. 586.
[g] Liv. lib. 120. Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 69. Sueton. in Nerone, cap. 3. Dio, lib. 46. pag. 322.
[h] Plutarch. in M. Bruto.
[i] Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 69.
[k] Liv. lib. 120. Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 64. Appian. lib. 3. pag. 588. Oros. lib. 6. cap. 18.
[l] Lib. 11. ad familiar. epist. 21.
[m] Dio, lib. 46. pag. 325.
[n] Appian. lib. 3. pag. 588.

magister ejus equitum ille fuit, et ulteriori Galliæ præfuit; designatus ab eo consul, in annum post Hirtii et Pansæ consulatum proximum, simulque rector citerioris Galliæ[o].

Per idem tempus et Minutius Basillus, æque unus e percussoribus Cæsaris, a suis servis necatus est; quia ex eis aliquot iratus castraverat[p].

3962. M. Brutus, quum exercitum a C. Antonio ad seditionem concitatum pacavisset, ipsumque Antonium in custodia Caii cujusdam Clodii Apolloniæ reliquisset, cum maxima ac validissima exercitus parte in superiorem Macedoniam abiit: ac deinde hinc in Asiam transmisit, ut suos milites quam longissime ab Italia seductos, ibi ex subditorum opibus aleret. Atque in Asia tum alios auxiliarios sibi paravit, tum Dejotarum; quanquam et extrema senectute virum, et qui prius auxilium Cassio negaverat[q].

M. Antonius et M. Lepidus, relictis in Gallia legatis, in Italiam ad Cæsarem cum maxima atque optima exercitus parte profecti sunt[r]. Quorum trium contractis ad Bononiam copiis, aquila tentorio Cæsaris supersedens, duos corvos hinc et inde infestantes ad terram afflixit: notante omni exercitu, futuram quandoque inter collegas discordiam talem qualis est secuta, et Cæsaris de duobus aliis victoriam præsagiente[s].

Hi tres apud Confluentes, circa Bononiam et Mutinam in parva quadam insula Lavinio fluvio circumfusa, per tridui spatium privatim collocuti, pacem ita inter se fecerunt, ut reipublicæ constituendæ simul per quinquennium præessent[t].

Ibi de communi sententia hæc statuerunt. Ut Cæsar consulatum in reliquum anni Ventidio traderet: et ut novus magistratus triumvirorum ad tollendas civiles dis-

[o] Vellei. Paterc. et Appian. lib. 3. pag. 588.
[p] Appian. lib. 3. pag. 588. Oros. lib. 6. cap. 18.
[q] Dio, lib. 47. pag. 340, 341. [r] Ibid. lib. 46. pag. 325.
[s] Dio, lib. 47. pag. 328. Sueton. in Octavio, cap. 96.
[t] Liv. lib. 120. Florus, lib. 4. cap. 6. Plutarch. in Ciceron. et Antonio. Appian. lib. 4. pag. 589, 590. Dio; lib. 46. pag. 325, 326.

sensiones crearetur, eumque Lepidus cum Antonio Cæsareque in quinquennium consulari potestate gereret. Ut triumviri confestim in quinquennium urbanos magistratus annuos designarent: provincias vero ita partirentur, ut Antonius haberet universam Galliam, tam Togatam cis quam Comatam trans Alpes, excepta Narbonensi provincia; huic Lepidus præesset una cum Hispania; Cæsari obveniret utraque Africa cum Sardinia et Sicilia. Atque ita imperium Romanum in triumviros divisum est: dilatis in aliud tempus transmarinis aliis provinciis, quibus Brutus et Cassius tum præerant. Præterea compositum inter ipsos est, ut inimicos suos cæderent: utque Lepidus loco Decimi Bruti in sequentem annum consul designaretur, Romamque et totam Italiam in custodia haberet; Antonius vero et Cæsar contra Brutum et Cassium bellum moverent[u].

Romam deinde triumviri triduo ingressi sunt, seorsim quisque cum sua prætoria cohorte, et legione una: advocataque concione Publius Titius tribunus plebis legem tulit de novo magistratu creando, ut triumviri constituendæ reipublicæ præessent in quinquennium cum potestate consulari[x].

M. Cicero sub adventum triumvirorum cessit urbe; pro certo habens, id quod erat, non magis Antonio eripi se, quam Cæsari Cassium et Brutum posse[y].

M. Æmilius Lepidus, M. Antonius et Cæsar Octavianus, quinto Kalendas Decembres triumviratum inierunt; eundem ad pridie Kalendas Januarias sextas (sive sexti anni consequentis) continuandum: ut ex lapide Colotiano liquet[z]. Quo tempore novam Tricipitinam exortam M. Terentius Varro vidit. Indeque initium principatus Cæsaris Octaviani Suetonius[a] et Eutropius[b] deducunt: annos fere duodecim ad victoriam Actiacam, a qua monarchiam

[u] Appian. lib. 4. pag. 590. Dio, lib. 46. pag. 326.
[x] Appian. lib. 4. pag. 592, 593. Dio, lib. 47. pag. 328.
[y] Livius; apud Senecam, in orat. Suasoria 7.
[z] In inscript. Gruteri, pag. 298.
[a] In Octavio, cap. 8. [b] Libro 7.

ejus auspicantur, numerantes; quibus menses prope tres deerant.

Septimo Idus Decembres anni illius, quo Cæsar Octavianus in locum Pansæ et Hirtii se et Q. Pedium consules suffecit, ab emissariis Antonii triumviri M. Cicero est occisus: ut ex Tironis, liberti Ciceronis, scriptis confirmat author dialogi de causis corruptæ eloquentiæ, Corn. Tacito adscripti. Hunc vitæ exitum habuit ille, primus in toga triumphum linguæque lauream meritus, et facundiæ Latinarumque literarum parens: atque (ut dictator Cæsar quondam de eo scripsit) omnibus triumphis lauream adeptus tanto majorem, quanto plus est ingenii Romani terminos in tantum promovisse, quam imperii[c]. De quo videnda quæ habentur apud Velleium Paterculum[d], Senecam in Suasoriis, oratione septima, et Plutarchum in Ciceronis sui fine.

Cleopatra Cassio, auxilia iterum minaciter expetenti, suppetias non tulit[e].

Dum in Asia M. Brutus ageret, Gellius ei publicola insidiatus est: in Macedonia autem C. Antonium Marcus frater, missis ad hoc negotium nonnullis, ex Bruti potestate eripere est conatus. Itaque C. Antonium Clodius illius custos relictus, quum salvum retinere nequiret, necavit: sive proprio usus consilio, sive Bruti jussu. Fertur enim Brutus, quum prius summam salutis C. Antonii curam habuisset, post intellecta Decimi nece, eam abjecisse. Gellius autem insidiarum convictus, nullo supplicio est affectus. Nam quum eum semper inter primos amicum sibi Brutus duxisset, ac M. Messalam fratrem ejus Cassio conjunctissimum sciret; missum fecit[f].

Brutus ubi primum Antonii conatum ac mortem C. Antonii cognovit, veritus ne qui etiam alii se absente novi motus in Macedonia existerent, in Europam festinato se recepit[g].

Romæ triumviri templum Serapidi et Isidi decreverunt[h].

[c] Plin. lib. 7. cap. 30.
[d] Lib. 2. cap. 66.
[e] Appian. lib. 5. pag. 675.
[f] Dio, lib. 47. pag. 341.
[g] Dio, lib. 47. pag. 341.
[h] Ibid. pag. 336.

Quum Cæsar Octavianus consulatu sese abdicasset, ejusque collega Q. Pedius vita decessisset; P. Ventidium Bassum prætorem, cum alio quodam (C. Carrinate: ut ex lapide Colotiano[i] intelligitur) consulem triumviri creaverunt, præturamque ejus ædili cuidam tradiderunt: omnibusque post prætoribus magistratum, quem quinque adhuc dies gesturi erant, abrogaverunt; iisque in provincias emissis, alios in eorum locum substituerunt[k]. Quo referendum illud Paterculi[l]: "Vidit hic annus Ventidium, per quam urbem inter captivos Picentium in triumpho ductus erat, in ea consularem prætextam jungentem prætoriæ," de quo, puero ducto in triumpho, videndus Valerius Maximus[m], Plinius[n], et A. Gellius[o]; ubi etiam addit, eum quum adolevisset victum sordide quæsisse, comparandis mulis et vehiculis magistratibus qui sortiti provincias forent: indeque vulgo per vias urbis versiculos hos perscriptos fuisse:

> Concurrite omnes augures, aruspices,
> Portentum inusitatum conflatum est recens;
> Nam mulos qui fricabat, consul factus est.

In ipso anni exitu, novi consules designati triumphos egerunt: L. Munatius Plancus ex Gallia, quarto Kalendas Januarii, et M. Æmilius Lepidus triumvir ex Hispania; pridie Kalendas Januarias ut ex fastis triumphalibus marmoreis liquet[p].

Anno Juliano quarto in Februario dies vitiose intercalatus est: quum a Februario anni primi Juliani eousque triennii solum spatium intercessisset. Qui error usque ad annum Julianum trigesimum septimum deinceps est continuatus; nam cum oporteret diem, qui ex quadrantibus confit, quarto quoque anno confecto antequam quintus inciperet, intercalare: sacerdotes quarto non peracto sed incipiente intercalabant. Atque ita annus a Julio Cæsare

[i] Inscript. Gruteri, pag. 298.
[k] Ibid. pag. 335.
[l] Lib. 2. cap. 65.
[m] Lib. 6. cap. 9.
[n] Lib. 7. cap. 43.
[o] Lib. 15. cap. 4.
[p] Inscript. Gruteri, pag. 297. Vid. Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 67. et Appian. lib. 4. pag. 607.

recte ordinatus, horum negligentia conturbatus atque confusus est[q].

M. Brutus, omnibus in Macedonia stabilitis, in Asiam revectus est[r]. Et exercitu magnifico in eam deportato, classem in Bithynia et apud Cyzicum paravit. Pedestri itinere profectus civitates composuit, et dynastas audivit[s]. Apuleium a triumvirorum proscriptione ad ipsum confugientem Bithyniæ præfecit[t].

Feruntur Bruti epistolæ, Laconica brevitate ad Asianos conscriptæ: quas Græce Aldus, Latine a se versas Rainutius Florentinus edidit. Earum tres in ejus vita Plutarchus recitat: quarum prima ad Pergamenos, in vulgatæ collectionis cernitur principio; alia ad Rhodios, deinceps a nobis exhibebitur; tertia omnium brevissima, in vulgata Græca ad Bithynos, in Latina Rainutiana ad Galatas, apud Plutarchum vero ad Samios inscripta, ita se habet: "*Αἱ βουλαὶ ὑμῶν ὀλίγωροι, αἱ ὑπουργίαι βραδεῖαι. τί τούτων τέλος ἐννοεῖσθε*; Consilia vestra nullius pensi, obsequia tarda sunt: quem eorum finem futurum esse existimatis?"

Cassius Ægyptum petere instituit, audito quod Cleopatra magna classe navigasset ad Cæsarem et Antonium, cogitans se hoc modo eam impediturum simul et puniturum; atque etiam occupare cupiens fame afflictam, et externo milite pene vacuam, propter recentem Allieni cum quatuor Romanis legionibus discessum[u].

In hoc conatu sperantem se occasione bene usurum, Brutus aliis post alios nuntiis in Syriam missis revocavit[x]. Sicque invitus a sperata Ægypto distractus, equites sagittarios non sine muneribus ad Parthorum regem remisit, legatosque eis adjunxit, qui majora auxilia peterent[y].

Cassius, fratris filio cum una legione in Syria relicto, equites præmisit in Cappadociam: qui Ariobarzanem re-

[q] Sueton. in Octavio, cap. 31. Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. 14. fin.
[r] Dio, lib. 47. pag. 341. [s] Plutarch. in M. Bruto.
[t] Appian. lib. 4. pag. 616.
[u] Appian. lib. 4. pag. 625. cum lib. 5. pag. 675.
[x] Appian. lib. 4. pag. 625. cum lib. 5. pag. 675. Plutarch. in M. Bruto.
[y] Appian. lib. 4. pag. 625.

pente oppresserunt, quasi insidias struxisset Cassio, magnamque vim pecuniæ cum cætero apparatu ad Cassium reportarunt. Tarsenses vero miserrime oppressos e Syria revertens miseratus Cassius, immunes a tributis jussit esse de cætero[a]. Sicque rebus in Syria ac Cilicia constitutis, in Asiam ad Brutum profectus est[b].

Postquam Cassius excessit e Syria, seditio Hierosolymis exorta est. Felix enim cum militibus ibi a Cassio relictus, Malichi necem vindicaturus, in Phasaelum fecit impetum: et populus arma corripuit. Erat tum Herodes apud Fabium Damasci præsidem: et volens fratri succurrere, morbo præpeditus est. Phasaelus tamen per se superatum Felicem in turrim primum compulit; atque incolumitatem deinde pactum abire passus est. Cum Hyrcano vero expostulavit graviter, quod post accepta multa a se beneficia, et Felici studuisset, et fratrem Malichi castella occupare permisisset. Non pauca enim tunc ille tenuerat, et inter cætera Masadam longe munitissimum[c].

Cassium et Brutum convenientes ad Smyrnam magna voluptas et fiducia ex præsentibus utriusque viribus incessit. Nam quum ex Italia abjectissimorum exulum modo fuissent profecti inopes atque inermes; quibus nulla instructa navis, non unus miles, non oppidum erat: haud multo interposito spatio coierunt classe, peditatu, equitatu, stipendio instructi ad decertandum de Romano imperio. Parem volebat Cassius honorem habere et tribuere Bruto: verum occupavit Brutus plerunque ad eum ventitans; quod et ætate Cassius esset superior, et corpore minus ad laborem ferendum comparatus[d].

Hic vero uterque futuri adversus triumviros belli consilia ordinavit[e]. Et censebat quidem Brutus conjunctis copiis eundum in Macedoniam, ut de summa rerum decernerent: jam enim apud hostem esse legiones quadraginta, ex quibus octo transportatæ fuerint per mare Ionium. E diverso Cassius contemnendas censebat hostium copias,

[a] Appian. lib. 4. pag. 626. [b] Dio, lib. 47. pag. 345. fin.
[c] Joseph. lib. 1. belli, cap. 10. lib. 14. antiquit. cap. 20.
[d] Plutarch. in M. Bruto. [e] Liv. lib. 122.

egestate laboraturas præ nimia multitudine: debellandos potius fautores adversæ factionis, Rhodios ac Lycios, potentes classibus; ne se in hostem conversos a tergo invaderent. Et hæc vicit sententia[f]. Triumviros enim adhuc rebus Romæ componendis intentos fuisse acceperunt: et Sexto Pompeio in propinqua Sicilia adversum eos stationem servante, occupatos fore judicaverunt[g].

Porro Smyrnæ tunc Brutus partem ferre pecuniæ, cujus magnam vim coegerat Cassius, postulavit. Se enim quicquid habuisset impendisse ostendit in parandam classem, qua totum internum mare essent in potestate sua habituri. Sed ne daret Cassius obsistebant amici ejus; negantes æquum esse ut quæ ipse parcendo servaret, et conflaret cum invidia, ea ille in milites demulcendos effunderet. Attamen impertivit ei tertiam partem omnium: iterumque ad sua uterque munera sunt digressi[h].

Ipsi igitur circumeuntes, aut legatos suos emittentes, eos qui nondum secum in eandem sententiam venissent, suas in partes traduxerunt; pecuniamque et milites contraxerunt. Hoc agentibus alii omnes, qui in istis terræ partibus agebant, ac prius de societate compellati non fuerant, statim accesserunt. Ariobarzanes tantum, et Rhodii Lyciique, etsi non resistebant, societatem tamen detractavere. Eos Brutus ac Cassius suspicati adversæ parti cupere, quod essent beneficiis a superiore Cæsare affecti, veritique ne quid se absentibus moverent, ac reliquos etiam ad mutandam fidem concitarent, primo omnium sibi aggrediendos esse statuerunt: sperantes se eos, quibus et armis longe essent superiores, et beneficia liberaliter conferrent, facile aut suadendo aut vi ad suam amicitiam perducturos[i].

Ut convaluit Herodes, contra fratrem Malichi profectus, castella ab illo occupata recepit; ipsumque ex Masada supplicem et incolumitatem pactum dimisit. Tres quoque arces, a Marione Tyriorum tyranno in Galilæa occupatas, idem recepit, et præsidiariis Tyriis vitam concessit om-

[f] Appian. lib. 4. pag. 626.
[g] Dio, lib. 47. pag. 346.
[h] Plutarch. in Bruto.
[i] Dio, lib. 47. pag. 346.

nibus: nonnullos etiam donatos abire jussit, una et sibi civitatis benevolentiam et tyranno comparans odium[k].

A triumviris Tarsenses, qui Cassio restiterant, laudati sunt: spesque eis facta, fore ut pro iis quæ amiserant aliquid reciperent. Ab iisdem quoque Cleopatra, propter auxilia Dolabellæ summissa, impetravit; ut ejus filius, Ptolemæi nomen gerens, quem e Cæsare se peperisse ferebat et propterea Cæsarionem cognominaverat, Ægypti rex diceretur[l].

Brutus a Lyciis pecuniam et milites poposcit. Verum quod Naucrates concionator (δημαγωγὸς) civitates ad defectionem impulisset, et tumulos aliquot illi ad excludendum transitu Brutum insedissent: primo immisit in prandentes equitatum, a quo interfecti sexcenti sunt. Inde captis arcibus et ignobilioribus oppidis, omnes, ut gentem conciliaret benevolentia, sine pretio dimisit. Illi præfracti ob damna quidem accepta infensi fuere; clementiam vero et humanitatem ejus despexere[m].

Communem totius gentis Lyciorum exercitum, in finibus ejus regionis sibi oblatum, Brutus prælio vicit, ac cum fugientibus in castra irrumpens, eodem momento iis potitus est; et urbes plerasque deditione accepit[n].

Bellicosissimos deinde quosque eorum intra muros Xanthi coactos obsedit[o]. Illi solo æquatis suburbiis, ne Bruto aut receptaculum præberent aut materiem, et civitate circumquaque communita, hostem arcebant a munitionibus, freti fossa quinquaginta pedes profunda, lata vero proportione altitudinis; ita ut in ejus margine stantes jaculis uterentur et sagittis, haud secus ac si flumine dirimerentur nusquam vadis pervio. Per eam fossam dum Brutus conatur evadere, operarios pluteis tegebat: partitusque exercitum in diurnas ac nocturnas oppugnationis vices, materiem e longinquo, ut fit quando serio res agitur, magno ad celeritatem urgentium clamore comportabat; nihil ad summam contentionem laboremque sibi reliquum faciens.

[k] Joseph. lib. 1. belli, cap. 10. et lib. 14. antiquit. cap. 20, 21.
[l] Dio, lib. 47. pag. 345.
[m] Plutarch. in Bruto.
[n] Dio, lib. 47. pag. 347.
[o] Plutarch.

Quamobrem licet primum videretur, aut nihil effecturus prohibentibus hostibus, aut vix post multos menses expugnaturus, tamen intra paucos dies absolvit negotium. Inclusos enim et e mœnibus pugnantes partim machinis oppugnabat eminus, partim admotis ad portam cohortibus quas ubique mutabat continue. Illi recentibus semper fessi ac saucii resistentes durabant tamen, quamdiu non destituerentur munitionibus. Ut vero et illæ corruerunt, et turres machinis perfractæ sunt; Brutus id quod futurum erat animo percipiens, jussit portarum obsessores abscedere: quod Xanthii rati factum custodum negligentia, noctu cum facibus eruptionem fecerunt in machinas. Accurrentibus autem ex composito Romanis cohortibus, illi confestim ad portam refugiebant: quam jam custodes clauserant, timentes ne hostis simul cum fugientibus irrumperet. Ibi exclusorum magna strages est edita[p].

Amnis urbem præterfluebat. Hunc sub aqua *tranantes* fugam capiebant. Verum excepti retibus fuerunt transverso alveo in altum demissis, quorum in summo tintinnabula appensa ilico irretitum nunciabant[q].

Eruperunt rursum Xanthii circa meridiem repulsis stationariis, incenderuntque universas machinas: quumque porta tunc pateret propter casum præteritum, cum oppidanis irruerunt Romanorum circiter duo millia, irruentibusque confertim cæteris, porta ferrata repente in eos decidit; sive Xanthiorum opera, sive sponte abruptis per quos demittebatur funibus. Itaque Romani quotquot irruperant, partim oppressi sunt, partim interclusi, quum non valerent eam absque funibus subducere: petitique superne a Xanthiis, vix tandem in propinquum forum evaserunt. Ibi graviter infestati a sagittariis, quum ipsi nec arcus ullos haberent nec jacula, in Sarpedonis ædem ne circumvenirentur refugerunt. Interea Romani qui exclusi sunt, de interceptis anxie soliciti, Bruto circumcursante, locis omnibus nihil non tentabant; quum nec portam ferratam quirent diffringere, et scalas ac ligneas turres amisissent incendio: attamen alii scalas faciebant extempore,

[p] Appian. lib. 4. pag. 633, 634. [q] Plutarch. in M. Bruto.

alii cervos admoventes mœnibus pro scalis eis utebantur, quidam uncos addentes restibus ejaculabantur in mœnia, et quoties aliquis infixus hæreret subrepebant per eas[r].

Oenandenses autem vicini hostes, et ideo tunc Bruti socii, per abrupta saxorum scandebant, quos mox Romani laboriose æmulati sunt; et multis dilapsis fallente vestigio, nonnulli superatis mœnibus aperuerunt portulam, ante quam vallum erat ex densis præacutis sudibus. His adjuvantibus audacissimus quisque transcendebat, donec jam aucti numero portam aggressi sunt diffringere, nullis intus munitam laminis; foris quoque aliis pari conatu ex adverso idem agentibus. Quumque Xanthii magno clamore eos qui ad Sarpedonis refugerant invaderent: hi qui intus et foris portam diffringebant illis metuentes, tanto furoris impetu eam perfregerunt, ut uno agmine occidente jam sole irrumperent; edita ingenti conclamatione, ut hoc signum esset his qui interclusi fuerant[s].

Irruentes in urbem Romani, ignem domibus nonnullis immiserunt. Id incendium primos perterruit eos in quorum oculis res gerebatur; et iis qui longius aberant captæ prorsus urbis opinionem præbuit. Itaque vicini suis quoque ultro reliquis domibus inflammatis, major pars se invicem interfecerunt[t]. Intra privatas enim ædes suas sese recipientes, charissimum quemque necabant ultro præbentem jugulum. Exortoque ejulatu maximo, Brutus putans direptiones fieri, militem per præcones cohibuit. Ut vero exactius rem cognovit, miseratus virorum ad libertatem natorum generosam indolem, ad pacem eos invitavit per nuntios, quos illi telis immissis repulerunt; et contrucidatis prius suis omnibus, atque in rogos compositis, subjecta flamma postremo se ipsi jugulaverunt. Ita Appianus[u]. Plutarchus vero hunc in modum.

Timens urbi Brutus, imperavit militibus ut ignem extinguerent et opem ferrent urbi. At Lycios ingens subito invasit et incredibilis ad desperationem ardor, quem maxime mortis desiderio compares. Nam cum pueris et mu-

[r] Appian. lib. 4. pag. 634.
[s] Id. ibid. pag. 634, 635.
[t] Dio, lib. 47. pag. 347.
[u] Lib. 4. pag. 635.

lieribus liberi et servi omnis ætatis hostes petebant ex muris eos qui ad reprimendum succurrebant incendium. Ipsi arundinem et omne igni aptum fomentum ingerentes trahebant in urbem flammam ; eique quamvis materiam subjiciebant, atque eam omnibus modis excitabant augebantque. Postquam diffusa flamma et urbem undique amplexa ingens eluxit ; anxius ea de re Brutus circumvectus foris muros est ad opitulandum, manusque ad Xanthios porrigens precabatur, urbi ut parcerent eamque conservarent. Verum nemo auscultabat ei, imo perdebant omnibus modis semetipsi : non viri modo et fœminæ, sed parvi etiam pueri cum vociferatione et ululatu partim insiliebant in ignem, partim superne præcipitabant sese ex muro : pars parentum gladiis nudos afferebant jugulos, hortabanturque ut eos cæderent. Conspecta est urbe absumpta dependens ex laqueo mulier quæ mortuum puerum ex collo suspensum haberet, et ardenti face inflammaret domum. Quod quum spectaculum appareret tragicum, non sustinuit id Brutus contemplari : sed ubi nunciatum ei est, illacrymavit, præmiumque pronuntiavit militibus, quisquis hominem Lycium servasset. Centum quinquaginta duntaxat memorant fuisse qui non refugerent salutem. Hæc Plutarchus.

Xanthiorum mancipiis tantum potitum fuisse Brutum, scribit Appianus ; ex ingenuorum vero numero, vix centum et quinquaginta mulierculis, quibus viri percussores defuerant. Additque sacras ædes ab incendio servasisse eum quotquot poterat[y].

Brutus inde ad Patara descendit urbem quæ navale Xanthiorum videri poterat ; obsessisque denuntiavit ut imperata omnia facerent, aut cladem qualis Xanthicorum fuit expectarent. Sed pacem ita offerenti cives non paruerunt. Servi enim libertatem, pauperes liberi novas tabulas nuper consecuti, pacificationi obstabant. Itaque Brutus captivos Xanthios, quod plerisque horum cum Patarensibus affinitas intercedebat, iis misit ; qui deplorata sua fortuna hortarentur eos ad meliora consilia. Qui quum nihilo magis a proposito deducerentur, quamvis uni-

[y] Appianus, lib 4. pag. 635.

cuique eorum suos necessarios dono dedisset, ejus diei reliquum ad deliberandum eis concessit, atque ita abiit: sequente vero mane reduxit eo copias[z]. Et catastam sub ipso muro in tuto loco constituens, Xanthiorum captivorum primores singillatim productos vendidit; si forte hoc Patarenses movere posset. Qui cum ne sic quidem se dederent, paucis venditis, cæteros missos fecit[a].

Quum Patarensium fœminas captivas Brutus teneret, has etiam missas fecit sine pretio. Quæ ubi viris et parentibus suis, illustribus hominibus, exposuerunt, virum Brutum esse moderatissimum et justissimum; persuaserunt eis ut cederent, et traderent ei oppidum[b]. Ingressus vero ille, nec supplicio quenquam affecit, nec egit in exilium, sed aurum omne argentumque publicum ad se deferri jussit; privatorum quoque exegit a singulis, mulcta proposita contra facientibus et invitatis indicibus præmio[c].

Hic servus quidam aurum a domino abditum prodidit, et centurioni ad id misso indicavit; quumque omnes ducerentur, dominus siluit; mater vero illius, ut eum servaret, sequebatur clamans a se aurum absconditum: servus super ea re non interrogatus, alteram mentiri, alterum aurum celasse coarguit. Brutus laudata tum juvenis patientia, tum matris pietate, ambos cum auro dimisit incolumes: servum qui præter æquum heris insidias struxerat, in crucem egit[d].

Eodem tempore et Lentulus missus Andriacam, quod Myrensium navale est, rupta catena qua os portus claudebatur, Myrensium prætorem cepit. Quem cum Brutus dimisisset, Myrenses imperata fecerunt et impositam pecuniam solverunt[e]. Eodemque modo universa Lyciorum natio parvo temporis spatio recepta est: missisque ad Brutum legatis, auxilium et pecunias pro facultatibus est pollicita. Quem benignum et præter spem experti illi sunt indulgentem. Xanthiorum enim ingenuis corporibus

[z] Appian. lib. 4. pag. 635. Dio, lib. 47. pag. 347.
[a] Dio, lib. 47. pag. 347. [b] Plutarch.
[c] Appian. pag. 636. [d] Id. ibid.
[e] Appian. et Dio, lib. 47. pag. 347.

domum remissis, centum et quinquaginta tantum talenta imperavit Lyciis, neque re ulla eos alia violavit[f].

Atque ita Brutus Lycios devicit[g]. Inter cujus epistolas et hæc ad Rhodios fertur: " Xanthios, quum a nobis defecissent, extremo supplicio affecimus. Nam usque ad parvulos omnibus cæsis, eorum urbem igne et ferro diruimus. Patarensibus, quia fidi nobis extiterunt, tributa relaxavimus, ac liberos et sui juris esse concessimus: atque pro restauratione eorum, quæ demolita erant, quinquaginta talenta dono dedimus. Liceat et vobis consulere ac videre, utrum vos pro hostibus quemadmodum Xanthii, an pro amicis ceu Patareni, haberi velitis." Ea apud Plutarchum, multo contractior, ita legitur: " Xanthii beneficium meum despicientes, desperationis suæ habuerunt patriam sepulchrum. Patarenses, qui se in fidem meam contulerunt, nusquam desiderant in administrandis rebus suis libertatem. Itaque licet vobis quoque vel Patarensium judicium vel fortunam legere Xanthiorum."

Rhodiorum quotquot dignitate præstabant, timebant certaturi cum Romanis, at vulgus sibi placebat, memor veterum victoriarum de viris longe aliis[h]. Tantum enim rei nauticæ illi fidebant, ut ad Cassium in continentem quoque priores adnavigaverint, eique compedes ostenderint, quas secum attulerant, tanquam multos hostium vivos capturi[i].

Cassius, quia cum rei navalis peritissimis ei res erat, naves ornatas completasque milite apud Myndum exercuit. Eo legatos ad eum miserunt Rhodii qui rogarent, ne vel Rhodium contemneret, quæ semper contumelias suas ultra sit; vel fœdera icta inter Romanos et Rhodios, quibus diserte cautum sit, ne alter populus alterum armis impetat. Miserunt ad eum etiam legatum Archelaum, quo ille Rhodi in Græcis literis præceptore quondam usus fuerat, demissius hoc ipsum rogaturum. Quibus a Cassio est responsum, prius a Rhodiis fœdus esse violatum,

[f] Plutarch. Appian. Dio.
[g] Vellei. Paterc. lib. 2. cap. 70.
[h] Appian. lib. 4. pag. 627.
[i] Dio, lib. 47. pag. 346.

arma pro Dolabella contra ipsum ferentibus; eamque ob rem illos pœnas daturos, nisi confestim imperata facerent[k].

Hoc responsum magis etiam prudentiores cives terruit: populus vero agitabatur Alexandri et Mnaseæ concionibus, memorantium quanto pluribus navibus Mithridates Rhodum invasisset, et ante illum Demetrius, reges potentissimi. Quamobrem Alexandrum prytanim crearunt, qui magistratus apud eos plurimum pollet imperio: Mnaseas classi præfectus est[l].

Alexander et Mnaseas Rhodiorum ductores, cum triginta tribus selectis navibus Myndum petierunt, ut Cassium terrerent hac audacia: et suberat forte spei nonnihil, quod Mithridatem circa idem oppidum assecuti, visi sunt habuisse felicem belli exitum. Itaque ostentata remigandi peritia, primo die Cnidum diverterunt: sequenti vero contra adventantes ex alto Cassianos a litore solverunt[m].

Hic vero pugnatum est utrinque acerrime. Rhodii navigiis agilibus ultro citroque discurrentes, modo penetrabant adversos ordines, modo circumveniebant. Romani contra innixi navibus gravioribus, quoties aliquam prehendebant injectis ferreis manibus, majore vi prævalebant, ut in terrestri prælio. Sed quia Cassius superabat navium numero, non diu Rhodii potuerunt celeritate solitisque artibus adversarios eludere. Nam quum a fronte tantum impetus facerent, moxque se reciperent, parum proficiebant, in arctum se cogentibus hostibus: rostrorum quoque ictus contra graviores Romanas erant invalidi. E diverso Romanæ illas leviores repercutiebant indeflexo impetu: donec tres Rhodiæ, ita ut erant milite plenæ, captæ sunt; duæ perfractæ subsederunt, reliquæ male mulctatæ Rhodum refugerunt[n].

Hoc eventu ad Myndum Romana classis cum Rhodia conflixit[o]. Quam pugnam e monte spectavit Cassius:

[k] Appian. pag. 626, 627, 630.
[l] Id. pag. 627, 628.
[m] Appian. pag. 627. 630.
[n] Id. pag. 630.
[o] Appian. pag. 630. cum Dione, pag. 346.

moxque sartis navibus petiit Loryma, quod in adversa continente Rhodiorum castellum est; unde onerariis terrestres copias transvexit in insulam ductu Fanii et Lentuli. Ipse octoginta longis navibus ad terrorem inferendum ornatis, tam mari quam terra obsessis Rhodiis, quiescebat, expectans si forte hostes ferociam remitterent[p].

At illi audenter occurrerunt denuo. Quos Cassius Statii Murci opera superavit; magnitudine ac numero navium ipsorum peritiam vincens. Et tunc, duabus navibus amissis, clausi sunt undique[q].

Mox armatis tota mœnia completa sunt; qui pariter arcerent et Fanium a terra oppugnantem, et Cassium a mari classem admoventem, non imparatam infestandis mœnibus. Præcogitans enim tale aliquid Cassius, afferebat secum turres plicatiles; quæ tum excitatæ sunt. Ita Rhodus, bis infeliciter tentato navali prælio, terra marique oppugnabatur; imparata, ut in casu inopinato, ad sustinendos impetus: unde apparebat brevi venturam in potestatem hostium, vel armis vel fame victam. Nec latuit hoc prudentiores Rhodios, intercedentibus inter eos et Fanium Lentulumque colloquiis: quum subito Cassius in media urbe cum lectissimo quoque conspectus est, nec scalis usus, nec ulla externa vi admota. Creditum est clam apertas ei minores portulas a civibus conjunctis privata gratia; ne urbis miserabiliter deleretur[r].

Hic, C. Cassius (nunquam sine præfectione publici patricidii nominandus, ut ait Valerius Maximus[s],) Rhodiis regem ipsum et dominum appellantibus respondit: "Neque[t] rex sum neque dominus, sed domini et regis interfector et ultor." Pro tribunali vero sub hasta præsedit, quod vellet videri urbem armorum vi cepisse: jussoque exercitu quiescere, et per præcones mortem interminatus violentis ac raptoribus, ipse nominatim citatos circiter quinquaginta cives Rhodios ad mortem duci jussit; alios viginti quinque nusquam comparentes exilio mulctavit[u].

[p] Appian. pag. 631.
[q] Id. ibid. Dio, pag. 346.
[r] Appian. pag. 631.
[s] Lib. 1. cap. 8.
[t] Plutarch. in M. Bruto.
[u] Appian. pag. 631.

Navibus deinde Rhodios et pecunia spoliavit. Quicquid enim auri argentique in sacro aut publico fuit, id omne corrasit: etiam donariis omnibus, præter currum solis, abreptis[w]; indeque etiam orantibus Rhodiis, ne ab eo cunctis Deorum simulachris spoliarentur; Solem a se relinqui respondit. Illius enim effigiem tantummodo supplicibus cesserat[x]. Privatim deinde a dominis, quod quisque auri et argenti haberet, ad præstitutam diem proferre jussit, denuntiato per præconem supplicio, si quis aliquid occultaret: indicibus vero in præmium proposita parte decima, et servis libertate. Illi primum celabant plerique, sperantes fore ut intra verba minæ consisterent: deinde postquam viderunt indicibus representari præmia, petierunt prorogari sibi terminum; quo impetrato, alii ex terra effodiebant condita, alii hauriebant e puteis, alii rursum e foveis proferebant multo plura quam antea[y]. Cumque ita ad octo talentum millia a privatis extorsisset; publice mulctavit civitatem quingentis aliis[z], Rhodiis præter vitam nihil relinquens[a].

Sic igitur acri atque prosperrimo bello Cassius Rhodum, rem immanis operis, cepit[b]. Qui lætus et expugnatione celeri et pecuniarum copia, Lucium Varum Rhodiis præsidio reliquit[c]. Ariobarzanem deinde comprehensum occidit[d]; et omnibus Asiæ provinciis decem annorum tributa imperavit; eaque absque ulla remissione exegit[e].

Tum nunciatum Cassio est, Cleopatram ingenti classe et magno apparatu navigare ad Cæsarem et Antonium. Secuta enim jam ante illas partes propter majorem Cæsarem, tunc longe propensior in eas facta est propter formidinem qua sibi metuebat a Cassio. Ad eam invadendam, Murcum una cum fortissima legione et sagittariis quibusdam impositum in sexaginta naves tectas, Cassius in Peloponnesum misit; ut stationem haberet circa Tænarum promontorium. Cleopatra vero, contempto Cas-

[w] Appian. pag. 631. Dio, pag. 346.
[x] Valer. Max. lib. 1. cap. 5.
[y] Appian. pag. 631, 632.
[z] Plutarch. in M. Bruto.
[a] Oros. lib. 6. cap. 18.
[b] Vellei. Paterc. lib. 2. cap. 70.
[c] Appian. pag. 632.
[d] Dio, pag. 346. fin.
[e] Appian. pag. 632.

sio Murcique stationibus, versus mare Ionium navigavit. Sed tempestate in Africæ litore ejus classis est afflicta; ejusque naufragii signa undis usque regionem Laconicam sunt delata: ipsaque Cleopatra in morbum conjecta domum rediit[f].

Inter Bruti epistolas, de ipsius et Cassii victoriis hæc legitur, tanquam ad Coos missa: "Rhodus quidem Cassio jam servit; civitas sane magis audax quam propriis viribus firma existens. Lycia vero nobis universa paret; partim bello domita, partim ne extrema subiret. Quæ sane optio profuit illis: nam volentes ea elegerunt, quæ non multo post inviti fecissent. Eligite igitur vos, utrum coacti bello servire, an nos in recipiendo amici dici velitis."

Ex Lycia in Ioniam reversus Brutus, multa memorabilia edidit opera; et honoribus in dignos conferendis et suppliciis pro cujusque merito irrogandis. Atque inter alios, Theodotum rhetorem, quo authore (ut ipse glorians jactabat) Pompeius magnus in Ægypto est occisus, vagabundum in Asia repertum, omni cruciatus genere affectum necavit[g].

Cassium accersivit Brutus Sardes, appropinquantique processit cum amicis obviam; totusque exercitus armatus utrumque imperatorem consalutavit. Ut solet magnis in rebus inter duos quibus amici et duces sunt multi, quum suspiciones inter eos mutuæ et insimulationes extitissent; prius quam alio se converterent, statim ex via conclave soli ingressi foribus occlusis et remotis arbitris expostulare primum, mox arguere et criminari inter se cœperunt. Hinc in lachrymas liberamque et vehementem objurgationem erumpentibus illis, mirantes asperitatem iræ et contentionis amici eorum timebant, ne quo evaderent[h]. Sed omnes illas suspiciones, quas ex aliorum calumniis alter contra alterum conceperat, prudenter illi tandem sustulerunt[i].

[f] Appian. lib. 4. pag. 632. et 636. cum. lib. 5. pag. 675.
[g] Plutarch. in Bruto, et Pompeio. [h] Plutarch. in Bruto.
[i] Dio, lib. 47. pag. 347.

Erat ibi tum M. Favonius, (cujus, ut Bruto familiaris, meminit Cicero libri decimi quinti ad Atticum epistola undecima) æmulus pridem M. Catonis, qui non tam ratione quam impetu aliquo et motu lymphatico philosophum agebat; ac senatorem populi Romani esse in minimis ponebat: Cynica vero loquendi ferocia, qua utebatur, molestiam frequenter abstergebat aliis qui importunitatem ejus per ludum excipiebant. Hic tunc repulsis vi janitoribus, qui ingressum ejus prohibebant, intravit conclave in quo Cassius et Brutus privatum illud habebant colloquium: voce mimica pronuntians carmina quibus Nestorem utentem cecinit Homerus,

Ἀλλὰ πίθεσθ', ἄμφω δὲ νεωτέρω ἐστὸν ἐμεῖο·

At parete ambo, natu me nempe minores;

Et sequentia. Id risum Cassio movit: sed Brutus eum expulit, "ἁπλόκυνα et ψευδόκυνα, inscitum canem et adulterinum canem" eum appellans. Post mutuam autem altercationem finitam, præbente cœnam Cassio, invitavit eo Brutus amicos. Quibus jam accumbentibus, accessit Favonius lotus. Testante Bruto adesse eum non vocatum, et facessere jubente ad lectum supremum, vi irrumpens collocavit se in medio: habuitque convivium oblectationem non infestivam nec indoctam[k].

Postridie Brutus virum prætorium, cujus opera usus fuerat, L. Pellam repetundarum Sardianis postulantibus, judicio publico damnavit et infamiæ notavit. Quod factum momordit non mediocriter Cassium: qui paucis ante diebus ejusdem criminis compertos duos amicos tantum castigavit privatim, ac publice absolutis uti non destitit. Unde Brutum incusavit ut nimium rigide leges sequentem et justum, quo tempore civiliter esset et humaniter agendum. Ille commonuit eum Iduum Martiarum, quibus interfecerant Cæsarem: qui non ipse omnes homines vexasset, verum hoc agentium esset patronus[l].

Labienus junior, Titi Labieni (Julii Cæsaris in Gallia

[k] Plutarch. in M. Bruto. [l] Id. ibid.

legati) filius, a Cassio et Bruto ad petendum auxilium ab Orode Parthorum rege missus, aliquandiu apud eum commoratus est, nulla ipsius ratione habita; quod et adjuvare eos regi in animo non erat, et negare auxilium verebatur[m].

Lyciorum classem universam cum aliis navibus Abydum navigare Brutus jussit: quo ipse terrestres etiam ducebat copias, præstolaturus ibi Cassium venientem ex Ionia, ut simul trajecto freto Sestum peterent[n].

Quum Cassius et Brutus trajecturi essent in Europam ex Asia, et transportaturi ex Abydo in oppositam continentem exercitum; tetrum ostentum dicitur Bruto factum. Noctis enim conticinio, quum luna non admodum luceret, et totus exercitus teneretur silentio; Bruto, deficiente pene lumine, volventi aliquid animo et reputanti, atra quædam imago se obtulisse dicitur immanis et horrendi corporis, silentio sibi assistentis. Eo autem intrepide percontante, quisnam hominum deorumve esset; spectrum respondisse: "Tuus sum, Brute, malus genius: Philippis me videbis iterum;" eumque nihil perculsum, Videbo, dixisse: et spectrum sub oculis mirantis evanuisse. Refert hæc Florus[o], Appianus[p], Plutarchus in fine Cæsaris, et plenius in vita Bruti: ubi et eum proximo mane quod viderat Cassio narravisse, illumque ex Epicuri disciplina quid de ejusmodi spectris sentiendum esset exposuisse, adjicit.

3963. Antigonus Aristobuli, fratris Hyrcani, filius a socero suo Ptolemæo Mennæi filio, et Fabio Damasci duce (quem pecuniis sibi conciliaverat) et Marione Tyriorum tyranno (qui ob Herodis odium illi adhæsit) adjutus, Judæam invasit. Cui vix extremos regionis fines ingresso Herodes occurrens, prælio eum superatum inde repulit. Quamobrem revertentem Hierosolyma coronis eum Hyrcanus honoravit. Jam enim gener per sponsionem ascitus Herodes erat in Hyrcani familiam: ducturus Mariammen

[m] Dio, lib. 48. pag. 371. cum Floro, lib. 4. cap. 9. et Velleio Paterc. lib. 2. cap. 78.

[n] Appian. lib. 4. pag. 636.

[o] Lib. 4. cap. 7.

[p] Lib. 4. pag. 668.

(Syriace מרים sive Mariam dictam) ex Alexandro filio Aristobuli (fratris Hyrcani) et Alexandra Hyrcani filia genitam[q].

Ad Melanem sinum in Thracia lustrato Cassii et Bruti exercitu, reperta sunt in eo circiter octoginta scutatorum millia. Equitum vero Brutus habebat Gallorum Lusitanorumque quatuor millia; Thracum Illyriorumque, Parthienorum Thessalorumque, duo millia. Cassius Hispanorum et Gallorum duo millia; sagittariorum equestrium ex Arabia, Media, Parthia, (nam et Parthos huc auxilia misisse confirmat Justinus[r],) quatuor millia. Sequebantur et socii reges ac tetrarchæ ex Gallo-Græcia, præter pedestres alias copias ducentes equitum quinque millia[s].

Hi ad Philippos, urbem Macedoniæ (non minus B. Pauli epistola quam hoc bello factam celebrem) triumvirorum M. Antonii et Cæsaris Octaviani exercitus exceperunt[t]. Pariter utrinque undeviginti legiones constiterunt. Equitum Antonius cum Cæsare habebat tredecim, Brutus et Cassius viginti millia. Sed Cassiani, difficultate annonæ hostem fatigare cupientes, per multos dies prælium detrectarunt, quum ipsis omnia suppeterent ex Asia, et ex propinquo per mare subveherentur; hostes in regione infesta laborarent inopia; nam neque negotiatores ex Ægypto sumere quicquam poterant, fame oppressa; neque ex Hispania aut Africa Sextus Pompeius, neque ex Italia Statius Murcus et Domitius Aenobarbus sinebant commeatus advehi: Macedonia vero Thessaliaque non diu sufficere poterant, quæ tum solæ alebant exercitum. Ex altera parte Antonius, ut hostibus a tergo commeatus ex Thaso subvectionem intercluderet, decem dierum spatio angusto in palude transitu clam aperto, multa castella vallata in ulterioribus locis erexit: quæ deinde Cassius, transverso septo per totam paludem a castris usque ad mare acto, inutilia illi reddidit[u].

Commissa deinde pugna, (cui et Cæsar et Antonius sub-

[q] Joseph. lib. 1. belli, cap. 10. et lib. 14. antiquit. cap. 21. cum lib. 15. cap. 9. et 11.

[r] Lib. 42. cap. 4.

[s] Appian. lib. 4. pag. 640.

[t] Vellei. Paterc. lib. 2. cap. 70.

[u] Appian. lib. 4. pag. 652, 653.

duxisse se dicuntur) cornu cui Brutus præerat, impulsis hostibus, castra Cæsaris cepit: id autem in quo Cassius fuerat fugatum ac male mulctatum est, castraque ejus ab Antonianis expugnata[x]. Quum Cassius in acie ardentissimo animo perstaret, Julii Cæsaris a se occisi speciem vidisse dicitur, humano habitu augustiorem, purpureo paludamento amictam, minaci vultu, et concitato equo in se impetum facientem: quo aspectu perterritus, hosti tergum dedit, voce illa prius emissa, "quid[y] enim amplius agas, si occidisse parum est?" Ceciderunt Cassianorum octo millia; connumeratis servis qui castra sequebantur, quos nominabat Brutus Brigas. Ex Cæsaris exercitu, Messala Corvinus, qui in Bruti castris præsens tum adfuit, et Cæsari paulo post se dedidit, ait bis totidem vel amplius arbitrari se desideratos[z].

Cassius exutus castris, eo reverti non potuit: sed cursu recepit se in Philipporum tumulum, et inde prospectabat quid fieret[a]; totumque exercitum fusum ratus, mortem sibi conscivit[b] eodem pugione, quo Cæsarem violaverat: ut in fine Cæsaris sui refert Plutarchus; licet alibi idem, cum aliis, caput a Pindaro liberto præcisum fuisse referat: quem ex Parthica Crassi clade ad hanc necessitatem haberet destinatum[c]; de quo Valerius Maximus[d]: "Pindarus C. Cassium Philippensi prælio victum, nuper ab eo manumissus, jussu ipsius obtruncatum, insultationibus hostium subtraxit. Seque e conspectu hominum voluntaria morte abstulit; ita ut ne corpus quidem ejus absumpti inveniretur. Quis Deorum gravissimi sceleris ultor, illam dexteram, quæ in necem patriæ parentis exarserat, tanto corpore alligavit, ut se tremebundam Pindari genibus submitteret, ne publici parricidii, quas merebatur pœnas, arbitrio pii victoris exolveret? Tu profecto, tu

[x] Florus, lib. 4. cap. 7. Vell. Paterc. lib. 2. cap. 70. Plutarch. in Antonio.
[y] Valer. Max. lib. 1. cap. 8.
[z] Plutarch. in M. Bruto; cum Appian. lib. 4. pag. 654, 655.
[a] Appian. pag. 655. [b] Liv lib. 124.
[c] Plutarch. in M. Bruto, et in Antonio: cum Velleio Paterc. lib cap. 70. Appian. pag. 655. et Dione, pag. 354.
[d] Lib. 6. cap. 8.

Dive Juli, cœlestibus tuis vulneribus debitam exegisti vindictam, perfidum erga te caput sordidi auxilium supplex fieri cogendo, eo animi æstu compulsum; ut neque retinere vitam vellet, neque finire manu sua auderet."

Brutus, Cassii cadavere amicis statim tradito, Thasi clam sepeliendum curavit; ne exercitus ex aspectu funeris provocaretur ad luctum, animosque dejiceret[e]. Obiit autem Cassius natali suo die[f]; ejusque servus Demetrius vesperi ad Antonium venit cum paludamento et gladio, quæ confestim detraxerat corpori. Quibus allatis, ita sustulerunt animos Antoniani, ut prima luce instructum exercitum in aciem educerent[g].

Qua die in campis Philippicis Cæsaris exercitus fusus est, legio Martia et magnæ copiæ aliæ, quæ a Domitio Calvino ex Italia ad Cæsarem ducebantur, a Murco et Aenobarbo navali prælio in maria Ionio superata et oppressa est[h]. Eam victoriam, spatio interjecto viginti dierum, Brutus ignoravit. Quo toto tempore, Cæsaris et Antonii milites apud paludes Philippenses volutabantur, imbribus autumnalibus prælium insecutis et concrescentibus in glaciem aquis plurimum infestati[i]. In qua mora, nonnulli Germanorum ad Brutum perfugerunt: vicissimque a Bruto transiit Amyntas Dejotari dux, et Thrax Rhascipolis. Quod cum majoris defectionis metum Bruto objecisset, rem committere prælio statuit[j].

Nocte quæ prælium præcessit, spectrum illud referunt iterum Bruto obversatum, eandemque repræsentans visionem nihil locutum, sed dilapsum fuisse; quanquam P. Volumnius vir sapientiæ studiis deditus, qui tunc in castris Bruti adfuit et cætera quæ acciderant prodigia in literas retulit, nihil hujus ostenti meminerit[k].

Huic secundo prælio non Antonius solum, sed etiam Cæsar Octavianus interfuit, quanquam invalidus atque

[e] Plutarch. in Bruto. Appian. pag. 655. Dio, pag. 354.
[f] Appian. pag. 655. [g] Plutarch. in Bruto.
[h] Plutarch. in M. Bruto. Appian. pag. 656, 657.
[i] Plutarch. in M. Bruto. [j] Dio, lib. 47. pag. 355.
[k] Plutarch. in fin. Cæsaris, et in Bruto; cum Appian. lib. 4. pag. 663.

æger : de quo Ovidius, libro Fastorum tertio, rem in bello Philippensi gestam attingens ;

> Hoc opus, hæc pietas, hæc prima elementa fuerunt
> Cæsaris ; ulcisci justa per arma patrem.

Et in libro quinto :

> Voverat hoc juvenis tunc, cum pia sustulit arma :
> A tantis princeps incipiendus erat.
> Ille manus tendens, adstanti milite justo,
> In conjuratos talia verba dedit, &c.

Brutus victus acie, cum in tumulum nocte ex fuga se recepisset, sequente die impetravit a Stratone Ægeate ex Epiro, qui cum eo ex studio rhetorico familiaritatem contraxerat, ut manum morituro commodaret sibi : rejectoque lævo super caput brachio, cum mucronem gladii ejus, dextera tenens, sinistræ admovisset mamillæ, ad eum ipsum locum, qua cor emicat, impellens se in vulnus, uno ictu transfixus expiravit[l].

Atque hic in hoc bello Cassii et Bruti exitus fuit : qui Julii Cæsaris imperatoris sui, a quo in pugna Pharsalica capti servati ipsi fuerant, interfectores, semetipsos postea interfecerunt[m] ; iisdem, quibus Cæsarem interemerant, gladiis confossi, ut in libri quadragesimi octavi initio affirmat Dio ; et libertatem, quam maxime restitutam voluerunt, illo ipso Cæsaris parricidio perdiderunt[n] : quamvis illi, biennio non integro, collegissent plusquam viginti legiones, et equitum circiter viginti millia, naves longas supra ducentas, aliumque apparatum haud contemnendum, pecunias quoque infinitas a volentibus nolentibus exegissent ; in bellis etiam quæ cum multis civitatibus ac gentibus et adversæ factionis hominibus gesserant, sæpe victores, imperio a Macedonia usque ad Euphratem potiti fuissent : et quoscunque bello petierant, ad societatem pertraxissent, eorumque opera fideli usi fuissent ; sicut et regum ac

[l] Liv. lib. 124. Vell. Paterc. lib. 2. cap. 70. Plutarch. in M. Bruto. Appian. lib. 4. pag. 665, 666.

[m] Appian. pag. 667, 668.

[n] Florus, lib. 4. cap. 7.

dynastarum, atque Parthorum etiam quamvis inimicorum[o].

M. Bruti cadaveri assistens M. Antonius, exprobravit ei modice Caii fratris in Macedonia interfecti necem. Cæterum Hortensio (qui Macedoniæ proconsul fuerat) potius dictitans se quam Bruto cædem fratris imputare; Hortensium super illius monumentum præcepit interfici[p]. Corpori Bruti paludamentum suum purpureum magni pretii injecit, et cuidam liberto suo commisit ejus funerandi curam. Hunc post, cognito pretiosum illud paludamentum non concremasse in funere, interfecit: crematique reliquias ad matrem Bruti Serviliam remisit[q]. Caput vero ejus Romam Octavianus misit, ut statuæ Cæsaris subjiceretur[r]. Sed in transmissione a Dyrrachio, tempestate coorta, in mare abjectum est[s].

Quotquot nobilium in Thasum evaserunt, partim navigarunt inde, partim cum reliquo exercitu in Messalæ Corvini et L. Bibuli potestatem ac arbitrium se dediderunt: (de quo, videndus Appianus[t], Velleius Paterculus[u],) alii de salute cum Antonianis pacti, Antonio in Thasum appulso tradiderunt quicquid ibi erat pecuniarum, armorum, commeatuumve, et apparatum reliquum[x].

L. Julius Mocilla prætorius, et ejus filius, Aulusque Torquatus, aliique pari fortuna perculsi, in Samothraciam concesserunt: quibus Pomponius Atticus omnia ex Epiro supportari jussit[y].

Cassius Parmensis, Bruto Cassioque ad bellum profectis, relictus in Asia cum classe ac exercitu, ut pecunias exigeret, post Cassii mortem sperans de Bruto meliora, e Rhodiorum navibus triginta selegit, ratus tot se impleturum sociis navalibus; reliquas incendit, excepta sacra, ne civitas posset res novas moliri: quo facto solvit inde cum navibus suis et Rhodiis. Clodius autem a Bruto missus

[o] Appian. pag. 666, 667.
[p] Plutarch. in M. Antonio, et in M. Bruto.
[q] Plutarch. in M. Antonio, et in M. Bruto. Appian. lib. 4. pag. 668.
[r] Sueton. in Octavio, cap. 13.
[s] Dio, lib. 47. pag. 356.
[t] Lib. 4. pag. 611.
[u] Lib. 2. cap. 71.
[x] Appian. lib. 4. pag. 669.
[y] Corn. Nepos, in vita Attici.

eo cum tredecim navibus, ut vidit rebellantes Rhodios (jam enim et Brutus sublatus erat) deduxit inde præsidium trium millium, et cum Parmensi se conjunxit. Ad eos venit Torulus cum aliis multis navibus et pecuniis quas a Rhodiis ante defectionem exegerat[a].

Ad hanc classem, ut in qua jam esset aliquid roboris, confluebant quotquot pro variis officiis erant dispersi per Asiam: et imponebant legionarios quantum poterant; remigum quoque delectus faciebant e nexis et mancipiis, et ex insulanis ad quos appellebant. Ad eos venit et Cicero junior, et quotquot nobilium e Thaso diffugerant: ita ut brevi frequens conventus fieret, et classis exercitusque non contemnendus cum suis ducibus[a].

Assumpto deinde Lepido cum alia manu, quæ præsidio Bruti Cretam tenebat, ad Statium Murcum et Cn. Domitium Aenobarbum validis copiis præfectos navigarunt in mare: ubi divisi, pars cum Aenobarbo mansit et propriam factionem constituit, Ionium mare tenens, ibique rebus hostium multa damna inferens; pars cum Murco petiit Siciliam et vires Sexto Pompeio addidit. Cum omni enim commissa sibi parte exercituum classeque celeberrima et Brutianorum reliquiis Pompeio se adjungens, vires ejus duplicavit[b].

Cæsar et Antonius emeritos milites dimiserunt, præter octo millia: quos rogati ut amplius eis militare liceret, diviserunt inter se, et cohortes prætorias ex eis centuriaverunt. Ex legionibus undecim, et equitum quatuordecim millibus, de Bruti exercitu relictis, Antonius sex legiones assumpsit et equitum decem millia, Cæsar quatuor legiones et equitum quatuor millia[c]. Ad hæc convenit, ut duas legiones de suis Cæsar Antonio secum abducendas daret: ipse vicissim ab eo duas alias, quæ illi sub Caleno militaverunt, in Italia tum relictas acciperet[d].

Cæsar id sibi negotii sumens, ut Lepidum triumvirum si

[a] Appian. lib. 5. pag. 671, 672. [a] Id. ibid. pag. 672.

[b] Appian. lib. 5. pag. 672. cum Velleio Paterculo, lib. 2. cap. 72. et 77. et Dione, lib. 48. pag. 361. et 368.

[c] Appian. lib. 5. pag. 672, 673.

[d] Appian. lib. 5. pag. 673. Dio, lib. 48. pag. 358.

quid is moveret opprimeret, contra Sextum Pompeium bellum gereret, et veteranis signa ipsorum secutis agros promissos divideret, in Italiam reversus est: morbo in itinere ita afflictus, ut iis qui Romæ erant mortis suæ opinionem præberet. Antonius transmarinas obiturus provincias substitit: ut hostes ibi in ordinem cogeret, et pecuniam quæ militibus promissa fuerat conficeret[e]. Qui enim singulis militibus drachmarum quinque millia polliciti fuerant, intentiore cura quærenda ipsis et imperanda pecunia erat[f].

Antonius igitur magno cum exercitu in Græciam transcendens, Græcis tunc primo neque durum neque acerbum præbuit se: sed Græcorum studiosus gaudebat dici, multoque magis Atheniensium, quorum civitatem plurimis donis affecit[g].

In Græcia L. Censorino relicto, in Asiam transmisit[h]. Ibi partim ipse circuiens, partim alios emittens, pecunias ab urbibus exegit, ac ditiones vendidit[i]. Reges autem januam ejus frequentavere: regumque conjuges muneribus inter se et formæ splendore certantes sese ei venditarunt. Anaxenor vero citharœdus, Xuthus choraula, Metrodorus saltator, reliquusque acroamatum chorus Asianorum, in aulam irrepsit: et luxu diffluebant omnia. Accinctus denique ad bellum Parthicum, Dellium (historicum, ut eum postea Plutarchus appellat; et quem e Cassio transivisse ad Antonium, in Suasoria prima docet M. Seneca) in Ægyptum misit ad Cleopatram Antonius; imperans in Ciliciam ut sibi occurreret, ad causam dicendam, quod Cassio diceretur multum subministrasse opis et subsidii[k].

Apuleius, qui a triumviris proscriptus fuerat, tradita Antonio Bithynia, cui a M. Bruto præfectus fuerat, reditum in patriam ab eo impetravit[l].

[e] Liv. lib. 125. Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 74. Plutarch. in Antonio. Appian. lib. 5. pag. 672, 673. Dio, lib. 48. pag. 357, 358.
[f] Plutarch. in Antonio; cum Dione, lib. 47. pag. 352.
[g] Plutarch. in Antonio.
[h] Ibid.
[i] Dio, lib. 48. pag. 371.
[k] Plutarch. in Antonio.
[l] Appian. lib. 4. pag. 616.

In Bithynia Antonius omnium gentium legationes habuit obviam. Aderant et Judæorum primates, Phasaelum et Herodem accusaturi: quasi in speciem solum regnaret Hyrcanus, re autem vera tota potestas esset penes hos fratres. Herodem vero Antonius in magno honore habuit, qui ad objecta diluenda venerat: quo factum est, ut ne ad colloquium quidem adversarios ejus admiserit; id enim data pecunia Herodes impetraverat[m].

Ingredientem Ephesum Antonium fœminæ Baccharum, viri puerique Satyrorum et Panum habitu præcesserunt. Hedera, thyrsis, psalteriis, fistulis, tibiis personabat urbs: eumque "Διόνυσον χαριδότην καὶ μειλίχιον, Bacchum benignum ac blandum," appellabant[n]. Ipse vero Dianæ, ut loci ejus præsidi, sacra fecit magnifice: et supplices Cassianos, qui in asylum id confugerant, absolvit; excepto Petronio qui conspirationis in Cæsarem conscius fuerat, et Quintio qui Laodiceæ Dolabellam Cassio prodiderat[o].

Eo legati Hyrcani pontificis et gentis Judaicæ, Lysimachus Pausaniæ, Josephus Mennæi, Alexander Theodori filius afferentes Antonio coronam auream, eandem quam prius Romæ legationem illi exposuerunt: rogantes, ut quos Judæos Cassius præter jus belli captivos abduxerat, scriptis per provincias literis, in libertatem vindicaret; et agros per Cassium ademptos genti restitueret. Quorum postulata Antonius æqua existimans, statim eis annuit; scriptis in eam sententiam literis tum ad ipsum Hyrcanum, tum ad Tyrios, Sidonios, Antiochenos et Aradios: quæ apud Josephum extant[p].

Græcis cæterisque nationibus Pergamenam Asiam incolentibus, Ephesum convocatis, Antonius exposuit, quanta præmia promissa fuissent legionibus victricibus viginti octo, quæ cum suis appendicibus conficerent centum et septuaginta virorum millia. Quum Bruto igitur et Cassio inimicis biennio decem illi annorum vectigalia dedissent; tantundem ut intra annum sibi traderetur postulavit. Qui

[m] Joseph. lib. 14. cap. 22.
[n] Plutarch. in Antonio.
[o] Appian. lib. 5. pag. 673.
[p] Lib. 14. antiquit. cap. 22.

a prioribus illis hostibus plane exhaustos se fuisse conquesti, ægre tandem impetrarunt, ut novem annorum tributum penderent intra biennium[q].

Homines nobiles facultatibus expoliabat Antonius, easque verberonibus et adulatoribus largiebatur. Multorum fortunas viventium petebant illi accipiebantque, aliqui quasi mortuorum. Civis Magnetis bona coquo, qui unam cœnam (ut fertur) paraverat scite, donavit. Postremo, quum civitates altero tributo oneraret, ausus est Hybreas, qui pro Asia agebat, illi dicere: "Si bis anno tributum vales exigere, vales bis etiam æstatem nobis et bis fructus efficere:" et quum ducenta millia talentum intulit Asia: "Hæc," inquit, "si non accepisti, ab illis qui acceperunt repete; sin quæ accepisti, hæc non habes, perimus;" vehementer eo dicto pungens Antonium; qui ex simplicitate credens suis, pleraque quæ agebantur ignorabat[r].

Similiter et regibus et dynastis, civitatibusque liberis, alia pro cujusque facultatibus tributa ab Antonio imperata sunt[s].

Obeuntem provincias Antonium Lucius Cassii frater, et alii quotquot sibi timentes de exemplo clementiæ illius in Cassianos ad Ephesum edito audierant, accesserunt supplices: quos omnes absolvit, præter cædis Cæsaris conscios, quibus solis manebat implacabilis[t].

Lycios et Xanthios a tributis immunes reliquit: hortatus ut urbem suam instaurarent. Rhodiis quoque donavit Andrum, Tenum, Naxum, Myndumque: quas non multo post eis ademit, ut durius imperantibus. Laodicensibus atque Tarsensibus libertatem atque immunitatem a tributis concessit: et quotquot Tarsenses cives capti venierant, uno edicto liberavit. Atheniensibus ad ipsum venientibus, post Tenum, Æginam dono dedit; simulque Icum, Ceam, Sciathum, et Peparethum[u].

Transiens per Phrygiam, Mysiam, Gallo-Græciam, Cappadociam, Ciliciam, Cœle-Syriam, Palæstinam, Ituræam,

[q] Appian. lib. 5. pag. 673, 674.
[r] Plutarch. in Antonio.
[s] Appian. lib. 5. pag. 674.
[t] Id. ibid.
[u] Appian. lib. 5. pag. 675.

cæterasque Syrorum provincias, omnibus indixit tributa gravissima. Disceptationes quoque civitatum ac regum ex arbitrio suo composuit: atque in Cappadocia speciatim Ariarathis et Sisinnæ; prælato ad regnum Sisinna, in matris formosæ gratiam. In Syriam vero tyrannos oppidatim sustulit[x]. Demetrio, Julii Cæsaris liberto, Cyprum regendam commisit[y].

Gymnasii moderationem Tarsensibus pollicitus Antonius, ei muneri suo loco præfecit Boethum, malum ut poetam ita etiam civem. Ejus tamen carmen in partam ad Philippos victoriam scriptum probavit Antonius: maximeque eum extulerunt Tarsenses sui, quia ad quodvis argumentum oblatum subito aliquid valebat dicere. Quum vero illi sumptuum in gymnasio faciendorum rationes fuissent creditæ: deprehensus est cum alia tum oleum subduxisse. Quo nomine apud Antonium accusatus, ita illi respondit: "Ut Homerus Agamemnonis et Achillis laudes Ulyssisque decantavit, sic ego tuas: itaque indignum est me his apud te criminibus traduci." Atqui, reponebat accusator, "Homerus neque Agamemnoni neque Achilli suffuratus est oleum: quod quum tu feceris, pœnas daturus es." Boethus nihilominus, placata officiis quibusdam ira, urbem regere ad Antonii usque exitum perrexit[z].

Cleopatra, hinc a Dellio inducta, hinc formæ suæ et morum venustati ipsa confidens, in Ciliciam ad Antonium venit[a]. Cujus adventus φαντασία, poetica magis quam historica fide, apud Plutarchum ita habetur descripta. Subvehebatur Cydno fluvio (qui Tarsum influit) in navigio aurata puppi, velis passis purpureis, remigio argenteis ducto remis ad tibiarum, fistularum et citharārum modos. Recumbebat illa sub tabernaculo auro intexto eleganter exculta, ut pingitur Venus. Pueri pictis Cupidinibus assimiles hinc inde stabant, et ventulum faciebant. Ancillæ itidem, quæ forma præcellebant, Nereidum et Gratiarum modo amictæ, partim assistebant gubernaculis, par-

[x] Appian. lib. 5. pag. 675.
[y] Dio, lib. 48. pag. 381.
[z] Strabo, lib. 14. pag. 674.
[a] Plutarch. in Antonio: cum Josepho, lib. 14. cap. 23. Appian. lib. 5. pag. 675. et Dione, lib. 48. pag. 371.

tim rudentibus. Complebant ripas odores ex suffituum copia fragrantissimi. Homines autem alii statim a fluvio ex utraque ripa comitabantur eam, alii ad spectaculum descendebant ex urbe; et quidem tanta frequentia, ut solus in foro pro tribunali sedens relinqueretur ipse Antonius. Manavitque per omnes rumor, Venerem ad salutem Asiæ venire ad Bacchum comessatum. Antonius ergo misit certos qui eam ad cœnam invitarent. Illa vero Antonium potius venire censebat ad se debere. Qui ut sub adventum illius facilitatem aliquam et comitatem ostenderet, morem gessit ei ac venit.

Cleopatra Antonio ipsam incusanti, quod non fuisset proximo bello Cæsaris laborum particeps, cum alia, tum quatuor legiones ad Dolabellam missas, classem suam tempestate laceratam, et interatas Cassii minas, quod ei suppetias non ferret, objecit. Victus ille juveniliter eam, quamvis jam quadragenarius, amare cœpit, in quam jam olim etiam, tum puellam, petulantius oculos conjecerat; quum Alexandriam sequeretur ducem Gabinium juvenis, equitum ipsius præfectus. Moxque hebescente in omnibus pristina Antonii industria Cleopatræ jussa cuncti exequebantur, nullo jam humani juris aut divini respectu habito[b].

Cleopatra rogante, sororem ipsius Arsinoen, apud Miletum Dianæ Leucophrynes supplicem, Antonius immissis percussoribus sustulit, ut refert Appianus[c]; licet eam Ephesi in templo Dianæ supplicem interfectam fuisse dicat Josephus[d].

Serapionem præfectum Cypri, quia auxilia Cassio miserat, Tyri supplicem, Antonius Tyrios jussit Cleopatræ dedere: ut et Aradios alium quendam supplicem, qui, quum Ptolemæus Cleopatræ frater navali prælio in Nilo a Julio Cæsare victus nusquam comparuisset amplius, se Aradiis pro Ptolemæo venditaverat. Sacerdotem quoque Ephesiæ Dianæ Megabyzum, quod Arsinoen tanquam

[b] Appian. lib. 5. pag. 671. 675, 676.
[c] Appian. lib. 5. pag. 676. [d] Lib. 15. cap. 4.

reginam excepisset hospitio, duci jussit: sed Ephesiis ipsi Cleopatræ pro eo supplicantibus dimisit hominem[d].

Interim in Italia uxor Antonii Fulvia, nihil muliebre præter corpus gerens, omnia armis tumultuque contra Cæsarem Octavianum miscebat[e]. Quo dissidio et affinitas inter eos dirempta est, et ad bellum apertum res producta. Cæsar enim quum insolentiam socrus suæ non ferret (malebat enim videri cum hac quam cum Antonio sibi non convenire) cum filia ejus Claudia, quam adhuc virginem esse sacramento confirmabat, divortium fecit[f].

Hinc Cæsar ad Antonium in Phœnicen Cocceium et Cecinnam misit: e quibus Cecinna, legatione perfecta, ad Cæsarem rediit, Cocceius apud Antonium mansit[g].

Daphnen, Antiochiæ in Syria proximam, centum e Judæorum gente potentissimi venerunt ad Antonium, amori Cleopatræ jam servientem, ut Phasaelum et Herodem accusarent: electo ad hoc eloquentissimo quoque e suo numero. Juvenum autem causam defendendam Messala suscepit, assistente etiam sibi Hyrcano, qui filiam suam Herodi jam desponderat. Utrisque auditis, Antonius sciscitatus est ab Hyrcano, utra pars melius rempublicam administraret. Qui cum respondisset pro juvenibus, Antonius (qui eos olim propter hospitium paternum dilexerat) hos ambos tetrarchas constituit, totius eis Judææ procuratione permissa. Literas quoque in hoc scripsit; et ex eorum adversariis quindecim conjecit in vincula, occisurus etiam nisi intercessisset Herodis deprecatio[h].

Mille deinde viri, Hierosolyma missi, Tyrum ad Antonium venerunt: qui magna pecunia jam corruptus a fratribus, imperavit ejus loci magistratui, ut in Judæorum legatos novatores rerum animadverteret, et tetrarchis a se constitutis esset auxilio. Herodes autem, cum Hyrcano, ante urbem diversantes in litore accedens, hortatus est eos ut se subducerent; admonens quantum instaret

[d] Appian. lib. 5. pag. 676. [e] Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 74.
[f] Dio, lib. 48. pag. 359, 360. cum Sueton. in Octavio, cap. 62.
[g] Appian. lib. 5. pag. 706.
[h] Joseph. lib. 1. belli, cap. 10. et lib. 14. antiquit. cap. 23.

periculum, si contendere pergerent, quod illi contempserunt: moxque erumpentes in eos Judæi cum indigenis partim trucidaverunt eos, partim sauciaverunt: quorum et saucios cura, et mortuos sepultura Hyrcanus dignatus est. Reliquis vero domum refugientibus, quum populus clamoribus ageret contra Herodem, commotus ad iram Antonius jussit quos vinxerat interfici[l].

Reversa domum Cleopatra, Antonius misit equites Palmyram, urbem non longe ab Euphrate sitam, ut eam diriperent: in speciem objecto levi crimine, quod quum essent in Romanorum et Parthorum confiniis, viderentur ambiguæ fidei, (quippe qui negotiationibus dediti, e Perside Indicas Arabicasque merces ad Romanos deportarent;) re autem vera, ut hoc modo ditaret equites. Id quia præsensere Palmyreni, in ulteriorem ripam sua transtulerunt, dispositis qui arcerent sagittariis, quo genere excellunt plurimum: equites autem, inventa urbe vacua, inanes et incruenti reversi sunt. Indeque paulo post bellum Parthicum est insecutum: multis e Syria tyrannis, quos Antonius inde expulerat, ad Parthos confugientibus, eosque ad occupandam Syriam invitantibus[k].

3964. Antonius, quum populis indixisset tributa gravissima, et Palmyrenos ita offendisset; res turbatas provinciæ non constituit, sed diviso per hyberna exercitu, ipse in Ægyptum ad Cleopatram profectus est[l], Planco in Asia, Saxa in Syria relicto[m]: Decidio nempe Saxa, cujus, ut M. Antonii satellitis, in Philippica decima tertia Cicero, et in Syria legati, in libro centesimo et vigesimo octavo meminit Livius.

Præbuit ea res multis motibus occasionem. Nam qui et Aradum insulam incolebant, eis qui ad se pecuniæ exigendæ causa missi essent non obtemperabant, nonnullis etiam eorum occisis: et Parthi quum jam ante se commovissent, tum magis adhuc contra Romanos insurrexerunt, ducibus Labieno et Pacoro Orodis regis Parthorum filio[n].

[i] Joseph. lib. 1. belli, cap. 10. et lib. 14. antiquit. cap. 23.
[k] Appian. lib. 5. pag. 676, 677.
[l] Id. ibid. pag. 677.
[m] Dio, lib. 48. pag. 371.
[n] Id. ibid.

Ad Aradios spectat illud, quod in chronico Eusebiano legitur: "Curtius Salassus in insula Arado cum quatuor cohortibus vivus combustus est, quod tributa gravius exigeret." De Labieno, quem Pompeianarum partium fuisse in libro centesimo et vigesimo octavo notavit Livius, apud Plutarchum in Antonio, ita legimus: "Cum Parthorum essent circa Mesopotamiam suspensæ copiæ, quarum Labieno auspiciis Parthicis creato imperatore adoriturі regii duces erant Syriam, Alexandriam a Cleopatra Antonius est abductus." Unde corrigendus est locus a consarcinatore Parthicorum Appiani[o] hinc traductus: qui Labienum a regiis ducibus Alexandriam deducendum fuisse, inepte innuit. Verum hujus expeditionis originem et progressum plenius hunc in modum Dio explicat.

Post cladem Philippensem Labienus, quum adversariorum nemini veniam daturos victores putaret, potius sibi cum barbaris vivendum ratus quam in patria pereundum, apud Parthos remansit: ac ubi primum Antonii desidiam amoremque et profectionem in Ægyptum intellexit, Parthis inferendi Romanis belli author fuit; quorum exercitus partim periissent, partim damnum accepissent, reliqui autem inter se dissiderent ac denuo ad bellum deventuri intestinum essent; quare regi suasit, ut dum in Italia Cæsar Sexti Pompeii causa detineretur, Antonius autem in Ægypto amori indulgeret, ipse Syriam et vicinas ei regiones subigeret: se autem ducem belli futurum, ac ita multos populos, qui Romanis propter damna, quibus ab iis continuis affligebantur infensi erant, ad defectionem permoturum pollicitus est[p].

Hoc sermone quum regem ad bellum gerendum adduxisset, acceptis ab eo magnis copiis, filioque regis Pacoro, in Phœnicen irruit; ac Apameam aggressus, a muro rejectus, præsidia in ea regione posita deditione voluntaria accepit. Ea ex militibus Cassianis ac Brutianis constabant, quos Antonius in suum exercitum allectos, Syriæ tum, regionis nimirum ejus peritos, custodiendæ reliquе-

[o] Pag. 155, 156.

[p] Dio, pag. 371, 372.

rat. Igitur Labienus eos facile, tanquam familiariter sibi notos, sui juris fecit: Saxa, qui tum eos ducebat, excepto. Is enim frater Decidii Saxæ legati Antonii, ac quæstor, solus Labieno se non adjunxit[q].

Hunc Saxam Labienus prælio congressum multitudine ac virtute suorum equitum vicit, ac noctu ex castris aufugientem insecutus est; jaculatus etiam ante libellos in ejusdem castra, ad perducendos ad suam societatem ejus milites. Quod ne fieret veritus Saxa, fugæ se dedit: assecutusque eum Labienus, plerosque qui cum eo erant interfecit. Saxa autem Antiochiam quum perfugisset, ipse Apameam jam non amplius repugnantem, quod opinio de morte Saxæ obtinuerat, accepit; ac post Antiochiam etiam, a Saxa desertam[r].

M. Antonius a Cleopatra splendide exceptus, in Ægypto hyemavit sine insigniis imperii, sive tanquam in alieno imperio civitateque regia, sive ut in hybernis festos dies celebraret. Sepositis enim curis, pro habitu patrio sumpsit stolam Græcanicam quadrangulam, et calceamentum album Atticum, quo tum Atheniensium tum Alexandrinorum sacerdotes utebantur, Phæcasium appellatum: progrediebaturque tantum ad templa, aut gymnasia, aut philosophorum conventicula, cum Græcis consuetudinem habens, in obsequiis Cleopatræ; propter quam potissimum aiebat sibi eam peregrinationem susceptam[s].

Cum Cleopatra vero et Ægyptiis luxuriæ deditus, usque ad perniciem extremam suam, desidebat[t]. Ejus et filii ipsius luxum pluribus describit Plutarchus: ea hac de re referens, quæ avo suo Lampriæ narrabat Philotas Amphissensis medicus, qui Alexandriæ id temporis studiorum causa commorabatur.

Cleopatra, neque noctu neque interdiu ab eo discedens, ludebat cum eo alea, potabat, venabatur, in armis exercentem se spectabat: noctu absistentem januis et fenestris popularium, atque in eos qui intus erant dicta jacientem per plateas comitabatur; ac cum eo vagabatur, veste ancillari tecta. Namque ejuscemodi cultu ornare ille se

[q] Dio, pag. 372.
[r] Dio, pag. 372.
[s] Appian. lib. 5. pag. 677.
[t] Dio, lib. 48. pag. 373.

solebat. Unde frequenter dictis, frequenter etiam verberibus mulctatus regrediebatur[u].

Legatos ex coloniis Italicis ad se missos in Ægypto detinuit Antonius; vel ob hybernum tempus, vel ut celaret sua consilia[x]. Interim vero fratrem illius, Lucium Antonium consulem, in Hetruria Cæsar Octavianus obsidebat Perusii[y].

Cn. Domitio Calvino II. et Asinio Pollione consulibus Perusia ab Octaviano capta est[z].

Labienus Saxam in Ciliciam fugientem consectatus occidit[a]. Transmarinas provincias " magnis momentis Labienus, ex Brutianis castris profectus ad Parthos, producto eorum exercitu in Syriam, interfectoque legato Antonii, concusserat :" inquit Velleius Paterculus[b], Florus[c] vero " Saxa (ita enim apud eum legendum; non, Casca) legatus, ne veniret in potestatem hostium, a gladio suo impetravit."

Saxa mortuo, Syriam Pacorus subegit universam[d]. Tyrum solam qui reliqui erant Romani, ac qui cum his sentiebant Syri, anteceperunt: et neque suasionibus, neque vi (nam classem Parthi nullam secum habebant) in potestatem ejus redigi potuerunt[e].

Anno secundo, (ut apud Josephum[f] habetur,) ab adventu scilicet Antonii in Asiam, quo Pacorus regis filius et Barzapharnes Parthorum satrapa Syriam occupaverunt, Ptolemæus Mennæi filius defunctus est. Cujus in principatu successor filius Lysanias (quem Ituræorum regem ba Antonio factum fuisse dicit Dio[g],) amicus factus est Antigono Aristobuli filio, conciliante satrapa qui multum apud eum poterat.

M. Antonius, ineunte vere Alexandria contra Parthos profectus, ad Phœniciam usque processit, et Tyrum per-

[u] Plutarch. in Antonio.
[x] Appian. lib. 5. pag. 701.
[y] Appian. lib. 5. pag. 689.
[z] Dio, lib. 48. pag. 365.
[a] Dio, lib. 48. pag. 372.
[b] Lib. 2. cap. 75.
[c] Lib. 2. cap. 9.
[d] Florus ; et Dio, lib. 48. pag. 372. cum Livio, lib. 127.
[e] Dio, lib. 48. pag. 372.
[f] Lib. 14. cap. 23.
[g] Lib. 49. pag. 411.

venit[h]. Eo vero navigavit, tanquam auxilium urbi laturus. Sed occupatam jam ab hoste omnem circum regionem cernens, Sexti Pompeii prætendens bellum, eam deseruit; contra, quod adversus Pompeium non maturasset, prætextu belli Parthici excusabat. Ita evenit, ut neque sociis auxilio veniret, propter Pompeii, neque Italiæ, propter sociorum prætextum[i].

Continentem igitur prætervectus, atque per Cyprum et Rhodum usque ad Asiam navigans, de Perusinæ obsidionis eventu cognovit: incusavitque fratrem Lucium, et Fulviam uxorem, et magis etiam, qui absentis bona in Italia procurabat, Manium. Inde in Græciam transmittens, cum matre Julia et uxore Fulvia, quæ ex Italia profugerant, congressus est: atque hinc in Italiam transvectus, Sipuntem cepit[k].

Fulvia Sicyone mortua, maritus ejus Antonius, suadente matre Julia et L. Cocceio, cum Cæsare de pace tractaturus, Sextum Pompeium (cum quo fœdus jam inierat) in Siciliam revocavit, quasi curaturus ea de quibus inter ipsos convenerat; et Domitium Aenobarbum cum potestate misit in Bithyniam[l]. Et cum Marcellus maritus Octaviæ, Cæsaris licet ex altera matre dilectissimæ sororis, nuper obiisset, ad pacem firmius nectendam, sponsa Antonio ea data est: qui licet non dissimulabat habere se Cleopatram, in matrimonio inficiabatur tamen[m].

Tum diviso inter se Romano imperio fecerunt terminum, utriusque ditionis Codropolim, oppidum Illyricum, quod videbatur situm in intimo sinu Adriatico: ita ut orientales omnes trans sinum Ionium regiones, tam insulæ quam provinciæ et Europæ et Asiæ, usque flumen Euphratem, Antonio cederent; occidentales vero, Sardinia, Dalmatia, Hispania et Gallia Cæsari. Africas enim provincias Lepidus triumvir a Cæsare jam acceperat: et Siciliam Sextus Pompeius occupaverat[n].

[h] Plutarch. in Antonio. Appian. lib. 5. pag. 701.
[i] Dio, lib. 48. pag. 373.
[k] Dio, lib. 48. pag. 373. cum Appiano, lib. 5. pag. 679. et 701.
[l] Appian. lib. 5. pag. 706. et 708.
[m] Appian. lib. 5. pag. 709. Liv. lib. 127. Plutarch. in Antonio.
[n] Plutarch. et Appian. lib. 5. pag. 709. Dio, pag. 374.

Bellum contra Pompeium Cæsari obvenit, ne quid aliud interveniret. Parthicum vero Antonio, ad ulciscendam illatam Crasso injuriam. Domitius Aenobarbus (licet e Julii Cæsaris percussoribus unus) in fœdus receptus est a Cæsare, iisdem quibus prius ab Antonio conditionibus. Additum ad fœdus, ut liceret utrique imperatori habere in Italia delectus pari numero legionum. In has leges postremum fœdus inter Cæsarem et Antonium ictum est[o].

His ita in castris ad Brundusium compositis, convivio se mutuo exceperunt: quod Cæsar more militari ac Romano, Antonius Asiatico Ægyptioque instruxit. Milites vero qui tum cum Cæsare erant Antonium circumstetere, postulantes pecuniam quam ipsis de pugna Philippensi promiserat, cujusque cumulate conficiendæ causa in Asiam missus fuerat: ac vim ei intulissent, nisi eos, spe injecta, Cæsar inhibuisset[p].

Cæsar et Antonius, ob pacem inter se factam, Romam ovantes sunt ingressi[q]; quos cives velut triumphantes exceperunt, vesteque triumphali exornaverunt, et ad ludos spectandos curulibus in sellis collocaverunt[r]. Celebratæ deinde ibi sunt inter Antonium et Octaviam tum prægnantem nuptiæ. Et quia vetabat lex, nequa mulier nisi exactis a morte viri decem mensibus nuberet; tempus est ei senatusconsulto remissum[s]. Manium vero, quod Fulviam exasperasset Cleopatræ criminationibus, et tantorum malorum causa fuisset, interfecit Antonius[t].

Asinius Pollio in consulatu filium suscepit, quem a captis Salonis, Spalatensi civitate in Dalmatia, Saloninum vocavit: cui Virgilius in Pollione suo genethliacum canens, ex Cumæo sive Sibyllino carmine, secula per metalla dividente decimaque et ultima a mundi ætate (qua sol, id est Apollo, esset imperaturus) novam futuram rerum omnium ἀποκατάστασιν prædicente, hoc anno seculum aureum, et cum eo virginem, Erigonem sive Astræam, quæ ferreo seculo terras reliquerat, rediturum pronuntiavit[u]. Cujus

[o] Appian. pag. 709.
[p] Dio, pag. 374.
[q] Inscript. Gruteri, pag. 297.
[r] Dio, pag. 375.
[s] Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 78. Plutarch. in Antonio. Appian. pag. 710. Dio, pag. 375. fin.
[t] Appian. pag. 710.
[u] Servius, in Virgil. eclog. 4.

descriptioni et ea poeta videtur inseruisse, quæ vel a Judæis (quos Romæ circa gradus Aurelios simul habitavisse, in oratione pro Flacco docet Cicero) de Messia suo prædicata audiverat, vel in prophetarum oraculis (quæ Græce passim tum extabant) de eodem scripta ipse legerat.

Pacorus Parthorum regis filius, Syria accepta, in Palæstinam profectus, Hyrcanum, qui tum præpositus a Romanis ei regioni imperabat, deposuit; fratremque ejus Aristobulum præfecit. Ita Dio[x], Aristobulum patrem cum filio Antigono perperam confundens; quum idem ipse postea semper Antigonum regem hunc non Aristobulum appellet[y]. Plenissime vero rem istam totam Josephus hunc in modum explicat.

Antigonus Aristobuli filius mille talenta et quingentas mulieres daturum se Parthis est pollicitus; si regnum ab Hyrcano in illum transferrent, et Herodem una cum suis interficerent. Quæ licet ille non præstiterit, Parthi nihilominus asserturi regnum Antigono, duxerunt versus Judæam exercitum; Pacorus regis filius per maritima, Barzapharnes satrapa per mediterranea. Pacorum excluserunt Tyrii: sed Sidonii ac Ptolemaidenses intromiserunt. Ille alam equitum in Judæam speculatum præmisit, jussam etiam adjutare Antigonum: quam ducebat pincerna regius, ut ipse Pacorus nomine.

Adjungentibus autem se Antigono Judæis Carmelum montem incolentibus et paratis cum eo in hosticum invadere, ille spem concepit posse se horum opera partem illam regionis in potestatem redigere quam Drymos vocabant: ubi occurrentes sibi hostes fugatos Hierosolymam usque est insecutus.

Hic Antigoniani, adjungentibus se aliis jam multum aucti numero, aggressi sunt oppugnare regiam; Phasaelo et Herode eam propugnantibus. Inter hos pugna in foro conserta, hostes a fratribus superati in templum confugerunt: quibus illic inclusis hi custodes sexaginta viros ap-

[x] Lib. 48. pag. 372, 373.
[y] Lib. 48. pag. 382. et lib. 49. pag. 405.

posuerunt, per ædes proximas collocatos. Sed hos quidem infensus fratribus populus concremavit: Herodes autem iratus, ex populo multos obtruncavit; inque dies singulos invicem sese per insidias incursantibus, assiduæ cædes erant.

Quum dies festus Pentecostes advenisset, multa hominum millia ex tota regione advenientium circa templum congregata sunt, tam armatorum quam inermium; qui et templum et urbem occupaverunt, excepta regia: hanc enim cum paucis militibus Herodes custodiebat, sicut muros frater ejus Phasaelus. Herodes vero, a Phasaelo nonnihil adjutus, cum hostibus in suburbano congressus, coegit multa eorum millia fugere, partim in urbem, partim in templum, partim etiam intra vallum quoddam in propinquo positum.

Interea pacis arbitrum Pacorum Parthorum ducem Antigonus petiit admitti. Pacorus hospitio a Phasaelo exceptus, suasit ei ut legatus iret ad Barzapharnem; insidias illi instruens. Ille nihil suspicatus paruit: non probante hoc factum Herode propter barbarorum perfidiam, hortanteque ut potius Pacorum et alios ad se venientes opprimeret. Itaque profecti sunt ad eam legationem Hyrcanus atque Phasaelus: et Pacorus, relictis apud Herodem ducentis equitibus ac decem quos Eleutheros vocant, legatos deduxit.

Ut vero in Galilæam ventum est, armati eis occurrerunt qui illis oppidis præerant: et Barzapharnes primum alacriter eos excepit donavitque muneribus, deinde struere insidias incepit. Phasaelus autem cum suo comitatu deductus est in propinquum mari locum, cui nomen erat Ecdipon. Ubi Ophellus, qui a Saramalla Syrorum tunc ditissimo paratas Phasaelo insidias cognoverat, naves illi ad fugam obtulit. At ille, Hyrcanum et Herodem fratrem in periculo nolens relinquere, cum ipso Barzapharne de injuria hac legatis illata expostulavit. Qui vera ista non esse dejerans, mox ad Pacorum abiit.

Eo profecto, vincula Hyrcano sunt injecta, et Phasaelo multum detestanti Parthorum perjurium. Ad Herodem autem missus eunuchus mandatum habebat, ut productum

extra muros comprehenderet. Herodes, quid fratri accidisset ex aliis intelligens, assumpto armatorum quos circa se habebat subsidio, et impositis in jumenta mulieribus, matre Cypride, sorore Salome, sponsa Mariamme, matreque sponsæ Alexandra Hyrcani filia, et fratre natu minimo Pherora, famulitioque ac reliqua turba comitum, nocte insciis hostibus fugam versus Idumæam iniit.

In itinere mater everso vehiculo in mortis periculum adducta, ita consternavit Herodem, ne inter has moras superveniret hostis metuentem, ut stricto gladio de consciscenda sibi morte cogitaret. Sed a circumstantibus cohibitus, Massadam castellum munitissimum, in confiniis Arabiæ et Palestinæ positum, maximis compendiis petiit: Parthis primum illum persequentibus, deinde et Judæis sexagesimo ab urbe stadio eum aggredientibus, prælio devictis.

Postquam ad Ressam vicum Idumææ pervenit, occurrit ei frater Josephus. Cumque tantam turbam secum traherent, quantam etiam absque milite conductitio Massadæ castellum, ad quod confugere decretum erat, non caperet: majorem partem dimisit Herodes, numero supra novem millia; jussis aliis alias per Idumæam salutem sibi quærere, viatico eis dato. Expeditioribus autem quibusque et intimis suis assumptis, in castellum ingressus est: depositisque ibi mulieribus cum reliquis comitibus, quorum omnium numerus ad octingentos pertingebat, quod ibi et frumentum et aqua et reliqua omnia necessaria suppeterent, ipse ad Petram Arabiæ properavit.

Proximo postquam Hierosolymis ille profugerat die, reliqua quidem omnia Hierosolymitanorum bona Parthi diripuerunt, una cum ipsa regia: sola Hyrcani pecunia, circiter trecenta talenta, intacta remansit. Herodis etiam facultatum magna pars evasit; præsertim quas ille mature providens in Idumæam deportandas curaverat. Nec contenti Parthi urbis direptione, egressi agrum quoque late populati sunt, et Marissam urbem opulentam everterunt.

In Judæam a Parthorum rege ita reductus Antigonus, Hyrcanum et Phasaelum vinctos accepit. Vehementer

autem tristatus est, quod cum Herode mulieres effugissent, quas Parthis tradere constituerat, et una cum pecunia daturum se promiserat. Veritus deinde ne populi favore Hyrcanus, a Parthis asservatus, in regnum restitueretur, amputavit ei auriculas, ut sic ineptus ad recipiendum pontificatum redderetur: lege vetante, ne quis membris debilitatus ad altare posset accedere[z].

Phasaelus, neci se destinatum cognoscens, cum manus sibi inferre non posset propter vincula, alliso ad saxum capite vitam abrupit: ante tamen quam exhalaret animam, audito ex quadam muliercula quod Herodes frater evasisset; quem necis suæ ultorem futurum sibi gratulabatur. Parthi autem, quanquam mulieribus caruerint, quas maxime cupiebant, rebus tamen apud Hierosolymam cum Antigono compositis, discedentes vinctum in Parthiam Hyrcanum duxerunt[a].

Eodem tempore Labienus Ciliciam, et Asiæ urbes in continente sitas, (ejus enim metu in insulas trajecerat Plancus, Antonii in Asia legatus) præter Stratoniceam omnes, plerasque sine bello, Mylassa autem et Alabanda vi occupavit. Hæ namque urbes, quum præsidium a Labieno, accepissent, die quodam festo necatis præsidiariis, defecerunt. Labienus igitur Alabandis captis, cives supplicio affecit: Mylassa autem, relicta ab incolis, diruit. Stratoniceam quum diu obsedisset, nullo tamen modo potiri urbe potuit. Proinde pecunia confecta, ac spoliatis fanis, Parthicum sese imperatorem vocavit, ratione a more Romanorum diversissima. Quos enim adversum Romanos ducebat, ab iis nomen sibi imponebat; quasi eos, ac non cives suos, vicisset[b].

Ita Parthi, sub auxilii specie sibi vincentes, ab Euphrate et Syria usque ad Ioniam, duce Labieno, excurrerunt; latronibus tamen similiores,' quam hostibus[c]. Ad quorum pro-

[z] Levitic. cap. 21. ver. 17, 18, &c.

[a] Joseph. lib. 1. belli, cap. 11. et lib. 14. antiquit. cap. 24, 25.

[b] Dio, lib. 48. pag. 373.

[c] Florus, lib. 4. cap. 9. Plutarch. in Antonio. Appian. in Syriac. pag. 120. in Parthic. pag. 134. 156. et lib. 5. bell. civil. pag. 709. et 747.

gressum impediendum, M. Antonius legatum P. Ventidium Bassum in Asiam præmisit[d].

Ventidius ante ad Labienum pervenit, quam is id futurum cognosceret; territumque repentino adventu, et copiis suis destitutum (solus enim tum cum collectis ex Asia militibus ibi agebat absque Parthis) neque congredi ausum, statim inde fugavit: fugientemque in Syriam insecutus est cum expeditissimis suis militibus, deprehensumque apud Taurum montem ulterius progredi prohibuit[e].

Eo loco plures dies oppositis invicem castris quieverunt; Labieno Parthos, Ventidio legiones expectante. Quum iisdem diebus utrique, quod operiebatur, advenisset; Ventidius, quia equitatum Parthorum metuebat, in sublimi loco (ibi enim castra posuerat) perstitit: Parthi vero sua multitudine freti, hostemque olim a se superatum contemnentes, antequam Labieno se conjungerent, summo mane ad tumulum accesserunt; ac, nemine contra exeunte, subire ad ipsum collem intenderunt. Quum jam in sublime evasissent, Romani decurrentes haud magno labore eos per declive præcipites egerunt. Ita Parthi, partim a Romanis trucidati, majore vero ex parte in receptu a se invicem perditi sunt; quum alteri jam fugerent, alteri tum primum colli succederent[f].

Ventidius Parthos, non ad Labienum sed in Ciliciam fugam convertentes, usque ad castra insecutus, viso ibi Labieno substitit. Labienus autem quum se ad pugnam composuisset, videns militum suorum animos fuga barbarorum consternatos, non ausus confligere, sub noctem aufugere aliquo instituit. Ventidius, re e profugis præcognita, multos in ipso discessu per insidias interfecit; reliquos omnes a Labieno desertos sibi adjunxit[g].

Labienus veste mutata effugit, ac aliquandiu in Cilicia quum latuisset, a Demetrio, qui Cyprum sub Antonio tum regebat, postmodum indagatus atque captus est[h].

His ita gestis, Ventidius Ciliciam recepit, ac constituit:

[d] Plutarch. in Antonio. Appian. pag. 156. et 709.
[e] Dio, lib. 48. pag. 380, 381.
[f] Dio, lib. 48. pag. 381. [g] Id. Ibid.
[h] Dio, lib. 48. pag. 381.

Popedium autem Silonem cum equitibus ad Amanum montem præmisit, in confinio Ciliciæ et Syriæ positum. In illius angustiis, quæ Portæ dicuntur, castellum extructum Silo obtinere non valuit; quinimo a Pharnapate Pacori legato, qui eum transitum custodiebat, in summum discrimen conjectus periisset, nisi forte fortuna Ventidius pugnantibus superveniens suos conservasset. Is Parthos et ex improviso inferiores adortus, Pharnapate cum multis aliis cæso, Syriam a Parthis relictam jam sine prælio recepit, Arado tantum excepta. Aradii enim, metuentes ne eorum quæ contra Antonium ausi fuerant pœnas dare cogerentur, Ventidio se non dediderunt, quanquam aliquandiu ab eo oppugnati[i].

Herodes, nondum factus certior de fratris Phasaeli interitu, ad Arabum Nabatæorum regem Malchum multis suis beneficiis jam ante obligatum, profectus est: vel trecenta talenta paratus expendere, ut fratrem quamprimum ab hoste redimeret; qua de causa et filium illius Phasaelum septennem secum ducebat, oppigneraturus eum apud Arabas. Sed occurrerunt ei missi a Malcho qui denunciarent ut finibus ejus regni excederet, sic Parthis jubentibus. Prætexebat autem hoc suasu optimatum suorum, ne debitam pecuniam redderet, utque ille fraudaretur rebus quas pater ejus Antipater penes Arabas deposuerat. Quod moleste ferens Herodes, in quoddam templum divertit, ubi multos ex comitatu reliquerat. Sequenti vero die cum venisset Rhinocorura, ibi de fratris obitu cognovit[k].

Malchus pœnitentia motus, et cursim Herodem insecutus, nihil profecit. Jam enim ille procul aberat, versus Pelusium properans; ubi, nautis eum non recipientibus qui navigaturi erant Alexandriam, a magistratibus loci honorifice eo est deductus ad Cleopatram reginam. Quæ tamen detinere ibi eum non potuit, Romam properantem: licet et crebris procellis mare tum esset turbidum, et res parum adhuc tranquillæ essent in Italia. Cum enim hyemalis anni tempestas nondum adesset (ut ad annum mundi

[i] Dio, lib. 48. pag. 381, 382.

[k] Joseph. lib. 14. cap. 25.

4014. contra Torniellum observavit Salianus) illud, χειμῶνος ὄντος, apud Josephum, de maris procella accipio: qua neglecta, solvens Alexandria Herodes versus Pamphyliam, et cum gravi tempestate conflictatus, jactura sarcinarum facta, ægre in Rhodum evasit[l].

Rhodi duo ex amicorum cohorte præsto ei fuerunt, Sappinas et Ptolemæus. Et quum invenisset eam civitatem graviter afflictam bello quod contra Cassium gestum fuerat, ne præsenti quidem inopia cohiberi potuit, quo minus vel supra vires eam refoveret: instructaque triremi et cum amicis conscensa, Brundusium in Italia appulit. Inde Romam profectus, Antonio denarravit ea quæ sibi et familiæ suæ in Judæa contigerant; et quomodo per medias tempestates, (διὰ χειμῶνος,) contemptis omnibus difficultatibus ad unicum præsidium se recepisset, quod in illo haberet repositum[m].

Ea narratio quum Antonii commiserationem erga Herodem excitasset, accedente etiam hospitii paterni memoria, et in primis pollicitatione pecuniæ, si ejus ope rex fieret, et odio Antigoni tanquam hominis turbulenti ac Romanis inimici, factus est in Herodem propensior. Cæsar quoque, partim propter Antipatri militiam in Ægypto cum patre ipsius toleratam et reliquam benevolentiam, partim ut Antonio gratificaretur quem valde studiosum sciebat Herodis, ad conatus ejus promovendos erat paratus. Itaque convocato senatu Messala, ac deinde Atratinus, productum Herodem commendarunt, commemoratis tam patris ejus quam ipsius in Romanos beneficiis ac benevolentia: Antigonum vero tum ob vetera crimina accusarunt, tum quod recens contemptis Romanis a Parthis accepisset imperium. Cumque Antonius senatum docuisset conducere ad Parthicum bellum, quod erat in manibus, Herodem regnare; hoste declarato Antigono, Herodi regium nomen omnium suffragiis est delatum[n].

Dimisso senatu, Antonius et Cæsar medium habentes Herodem exiverunt, consulibus cæterisque magistratibus

[l] Joseph. lib. 14. cap. 25.
[m] Id. ibid.
[n] Joseph. lib. 14. cap. 26.

deducentibus, ascenderuntque in capitolium sacrificaturi, ac senatusconsultum ibi deposituri: et novus rex primo regni sui die convivio acceptus est ab Antonio. Atque hoc pacto regium fastigium ille est adeptus, Olympiade CLXXXV. (non CLXXXIV. ut apud Josephum legitur) C. Domitio Calvino II. et Asinio Pollione consulibus. Et intra septem dies Herodem insperata felicitate ornatum dimisit Antonius ex Italia[o].

Toto autem absentiæ Herodis tempore Antigonus familiam ejus oppugnabat in Massada, abundantem quidem cætero commeatu, sed laborantem aquarum inopia: ita ut hac de causa Josephus frater cum ducentis familiaribus ad Arabas inde fugere decreverit. Audierat enim Malchum jam pœnitere, quod parum officiosus in Herodem fuisset. Id consilium mutavit, imbre noctu de cœlo demisso. Cisternis enim aqua repletis, magno animo excurrebant; et Antigonianorum multos, modo aperte, modo clam, trucidabant[p].

3965. Ventidius Palæstinam, Antigono ejus rege perterrefacto, nullo labore recepit: et pecuniam multam tum a singulis aliis, tum imprimis ab Antigono, Antiocho Commageno et Malcho Nabatæo exegit; quod ii Pacorum auxilio juvissent[q]. Et in Palæstinam quidem ille venit, eo prætextu, quasi Josepho laturus auxilium: sed re vera hoc consilio, ut pecuniam extorqueret ab Antigono. Positis igitur castris prope Hierosolyma, satis magnam pecuniæ vim exegit ab eo. Quo facto, ipse quidem cum majore copiarum parte recessit; ne tamen fraus deprehenderetur, Silonem cum quadam militum parte ibi reliquit: quem et ipsum placandum habuit Antigonus, ne quid interim molestus esset, dum Parthi, ut ipse sperabat, succurrerent[r].

Erat Romæ in comitatu Antonii quidam genethliacus Ægyptius, qui fortunam illius, alioquin splendidissimam et maximam, obscurari a fortuna Cæsaris dixit: suasitque ut quam longissime ab eo juvene secederet. Hujus enim genium, inquit, formidat genius tuus; qui erectus et cel-

[o] Joseph. lib. 14. cap. 26.
[p] Id. ibid.
[q] Dio, lib. 48. pag. 382.
[r] Joseph. lib. 14. cap. 26.

sus, ubi solus est, illo appropinquante demissior redditur et ignavior[s].

Hinc ad Parthicum bellum profecturus Antonius, senatusconsulto approbatis actis ejus tam futuris quam præteritis, rursum duces passim dimisit, et alia cuncta ut voluit disposuit. Reges quoque aliquot appellavit arbitratu suo, duntaxat qui certum tributum penderent. Et ut Herodem Idumæorum et Samaritarum, ita Ponti Darium (Pharnacis filium, Mithridatis nepotem) Amyntam Pisidarum, Polemonem partis Ciliciæ, aliosque aliarum gentium reges constituit[t]. Deinde re familiari sua Cæsari mandata, excessit Italia. Octaviam in Græciam usque ducens secum, ex qua jam filium sustulerat[u]. Ibique permultum temporis exegit[x].

Exercitum autem, qui alioquin circa ipsum hybernaturus fuerat, ut lucris simul exercitiisque assuefaceret, misit in Parthienos, gentem Illyricam, Epidamno vicinam, Bruti quondam studiosissimam; alios in Dardanos, hos quoque Illyrici generis, Macedoniam incursare solitos: alios in Epiro præstolari jussit, ut omnes circa se haberet, qui Athenis hyberna sibi delegerat. Misit et Furnium in Africam, ut Sextii quatuor legiones contra Parthos duceret: nondum enim audierat Lepidum eas ademisse Sextio. His dispositis, hybernavit Athenis cum Octavia, sicut ante Alexandriæ cum Cleopatra[y].

Hybernanti Athenis primæ Ventidii res prospere gestæ nuntiantur; Parthis fusis Labienum et summum regis Herodis sive Orodis ducem Pharnapatem sive Phraatem ab eo interfectos. Hujus victoriæ gratia præbuit Græcis epulum, et ludos gymnicos populo Atheniensi edidit, in quibus esse ipse voluit gymnasiarches: relictisque domi insignibus imperatoriis, cum virgis gymnasiarchicis in pallio et phæcasiis processit; correptosque juvenes, ubi satis certassent, diremit[z].

Romæ quoque laudatus est Antonius, et supplicationes ejus nomine decretæ. Ipsi enim Ventidio nullum a senatu

[s] Plutarch. in Antonio.
[t] Appian. lib. 5. pag. 715.
[u] Plutarch. in Antonio.
[x] Dio, lib. 48. pag. 380.
[y] Appian. pag. 715, 716.
[z] Plutarch. in Antonio.

præmium datum est; quia non imperator ipse, sed alienis auspiciis rem gessisset[a].

Castori cuidam et Attali et Dejotari in Galatia defunctorum ditio tradita est[b].

Herodes Ptolemaidem ex Italia reversus, collectis non mediocribus copiis tum ex conductitio, tum ex suæ gentis milite, per Galilæam contra Antigonum properavit; adjutus a Silone et Ventidio, ad quos Dellius (ita enim apud Josephum legendum hoc nomen, ut in libri decimi quinti capite secundo; non Gellius,) ab Antonio missus fuerat cum mandatis, ut Herodem in suum regnum deducerent; quamvis Ventidius tum forte distinebatur componendis civitatum tumultibus, quos irruptio Parthorum excitaverat. Silo vero in Judæa erat, sed pecunia corruptus ab Antigono. Attamen Herodis ulterius procedentis copiæ augebantur indies: et tota Galilæa, paucis exceptis, stabat ab ejus partibus[c].

Ducenti Herodi adversus Masadam, quod necesse esset succurrere cognationi in eo castello obsessæ, impedimento fuit Joppe: quam occupatam ab hoste opus erat primum capere, ne quam hostilem munitionem a tergo relinqueret petiturus Hierosolyma. Qua occasione arrepta, Silo movit exercitum: quem cum Judæi persequerentur, Herodes cum modica manu eis occurrit, et Judæis profligatis Silonem ægre repugnantem servavit[d].

Capta deinde Joppe, properavit Masadam ad liberandos obsidione domesticos: augebaturque exercitus, multis ex indigenis illi se adjungentibus. Frustra vero Antigono insidias in transitu locis opportunis illi struente, receptis e Masada domesticis et capto Ressa castello petiit Hierosolyma; sequentibus Silonis militibus, et multis Hierosolymitanis ejus potentia perterritis. Cumque ad occidentalem urbis tractum castra posuisset, qui hac parte dispositi erant custodes sagittis eum impetebant et missilibus. Deinde quibusdam catervatim excurrentibus et stationes hostium infestantibus, Herodes caduceatorem circa mœnia proclamare jussit, se bono publico venisse,

[a] Dio, lib. 48. pag. 382.
[b] Ibid. pag. 377.
[c] Joseph. lib. 14. cap. 27.
[d] Id. ibid.

et ad salutem urbis, acceptarum injuriarum memoriam depositurum. Antigonus contra ad Silonem et Romanos sermone converso, iniquum eos facere dicebat, qui Herodi regnum astruant, homini privato et Idumæo, hoc est, semi-Judæo: quum id, more gentis, generis successioni deberetur. Et quum Antigoniani, strenue jaculantes e turribus, hostes a mœnibus arcuissent; Silo, largitione corruptus, e militibus suis familiaribus aliquot subornavit, qui clamoribus largiores commeatus et pecuniam in alimenta flagitarent, abducique se in hyberna ad commodiora loca postularent. Unde turbato et abitum parante exercitu, Herodes Silonis tam duces quam milites rogabat, ne se desererent, missum tum a Cæsare et Antonio tum a senatu reliquo. Et continuo dimissis suis per agros, nullam Siloni discedendi ansam reliquam fecit: majore quam quisquam speraret rerum necessariarum allata copia. Familiaribus etiam suis apud Samariam agentibus imperavit Herodes, ut frumentum, vinum, oleum, pecora, et reliqua necessaria Jerichuntem comportarent; ut et in posterum inde suggeri possent militibus[e].

Ea re comperta, Antigonus continuo dimisit per agros qui per insidias frumentatores interciperent. Herodes vero assumptis decem cohortibus, quarum quinque e Romanis, totidem e Judæis constabant, adjunctisque mixti generis conductitiis et equitatu modico, Jerichuntem petiit: offendensque urbem relictam ab habitatoribus, et quingentos ex his ad montium vertices confugisse cum familiis, hos quidem captos dimisit. Romani autem invadentes urbem diripuerunt, repertis intra ædes omne genus rebus pretiosissimis. Rex igitur, relicto in ea urbe præsidio, reversus est; et Romanum exercitum hybernatum in recens deditas regiones dimisit, Idumæam, Galilæam et Samariam. Antigonus quoque pro largitione obtinuit a Silone ut partem Romani exercitus intra Lyddam acciperet, captans Antonii gratiam. Atque ita Romani degebant in magna rerum copia, ab armis tantisper vacantes[f].

Herodi vero otiari non libuit, sed misso in Idumæam

[e] Joseph. lib. 14. cap. 27. [f] Id. ibid.

Josepho fratre cum mille peditibus et quadringentis equitibus, ipse in Samariam profectus, et deposita ibi matre cognatisque aliis quos e Masada eduxerat, in Galilæam duxit; expugnaturus quædam loca ab Antigonianis insessa præsidiis. Cumque Sephorim cœlo ningente pervenisset, Antigonianis inde fugientibus magnam nactus est rerum necessariarum copiam. Inde in latrones quosdam speluncarum recessus habitantes equitum alam immisit, cum peditum tribus cohortibus, ut eos cohiberet a maleficiis: aberant autem non longe ab Arbela vico. Quadragesimo deinde die venit cum toto exercitu et magna audacia hoste occurrente, in sinistro aciei cornu laborari cœptum est; donec ipse armatorum manu stipatus succurrit, et hostes jam vincentes coegit terga vertere, suos vero fugientes gradum sistere. Nec hoc contentus, profligatos et palantes usque Jordanem persecutus est. Atque ita universam Galilæam in partes suas traduxit, præter eos qui erant in speluncarum receptaculis: numeratisque viritim centum et quinquaginta drachmis, et proportione centurionibus, suos in hyberna dimisit[g].

Interea Silo ad eum venit cum suis ducibus qui apud Antigonum in hybernis fuerant: illo nolente eos post unum mensem exactum amplius alere. Nam et ad circumvicinos miserat, qui juberent eos sublatis omnibus rebus ad victum necessariis in montes refugere, ut Romani præ inopia fame perirent. At Herodes Pheroræ fratrum minimo commeatuum curam commisit, jusso instaurare Alexandrium: qui brevi et militibus magnam necessariarum rerum abundantiam præbuit, et castellum illud prius desertum denuo condidit. Hoc vero tempore Antonius Athenis morabatur[h].

P. Ventidius, quum Pacorum exercitum colligere et in Syriam proficisci audisset, in metum pervenit; quum neque urbes essent adhuc constitutæ, et exercitus in hybernis etiamnum dispersi. Quare, ut et moram Pacoro injiceret et tarditati suarum copiarum mederetur, Chaunæum quendam dynastam adiit; notum quidem sibi familiariter, sed quem certo sciebat Parthis magis cupere. Hunc nihilo-

[g] Joseph. lib. 14. cap. 27. [h] Id. ibid.

minus tanquam fidissimum sibi in honore habuit Ventidius, et consilium nonnullis in rebus ab eo petiit: ita ut, citra suum tamen detrimentum, hanc ei de se opinionem præberet, quasi conscium eum suorum arcanissimorum consiliorum faceret. Eo re deducta, simulavit metuere se ne barbari, consueto suo Euphratis transitu ad Zeugma omisso, alia quadam parte fluminis inferiore uterentur: quod hic campi Parthis, ibi vero colles sibi commodi essent. Idque et persuasit Chaunæo, et per eum etiam Pacorum decepit: ita ut campestri itinere (quo Ventidius finxerat se eum nolle venire) prolixiori delecto, spatium copias suas cogendi Ventidio daret. Ita, in libro historiarum quinquagesimo sexto[i], rem narrat Dio: Frontinus vero, libro primo stratagematum, capite primo, ita: Ventidius Parthico bello adversus Pacorum regem, non ignarus Pharneum quendam natione Cyrrhesten, ex his qui socii videbantur, omnia quæ apud ipsos agebantur nuntiare Parthis; perfidiam barbari ad utilitates suas convertit. Nam quæ maxime fieri cupiebat, ea vereri se ne acciderent; quæ timebat, ea ut evenirent optare se simulabat. Sollicitus itaque ne Parthi ante transirent Euphratem, quam sibi supervenirent legiones quas in Cappadocia trans Taurum habebat; studiose cum proditore egit, ut solenni perfidia Parthis suaderet, ut Zeugma trajicerent exercitum, qua et brevissimum iter est, et demisso alveo Euphrates decurrit. Namque si illac venirent, asseverabat se opportunitate collium usurum ad eludendos sagittarios: omnia autem vereri, si se in patentes campos projecissent.

Antonius, magno cum luxu et Octaviæ voluptate Athenis exacta hyeme, tanquam alius factus ad pristinum cultum rediit, personamque mutavit. Rursum enim circa fores obversabantur lictores, duces et satellites, ad terrorem omnia composita: legationes quoque admittebantur, ad id tempus dilatæ; jus reddebatur, naves deducebantur, et apparatu strepebant omnia[k]. Denique ad bellum profecturus, e sacra oliva coronam sibi sumpsit: et, ut ora-

[i] Pag. 403, 404.

[k] Appian. lib. 5. pag. 716.

culo cuidam satisfaceret, etiam e Clepsydra fonte repletum secum asportavit vasculum[l].

In Syria Ventidius Silonem accersens contra Parthos, jussit primum Herodi navare operam, deinde ad Parthicum bellum Herodem secum adducere et reliquos provinciales auxiliarios. Sed Herodes, Silone ad eum misso, ipse contra latrones in speluncis degentes duxit militem, et speluncas eorum omnes expugnavit: ut in libro primo belli, capite duodecimo; et libro decimo quarto antiquitatum, capite vigesimo septimo, plenius Josephus explicat.

Regioni Herodes Ptolemæum præposuit; cui tamen præfectura sua non bene cessit. Nam invasus ab his qui et ante Galilæam turbaverant, interfectus est; quo facto receperunt se in paludes et loca inaccessibilia, totum eum tractum rapinis infestantes et excursionibus. Herodes autem reversus pœnas ab eis exegit latrocinii, et ex defectoribus alios mox interfecit, alios refugientes in loca munita expugnatos supplicio tradidit, et arces ipsas diruit; atque ita sublatis rerum novarum authoribus, civitates centum talentis mulctavit[m].

Pacorus cum magnis Parthorum copiis in Syriam profecturus, omisso ad Zeugma breviore Euphratis trajectu, inferiore itinere per circuitum adduxit exercitum. Dumque fusiores ripas, et ob hoc operosiores pontes jungunt barbari, instrumentaque moliuntur; quadraginta amplius dies impenderunt. Quo spatio Ventidius ad contrahendas usus est copias: quas triduo antequam Parthi advenirent recepit. Quos cum Ventidius passus esset flumen transire, neque secundum transitum eos adortus esset; in eam ipsos opinionem induxit, ut effœminatos ac imbecilles esse Romanos judicarent. Ventidius quoque, simulato timore, diu continuit se, et insultare Parthos aliquantisper passus est. Ad postremum in securos lætosque partem legionum emisit: quarum impetu fusi Parthi, in diversa abiere. Pacorus quum fugientes suos abduxisse secum legiones Romanas putaret, castra Ventidii, veluti sine defensoribus, magna mole aggressus est. Quæ cum in edito posita loco

[l] Plutarch. in Antonio.

[m] Joseph. lib. 1. belli, cap. 12. et lib. 14. antiquit. cap. 27.

Parthi equites invaderent, a Romanis repentina eruptione facta, non magno labore per declive sunt depulsi. Reliquam vero partem legionum in campestria adversus Parthos Ventidius non ante eduxit, quam illi quingentis non amplius passibus abessent: atque ita procursione subita adeo se admovit, ut sagittas, quibus ex longinquo usus est, cominus applicitus eluderet. Quo consilio, quia quandam fiduciæ etiam speciem ostentaverat, celeriter Barbaros debellavit: maxime funditoribus victoriam adjuvantibus, qui eminus violentis ictibus barbaros impetentes summopere affligebant. Parthi tamen, quorum plures cataphracti erant, fortiter pugnaverunt: atque ipse Pacorus, fortissime dimicans, cecidit; pro cujus cadavere pauci alacriter, sed frustra, certavere. Parthorum denique equitatum omnem Ventidius toto inter Orontem et Euphratem sinu late cæcidit, viginti amplius millium strage edita: nec ullo bello Parthi unquam majus vulnus acceperunt. Fugientium alii per pontem domum evadere conati, præventi ab hostibus perierunt; alii in Commagenam ad regem Antiochum profugerunt. Atque ita Parthos Ventidius intra Mediam et Mesopotamiam denuo redegit: ulterius persequi eos nolens, invidiam M. Antonii veritus[n].

Celeberrima hæc victoria in Syria Cyrrhestica est obtenta[o]; eodemque ipso anni die Pacorus est interfectus, quo (ante annos quatuordecim) pater illius Orodes per ducem Surenam M. Crassum occiderat[p]; quod mense Junio factum fuisse, in sexto Fastorum libro ostendit Ovidius.

Ventidius in illos qui defecerant suscepta expeditione, subjugavit eos[q]. Nam Pacorum justitiæ ac clementiæ nomine Syri summo amore prosequebantur, ita ut majori

[n] Liv. lib. 128. Florus, lib. 4. cap. 9. Strabo, lib. 16. pag. 751. Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 78. Joseph. lib. 14. cap. 27. A Gellius, lib. 15. cap. 4. Plutarch. in Antonio. Jul. Frontin. stratagem. lib. 1. cap. 1. et lib. 2. cap. 2. Dio, lib. 49. pag. 404. Eutrop. lib. 7. Sext. Rufus, in breviario. Oros. lib. 6. cap. 18.

[o] Strabo. Plutarch. Dio.

[p] Dio, pag. 405. Eutrop. Sext. Ruf. et Orosius.

[q] Plutarch.

nullum unquam regem[r]. Itaque, quum suspenso animo eventum belli Syria expectaret; Ventidius, circumlato per urbes quæ desciverant Pacori capite, sine bello facile eam pacavit[s].

Orodes, qui paulo ante vastatam Syriam, occupatam a Parthis Asiam audierat, victoremque Pacorum Romanorum gloriabatur, repente filii morte et exercitus clade audita, ex dolore in furorem vertitur. Multis diebus non alloqui quemquam, non cibum sumere, non vocem mittere; ita ut etiam mutus factus videretur. Post multos deinde dies, ubi dolor vocem laxaverat, nihil aliud quam Pacorum vocabat, Pacorus illi videri, Pacorus audiri videbatur; cum illo loqui, cum illo consistere: interdum quasi amissum flebiliter dolebat[t].

Romæ, Antonio ob victoriam Parthicam et supplicationes decretæ sunt, et triumphus (quem ille tamen nunquam egit:) tum ob ejus eminentiam, tum secundum leges, quia ea provincia ipsius erat. Ventidio tamen etiam eadem concessa sunt: quia videbatur Crassi calamitatem Pacori cædes abunde compensasse[u].

Ventidius contra Antiochum Commagenum duxit, eo obtentu, quod is ei servos non dedisset: re autem vera pecuniæ, quam plurimam Antiochus possidebat, spe potiundæ[x].

Hunc igitur, Samosatis inclusum, ille oppugnabat: atque pollicentem mille talenta, et facturum imperata Antonii, jussit ad ipsum legatos mittere (jam enim non longe aberat) ut ab ipso pacem acciperet: quandoquidem hanc saltem illi deberi volebat, ne viderentur omnia per unum Ventidium fieri[y].

Antonius Ventidio jussit, ut in auxilium Herodi Machæram mitteret, cum duabus legionibus et mille equitibus[z]. Ob utramque vero illam victoriam tum de Labieno tum de Pacoro a Ventidio partam, non modo non gavisus

[r] Dio, pag. 404.
[s] Dio, pag. 404. Florus, lib. 4. cap. 9.
[t] Just. lib. 42. cap. 4.
[u] Dio, lib. 49. pag. 404, 405.
[x] Dio, lib. 49. pag. 404.
[y] Plutarch. in Antonio.
[z] Joseph. lib. 14. cap. 27.

est Antonius, sed invidit etiam ob rem proprio ductu præclare gestam. Et quanquam ipsi, propter utrumque factum Ventidii, et decretæ supplicationes fuissent et triumphus; tamen officio suo (præfecturæ Syriæ) eum detrusit, et neque tum neque deinceps ulla in re opera ejus usus est. Ita Dio[a]: licet Plutarchus honoratum ab eo, ut merebatur, Ventidium et ad triumphum missum fuisse scripserit.

Machæras vocatus ab Antigono et pecuniis corruptus, invito Herode ad eum se contulit, tanquam inspecturus ejus negotia. At Antigonus suspectum habens ejus adventum, non admisit hominem, sed per funditores glandibus impetitum arcuit. Ille tum demum Herodem bene monuisse, et se non obtemperantem errasse intelligens, in Emmauntem urbem se recepit: et in eo itinere quotquot Judæorum ad manus ei venerunt, interfecit nullo amici aut hostis discrimine, iratus ob ea quæ sibi acciderant. Quo facto exacerbatus Herodes, Samariam petiit, Antonium ea de causa aditurus: aliis sibi opus esse dictitans, quam his qui se magis quam hostem læderent; alioqui sufficere vel seipsum ad opprimendum Antigonum. Machæras vero consecutus eum rogabat ut maneret: aut si certum esset pergere, saltem Josephum fratrem sibi attribueret, gerenti bellum contra Antigonum. Itaque reconciliatus Machæræ multum roganti, relicto ibi Josepho cum exercitu, præcepit ei ne se absente contra Antigonum pugnando rem totam in discrimen adduceret. Ipse vero properavit ad Antonium, oppugnantem Samosata ad Euphratem, ducens auxiliares tam pedites quam equites[b].

Postquam pervenit Antiochiam, multos ibi reperit, qui cupientes adire Antonium, non audebant se committere itineri, propter barbaros vias obsidentes. Quibus se ducem ille præbens, barbaris semel iterumque superatis, Samosata ad Antonium pervenit: ab eoque multo cum honore, et laude fortitudinis, exceptus est[c].

Quum diu duraret Samosatorum oppugnatio, obsessis,

[a] Pag. 404.
[b] Joseph. lib. 14. cap. 27.
[c] Joseph. lib. 14. cap. 27.

ex desperatione pacis, versis ad fortitudinem, (ut est apud Plutarchum) suspicareturque Antonius milites, ob affectum ignominia Ventidium, animo esse alieno, (ut habet Dio:) clanculum de pace cum Antiocho egit, ut recedere honeste posset. Cumque non plures duobus obsides, ac ne hos quidem illustres, neque eam quam poposcerat pecuniam, accepisset; trecentis talentis contentus, pacem Antiocho dedit: illi etiam concedens, ut Alexandrum necaret, qui prius ab eo ad Romanos tranfugerat[d].

3966. Hunc in modum bello illo finito, C. Sosio Syriæ et Ciliciæ præfecturam cum exercitu tradidit[e]; qui multa in Syria prospere gessit[f].

Constitutis aliquantum rebus in Syria, Athenas Antonium rediisse, scribit Plutarchus: in Ægyptum profectum fuisse, Josephus; in Italiam cursum instituisse, refert Dio. Ut Athenas primum ille rediisse, inde a Cæsare Octaviano evocatus in Italiam transiisse, atque Athenas denuo reversus inde in Ægyptum, cum Cleopatra hyematurus, navigavisse videatur. A Cæsare enim ille Athenis accersitus, ut de bello Sexto Pompeio inferendo cum eo deliberaret, cum paucis Brundusium usque accessit: ubi quum ad statutam diem Cæsarem non invenisset, territus prodigio quodam, specie Parthici belli urgentis usus in Græciam revectus est; ægre ferente Cæsare, quod ipsum non expectasset[g].

Josephus, præceptorum fratris Herodis immemor, eo absente assumptis suis et quinque a Machæra datis Romanis cohortibus, versus Jerichuntem, ut maturo messium tempore triticum hostium demeteret, profectus, in montibus castra posuit. Et quia Romanorum cohortes constabant e tyronibus non admodum rei militaris peritis, quod plerique e Syria delecti essent, circumventus ab hostibus inter locorum difficultates, sex cohortibus amissis, et ipse fortiter pugnans occubuit. Antigonus vero potitus cadaveribus, eo processit iracundiæ, ut mortuum quoque

[d] Dio, lib. 49. pag. 405. cum Plutarcho in Antonio, et Orosio, lib. 6. cap. 18.
[e] Dio, lib. 49. pag. 405. Joseph. lib. 14. cap. 27.
[f] Plutarch. in Antonio.
[g] Appian. lib. 5. pag. 717, 718. Dio, lib. 48. pag. 385.

Josephum verberaret, et caput ejus abscinderet: quamvis quinquaginta talenta Pheroras frater pretium redemptionis offerret. Quo facto Galilæi a suis præfectis deficientes, eos qui Herodis partibus magis favebant productos in lacu submerserunt. In Idumæa quoque multa novata sunt, ubi Machæras Gittam castellum muniebat[h].

C. Sosius, ab Antonio jussus ut Herodem adversus Antigonum adjuvaret, duas cohortes cum eo in Judæam præmisit[i]. Ipse Aradios, hactenus oppugnationem perpessos fameque et morbo confectos, subegit[k].

Herodi apud Daphnen Antiochiæ suburbium fratris casus renunciatus est, jam ante tale aliquid propter insomnia hac de re sibi oblata expectanti. Accelerato igitur itinere postquam ad Libanum montem pervenit, assumptis octingentis ejus loci hominibus, ducens etiam unam Romanam cohortem Ptolemaidem petiit: unde noctu profectus cum exercitu, per Galilæam progressus est[l].

Hic occurrentes illi hostes, prælio victi, compulsi sunt in castellum unde exierant pridie; quod primo mane oppugnare Herodes aggressus, vi repentinæ tempestatis coactus est infecta re inde exercitum in proximos vicos abducere. Superveniente autem ab Antonio cohorte altera, qui castellum tenebant territi noctu id deseruerunt. Herodes quoque Jerichuntem properavit, volens ulcisci fratris interitum. Quo postquam venit, honoratissimum quemque adhibuit ad convivium: peractaque cœna dimissis convivis, recepit se in cubiculum. Tricliniumque illud in quo cœnatum fuerat, jam vacuum, sine cujusquam noxa concidit: quo factum est ut omnes Herodem Deo charum crederent, qui miraculose servaretur e tanto periculo[m].

Sequenti die quum hostium sex millia ad pugnam descendissent a montium verticibus, Romanos terruerunt: eorumque velites procursando jaculis et saxis feriebant

[h] Joseph. lib. 1. belli, cap. 13. et lib. 14. antiquit. cap. 27.
[i] Joseph. lib. 1. belli, cap. 13. et lib. 14. antiquit. cap. 27.
[k] Dio, lib. 49. pag. 405.
[l] Joseph. lib. 1. belli, cap. 13. et lib. 14. antiquit. cap. 27.
[m] Joseph. lib. 1. belli, cap. 13. et lib. 14. antiquit. cap. 27.

regios; adeo ut ipsi quoque regi quidam vulnus in latus inflixerit[n].

Antigonus ducem Pappum Samariam misit; volens videri ita abundare copiis, ut foris quoque posset bellum gerere. Sed ille Machæræ se opposuit. Herodes vero, occupatis quinque oppidis, præsidiariorum circiter duo millia interficit, et incensis oppidis contra Pappum reversus est, ad vicum Isanas castra habentem[o].

Herodes, confluentibus ad se multis a Jerichunte ac Judæa, ubi animadvertit hostem præ audacia venire ad pugnam, collatis cum eo signis vicit egregie: et accensus ulciscendi fratris cupidine, sæviendo instabat in vicum fugientibus. Repletis autem ædibus milite, et quibusdam in tecta confugientibus, his superatis et tectis dirutis vidit omnia referta et constipata militibus. Quibus omnibus miserandum in modum oppressis, reliqui omnes territi agminatim diffugerunt: statimque Herodes, nisi eum hyemis asperitas prohibuisset, Hierosolymam petiisset et finem bello imposuisset. Jam enim Antigonus de fuga dispiciebat, cogitans urbem deserere[p].

Herodes ad vesperam, cum lassos amicos reficiendi corporis gratia dimisisset, ipse adhuc ab armis calidus in quoddam cubiculum unico tantum famulo comitatus lavatum abiit. Intus autem latebant quidam hostium armati, quos metus eo compulerat; dumque nudus ille se abluëret, primus prodiens stricto gladio per fores se propipuit, deinde alter et tertius armati similiter: adeo attoniti, ut illæso rege contenti essent sibi ipsis fuga salutem quærere. Sequenti vero die præciso Pappi inter reliquos occisi capite, misit illud Pheroræ in perempti fratris ultionem. Pappus enim erat qui sua manu Josephum interfecerat[q].

Romæ, quinto Kalendas Decembris, P. Ventidius proconsul ex Tauro monte et Parthis triumphavit: ut in fastis triumphalibus marmoreis legimus[r]. Hic Ventidius Bassus

[n] Joseph. lib. 1. belli, cap. 13. et lib. 14. antiquit. cap. 27.
[o] Joseph. lib. 1. belli, cap. 13. et lib. 14. antiquit. cap. 27.
[p] Joseph. lib. 1. belli, cap. 13. et lib. 14. antiquit. cap. 27.
[q] Joseph. lib. 1. belli, cap. 13. et lib. 14. antiquit. cap. 27.
[r] Gruter. inscript. pag. 297.

vir obscuri generis, per Antonii amicitiam ad tantam amplitudinem est provectus, ut provinciis orientalibus ab eo præpositus, Labieno et deinde Pacoro superato, de Parthis triumphum duxerit; qui ipse semel, atque iterum etiam, (si Massurio apud Plinium credimus) in triumpho cum aliis captivis ductus fuerat[s]. Vide supra ad annum mundi 3962.

Hispania in Cæsaris Octaviani potestatem per Domitium Calvinum proconsulem jam redacta, a Kalendis Januariis hujus anni Hispani æram suam deduxerunt; ut et ex aliis, et ex Eulogio archiepiscopo Toletano in memoriali sanctorum, intelligitur.

Ineunte vere, Antonius ex Syria (ut Dio) vel Athenis (ut Appianus habet) Tarentum cum trecentis navibus appulit, Cæsari contra Sextum Pompeium auxilium ferens. Quo cum ille uti non vellet, indigne id ferens Antonius, tamen *eodem loco* mansit. Nam quum gravatim sumptus in classem faceret, et ad Parthicum bellum opus haberet Italicis legionibus, classem eis permutare cogitabat. Et quanquam ex fœdere utrique potestas erat delectus habendi per Italiam: difficilius tamen hoc ipsi futurum erat, sortito Italiam altero. Octaviam igitur, quæ comitata eum fuerat ex Græcia, (prægnans ea tum erat, atque etiam secundam Antonio filiolam jam pepererat) ad Cæsarem fratrem misit, ut arbitra inter utrumque foret. Quæ eo rem perduxit, ut Antonius Cæsari centum et viginti naves (pro quibus, centum rostratas Plutarchus ponit) continuo Tarentum missas traderet: pro quibus Cæsar δύο τάγματα (ut apud eundem Plutarchum legitur) vel viginti armatorum millia (ut habet Appianus) Antonio missurum se ex Italia est pollicitus. Octavia præterea extra conventa fratri obtinuit a viro viginti myoparones, ut Plutarchus, vel decem phaselos triremes, ut Appianus retulit: Cæsar vicissim Octaviam mille selectis satellitibus donavit, Antonio delectu eorum permisso[t]. Quoque pluribus necessitudinis vinculis con-

[s] Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 65. Valer. Maxim. lib. 6. cap. 9. Plin. lib. 7. cap. 43. A. Gell. lib. 15. cap. 4. ex Suetonio. Plutarch. in Antonio. Dio, lib. 49. pag. 405. Eutrop. lib. 7.

[t] Plutarch. in Antonio. Appian. lib. 5. pag. 725, 726. Dio, lib. 48. pag. 390.

tinerentur, Cæsar Antyllo Antonii filio filiam suam Juliam, ac contra Antonius suam ex Octavia filiam Domitio Aenobarbo, quanquam is et cædis Julii Cæsaris conscius et proscriptus fuisset, desponderunt. Hæc vero ita ab eis fingebantur, quæ facturi haudquaquam erant: quia præsentia negotia id poscebant[u].

Et quoniam quinquennale triumviratus tempus exibat, prorogarunt sibi ipsis potestatem in aliud quinquennium, nihil morati plebis suffragia[w]. Antonius vero Octaviam a Corcyra in Italiam remisit, ne sui in Parthico bello periculi consors esset: eaque cum suis ex illa et Fulvia liberis Cæsari commendata, in Syriam profectus est[x].

Pro vetere bibliotheca Alexandrina, Julii Cæsaris tempore incensa, novam in eodem loco Cleopatra construxit; quæ prioris filia appellata est: ut in libro de mensuris et ponderibus confirmat Epiphanius; ubi tamen a septimo anno Ptolemæi Philadelphi, quo priorem bibliothecam fuisse conditam ad annum periodi Julianæ 4437. ex eodem ostendimus, annos hucusque male ille dinumerat ducentos et quadraginta novem, qui in anno periodi Julianæ 4686. terminarentur, post Cleopatræ interitum anno demum altero. Cumque præcipuus calculi error inde existat, quod Cleopatræ regno duos et triginta annos pro duobus et viginti Epiphanius attribuat; superfluo illo decennio sublato, interstitium inter utriusque bibliothecæ initia ducentorum et triginta novem tantum annorum constituimus. Huc vero spectat, quod in Plutarchi Antonio legitur; objectum Antonio a Calvisio fuisse, quod Cleopatræ bibliothecas donavisset quæ Pergami erant, in quibus essent ducenta millia simplicium librorum, sive singularium voluminum. Et de κατοικίᾳ τοῦ Περγάμου, non de bibliothecis suo adhuc tempore ibi existentibus, (ut in quarto syntagmatis de bibliothecis capitulo existimavit Lipsius) locutus Strabo est[y].

Herodes, anno tertio (ineunte) postquam Romæ decla-

[u] Dio, lib. 48. pag. 390.
[w] Dio, lib. 48. pag. 390. Appian. pag. 726, 727.
[x] Plutarch. in Anton. Appian. pag. 727. Dio, pag. 390, 391.
[y] Lib. 13. pag. 624.

ratus rex fuerat, cum exercitu veniens Hierosolyma, castra prope urbem metatus est: quibus mox propius admotis qua maxime oppugnationi obnoxia putabat mœnia, ante templum fixit tentoria; volens sic ea quemadmodum olim Pompeius aggredi. Tribus igitur aggeribus ei loco circumdatis, turres erexit, adjutus operarum multitudine. Cæsa vero circumquaque materie, præpositisque huic operi viris idoneis, ipse Samariam ad nuptias profectus est; ducturus Mariammen, Alexandri filii Aristobuli filiam, sibi desponsatam[a].

Peractis nuptiis, pervenit per Phœnicem Sosius; præmissisque per mediterranea copiis, mox et ipse adfuit habens secum multos tam pedites quam equites. Venit etiam Herodes a Samaria, ad veterem exercitum non mediocrem accessionem adducens: erant enim circiter triginta millia. Universo autem exercitu congregato, ad peditum legiones undecim equitumque sex millia, præter auxiliares Syrorum copias, (non pro minima parte ducendas) ad septentrionalem urbis murum castra collocarunt. Præerant autem duo cum imperio: Sosius ab Antonio missus in auxilium, et Herodes pro seipso bellum gerens, ut dejecto Antigono hoste populi Romani ipse pro eo ex senatusconsulto regnum acciperet[a].

Intus autem certatim resistebant Judæi ex tota ea regione collecti et conclusi intra mœnia; templum Domini jactantes, et fausta populo ominantes, non deserturum Deum suos in periculo: direptisque extra urbem tam hominum quam equorum alimentis, per clancularia etiam latrocinia difficultatem annonæ augebant obsessoribus. Cui rei Herodes ita prospexit, ut contra latrocinantes opportuna loca præoccuparet insidiis, et missis militibus commeatus etiam e longinquo conveheret: ut brevi necessaria victui abundarent in exercitu[b].

Operariorum frequentia facile absoluti sunt tres illi aggeres. Æstas enim erat; et opus fervebat, nulla interturbatum aeris intemperie. Machinis etiam murum quatiebant, et

[a] Joseph. lib. 14. cap. 27. fin.
[a] Joseph. lib. 14. cap. 28. et lib. 1. belli, cap. 13.
[b] Joseph. lib. 14. cap. 28. et lib. 1. belli, cap. 13.

nihil intentatum relinquebant. At obsessi intrepide repugnabant, conatus eorum eludentes variis artibus. Excurrentes enim crebro incepta, modo jam perfecta opera incendebant: et conserentes pugnam cum Romanis nihilo erant inferiores audacia, peritia tantum rei militaris cedebant[c]. 3967. Annus Sabbaticus superveniens, obsessis Hierosolymitanis famem attulit. Qua tamen non obstante, pro dissecto machinis muro intus recentem extruebant, cuniculis obvios agebant alios cuniculos; ut nonnunquam sub terra manus consererent: utentesque desperatione pro fortitudine, ad extremum perdurabant[d]; licet Pollio Pharisæus, et Sameas hujus discipulus, illis consulerent ut Herodem in urbem reciperent; negantes propter peccata eos posse dominationem illius effugere[e].

Obsidionem, tanto exercitu circumsidente, per quinque menses toleraverunt[f]. Tandem vero evaserunt in mœnia primum Herodis viginti milites lectissimi; deinde centuriones Sosii[g].

Captus est enim primus murus die quadragesima, secundus vero quintadecima: et quædam porticus circa templum exustæ sunt, quas Herodes Antigonum incendisse calumniabatur, volens in eum concitare invidiam populi. Capta vero exteriore templi parte et ima urbe, Judæi ad interiora templi et superiorem urbem refugerunt: timentesque ne a Romanis impedirentur mactare Deo quotidianas victimas, per legatos petierunt ut has tantum sinerentur introducere. Quod et Herodes concessit; sperans remissa tandem obstinatione eos cessuros[h].

Ut spem suam frustratam Herodes vidit, et obsessos pro Antigoni regno pertinaciter contendere; totis viribus adortus urbem expugnavit[i]; ipsis videlicet Kalendis Januariis anni periodi Julianæ 4677. feria secunda mensis

[c] Joseph. lib. 14. antiquit. cap. 28. et lib. 1. belli, cap. 13.
[d] Joseph. lib. 14. antiquit. cap. 28. et lib. 1. belli, cap. 13.
[e] Joseph. lib. 14. cap. 17. cum lib. 15. cap. 1.
[f] Joseph. lib. 1. belli, cap. 13.
[g] Joseph. lib. 1. belli, cap. 13. et lib. 14. antiquit. cap. 28.
[h] Joseph. antiqu. lib. 14. cap. 28.
[i] Id. ibid.

Cislevi, qui juxta orientalium rationes civilis anni tertius fuit, die vigesimo octavo, quo solenne jejunium, in memoriam sacri voluminis a Jehojakimo combusti, a Judæis celebrari consuevit: ut supra, ad annum mundi 3940. a nobis est ostensum.

Kalendæ istæ Januariæ, ex vitiosa intercalandi ratione Romæ eo tempore recepta, in postremum Decembris diem incidebant, qui tum primum triumvirorum quinquennium terminabat, tum Claudii et Norbani consulatus annum; ad quem Hierosolymitanorum ista calamitas refertur a Dione[k]. Sequente vero die, Romæ M. Vipsanius Agrippa et L. Caninius Gallus consulatum inierunt; ad quem a Josepho eadem refertur, in postremo libri decimi quarti antiquitatum capitulo, eventus hujus tempus ita explicante: " Ea clades Hierosolymorum incidit in consulatum M. Agrippæ et Canidii Galli, Olympiade CLXXXV. (anno videlicet illius tertio) mense tertio, in jejunii solennitate: tanquam recurrente in idem temporis momentum illata Judæis a Pompeio calamitate (nam et ab illo eadem die urbs capta fuerat) post annos viginti septem." Quod tamen intervallum uno anno veritatem excedit: nisi μετὰ ἔτη κζ, anno post vicesimo septimo, interpretari libeat; quomodo Marci cap. VIII. ver. 31. μετὰ τρεῖς ἡμέρας post dies tres resurrecturum fuisse Christus legitur: quod Matthæi cap. XVI. ver. 1. magis explicate habetur propositum; " τῇ τρίτῃ ἡμέρα, tertia die." Et quod in 2 Maccabæorum cap. XIV. ver. 1. " μετὰ τριετῆ χρόνον, post triennii tempus," de anno tertio exponunt interpretes; (ut ad annum Mundi 3812. est annotatum.) In Julii quoque Africani stadionicarum catalogo, Olympiade CXI. a Nerone agon Olympiacus actus fuisse dicitur non tempore legitimo, sed μετὰ ἔτη δύο: ineunte nimirum Olympiadis illius anno secundo[l]. Apud ipsum denique Josephum; quod in libro primo belli, initio capitis undecimi legitur, μετὰ ἔτη δύο, in antiquitatum libro decimo quarto capite vigesimo tertio, δευτέρῳ ἔτει, exponitur.

[k] Lib. 49. pag. 405.

[l] In Græcis Eusebian. Scaligeri, pag. 221.

Expugnata urbe, cædibus repleta sunt omnia; Romanis longa oppugnatione exacerbatis, Herodianis Judæis conantibus adversam factionem extirpare funditus: eratque continua cædes per angiportus et domos, ne religione quidem templi tuente supplices. Non ætati ulli parcebatur, non sexui, ne imbelli quidem: et quamvis obstante rege, et precibus intercedente, nemo tamen obtemperabat; sed veluti furore perciti sæviebant, nullo ætatis discrimine[m].

Antigonus, e turri descendens, Sosio ad genua procidit. Qui, nihil miseratus mutatam ejus fortunam, insultavit homini, Antigonam appellans; vinctoque custodes apposuit[n].

Cum multitudo conductitiorum alienigenarum ad visendum non templum solum sed intimum etiam adytum rueret; Herodes alios precibus, alios minis, nonnullos et armis reprimebat; molestiorem clade victoriam existimans, si quid eorum, quæ videri fas non esset, veniret in conspectum profanæ multitudinis. Prohibebat etiam rapinas per urbem fieri, identidem Sosium rogitans, solitudinisne se regem Romani facturi essent, exhausta urbe rapinis simul ac cædibus. Illo vero referente, pro expugnatione urbis direptionem merito permitti militi; promisit se de suo mercedem numeraturum singulis. Atque ita redempta civitate ab ulteriore vexatione, promissa persolvit. Liberaliter enim militibus, et proportione ducibus, Sosio vero etiam regie, dedit munera: ita ut omnes bene nummati discederent. Atque ita Sosius, consecrata Deo corona aurea, profectus est Hierosolymis, Antigonum vinctum ducens ad Antonium[o].

Herodes, discreta multitudine civitatis, suarum partium studiosos promovebat; adversæ autem factionis homines quotidianis absumebat suppliciis[p]. Inter quos et omnes magni synedrii judices, qui eum nondum regnum adeptum capitis arcessebant, interemit: Pollione Pharisæo et discipulo ejus Samea exceptis, quos in præcipuo honore ille habuit[q].

[m] Joseph. lib. 14. cap. ult.
[n] Id. ibid.
[o] Joseph. lib. 14. cap. ult.
[p] Joseph. lib. 1. belli, cap. 13. et lib. 15. antiquit. cap. 1.
[q] Joseph. lib. 14. antiquit. cap. 17. et lib. 15. cap. 1.

Omnem vero regiam supellectilem in unum congessit: a divitibus quoque collecta et ablata magna vi auri ac argenti, totum id Antonio ejusque amicis donavit. Interfecit etiam quadraginta quinque primates ex factione Antigoni; appositis ad portas custodibus, qui etiam cadavera scrutabantur ne quis eorum efferretur pro mortuo. Et quicquid auri aut argenti inveniebatur, id totum ad Herodem referebatur: nec ullus finis malorum aderat. Nam bona eorum avaritia domini egentis absumebat: et agri inculti manebant propter tempus anni Sabbatici, quo fas non erat serere[r].

Horum tristissimorum temporum, inter alios pios, spectatores fuere, Zacharias sacerdos cum uxore Elizabetha, ex Davidicæ stirpis reliquiis Heli et Joseph, Anna quoque prophetissa e tribu Asiatica, et Simeon ille justus, qui responsum accepit a Spiritu sancto, non visurum se mortem priusquam videret Christum Domini[s].

Antonius, accepto Antigono, volebat eum vinctum servare ad triumphum. Sed quum timeret Herodes, ne Antigonus, Romam perductus ab Antonio, apud senatum jure secum de regno contenderet; audiretque Antonius gentem ad res novas spectare, et odio Herodis favere Antigono: multis ab Herode acceptis pecuniis, Antigonum vana spe usque ad ultimum diem vitæ cupidum apud Antiochiam securi percussit. Quo facto, tum demum Herodes metu liberatus est, Hasmonæorum principatu jam sublato[t].

Ab initio pontificatus et principatus Antigoni usque ad capta Hierosolyma numerantur anni duo et menses septem circiter. Unde et anno regni tum Herodis tum ipsius Antigoni tertio, interemptus ille ab Antonio fuisse legitur in quinquagesimo secundo capitulo Judaicæ historiæ, quæ Arabice scripta in Bibliis polyglottis Parisiensibus habetur edita. Tres vero annos et tres menses Antigono tribuit Josephus[u]; qui ad mortem ejus protensi, in mensem Sextilem hujus anni eam differendam esse arguunt: ad quem,

[r] Joseph. lib. 15. antiqu. cap. 1. [s] Luc. cap. 2. ver. 26.

[t] Joseph. lib. 15. antiquit. cap. 1. et lib. 14. cap. ult. et lib. 20. cap. 8. et lib. 1. belli, cap. 13.

[u] Lib. 20. cap. 8.

juxta nostras rationes, ab initio ducatus Judæ Maccabæi fluxerunt anni centum viginti sex cum duobus vel tribus mensibus; non dissentiente Josepho in fine libri decimi quarti; ubi cæso Antigono Hasmonæorum principatum desiisse scribit μετὰ ἔτη ρκϛ, post annos centum viginti sex: Herodes vero, apud eundem libro decimo septimo, capite octavo, annos centum et viginti quinque tantum Hasmonæorum imperio tribuit: qui ab initio Judæ Maccabæi deducti in tertii anni ipsius Herodis regni initio, quo obsidio Hierosolymitana ab eo cœpta est, terminantur.

De expugnata Hierosolyma, et necato Antigono, quid exteri scriptores tradiderint jam videndum est. Eam historiam in libro centesimo vigesimo octavo explicasse videtur Livius: in cujus epitome, Judæi a legatis Antonii subacti fuisse dicuntur. Ita enim habent veteres libri: ubi vulgati legunt: "Judæorum legati ab Antonio interempti sunt." De Antigoni vero interitu, ex Strabonis Cappadocis historiarum libris, hoc habemus a Josepho[x] conservatum testimonium: "Antonius Antigonum Judæum Antiochiam perductum securi percussit: existimatusque est primus Romanorum regem affecisse hoc supplicio; ratus non posse aliter adduci Judæos ut Herodem pro illo regem constitutum admitterent. Nam ne tormentis quidem adigi poterant ut appellatione regis eum dignarentur: tanta apud eos fuit prioris regis existimatio. Quare visum est ignominiosa morte obscurare ejus memoriam, et lenire publicum Herodis odium." De quo et Plutarchus in Antonio: "Multis privatis magnarum gentium tetrarchias donavit, multis regna abstulit; ut Antigono Judæo, quem productum securi percussit: qua pœna in regem nullum fuerat ante animadversum alium."

Meminit etiam historiæ hujus Dio[y], de Sosio ita scribens: "Antigonum, qui præsidium Romanorum quod apud se erat occiderat, prælio victum Hierosolymis (eo enim confugerat) vi expugnavit. Judæi (ut est gens ea iræ, si semel ea correpta fuerit, acerbissimæ) multa ac

[x] Lib. 15. cap. 1.

[y] Lib. 49. pag. 405.

gravia quidem mala Romanis intulerunt, longe tamen plura passi sunt. Capti enim ab his sunt priores quidem illi qui pro templo Dei sui pugnabant, post reliqui etiam, Saturni die: quam tanta religione festam agunt, ut qui prius cum templo capti erant a Sosio, instanti eo die, a Sosio veniam exoraverint, ac in templum ascendentes, cum reliquis rem sacram pro more peregerint. Et illis quidem Herodem quendam (Antonius) imperare permisit: Antigonum vero virgis cæsum, et ad palum deligatum, (quod in nullo unquam rege a Romanis factum fuerat) postea etiam occidit:" ad palum nimirum illum securi percussum; de quo videnda Casauboni exercitatio prima in Baronium. Quod autem hoc factum Claudio et Norbano consulibus Dio subjicit, de Antigono quidem superato et expugnatis Hierosolymis verum est, neutiquam vero de supplicio Antigoni; quod sub sequentis anni consulibus M. Agrippa et Caninio sive Canidio Gallo ille subiit.

Nihil autem aliud memoratu dignum a Romanis hoc anno in Syria actum est. Nam Antonius in Italiam eundo, ac inde revertendo, totum annum exegit. Sosius vero metu invidiæ et iræ Antonii, ita id tempus consumpsit, ut non quomodo re aliqua egregie gesta Antonium offenderet, sed quomodo otiatus ejus gratiam iniret, cogitaverit[z]. Qui nihilominus ex Italia reversus, eo amoto, Plancum Syriæ præfecit: Planci loco, in Asia C. Furnio legato suo constituto[a].

3968. Orodem Parthorum regem, post longum luctum, alia sollicitudo invasit; quem ex numero triginta filiorum in locum Pacori regem destinaret. Multæ enim pellices, ex quibus generata tanta juventus erat, pro suis quæque sollicitæ animum senis obsidebant. Tandem vero filiorum ætate maximum, eundemque omnium sceleratissimum, regem constituit[b]. Hic Phraates III. est; Phraortes Plutarcho in Antonio dictus: licet a Parthicorum Appiani consarcinatore, qui ad verbum fere omnia ex Plutarcho

[z] Dio, lib. 49. pag. 405, 406.

[a] Appian. lib. 5. pag. 749. et 753. cum Dione, lib. 48. pag. 371. 373. et lib. 49. pag. 402, 403.

[b] Justin. lib. 42. cap. 4. cum Dione, lib. 49. pag. 406.

transcripsit, ipsoque Plutarcho in fine Crassi, Phraates nominetur; simul cum Horatio, Ode secunda libri secundi hoc tempore memorante,

Redditum Cyri solio Phraatem.

Is, regno accepto, fratres suos ex Antiochi filia natos, quod se et virtute et materno genere præstantiores essent, dolo necavit: et Orodem ipsum, indigne id ferentem, occidit[b]. Laboranti enim morbo aquæ intercutis aconitum miscuit: quod quum vis morbi per alvum dejecisset, adeo ut inde haberet se melius; Phraates, missis veneficiis, compendio usus, eum suffocavit[c].

Post interfectum patrem, reliquos quoque omnes fratres Phraates trucidavit. Et quum infestos sibi omnes optimates propter assidua scelera videret, ne esset qui nominari rex posset, adultum filium interfici jussit[d].

Quum nobilissimum quemque Phraates occideret, et tam multa flagitiose ageret; primorum permulti ab eo, partim alio partim ad Antonium profugerunt: quorum unus Monæses, vir illustris ac potens, fuit[e]. Evenit hoc Agrippa et Gallo consulibus[f].

Reliqua hyemis parte, Gellio et Neva consulibus, P. Canidius Crassus, ab Antonio circa fines Armeniorum legatus relictus, in Iberos exercitum duxit; victumque pugna regem eorum Pharnabazum ad societatem belli compulit: ac cum eo in Albaniam progressus, victam eam gentem, et regem eorum Zoberem, similiter sibi adjunxit[g]. Qui victis Armeniis, et Iberorum Albanorumque regibus, Caucasum usque procedens, ut apud gentes barbaras inclytum esset Antonii nomen effecit[h].

His elatus Antonius, et Monæsi multum fidens, bellum Parthicum illi gerendum commisit: regnum Parthiæ illi promittens, et trium interim Romanis subditarum urbium

[b] Dio, pag. 406.
[c] Plutarch. in fine Crassi.
[d] Justin. lib. 42. cap. 5.
[e] Plutarch. in Anton. Dio, pag. 406.
[f] Dio, pag. 406.
[g] Id. ibid.
[h] Plutarch. in Anton. cum Strabone, lib. 11. pag. 501.

reditus usque ad finem belli fruendos eidem concedens[i]. Monæsis enim fortunam cum Themistoclis casu conferens Antonius, suam vero opulentiam magnificentiamque Persarum regibus æquiparans, tres illi urbes donavit; Larissam, Arethusam, et Hierapolim, Bambycem olim nuncupatam[k].

Phraates Parthorum rex Hyrcanum captivum propter claritatem generis comiter habuit: et vinculis solutum permisit Babylone degere, ubi magna erat Judæorum frequentia. Hi non aliter quam pontifici ac regi honorem habebant: nec hi solum, sed etiam quotquot ex Judæorum gente ultra Euphratem per Assyrios (vel Babylonios) olim traducti fuerant; quorum multæ erant myriades. Sed postquam rescivit Herodem ad regiam dignitatem evectum, ad novas se spes transtulit; gratiam ab Herode expectans, quem aliquando de capite periclitantem in judicio servasset. Cœpit ergo cum Judæis, eum officii causa adeuntibus, de profectione consultare: qui tamen prudentibus monitis non potuerunt patriæ eximere illi desiderium. Accessit et Herodis dolus, qui miserum senem in potestatem suam redigere satagens, scripsit ei ut rogaret Phraatem et ejus regni Judæos, ne sibi inviderent communem cum genero futuram potestatem: nunc enim adesse tempus referendæ suo quondam et altori et servatori gratiæ. Simulque etiam ad ipsum Phraatem legatum misit Saramalam cum muneribus; eblanditus eum ne obstaret cupienti referre gratiam homini de se optime merito. Hyrcanum igitur, a Partho tunc dimissum et ab illis Judæis honorifice adjutum viatico, cum excepisset, in summo honore habuit: primumque in conventibus locum ei tribuendo, et in conviviis semper honoratiorem cedendo, patremque appellitando, lactabat hominem quo minus suspicaretur insidias[l].

Cavens vero Herodes ne quis illustrium crearetur pontifex, accito Babylone obscuri generis sacerdote jamdudum sibi noto familiariter, ex genere quidem pontificio,

[i] Dio, pag. 406.
[k] Plutarch. in Antonio.
[l] Joseph. lib. 15. cap. 2, 3.

sed ex Judæis olim ultra Euphratem traductis oriundo, Ananelo, (sive Hananeele) dicto; summum ei sacerdotium donavit[m].

M. Antonius, omnia honesta et salubria consilia repellens, Fonteium Capitonem ad Cleopatram in Syriam adducendam misit[n]. Quam ubi illa est ingressa, statim cogitavit quomodo eam possessionem suam faceret[o]. Syrorumque optimates apud Antonium criminata, interfici eos suadebat, ut eo modo facilius cujusque possessionum fieret domina[p].

Lysaniam Ptolemæi Mennæi filium, Chalcidis et Iturææ regem, studere eum rebus Parthicis causata, ab Antonio interficiendum curavit: ejusque regnum ab illo accepit[q]; annis videlicet post patris Auletæ mortem quindecim, ut ex Porphyrio liquet, in Græcis Eusebianis Scaligeri, ubi Lysimachi nomen pro Lysania perperam habetur positum. Lysaniæ vero ditionem conduxit Zenodorus quidam[r].

Amyntam, qui Dejotari scriba fuit, Galatiæ principem constituit Antonius; Lycaoniæ Pamphyliæque partibus adjectis[s].

Cappadociæ quoque, ejecto Ariarathe, regem constituit Antonius Archelaum, nulla propinquitate regiam familiam attingentem: cujus genus paternum deducebatur ab Archelais, qui contra Romanos belligeraverant; mater autem ei erat scortum Glaphyra[t]. Cum Glaphyra turpem consuetudinem habuisse Antonium, ex lascivo Cæsaris Octaviani hexasticho apparet, apud Martialem libro undecimo, epigrammate vigesimo primo. Archelaum vero quinquagesimum annum Cappadocia potitum fuisse, scribit Tacitus[u]; quod vel rotundo numero ab eo est expressum, vel ad an-

[m] Joseph. lib. 15. cap. 2, 3.

[n] Plutarch. in Anton.

[o] Joseph. lib. 15. antiqu. cap. 4.

[p] Joseph. lib. 1. belli, cap. 13.

[q] Joseph. lib. 14. antiqu. cap. 4. cum Dione, lib. 49. pag. 411. apud quem pro Πακόρου legendum est Παρθοῦ.

[r] Joseph. lib. 1. belli, cap. 15. et lib. 15. antiquit. cap. 13. cum Casaubon. exercit. 13. in Baron. cap. 3.

[s] Dio, lib. 49. pag. 411. cum Strabone, lib. 12. pag. 567.

[t] Dio, lib. 49. pag. 411. cum Strabone, lib. 12. pag. 540.

[u] Annal. lib. 2. cap. 42.

num periodi Julianæ 4680. referendum erit, scilicet regni Archelai initium.

Alexandra Hyrcani filia, uxor Alexandri Aristobuli regis filii, et socrus Herodis, iniquissime ferens contemptum filium suum Aristobulum, Mariammes fratrem, quod eo superstite aliunde vocatus pontificatum usurparet; scripsit Cleopatræ per quendam fidicinem, ut pontificatum filio suo peteret ab Antonio. Quo rem eam negligente, amicus Antonii Dellius, ob quædam negotia in Judæam profectus, Alexandræ persuasit ut depictas filii sui Aristobuli et filiæ Mariammes regiæ conjugis effigies ad Antonium mitteret: futurum enim ut his conspectis nihil non a se impetrari pateretur. Quibus transmissis addebat quoque Dellius, ambos illos sibi visos non mortali sed divino natos genere: volens Antonium in amores pellicere[x]. Fuit vero Dellius hic historicus ille, cujus in Plutarchi Antonio facta habetur mentio; et cujus epistolæ lascivæ ad Cleopatram ferebantur, ut in oratione Suasoria prima retulit M. Seneca: quem et turpi consuetudine ipsi Antonio devinctum fuisse, Dio innuit[y].

Antonius, indecorum sibi ratus puellam Herodi nuptam accersere, atque Cleopatræ suspiciones vitans, scripsit Alexandræ ut aliquo honesto prætextu filium ad se mitteret: addens, nisi molestum videatur. Quæ postquam relata sunt Herodi, non putavit tutum Aristobulum in ipso flore ætatis, utpote sexdecim annorum adolescentem, et genere nobilissimum, mittere ad Antonium; primum Romanorum nemini potentia cedentem, deinde proclivem ad libidines. Rescripsit igitur, si vel pedem e regno suo moveat adolescens, fore ut cuncta compleantur bellicis tumultibus; Judæis novationem rerum sub alio rege sperantibus. Atque hoc pacto satisfecit Antonio[z].

Bello Siculo Sextus Pompeius a Cæsare Octaviano et M. Lepido superatus est. Lepidus, viginti legionum fiducia superbiens, et totam victoriam ut suam interpretatus, Cæsari se opponere et Siciliam sibi vendicare ausus est.

[x] Joseph. lib. 15. cap. 2.
[y] Lib. 49. pag. 415.
[z] Joseph. lib. 15. cap. 2.

Verum relictus ab exercitu, abrogato triumviratus honore, a Cæsare supplex vitam, et bona impetravit, Circeios in exilium ab eo relegatus[a].

Sextus Pompeius, modo trecentarum quinquaginta navium dominus, cum sex septemve in Asiam profugit: ut refert Florus[b]; licet septemdecim cum eo naves fuisse scribant Appianus[c] et Orosius[d]. Ad Antonium vero profugere ille cogitabat: cujus matrem in simili periculo ipse servaverat[e].

Filia itaque, amicisque et pecuniis, cæterisque pretiosis in naves superstites, quæ essent quam maxime agiles, collocatis, noctu Pompeius abiit, nemine insequente: quia et clanculum discedebat, et Cæsarem continuo Lepidi tumultus exceperat[f]. Messana tamen profectus Pompeius, insectationem metuens, proditionisque suos comites suspectos habens, quum eis dixisset se per altum vela daturum, extincto igne quo naves prætoriæ reliquis prælucere solent, oram Italiæ legit[g]; ubi ad Lacinium promontorium appellens, fanum Junonis votivis donariis dives spoliavit[h].

Hinc ad Corcyram, ac deinde in Cephaleniam trajecit: ibique alios ad se recepit, forte eo tempestatis vi ejectos. Quibus convocatis, habitu militari deposito, exposuit fore, ut si una omnes manerent, neque satis mutuo sibi prodesse neque latere possent; sin sparsi hinc inde essent, facilius diffugituros: ideoque monuit, ut quisque seorsum salutis rationem iniret. Cui admonitioni quum plerique obtemperantes, alii alio discessissent; ipse cum reliquis in Lesbum transmisit[i], Mitylenis manens; ubi pater puerum ante pugnam Pharsalicam deposuerat, victusque inde eum receperat[j].

Quum Parthi fugam Monæsis ad Antonium moleste ferrent, et Phraates ejus rei causa sibi metueret; legatos

[a] Liv. lib. 129. Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 79, 80. Sueton. in Octavio, cap. 16. et 54. Appian. lib. 5. Dio, lib. 49. Oros. lib. 6. cap. 18.
[b] Lib. 4. cap. 8.
[c] Lib. 5. pag. 741.
[d] Lib. 6. cap. 18.
[e] Appian. lib. 5. pag. 741.
[f] Dio, lib. 49. pag. 398.
[g] Id. ibid. pag. 402.
[h] Appian. lib. 5. pag. 747.
[i] Dio, pag. 402.
[j] Appian. pag. 747.

ille ad Monæsem de pace misit, summisque pollicitationibus, ut retro cederet, persuasit. Quod cognitum, etsi, ut par erat, stomachum Antonio movit; tamen Monæsem, quem in sua adhuc potestate habebat, non occidit: (quia si id fecisset, neminem barbarum deinceps ad suam amicitiam accessurum putabat:) sed fraudem contra hostem struens, eum dimisit, tanquam ejus opera cum Parthis amicitiam facturus. Simulque cum eo legatos ad Phraatem misit, qui verbis pacem componerent; siquidem rex signa et captivos superstites, quæ Crassi calamitate Parthi ceperant, reddidisset. Sperabat autem se regi spe pacis imparato superventurum[k].

Ipse interim ad bellum reipsa se comparans, ad Euphratem profectus est; existimans eum nullo præsidio teneri. Quod ubi eo loco vidit diligentissime positum, averso inde itinere, in Armeniam statim ire instituit, ad bellum Artavasdi Medorum regi faciendum: ab Artavasde Armeniæ majoris rege inimico ejus impulsus[l].

Artavasdem hunc Armeniorum regem, Artabazem Tigranis filium Josephus[m], Artabanen appellat Orosius[n]. Quem cum consiliarium, et itinerum ductorem, et bellicæ administrationis magistrum Antonius sibi adscivisset; prodens eum ille, in multas postea calamitates Romanos conjecit[o].

In Ægyptum remissa Cleopatra, per Arabiam Antonius profectus est in Armeniam: quo et suas copias et auxilia regum convenire jusserat. Erant autem multi amici et socii; inter quos Artavasdes ille sive Artabazes Armeniæ rex, equitum sex, peditum vero septem præbebat millia. Ibi quum recenserentur milites, comperta sunt peditum Romanorum et sociorum Latini nominis sexaginta millia, et ordinarii equitatus Hispanorum Gallorumque decem millia; ex aliis vero gentibus auxiliarium triginta millia, connumeratis equitibus, et levis armaturæ milite. Hæc

[k] Plutarch. in Antonio. Dio, lib. 49. pag. 406.
[l] Dio, pag. 407.
[m] Lib. 1. belli, cap. 13. et lib. 15. antiquit. cap. 5.
[n] Lib. 16. cap. 19.
[o] Strabo, lib. 11. pag. 524. et lib. 16. pag. 748.

Plutarchus. Legiones vero tredecim Velleius Paterculus[p]; sexdecim Florus[q] et Justinus[r]: octodecim legiones et sexdecim millia equitum, Antonio tribuit Livius[s].

Dux itineris quod a Zeugmate ad Euphratem est usque ad ingressum Atropatenæ (quam Araxes fluvius ab Armenia dividit) octo millium stadiorum illud effecit, duplo quam recta erat via amplius, per montes, invia, inque gyrum circumducendo[t]. Cumque debuisset Antonius in hybernis Armeniæ quiete reficere suum exercitum, attritum octo millium stadiorum itinere, et ineunte vere, priusquam Parthi e suis hybernis moverent, Mediam invadere: moras ille non tulit, Cleopatræ desiderio ita captus, ut non tam de victoria cogitaret quam de reditu celeri[u].

Itaque quum intelligeret, regem Mediæ, ad opem Parthis ferendam, procul domo abiisse; impedimentis ac parte exercitus cum Oppio Statiano relictis, subsequique se jussis, ipse cum equitibus ac peditatus optima parte festinato profectus est: sperans se primo impetu omnem Mediam subacturum[x].

Inter impedimenta relicta, machinæ erant urbibus expugnandis paratæ, trecentis plaustris impositæ, et in his aries octoginta pedum longitudine: quarum nulla semel corrupta reparari poterat, propter materiarum inopiam in eis regionibus, nullam arborem proceram aut duram ferentibus[y].

Antonius, postquam Araxem transmisit, omnibus undique malis est circumventus[z]. Et quidem mox ut Atropatenam attigit, regionem eam populatus est. Deinde Phraata, magnam urbem, in qua uxor regis Medorum erat cum liberis, obsedit; ubi statim animadverso errato quod in reliquendis machinis admiserat, duxit ad urbem aggerem: quem lente et magno excitavit labore[a]. Regia hæc Medorum Praaspa Dioni dicta est, Vera (ni fallor) Straboni[b],

[p] Lib. 2. cap. 82.
[q] Lib. 4. cap. 10.
[r] Lib. 42. cap. 5.
[s] Lib. 130.
[t] Strabo, lib. 11. pag. 524.
[u] Plutarch. in Antonio.
[x] Dio, pag. 407.
[y] Plutarch.
[z] Oros. lib. 6. cap. 19.
[a] Id. ibid.
[b] Lib. 11. pag. 523.

ex Adelphio (si non Dellio historico) qui Antonii in hac expeditione comes, eam descripsit, et partem exercitus ipse duxit, urbem hanc bis mille quadringentis stadiis ab Araxe fluvio abfuisse ostendens.

Parthus ac Medus, quum cognovissent frustra laborare Antonium in oppugnanda urbe validis muris ac multis defensoribus munita, Statianum in itinere fatigatum improviso adorti, et ipsum et qui cum eo erant omnes (μυρίους sive decem millia Plutarchus, duas legiones Velleius nominat) interemerunt: omnibus impedimentis tormentisque bellicis in potestatem suam redactis. Polemo, Ponti rex bellique socius, captus ac pecunia data dimissus est. Fuit autem hoc barbaris factu facile, quia rex Armeniæ ei pugnæ non interfuit: qui quum præcipua belli causa fuisset, et, ut authores sunt quidam, potuisset Romanis subvenire; non modo non id fecit, sed ne ad Antonium quidem, verum in regnum suum discessit[c].

Antonius, etsi ad primum Statiani nuntium festinarat, ut suis auxilium ferret, tamen tardius venit, ac præter mortuos neminem invenit. Itaque tametsi clade hac terreretur, tamen quia nemo barbarorum sibi occurrebat, censens propter metum aliquo abiisse, animum resumpsit: ac non multo post cum eis congressus, funditorum opera (quorum magnus erat numerus) in fugam eos conjecit. Funditorum enim jacula sagittis hostium longius procedebant: ita ut armaturæ quoque gravis miles ab illis tutus non esset. Sed propter celeritatem equitandi barbarorum, non magna eorum strages est edita[d].

Praasporum oppugnationem Antonius iterum aggressus, hostibus damni nihil admodum intulit: præsidio quod intus erat magna vi eum repellente, et hostibus qui foris erant congrediendi facultatem non dantibus[e]. Quum Parthi vero obsessis succurrentes multa contumeliose Romanis minarentur: nolens Antonius quiescendo de animositate suorum quicquam deterere, assumptis decem legionibus et tribus prætoriis cohortibus omnique equitatu,

[c] Dio, pag. 407. cum Velleio Paterc. lib. 2. cap. 82. et Plutarcho in Anton.
[d] Dio, pag. 437. [e] Id. ibid.

frumentatum profectus est: ratus fore ut hostis ipsum invaderet, atque ita confligendi daretur occasio[f].

Progressus iter diei, ut vidit Parthos sibi circumfundi, conantes reditum intercludere; jussit canere signa, dissolutis tentoriis, quasi non pugnæ se parans sed itineri. Atque ita ducebat præter barbarorum lunatam aciem, jussis equitibus, quamprimum perveniret agmen ut legiones possent hostem aggredi, in adversos procurrere. Parthi vero mirabantur optime instructam Romanorum aciem, spectando militem prætereuntem servatis ordinibus, et tacite pila quatientem. Postquam autem signo dato et clamore sublato irruerunt equites, restiterunt illi nonnihil; quamvis mox ita insinuarunt se Romani ut usum sagittarum eis ademerint: tum demum, succurrentibus etiam legionariis cum clamore ac scutorum strepitu, et equi Parthorum sunt perterriti et ipsi priusquam ad manus venirent terga verterunt. Antonius, debellaturum se sperans, aut certe maximam belli partem confecturum eo prælio, vehementer imminebat fugientibus. Ubi vero pedites per stadia quinquaginta, equites per triplum ejus spatii persecuti sunt, consideratis cæsis et captivis hostibus, invenerunt captos triginta, cæsos tantum octoginta, moxque conciderunt eis animi, durum esse reputantibus, si victores tam paucos occiderent, victi vero amitterent tam multos quam desideraverant apud plaustra. Insequenti die in castra revertentibus occurrerunt in via pauci primum hostes, deinde plures, denique cuncti, tanquam non ante fusi et recentes: qui lacessebant eos et irrumpebant undique, ita ut se ægre et laboriose in castra sua se receperint[g].

Absente Antonio, Medi ad Praaspa vallum aggressi, propugnatores terruerunt. Ob quod indignatus Antonius, decumavit eos qui locum deseruerant, et decimum quemque affecit supplicio; reliquos autem hordeo pavit, pro tritico[h].

Frumentatores ab Antonio emissi, initio quidem, quum

[f] Plutarch. in Antonio.
[g] Idem.
[h] Plutarch. in Antonio.

cibaria ex vicinia Romani haberent, commeatibus parandis facile sufficiebant. Postquam autem, propinquis omnibus absumptis, milites frumentatum longius abire opus habuerunt, eveniebat ut si pauci emitterentur, non modo nihil apportarent sed ipsi quoque perirent; sin multi, oppugnatoribus nudabantur Praaspa, ac barbaris erumpentibus, multi milites, multæ machinæ Romanorum perdebantur. Unde factum est ut Antoniani, quum viderentur alios in obsidione habere, ea paterentur quæ obsessis usu venire solent. Nam et oppidani diligenter tempus eruptionibus idoneum observabant, et qui foris erant Romanos in castris manentes, quoties copias suas dividebant, subitis incursibus et abscessu festinato graviter vexabant; frumentatoribus vero ad pagos exeuntibus molestiam nullam exhibebant, palantes ac redeuntes ad suos inexspectati aggrediebantur[j].

3969. Sextus Pompeius in Lesbo audiens Antonium in Media cum Medis Parthisque bellum gerere, illi reverso in fidem se committere, interim vero in ea insula hyemare statuit: Lesbiis eum propter patris memoriam libentissime et recipientibus et detinentibus[k].

Praasporum obsidionem producente Antonio, bellum permolestum utrique parti fuit. Nam neque Antonius sine vulneribus et cædibus suorum frumentari poterat: et Phraates gnarus Parthos quidvis potius laturos quam in castris et in alieno solo hyemem, verebatur ne, si Romani perdurarent in armis, destitueretur a suis, aere mutato post autumnale æquinoctium[b]. Timebat quoque ne, si diutius obsidio continuaretur, Antonius vel per se, vel auxilio etiam aliquo auctus, urbem incommodo aliquo afficeret. Itaque subornavit, qui eum ad pacem a se petendam, spe ejus facile impetrandæ, permoverent[m].

Suos igitur Antonianis frumentatoribus occurrentes mitius eos tractare jussit, et de pace sermones cum eis serere: quibus persuasus Antonius, misit quendam amicum, qui signa captivosque reposceret; ne videretur contentus fuga

[j] Dio, lib. 49. pag. 408.
[k] Dio, lib. 49. pag. 402. Appian. lib. 5. pag. 747.
[l] Plutarch. in Antonio. [m] Dio, pag. 408.

et salute. Cui responsum est, ista ut missa faceret: pacem vero et securitatem habiturum, si discedat continuo[n]. Atque ita Phraates, aurea sella sedens ac nervum arcus pulsans, postquam multis verbis in Romanos fuisset invectus, legatis ab Antonio missis pacem ea conditione promisit, ut continuo exercitum abducerent[o].

Hoc accepto responso Antonius, quamvis esset in concionibus, tum civilibus tum militaribus, facundissimus, tunc tamen præ pudore mœstitiaque in concionem non prodiit: sed vice sua Domitium Aenobarbum submisit, qui militibus hoc renunciaret et bono esse animo hortaretur. Et intra paucos dies collectis vasis abiit[p]; operibus quæ ad Praasporum oppugnationem fecerat, tanquam in sociorum terra jam versans, integris relictis. Quæ omnia, disjecto aggere, Medi mox incenderunt[q].

Quum autem redeundum esset per eandem viam campestrem et nudam arboribus, Mardus quidam assuetus Parthorum moribus, cujus fidelis opera in pugna circa machinas Romanis probata fuerat, suasit Antonio, ut secundum dextros montes duceret, neve gravem armis exercitum in locis planis ac patentibus objiceret tam multis equitibus sagittariis; id enim captasse Phraatem cum eum comitate verborum ab oppugnatione abduceret: se indicaturum viam breviorem, et copiosiorem ad necessitates militum. Hæc Antonius ad consilium retulit, dissimulans se paci a Parthis datæ parum fidere; sed, laudans viæ compendium, et per vicos bene cultos transitum, fidem a Mardo postulabat; at ille vinciendum se præbebat donec exercitum in Armenia sisteret, atque ita vinctus pacate ducebat per biduum[r].

Tertia vero die nihil minus quam de Parthis cogitante Antonio, et secure incedente pacis fiducia, conspicatus Mardus aggerem fluvii nuper dirutum, et multum aquæ diffusum per viam qua transeundum erat, intellexit a Parthis id factum ad remorandum agmen hac difficultate objecta: moxque rem commonstravit Antonio, et

[n] Plutarch. in Antonio.
[o] Dio, pag. 408.
[p] Plutarch. in Antonio.
[q] Dio, pag. 408.
[r] Plutarch. in Antonio.

jussit intentum esse in adventum hostium. Ille aciem instruens inter ordines spatia disponebat, per quæ jaculatores funditoresque in hostem procurrerent, quum se Parthi aperuerunt quasi circundaturi et perturbaturi exercitum undique: sed ubi levis armatura in eos excurrit, acceptis illatisque multis vulneribus retrocesserunt, rursumque incubuerunt, donec Galli equites conglobati fecerunt in eos impetum, adeoque disjecerunt, ut illo die nihil tentarint amplius[s].

Inde Antonius doctus quid faciendum esset, quadrato agmine iter faciebat, non tergo tantum sed et lateribus firmatis jaculatorum funditorumque præsidio; equitibus admonitis, ut hostem assultantem repellerent, repulsum vero non persequerentur longius: atque ita Parthi per quatriduum non majore illato quam accepto incommodo, segniores facti sunt causatique hyemem, cogitarunt de abitu[t].

Die quinto, unus e ducibus Flavius Gallus, vir fortis et industrius, ab Antonio plures velites, a postremo agmine et a fronte aliquot equites impetravit, quasi egregium aliquod facinus patraturus. Hic impetu temerario in hostem multo cum discrimine irrupit, atque dum carptim laboranti subsidia mittuntur, ea quoque ut imbecilliora ab hoste cæsa sunt: donec Antonius, tota vi cum exercitu procurrens, cæteros manifesto periculo eriperet[u].

Parthos missis undique sagittis duas legiones operuisse, scribit Florus[x]. Cecidisse non pauciores tribus millibus dicit Plutarchus; relata vero in tentoria quinque saucio-rum millia. In his erat et Gallus, quatuor sagittis transfixus: qui ex vulneribus postea mortuus est. Antonius misere se afflictans, saucios circumcursando consolabatur. Illi vero læti prensabant ejus dexteram, rogabantque ut seipsum curaret, nec afflictaret amplius, imperatorem appellantes, et salvos se fore dicentes si ille bene valeat[y].

Parthos jam lassos et desperabundos hæc victoria in tantam erexit contra Romanos superbiam, ut juxta castra

[s] Plutarch. in Antonio.
[t] Idem.
[u] Plutarch. in Antonio.
[x] Lib. 4. cap. 10.
[y] Plutarch. in Antonio.

pernoctarent; sperantes se mox direpturos pecunias publicas et deserta tentoria[y]. Qua nocte Romanus quidam ex clade Crassiana superstes Parthico habitu castris adequitavit, et salute Latine data, quum fidem ipso fecisset, quid immineret edocuit; jam affuturum cum omnibus copiis regem: monuitque ne in destinato itinere pergerent, sed retro euntes sylvestria et montana loca peterent; nec sic quoque hostem fortasse defuturum prædicens[z].

Prima luce hostium plurimi affluxerunt, aiuntque equitum fuisse non minus quadraginta millia: rege cohortem quoque quæ corpus suum stipabat perpetuo, sicut ad indubitatam et certam victoriam, mittente. Ipse enim nulli interfuit pugnæ. Antonius vero sublatis ad cœlum manibus vota fecit, ut si quod numen parum æquis oculis spectasset felicitatem ejus pristinam, in ipsius caput averteret adversa omnia: cætero exercitui victoria salusque contingeret[a].

Insequenti die melius communiti Romani pergebant. Parthi eos invadentes, multum expectatione sua frustrati sunt, rati se ad rapiendum prædandumque non ad pugnandum venire: sed multis telis excepti magna alacritate Romanorum militum, rursum defessi sunt[b].

Quum vero per clivum quendam descendentibus insidiati Parthi incumberent, et emissis sagittis in modum grandinis eos obruerent; gravis armaturæ milites, receptis in medium velitibus, in sinistro genu subsederunt, elatisque super capita scutis testudinem fecerunt: qua se suosque ab hostium sagittis, in clypeorum convexitatem lubricitate delabentibus, protexerunt[c].

Parthi, qui nihil unquam hujusmodi viderant, putantes eos propter vulnera concidisse ac jam simul omnes posse concidi, projectis arcubus ab equis desiluerunt; et sumptis contis, ad cædendum eos acinacibus nudatis

[y] Plutarch. in Antonio.

[z] Florus, lib. 4. cap. 10. Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 82.

[a] Plutarch. in Antonio. [b] Idem.

[c] Plutarch. cum Floro, lib. 4. cap. 10. Frontino, lib. 1. stratagem. cap. 3. et Dione, lib. 49. pag. 409.

propius accurrerunt. Tum Romani se rursum efferentes, signo dato phalangem explicuerunt, sublatoque clamore hostem a fronte adorti, fodiendo pilis sternendoque primos, universos in fugam verterunt. Quæ res barbaris adeo miraculo fuit, ut eorum unus vocem hanc emiserit: "Ite[d] et bene valete, Romani: merito vos victores gentium fama loquitur, qui Parthorum tela fugistis."

Eadem tamen certamina repetebantur quotidie: quod ut parum itineris Romani perficerent, effecit[e]. Cumque quoties prima luce moverent, toties urgentibus Parthorum sagittis infestarentur; Antonius abeuntium agmen in quintam horam continuit, suisque fidem constantiorem fecit: qua persuasione digressis inde Parthis, justum iter reliquo die sine interpellatione confecit[f].

Fame deinde laboravit exercitus, quod frumentatio impediretur crebris prœliis, et deficerent molæ: quæ magna ex parte relictæ fuerant, jumentis partim mortuis, partim ægrotos et saucios vehentibus. Fertur chœnicem Atticam tritici quinquaginta drachmis venisse, et hordeaceos panes repensos pari argenti pondere. Versi deinde ad radices et olera, inciderunt in quandam herbam quæ manducata afferebat insaniam. Omnes enim qui eam ederant, lapides effodiebant et transmovebant, rem valde seriam se agere putantes: tandemque bilem evomendo, quia vino carebant (quod unicum huic malo erat remedium) moriebantur[g].

Fame in castris ita grassante, ad hostem perfugere cœptum est. Ac, nisi perfugas Parthi in reliquorum conspectu sagittis confecissent, videbantur omnes ad barbaros transituri. Sed Parthorum crudelitas eam defectionem inhibuit[h].

Multis suorum pereuntibus, nec Parthis abscendentibus, Antonium tradunt sæpius exclamasse, Ὦ μύριοι! mirantem illos decies mille viros, qui ductu Xenophontis

[d] Florus, lib. 4. cap. 10. Plutarch. et Dio, lib. 49. pag. 409.
[e] Plutarch. in Antonio. [f] Frontin. lib. 2. stratagem. cap. ult.
[g] Plutarch. in Antonio. [h] Dio, pag. 409.

multo longius iter ex Babylonia conficientes, atque cum hostibus longe pluribus dimicantes, incolumes evaserunt[j].

Parthi, quum perrumpere agmen Romanorum non valerent, neque dissipare ordines, frequenter vero victi fuissent et pulsi, egerunt denuo pacate cum aquatoribus et frumentatoribus; ac nervos ostendentes arcuum suorum remissos, retro se abire dixerunt, et hunc finem facere eos consectandi: paucos Medos solum unius aut alterius diei iter sequuturos, sed nihil eos fatigaturos, tantum protecturos remotiores vicos. His dictis salutationes et benevolentiæ demonstrationem adjunxerunt. Unde perquam alacres redditi sunt Romani: atque Antonius eo nuntiato campestria potius cupivit petere, quod via montana diceretur arida esse[k].

Quum in eo ille esset ut id exequeretur, venit quidam ex castris hostium Mithridates nomine, consobrinus Monæsis illius qui ab Antonio tres urbes dono acceperat: petiitque mitti ad se aliquem, qui aut Syriaca aut Parthica lingua posset secum colloqui. Ad quem cum Alexander Antiochenus familiaris Antonii accessisset, indicavit illi, in altis illis quos videbat collibus Parthos cum omnibus suis copiis latitare in insidiis, ut ad campestria deflectentes opprimerent; monuitque ut per montana (quæ nihil aliud molestum haberent præter aquarum inopiam unius diei) iter continuarent. Cujus consilium secutus Antonius, Mardo duce, noctu per montanam viam perrexit, jussis prius aquam secum deferre militibus: quam multi, vasis carentes, aut in galeis aut in coriis consutis portabant[l].

Parthi, re per nuntios cognita, noctu præter morem suum eos persecuti sunt: oriente vero sole agmen extremum carpebant, fessum labore ac vigiliis, nam ea nocte ducenta quadraginta stadia confecerant; quamvis non expectarent hostem superventurum tam cito: quo magis eorum animi dejecti sunt. Et sitis intendebatur certamine: cogebantur enim pugnando iter facere[m].

[j] Plutarch. in Antonio.
[k] Id. ibid.
[l] Plutarch. in Antonio.
[m] Id. ibid.

Interim primum agmen incidit in fluvium, frigidum quidem et limpidum, sed salsum medicatumque; qui bibentibus statim tormina ventris ciebat, et sitim accendebat. Quod quamvis Mardus præmonuerat, nihilominus repulsis obstantibus avide hauriebant. Antonius autem instans precabatur durarent paulisper, alium enim non longe abesse fluvium potabilem; deinceps superesse viam asperam et inequitabilem, a qua omnino necesse sit hostes recedere: simulque receptui cecinit, ut saltem in umbra milites se recolligerent[n].

Quum ergo figerentur tentoria, Parthis ex more discedentibus, Mithridates rediit: occurrenteque Alexandro monuit ut paulum quiete refecti universi consurgerent, et propere transirent fluvium; quod is esset persequendi terminus. Traditaque sunt ei ab Antonio pocula permulta aurea et phialæ: ex quibus quantum occulere veste poterat accipiens ille discessit[o].

Reliquum iter ejus diei nemine infestante peractum est. Sed noctem sequentem ipsi sibi reddiderunt gravissimam et periculosissimam. Nam quibus erat aurum argentumve occidebantur spoliabanturque, et sarcinæ jumentorum pecunias ferentium direptæ sunt; postremo, supellectilem Antonii, pocula mensasque pretiosas conciderunt et inter se partiti sunt. Itaque exorto magno tumultu ac trepidatione in exercitu (putabant enim hostes invasisse sarcinas et diripere) Antonius accitum libertum suum coegit jurare, confossurum se illum quamprimum juberet, et caput ablaturum; ut nec vivus veniret in potestatem hostium, nec agnosceretur mortuus[p].

Amicis collachrymantibus, Mardus jubebat Antonium bono esse animo, quod sentiret in propinquo esse fluvium: simulque alii nuntiarunt tumultum natum ex ipsorum avaritia mutuisque injuriis. Quamobrem volens turbatam et dispersam multitudinem componere, castrametandi signum dedit. Et jam dilucebat, et exercitus sedatior incipiebat

[n] Plutarch. cum Floro, lib. 4. cap. 10.
[o] Plutarch. in Antonio.
[p] Plutarch. cum Floro, lib. 4. cap. 10. et Sexto Rufo, in breviario.

redire in suos ordines, quum extremum agmen sensit sagittas hostium, et levis armatura pugnæ signum accepit: scutati vero similiter ut ante conglobati, testudine sustinebant sagittas non audentium congredi. Dumque ita paulatim gradum promovent, ubi a primis conspectus est fluvius, equitatu hostibus opposito, Antonius ante omnes trajiciebat infirmos. Et jam pugnantibus quoque timor ac labor minuebantur. Ut enim Parthi viderunt fluvium, laxatis nervis jubebant Romanos transire bono animo, prolixe laudantes eorum fortitudinem. Ita transgressi per otium, curabant corpora: deinde pergebant iter facere, non admodum fidentes Parthorum pollicitis[p].

Cæsar Octavianus, rebus Siculis constitutis, Idibus Novembris, ovans ex Sicilia Romam ingressus est; ut ex fastis triumphalibus marmoreis liquet[q]; aurata quoque in rostro statua illi posita, quæ ad veram effigiem erat expressa, cum hoc titulo: "Ob[r] pacem post diuturna bella terra marique redditam." Et ætatis vigesimum octavum ille tunc agebat annum: quo modo Appiani illa accipienda sunt verba[s]: ἦν ὁ Καῖσαρ ἐτῶν ἐς τότε ὀκτὼ καὶ εἴκοσι.

Tribunitiam quoque potestatem in perpetuum senatus decreto accepit: invitatus hoc honore ad triumviratum deponendum. Qua de re privatim per Bibulum scripsit ille Antonio[t].

Antoniani, sexto a novissimo prælio die, ad Araxem fluvium pervenerunt, qui Mediam (Atropatenam) disterminabat ab Armenia. Hic profunditate et violentia difficilis visus est trajectu: increbuitque rumor, hostem in insidiis ibi subsidentem transeuntes aggressurum. Postquam autem tuto traducti Armeniam iniere, tanquam tum primum ex pelago ad terram appulissent, adorabant eam; et in mutuos complexus cum lachrymis ruebant præ gaudio. Quum vero transirent per affluentem regionem, post

[p] Plutarch. in Antonio.

[q] Inscript. Grut. pag. 297. cum Suetonio in Octav. cap. 22. Dione, lib. 49. pag. 400. et Orosio, lib. 6. cap. 18.

[r] Appian. lib. 5. pag. 746. [s] Ibid.

[t] Appian. lib. 5. pag. 747. Oros. lib. 6. cap. 18.

longam inopiam explebant se affatim: indeque hydropicis et cœliacis morbis laborare cœperunt[u].

Hic recensens suos Antonius, comperit desiderata viginti millia peditum, equitum quatuor millia: quorum plus quam dimidium non vis hostis, sed morbus absumpsit[w]. De toto exercitu haud minus pars quarta militum, calonum servitiique desiderata tertia est; impedimentorum vix ulla superfuit. Hanc tamen Antonius fugam suam, quia vivus exierat, victoriam vocabat[x].

Die vigesimo primo, trecenta passuum millia fuga ille emensus est[y]. Continuatum autem est iter a Phraatis (sive Praaspis) per dies septem et viginti; quo temporis spatio Parthi decies et octies pugnando repulsi sunt. Quod si adfuissent illa equitum sexdecim millia, instructa more Parthorum et cum eis conflictari assueta, quæ Artavasdes Armenius ex Media abduxerat; non potuissent toties fugati Parthi instaurare prælia, Romanis eos profligantibus, illisque profligatos persequentibus. Omnes igitur irritabant Antonium ad pœnas sumendas de Armenio. Sed ille consilio usus, neque proditionem exprobravit ei, neque de honorificentia comitateque solita quicquam detraxit; quod infirmus esset ab exercitu, et omnium rerum indigus[z].

Antonius, quum hostes ei non amplius graves essent, ad Cleopatram festinabat, hyemare in Armenia nolens: atque per gravem jam hyemem et perpetuas nives citatum rapiens agmen, circa octo millia hominum in via tempestatibus amisit[a]. Et per montes Armeniæ glacie intectos iter facientes vulnera, quæ multa acceperant, maxime molestabant. Idcirco multis mortuis, multis ad bellum inutilibus redditis, Antonius, quia non ferebat hæc singula audire, interdixit ne quis tale sibi quicquam annuntiaret. Regem vero Armeniæ, quamvis ei, quod se deseruisset, succenseret, ac ulcisci eum in animo haberet, blandiendo demeruit, ut ab eo pecuniam ac alimenta acciperet. Deni-

[u] Plutarch. in Antonio.
[w] Id. ibid.
[x] Vellei. Paterc. lib. 9. cap. 82.
[y] Liv. lib. 130.
[z] Plutarch. in Antonio.
[a] Liv. lib. 130. et Plutarch. in Anton.

que quum ulterius iter hyberno tempore ferre milites non possent; regem adulando ac pollicitando identidem permovit, sibi in suo regno hyemandi potestatem faceret, vere iterum contra Parthos exercitum ducturo[b].

Tandem, vix tertia parte de sedecim legionibus reliqua, in Syriam (rediens Antiochiam; ut est apud Orosium[c]) perfugit: ubi incredibili quadam mentis vecordia ferocior aliquanto factus est, quasi vicisset qui evaserat[d].

Paucis deinde comitatus descendit ad mare, atque in castello inter Berytum Sidonemque posito (Leuce come appellato) substitit, ut Cleopatram operiretur, cujus anxius mora languebat. Itaque conjecit se statim in vinum et crapulam, inter quæ crebro exiliens speculabatur, quoad illa in portum est delata[e].

Tulit Cleopatra militibus magnam vim vestium et pecuniam. Sunt qui dicant, vestem Antonium ab illa sumptam, et pecuniam de suo, ut si illa dedisset, divisisse[f]. Qua de re, ita scribit Dio. Allatæ sunt ei a Cleopatra pecuniæ; ex quibus triginta quinque drachmas (sive denarios) singulis legionariis, ac ratam aliis portionem divisit: et quum eæ pecuniæ non sufficerent, ex suis facultatibus reliquum addidit, Cleopatræ suos etiam sumptus acceptos referens. Multum enim ei etiam amici contulerunt pecuniæ, multum a sociis exegit. His actis, Antonius in Ægyptum abiit[g].

Herodes, uxore ejus Mariamme assiduis precibus eum obtundente ut fratri suo Aristobulo debitum pontificatum redderet, advocato amicorum concilio, multis verbis in socrum Alexandram invectus est, quasi clam regno suo insidiaretur, et per Cleopatram id ageret ut ad puerum transferretur. Ne tamen pietatem erga eam, cæterasque necessitudines aspernari videretur, nunc se ejus filio pontificatum redditurum dixit, cui Ananelus hactenus, propter ætatem immaturam, prælatus esset. Hic Alexandra præ gaudio vix compos sui, simul etiam suspectam s

[b] Dio, lib. 49. pag. 410.
[c] Lib. 6. cap. 19.
[d] Florus, lib. 4. cap. 10.
[e] Plutarch. in Anton.
[f] Plutarch. in Anton.
[g] Dio, lib. 49. pag. 410.

dolens ambiti regni, lachrymas fudit, seseque de hujusmodi crimine purgavit: et gratiis pro filii honore actis, se in posterum regi obsequentissimam fore pollicita est. Atque ita Herodes Aristobulum adolescentem septemdecim annorum vivo adhuc Ananelo successorem in pontificatu dedit[h].

Sextus Pompeius, quum Antonium adversam in Media fortunam sensisse intellexisset, Caium vero Furnium, Asiæ eo tempore præfectum, parum amice erga se affectum, in Lesbo non mansit: sed spe concepta, aut successurum se in universum Antonii defuncti imperium, aut saltem in partem ejus recipiendum, quum et ex Sicilia et aliunde multi ad eum venirent, (partim paternæ gloriæ opinione, partim victus inopia exciti) et habitum resumpsit imperatorium, et ad occupandam Asiæ continentem oppositam se accinxit; recenti exemplo Labieni, qui eam incursaverat, animo obversante[i].

Antonius, quum in sociorum evasisset terram, actis Pompeii cognitis, ei, si ab armis discessisset, veniam ac amicitiam promisit. Pompeius, quum ita facturum se rescripsisset, Antonio, propter acceptam calamitatem, et quod is statim in Ægyptum abiret, contempto, in instituto suo perrexit[k]. Ad utrumque vero viam sibi muniens, legatis ad Antonium missis, se illi amicum et socium offerebat: revera hoc tantum agens, ut res ejus exploratas haberet. Interim ad Thraciæ Pontique dynastas alios legatos clam mittebat, cogitans, si postulata non impetraret, per Pontum fugere in Armeniam. Ad Parthos enim legatos etiam misit, sperans ad bellum nondum confectum adversus Antonium libenter se duce usuros, Romano viro, eoque Magni filio. Simulque naves parabat, et socios navales exercebat: metum a Cæsare simulans, aut parari hæc in usum Antonii[l].

Antonius, quamprimum audivit de Pompeii conatibus, ab itinere quidem suo non reflexit, Marcum vero Titium,

[h] Joseph. lib. 15. cap. 2. et 3.
[i] Appian. lib. 5. pag. 747. Dio, lib. 49. pag. 402.
[k] Dio, lib. 49. pag. 402.
[l] Appian. lib. 5. pag. 747.

qui quondam ad se a Sexto Pompeio desciverat, ducem adversus eum designavit: ut classe et exercitu accepto e Syria, Pompeio bellum molienti resisteret totis viribus; quod si in fidem Antonii mallet recipi, adduceret eum honorifice[m].

Legati qui a Pompeio ad Parthos missi fuerant, comprehensi ab Antonianis ducibus, perducti sunt Alexandriam. Ex his ubi singula cognovit Antonius, accitis legatis ad se missis, captos illos eis ostendit. Qui excusabant hominem juvenem in extrema calamitate constitutum, metuentem ne repulsam pateretur ab illo, coactum tentare vel infestissimarum populo Romano gentium animos: quod si compertam habuerit mentem Antonii, nihil opus fore aliis solicitationibus et artibus. Id ille credidit, ut homo minime malitiosus, et ingenio simplex ac magnanimus[n].

Romæ instituenti ad Antonium navigare Octaviæ annuit Cæsar: non, ut plerique tradunt, quod illi indulgeret; verum quo contumelia affecta despectaque colorem præberet bello movendo honestum[o]. Ea Athenas veniens, ibi hyemavit[p].

Jam Medorum regi Artavasdi cum Parthorum rege Phraate et rege Armeniorum Artabaze sive Artavasde simultas intercessit. Armenio enim succensebat, propter inductos sibi ab eo Romanos: Partho, quod neque prædæ Romanorum magnam partem, neque alium ullum honorem ab eo accepisset; et regnum quoque sibi ab eo auferendum metueret. Polemone igitur Ponti rege legato ad Antonium misso amicitiam ac societatem ejus expetiit: eumque accersens, copiarum suarum auxilium illi est pollicitus. Quæ legatio Antonio admodum grata fuit. Nam quæ una res ad debellandos Parthos videbatur ei defuisse, quod minus ab equitatu et sagittariis firmus venisset, eam accedere sibi putabat, danti magis quam accipienti beneficium. Indeque magna inflatus spe, paravit iterum per

[m] Appian. lib. 5. pag. 747. et Dio, lib. 49. pag. 402.
[n] Appian. pag. 749.
[o] Plutarch. in Anton.
[p] Appian. lib. 5. pag. 750.

Armeniam pergere, conventoque ad Araxem amnem Medo, tum bellum movere[q].

Ad Octaviam Athenis commorantem literas Antonius dedit, quibus mandavit ibi ut maneret; susceptam expeditionem ipsi significans. Illa quanquam id ægre tulit et odorata est pretextum, quæsivit per literas tamen quo mitti vellet quæ attulerat ei. Attulerat autem multam vestem militarem, magnum numerum jumentorum, pecuniæ, et munerum ducibus amicisque ejus; insuper duo millia delectorum militum in cohortes prætorias insignibus armis exornatorum. Hæc Niger quidam Antonii amicus ab Octavia missus exposuit ei: meritis et convenientibus additis laudibus. Ejusque et alia dona et milites, quos in hunc ea finem a fratre suo petierat, accepit Antonius[r].

Cleopatra, verita ne a se Octavia abstraheret Antonium, eum se deperire simulabat; corpore fœmineis artibus ita tabefacto, ac si illo orbata non ductura ultra fuisset spiritum. Quibus victus Antonius, omissa profectione ad Medum (quanquam nuntiarentur res Parthorum agitari seditione) Alexandriam regressus est[s]; atque ita deinde magis adhuc amori et imposturæ Cleopatræ servivit[t].

Artavasdem Armeniæ regem Antonius in Ægyptum, tanquam amicum, evocavit; ut ibi sine labore comprehensum occideret. Quum autem is, dolum suspicatus, non venisset; rationes eum aliter decipiendi iniit: neque enim iram contra eum palam ferebat, ne eum ad bellum excitaret[u].

C. Furnius Asiæ præfectus (quem magnæ virum authoritatis, atque inter Romanos eloquentissimum fuisse, in Plutarchi Antonio et Hieronymi chronico legimus) Pompeium pacate venientem, excepit; nec ad arcendum validus, nec compertam habens Antonii sententiam. Ubi vero vidit exerceri ejus milites, delectum habuit ex provincialibus: accivitque Aenobarbum ducem vicini exer-

[q] Plutarch. in Anton. Dio, lib. 49. pag. 411.
[r] Plutarch. in Anton. Dio, lib. 49. pag. 411.
[s] Plutarch. in Antonio. [t] Dio, pag. 411.
[u] Dio, pag. 411.

citus, Amynta quoque propere vocato in auxilium. Qui ubi celeriter convenerunt, Pompeius querebatur haberi se pro hoste, quum missis legatis responsum expectaret ab Antonio. Nihilominus volebat capere Aenobarbum, prodente ejus familiari Curio: sperans in eo magnum momentum, si incideret permutatio. Sed proditione detecta, Curius in Romanorum consistorio coargutus dedit supplicium: Pompeius vero Theodorum libertum, solum ejus consilii conscium, quasi id effutisset, interfecit[x].

Desperans Pompeius a se falli posse Furnium, Lampsacum per proditionem occupavit, ubi habitabant multi nominis Italici, in eam coloniam deducti a C. Cæsare: moxque magnis stipendiis ad militiam pelliciebat Italos. Jamque ducentos equites et tres legiones habebat, quum Cyzicum terra marique aggressus, utrinque repulsus est: erat enim ibi quædam non magna manus Antonianorum militum, gladiatores qui ibi Antonio alebantur custodientium. Reversus igitur in Achæorum portum, frumentabatur[y].

Quum Furnius abstinens a pugna, semper ei castra admoveret cum multis equitibus, nec frumentari sinens nec urbes occupare; Pompeius castra ejus a fronte adortus est, circummissis clam qui a tergo idem facerent: quamobrem Furnius in eum versus, captis a tergo castris ejectus est. Fugientes per Scamandrios campos Pompeius multos occidit: madebat enim campus ab imbribus. Qui evaserunt, receperunt se in tutum, impares instaurando prælio: quumque supplementum acciperent e Mysia, Propontide, cæterisque locis, egeni homines exhausti exactionibus libenter mercede militabant Pompeio, celebri propter partam ad Achæorum portum victoriam[z].

Quum egeret equitatu Pompeius, ac proinde male mulctaretur in pabulationibus, audivit alam equitum Italicorum ad Antonium iter facere, missam ab Octavia hyemante Athenis: moxque misit qui auro eos corrumperent. Hos

[x] Appian. lib. 5. pag. 749.
[y] Id. ibid.
[z] Appian. lib. 5. pag. 750.

præses ab Antonio Macedoniæ præfectus comprehendit, et aurum distribuit militibus[a].

Pompeius occupatis Nicæa Nicomediaque, pecunias luculente colligebat, magnis per omnia et insperatis successibus[b].

Furnio non longe ab eo castra habenti, primæ e Sicilia vere ineunte venere naves septuaginta, quæ solæ ex Antonii classe Cæsari contra Pompeium commodatæ superfuerant: finito enim bello Siculo, Cæsar eas dimisit. Venit et e Syria Titius cum aliis centum et viginti navibus, atque copioso exercitu: et omnes Proconnesum appulerunt[c].

Territus igitur Pompeius, qui adhuc paratus satis non erat, ea loca petiit ubi maxime effugere posset. Verum Nicomediæ deprehensus, pacem per legatos petiit: spem ejus impetrandæ in beneficio, quo Titium ipse quondam affecerat, positam habens. Sed Titius pacem se ei, nisi navibus et copiis omnibus sibi traditis, concessurum negavit[d].

Pompeius igitur, desperata a mari salute, apparatu graviori in naves conjecto, eas incendit: remigesque armavit, ut in terra majori usui futuros cum cæteris[e].

Herodes, veritus ne socrus Alexandra nimio rerum novandarum studio teneretur, jussit eam continere se intra regiam, et nihil pro potestate agere: atque ita observabatur ea assidue ut nihil, ne eorum quidem quæ ad quotidianam vivendi rationem attinent, eum lateret. Quam servitutem quum ferret illa indignissime, misit ad Cleopatram literas; præsentem rerum suarum statum deplorans, et ut opem aliquam sibi afferret rogans. Jubente vero Cleopatra, ut una cum Aristobulo filio clam in Ægyptum ad se confugeret, paratis duabus sandapilis, quasi mortuis efferendis, in eas se et filium inclusit: jussis famulis consciis, ut eas noctu efferrent, et ad paratum navigium, quod eos in Ægyptum deveheret, deportarent. Hæc

[a] Appian. lib. 5. pag. 750.
[b] Id. ibid.
[c] Appian. lib. 5. pag. 750.
[d] Dio, pag. 402, 403.
[e] Dio, pag. 403. Appian. lib. 5. pag. 750.

apud Sabbationem amicum mulieris Æsopus servus effutivit ; putans eum non inscium ejus consilii. Quo cognito Sabbation, qui hactenus inimicus Herodis erat, suspectus quasi socius insidiarum quibus Antipater veneno sublatus est, arripuit occasionem conciliandæ sibi per hoc indicium regiæ benevolentiæ. Rex vero passus Alexandram tentare negotium, in ipsa fuga deprehensam retraxit. Veniam tamen erroris dedit, non ausus ei mali quicquam facere. Verebatur enim non cessaturam Cleopatram, odii tali ansa præbita : quare simulata magnanimitate, volebat per clementiam videri indulgentior[f].

Cassius Parmensis, Nasidius, Saturninus, Thermus, Antistius, aliique Sexti Pompeii honorati amici, et charissimus ei Fannius, et ipse Libo socer, ut viderunt eum ne post adventum quidem Titii, cui Antonius ipsum commiserat, desinere cum potentiore bellum gerere ; desperarunt de eo, pactique sibi ipsis fidem, transierunt ad Antonium[g].

Pompeius ab amicis destitutus, secessit in mediterranea Bithyniæ, petens, ut ferebatur, Armeniam. Eum castris noctu egressum clam persequebantur Furnius et Titius, et Amyntas cum eis : peractoque magna contentione itinere circa vesperam assecuti, singuli castrametati sunt circa tumulum quendam absque fossa valloque, ut sero diei fessique. In eo statu Pompeius noctu immissis cetratorum tribus millibus, eos invasit cubantes aut prosilientes e cubiculis, qui omnino nudi fugerunt turpiter : potuitque Pompeius, si eadem nocte totis viribus eos invasisset, aut fugatos persecutus fuisset, absolvere victoriam. Quod cum parum ille animadverteret, nihil inde lucratus est, nisi quod perrexit mediterranea petere[h].

Hostes vero conjuncti sequebantur, frumentantem impediendo ; donec inopia pressus petiit colloquium Furnii, amici quondam Magni Pompeii, et dignitate præstantis, moribusque gravioris cæteris. Stans igitur in ripa interlabentis fluvii, ejus fidei commissurum se dixit, ut dedu-

[f] Joseph. lib. 15. cap. 3.
[g] Appian. lib. 5. pag. 750, 751.
[h] Appian. lib. 5. pag. 751.

ceretur ad Antonium. Quo respondente, non sibi, sed Titio ab Antonio commissum hoc fuisse negotium: Titii fidem Pompeius habens suspectam iterum se Furnio dedebat, rogans ut acciperetur. Id quum non impetraret, petebat ut saltem ab Amynta acciperetur: illo vero negante Amyntam facturum id quod conjunctum sit cum Antonianorum mandatorum executoris injuria, solutum est colloquium[i].

Furniani putabant fore ut Pompeius inopia coactus sequenti die se Titio dederet. At ille noctu incensis ex castrensi more ignibus, et tubicinibus per signa vigiliarum noctem distinguentibus, clam cum expeditis castris se subduxit, ne ipsis quidem præmonitis, quonam ituri essent. Cogitabat autem reverti ad mare, et Titii classem incendere: quod fortasse perpetrasset, ni Scaurus transfugiens, abitum ejus et quam viam ingressus sit indicasset; quamvis ignarus propositi. Tum Amyntas cum mille quingentis equitibus eum persecutus est carentem equitatu; ad quem appropinquantem Pompeiani transierunt, pars occulta fuga, pars propalam. Pompeius pene desolatus, et suos jam metuens, Amyntæ sine conditionibus se dedidit, qui Titii conditiones respuerat[k].

Midaii, quod oppidum Phrygiæ est, deprehensum circundatumque Pompeium a Titio et Furnio captum fuisse scribit Dio[l]. Exercitum ejus a Titio adactum ut Antonio sacramentum diceret, Appianus[m].

Antonius certior hac de re factus confestim per literas Pompeium mandavit interfici: paulo vero post pœnitentia ductus, salute eum donari jussit. Atqui cum priorem tabellarium posterior prævenisset, Titius acceptis deinceps etiam scriptis de mortis supplicio literis, ac vel scriptas eas reipsa posterius esse ratus, vel cognita quidem rei veritate fidem habere nolens; ordinem literarum, ut sibi redditæ erant, non sensum, secutus est[n].

Sunt qui dicant, Pompeii mortem mandasse, non Anto-

[i] Appian. lib. 5. pag. 751, 752.
[k] Id. ibid. pag. 752.
[l] Pag. 403.
[m] Lib. 5. pag. 753.
[n] Dio, pag. 403.

nium, sed Plancum; qui Syriæ præses solitus sit in majoris momenti literis nomen adscribere Antonii, et uti annulo ipsius signatorio: sive sciente Antonio, (scribere tamen nolente, vel propter Pompeii nomen, vel propter Cleopatram faventem ei ob patris Magni memoriam) sive per seipsum, caventem ne Pompeius præberet aliquam occasionem dissidii Cæsari et Antonio, neve Cleopatra favorem in Pompeium transferret[n].

Atque ita Mileti Sextus Pompeius est interfectus[o]. L. Cornificio et Sexto alio quodam Pompeio consulibus[p]; de quo, in libri Liviani centesimi trigesimi secundi epitome, ita legimus: "Sex. Pompeius, cum in fidem M. Antonii veniret, bellum adversus eum in Asia moliens a legatis ejus oppressus est." Et in Orosio[q], "Pompeius fugiens, a Titio et Furnio Antonianis ducibus sæpe terrestri navalique bello victus et captus, ac post paululum interfectus est." Et apud Velleium Paterculum[r], "Sextum Pompeium Antonius, cum dignitatis quoque servandæ dedisset fidem, etiam spiritu privavit." Et in capite septuagesimo nono plenius: "Pompeius Asiam fuga petivit: jussuque M. Antonii, cujus opem petierat, dum inter ducem et supplicem tumultuatur, et nunc dignitatem retinet nunc vitam precatur, a Titio jugulatus est; cui in tantum duravit hoc facinore contractum odium, ut mox, ludos in theatro Pompeii faciens, exsecratione populi spectaculo quod præbebat pelleretur."

Cæsar Octavianus, mortis Sexti Pompeii causa, ludos equestres exhibuit, Antonioque currum ante rostra et statuas in templo Concordiæ posuit: potestatemque dedit ibi cum conjuge et liberis convivandi, sicut ante sibi decretum fuerat. Nam adhuc fingebat se esse ejus amicum: eumque de Parthica clade consolatus est, invidiamque adversus se, victoriæ Siculæ et honorum ob eam decretorum nomine obortam exposuit[s].

3970. In festo tabernaculorum novus pontifex Aristo-

[n] Appian. lib. 5. pag. 753.
[o] Id. ibid. Strabo, lib. 3. pag. 141.
[p] Dio, lib. 49. pag. 403.
[q] Lib. 6. cap. 19.
[r] Lib. 2. cap. 87.
[s] Dio, lib. 49. pag. 403.

bulus, adolescens decimum septimum ætatis annum jam egressus, sacris juxta legem operaturus ornatu pontificali ad altare accessit, ceremoniasque decenter peregit. Cujus eximia forma et statura quam pro ætate procerior, tota facie generis dignitatem præferens, convertit in se multitudinis oculos simul et studia, reputantis secum etiam avi Aristobuli memoria digna facinora. Victi igitur affectu paulatim se aperiebant, confusi nimio gaudio, nec continentes faustas voces ac comprecationes; licentius, quam sub tali rege decebat, proferentes debitam familiæ beneficiorum tum memoriam tum gratiam[t].

Peracta festivitate dum apud matrem Alexandram excipitur convivio, rex Herodes comitate pertracto in opportunum locum adolescente, ostendebat se paratum in ejus gratiam juveniliter colludere. Cumque loci ejus natura esset æstuosior, cito defessi relicto lusu magnis piscinis, quæ ibi circa aulam erant, imminentes frigus captabant meridiano tempore. Ac primum spectabant natantes quosdam e sociis et famulis: deinde postquam provocante Herode adolescens quoque eis se miscuit, hi quibus hoc datum erat negotium deprimentes eum natantem, et quasi per lusum ac petulantiam mergentes, non prius destiterunt quam aquis præfocaretur. Atque hic fuit Aristobuli exitus, anno ætatis decimo octavo, pontificatus primo, qui mox ad Ananelum rediit[u].

Hic casus ubi mulieribus renunciatus est, versa repente rerum facie, lamentatio exoritur supra cadaver juvenis et luctus inconsolabilis: totamque urbem rumore sparso mœror occupat, nulla non domo calamitatem deflente tanquam propriam. Herodes vero modis omnibus curabat fidem facere, se inscio casum hunc contigisse; non luctum solum fingens, sed et lachrymas et mœstitiam veræ simillimam. Et quo majus miseris mulieribus afferret solatium, magnificentissimo funeris apparatu cadaver extulit: nihil sibi ad summam liberalitatem faciens reliquum, tam in exornando conditorio, quam in congerendis eo aromatibus et aliis rebus pretiosissimis[x].

[t] Joseph. lib. 15. cap. 3.
[u] Id. ibid.
[x] Joseph. lib. 15. cap. 3.

Mater Alexandra, etsi sæpe ad inferendam manum sibi pronior, cum eam dolus non falleret, impetum tamen hunc animi repressit, nullam suspicionem præ se ferens quod data opera filium necatum sensisset; donec aliquando se offerret ultionis facultas[y].

Antonius quærens rationem, qua minimo labore regem Armeniæ Artavasdem ulcisci posset, misso ad eum Q. Dellio, filiam ejus filio suo Alexandro (ex Cleopatra suscepto) matrimonio conjungendam, multis pollicitationibus interpositis, poposcit. Postremo repente sub initium veris Nicopolim Pompeii (in minore Armenia) venit: eoque eum accersivit, quasi opera et consilio ejus in bello Parthico esset usurus. Sed Artavasdes, insidias suspicatus, non venit[z].

Alexandra, continuo ob amissum filium luctu ad vindictæ desiderium accensa, per literas insidias Herodis Cleopatræ indicavit, simulque filii sui miserabilem interitum. Illa vero jamdudum adjuvandi eam cupida, et tum etiam miserata mulieris infortunium, non secus quam proprium curavit hoc negotium: nec unquam destitit incitare Antonium ad ulciscendam necem juvenis; indignum facinus dictitans, Herodem ope ejus alieni juris regno potitum, in legitimam regum stirpem tam insolenter debacchari. Quibus permotus Antonius, postquam Laodiceam in Syria pervenit, accersivit ad se Herodem dicturum causam de objecto necis Aristobuli crimine[a].

Herodes, commissa regni cura Josepho patruo, clam ei mandavit, ut si in ipsum Antonius gravius aliquid statuisset, confestim Mariammen interficeret: sic se affectum erga uxorem fuisse dicens, ut etiamsi post ipsius mortem aliquem potiri contingeret illius pulchritudine, ad suam id injuriam pertinere existimaret[b].

Ad Antonium deinde veniens Herodes, muneribus eum placavit quæ in hoc Hierosolymis attulerat, et crebris colloquiis indignationem ejus leniit; ut minus post hac ponderis apud eum haberet Cleopatræ instigatio. Negabat

[y] Joseph. lib. 15. cap. 3.
[z] Dio, lib. 49. pag. 415.
[a] Joseph. lib. 15. cap. 4.
[b] Id. ibid.

enim Antonius oportere regem facti sui rationem reddere, alioqui ne regem quidem futurum: sed dato illi semel honore, etiam liberam potestatem permittendam esse; idque ipsum etiam Cleopatræ aiebat conducibile, si non multum se misceret alienis imperiis[c].

Josephus creditum sibi regimen administrans, et sæpissime Mariammen conveniens, partim propter negotia, partim honoris causa, dum crebra mentio fit conjugalis amoris quo eam Herodes prosequeretur; irridentibus hanc ejus asseverationem mulieribus, præsertim Alexandra, ille nimio approbandi eis affectum regis eo provectus est, ut mandatum sibi datum proderet: ratus id certissimum amoris argumentum, quod neque sine ea vivere sustineret, neque vel morte ipsa ab ea disjungi. Quæ Josephi verba mulieres non tam indubitatum Herodis amoris signum interpretatæ sunt, quam exhorruerunt tyrannicum illius animum, si vel mortuus sæviret in earum capita[d].

Interea per civitatem rumor ab inimicis regis sparsus est, necatum eum ab Antonio: qui cum reliquam regiam turbavit, tum mulieres maxime. Alexandra vero etiam Josephum hortata est, ut assumens eas ad signa legionis Romanæ confugeret, quæ tum ad regni custodiam circa urbem erat sub tribuno Julio. Sic enim primum si quid turbarum in aulam incideret, ipsas in tuto fore propter Romanorum benevolentiam: deinde sperandum esse consecuturam quidvis Mariammen, si in Antonii conspectum venerit, atque etiam regnum recepturam, et quicquid debetur regio generi[e].

Tenente adhuc ea consultatione, literæ ab Herode supervenerunt rumori contrariæ, honorem quo se dignaretur Antonius significantes, ad consessum adhibens et ad quotidiana convivia; idque non cessante a criminationibus Cleopatra, quæ capta ejus regionis cupidine, quo regnum id sibi usurparet, omnibus modis quærebat illum perdere. Sed quia justum se præberet Antonius, nihil posthac expectandum gravius, venturumque brevi constabilito tam regno quam amicitia; nec relictam Cleopatræ cupidi-

[c] Joseph. lib. 15. cap. 4.
[d] Id. ibid.
[e] Joseph. lib. 15. cap. 4.

tati ullam spem, quando Antonius pro ejus postulatis Cœle-Syriam ei concessisset, hac conditione, ne posthac Judæam peteret, et ut molesta esse desineret[f].

His literis redditis, voluntas confugiendi ad Romanos evanuit. Non tamen latuit id consilium; sed quamprimum deducto aliquantisper Antonio contra Parthos eunte (id enim ille præ se ferebat) Herodes in Judæam reversus est, statim soror Solome et ejus mater indicaverunt quid Alexandra cum suis voluerit. Nec hoc contenta Salome, etiam maritum suum Josephum criminata est, Mariammes consuetudinem objiciens. Hoc autem fecit propter simultatem veterem, quod regina elati animi fœmina inter muliebres contentiones exprobaret ei obscuritatem generis[g].

Quum de servata pudicitia Herodi juramento fidem Mariamme faceret, et suum vicissim amorem Herodes commemoraret; negante illa amantis esse mandare, si quid humanitus accidat, uxorem innoxiam addi fati comitem: non aliter secretum hoc eam scire potuisse rex existimans, nisi a Josepho fuisset constuprata, parum abfuit quin illam interficeret. Sed amore victus, licet ægre, cohibuit se tamen. Veruntamen Josephum ne in conspectum quidem admissum jussit interimi: et Alexandram, ut malorum omnium causam, vinctam conjecit in custodiam[h].

Interea turbabantur res Syriæ, Cleopatra non desinente in omnes incitare Antonium: quem hortabatur ut auferens cuique suam dynastiam ipsi contribueret; flagitans etiam ab eo Judæam simul et Arabiam sibi dari, ademptas suis regibus, Herodi et Malcho; cujus utriusque illa interitum moliebatur. Sed tantos reges in importunæ mulieris gratiam occidere quidem Antonius injustum esse duxit: verum inter amicos ultra non habuit, et partes de utriusque regione ablatas Cleopatræ largitus est. Ad hæc urbes quotquot sunt intra fluvium Eleutherum usque Ægyptum, ei donavit; præter Tyrum et Sidonem, quas jam inde a majorum ætate sciebat liberas: quamvis et has quoque illa multis precibus impetrare conata fuerat[i].

[f] Joseph. lib. 15. cap. 4. [g] Id. ibid.
[h] Joseph. lib. 15. cap. 4.
[i] Joseph. lib. 15. cap. 4. cum lib. 1. belli, cap. 13. et lib. 7. κεφ. λβ.

Ita Cleopatra, Antonii munere, Cyrene, Ciliciæ parte magna, Judææ regione ea quæ balsamum gignit, Arabia Nabatæa quæ Malchi fuerat (ditionis videlicet Malchi regis quantum ad Oceanum vergit) Ituræa, Phœnicia, Cœle-Syria, Cypro et Cretæ parte aliqua est potita. Quæ tam vastæ Antonii donationes populum Romanum maxime offenderunt: simul et Cleopatræ turpitudo, ex qua liberos Antonius suscepisset, prius gemellos, Alexandrum et Cleopatram (hanc Lunam, illum Solem cognominatum) deinde Ptolemæum, Philadelphum cognomine[k]. Multas vero linguas calluisse Cleopatra dicitur; ita ut Æthiopibus, Troglodytis, Hebræis, Arabibus, Syris, Medis, Parthis, per semet ipsa responsa daret sine interprete: quum antecessores ejus reges ne Ægyptiam quidem percipere sustinuissent, nonnulli etiam ipsam Macedonicam dialectum dedidicissent[l].

Cleopatra in Armeniam cum exercitu profectum Antonium usque Euphratem prosecuta, revertitur: obiterque adita Apamia et Damasco, Judæam invisit[m].

Æstate tertia ab ea qua in Sicilia Lepidus a Cæsare Octaviano est dejectus, expeditionem hanc Antonius suscepit in Armeniam[n]; defuncto jam Sexto Pompeio[o]. Missoque iterum ad Armeniæ regem Q. Dellio colloquii causa, ipse interim celeriter ad Artaxata progressus est[p].

Cleopatra in Judæa ab Herode excepta, concessam sibi ab Antonio Arabiæ partem et Jerichuntini agri reditus ei locavit. Is et balsamum fert, quod unguentorum longe pretiosissimum ibi tantum provenit, et eximiarum palmularum vim maximam[q]. Quod balsamum, uni terrarum Judææ concessum, in duobus tantum hortis erat, utroque regio; altero jugerum viginti non amplius, altero pauciorum[r].

Suo vero sumptu hinc Herodes et sibi et Arabi securitatem acquisivit, magnis datis muneribus, ducenta talenta expendens, et pro aliis ducentis ex Arabia solvendis fidem

[k] Plutarch. in Antonio. Dio, lib. 49. pag. 411. cum Livio, lib. 132.
[l] Plutarch. in Antonio.
[m] Joseph. lib. 15. cap. 5.
[n] Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 82.
[o] Appian. lib. 5. pag. 753.
[p] Dio, lib. 49. pag. 415.
[q] Joseph. lib. 15. cap. 5.
[r] Plin. lib. 12. cap. 25.

jubens: propter quod beneficium, gratias Arabs illi egit[s].

Per hæc negotia contracta majore cum Herode familiaritate, de stupro eum sollicitare Cleopatra cœpit; sive lascivi intemperantia affectus ducta, sive per hoc struendis insidiis occasionem quærens: sed amorem prætexebat. Renuit vero Herodes: et de ea occidenda cum amicis consultavit. A quibus ab eo facinore ille deterritus, magnis muneribus omnibusque obsequiis pacatam Cleopatram Pelusium usque deduxit[t]. A qua tamen, ut et ab ipso Judæorum populo, ille sibi metuens Masada castellum sibi ad refugium paravit; armis in eo repositis, quæ decem millibus virorum sufficerent[u].

In Armenia Antonius regem Artavasdem partim sociorum opera persuadendo, partim copiis terrendo, quum illius se amicum et scriptis et actis omnino ostendisset, eo vix tandem multis pollicitationibus deceptum adduxit, ut fide data in castra ipsius veniret: ubi ab eo est comprehensus[x].

Captum regem Antonius primum absque vinculis circum castella, in quibus thesauri erant repositi, circumduxit, spe eorum sine certamine potiundi: simulans se non alia de causa captivum habere, quam ut ab Armeniis pro liberatione ac regno ejus pecuniam colligeret. Verum ea spe frustratus ille est, gazæ custodibus ei non obtemperantibus[y].

Qui in armis erant Armenii, pro capto rege Artavasde sive Artabaze maximum natu filiorum ejus Artaxiam regem constituerunt[z]. Artavasdem vero Antonius argenteis catenis constrinxit: quasi regem turpe esset ferreis teneri vinculis[a]. Tum argentea catena ita vinctum ad confessionem thesaurorum regiorum coegit: expugnatoque oppi-

[s] Joseph. lib. 15. cap. 8.

[t] Joseph. lib. 1. belli, cap. 13. et lib. 15. cap. 5.

[u] Joseph. lib. 7. belli, κεφ. λβ.

[x] Dio, lib. 59. pag. 415. cum Livio, lib. 131. Strabone, lib. 11. pag. 524. et 532. Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 82. Tacito, annal. lib. 2. cap. 3. Plutarcho, in Antonio; et Orosio, lib. 6. cap. 19.

[y] Dio, lib. 59. pag. 415.

[z] Id. ibid. Joseph. lib. 15. cap. 5.

[a] Dio, lib. 59. pag 415.

do, in quo conditos esse prodiderat, magnam vim auri argentique abstulit[b].

Post hæc universam Armeniam, partim vi, partim deditione, in suam potestatem Antonius redegit[c]. Nam Artaxias prælio congressus, et victus, ad Parthos concesserat[d]. Artabazem vero cum filiis suis satrapis vinctum in Ægyptum Antonius duxit, munus Cleopatræ, et quicquid pretiosum de eo regno ceperat[e].

Romæ, tertio Nonas Septembris, C. Sosius proconsul ex Judæa triumphavit: ut ex fastis triumphalibus marmoreis liquet[f].

3971. M. Antonius, Artavasdis regis Mediæ filia, arctioris amicitiæ causa, filio suo in matrimonium impetrata, relicto in Armenia exercitu, cum magna præda in Ægyptum reversus est. Ubi Alexandriam curru invectus, inter alios captivos Artavasdem sive Artabazem Armeniæ regem, cum conjuge et liberis, ante se in triumpho duxit[g]. Quod ægerrime Romani tulerunt: ut prima patriæ suæ ornamenta, in Cleopatræ gratiam, communicarentur Ægyptiis[h].

Ad Cleopatram in medio populi, tribunali argento obducto, aurataque sella sedentem, Antonius Artavasdem, cum suis, aureis in vinculis abduxit. Barbari autem neque supplices ei facti sunt, neque in genua conciderunt (quanquam et minis et promissis hoc crebro juberentur) sed nomine eam suo compellaverunt: atque ideo magnos quidem habere spiritus existimati, durius autem propterea tractati sunt[i].

Alexandrinis epulum Antonius præbuit, et contracta in gymnasium plebe, pro tribunali argenteo solia duo aurea, sibi unum, Cleopatræ alterum, filiis vero humiliora alia posuit. Tum ad populum oratione quadam habita, Cleopatram reginam regum, ejusque filium et regni collegam

[b] Oros. lib. 6. cap. 19.
[c] Joseph. et Dio, lib. 59. pag. 415.
[d] Dio. lib. 59. pag. 415.
[e] Joseph. lib. 1. belli, cap. 13. et lib. 15. antiquit. cap. 5.
[f] In inscript. Gruteri, pag. 297.
[g] Strabo, lib. 11. pag. 532. Dio, lib. 49. pag. 49. pag. 415.
[h] Plutarch. in Antonio.
[i] Dio, lib. 49. pag. 415.

Ptolemæum Cæsarionem regem regum appellari jussit: iisque Ægyptum, et Cyprum, divisione instituta alia a priore, addixit. Dicebat autem illam vere Cæsaris dictatoris conjugem fuisse, hunc ejusdem legitimum filium: fingebatque se studio ejus Cæsaris adductum hæc facere; quo Octavianum, non natum ejus, sed adoptatum filium, in invidiam adduceret. Suis autem ex Cleopatra susceptis liberis, filiæ quidem Cleopatræ Libyam dedit Cyrenaicam; fratri ejus Alexandro Armeniam attribuit, Mediam quoque et Parthiam et reliquas trans Euphratem usque ad Indiam regiones, quum eæ subigerentur, promittens: Ptolemæo vero (Philadelpho cognominato) Phœniciam, Syriam, Ciliciam, et omnes cis Euphratem usque ad Hellespontum regiones, largitus est[k].

Simul autem filios suos produxit Antonius, Alexandrum quidem cultu Medico, tiaram et cidarim erectam gerentem; Ptolemæum vero crepidis, chlamyde, et causia diademate redimita ornatum. Hic enim regum qui Alexandro successerunt cultus, ille Medorum erat et Armeniorum. Mox quum salutassent parentes pueri, hunc Macedones, illum Armenii stipavere; nam Cleopatra quidem et tunc et alias in publicum progrediens, stolam Isidis sacram sumebat, et novæ Isidis nomine responsa dabat populis[l]. Atque ut illa Isidem se et Lunam, ita Antonius Osiridem et novum Liberum Patrem appellari se jussit; quum redimitus hederis, cothurnisque succinctus, curru velut Liber Pater vectus esset Alexandriæ[m].

Antonius usque ad Araxem profectus, quasi Parthis bellum illaturus, satis habuit cum Artavasde Medorum rege societatem junxisse; cujus ratione mutua sibi auxilia, Antonius Medo contra Parthos, Medus Antonio adversus Cæsarem spoponderunt, militesque nonnullos ejus rei causa permutaverunt: et Antonius Medo parte Armeniæ recens occupatæ tradita, filiam ejus Jotapen, admodum parvulam, ut Alexandri (filii sui ex Cleopatra nati, cui regnum Armeniæ dederat; quod in libro centesimo trige-

[k] Plutarch. in Antonio. Dio, lib. 49. pag. 415, 416.
[l] Plutarch. in Antonio.
[m] Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 82. Dio, lib. 50. pag. 421.

simo primo Livius) conjugem futuram, et signa militaria quæ amissa in Statiani pugna fuerant, recepit[n].

Pace ita cum Medo inita, Antonius Polemoni Armeniam minorem, ut legationis ab eo ad societatem hanc conciliandam susceptæ præmium, donavit: consulatumque simul et dedit L. Clauvio (vel Cluvio) quem secum habebat, et ademit[o].

Cæsar Octavianus in senatu et ad populum crebro Antonium accusabat, plebem in eum incendens. Contra misit ad illum recriminandum Antonius[p]. Cæsar inter alia Antonio objiciebat, quod Ægyptum, sorte sibi non datam, obtineret; quod Sextum Pompeium a se ultro dimissum (sic enim ferebat) occidisset; quod Artavasde per fraudem capto inque vincula conjecto, infamiam magnam populo Romano aspersisset; manubiarum etiam partem dimidiam poscebat, ac omnium maxime Cleopatram ei liberosque ex ea susceptos et donatas his regiones exprobrabat; idque præcipue, quod Cæsarionem Cleopatræ filium in Cæsaris familiam retulisset[q]. Eum vero agnitum etiam a Julio Cæsare fuisse, senatui Antonius affirmavit; idque scire C. Matium, et C. Oppium, reliquosque Cæsaris amicos; quorum C. Oppius, quasi plane defensione ac patrocinio res egeret, librum edidit, "Non[r] esse Cæsaris filium, quem Cleopatra dicat."

In Armenia agens Antonius, Canidium cum sexdecim legionibus ad mare descendere imperavit. Ipse trahens secum Cleopatram concessit Ephesum, quo classis undique cogebatur navium annumeratis onerariis octingentarum; ex quibus ducentas Cleopatra et viginti millia talentorum commeatusque per bellum toti exercitui præbuit[s].

Antonius Domitii et quorundam aliorum consilio præcepit Cleopatræ ut in Ægyptum navigaret, atque exitum ibi maneret belli. At illa novam Octaviæ opera timens futuram reconciliationem, induxit ingenti mercede Cani-

[n] Dio, lib. 49. pag. 417, 418. cum Plutarcho, in Antonio.
[o] Dio, lib. 49. pag. 411. et 418.
[p] Plutarch. in Antonio.
[q] Dio, lib. 50. pag. 419.
[r] Sueton. in Julio, cap. 52.
[s] Plutarch. in Antonio.

dium, ut pro se apud Antonium ageret: demonstraretque ei, neque æquum esse summoveri bello mulierem quæ tantum conferret auxilii, neque ex usu ejus esse ut frangerentur ea re Ægyptiorum animi, qui virium navalium magnam partem efficerent. Quo illud obtinente, coactis copiis navigaverunt Samum, ubi genio indulserunt. Ut enim regibus, dynastis, tetrarchis, gentibus, et civitatibus inter Syriam, Mæotin, Armeniam, et Lauria positis indictum omnibus fuit ut mitterent deportarentque apparatum bellicum: ita erat injunctum cunctis qui ludicram artem faciebant, Samum occurrere. Ac quum universus pene circumcirca lamentis et gemitibus orbis creparet, una per multos dies insula tibiis et cantu personabat; ubi referta erant theatra certantibus choris. Jam ad sacrificium singulæ civitates boves mittebant, et certabant invicem conviviis et muneribus reges, ut sermonibus jactaretur[t]: "Qui erunt in triumpho victores, quum belli tantis sumptibus celebrent apparatum?"

Hinc Athenas navigavit Antonius: ubi de integro effudit se in ludos et spectacula[u]. Aureum in manu baculum, ad latus acinaces, purpurea vestis ingentibus obstricta gemmis, diadema aderat, ut regina rex ipse frueretur[w].

Mediæ rex, usus Romanorum apud se ab Antonio relictorum auxilio, Parthos et Artaxem (sive Artaxiam Armenium) contra se profectos vicit[x].

3972. Herodes tributa regionum Judææ et Arabiæ quas Cleopatra ab Antonio acceperat juste reddebat; parum tutum putans præbere reginæ occasionem malevolentiæ. Arabs vero, postquam eorum exactio ad Herodem spectare cœpit, aliquandiu solvebat ei ducenta talenta annuatim debita: deinde malignior factus et ad dandum segnior, vix partes quasdam reddebat, ac ne eas quidem integras[y].

Cæsar et Antonius mutuo se criminabantur, atque etiam vicissim se defendebant, partim per epistolas privatim datas, (inter quas illa Antonii ad Cæsarem petulantissima

[t] Plutarch. in Antonio.
[u] Id. ibid.
[w] Florus, lib. 4. cap. 11.
[x] Dio, lib. 49. pag. 418.
[y] Joseph. lib. 15. cap. 5.

fuit, a Suetonio in Octavio, capite sexagesimo nono, commemorata; ubi cum Cleopatra regina, quam uxorem suam fuisse affirmat, abhinc annos novem consuetudinem habere se cœpisse dicit) partim publice; quum Cæsar ore, literis Antonius ageret. Qua occasione alter ad alterum crebro legationes mittebat; quo et suam causam quam maxime justam esse ostenderet, et adversarii res exploraret. Interim pecuniam, quasi in alium quendam finem, contrahebant; et ad bellum sese, tanquam contra alios quosdam hostes, parabant[z].

Romæ novus consul, C. Sosius, qui de Judæa triumpharat, ipsis Kalendis Januariis multa verba in Antonii laudem et vituperationem Cæsaris in senatu fecit; (Domitio Aenobarbo collega ejus, quia multas antea calamitates expertus esset, nihil palam novi agitante:) ac edictum contra Cæsarem, qui consulto ab urbe tum abfuit, facturus confestim erat, nisi Nonius Balbus tribunus plebis intercessisset[a].

Romam scripsit Antonius, ut quæ de regionum inter Cleopatram et liberos ejus partitione Alexandriæ egerat, ibi rata esse juberentur. Quæ tamen literæ publice recitatæ non sunt, Domitio Sosioque consulibus qui Antonio quam maxime favebant, etsi Cæsar flagitabat ut in vulgus omnia efferrentur, obstantibus. Quum autem in eo vicisset illorum sententia, vicissim Cæsar hoc obtinuit: nequid eorum, quæ de Artavasde Armenio scripta fuerant, publice proponeretur; et triumphum Antonio invidebat[b].

Cæsar convocato senatu, præsidio militum et amicorum pugiones occulte gestantium septus, sella curuli in medio consulum sedit; multisque et seipsum defendit, et Sosium Antoniumque accusavit: ac, quum neque alii neque consules ipsi quicquam dicere auderent, convenire eos ad certam diem jussit, per literas quasdam ipsis Antonii tum injurias demonstraturus. Consules neque contradicere ausi neque tacere sustinentes, clanculum ante eam diem

[z] Dio, lib. 50. pag. 419. [a] Id. ibid.
[b] Dio, lib. 49. pag. 416.

urbe profecti, ad Antonium se contulerunt: eosque reliquorum senatorum multi secuti sunt. Eo cognito Cæsar, quum eos a se ultro emissos dixisset, ne propter aliquam injuriam suam ab iis desertus videretur; reliquis etiam qui vellent ad Antonium abire, ut tuto id facerent, permisit[c].

Post discessum consulum Cæsar, senatu congregato, et egit et dixit quæ volebat. Quibus auditis Antonius; suorum concilio habito, multisque in utramque partem prolatis, bellum suscepit[d]; et Octaviæ sorori Cæsaris, uxori suæ, repudium indici jussit[e].

Quum Romam certos misisset Antonius, qui Octaviam domo sua pellerent; exisse eam memorant trahentem secum omnes Antonii liberos, præter natu maximum ex Fulvia genitorum, qui cum patre tum degebat. Plorabat illa et lamentabatur, quod una ex belli causis ipsa quoque videretur. Populum vero Romanum miserebat non ita illius, ut Antonii; atque impensius eos qui Cleopatram viderant, neque forma Octaviæ neque ætatis flore præcellentem[f].

At Cæsar celeritate et mole Antonii apparatus nuntiata, trepidavit, ne bellare illa æstate cogeretur. Pecuniæ enim inopia laborabat, et exactionibus totam hoc tempore turbabat Italiam. Unde in maximis numerabatur Antonii peccatis hæc belli procrastinatio, qua Cæsari instruendi se spatium dedit, et tumultum ob extortas pecunias ortum sedandi[g].

Herodes rex, et aliis per Judæam turbis liberatus, et Hyrcanio potitus, (quem vicum Antigoni soror tenuerat) bello Actiaco Olympiade CLXXXVII. quæ hac æstate acta est, jam erumpente, delectus habendo magno apparatu expediebat auxilium Antonio. Sed ille hanc operam ei remisit, negans sibi opus esse. Verum qui tam ex ipso quam ex Cleopatra de Arabis injuria audierat tributum a

[c] Dio, lib. 50. pag. 420. cum Suetonio, in Octavio, cap. 17.
[d] Dio, pag. 420.
[e] Dio, pag. 420. cum Livio, lib. 132. Eutropio, lib. 7. et Orosio, lib. 6. cap. 19.
[f] Plutarch. in Antonio. [g] Id. ibid.

regina impositum solvere detrectantis, jussit in illum bellum vertere: Cleopatra etiam hoc in rem suam fore sibi persuadente. Si enim Arabem Herodes vicisset, Arabiæ; sin autem victus esset, Judææ dominam futuram se sperabat. Antonii igitur jussu reversus Herodes, domi continuit exercitum: quo mox invasit Arabiam equitatu simul et pedestribus copiis instructissimus, Diospolim petens quo occursuri erant Arabes. Ubi post acerrimum conflictum penes Judæos fuit victoria[h].

Plancus et Titius quos ex consularibus Antonius et inter amicos habuerat et omnium secretorum suorum conscios fecerat, a Cleopatra suggillati quod plurimum adversati fuissent ne bello interesset, ad Cæsarem perfugerunt: qui eos et libentissime recepit, et ab iis tum omnia alia acta conciliaque Antonii didicit, tum testamento ejus quæ essent statuta, ac ubi id esset, rescivit: nam id illi obsignaverant, et in eo contenta cognoverant[i]. De Planci vero (qui Antonii primum librarius, posteaque Asiæ ac deinde Syriæ proconsul sub eo fuerat) moribus, ejusque et Titii fuga videndus es Velleius Paterculust[k].

Testamentum Antonii apud virgines Vestales erat depositum. Quod poscenti Cæsari denegaverunt illæ tradere; si accipere vellet, ipse veniret, mandaverunt. Illuc ergo profectus accepit tabulas[l]. Ac primum ipse seorsum scripta evolvit, ac loca quædam annotavit reprehensioni patentia. Tum in senatu, ac deinde etiam in concione, recitavit: plerisque id moleste ferentibus, rationem ut quis redderet vivus postremorum suorum judiciorum. Quod licet injustissimum censeretur, tamen ea quæ testamento continebantur hujusmodi erant, ut omnem facti Cæsaris invidiam tollerent. Nam Antonius eo testamento Cæsarioni testimonium ferebat, quod esset vere dictatoris Cæsaris filius; suos ex Cleopatra liberos inter hæredes nuncupabat, immensisque eos muneribus donabat: et de funere statuebat, ut corpus suum, etiamsi Romæ deces-

[h] Joseph. lib. 1. belli, cap. 14. et lib. 15. antiquit. cap. 6.
[i] Plutarch. in Anton. Dio, lib. 50, pag. 420.
[k] Lib. 2. cap. 83. [l] Plutarch. in Anton.

sisset, per forum elatum Alexandriam ad Cleopatram mitteretur[m].

Hæc tantam indignationem apud omnes excitarunt, ut reliqua etiam quæ vulgo jactabantur vera esse crederent: nempe Antonium, si rerum potitus foret, Romam Cleopatræ dono daturum, ac imperium in Ægyptum translaturum. Proinde vehementi ira correpti omnes, eum non inimici modo aut qui neutri parti studebant, sed ii quoque jam qui summa ei juncti fuerant amicitia, summopere culparunt: quippe testamento recitato territi, Cæsarisque suspicioni vicissim occurrentes, eadem cum aliis aiebant[n].

Multa quoque nefanda in senatu Antonio recens transfuga Plancus objiciebat[o]. Multa etiam, in Cleopatræ gratiam commissa, exprobrabat ei Cæsaris necessarius Calvius vel Calvisius: quorum pleraque tamen ipse ementitus fuisse putabatur. Amici vero Antonii Romæ supplices prensabant populum: unumque e suo numero Geminium in Græciam miserunt, rogatum Antonium, caveret ne abrogaretur ipsi imperium et hostis populi Romani declararetur. Qui cum inter cœnandum a Cleopatra lacessitus, omnia recta fore dixisset si illa in Ægyptum abscessisset; reginæ furorem metuens, arrepta fuga Romam se retulit[p].

Ut satis paratus Cæsar fuit, in Cleopatram bellum est decretum: Antonio vero consulatus, (fuerat enim in sequentem annum consul designatus) ac reliqua etiam potestas omnis est adempta; cujus ille arbitrium mulieri permisisset. Dicebaturque Cleopatræ pharmacis et præstigiis ita dementatus fuisse Antonius, ut ne in sua quidem esset potestate[q]. Adeo enim hunc ea sibi mancipaverat, ut eum gymnasiarcham Alexandrinorum effecerit, ab eo regina ac domina appellata sit, milites in suo satellitio Romanos habuerit; omnesque ii suis in clypeis nomen Cleopatræ inscripserint. Ipsa cum Antonio in forum prodibat,

[m] Plutarch. in Anton. Sueton. in Octavio, cap. 17. Dio, lib. 50. pag. 420, 421.

[n] Dio, pag. 421.

[o] Vell. Paterc. lib. 2. cap. 83.

[p] Plutarch. in Anton.

[q] Id. ibid. Dio, lib. 50. pag. 421.

ludos cum eo curabat, cum eo judicia obibat, cum eo equitabat: in urbibus ipsa curru vehebatur, Antonius pedester cum eunuchis eam sequebatur. Denique sibi ipsa imperium in Romanos ita sperare est ausa; ut si quid maximo jurejurando affirmaret, jus quod esset ipsa datura in capitolio, juramentum fecerit[q], cupiditate muliebri optans etiam in urbe regnare[r]; de qua, in libri primi ode trigesima septima, Horatius:

——— Capitolio
Regina dementes ruinas
Funus et imperio parabat,
Contaminato cum grege turpium
Morbo virorum, quidlibet impotens
Sperare, fortunaque dulci
Ebria.

Et Ovidius, libro decimo quinto Metamorphoseon:

Romanique ducis conjux Ægyptia tædæ
Non bene fisa cadet; frustraque erit illa minata
Servitura suo Capitolia nostra Canopo.

Si hostis ipse Antonius fuisset appellatus; illi quoque qui cum eo erant, nisi ab eo discessissent, in hostium numero habendi fuissent: quod ne contingeret, (metuebatur enim amicorum ejus potentia) non verbo ille quidem, licet reipsa, hostis est declaratus. Impunitas nihilominus ac laudes iis qui Antonium deseruissent proponebantur; et Cleopatræ, quam illum nunquam deserturum fuisse sciebant, bellum manifesto indicebatur: sufficiebatque hoc ipsum Antonio crimen potuisse objici, quod contra patriam, nihil a suis læsus, ipse ultro bellum pro Ægyptia muliere suscepisset. Ac, quasi jam id ageretur, saga ipsi sumpserunt, et ad ædem Bellonæ progressi sunt: ibique Cæsar, tanquam fecialis, omnia quæ ante quam bellum iniretur fieri Romano more consueverant jussu eorum peregit[s]. Addiditque, bellum cum Romanis gesturos Mardionem eunuchum, et Pothinum et tonstricem Cleopatræ

[q] Dio, lib. 50. pag. 421, 422.
[r] Eutrop. lib. 7.
[s] Dio, pag. 421, 422.

Iram Charmiumque (Nairam et Carmionem Cleopatræ ancillas Galenus appellat, in libro de Theriaca ad Pisonem:) a quibus maxima quæque in imperio Antonii administrarentur[t].

Hinc juventus ab utrisque magno studio ad arma convocabatur, pecuniæ conficiebantur, omnia quæ bello gerendo sunt necessaria festinato comparabantur: fuitque ejus belli apparatus longe prioribus omnibus major, tot utrique ad hoc bellum provinciis auxilia subministrantibus. Cæsarem Italia omnis, Gallia, Hispania, Illyricum, Africa utraque, Sardinia, Sicilia, ac reliquæ insulæ prædictis terris continentibus vicinæ, adjuvarunt[u]. Fueruntque ei naves bellicæ ducentæ quinquaginta, peditum octoginta millia, equitum millia duodecim. Habebat vero Antonius naves bellicas non minus quingentas in quibus tum octo tum decem etiam ordinum frequentes erant superbe et ad triumphum exornatæ: peditum centum millia, equitum (ut Cæsar) millia duodecim. Reges ei parentes in auxilium erant Bocchus Africæ, (regno a Romanis exutus,) Tarcondemus (sive Tarcondimotus) superioris Ciliciæ, Archelaus Cappadociæ, Philadelphus Paphlagoniæ, Mithridates Commagenæ, Adallas Thraciæ. Hi interfuerunt bello. Ex Ponto Polemon auxilia misit, Malchus item ex Arabia, et Herodes Judæus: adhæc Amyntas Lycaonum et Galatiæ rex. Imperabatque Antonius ab Euphrate et Armenia usque ad mare Ionium et Illyricum; et a Cyrenis usque ad Æthiopiam[x]. Unde regiones Asiæ continentis Romanis parentes, Thraciæque, Græcia, Macedonia, Ægyptus, Cyrenaica cum finitimis, insulæ etiam propinquæ, regesque et principes fere omnes, quotcunque Romani imperii Antonio tunc parentis fines attingebant, alii ipsi, alii per suos, (ut dictum est) illi opitulabantur[y].

A Medorum etiam rege submissa illi sunt auxilia[z]. Quæ cum Antonius non solum non remisisset, sed suos etiam milites quos Medo commodaverat revocavisset; rex ille a Parthorum rege Phraate et Armeniorum Artaxe (sive

[t] Plutarch. in Antonio.
[u] Dio, pag. 422.
[x] Plutarch. in Antonio.
[y] Dio, pag. 422.
[z] Plutarch. in Antonio.

Artaxia) superatus, in eorum potestatem venit. Atque hoc modo Armenia, quam Antonius nuper acquisierat, simul cum Media amissa est[z].

Apparatu belli Actiaci gratificationem ipsius Cleopatræ Antonio timente, nec nisi prægustatos cibos sumente: pavorem ejus ita illa fertur eluisse. Extremis coronæ floribus veneno illitis, ipsam capiti imposuit: moxque, procedente hilaritate, invitavit Antonium ut coronas biberent. Concerpta vero in scyphum incipienti haurire, opposita manu: "En ego sum," inquit, "illa, chare Antoni, quam tu nova prægustantium diligentia caves; adeo mihi, si possim sine te vivere, occasio aut ratio deest." Inde eductum custodia quendam bibere jussit, qui illico expiravit[a].

Quum Arabum exercitum ad Cana in Cœle-Syria rex Herodes majore ex parte in fugam vertisset: Athenio, Cleopatræ in ea regione dux, qui Herodem oderat, cum collectitia indigenarum manu Arabibus se adjungens, magnam Judæorum in locis asperis et inæqualibus (quorum peritiores erant adversarii) stragem edidit. Rex vero suos videns viribus impares, citato equo profectus est ad evocandos qui illis succurrerent: nec tamen, licet festinus, adfuit in tempore; sed Judæorum castra ab hostibus capta sunt[b].

3973. Ex illo tempore Herodes latrociniis cœpit agere et excursionibus in Arabas, castra in montibus ponens. Et cavebat quidem totum exercitum prælio committere: sed interim non mediocriter proficiebat, suos laboribus assuefaciens, et continuis exercitiis præparans ad abolendam tandem ignominiam[c].

Antonius, quum ad Italiam cursum intendisset, ibi bellum inopinantibus adversariis gesturus; ubi Corcyram veniens audisset, Cæsaris naves actuarias, quæ ad speculandum præmissæ fuerant, apud montes Ceraunios stare; suspicatus eo Cæsarem cum tota classe venisse, in Peloponnesum (jam enim sub finem autumni erat) revectus,

[z] Dio, in fine lib. 49.
[a] Plin. lib. 21. cap. 3.
[b] Joseph. lib. 15. cap. 6.
[c] Id. ibid.

Patris hyemavit; dimissis in omnia loca militibus, ut custodirent ea, et facilius alimenta eis suppeterent[d].

Cæsar quoque, quum Brundusio solvisset ac Corcyram usque provectus esset, hostes apud Actium statione morantes inopinato aggressurus; tempestate coorta afflictus, re infecta reversus est[e].

Dum Arabiæ fines Herodes infestat, anno regni sui (a morte Antigoni, circa mensem Sextilem anni periodi Julianæ 4676. hic et deinceps a Josepho numerati) septimo, conflato jam bello Actiaco, ineunte vere, Judæa terræ motu, quali nunquam ante, est concussa: in quo hominum oppressa sunt ruinis ædium circiter decem millia. Militaris tamen multitudo nihil detrimenti accepit, utpote sub dio agitans. Hæc clades in majus etiam aucta rumoribus, quos nuncii gentilium odiorum non ignari dabant auribus Arabum, immane quantum extulit hostium animos; quasi subversis Judæorum urbibus et extinctis hominibus, nulli jam superessent adversarii. Legatos igitur gentis, qui rebus afflictis pacem petituri venerant, comprehensos necaverunt: moxque magna alacritate bellum properaverunt[f].

Herodes suis ad fortiter agendum excitatis, et sacris de more peractis, exercitum propere trans Jordanem duxit: castrisque Philadelphiæ positis, de castello quodam interjacente occupando inter eum et Arabas, certamen est initum. In quo superiores facti Judæi, ad aliud prælium dejectos hostes compulerunt, ubi post diutinum conflictum in fugam versi Arabes, et a seipsis fugientibus et ab adversariis instantibus, ita sunt oppressi, ut quinque eorum millia desiderarentur. Cæteri in castris obsessi, et aquæ penuria vehementer laborantes, legatos ad Herodem miserunt: quos quum ille despiceret, et talenta quinquaginta pro redemptione offerentibus magis instaret; ardescentes siti, catervatim exeuntes, ultro se Judæis tradiderunt. Atque hoc modo intra quinque dies capta sunt ad quatuor millia: sexta vero die, reliqua multitudine ad pugnam des-

[d] Dio, lib. 50. pag. 424. [e] Id. ibid. pag. 425.
[f] Joseph. lib. 1. belli, cap. 14. et lib. 15. antiquit. cap. 7.

perata salute procedente, primo conflictu circiter septem millia ceciderunt. Domita igitur per hanc cladem Arabum ferocia, gentis præses ab eis declaratus, domum magna cum gloria reversus est[g].

Hillel Babylonius, ex stirpe Davidica, Hierosolymis floruit, annis centum ante æram excidii templi Judaicam; ut ex Gemara Babylonica, tractatu שבת, capite primo, colligitur. Ex cujus numeroso discipulorum cœtu, Jonatham Uzzielis filius, Chaldaicæ prophetarum paraphraseos author, clarissimus extitit. Inter Hillelem hunc et Sammaium (sive Sameam, de quo ex Josepho superius dictum est) orto dissidio, Pharisæi in duas partes discesserunt: de quibus Hieronymus[h]: "Duas domus Nazaræi (qui ita Christum recipiunt, ut observationes legis veteris non omittant) duas familias interpretantur Sammai et Hillel: ex quibus orti sunt Scribæ et Pharisæi." Additque, "Sammai et Hillel (sive duas eorum domus, quarum in Talmude toties fit mentio) non multo prius quam Dominus nasceretur, ortos esse in Judæa."

Quum Parthorum rex Phraates, victoria ab Antonio reportata insolentior redditus multa crudeliter consuleret, in exilium a populo suo pulsus est; et Tiridates quidam contra eum rex constitutus[i].

Medeus quidam Mysos Asianos ad deficiendum ab Antonio permovit, eorumque opera bellum Antonianis ibi fecit[k].

Antonius Actium, ubi classem constituerat, profectus, quum prope tertiam partem remigum fame absumptam invenisset, nihil motus: "Remi[l]," inquit, "modo salvi sint; nam remiges non deerunt, quoad Græcia homines habuerit." Correptique a præfectis navium sunt ex afflictissima Græcia viatores, agasones, messores, adolescentuli: ac ne ita quidem complebantur naves, sed pleræque manebant vacuæ[m].

[g] Joseph. lib. 1. belli, cap. 14. et lib. 15. antiquit. cap. 8, 9.
[h] Lib. 3. commentar. in Esai. cap. 8. ver. 14.
[i] Justin. lib. 42. cap. 5. Dio, lib. 51. pag. 456.
[k] Dio, lib. 51. pag. 443. [l] Oros. lib. 6. cap. 19.
[m] Plutarch. in Antonio.

Asinius Pollio, quum se post Brundusinam pacem continuisset in Italia, neque aut vidisset unquam Cleopatram aut post enervatum amore ejus Antonii animum partibus ejus se miscuisset, rogante Cæsare ut secum ad bellum proficisceretur Actiacum: "Mea[m]," inquit, "in Antonium majora merita sunt, illius in me beneficia notiora; itaque discrimini vestro me subtraham, et ero præda victoris."

M. Agrippa, præmissus a Cæsare, multas onerarias naves frumento atque armis graves, ab Ægypto, Syria, Asiaque ad subsidium Antonio venientes cepit. Peragratoque Peloponnensium sinu, Methonam urbem validissimo Antoniano præsidio munitam expugnavit[n]. Ibique occiso Bogude, observans quibus locis naves onerariæ appelli commode posset; diversis subinde locis in Græciam egressus, magnopere Antonium perturbabat[o].

Cæsar his animo auctus, cum ducentis triginta rostratis navibus et omnibus copiis a Brundusio, trajecto mari Ionio, in Epirum profectus est[p]. Ubi pedestres copias, infra montes Ceraunios expositas, Actium mittens, ipse Corcyram a præsidio destitutam navibus occupavit: iisque in portum Dulcem (a dulci aqua ita dictum) subductis, stationem ibi fecit. Inde cum classe Actium petiit; ubi classis Antonianæ major pars stationem habebat; eoque occupato loco, in quo postea Nicopolim condidit, castra ibi posuit[q].

Antonius, invehentibus prima luce hostibus, timens ne inanes propugnatoribus naves caperent; ad speciem instruxit in tabulatis remiges armatos, remos erigi et suspendi ex utroque navium latere præcepit: atque ita in faucibus portus ad Actium obversas in hostem continuit, quasi instructas remigio et paratas ad confligendum. Unde delusus Cæsar retro abiit[r].

M. Agrippa Leucadem advectus, insulam et naves quæ

[m] Vell. Paterc. lib. 2. cap. 86.
[n] Oros. lib. 6. cap. 19.
[o] Dio, lib. 50. pag. 425.
[p] Dio, lib. 50. pag. 425. Liv. lib. 132. Plutarch. in Anton. Oros. lib. 6. cap. 19.
[q] Dio, pag. 425, 426.
[r] Plutarch. in Antonio.

in ea erant, in ore atque oculis Antonianæ classis, cepit. Patras deinde, victo navali pugna Q. Asidio, et Corinthum postea, occupavit[s].

M. Titius et Statilius Taurus subito adorti equitatum Antonii fuderunt; sociumque sibi Philadelphum, regem Paphlagoniæ, adsciverunt[t].

Cnæus Domitius vir clarissimus, qui solus Antonianarum partium nunquam Cleopatram nisi nomine salutavit, reginæ infensus redditus, maximo et præcipiti periculo transmisit ad Cæsarem[u]. Febre enim jam correptus, minutum acatium conscendit, atque ad Cæsarem transiit. Quod etsi graviter tulit Antonius, tamen contra Cleopatræ sententiam omnia impedimenta ei cum amicis et servis misit. Domitius vero, tanquam pœniteret eum quod proditio sua non esset clam, illico expiravit[w]. Sed quia visus fuit propterea ab Antonio profugisse, quod de rebus ejus desperasset, ejus exemplum multi sunt secuti[x].

Antonius, confidentia perdita, omnes suos in suspicione habere cœpit; ex iisque cum alios, tum Iamblichum Arabiæ cujusdam partis regem, inter tormenta occidit: quibusdamque negotium dedit, ut Q. Postumium senatorem discerperent. Veritus deinde, ne Quintus etiam Dellius et Amyntas Galata, quos ad conducendos stipendiarios milites in Macedoniam et Thraciam miserat, res Cæsaris præferrent; ad eos contendit, quasi auxilium illis laturus, si quid hostile accidisset[y].

Interim Sosius sperans se, si L. Tauresium, qui paucis cum navibus stationem adversus Antonianos servabat, ante adventum Agrippæ (cui universa Cæsaris classis commissa erat) aggrederetur, posse rem aliquam memorandam gerere; sub auroram repente contra eum evectus est, observata densa nebula, ne Tauresius navium ipsius prævisa multitudine fugeret. Quem primo conflictu fugatum quum insequeretur, Agrippa forte obviam facto, non modo non

[s] Vell. Patercul. lib. 2. cap. 84. Dio, lib. 50. pag. 427.
[t] Dio, lib. 50. pag. 427.
[u] Dio, lib. 50. pag. 427. Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 84.
[w] Plutarch. in Antonio. [x] Dio, lib. 50. pag. 427.
[y] Dio, lib. 50. pag. 427.

assecutus est Tauresium, aut victoriæ fructum aliquem percepit, sed ipse cum Tarcondimoto aliisque multis interiit[z].

Hoc Antonium, quia ipse revertens equestri prælio ab excubiis Cæsaris superatus fuisset, a consilio castra castris hostium opposita habendi detraxit. Itaque iis noctu relictis, ad alteram sinus Ambracii partem discessit, ubi copiæ ejus ampliores castra habebant. Et quum jam commeatibus etiam interclusum alimenta deficere incipererent; deliberationem proposuit, an ibi manentes prælio decertarent, an vero alio digressi bellum tempore traherent[a].

Canidius, qui legionibus præerat et Antonio secum ducendi Cleopatram author fuerat, mutata jam sententia, ut eam remitteret suasit: atque ut in Thraciam vel Macedoniam ipse profectus, terrestri pugna decerneret; quoniam terrestribus copiis maxime valeret, et illic novis Getarum regis Dicomis auxiliis uti posset[b].

At Cleopatra prodigiis quibusdam, et propter ea exercitus mœstitia, simul cum Antonio territa, classe ut bellum ibi gereretur, a viro obtinuit: ita tamen ad fugam jam tum circumspiciens, ut res suas componeret, non ubi ad victoriam consuleret, sed unde expediret fugam rebus perditis quam facillime. Neque enim aut furtim aut palam fugientium more avehi illi statuerunt, ne sociis metum incuterent; sed tanquam ad navale prælium instructi, ut etiam, si quis obstare vellet, vi discessum in Ægyptum sibi conficerent[c].

Regem Amyntam Velleius Paterculus[d]; eundem, simul et Dejotarum regem, ad Cæsarem descivisse Plutarchus narrat. Transiit quoque ad Cæsarem Q. Dellius historicus, ad quem ode tertia libri secundi carminum Horatii est scripta: sive Cleopatræ veritus insidias, quas Glaucum medicum sibi enuntiasse dicebat; sive exempli sui tenax. Nam et a Dolabella ad Cassium, et a Cassio jam ante

[z] Dio, lib. 50. pag. 427.
[a] Ibid. pag. 427, 428.
[b] Plutarch. in Anton.
[c] Plutarch. in Anton. Dio, pag. 428.
[d] Lib. 2. cap. 84.

transfugerat ad Antonium: "desultor bellorum civilium" a Messala Corvino appellatus[e].

Bis ante ultimum discrimen classis Antonii superata fuerat[f]. Et quum illud instaret, quendam ordinum ductorem pedestrium certaminum scientem, qui complura prælia sub Antonio decertaverat, corpusque cicatricibus habebat concisum, illi tum præsenti ejulantem dixisse ferunt: "Quid[g], imperator, hisce diffisus vulneribus et gladiis spem tuam profligatis in lignis reponis? Ægyptii et Phœnices in mari prælientur: nobis permitte terram, in qua assuevimus stantes occumbere, vel hostes vincere." Ad quæ nihil respondit Antonius: manu tantum et vultu quasi excitans eum ut bono animo esset, præteriit, omni bona spe deposita.

Ex navibus Ægyptiis, sexaginta tantum Antonius et Cleopatra conservarunt: reliquas, quod militum numerus cladibus ac fugis diminutus fuisset, concremarunt. Deinde noctu pretiosissimas quasque res in naves comportarunt. Et quum gubernatores, remis ad pugnam contenti, vela vellent relinquere, imponere in naves et portare secum Antonius coegit: addens faciendum, nequis hostium fuga evaderet, quum fugæ ipse suæ hoc modo provideret[h].

Ducentæ triginta rostratæ fuere Cæsaris naves, et triginta sine rostris; triremes velocitate Liburnicis pares, et octo legiones classi superpositæ, absque cohortibus quinque prætoriis. Classis Antonii centum septuaginta navium fuit; quantum numero cedens, tantum magnitudine præcellens: "Nam decem pedum (vel graduum potius remigantium) altitudine a mari aberant:" inquit Orosius[i]. Et ante eum Florus[k]: "Nobis quadringentæ amplius naves, ducentæ non minus hostium: sed numerum magnitudo pensabat. Quippe a senis in novenos remorum ordines,

[e] M. Seneca, in orat. suasor. 3. Vell. Paterc. lib. 2. cap. 84. Plutarch. in Anton. Dio, lib. 50. pag. 433.

[f] Vell. Paterc. lib. 2. cap. 84.

[g] Plutarch. in Antonio.

[h] Plutarch. cum Dione, pag. 428.

[i] Lib. 6. cap. 19.

[k] Lib. 4. cap. 11.

ad hoc turribus atque tabulatis allevatæ, castellorum et urbium specie, non sine gemitu maris et labore ventorum ferebantur: quæ quidem ipsa moles exitio fuit." Sed his, de navium Antonianarum numero, in commentariis suis (a Plutarcho productis) repugnat ipse Cæsar; trecentas earum a se captas fuisse commemorans. De magnitudine vero, ex remigum gradibus æstimanda, "in Actiaco prælio navigia senorum vel ultra ordinum concurrisse," refert Vegetius[l]. Et Cæsaris quidem naves "a triremibus in senos non amplius ordines," Florus; Antonii autem etiam in denos crevisse, Strabo, una cum Plutarcho et Dione confirmat[m].

Quia enim propter magnitudinem navium Cæsaris Sextus Pompeius in Sicilia victus ferebatur, naves Antonius ædificaverat multo hostilibus majores; paucas quidem triremes, reliquas omnes a quaternis usque ad denos ordines remorum: turresque in iis altas extruxerat, et multitudinem in iis hominum collocaverat, qui quasi de muro pugnarent. Primores vero ex iis quos secum habebat in naves imposuit, ne, si in sua ipsorum potestate essent, novi quid tentarent: (quod Dellius et nonnulli alii ad Cæsarem perfugientes, fecerant:) permultos etiam sagittarios funditoresque et armatos milites imposuit[n]. Atque ita optimas quasque et amplissimas a triremi usque ad decem ordinum naves peditum viginti et sagittariorum duobus millibus complevit[o].

Cæsar, apparatu hostium conspecto et eorum consilio ex aliis, ac maxime Dellio, intellecto, ipse etiam se ad pugnam composuit[p]. Quatuor primis diebus grandi vento fluctuans mare prælium interpellavit. Quinto die cœlo sereno et tranquillo mari concurrerunt. Antonius cum Poplicola in dextero cornu egit, in sinistro Cœlius, mediam aciem M. Octavius et M. Justeius obtinuere. Cæsar sinistro præfecit Agrippam, dextrum ipse retinuit. Ita Plutarchus. Ante eum vero Velleius Paterculus[q], ita:

[l] De re militar. lib. 4. cap. 27.
[m] De quibus, ad numerum Eusebianum 1230. videndus Scaliger.
[n] Dio, lib. 50. pag. 433.
[o] Plutarch. in Antonio.
[p] Dio, lib. 50. pag. 433.
[q] Lib. 2. cap. 85.

" Dextrum navium Julianarum cornu M. Lario (vel Lurio) commissum, lævum Arruntio, Agrippæ omne classici certaminis arbitrium. Cæsar, ei parti destinatus in quam a fortuna vocaretur, ubique aderat. Classis Antonii regimen Publicolæ Sosioque commissum." De ducibus vero in terra locati exercitus, inter utrumque convenit: Taurum Cæsaris, Antonii rexisse Canidium.

Antonius actuaria navi circumvectus, et adhortatus est milites; monens ut ob navium pondus velut in solo stabiles pugnarent. Gubernatoribus quoque imperavit ut quasi in anchoris stantibus navibus, nihil se moventes incursum hostium exciperent, difficultatem loci in sinus faucibus observantes[q].

Cæsari memorant, tenebris adhuc quum egressus tabernaculo esset, in orbem circumeunti ad lustrandam classem, asellum cum asinario occurrisse. Eutychus homini, bestiæ Nicon erat nomen. Utriusque simulachrum æneum victor posuit in templo, in quod castrorum suorum locum vertit[r]. Eidem quoque ante pugnam sacrificanti geminum jecur apparuit[s].

Navigio deinde Cæsar ad dextrum cornu classis Antonii vectus, quiescentes in sinus angustiis miratus est hostes: et stare eos in anchoris diu credens, naves suas sustinuit, quæ octo stadiis ab hostibus aberant. Hora autem sexta, quum vento ex alto increbrescente cunctationem moleste ferentes Antoniani milites, naviumque suarum freti amplitudine sicut inexpugnabili, sinistrum cornu moverunt. Cum quibus, ex sinu et angustiis egressis, Cæsariani demum dimicarunt[t].

Cæsaris naves, habiles in omnia quæ usus poscebat, ad impetus, et recursus flexusque capiendos, illas graves et ad omnia præpeditas, singulas plures adortæ, missilibus simul cum rostris, ad hoc ignibus jactis oppugnaverunt[u]. Antoniani contra, catapultis ex turribus ligneis lapides et tela emittebant, navibusque hostium propius advectis ma-

[q] Plutarch. in Antonio.
[r] Sueton. in Octavio, cap. 96. Plutarch. in Anton.
[s] Plin. lib. 11. cap. 37. [t] Plutarch. in Antonio.
[u] Florus, lib. 4. cap. 11.

nus ferreas injiciebant: quæ si opportune incidissent, superabant hostem; sin aberrassent, suas ipsorum naves pertundebant. Ad hunc modum prælium navale commissum est; quum utrique varias rationes ad excitandam suorum artem et alacritatem adhiberent, multas voces eorum exaudirent, qui a terra continente ipsis acclamabant[x].

Porrigente deinde ad circumdandos hostes alterum cornu Agrippa, expandere contra Publicola suos coactus, a media acie sua est divulsus. Qua tumultuante ac cum Arruntio dimicante, communi tamen adhuc marte, Cleopatra diutius suspensa animi solicitudine, ancipitisque prælii exitus expectatione victa, signo suis dato, cum aurea puppe veloque purpureo et sexaginta navibus Ægyptiis velocissimis se in altum dedit; et secundo vento Peloponnesum petiit. Antonius, simul-atque navem Cleopatræ contemplatus est vela facientem, omnium oblitus conscendit quinqueremem; et detracto insigni prætoriæ navis, Alexandro Syro et Scellio solis comitibus fugientem secutus est uxorem[y]. Atque ita imperator, qui in desertores sævire debuerat, desertor exercitus sui factus est: ut dubitari posset, suone an Cleopatræ arbitrio victoriam temperaturus fuisset, qui ad ejus arbitrium direxit fugam[z].

Cleopatra percipiens Antonium venire, signum sustulit ex navi. Ita ad eam delatus Antonius et acceptus navi, neque aspexit illam neque aspectus est ab illa: sed solitarius transiit in proram, atque ibi tacitus cogitabundusque consedit, ambabus manibus caput tenens[a].

Antoniani, imperatoris fuga consternati, ac ipsi quoque de fuga cogitantes, alii vela sustulerunt, alii turres et armamenta navium in mare projecerunt; ut exoneratis navibus facilior esset fuga. Cæsariani, quibus neque vela erant, et ad nullam aliam rem nisi prælium navale se paraverant, eos qui jam fugam cepissent non insecuti, reliquos eam adhuc parantes adorti, (jam etiam numero

[x] Dio, pag. 438, 439. cum Plutarcho.

[y] Plutarch. cum Floro, lib. 4. cap. 11. Dione, lib. 50. pag. 439, 440. et Orosio, lib. 6. cap. 19.

[z] Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 85. [a] Plutarch. in Antonio.

adversariis æquales) multis suis navibus singulas hostiles circundantes, eminus cominusque pugnam conseruerunt[b]. His enim, etiam detracto capite, in longum fortissime pugnandi duravit constantia: et, desperata victoria, in mortem dimicabatur. Cæsar, quos ferro poterat interimere verbis mulcere cupiens, clamitansque et ostendens fugisse Antonium, quærebat pro quo et cum quo pugnarent[c]. Tandem vero coactus, ignem ex castris afferri jussit. Neque enim aliud consilium victoriæ explicandæ habebat: quanquam potiundæ hostilis pecuniæ causa initio statuerat incendio abstinere. Ipsique Cæsariani, videntes navibus igne correptis hostes ne sibi ipsis quidem auxilio esse, nedum adversarium lædere posse; celeriter advecti, pecuniæ studio, ignem a se immissum restinguere conati sunt: quorum permulti cum ipsis navibus a flamma correpti, et harpagonibus hostium, perierunt[d].

Quum classis Antonii diu fuisset Cæsari obluctata, atque gravissime ab insurgentibus in proram infestata fluctibus, tandem hora decima succubuit: ut Plutarchus scribit. Atque ita milites, quum diu pro absente dimicassent duce, ægre summissis armis, cessere victoriam: citiusque vitam veniamque Cæsar promisit, quam illis ut ea precarentur persuasum est. Fuitque in confesso, milites optimi imperatoris, imperatorem fugacissimi militis functum officio[e].

Ab hora quinta (ut ait Orosius) usque in horam septimam, incerta vincendi spe, gravissimæ utrinque cædes actæ: reliquum diei cum subsequente nocte in victoriam Cæsaris declinavit[f]. In serum enim diei dimicatio est protracta, ut in navi victor pernoctaverit[g].

Cæsare et Messala Corvino consulibus debellatum apud Actium est[h]: Septembris die secundo, a quo annorum monarchiæ Cæsaris numeratio est instituta: ut in libri quinquagesimi primi initio notavit Dio; quos quadraginta quatuor fuisse, idem alibi[i] refert; tredecim diebus demp-

[b] Dio, pag. 440.
[c] Vellei. Paterc. lib. 2. cap. 85.
[d] Dio, in fin. lib. 50.
[e] Vellei. Paterc. lib. 2. cap. 85.
[f] Oros. lib. 6. cap. 19.
[g] Sueton. in Octavio, cap. 17.
[h] Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 84.
[i] Libro 56. pag. 590.

tis, quot inter decimum nonum Sextilis diem (quo ille mortuus est) et secundum Septembris intercipiuntur; utroque excluso termino. Quo modo accipiendi sunt Suetonius[k], Aurelius Victor et Eutropius; quum rempublicam eum per quadraginta quatuor annos solum obtinuisse narrant.

Illucescente jam die, victoriam Cæsar consummavit. Ex victis duodecim millia cecidisse referuntur: sex vel septem millia vulnerata sunt; e quibus mille inter curandum defecerunt. Ita Orosius[l]. Plutarchus vero, ex victis non plures quam quinque millia interiisse, et trecentas naves captas fuisse memorat. Reliqua classis immensa, naufragio belli facto, toto mari ferebatur: Arabumque, et Sabæorum, et mille aliarum gentium Asiæ spolia, purpuram, aurumque in ripam assidue mota ventis maria revomebant[m].

Atque hæc celebris illa fuit naumachia Actiaca, a nobilissimis illius temporis poetis decantata; Virgilio, *libro* Æneidos octavo; Ovidio, Metamorphoseon libro decimo quinto; Horatio, epodo nona ad Mœcenatem, et Propertio, libri quarti elegia sexta, ubi illud memorabile est distichon:

> Frangit, et attollit vires in milite causa:
> Quæ nisi justa subest, excutit arma pudor.

Cui hic respondet, quod Messala Corvinus, quum celebraretur a Cæsare, (cui hoc anno in consulatu collega ille fuit) quod quamvis ad Philippos infensissimus ipsi Bruti causa hostis, egregiam operam tamen sibi præbuisset ad Actium, dixisse fertur; "Tu me, Cæsar, semper partium invenies meliorum et justiorum[n]."

Cæsar de præda ex hostibus capta decem naves, ab uno remorum ordine ad deciremem usque, Apollini Actio consecravit[o]. Ludos Actiacos instar agonis Olympici quinto

[k] In Octavio, cap. 8.
[l] Lib. 6. cap. 19.
[m] Florus, lib. 4. cap. 11.
[n] Plutarch. in fine Bruti.
[o] Strabo lib. 7. pag. 325. Dio, lib. 51. pag. 442, 443.

quoque anno instituit, urbemque ibi construi jussit, in victoriæ memoriam, quam Nicopolim nominari voluit.

Classis suæ partem emisit Cæsar, ut Antonium ac Cleopatram insequeretur: quæ quum consequi eum non posset, reversa est[p]. Liburnicæ tamen quædam eum sunt assecutæ: quas ille repulit. Unus Eurycles Lacon, Lacharis ob latrocinii crimen securi ab Antonio percussi filius, ferox instabat; lanceam ex tabulatis navis minitabundus vibrans. Neque tamen in Antonii navem irruptionem ille dedit: sed alteram prætoriam (duæ enim erant) rostro percussam contorsit, atque impactam obliquam cepit; simulque ex aliis unam, qua exquisita suppellex portabatur[q].

Ut hic abscessit, Antonius ad prius silentium rediit, eadem componens se figura. Postquam vero tres dies transegit in prora solus, seu ira percitus seu erubescens, illam appulit ad Tænarum. Ibi fœminæ familiares eum et Cleopatram primum ad mutua colloquia, deinde ad convivia una ineunda et ad concubitum perpulere[r].

Jam naves onerariæ quoque non paucæ et amici aliquot ex fuga ad Antonium confluxerunt, profligatam nuntiantes classem, sed terrestres copias arbitrari se constare. Ita nuntios ille ad Canidium misit, imperans ut propere per Macedoniam reciperet se cum exercitu in Asiam[s].

Terrestris illius exercitus non multi fugam Antonii senserant: atque audientibus res primo visa est incredibilis, novemdecim legionibus peditum integrorum adhuc et duodecim millibus equitum relictis, fugam eum capere. Milites ejus in desiderio quoque et expectatione erant mox alicunde appariturum. Tantamque præstiterunt ei fidem, ut et fuga ejus patefacta cohæserint diebus septem, missosque ad se a Cæsare legatos repudiaverint[t].

Eos in Macedoniam iter intendentes adsecutus Cæsar, sine pugna sibi adjunxit[u]. Ubi enim dux noctu relictis castris præcipiti fuga se ad Antonium rapuisset Canidius: ab omnibus derelicti, proditique a ducibus suis, aggrega-

[p] Dio, lib. 51. pag. 443.
[q] Plutarch. in Antonio.
[r] Plutarch. in Antonio.
[s] Id. ibid.
[t] Plutarch. in Antonio.
[u] Dio, lib. 51. pag. 443.

verunt se ad victorem[x]; qui eos in suum allegit exercitum[y].

Diffugerant autem jam tum alii quidam primores Romani ad Antonium: auxiliarii vero in suam quisque patriam. Verum hi contra Cæsarem nullum præterea bellum gesserunt: sed et ipsi, et omnes populi qui ante Romanis subditi fuerant, pars statim, pars post, pacis conditiones a Cæsare acceperunt[z].

Cæsar urbibus pecunia imperata, ademptaque eis in cives ipsarum potestate, quam in conciliis populi usurpabant; regulis ac regibus omnia oppida quæ ab Antonio acceperant, exceptis Amynta et Archelao, abstulit. Philopatorem Tarcondimoti, Ciliciæ principis, filium, Lycomedem in parte Cappadociæ Ponti regnum obtinentem, et Alexandrum Iamblichi fratrem qui in Arabia regnum ob accusatum ab eo Cæsarem acceperat, principatu exuit. Lycomedis ditionem Medeo, qui Mysos Asianos ad deficiendum ab Antonio permoverat, concessit. Cydoniis ac Lampæis in Creta libertatem dedit, præstiti sibi auxilii causa: instaurata etiam Lampæorum civitate, quæ eversa fuerat. Senatores equitesque et alios insigniores viros, qui Antonium in aliqua re adjuvissent, multos pecunia mulctavit, multos occidit, quibusdam pepercit[a].

Inter vita donatos præcipuus fuit Sosius, qui quum bello sæpe Cæsarem petiisset, tunc fuga elapsus occultatusque, post inventus ac dimissus est: et M. Scaurus, uterinus Sexti Pompeii frater, qui et ipse neci destinatus, propter Muciam matrem vitam obtinuit. Inter supplicio affectos fuit Curio, illius Curionis filius cujus Cæsar dictator opera plurimum usus fuerat: et Aquilii Flori, pater ac filius; quorum quum alter tantum, in quem sors incidisset, mori a Cæsare jussus fuisset, uterque periit. Nam et filius, priusquam sortiretur, se percussori præbuit ultro; et pater dolore rei permotus, sibi ipsi necem intulit[b].

Cassius Parmensis Athenas confugit[c]; ille, cujus in li-

[x] Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 86. Plutarch. in Anton.
[y] Dio, lib. 51. pag. 444.
[z] Ibid. pag. 443.
[a] Dio, lib. 51. pag. 443.
[b] Dio, lib. 51. pag. 443, 444.
[c] Valer. Maxim. lib. 1. cap. 7.

bri tertii epistola quarta meminit Horatius: ab Albio Tibullo poeta quærens, an illum dicat,

Scribere, quod Cassi Parmensis opuscula vincat?

et cujus Orpheus poemation esse putatur, ab Achille Statio ad finem commentariorum in librum Suetonii de claris rhetoribus habetur editum. Ejusdem Brutus a Varrone, in libro quinto de lingua Latina citatur. Et hunc Cassium ejusmodi spectro Athenis nunc territum fuisse, quale Bruto ante Philippensem pugnam apparuisse est dictum, hisce verbis in loco jam notato narrat Valerius. Concubia nocte, quum sollicitudinibus et curis mente sopita in lectulo jaceret, existimavit ad se venire hominem ingentis magnitudinis, coloris nigri, squalidum barba, et capillo demisso: interrogatumque quisnam esset, respondisse *Κακοδαίμονα*. Perterritus deinde tam tetro visu et nomine horrendo, servos inclamavit: sciscitatusque est, siquidem talis habitus, aut intrantem cubiculum, aut exeuntem vidissent. Quibus affirmantibus neminem illuc accessisse, iterum quieti, et somno se dedit: atque eadem animo ejus obversata est species. Itaque fugato somno, lumen introferri jussit, puerosque a se discedere vetuit. Inter hanc noctem et supplicium capitis, quo eum Cæsar affecit, paululum admodum temporis intercessisse, addit Valerius. Inter postremos enim, qui cædis Julii Cæsaris morte pœnas dederunt, fuit Parmensis iste Cassius; uti primus dederat Trebonius[d]. Quod paulo post Actiacam victoriam Athenis factum, ex superiore Valerii Maximi narratione intelligimus.

Nam Athenas navigavit tum Cæsar: ac Græcis placatus, civitatibus afflictis et exutis pecunia servitiisque et jumentis, superans ex bello frumentum distribuit[e].

A Tænaro in Africam transmissurus Antonius, navem unam onerariam magna pecuniæ vi, magni pretii etiam aureo et argenteo instrumento regio onustam selegit, dona-

[d] Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 87. et Oros. lib. 6. cap. 19.
[e] Plutarch. in Antonio.

vitque amicis; jubens ut ea partirentur inter se et saluti suæ consulerent. Abnuentes flentesque humaniter ille consolatus, precatusque ut reciperent se, dimisit: scriptis ad Theophilum procuratorem suum Corinthi literis ut securitatem expediret illis, absconderetque quoad placare Cæsarem quivissent. Hic fuit Theophilus Hipparchi pater, ejus cujus fuit authoritas apud Antonium maxima, et primus ad Cæsarem ex libertis ejus defecit, ac domicilium suum post contulit Corinthum[f].

Cleopatra, ut tuto in Ægyptum adnavigare posset, victoriam mentita, proras coronavit; cantionesque, victoria obtenta usurpari consuetas, tibiis concini jussit[g].

3974. Ita tutum in Ægyptum accessum illa nacta, multos primores, semper sibi infensos ac tum clade ejus animo auctos, occidit. Ex horum facultatibus, et donariis ex quibusque quantumvis inaccessis sacrariis sublatis, ingentem pecuniam confecit; copias comparavit, auxilia quæsivit: utque Mediæ regem ad suam societatem petraheret, Armeniæ regi (Artavasdi sive Artabazi) caput amputatum ei misit[h].

Opus etiam audax et grande aggressa, per isthmum qui mare Rubrum dirimit ab Ægyptio, (qui etiam distinguere Asiam et Africam putatur) qua maxime ab utroque stringitur pelago et coarctabatur, ut non plus tercentis stadiis pateat in latum, adorta est trajicere classem; demissisque in sinum Arabicum cum magna pecuniæ vi copiis et navibus sedes quærere remotas, servitutem et bellum refugiens[i]. Sed primas naves ita subvectas, aliasque in sinu Arabico fabricatas ad navigationem in Rubrum mare, Arabes Petræi a Q. Didio Syriæ præfecto persuasi combusserunt[k].

Antonius in Africam delatus, conjecit se in solitudinem cum duobus amicis palans et vagans, Græco Aristocrate rhetore, et Lucilio Romano[l]. Cumque misisset quosdam ad

[f] Plutarch. in Antonio.
[g] Dio, lib. 51. pag. 446.
[h] Dio, lib. 51. pag. 446. cum Strabone, lib. 11. pag. 532. et Tacito, lib. 2. annal. cap. 3.
[i] Plutarch. in Antonio.
[k] Plutarch. in Anton. cum Dione, lib. 51. pag. 447.
[l] Plutarch. in Antonio.

Pinarium Scarpum et exercitum, quem is jam ante ibi conscriptum ad tuendam Ægyptum habebat; ille se Antonium minime recepturum dixit, et missos ad se occidit, nonnullosque milites id moleste ferentes necavit[m]. Cujus defectione intellecta, manus sibi inferre Antonius instituit. Verum interpellatus ab amicis, Alexandriam se contulit. Quo adveniente, et legiones Actiacas integras adhuc fuisse existimante, (quarum amissarum ipse Canidius nuntium paulo post attulit) Cleopatra, cœpto navigandi in mare Rubrum destitit, atque ostia Nili stationibus sepsit[n].

At Antonius relicta urbe et amicorum consuetudine, domicilium sibi in mari ad Pharum extruxit projecto in altum aggere, atque ibi extorris ab hominibus egit. Vitam ferebat se æmulari Timonis illius *μισανθρώπου*, quod res suæ eodem loco essent. Quippe violatum se ab amicis suis, atque ingratitudinem eorum expertum, ideo omnibus diffidere et ab omnibus abhorrere hominibus. Indeque domum illam Timonium appellabat[o].

Herodes rex ad Antonium mittens, ut Cleopatram interficeret, consuluit. Hoc enim mature perpetrato, et in illius opes eum successurum dicebat, et faciliores a Cæsare pacis conditiones impetraturum[p].

Cæsar et sui et Antoniani exercitus veteranos, nemini quicquam dans, in Italiam; reliquos sparsim alio dimisit. Quum vero timeret ne illi, qui victoriæ socii a militia tum dimissi nullo dato præmio fuere, seditionem moverent; Agrippam, quasi aliam ob rem, post eos in Italiam misit. Atque ita, quasi nullo modo jam imminente ab exauctoratis amplius periculo, res Græciæ constituit; et in Asiam profectus, rebus ibi quoque constitutis, quid Antonius ageret expectavit[q].

Quum populi et reguli omnes suppetias Antonio et Cleopatræ denegarent, (licet eorum complures multa ab eis accepissent beneficia;) abjectissimæ conditionis gladiatores, qui Cyzici ab Antonio ad ludorum triumphalium ex-

[m] Dio, lib. 51. pag. 446. [n] Plutarch. in Anton.
[o] Plutarch. in Anton. cum Strabone, lib. 17. pag. 794.
[p] Joseph. lib. 15. cap. 10. [q] Dio, li . 51. pag. 444, 445.

hibitionem alebantur, (de quibus supra, ad annum mundi 3974. ex Appiano facta est mentio) pro eis fortissime certaverunt. Ubi enim primum quæ essent acta cognoverunt, in Ægyptum ad ferendum eis auxilium iter instituerunt: non parum incommodi Amyntæ in Galatia, filiisque Tarcondimoti in Cilicia, (qui summa ante amicitia cum Antonio et Cleopatra juncti, tunc ab iis defecerant) multa etiam Q. Didio Syriæ præfecto, qui transitu ipsos prohibebat, exhibentes. Quumque circumventi, in Ægyptum evadere non possent; ne sic quidem ullo modo, quantumvis multa Didio pollicente, ad defectionem perduci se passi sunt: sed Antonium ad se accersierunt, facilius se putantes cum eo conjunctos in Syria bellum posse gerere. Tandem quum neque veniret Antonius neque nuntium mitteret, periisse eum rati, inviti se Didio dediderunt; ea conditione, ne gladiatores posthac essent. Qui Daphnen, Antiochiæ suburbium, eis habitandum concessit, donec Cæsari res ea significaretur[r].

Ad gladiatores hosce coercendos, auxilia sibi ab Herode submissa fuisse, scripsit ad Cæsarem Didius; de quo Cæsar in sermone cum Herode habito, apud Josephum, libro primo belli, capite decimo quinto: *Διό μοι γράφει Βεντίδιος, συμμαχίαν σε πεπομφέναι πρὸς τοὺς μονομάχους αὐτῷ.* quod in antiquitatum libro decimo quinto, capite decimo, ita legitur expressum: *ὅτι Καπίδιος γράψειεν, ἁπάσῃ προθυμίᾳ τὰ πρὸς τοὺς μονάρχας αὐτῷ συλλεβέσθαι τὸν Ἡρώδην.* ubi, ut ex priore loco *μονομάχους* pro *μονάρχας* hic substitui, ita utrobique pro Ventidio et Capidio, ex Dione Quinti Didii nomen reponi debere, clarum est. Atque hinc rumor ille ad Antonium in Timonio suo pervenit, Judæum Herodem cum aliquot legionibus et cohortibus ad Cæsarem transivisse: ut in vita illius Plutarchus refert.

Romæ permulta in honorem Cæsaris, propter victoriam navalem facta sunt decreta. Nam ei et de Cleopatra triumphus concessus est, et arcus triumphalis Brundusii, aliusque in foro Romano; ut sacrarii Julii basis captiva-

[r] Dio, lib. 51. pag. 447.

rum navium rostris ornaretur; ludique in honorem ejus quinquennales haberentur; ut supplicationes haberentur natali ejus die, ac ea die qua victoriæ nuntius allatus fuit; utque ei in urbem ingredienti Vestales virgines, senatus, populusque cum conjugibus et liberis, obviam irent. Ornamenta vero Antonii partim dejecta partim deleta sunt, diesque ejus natalis nefastus judicatus: et edicto cautum, ne quis ex ea familia Marci prænomen ferret[s].

Cæsar Samum insulam in hyberna se recepit[t]; unde quum tria Myronis opera colossica, uni insistentia basi, Antonius sustulisset; Cæsar duo reposuit in basin eandem, Minervam scilicet atque Herculem; Jovem in capitolium transtulit, sacello ei parato[u].

Ibi quum Cæsar captivos inspiceret, productus est Metellus senex promissa coma et reliquis deformatus sordibus. Ut vero ex ordine quo inter Cæsaris captivos stabat per præconem nominatim citatus est; filius, qui inter Cæsaris duces erat, consessu prosiliit, vixque agnitum patrem cum lamento complexus est. Cohibito deinde fletu, "Tibi Cæsar," inquit, "hic hostis fuit, ego socius: hic pœnam meruit, ego præmium. Postulo igitur ut patrem propter me serves incolumem, aut propter illum me simul interimas." Quum omnibus mota esset miseratio, Cæsar servari Metellum permisit, quamvis sibi infensissimum; qui nullis unquam muneribus pellici potuerat ut ad eum ab Antonio deficeret[x].

Antonius, relicto tabernaculo suo marino quod Timonium nominabat, ad regiam accessit: ibique exceptus a Cleopatra, convertit civitatem ad comessationes poculaque, et se ad donativa[y]. Cleopatræ enim et Cæsaris filium Cæsarionem inter ephebos adscripsit; suoque ex Fulvia filio Antyllo togam puram et virilem dedit, ut Ægyptii viro sibi imperante essent alacriores, et reliqui eos duces habituri, si quid Antonio et Cleopatræ accidisset, animis eo magis constarent[z].

[s] Dio, lib. 51. pag. 454.
[t] Sueton. in Octavio, cap. 17.
[u] Strabo, lib. 14. pag. 637.
[x] Appian. lib. 4. pag. 613.
[y] Plutarch. in Anton.
[z] Plutarch. in Anton. Dio, lib. 51. pag. 446.

Hinc convivia per multos dies, comessationes et festum Alexandriæ agitabantur. Illi vero conventum istum in alium converterunt, nihilo deliciis, luxu, splendore, altero illo inferiorem; quem Συναποθανουμένων sive Commorientium appellarunt. Nam amici eorum qui volebant commori, nomina dabant transigebantque tempus per voluptates in cœnarum orbibus[a].

Porro Cleopatra varia genera collegit venenorum lethalium: quorum singula ut periclitaretur, obtulit rerum capitalium custodiis. Experiebatur etiam et bestias: aspiciens quum aliæ aliis admoverentur. Tractabat id quotidie, et in omnibus pene unicum aspidis morsum, citra contractionem membrorum vel gemitum: gravem soporem et torporem inducere, cum faciei molli sudore et sensuum stupore facile elanguescentium[b].

Quanquam vero ita Antonius et Cleopatra se paraverint, tanquam et classe et pedestribus copiis belligeraturi: nihilo tamen minus etiam ad hoc se instruebant, ut si qua necessitas urgeret, in Hispaniam navigarent, sperantes se eam pecuniis ad defectionem pertracturos; aut ad mare Rubrum concederent[c]. Cujus "paratæ in Oceanum fugæ" Florus etiam meminit[d].

Quartum consulatum Cæsar in Asia iniit[e]; unde sextum jam imperator appellatus, et quartum cum M. Licinio Crasso consul, Brundusium venit[f]; literis ex urbe scriptis ab Agrippa in Italiam revocatus[g], ut militum (quos ex omni numero, confecta victoria Actiaca, Brundusium præmiserat) præmia et missionem poscentium, seditionem compesceret[h].

Tempestate in trajectu bis conflictatus est: primo inter promontoria Peloponnesi atque Ætoliæ; rursus circa montes Ceraunios; utrobique parte Liburnicarum demersa, simulque ejus in qua vehebatur, fusis armamentis, et gubernaculo diffracto[i].

[a] Plutarch. in Anton.
[b] Id. ibid.
[c] Dio, lib. 51. pag. 446.
[d] Lib. 4. cap. 11.
[e] Sueton. in Octav. cap. 26.
[f] Oros. lib. 6. cap. 19.
[g] Plutarch. in Anton.
[h] Sueton. in Octavio, cap. 17.
[i] Sueton. in Octavio, cap. 17.

Ita media hyeme Brundusium perveniens, ulterius non est progressus: quod eo senatus universus (tribunis plebis ac duobus prætoribus ad urbem ex senatusconsulto relictis) cum equitibus, et magna parte plebis et multis aliis, ipsi occurrisset. Ipsi quoque milites, partim metu tam concurrentis multitudinis, quam ipsius Cæsaris; quem vultu et aspectu Actiacas legiones exterruisse dicit Germanicus apud Tacitum[k], partim spe, nonnulli etiam accersiti, eodem confluxerunt. Quorum aliis pecuniam Cæsar dedit; aliis, qui in omnibus secum bellis fuissent, agrum etiam addidit[l].

Non amplius quam septem et viginti dies, donec desideria militum ordinarentur, Brundusii commoratum illum fuisse scribit Suetonius. Trigesimo quam in Italiam venerat die, in Græciam avectum fuisse narrat Dio; et propter hyemem navibus per Isthmum Peloponnesiacum translatis, tanta celeritate in Asiam advenisse, ut de ejus discessu simul redituque Antonius et Cleopatra cognoverint[m].

Antonius Alexam (sive Alexandrum) Laodicenum, qui Timagenis opera Romæ ipsi innotuerat et plurimum Græcorum polluerat, ad Herodem regem misit, ut ejus transitionem ad Cæsarem impediret. Qui, prodito Antonio, apud Herodem restitit[n].

Alexandra, sperans Herodem male mulctandum ab offenso Cæsare, solicitavit patrem Hyrcanum ne afflictorem suæ familiæ ulterius ferret, sed sibi potius caveret, seque speratæ fortunæ servaret: consuluitque ut a Malcho Arabum rege tutelam et hospitium peteret. Talia suadentem Hyrcanus primo repulit: sed victus importunitate mulieris, interdiu noctuque eandem cantilenam de futurorum spe deque Herodis insidiis occinentis, per Dositheum quendam clientem suum ad Arabem literas dedit; ut equites mitteret, qui eum ad Asphaltitem lacum (trecentis stadiis ab Hierosolymitanis finibus distantem) deducerent. Josephi ab Herode necati cognatus hic erat Dositheus: fratresque ejus apud Tyrum inter alios ab Antonio inter-

[k] Lib. 1. annal. cap. 42.
[l] Dio, lib. 51. pag. 445.
[m] Dio, lib. 51. pag. 445, 446.
[n] Plutarch. in Antonio.

fecti fuerant : præsentis nihilominus regis gratiam ille aucupaturus, ostendit ei epistolam. Herodes, actis primum gratiis, unum etiam ab eo postulavit ministerium : ut complicata epistola, et obsignata, Malcho eam redderet, et responsum ab illo reciperet. Rescripsit vero Arabs, paratum se et ipsum Hyrcanum et familiam ejus recipere, atque etiam omnes illius factionis Judæos : missurumque instructam manum quæ eos tuto deduceret, et voluntati ejus obsecuturum per omnia. Postquam autem etiam hanc epistolam Herodes accepit, accito Hyrcano, rogavit ecquid haberet cum Malcho fœderis. Quo inficiante, prolatis in synedrio literis, occidi eum imperavit. Atque hæc ita in ipsius Herodis commentariis scripta habentur. Nam ab aliis traduntur aliter : videlicet non ob hoc crimen, sed quasi regi insidiatum, necatum esse[o].

Antonius et Cleopatra ad Cæsarem legatos in Asiam miserunt. Petebat Cleopatra liberis suis regnum Ægypti : ille Athenis postulabat, si non daretur in *Ægypto*, ut private liceret vitam agere. Amicorum ob transitiones penuria et diffidentia, filiorum suorum præceptorem Euphronium legatum misit Antonius[p]. Cleopatra, clam Antonio, sceptrum aureum, coronam auream, sellamque regiam Cæsari misit, quasi regnum cum iis tradens : ut is, si omnino exosum haberet Antonium, ipsam saltem misericordia prosequeretur. Cæsar autem acceptis muneribus, ominisque loco ductis, Antonio nullo dato responso, Cleopatræ palam quidem multa comminatus est, idque respondit ; si ea ab armis et regno destitisset, consilium ipsum capturum, quid de ea fieri deberet : occulte autem ei impunitatem ac regnum integrum pollicitus est, si Antonium occidisset[q].

Herodes, Hyrcano sublato, ad Cæsarem properans, et nihil boni de se sperans propter amicitiam Antonii, suspectam habebat Alexandram ; ne usa hac temporis opportunitate ad defectionem concitaret populum, et intestinis seditionibus regnum perturbaret. Quare mandata regni cura Pheroræ suo fratri, et matrem Cypron et sororem Salomen,

[o] Joseph. lib. 15. cap. 9.
[p] Plutarch. in Anton.
[q] Dio, lib. 51. pag. 447.

et totam cognationem in Masada deposuit: jussitque fratrem, si quid sibi accidisset durius, habenas regni retinere. Mariammen vero uxorem, quia propter simultatem cum matre degere non poterat, in Alexandrio cum Alexandra matre collocavit : commissa quæstori suo Josepho et Sohemo Ituræo castelli custodia, viris et ante semper fidissimis, et tunc honoris causa his mulieribus regiis adhibitis. Verum his quoque mandatum dedit, ut si quid quod nollet accidisse sibi cognoscerent, confestim ambas interficerent, regnumque pro viribus liberis ejus ac Pheroræ fratri conservarent[r].

His mandatis, properavit Herodes Rhodum, ut illic Cæsari occurreret. Quo postquam appulit, posito tantum diademate, de cætero paratu regio nihil mutavit: admissusque ad colloquium, cum magna constantia et animi magnitudine suam erga Antonium benevolentiam fassus est, et auxilia illi contra ipsum præbita frumenti atque pecuniarum, quoniam Arabico bello distentus ad eum copias adducere nequiverit ; addens, pari se jam fide amicitiam Cæsaris colere paratum esse. Quod ut deinceps faceret hortatus Cæsar, diademate restituto, in summo honore illum habuit. Atque ita præter spem Herodes denuo in regno confirmatus est; et dono Cæsaris et senatusconsulto per illum impetrato[s]. De quo etiam Strabo[t]: " Tantum superioribus maxime Romanorum familiaritate præstitit, ut rex quoque fuerit appellatus, Antonio primum, postea Cæsare Augusto potestatem ei concedente;" et Tacitus[u]: " Regnum ab Antonio Herodi datum, victor Augustus auxit."

Herodes et ipsi Cæsari et amicis ejus supra vires munera largitus est: animi sui declaraturus magnitudinem. Conatus est etiam Alexæ sive Alexandro Laodicensi, ab Antonio ad se misso, impetrare veniam: quod tamen non potuit, quia Cæsar animadversurum se in illum juraverat. Machinamentorum enim Cleopatræ adversus Octaviam violentissimus apud Antonium propugnator ille fuerat.

[r] Joseph. lib. 15. cap. 9.
[s] Joseph. lib. 15. cap. 10. et lib. 1. belli, cap. 15.
[t] Lib. 16. pag. 765.
[u] Histor. lib. 1. cap. 9.

Itaque quum Herode fretus in Cæsaris ausus fuisset venire conspectum : confestim vinctus, atque in patriam suam in compedibus deportatus, ibique (Antonio, quem prodiderat, adhuc superstite) Cæsaris jussu necatus est[x].

Antonius et Cleopatra alios legatos ad Cæsarem miserunt. Ac Cleopatra quidem per eos magnam ei vim pecuniæ promisit. Antonius autem amicitiæ eum ac propinquitatis admonuit; suam cum Ægyptia muliere consuetudinem excusavit ; mutuam quondam societatem et acta in adolescentia enumeravit : denique P. Turullium senatorem, unum ex Julii Cæsaris percussoribus, amicum tum suum, Cæsari tradidit ; ac seipsum etiam interfecturum pollicitus est, si eo facto salus Cleopatræ impetrari posset. Cæsar Turullio occiso, idque in Co insula, (in qua ex Æsculapii luco arbores rei navalis causa ille cæciderat) Antonio ne tunc quidem respondit quicquam[y].

Absente Herode, uxor Mariamme et socrus Alexandra, se in castellum quasi in carcerem conclusas, ita ut nec suis nec alienis bonis frui possent, ægerrime ferebant ; præsertim quum Mariamme muliebribus blanditiis a Sohemo expiscata esset, quid ipsi Herodes de illis mandavisset. Tunc enim vota faciebat, ne ille unquam salvus reverteretur, cogitans vitam sibi cum eo fore intolerabilem : id quod postea nec dissimulavit, aperte fassa quid se ureret. Illo enim præter spem reverso, et apud Mariammen narrante suos successus, eos illa susque deque ferre videbatur, et ad blandas illius appellationes ingemiscebat : ut jam Herodes apertam uxoris aversationem agnosceret, et inter odium amoremque erga illam fluctuaret[z].

Ante ductum exercitum in Ægyptum, Cæsar Syriam petiit : ut ex Josepho, Suetonio, Plutarcho, et Orosio intelligitur.

Phraate et Tiridate de regno Parthico contendentibus, et auxilia a Cæsare poscentibus, nihil ille aliud quam deliberaturum se respondit, occupationem Ægyptiam præ-

[x] Joseph. lib. 15. cap. 10. et lib. 1. belli, cap. 15. cum Plutarcho, in Antonio.
[y] Dio, lib. 51. pag. 448. [z] Joseph. lib. 15. cap. 11.

tendens : quum hoc vere ageret, ut ipsorum mutuo bello vires atterererentur[a].

C. Mevius centurio, qui in Antoniano bello sæpenumero excellentes pugnas ediderat, improvisis hostium insidiis circumventus et ad Antonium Alexandriam perductus, interrogatusque quidnam de eo statui deberet: "Jugulari me," inquit, "jube; quia nec satis beneficio nec mortis supplicio adduci possum, ut Cæsaris miles esse desinam, et tuus esse incipiam." Cujus virtuti Antonius incolumitatem tribuit[b].

Antonius et Cleopatra communes liberos cum parte regiæ gazæ ad Rubrum mare præmittendos censuerunt[c]. Ipsi præsidiis circa duo Ægypti cornua Pelusium Parætoniumque dispositis, classem et copias instaurando bello paraverunt[d].

Tertiam tamen legationem Antonius, ac filium suum Antyllum cum multo auro, ad Cæsarem misit: quem ille, auro accepto, sine responso propositi irritum a se dimisit. Cleopatræ vero ut primo, sic secundo etiam, ac tum tertio multas et comminationes et pollicitationes proposuit[e].

Ut Cleopatram quoque ad se alliceret, Thyreum sive Thyrsum libertum suum, hominem haud insulsum, ad eam misit[f]. Verebatur enim ne Antonius et Cleopatra, desperata veniæ impetratione, in incepto perstarent, ac suis viribus vincerent; aut in Hispaniam ac Galliam trajicerent; aut thesauros, quos Cleopatra in sepulchrum conjecerat, flammis ut minabatur absumeret. Thyrsum igitur misit, qui et humaniter multa cum Cleopatra loqueretur, et Cæsarem ejus amore captum diceret: sperans eam, quæ ab omnibus hominibus amari volebat, eo adduci posse, ut Antonio necato seipsam et pecuniam incolumem servaret[g].

Per Syriam in Antonium movit Cæsar, et duces ejus per Libyam[h]. Cornelius Gallus, ab eo præmissus, acceptis Scarpi quatuor legionibus quæ apud Cyrenas præsidii

[a] Dio, lib. 51. pag. 456. [b] Valer. Maxim. lib. 3. cap. 8.
[c] Oros. lib. 6. cap. 19.
[d] Oros. lib. 6. cap. 19. cum Floro, lib. 4. cap. 11.
[e] Dio, lib. 51. pag. 448.
[f] Dio, lib. 51. pag. 448. Plutarch. in Anton.
[g] Dio, l[ib] 51. pag. 448. [h] Plutarch. in Antonio.

loco constitutæ fuerant, Parætonium primam Ægypti a Libyæ parte civitatem subito occupavit[i].

Antonius hoc cognito, etsi in Syriam proficisci, evocatus a gladiatoribus, in animo habebat; tamen eo omisso ad Parætonium contendit: sperans quidem se eas copias a Gallo ad se sine ullo labore traducturum; (nam benevolentia erga ipsum affectos propter communem militiam noverat:) sin aliter nequiret, vi certe potiturum; nam et navales et terrestres copias secum adducebat magnas. Sed neque colloqui cum iis potuit, quanquam ad murum accederet et alta voce clamaret, (concinere enim tubicines jusserat Gallus, ita ut nemo exaudire quicquam posset) et præterea subita eorum eruptione damnum accepit, ac classis quoque incommodum passus est. Catenas enim quasdam sub aqua latentes noctu per fauces portus Gallus extenderat, ac deinde nullo aperto præsidio portum custodiens, absque omni timore Antonii naves cum sui contemptu intro navigare passus fuerat. Tum vero attractis per machinas ad hoc paratas catenis, naves simul terra marique et ex ædibus circumventas, partim incendit, partim submersit[k].

Cæsarem per Syriam in Ægyptum abeuntem Herodes omni regia magnificentia excepit apud Ptolemaidem: exercitui quoque omnem hospitalitatem exhibuit, et rerum ad victum accommodatarum copiam. Quo factum est ut in intimam Cæsaris familiaritatem reciperetur, una obequitare solitus, dum traducerentur copiæ; tractansque tum ipsum tum amicos ministerio virorum centum et quinquaginta, ditissimo et sumptuosissimo cultu insignium. Quin et per squalida et inaquosa loca usque ad Pelusium proficiscentibus nihil deesse passus est; non vinum, non aquam, qua miles tum magis etiam delectabatur. Ipsum quoque Cæsarem talentis octingentis donavit: adeoque satisfactum est omnibus, ut luculentius etiam quam pro ejus regni facultatibus tractatos se faterentur[l].

Cleopatra ex sermonibus Thyrsi sive Thyrei suo amore

[i] Dio, lib. 51. pag. 448. cum Orosio, lib. 6. cap. 19.
[k] Dio, lib. 51. pag. 448, 449.
[l] Joseph. lib. 1. belli, cap. 15. et lib. 15. antiquit. cap. 10.

captum credebat Cæsarem; tum quod ita esse cuperet, tum quod eadem ratione patrem ejus ac Antonium sibi mancipaverat: ideoque non veniam modo sibi et regnum Ægypti, sed Romanorum etiam imperium sperabat[m]. Thyreum vero supra modum ab ea honoratum corripuit Antonius et flagellis cæcidit: deinde remisit ad Cæsarem, scribens insultatione et superbia illius se fuisse irritatum, qui esset ob ærumnas irritabilis: "Id tu si fers," inquit, "inique, habes libertum meum Hipparchum: hunc suspensum flagellato, ut par feramus." Mox quo dilueret Cleopatra crimina et suspiciones illius, coluit eum mirifice: ac die suo natali summisse et pro præsenti fortuna acto, natalem illius summo splendore et magnificentia celebravit; ut multi ad cœnam invitati, qui accesserant inopes, opulenti discesserint[n].

Cæsar Pelusium vi, ut ferebatur, re vera autem proditione Cleopatræ, cepit[o]. Et ea certe non invita oppidum illud Cæsari a Seleuco fuisse traditum, rumor increbuit. Quem ut illa compesceret, Seleuci uxorem et liberos ad supplicium Antonio tradidit[p]; quum ille, a Cornelio Gallo ad Parætonium et continuo apud Pharum victus, (ut est apud Orosium, libri sexti capite decimo nono) Alexandriam rediisset.

Habebat Cleopatra conditoria et monumenta eximio artificio et fastigio extructa, quæ Isidis templo adjecerat. Eo ex regiis thesauris pretiosissima quæque congessit, aurum, argentum, smaragdum, unionem, ebenum, ebur, cinamomum, postremo magnam vim tædarum et stuppæ. Unde metuens illis opibus Cæsar, ne eas despondens animum perderet illa et concremaret; ostendit ei assidue, dum cum exercitu ad urbem contendit, benignam spem[q]. Ea vero cives Alexandrinos occulte prohibuit contra Cæsarem exire; quum palam eos, ut hosti occurrerent, cohortari videretur[r].

Ut consedit Cæsar ad Hippodromum, erumpens infestus Antonius certavit strenue, atque equitatum Cæsaris

[m] Dio, lib. 51. pag. 449.
[n] Plutarch. in Antonio.
[o] Dio, lib. 51. pag. 449.
[p] Plutarch. in Antonio.
[q] Plutarch. in Antonio.
[r] Dio, lib. 51. pag. 449.

profligavit, effusumque egit usque ad castra. Hac elatus victoria ingressus est regiam, et Cleopatram in armis osculatus est: atque eum qui fortissime dimicaverat commendavit illi. Cleopatra præmium ei auream loricam et galeam donavit. Iste vero his acceptis transiit nocte ad Cæsarem[s].

Antonius, jaculatus in Cæsaris castra libellos, mille quingentas in singulos drachmas sive denarios promisit. Eos Cæsar ipse ultro militibus suis recitavit: simul et Antonium invisum reddens, et ipsos vicissim ad fugiendam proditionis turpitudinem, et alacritatem pro se declarandam revocans. Unde subeunte animos eorum ob tentatam fidem indignatione, ita strenue se gesserunt, ut pedestri certamine cum eis congressus Antonius insperato victus abscesserit[t]. Quo et Strabonis illum locum[u] refero: "Exeunti per Hippodromum est Nicopolis, quæ habitatur ad mare, ita ut urbe non minor censeri debeat: distans ab Alexandria stadiis triginta. Hunc locum Cæsar Augustus ornavit, quod hic prælio eos superavit, qui cum Antonio contra ipsum exierant."

Provocavit deinde per nuntios Antonius Cæsarem, ut solus secum certaret; qui respondit, vias Antonio multas patere ad interitum. Quare considerans non posse quam in prælio mori se honestius, deliberavit simul terra marique Cæsarem adoriri: atque inter cœnandum, ut fertur, imperavit servis ut propinarent et exciperent *epulis* se liberalius; incertum esse idemne facturi *postridie* essent, an aliis dominis ministraturi, ipso extincto jacente et exanimi. Amicos ob hoc quum cerneret illachrymari, non ducturum ait se ad pugnam, ex qua mortem gloriosam potius quam salutem et palmam speraret se quæsiturum[x].

Circa noctis illius medium, quum silentium et mœstitia ex metu et expectatione eventus teneret civitatem, fama est, repente omnis generis organorum exauditam symphoniam, strepitumque turbæ cum clamore Bacchico et tripu-

[s] Plutarch. in Antonio.
[t] Dio, lib. 51. pag. 449.
[u] Lib. 17. pag. 795.
[x] Plutarch. in Anton.

diis Satyricis, velut sacris Liberi Patris (quem Antonius effingere consueverat) choro non sine ingenti tumultu erumpente: concessisseque hanc turbam, quæ ingens esset, media ferme urbe ad portam quæ foras ad hostem ducebat, atque ea evasisse[y].

Præter hoc, alia quoque portenta varia Ægypti servitutem præcessisse narrat Dio. Nam et pluit (ut ille ait) iis in locis, in quibus ante nulla unquam gutta deciderat; idque non tantum aqua, sed etiam sanguine. Nec e nubibus hæc modo delapsa, sed etiam arma simul apparuerunt. Draco quidam immodicæ magnitudinis repente apud Ægyptios visus, immensum sibilavit: apparuerunt-que eodem tempore cometæ, et mortuorum imagines; simulachraque tristitiam præ se tulerunt, et Apis lugubrem mugitum ac lachrymas edidit[z].

Kalendis Sextilibus prima luce Antonius ad instruendam classem in portum descendit[a]. Sed Cleopatra effecit, ut naves ab eo transfugerent[b]. Classici enim postquam remigio appropinquaverunt adversæ classi, salutaverunt Cæsaris milites. Quibus salutem reddentibus, desciverunt ad illos: atque ex omnibus navibus una effecta classis urbem infesta petiit. Dum id contemplatur Antonius, extemplo desertus est ab equitibus, qui transitionem fecere. Peditatu fuso, recepit se in urbem, proditum se a Cleopatra vociferatus iis in quos illius causa arma sumpserat[c].

Cleopatra, Antonii iram et desperationem formidans, sed metu Cæsaris ac mortis sibi consciscendæ causa hoc se facere prætexens, ad monumentum cum eunucho quodam et duabus ancillis confugit; misitque ad Antonium nuntium defunctam se esse. Id credens ille, servum fidum Erotem (qui hoc se facturum jam pridem promiserat, quum necessitas postulerat) ut ipsum interficeret rogavit. Eros districtum ensem extulit quasi illum icturus: verum averso vultu interemit semetipsum. Quo ad pedes ipsius collapso,

[y] Plutarch. in Anton.
[z] Dio, lib. 51. pag. 455.
[a] Oros. lib. 6. cap. 19.
[b] Dio, lib. 51. pag. 449.
[c] Plutarch. in Antonio.

Antonius, "Macte Eros," inquit, "qui, quod non sustinuisti mihi ipse facere, quid faciendum sit doces." Ita ventrem fodit, atque in lectulum dimisit se. Ictus non fuit is qui maturaret mortem. Unde cursu sanguinis, postquam decubuit, inhibito refocillatus, oravit assistentes ut se confoderent. Illi ejecerunt se ex cubiculo, vociferante et discruciante se Antonio. Inde coorto tumultu, Cleopatra, quum id sensisset, ex fastigio monumenti prospexit: nam janua ejus ita erat parata, ut aperiri semel clausa nequiret; solæ partes superiores ad fastigium nondum erant absolutæ. Jussusque ab ea Diomedes scriba est Antonium in monumentum ad ipsam deportare. Quam ut Antonius intellexit esse superstitem, consurrexit, quod vivere se posse arbitraretur: sed multo profuso sanguine desperata vita, servorum suorum manibus (ut ipse mandavit) ad januam ædificii est gestatus[d].

Dum hoc fieret, Dercetæus quidam Antonii satelles rapto illius pugione reconditoque, subduxit se: currensque ad Cæsarem, exitum Antonii primus nuntiavit ei, ensemque ostendit cruentum. Ille, accepto hoc nuntio, in intimum secessit tabernaculum: ubi illachrymavit Antonio affini quondam et collegæ suo, multorumque certaminum et rerum socio. Mox sumptis epistolis, accitisque amicis, recitavit ad lenia et æqua scripta sua quam semper respondisset importune et superbe Antonius. Inde Proculeium misit, mandans ut maxime, si queat, Cleopatram redigat vivam in potestatem. Timebat enim thesauris: et magnificum ad ornamentum ducebat triumphi, si illam adduxisset[e].

Interim per funes, qui lapidibus in altum evehendis suspensi erant, sursum in monumentum tractus est Antonius[f]. Nihil aiunt fuisse illo spectaculo, qui adfuere, lamentabilius. Sanguine enim oppletus et animam agens Antonius, funibus annexus in altum Cleopatræ et duarum quæ

[d] Plutarch cum Dione, lib. 51. pag. 449, 450. Livio, lib. 133. Floro, lib. 4. cap. 11. Vell. Paterc. lib. 2. cap. 87. Strabone, lib. 17. pag. 795. Sueton. in Octavio, cap. 17. Eutropio, lib. 7. et Orosio, lib. 6. cap. 19.

[e] Plutarch. in Antonio.

[f] Dio, lib. 51. pag. 450.

cum ea erant mulierum magno labore trahebatur; excitantibus eam qui infra stabant, et Antonio manus versus illam porrigente seque sustollere annitente. Ut eum hoc modo Cleopatra accepit et deposuit in lectum, dilaceratis peplis pectoreque suo percusso et laniato manibus, cruorem facie abstersit; dominum, virum, imperatorem appellans: ac suorum pene malorum est illius miseratione oblita. Lenito Antonius ejus dolore, vini haustum poposcit: vel quod sitiret, vel quod celerius ita expiraturum se speraret. Postquam bibit, monuit eam ut rerum suarum, si absque turpitudine liceret, consuleret incolumitati; ac præcipue inter amicos Cæsaris fidem adjungeret Proculeio. Se vero ob novissimam rerum conversionem ne lamentaretur: sed gratularetur ob bona quæ fuerat consecutus; quod omnium hominum fuisset clarissimus et plurimum potuisset, atque eo tempore non ignaviter esset Romanus a Romano superatus. Jamque efflabat animam, quum a Cæsare adfuit Proculeius[g].

Cum C. Proculeio equite etiam Epaphroditum libertum suum ad Cleopatram Cæsar miserat; mandans illis quæ loquerentur agerentque. Cleopatra vero, metuens ne quid durius in se statueretur, remansit in monumento: ut si nulla alia ratione salutem consequi posset, pecuniarum saltem amittendarum metu sibi veniam a Cæsare et regnum redimeret. At Cæsar, etsi gaza potiri, et Cleopatram vivam capere cupiebat, ut in triumpho duceret: tamen, si quid fide interposita promisisset, impostor videri nolens, id agebat, ut cum ea captiva, ac invite in suam potestatem redacta, agere ex animi sententia posset[h].

Cleopatra vero congredi ex propinquo abnuit cum Proculeio: sed colloquium cum eo ex illo ædificio habuit assistente foris ad positum in plano ostium; quod firmiter erat obseratum, ut admitti tamen vox posset. In colloquio illa regnum liberis suis petiit; Proculeius bono animo ut esset hortatus est, et omnia permitteret Cæsari. Ut locum contemplatus, Cæsari renuntiavit; iterum missus est ad eam appellandam Gallus. Qui ut venit ad fores,

[g] Plutarch. in Antonio. [h] Dio, lib. 51. pag. 450.

produxit de industria sermonem. Interea Proculeius admotis scalis intravit per fenestram qua exceperant mulieres Antonium; trahensque secum duos ministros descendit confestim ad ipsas fores, quibus assistebat attendens Gallum Cleopatra. Quæ Proculeium cernens, sica qua erat accincta seipsam ferire institit. Sed accurrens propere Proculeius et complexus eam ambabus manibus, gladium ei detraxit; vestemque ejus, ne quid tegeret veneni, excussit. Ita rem gestam Plutarchus exponit: quam Dio in hunc enarrat modum.

C. Proculeius et Epaphroditus cum Cleopatra congressi, tolerabilibus ei conditionibus propositis, subito eam, priusquam assentiretur, corripuerunt; remotisque omnibus iis rebus, quæ ad mortem consciscendam facerent, et aliquot diebus ei, ibi ut commoraretur, dum Antonii cadaver condiret, concessis: deinde in regiam adduxerunt, nihil ei de comitatu ac consueto cultu detrahentes; quo magis ea quæ cupiebat impetraturam se speraret, ac ne quid sibi ipsa mali injungeret[i]. Simul atque vero Cleopatra capta fuit, eunuchus ejus serpentibus sese ultro mordendum præbuit; morsusque in foveam, præparatam sibi ad id, incidit[k].

Cæsar primo aditu Alexandria, urbe omnium longe opulentissima et maxima, victor potitus est[l]. Eam ille ingressus est, cum Ario Alexandrino philosopho colloquens, dextraque eum tenens; quo tam eximio honore ab ipso cultus, conspicuus civibus suis et suspiciendus esset[m]. Hujus enim in discenda philosophia Cæsar opera olim usus fuerat; eumque, una cum filiis Dionysio et Nicanore, in contubernium suum asciverat[n].

Ingressus gymnasium Cæsar, conscenso tribunali quod erectum erat, consternatos metu cives et humi se abjicientes exurgere jussit: et oratione Græce ad eos habita,

[i] Dio, lib. 51. pag. 450, 451.
[k] Id. ibid. pag. 453.
Liv. lib. 133. Strabo, lib. 17. pag. 795. Sueton. in Octavio, cap. 17. Oros. lib. 6. cap. 19.
[m] Plutarch. in Anton.
[n] Seneca, in lib. de clementia. Sueton. in Octavio, cap. 89. Plutarch. in Politic. Dio, lib. 51. pag. 454. et lib. 52. pag. 491. Julian. Cæsar. in Octav.

ut intelligi ab ipsis posset, populum se dixit omni noxa liberare; propter deum Serapin, propter populum ipsum ac civitatis amplitudinem, et propter amicum suum Arium. Similiterque Ægyptiis universis ignovit: nolens tot homines, qui multis in rebus magnopere Romanis profuerant, extremis malis afficere[o].

Arii precibus tum alios multos ille condonavit, tum Philostratum: qui dicendi ex tempore illius ætatis sophistarum erat promptissimus, verum immerito in Academiam irrepserat. Quapropter execrans mores ejus Cæsar, rejiciebat preces ejus. Ille barba cana promissa assectabatur atratus a tergo Arium, hunc versum semper repetens:

Σοφοὶ σοφοὺς σώζουσιν, ἂν ὦσι σοφοί.

Sapiens salus sapienti erit, modo is sapit.

Id ubi Cæsar audivit, ut Arium invidia magis quam metu Philostratum exolveret, ignovit homini[p].

Antonium juvenem sive Antyllum, majorem M. Antonii de duobus Fulvia genitis filium, Cæsar, quamvis filiæ suæ Juliæ desponsatus ille fuerat ac in patris ejus sacellum a Cleopatra factum, post multas et irritas preces confugerat, simulachro Julii abreptum interemit[q]. Obtruncantibus eum militibus pædagogus Theodorus, qui eum prodiderat, detraxit ei quam collo gerebat pretiosissimam gemmam, eamque insuit zonæ suæ. Id inficiatus et compertus quum esset, in crucem est actus[r]. Julio vero, alteri Antonii ex Fulvia filio, libertos ejus confestim ea omnia dare Cæsar jussit, quæ morientes ei relinquere legibus jubebantur[s].

Antonii et Cleopatræ communes liberi cum nutritiis custoditi et liberaliter habiti sunt. Eos enim Cæsar, non secus ac necessitudine junctos sibi, et conservavit et mox pro conditione cujusque sustinuit ac fovit[t].

[o] Plutarch. in Anton. Dio, lib. 51. pag. 454. Julian. epist. 51. ad Alexand.

[p] Plutarch. in Anton.

[q] Plutarch. in Anton. Sueton. in Octavio, cap. 17. Dio, lib. 51. pag. 446. et 454. Oros. lib. 6. cap. 19.

[r] Plutarch. in Anton.

[s] Dio, lib. 51. pag. 454.

[t] Sueton. et Plutarch. in Antonio.

Qui Antonii rebus favissent, eorum alios supplicio affecit, alios venia, vel sua sponte, vel amicis intercedentibus[u]. Inter supplicio affectos fuit P. Canidius, infestissimus quidem semper Cæsari, sed et Antonio infidus[x]; qui timidius decessit, quam professioni ejus, qua semper usus erat, congruebat[y]. Occisus est et Cæsaris jussu Q. Ovinius ob hanc maxime notam, quod obscenissime lanificio textrinoque reginæ senator populi Romani præesse non erubuerat[z].

Quum permulti apud Antonium invenirentur principum ac regum liberi, alii obsidum nomine, alii per contumeliam educati; eorum partem domum remisit Cæsar, partem conjugio invicem copulavit, alios retinuit. Jotapen patri suo Medorum regi, qui ad se victus confugerat, ultro reddidit: Artaxæ autem, quia is Romanos qui in Armenia superfuerant occidisset, fratres suos quantumvis petenti non remisit[a].

Alexandri magni conditorium, quod vitreum fuisse Strabo[b] docet, et corpus, quum prolatum e penetrali subjecisset oculis, corona aurea imposita ac floribus aspersis Cæsar veneratus est: corpusque attrectans, nasi particulam aliquam fregisse dicitur. Ptolemæorum autem corpora, quanquam ea ostendere Alexandrini enixe volebant, inspicere noluit: regem se voluisse videre dicens, non mortuos[c]. Eademque de causa Apim quoque noluit accedere: deos se, non boves, adorare consuevisse perhibens[d].

M. Antonium multis regibus et ducibus petentibus funerare, non ademit corpus Cæsar Cleopatræ: sed illius manibus est humatus splendide et regaliter; omniaque ei, quibus uti voluit, permissa[e].

Cleopatra ex tanto simul mœrore et dolore (nam et pectus ejus ex verberibus inflammatum et exulceratum fuerat) febre correpta id velamentum arripuit læta, quasi ideo temperatura cibo et vitam libere positura. Medicum

[u] Dio, lib. 51. pag. 454.
[x] Oros. lib. 6. cap. 19.
[y] Vellei. Paterc. lib. 2. cap. 87.
[z] Oros. lib. 6. cap. 19.
[a] Dio, lib. 51. pag. 454.
[b] Lib. 17. pag. 795.
[c] Sueton. in Octavio, cap. 18. Dio, lib. 51. pag. 454, 455.
[d] Dio, lib. 51. pag. 454, 455.
[e] Plutarch. in Antonio.

habebat familiarem Olympum, quem prodita rei veritate consiliarium et adjutorem ad tabem sibi inducendam adhibuit; ut ipse scriptum reliquit Olympus, qui edidit harum rerum historiam. Id odoratus Cæsar, objecit ei minas et terrores de liberis: quibus illa sicut machinis expugnata est, permisitque corpus suum omnibus pro arbitrio curare et alere[f].

Venit etiam paucis diebus post ipse Cæsar ad eam appellandam et consolandam[g]. Quæ ad illius pedes provoluta, tentavit oculos ducis, frustra. Nam pulchritudo intra pudicitiam principis fuit. Quanquam enim eam ciendis affectibus intentam animadverteret; tamen eo dissimulato, oculis in terram defixis hoc unum pronuntiavit: "Bono animo esto mulier, nihil enim mali patieris;" quum illa non de vita, quæ offerebatur, sed de amore et parte regni laboraret[h].

Postremo numeri thesauri breviarium, quod habebat, Cæsari illa tradidit. Quumque Seleucus, unus procuratorum, argueret eam quod reconderet et supprimeret nonnulla; exiliens et in capillum hujus involans, multis plagis os ejus contudit. Subridente Cæsare atque illam reprimente: "Anne grave," inquit, "Cæsar, est, quum tu invisere me hoc in statu et appellare sis dignatus, a servis meis deferri, siquid reposui muliebre, non mihi sane miseræ; sed quo pauca munera Octaviæ et Liviæ tuæ feram, ut placatum te per illas et clementiorem habeam?" Hoc gavisus est Cæsar, omnino illam existimans teneri cupiditate vitæ. Ostendens igitur et hæc ei concedere se, et cætera supra omnem spem cum ea acturum, digressus decepisse arbitrabatur se eam; quum magis deceptus ipse esset[i].

Cornelius Dolabella erat nobilis juvenis inter Cæsaris amicos: hic Cleopatræ cupidus, precanti tunc hoc dedit beneficii, ut per internuntium clam ei significaret Cæsarem ipsum pedibus decessurum per Syriam, ipsam vero cum liberis statuisse post triduum in Italiam mittere.

[f] Plutarch. in Antonio. [g] Id. ibid.
[h] Florus, lib. 4. cap. 11. Dio, lib. 51. pag. 451.
[i] Plutarch. in Antonio.

Quo intellecto, a Cæsare obtinuit, ut sibi inferias dare permitteret Antonio. Ubi lamentis editis, postquam coronas et oscula tumulo tulit, præcepit sibi parari balneum: lotaque accubuit, et splendide est epulata[k].

Post prandium epistolam, qua a Cæsare petebat ut cum Antonio eam sepeliri juberet, Epaphrodito, cui custodia ejus mandata erat, dedit perferendam; obsignatam quidem, ut is aliud quiddam contineri ea existimans, occasione epistolæ Cæsari reddendæ e medio removeretur[l].

Eo digresso, obdidit fores: duabus fidissimis ancillis secum retentis, Ira sive Naira et Charmione: quarum ministerio ad cultum corporis uti solebat; nam altera capillos decenter complicabat, altera scite unguium putamina resecabat. Tum veste se omnium elegantissima induit ac quam potuit pulcherrime exornavit; omnique habitu regio assumpto, aspidem (quam ficubus et uvis et floribus contectam, ut custodes falleret, inferri curaverat) sinistro brachio admovit, ejusque morsu tacta sic morte, quasi somno, soluta est[m].

Qui vero nobis et mulieris ad fallendum sagacitatem, et aspidis ad occidendum celeritatem, verbis volunt extollere, Cleopatram inquiunt magnum primo ac profundum vulnus brachio suo dentibus (aut alia re) intulisse, deinde venenum quod prius ex aspide paraverat in pixide quadam ad se allatum vulneri infudisse; atque ita veneno corpus subeunte non multo post insciis custodibus vitam leviter finivisse[n]. Sed puncturæ tantum duæ exiguæ in brachio ejus sunt repertæ: et Cæsar, qui corpus vidit mortuæ, imaginem cum aspide brachio affixa in triumpho traduxit[o]. De ea Horatius[p]:

> Ausa et jacentem visere regiam
> Vultu sereno fortis, et asperas

[k] Plutarch. in Antonio. [l] Plutarch. in Ant. cum Dione, pag. 452.

[m] Florus, lib. 4. cap. 11. Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 87. Plutarch. in Anton. Galen. in lib. de Theriaca ad Pisonem. Dio, lib. 51. pag. 452. Eutrop. lib. 7. Oros. lib. 6. cap. 19.

[n] Galen. in lib. de Theriaca ad Pisonem; cum Strabone, lib. 17. pag. 795. Plutarcho, et Dione, pag. 452, 453.

[o] Plutarch. in Ant. et Dio, lib. 51. pag. 453.

[p] Lib. 1. ode 37.

Tractare serpentes, ut atrum
Corpore combiberet venenum,
Deliberata morte ferocior:
Sævis Liburnis scilicet invidens,
Privata deduci superbo
Non humilis mulier triumpho.

Solutis Cleopatræ literis, intellexit illico Cæsar quid actum esset. Ac primum institit ipse accurrere; deinde spectatum propere misit quid rei esset. Illi cursu eo profecti, et stationem nihil offendentes sensisse, reserata janua Cleopatram defunctam invenerunt, et in aureo jacentem lecto, regio cultu exornatam. Ex ancillis, Ira (sive Naira) ad pedes ejus expiraverat: Charmium (sive Charmione) jam lapsabunda et capite gravata componebat diadema, quo redimitum erat caput ejus. Ibi quum quidam fremens dixisset, "Hæccine pulchra Charmium? Pulcherrima sane," inquit, "decentiaque regum propaginem tam multorum;" et nihil amplius locuta, juxta lectum ibi concidit[q]. Cæsar vero, viso Cleopatræ corpore, remedia ei adhibuit, si qua eam ratione vitæ posset restituere[r]. Psyllis etiam frustra admotis, qui venenum ac virus exsugerent[s].

Quum nullo modo ad vitam reduci Cleopatra posset, miratus eam Cæsar ac misericordia prosecutus, magnopere doluit; omni se triumphi sui gloria spoliatum esse ratus. Corpus vero ejus splendide et regaliter sepeliri, et in eadem cum Antonio arca condi præcepit[t]. Ambobus enim communem sepulturæ honorem tribuit, ac tumulum ab ipsis inchoatum perfici jussit[u]. Sortitæ sunt et ancillæ funus jussu ejus honorabile[x].

Annos triginta novem vixisse, duos et viginti regnasse Cleopatram, Plutarchus scribit. Et totidem quidem annos regno illius post patris Ptolemæi Auletæ mortem tribuunt, Ptolemæus in regum canone, Clemens Alexandrinus in libro primo Stromatum, Porphyrius[y], Eusebius in chroni-

[q] Plutarch. in Antonio; cum Dione, pag. 453.
[r] Dio, lib. 51. pag. 453.
[s] Dio, pag. 453. Sueton. in Octavio, cap. 17. Oros. lib. 6. cap. 19.
[t] Plutarch. in Antonio; et Dio, lib. 51. pag. 453.
[u] Sueton. in Octavio, cap. 17. [x] Plutarch. in Antonio.
[y] In Græcis Eusebianis Scaligeri, pag. 226.

co, et alii: qui anni tantum unus et viginti sunt, cum tribus vel quatuor mensibus. Imperavisse eam amplius quatuordecim annis cum Antonio, Plutarchus; tredecim sub Augusto, in tertio adversus Judæos libro scribit Tertullianus: Antonii dominatu a cæde Julii Cæsaris, Augusti vero a primo ipsius consulatu deducto. A morte Alexandri magni qui imperium Macedonicum condidit, usque ad mortem Antonii et Cleopatræ cum quibus illud plane concidit, et apud Ptolemæum (tum in regum canone, tum in operis magni libro tertio, et apud Clementem Alexandrinum, in libro primo Stromatum) anni numerantur ducenti nonaginta quatuor, qui nobis anni sunt ducenti nonaginta tres cum quadrante.

Atque hoc tempore ultimam a Cæsare armis civilibus impositam fuisse manum, præter Florum[z], et Velleium Paterculum[a], confirmat etiam Dionysius Halicarnassensis, in Romanarum antiquitatum suarum proœmio scribens, venisse se in Italiam simul ac Cæsar Augustus finem bellis civilibus imposuisset, ἑβδόμης καὶ ὀγδοηκοστῆς καὶ ἑκατοστῆς Ὀλυμπιάδος μεσούσης, media Olympiade CLXXXVII. anno illius tertio ineunte scilicet. Mense enim Sextili "Ægyptum in potestatem populi Romani redactam, finemque bellis civilibus impositum" fuisse, ostendunt senatusconsulti verba apud Macrobium[b]. Ægyptios vero ab eo tempore, quo in potestatem ditionemque populi Romani venerunt, annos Augustorum (non Θεῶν Σεβαστῶν, quos hic commentus est Scaliger, sed Cæsarum Augustorum qui in ipsos imperium obtinuerunt) dinumeravisse, docet Censorinus, capite vigesimo primo libelli de die natali: quem anno Augustorum CCLXVIII. (ita enim meliora habent exemplaria, non CCLXVII.) Philippico ab excessu Alexandri magni DLXII. et Nabonasari DCCCCLXXXVI. (initiis horum annorum a primo mensis vagi Ægyptiorum Thoth deductis) a se scriptum fuisse affirmat; idem plane cum Ptolemæo sentiens, qui in libro tertio magnæ syntaxis ab initio regni Nabonasari ad mor-

[z] Lib. 4. cap. 12.
[a] Lib. 2. cap. 87.
[b] Lib. 1. Saturnal. cap. 12.

tem Alexandri annos Ægyptios quadringentos viginti quatuor, indeque ad imperium Augusti annos ducentos nonaginta quatuor fluxisse statuit.

Cœpit igitur epocha Augustorum Ægyptiaca die primo mensis Thoth ineuntis anni æræ Philippicæ ab excessu Alexandri ducentesimi nonagesimi quinti, Nabonasari septingentesimi decimi noni, et quidem feria hebdomadis prima, ut habetur in scripto Hebræi cujusdam de æris, Norimbergæ cum Messahala edito; mensis nimirum Sextilis, in anno periodi Julianæ 4684. die trigesima prima, qui juxta vitiosam intercalandi rationem Romæ tunc usurpatam Sextilis vigesimus nonus dies dicebatur. Atque hæc est epocha illa τῶν ἀπὸ Αὐγούστου ἐτῶν, a Ptolemæo in magnæ syntaxis libro tertio, ad annum vagum Ægyptiorum, a Vettio Valente Antiocheno (in Ἀνθολογιῶν γενεθλιακῶν libro primo) ad annum fixum Alexandrinorum, et a Theone Alexandrino in Κανόνων προχείρων explicatione ad utriusque illius anni formam accommodata. Cumque per annos quadraginta tres Ægyptum Augustus tenuerit; ut in libro de legatione ad Caium ostendit Philo: totidem etiam imperio sive monarchiæ illius annos, in Ptolemæi regum canone et Clementis Alexandrini libro primo Stromatum, tributos invenimus.

Cleopatra filium Cæsarionem, qui ex Cæsare dictatore genitus ferebatur, cum magna pecuniæ summa per Æthiopiam miserat in Indiam. Eum apud Rhodum pædagogus ad regrediendum induxit; tanquam vocaret eum Cæsar ad regnum. Deliberante de eo Cæsare, Arium philosophum dixisse perhibent:

> Οὐκ ἀγαθὸν πολυκαισαρίη.——
>
> Cæsaris in multis nomen non expedit esse.

Post matris igitur mortem, a Cæsare necatus ille est[c].

Statuæ Antonii dejectæ sunt: Cleopatræ loco non motæ. Impetravit enim amicus ejus Archibius a Cæsare mille talentis, ne cum Antonianis convellerentur illæ[d].

[c] Plutarch. in Antonio. Dio, lib. 51. pag. 446. et 454.
[d] Plutarch. in Antonio.

In regia magna pecuniæ vis reperta est, ex spoliatorum fere omnium templorum donariis a Cleopatra ibi reposita; multa etiam ab iis, qui criminis alicujus rei fierent, exigebatur: ac reliqui seorsum omnes, quibus crimen nullum objici poterat, duas bonorum suorum partes poscebantur. Inde omnibus militibus stipendia debita numerata sunt: qui vero tum quoque cum Cæsare erant, ducentos quinquaginta singuli denarios acceperunt, ne urbem diriperent. Omnibus, qui mutuum ante aliquid dedissent, id exsolutum est: multaque senatoribus ac equitibus, qui in belli societate fuerant, dona data sunt[e].

Hac parte anni in consulatu collegam Cæsar sibi cooptavit M. Tullium Ciceronem, Ciceronis oratoris ab Antonio interfecti filium: qui Cæsaris literas de profligato a se Antonio in Alexandrino hoc bello (non Actiaco; quod Appiano per errorem excidit) Romam missas, pro concione recitavit; earumque exemplum pro rostris proposuit, ubi patris ejus caput olim propositum fuerat[f].

Idibus Septembribus hujus anni, M. Tullium post bellum Alexandrinum M. Licinio in consulatu suffectum fuisse, ex tabula marmorea Capuana intelligimus[g]. Iisdemque ipsis Idibus Septembris, "Augustum cum M. Ciceronis filio consulem a senatu obsidionali donatum fuisse corona, apud Plinium legimus[h]. Coronæ enim et supplicationes multæ Cæsari eo tempore Romæ decretæ sunt. Eidem etiam alius de Ægyptiis triumphus concessus est. Diem, quo capta fuit Alexandria, festum esse censuerunt; ab eoque reliquis annis numerandis initium sumendum. Ut Cæsar per omnem vitam tribunitiam potestatem haberet: eique qui ipsum implorasset intra pomœrium ac extra usque ad dimidium milliare, auxilium ferre posset; quod nemini tribuno plebis licebat[i].

Herodem, inter amorem et odium erga uxorem Mariammen fluctuantem, soror Salome et mater Cypros assiduis

[e] Dio, pag. 455, 456.

[f] Plutarch. in fine Ciceronis. Appian. lib. 4. bell. civil. pag. 619. Dio, lib. 51. pag. 456, 457.

[g] In annal. Pighii tomo 3. pag. 495.

[h] Lib. 22. cap. 6.

[i] Dio, lib. 51. pag. 457.

calumniis concitabant; accendentes ejus odium ac zelotypiam. Ac fortasse sævius in eam aliquid statuisset, ni commodum nunciatum esset, extinctis Antonio et Cleopatra Cæsarem Ægypto potiri: cui obviam properans, familiam sic ut erat reliquit. Discedenti Mariamme commendavit Sohemum, plurimum ei se debere propter habitam sui curam profitens; et cujusdam Judææ partis ei dominium impetravit[k].

Cæsar in eo quo Antonianos superaverat loco urbem condidit; idemque ei Nicopolis nomen, et ludos eosdem tribuit, quos priori ad Actium conditæ[l].

Ægyptum, in provinciæ formam redactam, ut feraciorem habilioremque annonæ urbicæ redderet, fossas omnes in quas Nilus exæstuat, oblimatas longa vetustate, militari opere detersit[m]; novis quoque quibusdam fossis additis[n].

3975. Herodes in Ægypto cum Cæsare congressus, liberius cum illo egit amicitia fretus; et magnis ab eo beneficiis ornatus est. Satellites enim quadringentos Galatas ei donavit, quos antea stipatores Cleopatra habebat: et regionis partem reddidit, quam illa prius occupaverat. Attribuit etiam ejus regno Gadara, Hippon et Samariam; in maritimis Gazam, Anthedonem, Joppen, Stratonisque turrim: quæ illi non mediocris fuit ad regium splendorem accessio[o].

Multitudo hominum tam in urbibus quam in agro Ægypti, ac mores gentis ejus leves, tum frumenti ad urbem subvectio et pecuniæ vis, efficiebant, ut non modo committere provinciam senatori nulli Cæsar auderet, sed et proficiscendi in Ægyptum potestatem, nisi ipse nominatim permisisset, senatoribus adimeret. Adeo enim suspectos Ægyptios studii novarum rerum habebat, ut nemini eorum senatorem esse Romæ permiserit: sed cæteris quidem suo unicuique modo, Alexandrinis vero sine senatoribus rempublicam administrare jusserit[p].

[k] Joseph. lib. 15. cap. 11.
[l] Dio, lib. 51. pag. 456. cum Strabone, lib. 17. pag. 795.
[m] Sueton. in Octavio, cap. 18. [n] Dio, lib. 51. pag. 456.
[o] Joseph. lib. 1. belli, cap. 15. et lib. 15. antiquit. cap. 11.
[p] Dio, lib. 51. pag. 455.

Arius philosophus, ut ferunt, oblatam sibi præfecturam Ægypti suscipere noluit[q]. Ægypto igitur tributariæ jam factæ C. Cornelium Gallum, ex infima fortuna provectum, Cæsar præfecit: quem primum Ægyptus Romanorum judicem habuit[r]. His Gallus Forojuliensis ille fuit poeta, quem in postrema Bucolicorum ecloga Virgilius carmine leni decantavit[s]. Cui et erotica extant dicata a Parthenio illo Nicæno, cujus poetica et in Latinis suis versibus imitatus est Virgilius[t], et in Græcis suis poematibus Tiberius[u].

Cæsar omnibus quæ ex usu erant in Ægypto constitutis, pedestribus copiis in Syriam venit[w]; quo et Herodes eum Antiochiam usque deduxit[x].

Quum Tiridates victus in Syriam confugisset, et Phraates victor legatos ad Cæsarem misisset; Cæsar iis amice respondit. Ac Tiridati quidem auxilium nullum promisit, ut tamen in Syria versaretur concessit: filiumque ab eo Phraatis beneficii loco acceptum Romam adduxit, obsidisque loco habuit[y]; minimum videlicet Phraatis filium, quem negligentius custoditum Tiridates rapuerat: ut habet Justinus[z]; ad posteriora tamen tempora istud referens. Hujus terroris Tiridatis mentio fit ab Horatio, libri primi ode vigesima sexta.

Discedens e Syria Cæsar, reliquit ibi Messalam Corvinum: a quo Cyziceni gladiatores, quibus a Q. Didio habitatio in Antiocheno suburbio Daphne concessa fuerat, decepti, alii alio, quasi in legiones adscribendi, dimissi ac per occasionem interfecti sunt[a].

Tarsensibus in Cilicia præfecit Cæsar civem ipsorum, præceptorem suum, Athenodorum Sandonis filium, Stoi-

[q] Julian. ad Themistium.

[r] Strabo, lib. 17. pag. 819. Sueton. in Octavio, cap. 66. Dio, lib. 51. pag. 455. Eutrop. lib. 7. Sex. Rufus, in breviario.

[s] Ammian. Marcellin. lib. 17. cum Hieronymo, in chronico.

[t] Apud A. Gellium, lib. 13. cap. 25. et Macrob. lib. 5. Saturnal. cap. 17.

[u] Apud Sueton. in Tiberio, cap. 70.

[w] Dio, lib. 51. pag. 456. Oros. lib. 6. cap. 19.

[x] Joseph. lib. 15. cap. 11.

[y] Dio, lib. 51. pag. 456.

[z] Lib. 42. cap. 5.

[a] Dio, lib. 51. pag. 447.

cum philosophum: qui statum reipublicæ a Boetho et commilitonibus ejus, qui ad Antonii usque exitum ibi dominabantur, corruptum restituit[b].

In Asiam provinciam Cæsar profectus, hyberna ibi egit; et subditorum omnia negotia composuit[c].

Kalendis Januariis, Cæsar quintum consulatum in insula Samo iniit[d]; iisdemque ipsis Kalendis Romæ juramento omnia ejus acta confirmata sunt. Et, quum de Parthicis rebus literæ venissent, decretum est, ut in hymnis juxta diis ipse adscriberetur; tribus Julia ab eo denominaretur; corona triumphali omnibus ludis uteretur; senatores, socii ejus victoriæ, in triumpho cum ipso inveherentur, vestibus purpura prætextis induti: et ut dies, qua urbem intrasset, sacrificiis publicis celebraretur, semperque festa esset[e].

Cæsar templum urbi Romæ patrique Cæsari, quem heroa Julium nominavit, Ephesi et Nicææ fieri permisit, (hæ enim tum urbes Asiæ et Bithyniæ clarissimæ habebantur) atque ut ab incolis Romanis colerentur. Extraneis autem hominibus, quos Græcos appellabat, concessit, ut ipsi quoque (Octaviano) templa facerent; Asiani quidem Pergami, Bithyni vero Nicomediæ: Pergamenis etiam permittens ut ludos, quos sacros dicunt, in honorem templi ejus celebrarent[f]. Quo referendum illud Tiberii, apud Tacitum: "D. Augustus[g] sibi atque urbi Romæ templum apud Pergamum sisti non prohibuit."

Æstate sequente, in Græciam Cæsar transmisit[h], ad triumphum profecturus Actiacum. Ubi ad eum, Corinthi tum agentem, ex Gyaro insula unum e piscatoribus legatum missum fuisse ferunt, petendæ tributi diminutionis gratia; pendere enim ipsos centum et quinquaginta drachmas, cum ægre possent centum. Ea erat paupertas illius insulæ[i].

Cæsare Romam intrante, rem sacram et alii fecerunt,

[b] Strabo, lib. 14. pag. 674.
[c] Dio, lib. 51. pag. 456. Oros. lib. 6. cap. 19.
[d] Sueton. in Octavio, cap. 66.
[e] Dio, lib. 51. pag. 457.
[f] Id. ibid. pag. 458.
[g] Lib. 4. annal. cap. 37.
[h] Dio, lib. 51. pag. 457.
[i] Strabo, lib. 10. pag. 485.

monium tradidit. Hunc Jubam Cæsar in Italia educatum, ac suam militiam secutum, hac Cleopatra, regnoque paterno Mauritaniæ donavit: hisque etiam duos Antonii et Cleopatræ filios, Alexandrum et Ptolemæum concessit. Juba vero ex sua Cleopatra Ptolemæum suscepit alterum; qui ipsi in regno postea successit[q].

Quinto Kalendas Septembres, ara Victoriæ in curia dedicata est: ut in antiquo kalendario marmoreo habetur annotatum[r]; qua in curia Julia posita et spoliis Ægyptiis decorata, ostendebat Cæsar, imperium se ex victoria adeptum. Julii quoque patris sacrarium multis in eo suspensis donariis ex præda Ægyptiaca exornavit: multa etiam Jovi Capitolino. Junonique et Minervæ consecravit; quum et senatusconsulto omnia prius in eorum templis suspensa ornamenta tanquam contaminata essent detracta[s]. Ædes sacras vetustate collapsas, aut incendio absumptas, refecit; easque et cæteras opulentissimis donis adornavit: utpote qui in cellam Capitolini Jovis sedecim millia pondo auri, gemmasque ac margaritas quingenties HS. una donatione contulerit[t]. Romaque in tantum Alexandriæ opibus est aucta, ut propter abundantiam pecuniarum duplicia, quam usque ad id fuerant, possessionum aliarumque rerum venalium pretia statuerentur; et fœnus, quod ante denario pendebatur, tum ad trientem ejus recideret[u].

In hoc quinto consulatu suo imperatoris nomen Cæsar accepit: non quale propter victoriam tribui more vetusto solebat; (id enim sæpius et antea et postmodo ex ipsis actionibus reportavit) sed quo summa imperii demonstraretur; quod patri quoque ejus Julio, et ejus filiis nepotibusque fuerat decretum[x]. Quo spectat ἐπιγραφὴ illa, hoc anno in Cæsaris honorem posita: "Senatus[y] populusque Romanus Imp. Cæsari Divi Juli F. Cos. Quinct. Cos. Design. Sex. Imp. Sept. Republica conservata."

[q] Dio, lib. 51. pag. 454. Strabo, lib. 17. pag. 828. Plutarch. in Julio Cæsare, et M. Antonio.

[r] Inscript. Gruteri, pag. 133.

[s] Dio, lib. 51. pag. 459.

[t] Sueton. in Octavio, cap. 30.

[u] Dio, lib. 51. pag. 458, 459. Oros. lib. 6. cap. 19.

[x] Dio, lib. 52. pag. 493, 494.

[y] Inscript. Gruter. pag. 126.

populo motus, illa in carcere vivente, existeret: itaque Mariamme ad supplicium ducta est[d].

Id conspicata Alexandra ejus mater, et intelligens similem exitum sibi ab Herode expectandum, ut se ejus criminis non esse consciam ostenderet, cœpit filiæ convitium facere omnibus audientibus; scelestissimam et ingratam erga virum clamitans, dignamque tali exitio, quæ ausa sit tam immane facinus. Hæc illa turpiter fingente, ut etiam in capillos miseræ involatura videretur, eam circumstantes merito damnabant: et quæ ducebatur ad supplicium, ne verbo quidem ullo eam dignata est, sed excelso vultu atque animo calumniam refellens, intrepida mortem subiit[e].

Ea perempta, impotentius flagrare cœpit Herodes: sæpe invocabat ejus nomen, sæpe etiam indecore lamentabatur. Et quamvis oblectamenta excogitaret quæcunque poterat, apparandis conviviis ac compotationibus, nihil tamen proficiebat. Quare et regni curam reliquit: adeoque dolori succubuit, ut sæpe ministros juberet vocare Mariammen, quasi illa adhuc viveret[f].

Sic affecto Herode, supervenit pestilentia, quæ et plebis et aulicorum majorem partem abstulit: omnibus irato Deo hanc immissam interpretantibus propter injustum reginæ supplicium. Ita aucta regis ægritudine, postremo in solitudinem se abdidit prætextu venationis: ubi afflictans se, intra paucos dies gravem morbum contraxit. Is erat inflammatio et dolor cervicis, mente etiam mota nonnihil. Nec remedia quicquam proderant: sed quum exacerbare potius malum viderentur, res minimum a desperatione abfuit. Itaque medici partim propter morbi contumaciam, partim quia in tanta difficultate non erat libera diætæ electio, permittebant ei quicquid appeteret[g].

Herode in urbe Samariæ ita decumbente, Alexandra habitans tum Hierosolymis conata est duas urbis arces in suam potestatem redigere; alteram templo contiguam,

[d] Joseph. lib. 15. cap. 11.
[e] Id. ibid.
[f] Joseph. lib. 15. cap. 11.
[g] Id. ibid.

defecerat paucis stipatus recepisset, in Thebaide seditionem propter tributa exortam cito admodum sedavit[n]. Civitatem plurimis interceptis exhausit[o]; statuas sibi ipsi per universam propemodum Ægyptum posuit, suaque acta in pyramides inscripsit[p].

3977. Cæsar septimum gerens consulatum, oratione de scripto in senatu recitata, seipsum imperio abdicare illudque senatui et populo tradere velle significavit. Ubi peroravit, multis omnes eum verbis precati sunt, ut solus imperii summam gereret; omnibusque, quibus id ei persuaderent, adductis argumentis, tandem eo compulerunt, ut imperium solus obtineret[q]. Quod septimo Idus Januarias ab eo susceptum fuisse, ex tabula marmorea Narbonensi intelligitur[r].

Quum hoc modo tam a senatu quam a populo confirmatum sibi Cæsar haberet imperium, ac nihilominus popularis esse videri vellet; recepit hoc quidem in se, ut sollicite publicis negotiis præesset, quod ea cura diligentis indigerent: sed nolle se provinciis omnibus imperare dixit, aut quas regendas sumpsisset, in perpetuum gubernare. Ideoque infirmiores, nimirum quia essent pacatiores, senatui restituit: potentiores provincias, ut quæ plus periculi ostenderent, ac vel hostes accolas haberent vel novos per se ipsæ motus aliquos ciere possent, sibi retinuit. Id faciebat sub hac specie, ut senatus optimis imperii partibus tuto perfrueretur, ipse laboribus et periculis objectus videretur: at sub hoc prætextu eum vere inermem imbellemque efficiebat; et ad se solum arma militesque transferebat. Hac de causa senatui populoque Africa, Numidia, Asia, et cum Epiro Græcia, Dalmatia, Macedonia, Sicilia, Creta, Libya Cyrenaica, Bithynia cum Ponto finitima, Sardinia atque Hispania Bætica, adscriptæ sunt: Cæsari autem Hispaniæ quod reliquum erat, Gallia omnia et Germania, item Cœle-Syria, Phœnice, Cilicia, Cyprus et Ægyptus. Imperium vero in suas provincias Cæsar decennale suscepit, intra quod tempus eas se re-

[n] Strabo, lib. 17. pag. 819.
[o] Ammian. Marcellin. lib. 17.
[p] Dio, lib. 53. pag. 512.
[q] Id. ibid. pag. 497. et 503.
[r] Inscript. Gruteri, pag. 229.

cratur, augusta dicantur, ab auctu, vel ab avium gestu gustuve; sicut etiam Ennius docet scribens:

Augusto augurio postquam inclyta condita Roma est.

Et Florus, in libri quarti, et ultimi fine ipso: "Tractatum etiam in senatu, an quia condidisset imperium, Romulus vocaretur: sed sanctius et reverentius visum est nomen Augusti; ut scilicet jam tum dum colit terras, ipso nomine et titulo consecraretur."

Similia habet et Dio: qui a Romanis Augustum, a Græcis Σεβαστὸν, a splendore dignitatis et honoris sanctitate humano ampliore, nominatum eum fuisse notat[a]. Quibus addantur et Ovidii illa, in fastorum libro primo:

Sed tamen humanis celebrantur honoribus omnes:
Hic socium summo cum Jove nomen habet.
Sancta vocant augusta patres: augusta vocantur
Templa, sacerdotum rite dicata manu.
Hujus et Augurium dependet origine verbi:
Et quodcunque sua Jupiter auget ope.
Augeat imperium nostri ducis, augeat annos:
Protegat et nostras querna corona fores.

Hoc pacto omne populi senatusque imperium ad Augustum est translatum[b]. Quod nomen cunctis antea inviolatum et usque ad nunc cæteris inausum dominis, tantum orbis licite usurpatum apicem declarat imperii: atque ex eodem die summa rerum ac potestatum penes unum cœpit esse et mansit, quod Græci monarchiam vocant[c]. Romanos vero Augustorum suorum epocham a Kalendis Januariis hujus anni deduxisse, docet Censorinus, in libro de die natali, capite vigesimo primo; ubi ducentesimum sexagesimum quintum hujus æræ annum cum ordinationis Julianæ anno ducentesimo octogesimo tertio confert; uti et sequente capite, in annum Augustanum vigesimum Marcii Censorini et Asinii Galli consulatum conjicit, in annum Julianum trigesimum octavum incurrentem.

[a] Dio, lib. 53. pag. 507. et 509. Confer Act. cap. 25. ver. 21. 25. cum cap. 17. ver. 23. et 2 Thessal. cap. 2. ver. 4.

[b] Dio, lib. 53. pag. 507.

[c] Oros. lib. 6. cap. 20.

Periodus Calippica quinta incipit.

Multa contra Augustum vana dicta deblateravit Cornelius Gallus[g]; de quo Ovidius, libro secundo Tristium, ad ipsum Augustum scripto:

Non fuit opprobrio celebrasse Lycorida Gallo;
Sed linguam nimio non tenuisse mero.

Ob ingratum autem et malevolum animum, infamia eum Augustus notavit: et domo sua illi interdicens, et intra provincias suas degere eum prohibens. Furtorum præterea, et populatæ provinciæ, et aliorum multorum criminum accusatus ille est, a Valerio Largo primum homine improbissimo, qui socius ejus et convictor fuerat; deinde a multis aliis, qui Gallum hactenus adulati ad Largum, quoniam eum jam crescere videbant, studia sua converterunt. Decretumque est ab universo senatu, ut judicio damnatus Gallus exularet, bona ejus Augusti essent, ac rem sacram ejus rei causa senatus faceret. At ille dolorem non ferens, et nobilitatem acriter indignatam, cui negotium spectandum fuerat datum, metuens, stricto incubuit ferro et morte voluntaria damnationem prævenit. Gallo vero et accusatorum denuntiationibus et senatusconsultis ad necem ita compulso, laudavit quidem Augustus pietatem tantopere pro se indignantium: cæterum et illacrymavit, et vicem suam conquestus est, quod sibi soli non liceret amicis, quatenus vellet, irasci[h].

Cornelio Gallo in Ægypti præfectura successor datus est Petronius: qui multitudinis Alexandrinorum jactu lapidum in ipsum irruentium, tantum suis munitus militibus, impetum sustinuit; et nonnullis eorum interemptis, cæteros repressit[i].

Polemo rex Ponti inter socios ac fœderatos populi Romani adscriptus est: ac prima subsellia in theatris per totum ejus regnum senatoribus tributa[k]. Ab eo Pontus

[g] Dio, lib. 53. pag. 512.

[h] Sueton. in Octavio, cap. 66. Dio, lib. 53. pag. 512, 513. Ammian. Marcellin. lib. 17. Hieronym. in chronico.

[i] Strabo, lib. 17. pag. 819.

[k] Dio, lib. 53. pag. 513.

tissimo eodemque humanissimo viro, Jacobo Goaro, (cujus summæ industriæ nupera illa luculenta Georgiani chronici debetur editio) pariter fuisse animadversum, non parum lætatus sum.

Aliam etiam Herodes toti genti ceu arcem Stratonis turrim imposuit. In magno quoque quem vocant campo, sorte lectis equitibus, castellum condidit; et in Galilæa Gabalem, et Esthmonitim in Peræa. Quibus arcibus ad tutelam regni per totam regionem opportune dispositis, adempta est vulgo tumultuandi materia[n].

Nonum consulatum Augustus Tarracone, citerioris Hispaniæ urbe, iniit[o]; currente anno tertio Olympiadis CLXXXVIII. quo Indos ab Augusto per legatos amicitiam postulavisse, in chronico Eusebiano legimus, et quidem a Pandione rege missos; ut in Georgii Syncelli chronico[p] ex Romanis quibusdam tabulis notatum invenimus.

Tarraconem vero ad Augustum legatos Indorum ab oriente ultimo et Scytharum a borea, cum gentilitiis muneribus, venisse confirmat P. Orosius[q]; de quibus Horatius, in carmine Seculari:

> Jam Scythæ responsa petunt superbi
> Nuper et Indi.

Et libro quarto carminum, ode decima quarta ad Augustum:

> Te Cantaber, non ante domabilis,
> Medusque, et Indus, te profugus Scythes
> Miratur, o tutela præsens
> Italiæ dominæque Romæ.

Ita Florus, libri quarti capite ultimo: "Scythæ misere legatos et Sarmatæ, amicitiam petentes. Seres etiam, habitantesque sub ipso sole Indi, cum gemmis et margaritis elephantes quoque inter munera trahentes, nihil magis quam longitudinem viæ imputabant, quam quadriennio impleverant: et tamen ipse hominum color ab alio venire cœlo fatebatur." Suetonius in Octavio, capite

[n] Joseph. lib. 15. cap. 11.
[o] Sueton. in Octavio, cap. 26.
[p] Pag. 311.
[q] Lib. 6. cap. 21.

senium vel aliam debilitatem cibos parare non valebant; his quoque providit, adhibitis pistoribus, ut in promptu alimenta haberent. Atque ita populo approbata sua diligentia, non solum mutavit aversorum a se animos, verum etiam eximiam laudem beneficentiæ et providentiæ retulit[x].

A die vigesimo nono mensis Sextilis (triduo videlicet ante Elul Syrorum sive nostri Septembris initium) feria sexta, deducitur Ægyptiaca illa epocha, quam Albatenius in astronomici sui operis trigesimo secundo capitulo æram Al-kept (id est, Copitarum sive Ægyptiorum) appellat: per quam et stellarum motus ex Theonis tabulis supputari dicit, et ad quam ab æra Dilkarnain (sive Seleucidarum, quam ille cum Syris suis ab initio mensis Elul sive Septembris inchoat) annos ducentos octoginta septem fluxisse asserit. Ita enim ex MS. in eo legendum; non, ut perperam habetur editum, trecentos octoginta septem. Hoc vero anno dies primus mensis Thoth, tum in anno vago Ægyptiorum, tum in Ἑλλήνων ἤτοι Ἀλεξανδρέων (ut Theon loquitur,) Græcorum sive Alexandrinorum anno fixo, in eundem diem, Augusti Juliani vigesimum nonum, primum coincidisse deprehenditur: quod non nisi periodo Alexandrinorum quidem annorum 1460. Ægyptiacorum vero 1461. confecta potest contingere; quæ utriusque anni redintegrationem sive ἀποκατάστασιν exhibet. Γέγονε δὲ ἡ διὰ φυξ. ἐτῶν ἀποκατάστασις ἀπό τινος ἀρχῆς χρόνου ἐν τῷ πέμπτῳ ἔτει τῆς Αὐγούστου βασιλείας: ut in explicatione τῶν προχείρων κανόνων habet Theon. Contigit illa per 1460. annos facta redintegratio, a certo quodam temporis initio, in imperii Augusti anno quinto; finito scilicet, sive μετὰ πέντε ἔτη, quinquennio post exordium imperii Augusti; quod post excessum Alexandri sive æram Philippicam annis ducentis nonaginta quatuor cœpisse, cum Ptolemæo Theon statuit. A Philippica vero illa epocha usque ad hanc ἀποκατάστασιν, anni sunt ducenti nonaginta novem, ut in astronomica Theodori Metochitæ epitome rectissime habetur annotatum. Neque illud omnino voluit

[x] Joseph. lib. 15. cap. 12.

ille restituit; non mediocriter etiam sublevatis finitimis, qui eisdem laborabant difficultatibus[c].

Eodem tempore auxilia Cæsari misit Herodes, quingentos selectos e suo satellitio: quos Ælius Gallus duxit in expeditionem Arabicam, eorumque sæpe forti opera usus est[d].

Fuit hic Ælius Gallus (in recentioribus Dionis editionibus Ælius Largus vitiose dictus) ex equestri ordine, ut ait Plinius[e], et tertius sub Augusto Ægypti præfectus: cujus utut amici ac sodalis sui Strabo meminit[f]; et una cum eo Memnonis statuam vidisse se scribit[g]. Hunc Augustus cum parte Romani præsidii quod in Ægypto erat in Arabiam misit[h], ut eas gentes et loca pertentaret: ac præterea Æthiopum terminos et Troglodyticam Ægypto finitimam et vicinum iis Arabicum sinum, qui perangustus Arabes dirimit a Troglodytis: eo utique consilio, ut vel eos sibi volentes conciliaret, vel subigeret adversantes[i].

Ad expeditionem Arabicam Ælius octoginta circiter biremes construxerat, et triremes, et phaselos apud Cleopatridem, antiquæ Nili fossæ proximam: quum nullum tamen cum Arabibus navale futurum esset prælium. Errore igitur intellecto, fabricatus est onerarias naves centum et triginta quibus navigavit, ducens peditum Romanorum ex his qui in Ægypto erant et sociorum ad decem millia: quibus Judæi quingenti et Nabatæi mille cum Syllæo intererant[k].

Nabatæorum rex eo tempore erat Obodas, homo segnis et otio deditus, atque de bellicis præsertim rebus (quod omnibus Arabum regibus commune erat vitium) parum sollicitus: Syllæo vero procuratori suo, ætate juveni et ingenio callido, administranda commiserat[l]. Hic Syllæus Ælio se iter monstraturum, et in omnibus commeatu auxilioque adfuturum pollicitus, omnia insidiose egit. Nam nec tutum iter, nec expeditam navigationem monstravit:

[c] Joseph. lib. 15. cap. 12.
[d] Id. ibid.
[e] Lib. 6. cap. 28.
[f] Lib. 2. pag. 118.
[g] Lib. 17. pag. 816.
[h] Strabo, lib. 2. pag. 118. et lib. 17. pag. 819.
[i] Strabo, lib. 16. pag. 780.
[k] Id. ibid.
[l] Strabo, lib. 16. pag. 781. cum Joseph. lib. 16. cap. 11.

sed per avia et longos anfractus, et loca omnium indiga, et importuosa dorsa, vel occultis cautibus aut cœnosis stagnis periculosa duxit; æstu maris reciprocantis maxime iis in locis adversante[m].

Post multas ærumnas, quintodecimo die Album pagum Ælius Gallus pervenit, maximum Nabatæorum emporium; multis navigiis amissis, quorum nonnulla cum ipsis hominibus nullo bello, sed ob navigandi difficultates periere. Id Syllæi improbitas effecit, negantis terrestri itinere in Album pagum exercitum duci posse: cum quidem eo atque etiam ulterius mercatores tanta camelorum et hominum multitudine tutum et commeatu probe instructum iter a petra in petram conficiant, ut nihil ab exercitu differant[n]. Cujusmodi mercatorum turmas Caravanas hodie vocant.

Huc perveniens Ælii exercitus, stomacacce et scelotyrbe, morbis ei regioni familiaribus, tactus est: quorum illa circa os, hæc circa crura paralysis quædam est, ob aquas et herbas proveniens. Æstatem itaque ac hyemem ibi agere Ælius coactus est, dum reficeret infirmos[o].

Zenodorus quidam, domo Lysaniæ sive ditione Trachonitidis, Batanææ et Auranitidis conducta, ejus proventibus non contentus, Trachonis incolas in speluncis more ferarum viventes et prædas ex Damascenis agere assuetos, fovebat; ex eorum quoque latrociniis captans compendium. Ab his male vexati propinquorum agrorum coloni, Varronem Syriæ tunc præsidem querelis obtundebant; postulantes ut Zenodori injurias per literas significaret Cæsari. Rescripsit vero ei Cæsar, ut latrocinia penitus curaret extinguere. Varro igitur milite aggressus loca suspecta, expurgavit latronibus terram; ipsamque Zenodoro abstulit[p].

Herodes in Sione regiam sibi ædificavit, duabus in ea extructis ædibus amplissimis atque pulcherrimis, quibus

[m] Strabo, lib. 16. pag. 780.
[n] Id. ibid. pag. 780, 781.
[o] Strabo, lib. 16. pag. 781.
[p] Joseph. lib. 1. belli, cap. 15. et lib. 15. antiquit. cap. 13.

ne templum quidem usquam conferri posset: earumque unam Cæsaris, alteram Agrippæ appellavit nomine[q].

3981. Jubilæus vigesimus nonus.

Herodes, amoto a pontificatu Jesu Phabetis filio, Simonem sacerdotem Hierosolymitanum, Boethi Alexandrini filium, substituit: ejusque filiam Mariammen omnium ejus ætatis pulcherrimam, conjugio sibi copulavit[r].

Peractis nuptiis, novam regiam condere cœpit, adjuncto etiam oppido, quod a suo nomine Herodium vocari voluit; in loco ab urbe Hierosolymorum versus Arabum sexaginta stadiis distante, ubi Judæos olim profligaverat dum pelleretur armis Antigoni[s]. Herodii, cum oppido illustri ejusdem nominis, meminit Plinius[t].

Gallus ex Albo pago Nabatæorum cum exercitu digressus, per ejusmodi loca profectus est, ut camelis aquam portare cogeretur: quod ei malitia ductorum evenit. Quare post multos dies in Aretæ terram pervenit, qui Obodæ Nabatæorum regi affinitate conjunctus erat. Is Gallum amice suscepit, et dona obtulit. Sed Syllæi proditio et hanc regionem difficilem transitu reddidit. Eam itaque diebus triginta permeavit per loca invia, spelta et palmulis non multis et butyro pro oleo usus. Quam vero deinceps adibat, Nomadum erat, et revera ex magna parte deserta. Ea Ararena dicebatur: ejusque rex Sabus erat[u].

Arabiæ Felicis rex Sabus erat: in qua licet primo in conspectum Ælio nemo prodiret, tamen haud exiguo id iter labore stetit. Nam solitudo regionis, sol quoque, et aquæ natura infestæ, ita eos afflixere, ut major pars exercitus periret. Morbus ille, nulli nostrorum assimilis, caput petebat; eoque exsiccato, multos statim perimebat: qui vero mortem evasissent, iis in crura per totum corpus descendebat, eaque ita affligebat, ut remedium nullum prodesset, nisi quis oleum vino mixtum biberet, eoque se inungeret; quod sane paucissimis licebat facere, quum

[q] Joseph. lib. 15. antiquit. cap. 12. et lib. 1. belli, cap. 16.
[r] Joseph. lib. 15. cap. 12. et lib. 18. cap. 7.
[s] Joseph. lib. 14. cap. 25. et lib. 15. cap. 12. item lib. 1. belli, cap. 11. et 16.
[t] Lib. 5. cap. 14.
[u] Strabo, lib. 16. pag. 781.

nonis castris Anagrana pervenit; ubi prælium commissum fuerat: undecimis deinde ad septem puteos, a reipsa sic nominatos. Hinc jam per loca pacata, in pagum Chaalla, post in vallum nomine Malotham ad flumen positum: postea per deserta non multum aquæ habentia usque in vicum Negram (vel Hygram) qui sub Oboda est et ad mare jacet. In reditu totum iter diebus sexaginta confecit, in quo prius sex menses consumpserat[b].

Dum Ælius Gallus cum parte Ægyptiaci exercitus in Arabia bellum gereret, Æthiopes qui supra Ægyptum habitant, a regina ipsorum Candace (virili muliere, et altero oculo capta) missi, impressione facta in Thebaidem, præsidia trium cohortium, quæ Syenæ Elephantinæ ac Philis erant, repentino impetu ceperunt, et in captivitatem abduxerunt, ac Cæsaris statuas everterunt. Contra hos profectus Ægypti præfectus Petronius, cum non totis decem millibus peditum et equitibus octingentis adversus triginta hominum millia, primum eos compulit, ut Pselcham confugerent, urbem Æthiopicam. Tum missis ad eos legatis, quæ capta erant petiit, et causas quamobrem bellum movissent poposcit: ac dicentibus, se injuria affectos a nomarchis, respondit non illos esse regionis dominos, sed Cæsarem. Petentibus porro triduum ad deliberandum, nihilque interim eorum quæ par erat facientibus; movens contra eos, in pugnam procedere coegit, ac celeriter in fugam vertit, cum et compositi male, et male armati essent; nam scuta ingentia et e crudo bovis tergore confecta habebant: arma quibus pugnarent, secures alii, alii contos, nonnulli gladios gerebant. Proinde quidam in urbem sunt compulsi, alii in deserta fugam fecerunt, alios proxima insula excepit, qui sese fluvio commiserant; inter quos et reginæ Candaces duces erant. Hos itaque omnes cepit, trajecto ratibus ac navibus flumine, et in Alexandriam misit: atque Pselcham profectus, eam cepit; unde numerata captivorum multitudine et eorum qui in prælio ceciderunt, qui salvi evaserant pauci omnino deprehensi sunt[c].

[b] Strabo, lib. 16. pag. 781, 782.
[c] Strabo, lib. 17. pag. 820. Dio, lib. 54. pag. 524.

Quum Tiridates et legati Phraatis Romam advenissent, in senatum eos Augustus introduxit: ac deinde mandata sibi a senatu litis cognitione, utriusque partis postulata audivit. Tum, neque Tiridatem dediturum se Parthis dixit, neque adversus Parthos Tiridati auxilia daturum. Ne tamen per omnia nihil ab illo obtentum videretur, Tiridati, quoad manere apud Romanos vellet, opulentum sumptum præberi jussit: Phraati vero filium remisit, ut pro eo captivos signaque militaria, Crassi et Antonii cladibus amissa, reciperet[f]. Atque inter alia dona, Thermusam Italici generis ancillam illi misit[g].

Quum Romæ inter M. Agrippam et M. Marcellum, Augusti nepotem simul et generum, mutuæ simultates sese proderent, quod alter alterum anteferri ab Augusto crederet; veritus ille ne, si uno in loco mansissent, contentiones inter eos intercederent, Agrippam continuo in Asiam misit, provincias transmarinas pro se administraturum. Agrippa urbe profectus, in Syriam missis legatis suis, ipse Mitylenis in Lesbo insula permansit[h].

Augusto undecimo consulato sese abdicanti, et L. Sestium summum Bruti fautorem in locum suum subroganti, senatus honores decrevit. Ut tribunus plebis perpetuus esset. Ut quoties senatus haberetur, etiamsi consulatum non gereret, de quibuscunque rebus quicquid vellet sancire posset. Ut proconsulare imperium semper haberet; neque id intra pomerium veniens deponeret, aut renovando opus esset: utque major ipsi in provinciis, quam præfectis earum, semper esset potestas[i].

3982. Ælius Gallus, ab Arabica expeditione rediens, Negra vico in Nabatæorum regno relicto, exercitum undecim dierum spatio in Muris portum trajecit. Hinc Coptum transgressus, cum utilibus copiis Alexandriam pervenit. Cæteros non bello (in quo septem tantum perierant) sed fame, labore, morbo, et itinerum difficultate amiserat[k].

[f] Justin. lib. 42. cap. 5. Dio, lib. 53. pag. 519.

[g] Joseph. lib. 18. cap. 3.

[h] Dio, lib. 53. pag. 518. cum Velleio Paterculo, lib. 2. cap. 93. Josepho, lib. 15. cap. 13. et Suetonio, in Octavio, cap. 66. et in Tiberio, cap. 10.

[i] Dio, lib. 53. pag. 518, 519. [k] Strabo, lib. 16. pag. 782.

cepisset, adhibitis ducibus ad latronum speluncas penetrans, maleficia eorum coercuit, et circumvicinis securitatem præstitit. Zenodorus autem partim invidia, partim dolore ademptæ possessionis permotus, Romam ad accusandum Herodem profectus est: nihil tamen efficere potuit[q].

Herodes, apud Mitylenem salutato Agrippa sibi amicissimo, in Judæam reversus est[r].

Gadarenses quidam Agrippam adierunt, Herodem accusaturi: quos ille ne auditos quidem ad regem vinctos remisit. Eis tamen pepercit Herodes: qui ut erga suos erat inexorabilis, ita ab alienis acceptas injurias libenter contemnebat ac remittebat[s].

In Siciliam Augustus profectus est, ut eam, ac omnes alias ad Syriam usque provincias, constitueret[t].

Augustus M. Agrippam (cujus patientiam desiderabat, quod ex levi rigoris suspicione, sub specie ministeriorum principalium Mitylenas se, relictis omnibus, contulisset) ex Asia in Siciliam ad se accersitum, uxorem suam, licet ipsius Augusti sororis Octaviæ filiam, repudiare, et filiam suam Juliam, Marcelli viduam, ducere jussit: ac continuo Romam misit ad nuptias peragendas, urbisque administrationem suscipiendam[u].

Zenodorus, desperatis rebus suis, Auranitidem ditionis suæ partem quinquaginta talentis annuis Arabibus elocaverat. Eam, licet donatione Cæsaris comprehensam, Arabes jamdudum Herodi infesti non patiebantur sibi ab eo auferri: modo excursionibus ac vi eam sibi vindicantes, modo contendentes de jure possessionis apud judices. Pelliciebant etiam ad se egenos milites, qui miserorum more meliora sperant ex rerum novitatibus. Hæc quum mature Herodes cognovisset, maluit tamen bonis rationibus occurrere quam hostiliter; ne daret occasionem novis motibus[x].

[q] Joseph. antiq. lib. 15. cap. 13.
[r] Id. ibid.
[s] Joseph. antiq. lib. 15. cap. 13.
[t] Dio, lib. 54. pag. 524.
[u] Dio, lib. 54. pag. 525. cum Velleio Paterculo, lib. 2. cap. 93. et Suetonio in Octavio, cap. 63. et 66.
[x] Joseph. antiq. lib. 15. cap. 13.

antea fuerat decimo[f]; regni vero Herodis (a morte Antigoni) decimo septimo[g]; ubi Tyriis et Sidoniis, propter factiones, libertatem ademit[h].

Zenodorus interposito jurejurando Gadarensibus est pollicitus, non prius se destitutum quam quovis modo efficeret, ut illi ab Herodis dominatione liberati attribuerentur ad provinciam Cæsaris. Hinc eorum plurimi, ab illo persuasi, cœperunt clamare in Herodem, gravem eum dictitantes ac tyrannum; atque de vi et rapinis ejus, violatisque ac dirutis templis, apud Cæsarem conquerentes. Quibus nihil Herodes territus, paratus erat causam dicere: Cæsar vero comiter illum tractabat, nihilo alienatior propter tumultuantem multitudinem. Gadarenses igitur videntes quorsum Cæsar et amici ejus tenderent, et certis conjecturis timentes ne dederentur Herodi; proxima post congressum nocte alii se jugulaverunt, alii se præcipitaverunt tormentorum metu, quidam etiam in flumen se jacientes necaverunt: atque ita quum se ipsi prædamnare viderentur, sine mora Cæsar Herodem absolvit[i].

Zenodorus quoque præcordiis ruptis sanguine multo per secessum profluente apud Antiochiam Syriæ vitam finivit[k].

Zenodori tetrarchiam Augustus Herodi donavit[l], portionem sane non contemnendam: quæ sita Galilæam inter et Trachonem, complectebatur Ulatham, Paneadem, et agros finitimos. Adjunxit eam deinde Cæsar rectoribus Syriæ; et ne quid eo inconsulto provinciæ illius procuratoribus liceret administrare, præcepit[m].

Herodes fratri suo Pheroræ tetrarchiam a Cæsare impetravit; de suo regno decisis centum talentorum reditibus: ut etiam si quid fatale illi accideret, in tuto essent res illius, neque subjiceretur Herodis filiorum imperio[n].

Claudio Tiberio Nerone ingresso primam expeditionem, ac per Macedoniam ducente exercitum in Syriam, accidit,

[f] Joseph. lib. 1. belli; cap. 15.
[g] Id. lib. 15. antiquit. cap. 13.
[h] Dio, lib. 15. pag. 525.
[i] Joseph. antiq. lib. 15. cap. 13.
[k] Id. ibid.
[l] Joseph. antiq. lib. 15. cap. 13. Dio, lib. 54. pag. 526.
[m] Joseph. lib. 1. belli, cap. 15. et lib. 15. antiquit. pag. 13.
[n] Joseph. antiq. lib. 15. cap. 13.

niis ante ejus adventum occiso Artabaze sive Artaxia, nihil suo apparatui respondens perfecisse, Dio asserit[r]: licet ea se re, quasi sua quicquam virtute egisset, ille jactaverit, præsertim quod sacrificia propter eam essent decreta. Cui favet et ille Taciti locus[s]: "Occiso Artaxia per dolum propinquorum, datus a Cæsare Armeniis Tigranes, deductusque in regnum a Tiberio Nerone;" qui, ducto ad orientem exercitu, regnum Armeniæ Tigrani restituit, ac pro tribunali diadema imposuit: ut habet in Tiberio Suetonius[t], et Velleius Paterculus[u].

Recepisse et signa Tiberium, quæ M. Crasso Parthi ademerant, addit ibidem Suetonius: quando Parthi videlicet signa militaria, quæ M. Crasso et M. Antonio ademerant, reposcenti Augusto reddiderunt; obsidesque insuper obtulerunt: ut apud Suetonium, in Octavio[v]. Quum enim in Syriam ad componendum orientis statum Augustus venisset; Phraates, quia nihil dum eorum quæ pactus fuerat perfecisset, veritus ne bellum Parthiæ ab Augusto inferretur, signa Romana, et quæ Crasso oppresso Orodes et quæ ipse filius ejus Antonio pulso ceperat, illi remisit. Tota quoque Parthia captivos omnes, ex Crassiano et Antoniano exercitu recollectos, tradidit: paucis demptis, qui se ipsos pudore moti interemerant, aut in Parthia occulte remanserant. Eaque Augustus, quasi bello aliquo Parthum vicisset, accepit[w].

Persas sive Parthos Augusto, quod nulli antea, obsides dedisse, Eutropius; regiisque obsidibus traditis, firmum fœdus fideli supplicatione meruisse, scribit Orosius[x]. Et Phraatem quidem filios Augusto Cæsari et filiorum filios credidisse, amicitiamque illius datis obsidibus emereri officiose voluisse, in fine libri sexti Strabo; et filios nepotesque illius obsides Augusto datos, in libri quadragesimi

[r] Lib. 54. pag. 526.
[s] Lib. 2. annal. cap. 3.
[t] Cap. 9.
[u] Lib. 2. cap. 132.
[v] Cap. 21.
[w] Liv. lib. 139. Florus, lib. 4. cap. ult. Strabo, lib. 2. pag. 288. et lib. 16. pag. 748. Vellei. Paterc. lib. 2. cap. 91. Justin. lib. 42. cap. ult. Dio, lib. 54. pag. 525. Eutrop. lib. 7. Oros. lib. 6. cap. 21. et Cassiodorus, in chronico.
[x] Lib. 6. cap. 21.

secundi fine Justinus confirmat. Sed eum tamen " cuncta venerantium officia ad Augustum vertisse, partemque prolis firmandæ amicitiæ misisse, haud perinde illius metu, quam fidei popularium diffisum ;" in secundi annalis initio monuit Tacitus. Ita enim hic res sese habuit.

Thermusa Italici generis femina, ex concubina Phraatis uxor jam facta, Phraatici filio suo, quem cum ancilla adhuc esset regi pepererat, Parthorum regnum adstruere cogitans ; marito, apud quem omnia poterat, persuasit ut filios suos legitimos Romam obsides mitteret[y]. Phraates, vocato in colloquium Titio qui per id tempus Syriæ præerat, quatuor ei filios legitimos obsides tradidit : Saraspadem, Cerospadem, Phraatem et Vononem ; duas eorum uxores, et filios quatuor. Seditionem enim metuens, et ne sibi ab inimicis struerentur insidiæ, filios a medio amovit : hoc sibi persuaso, neminem adversum se prævalturum, si neminem ex Arsaciorum genere, cujus Parthi erant studiosissimi, substituendum sibi relinqueret[z]. In vetere inscriptione Romana, cum Seraspadane (ita enim ibi nominatus reperitur) alius Phraatis filius conjunctus habetur, a Strabone non memoratus ; " Rhodaspes, Phraatis Arsacis Regum Regis F. Parthus[a]."

Tiberius ab Armenia rediens, Rhodum appulit ; et insulæ amœnitate et salubritate jam inde captus, eamdem deinceps post annos quatuordecim pro secessus loco delegit[b].

Augustus in oriente subditos ex Romanarum legum præscripto, fœderatos vero majorum suorum institutis uti permisit : neque quicquam illis adimere, sed contentus esse partis statuit ; idque etiam ad senatum scripsit. Itaque tunc temporis nullum bellum attigit : Iamblicho vero Iamblichi filio paternum in Arabia principatum dedit. Tarcondimoto similiter Tarcondimoti filio principatum patris in Cilicia tribuit : maritimis quibusdam exceptis, quæ Archelao cum minoris Armeniæ regno donavit ; Medo rege, qui regnum id ante obtinuerat, vita functo. Mithri-

[y] Joseph. ant. lib. 18. cap. 3.
[z] Strabo, lib. 16. pag. 748, 749.
[a] Inscript. Gruter. pag. 278.
[b] Sueton. in Tiberio, cap. 11.

dati quoque cuidam Commagenam, quod ejus rex patrem hujus Mithridatis occidisset, puero etiamnum attribuit[c].

Herodes, deducto ad mare Cæsare, in regnum reversus, in terra Zenodori elegantissimum illi templum e marmore candido construxit; prope Panium montem, in cujus radicibus sunt fontes Jordanis fluminis. Tunc etiam tributorum partem remisit regni sui subditis: prætextu quidem, ut post sterilitatem se reficerent, re autem vera ut placaret eorum animos offensos talibus regis operibus, quæ videbantur plane ad religionis et bonorum morum perniciem tendere, ut omnium jactabatur sermonibus[d].

3985. His Herodes ut occurreret, conventicula per urbem et frequentiora convivia prohibuit: et tum alios speculatores adhibuit, qui se conventibus insererent et vulgi sermones captarent; tum ipse quoque se plebeio cultu noctu vulgo miscuit, ut experiretur quid de se populus sentiret. Et quotcunque pertinaciter ejus studia improbarent, in omnes inclementer animadvertebat: reliquam vero multitudinem sacramento obstringebat, jusjurandum exigens quod non discessuri essent a fide et officio[e].

Hoc juramentum a Pollionis Pharisæi Sameæque sectatoribus plerisque Herodes requisivit: quod cum non impetrasset, non tamen in eos ut in cæteros tales sæviit, Pollionis reverentia. Remisit etiam hanc necessitatem Essæis, quos propter Manahemum ex ea secta fatidicum in pretio habuit; qui et eum e plebe puerum regem Judæorum salutavit, et regem postea factum ultra triginta annos regnaturum prædixerat[f].

Julia Agrippæ Caium peperit: sacrificiumque perenne natalibus ejus, cum quibusdam aliis, decretum est[g].

Augustus in Samum reversus, ibidem iterum hyemavit, et libertatem Samiis hospitii pretium dedit; ac non pauca eo tempore negotia confecit. Frequentes enim eo ad ipsum legati commearunt: ac Indi pacem, quam antea per

[c] Dio, lib. 54. pag. 526.
[d] Joseph. ant. lib. 15. cap. 13.
[e] Joseph. ant. lib. 15. cap. 13.
[f] Id. ibid.
[g] Dio, lib. 54. pag. 526.

oratores (de quibus ad annum mundi 3979. dictum) petierant, tunc interposito fœdere sanxerunt. Inter dona vero ab Indis missa tigres erant, animalia tum primum Romanis ac Græcis visa: et adolescens quidam humeris carens, (cujusmodi Mercurii fingi solent) qui manuum loco, pedum omnia officio ita peragebat, iis ut arcum tendere, sagittas emittere, ac tuba canere diceretur[h].

Hos Indorum legatos Antiochiæ, quæ apud Daphnem est, se vidisse Nicolaus Damascenus narrat. In epistola quidem plures fuisse memoratos: sed tres tantum superfuisse, quos vidisse se ait, cæteris longitudine viæ magna ex parte absumptis. Epistolam Græcam fuisse in membrana scriptam; in qua significaretur Porum esse, qui scriberet, se etsi sexcentis regibus imperaret, Cæsaris tamen amicitiam magni pendere, et paratum se quocunque voluerit aditum concedere, et in quibuscunque rectum fuerit opitulari. Hæc dicit in epistola contineri. Allata præterea esse dona ab octo servis nudis subligacula indutis et aromatibus delibutis. Ea fuisse, Herman (illum de quo dictum) a puero brachia ab humeris truncatum; viperas ingentes, serpentem decem cubitorum, testudinem fluvialem trium cubitorum, et perdicem vulture majorem[i].

In his Zarmarus sive Zarmanochegas erat, ex Indorum sophistis unus: qui vel gloriæ causa, vel senectutis secundum patrias leges, sive ut ostentaret se Augusto et Atheniensibus, (Athenas enim venerat) Græcorum deorum sacris, etsi (ut referunt) non legitimo tempore, in gratiam Augusti initiatus; abeundum sibi e vita censuit, ne quid adversi accideret immoranti. Ridens igitur et nudus et unctus in rogum se dedit: atque sepulchro ejus inscriptus est titulus: "Hic[k] jacet Zarmanochegas Indus, e Barbosa, qui secundum patriam Indorum consuetudinem se vita eduxit."

Augustus Romam reversus, equo ovans in urbem in-

[h] Dio, lib. 54. pag. 527.
[i] Strabo, lib. 15. pag. 719.
[k] Strabo, lib. 15. pag. 719, 720. Dio, lib. 54. pag. 527.

vectus, et arcu triumphali trophæum gestante honoratus est[l].

Magnæ sibi laudi Augustus ducebat, quod præliis prius amissa, citra ullum certamen a Parthis recepisset. Itaque et sacrificia ejus rei causa et templum Martis Ultoris in capitolio (ad imitationem Jovis Feretrii) ubi signa ea suspenderentur, decerni jussit, ac deinde perfecit[m].

Templum hoc Marti ante Philippensem victoriam prius ille voverat; sed par beneficium alterum ab eo jam se consecutum prædicans, anno demum vigesimo secundo votum illud persolvit: Romulumque æmulatus, qui Acrone Cœninensium rege occiso arma ejus in templo Jovi Feretrio a se dicato suspenderat, Marti Bis-ultori templum extruxit et signa militaria a Parthis recepta in eo reposuit; ludis Circensibus institutis, mense Maio quotannis in harum rerum memoriam celebrandis. De quibus, in quinto Fastorum, Ovidius:

Nec satis est meruisse semel cognomina Marti:
  Persequitur Partha signa retenta manu.
Gens fuit et campis et equis et tuta sagittis;
  Et circumfusis invia fluminibus.
Addiderant animos Crassorum funera genti;
  Cum periit miles, signaque, duxque simul.
Signa decus belli Parthus Romana tenebat;
  Romanæque aquilæ signifer hostis erat.
Isque pudor mansisset adhuc, nisi fortibus armis
  Cæsaris Ausoniæ protegerentur opes.
Ille notas veteres, et longi dedecus ævi
  Sustulit: agnorunt signa recepta suos.
Quid tibi nunc solitæ mitti post terga sagittæ,
  Quid loca, quid rapidi profuit usus equi?
Parthe refers aquilas, victos quoque porrigis arcus:
  Pignora jam nostri nulla pudoris habes.
Rite Deo templumque datum, nomenque Bis-ultor:
  Emeritus voti debita solvit honor.
Solemnes ludos circi celebrate Quirites:
  Non visa est fortem scena decere Deum.

Quibus addantur et Horatii illa, libri quarti ode ultima:

[l] Dio, lib. 54. pag. 526. [m] Id. ibid.

——— tua Cæsar ætas
Fruges et agris retulit uberes,
Et signa nostro restituit Jovi.
Direpta Parthorum superbis
Postibus.

Et frequentes Cæsaris ipsius nummi, inscriptionem præferentes: SIGNIS RECEPTIS.

Herodes, anno regni sui decimo octavo ab exitu Antigoni numerato, Judæis consilium suum de instaurando templo Hierosolymitano proposuit: quos cum solicitos esse animadverteret, ne forte demolitus vetus ædificium, novum non posset absolvere; certiores eos reddidit mansurum vetus templum integrum, nec demoliendum tantisper dum omnis materia compararetur quæ esset ad futuram fabricam necessaria. Neque eos fefellit. Mille enim plaustra paravit quæ lapides conveherent; et ex omni artificum copia peritissimos selegit ad decem millia, et insuper mille sacerdotes stolis sacerdotalibus sumptu suo vestitos, partim cæmentariæ partim lignariæ fabricæ non imperitos: adhibendos operi omnes, materia jam ante convecta[n].

3987. Augustus, quum primum imperii decennium ad exitum jam tenderet, in aliud quinquennium suum sibi principatum prorogavit: et M. Agrippæ cum alia fere eadem quæ sibi, tum tribunitiam potestatem ad idem quinquennium dedit. Tot enim ipsis annos tunc sufficere dicebat: licet non multo post etiam plures imperatoriæ potestatis annos ipse acceperit, ut iterum decennalis ejus principatus fieret[o].

Quia jam vetustate libri Sibyllini exolescebant, pontificibus negotium Augustus dedit, ut sua manu eos describerent; ne quis alius eos legeret[p].

Pyladem mimum illum Cilicem, per factiones Roma ejectum, Augustus reduxit: quod gratiam populi illi conciliavit. A quo cum objurgaretur Pylades, quod cum Bathyllo eandem artem exercente et Mecænatis necessario rixaretur, respondisse ille fertur: "Expedit[q] tibi, Cæsar, populum nobis intentum tempus consumere."

[n] Joseph. lib. 15. cap. 14.
[o] Dio, lib. 54. pag. 529.
[p] Dio, lib. 54. pag. 532.
[q] Id. ibid. pag. 533.

Materia ad aggrediendum opus necessaria per biennium comparata, templum Hierosolymitanum cœpit Herodes extruere; annis quadraginta sex ante primum Pascha ministerii Christi: ut ex Judæorum illis verbis apparet, Johannis capite secundo, versu vigesimo, eo tempore prolatis: "Τεσσαράκοντα καὶ ἓξ ἔτεσιν ᾠκοδομήθη ὁ ναὸς οὗτος. Quadraginta et sex annis hactenus ædificatum est templum hoc;" ut aoriston illud a Lidyato nostro recte est expositum.

Et quidem templi hujus structura sub Zorobabele anno primo monarchiæ Cyri cœpta, et aliquamdiu interrupta, post viginti demum annos, imperii Darii Hystaspis filii anno sexto, finita; ejusdemque magnifica instauratio, hoc tempore ab Herode cœpta, annorum novem ac dimidii spatio est consummata. Verum in temporis augustissimo huic ædificio impensi ratione æstimanda, non horum tantum duorum, sed successorum etiam opera consideranda venit: quum in eo perficiendo "et longa secula, et omnes thesauros sacros, quos toto orbe Deo missos repleverant, consumpta fuerint;" ut in libro sexto Judaici belli, capite sexto (κεφ. ιδ.) Josephus monuit. Neque enim unius Herodis opes, tantis præsertim largitionibus, tot palatiorum, templorum et urbium structuris (quarum una Cæsareensis urbis ac portus omnium sumptuosissima etiam tum illi incumbebat, quum in templo condendo laboraret) tantopere accisæ, "immensæ opulentiæ templo" (ut in historiæ suæ libro quinto, capite octavo, istud appellat Tacitus) perficiendo pares erant. Et magnam illam templi instaurationem ab Herode cœptam, usque ad belli Judaici sub Gessio Floro initia ex ingentibus illis donariis Deo dicatis continuatam fuisse, locus ille Josephi ostendit, in Antiquitatum libro vigesimo, capite octavo: "Jam absolutum erat et templi ædificium. Populus igitur quum videret esse in otio circiter octodecim opificum millia, solitorum hactenus in templo ex operarum mercedibus victum quærere; nolensque sacram pecuniam repositam habere, ne quando præda Romanis fieret, simulque opificibus inde provisum cupiens, quod vel una hora diei operato statim merces repræsentaretur:

suasit regi (Agrippæ juniori,) ut orientalem instauraret porticum, quæ templi extima claudebat."

Julia Agrippæ Lucium peperit: quem, simul cum fratre ejus Caio, Augustus quo tutior esset ab insidiis, non expectato dum virilem ætatem attingerent, statim adoptavit, domique per assem et libram emptos a patre Agrippa, in familiam Cæsarum inductos, hæredes imperii fecit[r].

In Cypro plurimæ civitatum partes terræ motu conciderunt[s].

3988. M. Agrippa, ludis quinquennalibus, qui Actiaci quarti erant, Romæ celebratis, ab Augusto rursus in Syriam missus est[t].

Herodes navigavit in Italiam, salutatum Cæsarem, et ad invisendos Romæ suos liberos[u]. Per Græciam vero transiens, agoni Olympico (Olympiade CXCI. qua Diodotus Tyaneus stadio vicit) non interfuit modo, sed etiam præfuit. Qui ludos illos propter Elidensium inopiam celebritati suæ non satis respondisse animadvertens, annuos reditus eis attribuit; quo splendidius sacrificia fierent, et alia quæ ad decorandum tam frequentem conventum pertinerent. Pro qua munificentia perpetuus Agonotheta declaratus est[x].

Cæsar Herodi Romæ humanissime tractato filios reducendos domum reddidit, satis jam institutos disciplinis liberalibus[y]. Ipse vero in Galliam profectus est[z].

Æmilius Macer Veronensis poeta in Asia moritur[a]; de quo Tibullus:

Castra Macer sequitur; tenero quid fiet Amori?

Hierosolymis sacerdotum opera structura templi, ita proprie dicti, quod sanctum et sanctum sanctorum complectitur, sesquianni spatio perfecta est. Quo toto tem-

[r] Dio, lib. 54. pag. 533. Sueton. in Octavio, cap. 64. Tacit. annal. lib. 1. cap. 3.
[s] Euseb. chronic.
[t] Dio, lib. 54. pag. 534.
[u] Joseph. antiquit. lib. 16. cap. 1.
[x] Joseph. lib. 1. belli, cap. 16. cum lib. 16. antiquit. cap. 9.
[y] Joseph. antiq. lib. 16. cap. 1.
[z] Dio, lib. 54. pag. 533.
[a] Hieronym. in chronico.

pore nunquam interdiu pluisse, noctu tantum imbribus descendentibus, fama est. Octo deinde annis sequentibus, porticus, et septa, et reliqua circa templum ædificia omnia sunt absoluta[b].

Templi hujus duplex extat descriptio: una a Josepho, qui in eo sacerdotalia munia ipse obiit[c], altera a R. Juda (centum et viginti fere post illius excidium annis) in Mischnæ suæ tractatu qui מידות inscribitur, facta. Prioris ichnographiam habemus a Ludovico Cappello ad finem compendii historiæ Judaicæ adjectam; posterioris, a Constantino l'Empereur præfixam commentario suo in codicem Middoth. In cujus præfatione, ex constanti Hebræorum sententia ostendit, Zerubbabelis et Herodis templum pro eodem recte fuisse habitum; sicut a Cornelio Tacito in quinto historiarum libro templum a Pompeio expugnatum idem censebatur cum eo, quod illic a Tito oppugnatum narrat.

3989. Quum Alexander et Aristobulus in Judæam reversi omnium amorem sibi conciliassent; Salome soror Herodis et ejus sequaces, metuentes ne ultores aliquando illi fierent materni interitus, in vulgus rumores sparserunt patrem illos aversari propter supplicii de genitrice sumpti memoriam. Herodes vero nihil mali adhuc suspicans, in eo quo par erat honore illos habuit; et quod jam essent adulti, uxores eis dedit: Aristobulo Salomes filiam Bernicem, Alexandro Archelai Cappadocum regis filiam Glaphyram[d].

Augustus Cyzicenis libertatem restituit: Paphiis quoque (in Cypro) terræmotu afflictis pecunias largitus est, ac permisit, ut ex senatusconsulto urbem Augustam nominarent[e].

Herodes, audito M. Agrippam iterum venisse in Asiam, illo profectus impetravit ab eo in regnum suum ut venire dignaretur ad amicum et hospitem[f].

[b] Joseph. antiq. lib. 15. cap. ult.
[c] In 15. antiquitatum libro, cap. 14. et lib. 6. belli, cap. 6. κεφ. ιδ.
[d] Joseph. ant. lib. 16. cap. 1, et 2. [e] Dio, lib. 54. pag. 539.
[f] Joseph. antiquitatum, lib. 16. cap. 2.

3990. Agrippam excepit Herodes in recens conditis urbibus; et ostendens ædificia, omne genus deliciarum et magnificentiæ tam ipsi quam amicis exhibuit, apud Sebasten et Cæsareensem portum, et in extructis a se arcibus, Alexandrio, Herodio, Hyrcania. In urbem quoque Hierosolymitanam eum perduxit; occurrentibus populariter omnibus amictu et cultu festivo, cum faustis acclamationibus. Agrippa autem Deo hecatombe immolata populo epulum præbuit: et quamvis libenter ibi diutius fuisset commoraturus, appetente tamen hyeme tempestatum metu maturius abnavigavit in Ioniam, una cum amicis maximis honoratus muneribus[g].

Huc referenda est Agrippæ regis illa ad C. Caligulam epistola (apud Philonem in legatione ad Caium) " Marcus Agrippa tuus avus maternus Judæam, Herode avo meo regnante adiit, nec gravatus est a mari ad metropolim mediterraneam ascendere, cumque spectasset templum, et decoros ritus sacerdotum, puritatemque civium, delectatus est spectaculo ut mirifico et ineffabili; adeo ut inter familiaria colloquia nihil tunc in ore haberet aliud, quam laudes templi, ejusque ornamentorum. Ergo quamdiu hæsit ibi in Herodis gratiam, accedebat id quotidie, oblectans animum contemplatione sacri apparatus, sacrificiorum ordine, verendæque majestatis in summo sacerdote sacrato cultu ornato præsidenteque cæteris; dein ubi templum donis honoravit, et civibus indulsit quantum potuit salvis vectigalibus, laudato Herode, ipse vicissim laudatus plurimum, ad mare deductus est, prosequentibus non unius civitatis populis, et flore frondeque illum ob pietatis admirationem aspergentibus."

Asander, Bosphori Cimmerii rex ab Augusto constitutus, moriens uxori suæ Dynami, filiæ Pharnacis et Mithridatis nepti, regnum reliquit. Eam Scribonius quidam, Mithridatis se nepotem esse perhibens, in matrimonium ducens, Bosphorum occupavit. Quo audito, Agrippa Polemonem Ponti ejus, quæ est ad Cappadociam sita, regem misit, ut ei bellum faceret[h].

[g] Joseph. antiq. lib. 16. cap. 2.

[h] Dio, lib. 54. pag. 538.

Scribonium, fraude ejus cognita, Bosphorani necaverunt: et supervenienti Polemoni, ne is rex ipsis constitueretur metuentes, restiterunt. Quos ille prælio vicit, neque tamen subegit[i].

Instante vere Herodes, audito quod cum exercitu Bosphorum Agrippa peteret, ad illum properavit: factaque præter Rhodum ac Coum navigatione, Lesbum petiit, ratus se ibi eum inventurum. Sed repulsus adversis Boreæ flatibus, aliquot diebus apud Chium hæsit: ubi et privatim multos salutatum venientes regiis honoravit muneribus; et quum animadvertisset porticum urbis dirutam bello Mithridatico jacentem adhuc, quod propter inopiam reparari non posset ad pristinam pulchritudinem et amplitudinem, tantum pecuniarum contulit in ejus fabricam quantum abunde ad absolvendam sufficeret, hortatus ut quamprimum veterem ornatum urbi redderent[k].

Mutato vento, Herodes primum Mitylenen ac deinde Byzantium allatus, ut audivit Agrippam jam ultra Cyaneos scopulos provectum, quanta potuit contentione secutus, apud Sinopen Ponticam urbem offendit, ex insperato visus cum classe appellere. Fuitque adventus ejus gratissimus, et singulari affectu se invicem complexi sunt: quod evidens esset argumentum fidei et amicitiæ, regem intermissis propriis negotiis præsto factum Agrippæ opportunissimo tempore. Quamobrem indivisus ei hærebat Herodes in exercitu, laborum socius ac consiliorum particeps. Nec minus aderat quum remittendus esset animus, solus adhibitus ex æquo et in difficilibus propter benevolentiam, et in jucundis honoris gratia[l].

Bosphoranos Agrippa superavit; et signis Romanis, quæ illi quondam sub Mithridate sustulerant, bello recuperatis, victos ad deditionem coegit[m].

Quum Julia, Augusti filia et Agrippæ conjux, noctu Ilium proficisceretur, accidit ut, effusis torrentibus Scamandro supra modum aucto, Julia, cum famulis qui ad

[i] Dio, lib. 54. pag. 538.
[k] Joseph. antiqu. lib. 16. cap. 2.
[l] Joseph. antiqu. lib. 16. cap. 3.
[m] Oros. lib. 6. cap. 21.

lecticam erant, in magnum vitæ discrimen in trajiciendo fluvio adduceretur; Iliensibus adventus illius prorsus ignaris. Indignatus vero Agrippa quod Ilienses minime opem tulissent, drachmarum argenti millibus centum eos mulctavit[n].

Iliensium legati, Agrippæ obloqui non ausi quidquam, Nicolaum Damascenum (qui tum forte aderat) orarunt, uti Herodem regem sibi suffragatorem atque adjutorem conciliaret. Quod ille ob veterem civitatis gloriam libentissime suscipiens, regi omnem seriem exposuit: immerito Agrippam Iliensibus succensere, cum nec ipse eos de adventu uxoris suæ præmonuerit, neque illi ob nocturnum illius adventum præsentire quidquam potuerint. Herodes vero causam Iliensium suscipiens, veniam mulctæ eis impetravit[o], et iratum eis Agrippam reconciliavit[p].

Bosphorani, armis demum positis, Polemoni traditi sunt; conjuxque Dynamis eidem data, Augusto nimirum id probante. Ob hæc supplicatio Agrippæ nomine fuit: neque tamen is triumphum, etsi decretum sibi, duxit; neque omnino quidquam de his rebus gestis ad senatum perscripsit. Cujus exemplum pro lege quadam acceptum posteriores imitati, ne ipsi quidem senatum per literas de re gesta certiorem fecerunt; neque triumphum oblatum acceperunt, solis triumphalibus ornamentis contenti[q].

Confectis Ponticis negotiis, Agrippa et Herodes per Paphlagoniam, Cappadociam, ac majorem Phrygiam, terrestri itinere pervenerunt Ephesum; et inde rursum Samum trajecerunt navigio[r].

Iliensibus in patriam jam reversis, eo quod spem omnem impetrandæ veniæ amiserant, Herodes in Paphlagoniam profecturus Agrippæ de mulctæ remissione epistolam Nicolao Damasceno tradidit; qui Chium ac Rhodum, ubi

[n] Nicol. Damascen. lib. de vita sua: in excerptis ab Henr. Valesio edit. pag. 418.

[o] Nicol. Damascen. lib. de vita sua: in excerptis ab Henr. Valesio edit. pag. 418.

[p] Joseph. ant. lib. 16. cap. 3.

[q] Dio, lib. 54. pag. 538.

[r] Joseph. antiquitatum, lib. 16. cap. 3.

ejus filii morabantur, petebat. Nicolaus igitur Amiso solvens, Byzantii portum tenuit. Inde in Troadem navigans, Ilium ascendit: literisque de mulctæ liberatione traditis, cum ipse, tum maxime Herodes rex, maximos honores ab Iliensibus consecutus est[s].

Agrippa in toto itinere per singulas civitates in multis Herodi gratificatus est; ad ejus preces multorum subveniens necessitatibus. Si cui enim mediatore opus erat apud Agrippam, per neminem alium facilius voti compos factus est. Pro Chiis quoque debitam Cæsaris procuratoribus pecuniam Herodes persolvit, immunitate impetrata: et aliis item, quacunque in re singulis opus esset, adfuit[t].

Postquam ventum est in Ioniam, præsto fuit magna multitudo Judæorum, ejus regionis urbes incolentium: qui nacti opportunitatem, questi sunt de indigenarum injuriis; quod nec legibus suis eos vivere sinerent, et festis diebus traherent ad tribunalia, et sacram pecuniam Hierosolyma mittere vetarent, adigerentque se ad expeditiones et munia publica convertendamque in eos sumptus sacram pecuniam, contra concessa per Romanos privilegia. Has querelas ut Agrippa audiret, Herodes dedit operam; addito eis ex amicorum cohorte Nicolao Damasceno (ex Troade jam reverso) qui causam eorum ageret. Quod cum ille coram Agrippa (assistentibus Romanorum honoratioribus, et regibus aliquot ac dynastis) copiose præstitisset: Græci factum minime inficiati, hoc solum prætexebant, quod onerosi sibi essent inquilini Judæi. At illi et ingenuos cives se approbaverunt, et sine cujusquam injuria patriis legibus vivere. Respondit igitur Agrippa, se et propter Herodem amicum illis gratificari paratum, et quia æquum postulare videbantur: velleque ut quæ prius illis concessa erant privilegia rata manerent, neque ipsis quenquam molestum esse, juxta patria instituta viventibus. Tum Herodes assurgens ei gratias egit omnium nomine.

[s] Nicol. Damascen. lib. de vita sua: in excerptis ab Henr. Valesio, edit. pag. 418.

[t] Joseph. antiquitatum, lib. 16. cap. 3.

Deinde post mutuos complexus vale dicto, a Lesbo digressi sunt[u].

Herodes paucis post diebus secunda navigatione usus Cæsaream appulit; et inde Hierosolyma petiit. Ibi advocata populi concione, rationem eis suæ peregrinationis exposuit, et impetratam immunitatem Judæis per Asiam degentibus. Deinde quo magis eos exhilararet sibique benevolos redderet, profectus est quartam tributorum partem se remittere: qua illi munificentia deliniti, omnia fausta regi comprecati, cum maxima lætitia discesserunt[x].

3991. Augustus pontificatum maximum, quem nunquam vivo Lepido (triumviro quondam et pontifici) auferre sustinuerat, mortuo demum suscepit[y], pridie Nonas Martias; ut in libro tertio fastorum indicat Ovidius.

Pontifex maximus factus, quidquid fatidicorum librorum Græci Latinique generis, nullis vel parum idoneis authoribus ferebatur, supra duo millia contracta cremavit: ac solos retinuit Sibyllinos, hos quoque delectu habito; condiditque duobus forulis auratis sub Palatini Apollinis basi[z].

Berytum colonia deducta est[a], Augusti beneficio gratiosa[b]; in qua duæ legiones ab Agrippa sunt collocatæ[c].

Herodes, sororis Salomes et fratris Pheroræ calumniis atque artibus adversus Alexandrum et Aristobulum filios ex Mariamme susceptos, accensus, ad frangendos eorum animos Antipatrum filium natu maximum, sed ex matre plebeia et ab ipso adhuc privato genitum, quem in eorum gratiam civitate expulerat, (solis festis diebus eo commeandi facultate concessa) complecti arctius et fovere palam ad spem successionis cœpit: et Cæsari sæpe pro eo scribens, privatim hunc diligentius commendavit. Et precibus illius postremo victus, etiam matrem ipsius Do-

[u] Joseph. ant. lib. 16. cap. 4. et 5.
[x] Ibid. cap. 5.
[y] Sueton. in Octavio, cap. 31. Dio, lib. 54. pag. 540. fin.
[z] Sueton. in Octavio, cap. 31.
[a] Euseb. chronic.
[b] Ulpian. c. sciendum est. D. de censib.
[c] Strabo, lib. 16. pag. 756.

ridem, genere Hierosolymitanam, quam Mariammem ducturus ille repudiaverat, in regiam induxit[d].

3992. Agrippa post decennalem rerum in Asia administrationem (ab eo tempore numerata, quo a Cæsare in Syriam et Asiam missus Lesbi permansit) decessuro; ad eum salutandum Herodes navigavit: solum ex filiis secum ducens Antipatrum. Quem Agrippæ cum multis muneribus tradidit Romam ducendum, et recipiendum in Cæsaris amicitiam[e].

Agrippa ex Syria reversus, in aliud quinquennium tribunitia potestate prorogata, ad Pannonicum bellum gerendum ab Augusto missus est. Cujus adventu exterriti Pannonii, quum a rebellione destitissent, reversus Agrippa in Campania anno ætatis quinquagesimo primo mortem obiit; corporeque in forum Romanum delato, funebri oratione ab Augusto laudatus est[f].

Antipater illustris factus est Romæ, paternis literis commendatus amicis omnibus: et licet absens, in Mariammes filios patrem per literas exacerbare non destitit, quasi de incolumitate ipsius solicitus; sed revera ad speratam regni successionem malis artibus viam sibi præmuniens[g].

Augustus in Agrippæ locum, ad rerum summam secum administrandam, privignum suum Tiberium invitus adsumpsit; quum nepotes sui (Caius et Lucius) puerilem adhuc ætatem agerent. Itaque Tiberio filiam suam Juliam, Agrippæ viduam, despondit; coacto prius uxorem suam Agrippinam, Agrippæ ex Pomponii Attici filia genitam, non sine magno angore animi, relinquere, quæ infantem Drusum ex eo natum jam alebat, et rursus uterum tum ferebat[h].

3993. Herodes, filiis suis Alexandro et Aristobulo inimicus jam factus, Romam cum eis navigavit, coram Cæsare ipsos accusaturus[i]. Nicolaum vero Damascenum

[d] Joseph. lib. 1. belli, cap. 17. et lib. 16. antiquit. cap. 6.
[e] Joseph. antiquitat. lib. 16. cap. 6. fin.
[f] Liv. lib. 136. Plin. lib. 7. cap. 8. Dio, lib. 54. pag. 541.
[g] Joseph. antiq. lib. 16. cap. 7.
[h] Sueton. in Octavio, cap. 63. et Tiberio, cap. 7. Dio, lib. 54. pag. 543.
[i] Joseph. antiq. lib. 16. cap. 7.

secum in eadem navi ducens, una cum eo philosophabatur[k].

Romæ Cæsarem non inventum Herodes Aquileiam usque persecutus est: ubi coram eo filios insidiarum in ipsum structarum accusavit. Cumque adolescentes purgatione, precibus, lachrymis, omnibus qui aderant satisfecissent; a Cæsare demum patri reconciliati sunt. Tum post actas Cæsari gratias una discesserunt; et cum eis Antipater, simulans se gratulari reversis in gratiam[l].

Sequentibus deinde diebus Herodes trecentis talentis Cæsarem donavit, spectacula edentem Romæ et congiarium populo dividentem. Cæsar vicissim ei donavit dimidium redituum e metallis Cypriis, et reliquum dimidium procurationi ejus commisit: aliisque hospitalibus officiis honorato, liberam potestatem permisit eligendi successorem quemcunque e filiis, aut si mallet distribuendi regni in singulos. Quod cum ille jam pararet facere; negavit se commissurum quin ille quam diu viveret tam regnum haberet in potestate quam filios[m].

Absente Herode Trachonitæ, sparso rumore de ejus interitu, ab eo deficientes ad pristina reversi sunt latrocinia. Sed opera ducum quos ille in regno reliquerat perdomiti, rursum imperata facere coacti sunt. Quadraginta tamen ex his latronum principes, captorum exemplo territi, relicto patrio solo in Arabiam Nabatæam fugerunt: recipiente eos Syllæo (Herodi, propter negatum sororis Salomes conjugium, infenso) et munitum quendam locum eis concedente[n].

Herodes et filii domum navigantes, cum appulissent Eleusam oppidum Ciliciæ, quod Sebaste mutato nomine dicebatur, offenderunt ibi Archelaum regem Cappadocum. Is excepto Herode perhumaniter, multum gavisus est ob reconciliatos filios, et quod Alexander ejus gener egregie refellisset objecta crimina: datisque vicissim regiis muneribus digressi sunt[o].

[k] Nicol. Damascen. de vita sua: in excerp. Henr. Valesii, pag. 421.
[l] Joseph. ant. lib. 16. cap. 7, et 8.
[m] Id. ibid. cap. 8.
[n] Joseph. ant. lib. 16. cap. 8. et 13.
[o] Ibid. cap. 8.

In Judæam reversus Herodes, advocata in templum concione, quid ea in peregrinatione egisset exposuit: declaravitque filios post se regnaturos; primum Antipatrum, deinde ex Mariamme natos Alexandrum et Aristobulum[p].

3994. Aristobulo ex conjuge Bernice, Costabari Idumæi et Salomes Herodis sororis filia, Agrippa primus illius nominis Judæorum rex, natus est: annum quinquagesimum quartum ætatis agens, quum ab Angelo percussus[q] interiit[r]. Circa quod tempus natus est etiam claudus ille, qui plusquam quadragenarius a Petro ad portam templi speciosam sanatus est[s].

Augustus filiam suam Juliam Tiberio prius desponsam matrimonio conjunxit[t].

Cæsareæ Stratonis structura perfecta est, anno regni Herodis (post Antigoni mortem inchoati) vigesimo octavo, Olympiade CXCII. (anno videlicet illius tertio.) In ejus dedicatione magna fuit celebritas, et apparatus facti sunt sumptuosissimi. Exciti enim sunt ad certamen musici, et athletæ gymnicorum certaminum: ad hæc gladiatorum et ferarum comparatus magnus numerus, et quicquid hujus generis in pretio est tam Romæ quam apud gentes cæteras. Consecratum autem est hoc quoque certamen Cæsari, instaurandum per singula quinquennia. Hunc omnem apparatum Herodes suo sumptu magna ambitione undecunque curavit convehi; multa in hoc conferente etiam uxore Cæsaris Julia, (ita enim Liviam Josephus semper appellat: Ἰουλία posita pro Λιουία:) ut omnibus computatis sumptus ad quingenta talenta accederet. Congregata igitur ingenti multitudine spectaculorum gratia, legationes quæ a diversis populis mittebantur ob accepta beneficia, omnes excepit diversoriis et mensis et continuis hilaritatibus; dum hominum frequentia spectaculis se totos dies exercet, noctu vero conviviis[u].

3995. Post hanc celebritatem et festos dies aliud oppi-

[p] Joseph. ant. lib. 16. cap. 8.
[q] Act. cap. 12. ver. 23.
[r] Joseph. ant. lib. 19. cap. ult.
[s] Act. cap. 4. ver. 22.
[t] Dio, lib. 54. pag. 546.
[u] Joseph. ant. lib. 16. cap. 9.

dum extruere cœpit Herodes in campo Capharsaba, (vel Capharsulama[x]) quod a patris nomine Antipatridem appellavit; et castellum, matris nomine Cypron dictum. In honorem etiam defuncti fratris turrim in urbe Hierosolymitana pulcherrimam extruxit Pharo non minorem, Phasaelum vocatam: deinde ejusdem nominis oppidum circa vallem Jerichuntis, ex quo ager etiam Phasaeliticus appellatus est[y].

Asiatici et Cyrenenses Judæi, per legatos apud Augustum conquerentes quod a Græcis non sinerentur uti patriis institutis et immunitate sibi a Romanis concessa, rescripta ab eo pro jure suo conservando obtinuerunt[z].

Herodes nimia profusione exhaustis opibus, pecuniis opus habens, Johannis Hyrcani exemplo, noctu inscia plebe, Davidis reclusit sepulchrum: in quo pecuniam quidem non invenit, sed mundi pretiosi et aureæ supellectilis vim magnam inde sustulit. Ad cujus facti expiationem, in aditu sepulchri monumentum e candido marmore condidit sumptuosissimum. Ejus operis, sed non descensus regis in sepulchrum, Nicolaus Damascenus meminit; qui regis sui Herodis adhuc viventis res gestas scriptis mandavit[a].

Antipater per alios Alexandrum et Aristobulum fratres involvens falsis criminationibus, patrocinium eorum sæpe simulabat, ut, approbata sua benevolentia, facilius juvenes clam posset opprimere: atque talibus versutiis circumveniebat patrem, ut putaret hunc solum incolumitatis suæ curam gerere. Quapropter etiam Ptolemæum procuratorem suum rex Antipatro commendavit, et cum matre ejus Doride omnia communicavit consilia: adeo ut nihil non horum arbitratu gereret, et infensum eum redderent his quos exosos regi esse ipsorum intererat[b].

Pheroras in amorem ancillæ propriæ tam insanum incidit, ut oblatam sibi in conjugium a rege Herode fratre filiam Cypron fastidierit, licet a Ptolemæo procuratore

[x] 1 Maccab. cap. 7. ver. 31.
[y] Joseph. antiq. lib. 16. cap. 9.
[z] Joseph. antiq. lib. 16. cap. 10.
[a] Id. ibid. cap. 11.
[b] Joseph. antiquitatum, libro 16. cap. 11.

regis persuasus, ancillam se ablegaturum, et intra triginta dies nuptias cum Cypro sese celebraturum, regi fuisset pollicitus. Idemque Herodem apud filium Alexandrum incusavit, quasi a Salome sorore audivisset (quod illa tamen inficiata est) eum ardenter amare uxorem ipsius Glaphyram. Ob quorum utrumque magna in offensa apud regem fuit[c].

3996. Morbo affectus est ille, qui ad piscinam Bethesdam Hierosolymis decumbens, post annos octo et triginta sanitati a Christo restitutus est[d].

Alexander, adversariorum technis pene ad desperationem redactus, per socerum Archelaum Cappadocum regem, in Judæam adventantem, patri reconciliatus est[e].

Archelaum, in summam amicitiam receptum et cum pretiosissimis muneribus in Cappadociam dimissum, Herodes Antiochiam usque comitatus est: ubi præsidem Syriæ Titum illi reconciliavit, atque ita in Judæam reversus est[f].

Herodes tertio Romam ad Cæsarem est profectus[g].

Dum is a regno abesset, latrones Trachonitæ, qui ad Syllæum Arabem se receperant, excursionibus non Judæam tantum infestabant sed totam etiam Cœle-Syriam, abigebantque prædas in sua receptacula; Syllæo præbente impunitatem et securitatem maleficiis[h].

Augustus pontifex maximus annum a Julio Cæsare ordinatum, sed postea negligentia conturbatum atque confusum, rursus ad pristinam rationem redegit[i]. In annis enim triginta sex intercalati fuerant dies duodecim, cum debuerint intercalari novem; Augustus igitur annos duodecim sine intercalari die transigi jussit: ut illi tres dies, qui per annos triginta sex vitio sacerdotalis festinationis excreverant, sequentibus annis duodecim nullo die intercalato devorarentur[k].

In anni ordinatione Sextilem mensem e suo cognomine

[c] Joseph. antiq. lib. 16. cap. 11.
[d] Johann. cap. 5. ver. 5.
[e] Joseph. ant. lib. 16. cap. 11, 12.
[f] Ibid. cap. 12.
[g] Joseph. ant. lib. 16. cap. 12.
[h] Ibid. cap. 13.
[i] Sueton. in Octavio, cap. 31.
[k] Plin. lib. 18. cap. 25. Solinus, cap. 3. Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. 14.

Augustus nuncupavit, magis quam Septembrem quo erat natus: quia hoc sibi et primus consulatus et insignes victoriæ obtigissent[l]. De quo videnda ipsius senatusconsulti verba apud Macrobium[m], ubi etiam plebiscitum factum ob eandem rem memorat, Sexto Pacuvio tribuno plebem rogante. Factum vero hoc fuisse, C. Marcio Censorino et C. Asinio Gallo consulibus, Censorinus in libro de die natali, capite vigesimo secundo, et Dio libro quinquagesimo quinto confirmat.

In eorundem consulatu Romæ secundum civium censum actum fuisse, in quo 4233000. cives Romani numerati fuerint; ex Ancyrani lapidis fragmentis colligitur[n]. Apud Suidam in Αὔγουστος, longe minor censitorum habetur numerus, 4101017. qui tamen non pro urbis tantum sed pro orbis etiam Romani censu ridicule nobis ibi obtruditur. Medium vero hunc populi censum solus egit Augustus: reliquos duos cum collega[o].

Herodes Roma reversus templi, intra annos novem et dimidium a se instaurati, Encænia celebravit: ipso regni (a senatu primum accepti) die natali, quem anniversaria hilaritate solitus erat colere. Ubi rex boves trecentos, alii, pro suis quisque facultatibus, victimas innumeras Deo mactaverunt[p].

3997. Quum Herodes comperisset, se absente, multa damna suis a Trachonitis latronibus illata, neque posset eos in potestatem redigere, quod essent sub tutela Arabum; nec tamen injuriam acceptam concoqueret: perlustrato Trachone, interfecit eorum domesticos. Quo facto illi irritatiores, (maxime quod legem haberent quæ juberet domesticorum cædem inultam non sinere) contempto periculo, totam Herodis ditionem agendo et ferendo perpetuis vexabant incursionibus[q].

Quum principatum depositurum Augustus præ se ferret, altero illius decennio ad finem jam accedente, quasi invitus iterum illum suscepit: et in Germanos bellum mo-

[l] Sueton. in Octavio, cap. 31. Dio, lib. 54. pag. 552.
[m] Lib. 1. Saturnal. cap. 12.
[n] Inscript. Gruter. pag. 230.
[o] Sueton. in Octavio, cap. 27.
[p] Joseph. ant. lib. 15. cap. ult.
[q] Joseph. ant. lib. 16. cap. 13.

litus, misso adversus eos Tiberio, ipse domi substitit[r]. Militibus vero, quod Caium tunc primum militaribus exercitiis deditum secum habebant, pecuniam largitus est[s].

Dionysius Halicarnasseus, Olympiade CXCIII. Claudio Tiberio Nerone II. et Cn. Calphurnio Pisone consulibus, antiquitatum Romanarum libros cœpit scribere : ut in eorum præfatione ipse indicat. Qui ut a Clemente Alexandrino in libro primo Stromatum inter chronographos, ita a Quintiliano in libri tertii capite primo inter claros rhetoras numeratur.

Herodes ad Syriæ præsides a Cæsare constitutos Saturninum et Volumnium Procuratorem mittens, latrones Trachonitas, qui ex Arabum Nabatæorum finibus ditionem ipsius perpetuis incursionibus vastabant, deposcebat ad supplicium. Illi, hoc audito, numero ad mille accrescentes, repentinis insultibus agros simul et vicos populari cœperunt, et jugulare quotquot in manus eorum inciderent. Quare Herodes et latrones sibi dedi postulabat, et sexaginta talenta, quæ Obodæ per Syllæum commodaverat, repetebat. Syllæus vero, qui detruso a regimine Oboda ipse administrabat omnia, inficiabatur eos latrones esse in Arabia, et pecuniam differebat reddere, de qua disceptabatur apud Saturninum et Volumnium. Tandemque illis authoribus convenit, ut intra triginta dierum spatium et debitum redderetur, et ex utroque regno restituerentur perfugæ[t]; Syllæo apud Berytum coram Syriæ præsidibus illis per Cæsaris fortunam jurante, omnino intra triginta eos dies exhibiturum se et pecuniam, et Herodis perfugas[u].

Postquam advenit præstitutus terminus, Syllæus stare nolens conventis Romam profectus est. Herodes vero, Saturnio et Volumnio permittentibus ei contumaces armis persequi, cum exercitu invasit Arabiam; septem mansiones emensus triduo. Cumque pervenisset ad castellum in quo se latrones continebant, primo impetu id cepit: ipsamque munitionem nomine Ræeptam diruit, nullo alio

[r] Dio, lib. 55. pag. 551. fin.
[s] Dio, lib. 55. pag. 552.
[t] Joseph. ant. lib. 16. cap. 13.
[u] Ibid. cap. 16.

damno dato regionis incolis. Et quum in eorum auxilium procurrisset dux Arabum Nacebus, commissum est prælium: in quo pauci ex Herodianis, Arabum vero circiter viginti quinque cum ipso duce ceciderunt: reliqui in fugam compulsi sunt. Hoc modo latrones ultus, Idumæorum tria millia in Trachonem deduxit, ut coercerent ibi latrocinia: et ad duces Romanos agentes in Phœnicia dedit literas, quibus eos certiores fecit, quod in contumaces tantum Arabas concesso ab eis jure usus sit, nihilque egerit præterea; quod et ipsorum inquisitione postea verum compertum est[x].

3998. Sed aliter Romam properatis nunciis Syllæo relatum est, suo more exaggerantibus omnia. Quibus mendaciis ita accensus a Syllæo Cæsar est, ut minaces ad Herodem scripserit literas, quod exercitum extra regni sui fines eduxisset: legatosque ad agendam causam suam missos primum ne admiserit quidem, iterum vero audiri petentes infecto negotio dimiserit[y].

Ea occasione usi Trachonitæ, Idumæorum custodiam, quam illis imposuerat Herodes, juncti Arabibus vexabant: quod Herodes, ira Cæsaris territus, ferre cogebatur[z].

Defuncto Obodæ in Arabum Nabatæorum regnum successit Æneas, mutato nomine Aretas dictus. Hunc Syllæus, Romæ agens, per calumnias pellere conabatur, et sibi principatum usurpare: multam pecuniam partitus in aulicos, multa etiam Cæsari daturum se pollicitus; quem iratum sciebat Aretæ, quod se inconsulto ausus esset regni habenas suscipere[a].

Caius et Lucius, Augusti ex adoptione filii, in principatu educati, ex molliore vita etiam audaciores fiebant. Lucius quippe, eorum natu minor, injussu in theatrum ingressus, quum omnium applausu exciperetur; aucta licentia ausus est petere, ut Caio fratri, nondum ex ephebis egresso, consulatus daretur. Quo audito, Augustus optavit, ne talis ulla temporum ei necessitas eveniret, qua-

[x] Joseph. ant. lib. 16. cap. 14.
[y] Id. ibid. cap. 15.
[z] Joseph. ant. lib. 16. cap. 15.
[a] Id. ibid.

lem olim ipse senserat; ut consulatus ei mandandus esset, qui nondum vicesimum annum attigisset. Et cum nihilominus filii hoc ab ipso contenderent; tum demum dicebat hunc magistratum alicui esse suscipiendum, quum et ipse a peccando sibi cavere, et populi cupiditatibus posset resistere. Deinde sacerdotium Caio, utque in senatum ire ac inter senatores spectaculis epulisque interesse liceret, dedit[b]. Atque ambos etiam, necdum posita puerili prætexta, principes juventutis appellari et destinari consules, specie recusantis flagrantissime cupiebat[c].

Ut tamen aliqua ratione eos modestiores, tanquam privatos, efficeret; Tiberio tribunitiam potestatem in quinquennium concessit; et Armeniam, quæ post Tigranis (regis in ea a Tiberio collocati) obitum defecerat, attribuit. Hoc frustra ab Augusto factum, et hos, et Tiberium offendit: hos, quod se spretos judicabant; Tiberium, quod iram eorum veritus in Armeniam non abiit, sed Rhodum se contulit[d]. Specie quidem ut ingenium quibusdam adhuc disciplinis excoleret; revera autem, ut a conspectu se eorum et actionibus subduceret[e], ne fulgor suus orientium juvenum obstaret initiis[f]. Sic enim quidam existimabant; adultis jam Augusti liberis, loco et quasi possessione usurpati a se diu secundi gradus sponte cessisse: exemplo M. Agrippæ, qui M. Marcello ad munera publica admoto, Mitylenas abierit; ne aut obstare, aut obtrectare præsens videretur. Quam causam et ipse, sed postea, reddidit[g].

Non desunt tamen qui id ab eo factum putent propter Juliam uxorem; quam neque criminari aut dimittere auderet, neque ultra perferre posset[h]. Alii ægre eum tulisse dicunt, quod non esset adoptatus Cæsar. Nonnulli affirmant amandatum esse ab Augusto, quod ejus filiis insidiaretur[i].

[b] Dio, lib. 55. pag. 554. [c] Tacit. annal. lib. 1. cap. 3.
[d] Xiphil. et Zonar. ex Dione.
[e] Dio, lib. 55. pag. 554. et in excerptis ab Hen. Valesio, edit. pag. 662.
[f] Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 99. [g] Sueton. in Tiberio, cap. 10.
[h] Sueton. in Tiberio, cap. 10. Dio, in excerpt. Valesii, pag. 662.
[i] Dio, in excerpt. Valesii, pag. 662.

Tunc autem, dissimulata causa consilii sui, satietatem honorum ac requiem laborum prætendens, commeatum a socero, atque eodem vitrico, Augusto petiit[k]. Neque aut matri suppliciter precanti, aut vitrico, deseri se etiam in senatu conquerenti, veniam dedit. Quin et pertinacius retinentibus, cibo per quatriduum abstinuit. Facta tandem abeundi potestate, relictis Romæ uxore et filio, confestim Ostiam descendit: ne verbo quidem cuiquam prosequentium reddito, paucosque admodum in digressu osculatus[l]. Discedens tamen testamentum resignavit, et coram matre atque Augusto recitavit[m]. Unusque e senatoribus Lucillius Longus, Rhodii secessus comes fuit; omnium illi tristium lætorumque socius[n].

Ab Ostia oram Campaniæ legens, imbecillitate Augusti nuntiata, paulum substitit. Sed increbrescente rumore, quasi ad occasionem majoris spei commoraretur, tantum non adversis tempestatibus Rhodum enavigavit[o]; iter ipsum privati instar peragens, nisi quod Parios statuam Vestæ sibi vendere coegit, quam in Concordiæ templo dedicaret[p].

Rhodum vero adveniens, modicis contentus ædibus, nec multo laxiore suburbano, genus vitæ civile admodum instituit, sine lictore aut viatore gymnasia interdum obambulans; mutuaque cum Græculis officia usurpans, prope ex æquo[q]. Omnes tamen proconsules legatique, in transmarinas profecti provincias, visendi ejus gratia ad eum convenientes, semper privato fasces suos summiserunt; fassique sunt otium ejus honoratius imperio suo[r]. Atque in eo otio Theodorum Gadareum rhetorem, qui se dici maluit Rhodium, studiose audiit[s].

Magna conjunctio planetarum facta est: cujusmodi unica, octingentorum spatio interposito, solet contingere.

Æneas, qui et Aretas, novus Arabum Nabatæorum

[k] Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 99. Sueton. in Tiber. cap. 10.
[l] Sueton. in Tiber. cap. 10.
[m] Dio, in excerptis Valesii, pag. 662. 665.
[n] Tacit. annal. lib. 4. cap. 15.
[o] Sueton. in Tiber. cap. 11.
[p] Dio, in excerpt. pag. 662.
[q] Sueton. in Tiber. cap. 11.
[r] Vellei. Paterc. lib. 2. cap. 99. cum Suetonio in Tiberio, cap. 12.
[s] Quintilian. lib. 3. cap. 1.

rex, literas cum muneribus misit ad Cæsarem; et in his multorum talentorum coronam auream. In literis Syllæum accusabat, cum ob alia crimina, tum quod nequissimus servus veneno sustulisset Obodam, cujus etiam vivi invasisset principatum. Sed legatos Cæsar audire non dignatus, eorumque munera aspernatus, re infecta eos dimisit[t].

Herodes malis et insolentia Arabum coactus, legatum Romam Nicolaum Damascenum misit, tentaturum si quid æqui per amicos impetrare posset a Cæsare[u].

Herodis cum filiis suis ex Mariamme susceptis dissidium vehementer exacerbatum est artibus Euryclis Lacedæmonii; illius (ni fallor) qui ante annos viginti quinque Antonium a pugna Actiaca fugientem persecutus, jam Herodis hospitio usus et apud Antipatrum diversatus, in Alexandri gratiam sese insinuaverat. Ob quem proditum quum quinquaginta talenta ab Herode accepisset; ad socerum illius Archelaum se contulit, et operam suam in concilianda Alexandro patris gratia prædicabat. Unde, ab eo quoque accepta pecunia, in patriam propere est reversus: ubi quum similibus artibus uteretur, Lacedæmone pulsus est in exilium[x].

Herode, inquisitione in filios instituta, plurimos ex amicis, tam suis quam ipsorum, acerbitate tormentorum interemit; nec tamen aliud quicquam mali comperit, nisi liberiores quasdam improvidorum juvenum querelas de sævitia immodica patris, de turpi ejusdem facilitate præbentis aures quibuslibet delatoribus, de impietate ac nefariis fraudibus Antipatri fratris et conjunctæ factionis: quibus malis ut se expedirent juvenes, de fuga ad Archelaum capessenda consultasse dicebantur, nec id ipsi quoque negabant. Quos tamen Herodes, quasi convictos insidiarum in patrem conjicit in vincula; in eos sæviturus, prout res suæ Romæ tulissent. Atque hac de re literas ille ad Cæsarem misit per Volumnium (militiæ magistrum; ut in libro primo belli, capite decimo septimo, Josephus

[t] Joseph. ant. lib. 16. cap. 15. [u] Id. ibid.
[x] Joseph. ant. lib. 16. cap. 16.

eum nominat) et Olympium amicum: quos et jussit ut inter navigandum ad Eleusam oppidum Ciliciæ appellerent, ibique cum Archelao, quod horum conatuum esset particeps, expostularent[y].

Romæ Nicolaus Damascenus, junctus Arabibus qui ad Syllæum accusandum venerant, ejusdem se accusatorem professus est apud Augustum, non Herodis defensorem; ne sicut ante cæteri repelleretur. Cumque multa ejus crimina patefecisset, etiam addidit Cæsarem ejus mendaciis in Herodis causa circumventum. Quæ cum aperte retexisset, et certis legitimisque scriptis confirmasset: Syllæum Cæsar damnatum in provinciam remisit, ut postquam satisfecisset creditoribus pœnas daret[z].

Hinc Aretæ et Herodi reconciliatus Augustus; illius quidem munera dudum rejecta recepit, eique regnum Arabicum sua authoritate confirmavit: Herodi vero per literas consuluit, ut indicto apud Berytum conventu, et adhibitis Syriæ præsidibus cum rege Cappadocum Archelao aliisque amicis et viris illustribus, de re tota filiorum decerneret[a].

In insula Coo terræ motu plurima conciderunt[b].

Zachariæ sacerdoti ex classe Abiæ in templo Domini suffitum facienti secundum ritum functionis sacerdotalis[c], Angelus Gabriel (qui olim definitis annorum hebdomadibus Danieli adventum Messiæ annunciaverat) ad dexterum altaris suffitus apparuit: Johannem filium, Nazaræum et præcursorem Domini, in spiritu et virtute Eliæ, nasciturum ei seni uxorique Elizabetæ et provectæ ætate et sterili, annuncians. Cui promissioni non credens Zacharias, mutus redditus est[d].

3999. Zacharia impletis diebus ministerii sui domum reverso, uxor ejus Elizabeta concepit: et occultavit se menses quinque, dicens; "ita[e] mihi fecit Dominus diebus quibus me intuitus est, ut auferret probrum meum inter homines."

[y] Joseph. ant. lib. 16. cap. 16.
[z] Id. ibid.
[a] Joseph. ant. lib. 16. cap. 16.
[b] Euseb. chronic.
[c] Exod. cap. 30. ver. 7, 8.
[d] Luc. cap. 1. ver. 5—22.
[e] Luc. cap. 1. ver. 23, 24, 25.

Herodes, acceptis Augusti literis, supra modum gavisus, tum quod rediisset in gratiam, tum propter concessam sibi statuendi de filiis potestatem liberam; Berytum convocavit per nuncios quotquot visum erat Cæsari, uno Archelao excepto: filiis, non longe ab urbe, in Platane vico Sidoniorum detentis. Ibi primus Saturninus, vir consularis multisque defunctus honoribus, protulit sententiam moderatam circumstantiis: damnare se quidem Herodis filios, non tamen censere interficiendos. Post illum ipsius tres filii, qui legati patris erant, eandem sententiam tulerunt. Contra Volumnius capite plectendos pronunciavit, qui tam impii erga parentem fuerint: quem deinceps major pars secuta est. Moxque inde Herodes Tyrum eos secum duxit: quo cum Nicolaus appulisset a Roma veniens, de filiorum causa cum illo collocutus, secum illum Cæsaream navigare jussit[f].

Hic quum vetus quidam regis miles, Tiro dictus, liberius eum destinati in filios facinoris arguisset; eum, et militum ductores trecentos, quos ejusdem cum ipso sententiæ fuisse ille indicaverat, Herodes vinctos jussit servari in carcere. Ea occasione Trypho tonsor regis accedens ait se non semel a Tirone solicitatum ut guttur ei, inter curandum, novacula præcideret. Moxque tortus est et tonsor et Tiro cum filio: qui videns patrem sævissime tractatum, ut tormentis eripereret, intentatæ in regem cædis male misericors eum accusavit. Tum Herodes, productis in concionem trecentis ductoribus militum, una cum Tirone et filio tonsoreque indice, omnes accusavit apud populum: in quos multitudo quicquid ad manus veniret conjiciens, ad unum eos interfecit[g].

Alexander et Aristobulus ducti Sebastem, ibi jussu patris sunt strangulati; et corpora eorum in castello Alexandrio recondita sunt; ubi maternus eorum avus Alexander et plerique ex progenitorum serie sepulti fuerant[h].

Augustus, duodecimo consulatu suscepto, Caium filium

[f] Joseph. ant. lib. 16. cap. ult. [g] Id. ibid.
[h] Joseph. antiqu. lib. 16. cap. ult. et lib. 1. belli, cap. 17. fin.

toga virili data in forum deduxit, principem juventutis designavit, et præfectum tribus esse jussit[l]. Principis vero illum titulum ab universis equitibus Romanis illi hastis argenteis donato fuisse tributum, ipse Augustus in rerum suarum breviario indicat: ubi et de consulatu, Caio simul et Lucio tum decreto adjicit: "Honoris mei causa senatus populusque Romanus annum quintum et decimum tum agentes consules designavit, ut eum magistratum inirent post quinquennium ex eo die quo deducti in forum." Ita lapis Ancyranus[k]; quum in alio Romano lapide, Caium populus consulem creavisse (id est, designavisse) dicatur, annos natum quatuordecim. Hoc enim tempore, ætatis annum decimum quartum ille compleverat, et decimum quintum ingressus fuerat.

Antipater, sublatis fratribus, patrem quoque de medio tollere statuit. Et quum pluribus in regno se odiosum esse non ignoraret, muneribus sibi eorum animos, tam Romæ quam in Judæa, sategit adjungere: inprimisque Saturninum Syriæ præsidem, cum patris sui fratre Pherora et sorore Salome[l].

Herodes filii Alexandri viduam Glaphyram ad patrem Archelaum Cappadocum regem remisit: addita etiam dote ex fisco regio, nequid ea de causa exoriretur controversiæ. Pupillorum vero Alexandri et Aristobuli curam ipse gerebat singularem. Quod cum ægerrime ferret Antipater, timens ne adulti potentiæ ipsius officerent, eis perniciem moliebatur: flexitque precibus Herodem, ut ipsi filiam Aristobuli ducere permitteret, et filio suo patrui Pheroræ filiam[m].

Zamarim Judæum Babylonium invitavit Herodes, et agrum in Trachonitide illi incolendum dedit, ut esset regioni toti præsidio adversus latrocinia. Is cum quingentis equitibus et centum cognatis adveniens, varia variis in locis per Trachonem erexit castella, et urbem Bathyram; unde Judæis, e Babylonia Hierosolymam ad festos dies peten-

[l] Sueton. in Octav. cap. 26. et Zonar. ex Dione.
[k] Gruteri inscription. pag. 231. [l] Joseph. antiqu. lib. 17. cap. 1.
[m] Joseph. antiqu. lib. 17. cap. 1.

tibus, securum iter commeatumque præbebat adversus Trachonitarum et aliorum latrocinia[n].

Antipater patri struens insidias, patruum Pheroram sibi adjunxit, et mulieres regias Pharisæorum sectæ addictissimas; Salome excepta, quæ fratri Herodi constanter adhærebat. Erant Pharisæi genus hominum astutum, arrogans, et regibus infestum. Unde quum tota Judæorum gens fidem suam jurejurando obligassent regi et Cæsari; hi soli non juraverunt, excedentes sex millium numerum. Quibus hoc nomine a rege mulctatis, Pheroræ uxor pro eis mulctam persolvit. Cui reponentes gratiam, quoniam credebantur futura præscire ex Dei colloquiis, prædicebant, decretum esse Deo regnum ablatum ab Herode et ejus progenie transferre in ipsam et maritum Pheroram ac communes liberos. Hæc res regi per Salomen innotuit; et quod aulicos quosdam solicitarent muneribus atque corrumperent. Qua in culpa Pharisæorum aliquos deprehensos interfecit, præcipuos authores hujus consilii: cumque his Bagoam eunuchum, et suas delicias Carum, præstantissimæ formæ gratia sibi commendatum; et præter hos, quoscunque e domestica familia cum Pharisæis conspirasse ipsorum indicio compererat[o].

Herodes, convictis Pharisæis et supplicio traditis, amicorum concilium advocavit, et apud eos Pheroræ uxoris accusationem instituit. Cumque eam Pheroras fratris gratia nollet dimittere; Antipatro interdixit Pheroræ consuetudine[p].

Antipater, ad avertendam patris de se suspicionem, per amicos Romæ degentes curavit, ut ad Augustum a patre quamprimum mitteretur. Quo facto, misit eum Herodes cum pretiosissimis muneribus et testamento: in quo ipsum Antipatrum regem declarabat, aut si ille prior vita decederet, Herodem natum sibi ex Mariamme Simonis pontificis filia[q].

Sexto post conceptum Johannem mense, Angelus Gabriel Nazaretham in Galilæa missus a Deo est ad beatissi-

[n] Joseph. ant. lib. 17. cap. 2.
[o] Id. ibid. cap. 3.
[p] Joseph. ant. lib. 17. cap. 3.
[q] Id. ibid. cap. 4.

mam virginem Mariam, Josepho ex eadem cum ipsa stirpe Davidica desponsatam. Qui, ea salutata, Filium Dei ipsam parituram, et sacratissimo JESU nomine eum nuncupaturam, annunciavit. Illa vero, de mirabili conceptionis modo, per supervenientis Spiritus sancti virtutem perficiendæ, ab angelo plenius edocta, summa cum fide dixit: "Ecce[r] ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum."

Ita Christo concepto, mater Domini in montanam regionem cum festinatione profecta est, in urbem Juda, Hebronem; urbem sacerdotalem, in montanis Judææ positam[s]. Ubi quum domum Zachariæ sacerdotis ingressa cognatam suam Elisabetam salutavisset; illa subsultantem sentiens fœtum in utero suo, repleta Spiritu sancto beatam prædicavit Mariam quæ credidit, et perficienda ea quæ dicta fuerant ei a Domino confirmavit. Cui pro responso beata virgo, Hannæ imitata Canticum[t]; divinum illum hymnum retulit: "Magnificat anima mea Dominum," &c. Et mansit Maria cum illa quasi menses tres[u].

Syllæum Arabem, nihil eorum quæ Cæsar imperaverat peracto, Romam profectum Antipater eorundem criminum reum egit apud ipsum Cæsarem, quorum Nicolaus Damascenus antea. Accedebat et alter accusator Aretas, Nabatæorum rex, multorum honoratorum cædes apud Petram se invito patratas objiciens, et Sohemi maxime, hominis in omni virtute præstantissimi. Objecta illi itidem et Fabati procuratoris Cæsaris cædes est[x].

Pheroram obstinate permanentem in amore conjugis Herodes in ipsius tetrarchiam ablegavit; quod ille fecit libenter, addito jurejurando nunquam se rediturum, nisi Herodis morte cognita. Itaque paulo post ægrotantem Herodem, quanquam sæpe accitus ad accipienda quædam secretiora mandata tanquam a morituro, propter sacramenti religionem visere recusavit[y].

[r] Luc. cap. 1. ver. 38.
[s] Josu. cap. 21. ver. 10, 11.
[t] 1 Samuel. cap. 2. ver. 1.
[u] Luc. cap. 1. ver. 39—56.
[x] Joseph. lib. 1. belli, cap. 18. et lib. 17. antiq. cap. 4.
[y] Joseph. lib. 1. belli, cap. 19. et lib. 17. antiquit. cap. 5.

Quum Elizabetæ completum esset tempus ad pariendum, peperit filium. Quem quum octavo die circumcidendum adstantes Zachariam patris nomine appellari vellent; Johannem nominandum parentes significaverunt. Zacharias vero, loquelæ usu restituto, repletus Spiritu sancto prophetavit, dicens: "Benedictus[z] Domine Deus Israel," &c.

Josephus prægnantem reperiens Mariam sponsam suam, voluit clam eam dimittere. Sed ab Angelo per quietem admonitus, concepisse eam ex Spiritu sancto, et parituram filium JESUM, qui servaturus esse populum suum a peccatis ipsius; recepit uxorem suam[a].

Pheroram in morbum incidentem frater Herodes, valetudini præter spem restitutus, invisit et humanissime curatum voluit: sed paucis post diebus ille mortuus est. Cujus corpus Hierosolyma translatum Herodes sepeliit, et publico luctu honoravit[b].

Taphenitæ duo, e libertis Pheroræ charissimi, veneno illum a Doride matre Antipatri sublatum fuisse, Herodi indicarunt. Quod facinus dum tormentis Herodes inquireret, paulatim alia longe majora scelera et manifestas insidias Antipatri filii comperit. Lethale enim venenum, ex Ægypto a Theudione fratre Doridis per Antiphilum unum ex amicis Antipatri missum, ad patrem tollendum Antipater Romam profecturus Pheroræ tradiderat; ut suspicio parricidii in absente filio non hæreret[c].

Hinc Herodes uxorem suam Doridem, Antipatri matrem, multorum talentorum ornamentis spoliatam ejecit e regia. Alteram etiam uxorem Mariammem, pontificis filiam, ut secretorum horum omnium participem, abjecit; et filium ejus e testamento delevit, ubi successor destinatus fuerat. Socero quoque Simoni Boethi filio pontificatu privato surrogavit Matthiam Theophili filium Hierosolymitanum genere[d].

4000. Die expiationis, quo solenne a Judæis celebratur jejunium, novus pontifex Matthias rem divinam facere non

[z] Luc. cap. 1. ver. 68. [a] Matth. cap. 1. ver. 18—24.
[b] Joseph. lib. 1. belli, cap. 19. et lib. 17. antiquit. cap. 5.
[c] Joseph. lib. 17. antiquit. cap. 6. [d] Id. ibid.

potuit, nocturnam passus pollutionem. Itaque Josephus Ellemi filius, adjutor vicarius propter cognationem ei datus, eo die in sanctum sanctorum est ingressus[e].

Bathyllus libertus Antipatri Roma veniens, subjectus quæstionibus fassus est attulisse se venenum quod daret patroni sui matri et Pheroræ; ut si prius illud parum fuisset efficax, hoc posteriore Herodem aggrederentur. Simulque venerunt ad regem ab amicis Romæ degentibus literæ, instinctu Antipatri scriptæ: in quibus Archelaus et Philippus Herodis filii accusabantur, quod crebro crimen patris refricarent de cæde Alexandri et Aristobuli, miserarenturque fatum germanorum innocentium. Erant enim tum Romæ in studiis adolescentuli: eosque jam pater redire præceperat. Unde amicos illos magnis corrupit mercedibus, ut fratres imminentes spei suæ patri suspectos redderent: quum ipse etiam per se ad patrem de illis scriberet, quasi eos excusans, et verba eorum ætati imputans[f].

Prodiit edictum a Cæsare Augusto, ut describeretur totus Romanus orbis. Quæ descriptio prima facta est præsidente Syriæ Cyrenio[g]. Unde libellus postea ab Augusto est confectus, (sive volumen,) breviarium totius imperii, ipsius manu perscriptum, in quo opes publicæ continebantur: quantum civium, sociorumque in armis; quot classes, regna, provinciæ, tributa, aut vectigalia, et necessitates ac largitiones[h].

His a Græcis Κυρήνιος et Κυρίνιος dictus, P. Sulpicius Quirinius est; qui ante septennium Romæ consulatum gessit: de quo[i], Strabo, de Homonadensibus Ciliciæ populis verba faciens: "Ipsos Quirinius fame expugnavit, et quater mille viros cepit, quos in urbes vicinas distribuit; eorum vero regionem omni juventute exhaustam reliquit;" et Tacitus[k]: "Impiger militiæ, et acribus ministeriis con-

[e] Joseph. lib. 17. antiquit. cap. 8.
[f] Joseph. lib. 17. antiqu. cap. 6. et lib. 1. belli, cap. 20.
[g] Luc. cap. 2. ver. 1.
[h] Tacit. ann. lib. 1. cap. 11. Suet. in Octav. cap. ult. Dio, lib. 56. pag. 591.
[i] Lib. 12. pag. 569. [k] Annal. lib. 3. cap. 48.

sulatum sub D. Augusto; mox expugnatis per Ciliciam Homonadensium castellis, insignia triumphi adeptus." Statutum autem ab ipso Augusto fuerat, ne magistratus deposito honore statim in provincias mitterentur[l]: sed post quintum demum a gesto in urbe magistratu exactum an num[m].

Hinc Ciliciæ proconsulatum tunc obtinens Quirinius, in vicinam Syriam mitti potuit; vel ut censitor, cum potestate extraordinaria, vel ut procurator Cæsaris cum ordinaria: et ipso Ciliciæ, et Sentio Saturnino Syriæ proconsulatum adhuc tenente. Nam et Volumnium et Saturninum, a Josepho similiter Syriæ ἡγεμόνας sive præsides non semel dictos audivimus: quum Volumnius ἐπίτροπος tantum fuerit (ut in libro primo belli, capite decimo septimo, eum appellatum videmus) sive procurator. Atque ut paulo post in proconsulatus dignitate Saturnino Quintilius Varus successor datus est; ita nihil obstat, quo minus Quirinius in negotiorum Cæsaris procurandorum officio Volumnio nunc vel successisse dici possit, vel accessisse, quomodo Herodem regem, Συρίας ὅλης ἐπίτροπον, Syriæ totius procuratorem ab Augusto constitutum Josephus notat[n]: quod Syriæ procuratoribus ita esset adjunctus, ut ex ejus sententia facienda essent omnia[o]. Atque ita utrumque constabit: et quod habet Tertullianus[p], "census actos sub Augusto in Judæa per Sentium Saturninum;" et quod verba Evangelistæ præferunt, eandem factam esse descriptionem præsidente Syriæ Cyrenio vel Quirinio; cujus ille potius quam Saturnini præfecturæ mentionem facere hic maluit; quia præsentem descriptionem cum altera post decennium, relegato in exilium Archelao, ab eodem Quirinio peracta conferre voluit: ex duobus Quirinii censibus, eum qui cum nativitate Christi conjunctus erat primum fuisse declarans.

Dum prior vero ageretur hic census, ascendit Josephus

[l] Sueton. in Octavio, cap. 36.
[m] Dio, lib. 53. pag. 505.
[n] Lib. 1. belli, cap. 15.
[o] Joseph. lib. 15. antiquit. cap. 13.
[p] Lib. 4. contra Marcion. cap. 19.

a Galilæa, ex urbe Nazaretha, in Judæam, in urbem Davidis quæ vocatur Bethlehem, propterea quod erat ex domo et familia Davidis: ut describeretur cum Maria uxore, quæ erat prægnans[q].

[q] Luc. cap. 2. ver. 4, 5.

ÆTAS MUNDI VII.

Jesus Christus, Dei filius, in temporis plenitudine, Bethlehemi ex beatissima virgine Maria natus est[a]; quem illa fasciis involutum reclinavit in præsepi, eo quod non esset locus in diversorio[b].

Servatoris nativitas pastoribus agro vicino nocte gregem suum custodientibus per Angelum Domini revelata est: sermonem illius excipiente multitudine exercituum cœlestium, gloriam Deo, terræ pacem, et hominibus benevolentiam comprecantium. Pastores Bethlehemum festinantes, invenerunt Mariam et Josephum, et infantem jacentem in præsepi; et divulgaverunt id quod dictum fuerat ipsis de puerulo illo: et reversi sunt, glorificantes et laudantes Deum[c].

Octavo a nativitate die circumcisus est puerulus; et vocatum est nomen ejus Jesus, quod indicatum fuerat ab Angelo priusquam ipse in utero conciperetur[d].

Magi ab oriente, duce stella, Hierosolymam ad regem Herodem venientes, ibique edocti locum Christi natalem esse Bethlehemum Judææ, eo profecti sunt: et domum a superstante stella demonstratam ingressi, invenerunt ibi puerulum cum Maria matre ipsius. Qui prostrati adoraverunt eum: apertisque thesauris suis, obtulerunt ei munera, aurum, et thus, et myrrham. Deinde divinitus in somnis admoniti ne reverterentur ad Herodem, per aliam viam regressi sunt in regionem suam[e].

[a] Matth. cap. 1. ver. 25. et cap. 2. ver. 1. 5. Gal. cap. 4. ver. 4.
[b] Luc. cap. 2. ver. 7.
[c] Ibid. ver. 8—20.
[d] Luc. cap. 2. ver. 21.
[e] Matth. cap. 2. ver. 1—12.

Die post partum quadragesimo Maria Hierosolymam ad templum accessit: tum ut filium Jesum ibi sisteret Domino, secundum legem de primogenitis; tum ut pro seipsa offerret par turturum, aut duos pullos columbarum, (ea conditionis ipsius paupertate existente, ut non posset agnum afferre) secundum legem de puerperarum purificatione[f].

Quum puerulum Jesum introducerent in templum parentes, ut facerent quod ex lege consuetum erat; venit in templum Hierosolymitanus Simeon, cui divinitus fuerat revelatum, ipsum non moriturum, priusquam vidisset Christum Domini. Quo in ulnas recepto, laudavit ille Dominum, tum de Christo ipso tum de matre illius editis vaticiniis. Eodem ipso quoque momento superveniens Anna prophetissa, filia Phanuelis, vicisssim palam agnoscebat Dominum, et loquebatur de eo omnibus, qui redemptionem expectabant Hierosolymis[g].

Quum Josephus et Maria perfecissent omnia secundum legem Domini, reversi sunt in Galilæam, in urbem suam Nazaretham[h].

Angelus Domini apparens Josepho in somnio, de fuga in Ægyptum monuit; ut vitæ infantis consuleret, et Herodis conatus eluderet. Qui experrectus accepit puerulum et matrem ejus nocte, et secessit in Ægyptum: ubi usque ad obitum Herodis mansit[i].

Herodes, infantem Bethlehemi adhuc fuisse existimans, ut eum inter reliquos perderet, interemit omnes pueros qui erant in Bethlehem et in omni confinio ejus, a bimatu et infra, secundum tempus (stellæ in oriente primum visæ) quod exquisierat a Magis[k].

Acceptis Roma ab Antipatro literis, quibus significarat rebus ex sententia peractis brevi se rediturum in patriam, Herodes dissimulata ira insidiose rescripsit, ut properaret ne quid sibi per ejus absentiam quod nollet accideret.

[f] Luc. cap. 2. ver. 22, 23, 24. 27. cum Levitic. cap. 12. ver. 2, 3, 4. 6—8.
[g] Luc. cap. 2. ver. 25—38. [h] Ibid. ver. 39.
[i] Matth. cap. 2. ver. 13, 14, 15. [k] Ibid. ver. 16.

Simulque modice de matre ejus questus est, pollicendo remissurum se querelas post adventum illius[l].

Ad Antipatrum vero nihil adhuc vel de Pheroræ morte vel de iis quæ contra seipsum in Judæa mota sunt perlatum fuerat: quamvis inter scelus probatum et ipsius reditum septem mensium spatium intercesserit[m]. In itinere enim, Tarenti quidem de Pheroræ excessu epistolam, in Cilicia autem patris illas celeriter eum revocantes literas accepit: atque ad Celenderim Ciliciæ oppidum perveniens, dubitare cœpit de reditu, vehementer contristatus matris ignominia. Navigare tamen pergens, in Sebastum Cæsareæ portum delatus est: ubi a nemine salutatus, inde Hierosolymam est profectus[n].

Forte per idem tempus Hierosolymis erat Quintilius Varus, successor Saturnino missus in Syriam, tunc vero ab Herode in consilium de rebus agendis adhibitus. Quibus una sedentibus supervenit Antipater omnium inscius, et ita ut erat purpuratus in regiam ingressus est: quo mox admisso, amicorum comitatus per janitores exclusus est. Ipsum vero accedentem pater a complexu repulit, perpetratum fratricidium et cogitatum patricidium opprobrans, et Varum cognitorem ac judicem in crastinum denuncians[o].

Sequenti deinde luce, præsidente Varo ac rege, ipse pater accusationem primum exorsus, ejus prosecutionem et confirmationem Nicolao Damasceno reliquit, amicitia et domestica consuetudine sibi conjunctissimo, totiusque negotii scientissimo. Ubi cum a criminibus objectis Antipater purgare se non posset; venenum patri paratum in medium proferri Varus jussit: quod cuidam capitis damnato ad bibendum datum, sine mora necavit hominem. Quo facto, surgens Varus abiit e concilio, et sequenti die Antiochiam profectus est; ubi plurimum degebat, quod illic esset Syrorum regia[p]; et Syriam pauper divitem ingressus, dives ipse pauperem reliquit[q]. Herodes vero

[l] Joseph. antiquitatum, lib. 17. cap. 7.
[m] Joseph. lib. 1. belli, cap. 20. et lib. 17. antiquit. cap. 6. fin.
[n] Joseph. lib. 17. antiquit. cap. 7.
[o] Id. ibid.
[p] Joseph. lib. 17. antiquit. cap. 7.
[q] Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 117.

confestim vinctum filium in carcerem conjecit: et Romam Cæsari de eo significavit per literas; missis etiam qui coram eloquerentur mandata, docerentque quam scelerata esset Antipatri malitia[r].

Per eosdem dies interceptæ sunt Antiphili ex Ægypto ad Antipatrum missæ literæ; una cum aliis Roma ad Antipatrum et Herodem regem ab Acme scriptis. Judæa hæc erat genere, Liviæ uxoris Cæsaris ancilla: quæ magna pecunia ab Antipatro corrupta, confictam ad Herodem transmisit epistolam, quasi a Salome sorore ad dominam suam contra ipsum scriptam, in qua postulabat, ut sibi liceret Syllæo nubere; (Nabatæo nimirum illi, Herodis hosti acerrimo: quem paulo post, ob proditum in expeditione Arabica Ælium Gallum et alia crimina, Romæ securi esse percussum, Strabo[s] indicat.) Harum epistolarum exemplum, una cum suis adversus filium literis, Herodes per legatos ad Cæsarem misit[t].

Dum legati Romam properant, Herodes morbo correptus testamentum condidit, successionem regni relinquens natorum minimo, Herodi Antipæ, exasperatus in Archelaum et Philippum calumniis Antipatri[u].

Judas Sariphæi filius et Matthias Margalothi, doctissimi Judæorum et interpretes patriæ legis præstantissimi, postquam cognoverunt morbum regis esse incurabilem, juvenibus, quos disciplinis instituebant persuaserunt, ut aquilam auream ab Herode supra majorem templi portam positam dejicerent. Qui claro meridie ascendentes, detractam aquilam conciderunt securibus, inspectante congregata in templum multitudine. Quod ut renunciatum cognovit dux regius, cum valida suorum manu adveniens, circiter quadraginta juvenes, resistere ausos, cum duobus magistris comprehendit, et ad regem perduxit. Eos, in facti defensione constanter persistentes, Herodes vinctos Jerichuntem misit: moxque accitis Judæorum primoribus, in concionem eorum lectica ob imbecillitatem delatus, de injuria non tam sibi quam Deo (ut dicebat) illata conques-

[r] Joseph. ant. lib. 17. cap. 7.
[s] Lib. 16. pag. 782.
[t] Strabo, lib. 16. pag. 782.
[u] Id. lib. 17. cap. 8.

tus est. Quibus ex sententia sua id factum fuisse denegantibus, in cæteros mitior, Matthiæ pontifici summum ademit sacerdotium, quasi non alieno ab hoc consilio; eique successorem dedit Joazarum, uxoris suæ (Mariammes, Simonis pontificis filiæ) fratrem; Matthiam vero alterum, seditionis consortem, ejusque socios vivos exussit: et luna nocte ea defecit[w]. Quam eclipsim die Martii decimo tertio, horis tribus post mediam noctem fuisse factam, astronomicus calculus indicat.

Herodi deinde morbus factus est gravior. Lento enim calore torrebatur; qui non tam externo tactu deprehendebatur, quam intus popularetur viscera. Accessit et bulimia, cui placandæ necesse esset continuo cibos suggerere: simulque vexabatur intestinorum exulceratione et colicis passionibus. Pedes tumebant phlegmate humido, similiterque inguina. Ipsa quoque verenda putrefacta scatebant vermiculis; accedente fœda nec minus molesta tentigine, non sine fœtore gravissimo. Super hæc omnia nervorum contractione laborabat, et difficultate anhelitus[x].

Quamvis autem gravius ille affligeretur, quam ut videretur posse morbo perferendo sufficere, tamen evasurum se sperabat; accersendis medicis intentus, et medicamentis conquirendis undique. Profectus etiam ultra Jordanem fluvium, calidis aquis se fovebat apud Callirhoen; quæ, in lacum Asphaltitem effluentes, præter vim medicam potu quoque jucundæ sunt. Ibi de medicorum consilio immissus fovendus in refertum oleo solium, visus est illis jam agere animam. Quare exorta comploratione familiarium excitatus et ad se reversus, nullamque amplius salutis spem habens, singulis militibus quinquaginta drachmas jussit distribui: magnaque liberalitate usus in duces atque amicos, rursum Jerichuntem reversus est[y].

Cum audiisset Augustus inter pueros quos in Syria Palæstina Herodes rex Judæorum intra bimatum jussit

[w] Strabo, lib. 17. cap. 8.
[x] Id. ibid.
[y] Strabo, lib. 17. cap. 8.

interfici, filium quoque ejus occisum; ait: " Melius est Herodis porcum esse quam filium." Ita refert Macrobius[a].

Paulo ante Herodis obitum, Agrippa, illius ex filio Aristobulo nepos, Romæ degens, et per convictum insinuatus in familiaritatem Drusi, Tiberii filii, nactus est etiam amicitiam Antoniæ, Drusi majoris conjugis, commendatione matris suæ Bernices (Costobari Idumæi, et Salomes sororis Herodis filiæ) quæ apud illam erat in pretio[a].

4001. Herodes nobilissimos Judæorum undique edicto minaci Jerichuntem accitos conclusit in hippodromo; datis mandatis Salomæ sorori et ejus viro Alexæ, ut statim post obitum suum curarent illos per milites interfici: hoc quærens, ut populo luctus causa præberetur, lætaturo alioqui de regis invisi miserabili interitu[b].

Roma, a legatis ad Cæsarem missis, venerunt literæ: quibus significatum est, Acmen ab irato Cæsare occisam esse propter locatam Antipatro operam; ipsumque Antipatrum relinqui arbitrio patris, sive in exilium eum vellet pellere sive capite plectere. His auditis Herodes paululum recreatus est: sed mox repetitus gravi dolore, cibi tamen avidus, pomum simul et cultellum, quo illud repurgaret, poposcit. Quum autem cultro seipsum ferire vellet, Achiabus nepos ictum ejus præveniens, clamore sublato cohibuit ejus dexteram: moxque denuo luctus cum trepidatione ac tumultu occupavit palatium, quasi rege jam agente animam[c].

Eum strepitum ubi persensit Antipater, ratus patrem vere vitam finivisse, cum custode carceris de missione cœpit agere; multa et in præsens et in futurum post acquisitam potestatem illi promittens. Cujus conatum quum ille regi renunciasset; præ indignatione exclamans Herodes, quamvis morti proximus erexit se in cubitum, jussitque unum e satellitio sine mora Antipatrum occidere, et corpus obscuro condi in castello Hyrcanio[d].

[a] Lib. 2. Saturnal. cap. 4.
[b] Joseph. ant. lib. 17. cap. 8.
[c] Id. ibid. cap. 9.
[d] Joseph. ant. lib. 17. cap. 9.
[a] Joseph. ant. lib. 18. cap. 8.

Deinde, mutata voluntate mutavit etiam Herodes testamentum. Antipam enim, quem prioribus tabulis regni successorem destinaverat, Galilææ simul ac Perææ tetrarcham constituit: regnum vero Archelao largitus est. Philippo filio Gauloniticam, Trachoniticam, Batanæam, et Paneada regiones tetrarchiæ nomine assignavit. Salomæ sorori suæ Jamniam, Azotum, et Phasaelida attribuit; cum argenti signati quingentis millibus. Cæteris cognatis pecuniam et reditus annuos reliquit. Cæsari legavit argenti signati centies centena millia: et vasa sua tam aurea quam argentea, magnumque vestis pretiosæ numerum. Liviæ autem Cæsaris uxori et quibusdam amicis quinquagies centena millia[e].

His ita ordinatis, quinta die postquam Antipatrum filium occidit, vita Herodes defunctus est: annos quidem triginta quatuor ex quo interfecit Antigonum, regno potitus; ex quo autem a Romanis rex declaratus est, triginta septem[f], circa Novembris nostri diem vicesimum quintum, septimo videlicet Cislevi mensis: qui idcirco a Judæis ut dies lætus et festivus celebratur; quod in eo Herodes, qui sapientes odio prosecutus est, mortem obierit; ut ex מגילת תענית sive volumine jejunii, in chronologia sua notavit Edovardus Liveleius, vir doctissimus.

Salome et Alexas, priusquam regis mors innotesceret, in hippodromo clausos domum suam quemque dimiserunt; dicentes ita ipsum jubere, ut in agros digressi curarent suametipsorum negotia[g].

Indicata deinde regis morte, congregataque in Jerichuntinum theatrum omni militia, primum legerunt literas ejus scriptas ad milites: in quibus gratias eis agebat pro fide ac benevolentia, rogabatque ut eandem servarent Archelao filio, quem regni successorem sibi substitueret. Deinde Ptolemæus, cui annulus regis signatorius creditus fuerat, testamentum perlegit: quod non alias ratum habendum esset, quam accedente Cæsaris consensu. Moxque acclamatum est regi Archelao: et milites catervatim una cum

[e] Joseph. antiquitat. lib. 17. cap. 10.
[f] Joseph. antiqu. lib. 17. cap. 10. et lib. 1. belli, cap. ult.
[g] Joseph. antiqu. lib. 17. cap. 10.

suis ducibus pollicebantur eandem, quam patri hactenus præstitissent, fidem atque operam : lætis ominationibus Deum illi fautorem comprecantes. Tum funus ambitiosissimo apparatu ab Archelao præparatum est[h].

Defuncto Herode, qui quærebat vitam infantis Jesu; angelus Domini in somnis apparens Josepho in Ægypto, ut cum puerulo et matre ejus proficisceretur in terram Israelis, illi mandavit. Qui experrectus, quod erat injunctum fecit[i].

Veniens in terram Israelis Josephus, quum audisset Archelaum regnare in Judæa pro Herode patre suo, timuit illuc abire : et divinitus admonitus in somnis, secessit in partes Galilææ, (cujus tetrarchiam Antipæ in testamento pater Herodes concesserat) ibique habitavit in urbe Nazareth ; unde et Christus Nazareni cognomentum accepit[k] ; et Nazarenorum Christiani[l].

Herodis corpus funebri pompa per ducenta stadia, Jerichunte in Herodion castellum, ubi ipse sepeliri se mandaverat, delatum est[m] ; octo stadiis (sive milliari Italico ; quantum ex libro decimo septimo antiquitatum, capite decimo, colligi poterit) singulis diebus confectis. Ferebatur autem in lectica aurea, distincta variis gemmis pretiosis, et instrata purpura. Corpus quoque amictum erat purpura : imposito capiti diademate, et desuper corona aurea, sceptroque in manu dextera. Lecticam stipabant filii, et cognatorum numerus. Hos sequebantur milites, distributi per nationem genera : deinde quingenti famuli, ferentes aromata[n].

Finita funebri pompa, Archelaus Hierosolymam veniens per septem dies, de more Judaico, luctum patris celebravit ; et in fine luctus funebre epulum multitudini præbuit. Deinde in templum ascendens, quacunque transibat excipiebatur gratulationibus ac faustis acclamationibus. Tum conscenso suggesto sublimis aureo solio residens, plebem benignissime allocutus est, præclarissima quæque ei promittens : adhuc tamen a regis nomine ab-

[h] Joseph. ant. lib. 17. cap. 10.
[i] Matth. cap. 2. ver. 19, 20, 21.
[k] Matth. cap. 2. ver. 22, 23.
[l] Act. cap. 24. ver. 5.
[m] [illegible]belli, cap. ult. fin.
[n] Id. lib. 17. antiquit. cap. 10.

stinere se dixit, donec a Cæsare paterni testamenti fieret confirmatio. Et sacrificio peracto, convivium cum amicis iniit[o].

Interea seditio est excitata ab amicis eorum, quos propter dejectam aquilam auream Herodes supplicio affecerat: qui tum convitia in defunctum regem jactabant, tum quosdam illius amicos ad pœnam deposcebant: simulque pontificem Joazarum dejici pontificatu postulabant. Quos cum frustra placare Archelaus conaretur; res eo denique processit, ut sub festum Paschatis, immisso ab Archelao toto exercitu, ad tria millia virorum circa templum ab equitibus cæderentur, reliquis fuga se in proximos montes recipientibus[p].

Tum Archelaus ad mare descendit una cum matre sua, Malthace Samaritana, ad Cæsarem navigaturus; ducens secum Nicolaum Damascenum et Ptolemæum, Herodis procuratorem, multosque ex amicis alios: et familia et regno commissis Philippi fratris sui fidei. Simul etiam profecta est Salome Herodis soror, ducens secum suam progeniem. Alii quoque ex cognatis sequebantur multi, quasi collaboraturi pro paranda regia dignitate Archelao; re autem vera obnixuri ei potius, et præcipue perpetratum in templo facinus incusaturi[q].

Cum hoc comitatu eunti Archelao occurrit apud Cæsaream Sabinus procurator Cæsaris in Syria, in Judæam properans ad asservandam Herodis pecuniam. Quem Varus Syriæ præses commodum interveniens retinuit: aderat enim ab Archelao accersitus per Ptolemæum. Ita ille in præsidis gratiam neque arces occupavit in Judæa, neque thesauros obsignavit regios; omnia relinquens in potestate Archelai, tantisper donec Cæsar de his aliquid statueret: et hæc pollicitus, mansit Cæsareæ. Sed postquam Romam navigavit Archelaus, et Varus versus Antiochiam profectus est; ipse Hierosolyma petiit, et occupavit regiam. Accitis deinde præfectis arcium et regiis procuratoribus, rationes reposcebat ab eis, et arces sibi

[o] Joseph. lib. 17. antiquit. cap. 10.
[p] Id. ibid. 17. cap. 11.
[q] Joseph. lib. 17. antiquit. cap. 11.

committi postulabat. Præfecti tamen non discesserunt a mandatis Archelai, sed omnia servabant in ipsius adventum integra; prætexentes ea se servare Cæsari[r].

Eodem tempore etiam Antipas Herodis filius Romam navigavit, parandi sibi regni spe, ad quam excitatus erat per Salomen; quasi Archelao præferendus, eo quod prioribus testamenti tabulis successor regni destinatus fuerat, quæ validiores deberent esse quam illæ scriptæ posterius. Ducebat autem secum matrem suam Cleopatram Hierosolymitanam et fratrem Nicolai Damasceni Ptolemæum, inter amicos olim Herodis præcipuum, et tunc suis faventem partibus. Sed maxime illum ad affectandum regnum movit Irenæus orator, vir eloquens et diu versatus in regiis negotiis. Postquam vero Romam Antipas pervenit, omnes cognati ad eum, Archelai odio, defecerunt: Sabino quoque, scriptis ad Cæsarem literis, Archelaum accusante[s].

Archelaus per Ptolemæum Cæsari libellum obtulit, et jus suum, et rationes pecuniarum Herodis obsignatas, continentem. Cæsar, eo libello simulque Vari ac Sabini literis perlectis, amicos in consilium advocavit: Caio Agrippæ et Juliæ filiæ suæ filio, jam a se adoptato, primum locum in consistorio tribuens. Ibi tum Antipater Salomes filius, vir facundissimus, contra Archelaum dixit: cui pro eodem Nicolaus Damascenus respondit. Quo finem dicendi faciente, Cæsar Archelaum ad genua sibi accidentem erexit humanissime, dignum esse regno pronuncians: præ se ferens, nihil se facturum, nisi testamento præscriptum et Archelao ipsi commodum. Videnque hac promissione confirmatum in spe juvenem, nihil tum amplius super ea re statuit[t].

Ad compescendos tumultus, post Archelai discessum in Judæa ortos, Varus Antiochia veniens, authores ejus motus affecit supplicio: et maxima ex parte seditione compressa, rediens legionem unam reliquit Hierosolymis, ut Judæis novandarum rerum facultatem præriperet. Quamprimum vero ille abiit, Sabinus Cæsaris procurator

[r] Joseph. lib. 17. antiquit. cap. 11.
[s] Id. ibid.
[t] Joseph. lib. 17. antiquit. cap. 11.

ibi subsistens, fretus relictis illic copiis et parem se jam putans populo, arces occupare conatus est, et violentas pecuniæ regiæ scrutationes fecit, privati lucri et prædæ cupidine[u].

Ad festum Pentecostes multa millia non solum religionis gratia, sed etiam ut pœnas a Sabino expeterent, non ex Judæa tantum gravius offensa, sed e Galilæa quoque ac Idumæa, tum a Jerichunte et trans Jordanem sitis oppidis, confluxerunt; et castris trifariam partitis, Sabinum acriter oppugnarunt. Quibus Romani milites strenue sese opponentes, plurimis eorum cæsis, penetraverunt ad sacræ pecuniæ conditorium: cujus bona pars furto militum disperiit, ad Sabinum autem propalam quadringenta talenta ex ea præda relata sunt. Eum Judæi, e pugnacissimis globo facto, in regia obsederunt. Rufus vero et Gratus, qui sub se habebant tria millia bellicosissimorum et strenuissimorum virorum ex Herodis exercitu, in partes Romanorum se transtulerunt. Judæi tamen nihilo segnius instabant oppugnationi, muros suffodientes cuniculis; et adversarios, securitate promissa, ut abirent hortantes. Quorum nimiam æquitatem suspectam habens Sabinus, inde milites abducere noluit, a Varo subsidium expectans[x].

In hoc rerum statu etiam alibi per Judæam diversis in locis innumeri tumultus exoriebantur: quod proprium regem gens non haberet, qui multitudinem bonis rationibus contineret in officio. Duo enim virorum millia, qui aliquando sub Herode meruerant, tunc vero dimissi domi agebant, in unum collecti bello impetebant regios. Quibus resistens regiorum dux Achiabus, nepos Herodis, quum nusquam æquo loco sustinere eos auderet, ut veteranos et bellandi peritissimos, se et sua, quantum poterat, asperitatibus accessu difficilibus tuebatur[y].

Judas Ezekiæ, latronum ductoris olim per Herodem magno labore expugnati, filius, apud Sephorim urbem Galilææ collecta circa se hominum desperatorum manu, incursabat regis ditionem: et potitus ejus armamentario,

[u] Joseph. lib. 17. antiquit. cap. 11. [x] Id. ibid.
[y] Joseph. lib. 17. antiquit. cap. 11.

armatisque inde suis ad unum omnibus, pecuniam quoque regiam in illis locis occupavit. Unde jam formidandus accolis, spoliabat in quoscunque incideret: aspirabatque ad regnum, non bonis artibus, quarum imperitus erat, sed nocendi licentia[z]. Cum vero Hebræorum יהודה fuerit Syrorum תודה, indeque Judas et Thaddæus[a], multoque magis Theudas, idem plane nomen extiterit: non alius videtur fuisse Judas hic, quam Theudas ille, de quo Gamaliel dixit: "Ante[b] hæc tempora exortus est Theudas, dicens se aliquem esse, cui agglutinatus est numerus virorum circiter quadringentorum: qui interemptus est, et omnes qui paruerant ei dissoluti sunt et ad nihilum redacti."

Simon etiam Herodis regis servus, vir alioqui et forma et statura et robore egregius in primis habitus, ausus est diadema sumere: stipatusque numerosis copiis, et rex consalutatus ab insana multitudine, placebat sibi præ quovis alio. Diripienda ac incendenda Jerichuntina regia, potestatem suam auspicatus est: passimque crematis aliis regis palatiis, et præda concessa suæ factionis hominibus, majora etiam ausurus videbatur; ni mature occursum fuisset. Nam Gratus regiorum militum dux, tum Romanorum partes fovens, suas copias contra Simonem duxit: ubi post acerrimum conflictum transamnani homines incompositi, et ferociter magis quam perite pugnantes, deleti sunt. Ipsum Simonem per angustas quasdam fauces fugientem Gratus assecutus obtruncavit. Ita Josephus[c]. Nam ad Varum potius id Tacitus refert: in historiæ suæ libro quinto, capite nono, de Simone isto sic scribens: "Post mortem Herodis, nihil exspectato Cæsare, Simon quidam regium nomen invaserat. Is a Quintilio Varo obtinente Syriam punitus."

Apud Amatha quoque Jordani apposita palatium regium incensum est a quadam hominum colluvie, qualis circa Simonem fuerat. Athronges etiam, pastor hactenus obscurissimus, vasto tantum corpore et manuum robore

[z] Joseph. lib. 17. antiquit. cap. 11.
[a] Luc. cap. 6. ver. 16. cum Marc. cap. 3. ver. 18.
[b] Act. cap. 5. ver. 36.
[c] Joseph. lib. 17. antiquit. cap. 11.

insignis, regiam sibi assumpsit dignitatem. Huic erant quatuor fratres, et ipsi grandi statura et manu prompti; in quos quasi legatos magnam quæ confluxerat turbam distributam obire jubebat prælia: ipse diademate ornatus consultabat de rebus agendis, quarum penes se servabat arbitrium. Durabatque diu potestas hujus, et non inanis regis appellatio: donec in Archelai, Roma reversi, potestatem postea redactus est[d].

Maxime autem in Romanos cædibus Athronges sæviebat, et in milites regios; utrisque ex æquo infensus. Circa Emmauntem cohortem, frumenta et arma in exercitum portantem, copiæ illius insidiis exceperunt: ductoremque ejus Ariûm centurionem cum quadraginta fortissimis peditibus telis confixerunt. Reliquos nihilo meliora jam exspectantes superveniens cum regio milite Gratus servavit, relictis cæsorum cadaveribus[e].

Quintilius Varus, cognito ex Sabini literis periculo, timens tertiæ legioni, assumptis duabus reliquis (nam tres in universum erant in Syria) et quatuor turmis equitum, auxiliisque regum et tetrarcharum, properavit in Judæam ut obsessis succurreret; jussis qui præmittebantur convenire Ptolemaidem. Berytiorum etiam urbem prætereundo, mille quingentos auxiliares ab eis accepit. Aretas quoque Petræus, amicus Romanis factus propter Herodis inimicitias, non parvam manum misit tam peditum quam equitum[f].

Postquam apud Ptolemaidem in unum convenit totus exercitus, partem ejus Varus filio et amicorum uni tradidit ducendam contra Galilæos agro Ptolemaidis finitimos. Qui regionem eorum ingressus, profligatis quotquot ausi sunt cum armis occurrere, Sephorim cepit: et venditis sub hasta incolis, urbem absumpsit incendio[g].

Ipse Varus versus Samariam progressus cum exercitu, a civitate quidem abstinuit, quam sciebat immunem a seditiosorum contagio: castra autem posuit in quodam vico, qui erat Ptolemæi possessio, Arus nomine. Eum Arabes

[d] Joseph. lib. 17. antiquit. cap. 12.
[e] Id. ibid.
[f] Joseph. lib. 17. antiquit. cap. 12.
[g] Id. ibid.

incenderunt, propter Herodem amicis quoque ejus infensi. Inde progressi Sampho alium vicum iidem Arabes diripuerunt, moxque incenderunt, quamvis munitissimum: toto illo itinere omnia miscentes flammis ac cædibus. Emmaus autem Vari jussu cremata est, in vindictam cæsorum ibi militum, deserta tamen ab habitatoribus[h].

Inde cum appropinquarent Hierosolymis, Judæi qui legionem ab ea parte obsidebant, ad primum venientis exercitus conspectum territi diffugerunt, oppugnatione quam inceptabant relicta. Hierosolymitani autem Judæi graviter a Varo increpati, excusationem afferebant; populum quidem propter festum confluxisse, bellum vero non ex sua sententia, sed ex convenarum audacia susceptum. Et jam ante obviam Varo processerant, Josephus Herodis regis nepos Gratusque ac Rufus cum militibus, et Romani qui obsidionem tulerant. Sabinus enim in ejus conspectum non venit, sed subducens se clam ex urbe, ad mare profectus est[i].

Tum Varus dimissa per totam regionem parte exercitus, perquirebat defectionis authores; et indicio repertos, alios ut sontes puniit, nonnullos dimisit incolumes: actique sunt in cruces ea de causa circiter duo millia. Post hæc ablegato exercitu cujus non erat usus amplius, quique contra ejus voluntatem lucri studio multa maleficia patraverat; ipse audito decem millia Judæorum in unum confluxisse, properavit ut eos deprehenderet. Illi non ausi manus conserere, deditionem fecerunt arbitratu Achiabi. Varus autem data seditiosorum vulgo defectionis venia, duces eorum misit ad Cæsarem. Atque ita rebus compositis, et relicta Hierosolymis eadem legione in præsidio, reversus est Antiochiam[k].

Malthace, Archelai mater, morbo Romæ vitam finiit[l].

Cæsar, acceptis Vari de Judæorum defectione literis, cæteris seditiosorum ducibus ad se missis ignovit; in solos aliquot regis Herodis necessarios animadvertit, quod nec cognationis nec justitiæ respectu a nefariis armis abstinuerint[m].

[h] Joseph. lib. 17. antiquit. cap. 12.
[i] Id. ibid.
[k] Joseph. lib. 17. antiquit. cap. 12.
[l] Id. ibid.
[m] Joseph. lib. 17. antiquit. cap. 12.

Romam venit eodem tempore, Vari permissu, Judæorum legatio, postulans ut eis liceat suis legibus vivere: erantque legati quinquaginta, quibus aderant Judæorum Romam incolentium plus quam octo millia. Cumque Cæsar convocasset in ædem Apollinis magno sumptu a se extructam concilium amicorum et primariorum civium, venerunt eo legati, prosequente Judæorum turba, et Archelaus cum amicorum comitatu. Aderat et Philippus e Syria Vari hortatu veniens, tum ut fratris advocatum ageret, cui Varus bene cupiebat; tum ut in divisione regni Herodiani ad ipsum quoque rediret pars aliqua. Data igitur Judæorum legatis dicendi copia, ab accusatione Herodis et Archelai illi exorsi, postulabant demum ut mutata reipublicæ forma posthac sine regibus agerent, et contributi provinciæ Syriæ, Romanis parerent potestatibus. Quibus cum pro Herode mortuo et præsente Archelao Nicolaus Damascenus respondisset, Cæsar dimisit concilium[n].

Post paucos deinde dies Archelaum Cæsar non quidem regem declaravit, sed dimidia parte ditionis quæ Herodis fuerat ei concessa ethnarcham eum constituit; regnum quoque pollicitus, si virtutem exhiberet regno convenientem. Obtigit vero illi Judæa et Idumæa, præterque has Samaria; cui ex authoritate Cæsaris tributorum quarta pars remissa est, eo quod cæteris tumultuantibus soli quieti manserant in officio. In ejus ditione comprehendebantur urbes, Stratonis turris, Sebaste, Joppe, Hierosolyma; nam Gazam, Gadara et Hippon Græcanici instituti urbes Cæsar ob id separatas a regni terminis Syriæ contribuit. Sexcenta autem talenta quotannis rediebant e sua ditione ad Archelaum[o].

Alterum ditionis Herodianæ dimidium in alios duos Herodis filios Cæsar partitus est. Herodi Antipæ Galilæa cessit, et Peræa (fertilissima trans Jordanem inter duos lacus, Tiberiadis et Asphaltiten, regiuncula:) quarum annui reditus erant ducenta talenta. Philippo Batanæa cum Trachonitide, et Auranitis cum parte quadam Zeno-

[n] Joseph. lib. 17. antiquit. cap. 12. [o] Id. ibid. cap. 13.

dori (ut vocabant) domus; sive ditionis (non ea quæ Abilenæ tetrarchiam continebat) Lysaniæ cuidam datam fuisse, ex Lucæ, cap. III. ver. 9. constat; quæ pendebant annua talenta centum. Salomæ autem præter legatas a fratre urbes Jamniam, Azotum et Phasaelida, argentique quingenta millia, Cæsar largitus est in Ascalone palatium: percipiebatque ex subjectis sibi locis sexaginta talenta annua, habitans in ditione Archelai. Reddita sunt etiam cæteris regis cognatis legata, ita ut testamento caverat. Duæ deinde ejus filiæ virgines, præter relicta sibi a patre accepere ex Cæsaris munificentia ducenta et quinquaginta signati argenti millia, et elocatæ sunt Pheroræ filiis. Quin et totum regis legatum, mille quingentorum talentorum æstimatione, cessit ipsius filiis: paucis aliquot vasis sibi retentis, non tam ob pretium charis, quam ob amici memoriam[p].

Ita gentem coercitam liberi Herodis tripartito rexere: inquit Tacitus, historiæ libro quinto, capite nono. Cui addendus et Strabo[q]; de liberis ejusdem ita scribens: "De filiis alios ipse, ut eorum impetitus insidiis, interemit: alios moriens, adsignata cuique portione, successores reliquit. Cæsar et Herodis filios, et sororem Salomen, et Berenicem Salomes filiam, honore prosecutus est."

Juvenis quidam Judæus plebeius, educatus Sidone apud quendam Romani civis libertum, Alexandrum Herodis filium de facie referens, mentitur se illum esse, qui a supplicio, cum fratre Aristobulo, custodis cujusdam beneficio servatus sit; ut id mentiretur inductus a vafro quodam impostore rerum omnium regiæ Herodis gnaro. Hujus technis et dolis instructus, quum Cretam appulisset, quotquot Judæorum venerunt in ejus colloquium, omnibus rem persuasit: et auctus ab eis pecunia trajecit in Melum insulam, ubi magnam pecuniæ vim adeptus est prætextu regiæ prosapiæ. Et jam sperans recepturum se paternum principatum, Romam properavit, suis hospitibus deducentibus. Cumque adnavigasset Puteolos, ibi quoque a deceptis Judæis simili favore exceptus est: Romamque advenienti universa Judæorum illic agentium multitudo pro-

[p] Joseph. lib. 17. antiquit. cap. 13. [q] Lib. 16. pag. 765.

fecta est obviam. Id ubi allatum est ad Cæsarem, Celadum unum e suis libertis familiariter olim versatum cum adolescentibus illo misit, jussum ut Alexandrum in conspectum suum adduceret: quod ille fecit, nihilo in dignoscendo aliis sagacior. Non tamen fefellit Cæsarem: qui Pseud-Alexandrum istum imposturam fatentem in remigum ordinem allegit, quod esset valido corpore; eum vero qui ad hæc audenda illum impulerat necavit[r].

4002. Archelaus ethnarcha in Judæam reversus, Joazaro Boethi filio (vel ex Simone filio nepoti) pontificatum abrogavit, insimulato quod seditiosis consensisset: eamque dignitatem in Eleazarum illius fratrem collocavit[s].

Augustus, consulatu decimo tertio suscepto, Lucium filium in forum deduxit[t]; iisdem illi datis honoribus, qui in fratrem Caium ante triennium fuerant collati. Quorum et nummi testes sunt, in quibus effigies Caii et Lucii cum clypeis et hastis cernuntur, hac inscriptione adposita: C. L. CÆSARES. AUGUSTI. F. COS. DES. PRINC. JUVENT.

In eodem consulatu suo decimo tertio "sexagenos denarios plebi, quæ tum frumentum publicum accipiebat," se dedisse, ipse in monumento Ancyrano indicat: addens, "ea millia hominum paullo plura quam ducenta" fuisse. Quod ipsum etiam in excerptis ex Dione, apud Xiphilinum habetur: nisi quod pro sexaginta denariis (quos drachmas Græci reddunt) Latinus interpres ducentos et quadraginta denarios, nescio qua incogitantia, reposuerit.

Magnificentissimis gladiatorii muneris naumachiæque spectaculis Augustus, se et Gallo Caninio consulibus, dedicato Martis templo, animos oculosque populi Romani replevit[u]. Spectaculis exhibitis, aquam in circum Flaminium induxit; in qua triginta sex crocodili sunt concisi[x].

Navale vero ibi exhibuit prælium, circa Tiberim cavato solo, in quo postea Cæsareum nemus erat[y]; cujus loci

[r] Joseph. ant. lib. 17. cap. 14.
[s] Id. ibid. cap. 15.
[t] Sueton. in Octavio, cap. 26.
[u] Vell. Patercul. lib. 2. cap. 100, cum Hieronymo, in chronico.
[x] Xiphilin. ex Dione.
[y] Sueton. in Octavio, cap. 43.

excavati longitudo mille octingentorum pedum fuit, latitudo ducentorum; in quo triginta rostratæ naves et triremes plurimæ, præter minora navigia, inter se conflixerunt: ut in rerum suarum breviario, lapidi Ancyrano insculpto, ipse Augustus indicat. Hujus naumachiæ, ut nuperrime editæ, in libro Artis suæ primo ita meminit Ovidius:

> Quid modo, cum belli navalis imagine Cæsar
> Persidas induxit Cecropidasque rates?
> Nempe ab utroque mari juvenes, ab utroque puellæ
> Venere; atque ingens orbis in urbe fuit.

Ejusmodi ludicris vacanti Romæ Augusto, in oriente ab Armeniis negotium datum est. Eos in hoc unum servitutis genus Pompeius assueverat, ut rectores a Romanis acciperent. Sed jam Artavasdem sive Artabazem, eo jure regem ab Augusto ipsis impositum, non sine Romanorum clade dejecerunt; Tigrane in locum ejus substituto. Ad hanc vero defectionem tuendam, Parthos in auxilium advocarunt: atque ita, se ad eos subtrahente Armenia, Phraates desciscens a societate Romana adjecit Armeniæ manum[z].

Caium et Lucium teneros adhuc ad curam reipublicæ Augustus admovit; et consules designatos circum provincias exercitusque dimisit[a]. Unde et Caium "provincias ad sidendum obiisse," in Velleio Paterculo[b] legimus; ubi *ad sedandum*, Beatus Rhenanus legendum sensit; *ad visendum*, Justus Lipsius; cujus veriorem hic esse emendationem, locus iste Dionis[c] ostendit: "Caius Cæsar legiones quæ ad Istrum castra habebant, pacis more obiens spectavit. Bellum enim nullum ab eo gestum: non quod nullum bellum ingrueret; sed quia ipse quidem in summa pace ac securitate principatus artes discebat, belli autem discrimina aliis mandabantur."

Romæ eo ipso anno quo gladiatorii muneris naumachi-

[z] Florus, lib. 4. cap. 12. Velleius Patercul. lib. 2. cap. 100. Tacitus, annal. lib. 2. cap. 3. Dio, in Zonara; et excerptis a Fulv. Ursino edit. legat. 39. Sextus Rufus, in breviario.

[a] Sueton. in Octav. cap. 64. [b] Lib. 2. cap. 101.

[c] Excerpt. ab Henr. Valesio edit. pag. 665.

æque spectacula D. Augustus exhibuit, fœda dictu memoriaque horrenda in ipsius domo tempestas erupit. Quippe filia ejus Julia, per omnia tanti parentis ac viri immemor, nihil quod facere aut pati turpiter posset fœmina luxuria et libidine infectum reliquit: magnitudinemque fortunæ suæ peccandi licentia metiebatur, quidquid liberet pro licito judicans[d]; eo lasciviæ progressa, ut in ipso etiam foro et rostris nocturnas comessationes et compotationes ageret; ad stupra locis illis abusa ex quibus pater legem de adulteriis tulerat. Unde tanta subito ira correptus est Augustus, ut hæc intra domus claustra cohibere nequaquam potuerit, sed publicaverit et cum patribus etiam communicaverit[e]. Sed absens, ac libello per quæstorem recitato, notam senatui rem fecit: abstinuitque congressu hominum diu præ pudore; de necanda etiam filia deliberans[f]. In Pandatariam demum Campaniæ insulam relagata est, ultro eam in exilium matre Scribonia comitante[g]; quæ eodem quo ipsam pepererat die a Cæsare repudiata fuerat; L. Marcio et C. Sabino consulibus[h]; anno videlicet Julianæ periodi 4675. Ut trigesimum octavum ætatis annum hoc tempore Julia egerit: qua ætate minorem eam non fuisse, etiam ex Macrobio intelligimus[i].

Tiberius in Rhodo audiens Juliam uxorem ob libidines atque adulteria damnatam, repudiumque ei suo nomine, ex authoritate Augusti remissum, quanquam lætus animo, tamen officii duxit, quantum in se esset, exorare filiæ patrem frequentibus literis; et vel utcunque meritæ, quicquid unquam dono dedisset, concedentem[k].

4003. Quum Armenios defecisse intellexisset Augustus, et a Parthis esse adjutos; ea re dolens, quid ageret ambigebat. Nec enim ipse propter senectutem bellum gerere poterat; et Tiberius jam secesserat, nec alium ex potentioribus mittere audebat: Caius vero et Lucius ado-

[d] Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 100.

[e] Seneca, de beneficiis, lib. 6. cap. 32. Dio, in Xiphilini epitome; et excerptis Valesii, pag. 665.

[f] Sueton. in Octavio, cap. 65.

[g] Vellei. Patercul. et Dio, in Xiphilini epitome; et excerpt. Vales. pag. 665

[h] Dio, lib. 48. cap. 377.

[i] Lib. 2. Saturnal. cap. 5.

[k] Sueton. in Tiberio, cap. 11.

lescentes et rerum imperiti erant. Verum urgente necessitate, Caium delegit; potestate proconsulari et uxore data, ut ea quoque re dignitas ejus augeretur, et consiliariis adjunctis[l]. Uxorem vero illi Lolliam Paulinam dedit[m]; vel filiam vel neptem Marci Lollii[n]; quem rectorem, et veluti moderatorem juventæ Caii esse voluit[o].

Quum ad expeditionem hanc ille se pararet, *ματαιοτεχνίαν* suam scribebat Ovidius; in libro ejus primo, mentioni naumachiæ modo peractæ ista subjiciens:

Ecce parat Cæsar domito quod defuit orbi
Addere: nunc, Oriens ultime, noster eris.
Parthe dabis pœnas: Crassi gaudete sepulti,
Signaque barbaricas non bene passa manus.
Ultor adest, primisque ducem profitetur in annis;
Bellaque non puero tractat pgenda puer.

Et paulo post addens:

Auspiciis animisque patris puer arma movebis;
Et vinces animis auspiciisque patris.
Tale rudimentum tanto sub nomine debes;
Nunc juvenum princeps, deinde future senum.

Qui in futuris conjectandis haud bonus hic vates, in præsente ætatis Caii anno designando non multum a vero abiit. Pater enim illius Augustus annos undeviginti natus exercitum sibi comparavit: ut suo loco ex Ancyrano marmore est ostensum. Et undevigesimum ætatis annum ingressus jam Caius est, quum ad bellum Armeniacum et Parthicum se pararet; pari cum patre ætate illud deinde administraturus.

Dionysium, orbis situs recentissimum authorem, ad commentanda omnia in orientem præmisit D. Augustus, ituro in Armeniam ad Parthicas Arabicasque res majore filio: ut apud Plinium[p] legimus; sive notissimus ille Dionysius hic fuerit, cujus Periegesis Græco carmine conscripta extat; sive Dionysius Diogenis filius, quem terrarum di-

[l] Zonar. ex Dione.
[m] Sueton. in Claudio, cap. 26.
[n] Plin. lib. 9. cap. 35. Solin. cap. 55.
[o] Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 102. Sueton. in Tiberio, cap. 12.
[p] Lib. 6. cap. 27.

mensionem edidisse, in primo Peripli sui libro Marcianus Heracleota significat.

Caium Cæsarem Armeniam obtinuisse, Tacitus[q]; in Syriam missum, Velleius Paterculus[r]; orienti præpositum, Suetonius[s]; ad ordinandas Ægypti Syriæque provincias ab Augusto missum fuisse scribit Orosius[t]. Jubæ regis de Arabica expeditione ad eundem Caium scripta volumina, in fine capituli vigesimi septimi libri sexti, citat Plinius: in sequenti tamen capite addens, Caium ipsum prospexisse tantum Arabiam, nullam in eam expeditionem fecisse.

De apparatu Caii bellico ad barbaros nuncio perlato Phraates Parthorum rex ad Augustum misit: apologia pro his quæ gesta fuerant facta, pacem postulans. Cui per literas respondens Augustus, Armenia cedere eum jussit. Tigranes vero Armenius legationem tunc ad eum nullam misit[u].

Tiberius, transacto tribunitiæ potestatis tempore, confessus tandem nihil aliud secessu devitasse se quam æmulationis cum Caio Lucioque suspicionem, petiit ut sibi securo jam ab hac parte, corroboratis his et secundum locum facile curantibus, permitteretur revisere necessitudines, quarum desiderio teneretur. Sed neque impetravit: ultroque etiam admonitus est, dimitteret omnem curam suorum, quos tam cupide reliquisset[x].

Remansit ergo Rhodi contra voluntatem: vix per matrem consecutus, ut ad velandam ignominiam quasi legatus ab Augusto abesset. Neque privatum modo, sed etiam obnoxium et trepidum tunc egit; mediterraneis agris abditus, et præternavigantium vitans officia[y].

Caio ad bellum Armeniacum profecto, Tiberius Chium trajiciens adolescentem studiose coluit, purgando suspiciones, et non ipsi tantum Caio sed etiam comitibus ejus

[q] Annal. lib. 2. cap. 3. et lib. 3. cap. 48.
[r] Lib. 2. cap. 101.
[s] In Tiberio, cap. 12.
[t] Lib. 7. cap. 3.
[u] Dio, legat. 39. in excerpt. ab Ursino edit.
[x] Sueton. in Tiberio, cap. 11.
[y] Id. ibid. cap. 12.

se submittendo[a]; licet Tiberio, ut solet, adulatus hic Velleius, Caium illi omnem honorem, ut superiori, habuisse scripserit[a]. Non Chium, sed Samum Tiberium visendi Caii privigni sui gratia trajecisse, ibique alieniorem eum sibi sensisse ex criminationibus M. Lollii, scribit Suetonius[b].

Sed venit præterea in suspicionem Tiberius per quosdam beneficii sui centuriones, a commeatu castra petentes, mandata ad complures dedisse ambigua, et quæ tentare singulorum animos ad novas res viderentur. De qua suspicione certior ab Augusto factus, non cessavit efflagitare aliquem, cujuslibet ordinis, custodem factis, atque dictis suis. Equi quoque, et armorum solitas exercitationes omisit; redegitque se, deposito patrio habitu, ad pallium et crepidas: atque in tali statu biennio fere Rhodi permansit, contemptior in dies, et invisior[c].

Caius Judæam prætervehens, apud Hierosolymam supplicare contempsit: quod Augustus ubi per eum comperit, ut prudenter factum collaudavit. Refert hoc Suetonius[d], et ex eo Orosius[e], ex Ægypto Caium venientem fines Palæstinæ præteriisse addens. Alia vero Augusti mens perspicitur ex Philone, in legatione ad Caium.

In Syriam inde venientem Caium, nihil præclari gessisse, ex Dione refert Zonaras. Tam varie ibi se gessisse, ut nec laudaturum magna, nec vituperaturum mediocris materia deficiat; ait Velleius Paterculus[f]. Per majestatem tamen Romani nominis facile eum cuncta sedavisse, Sextus Rufus in suo affirmat breviario.

Quirinius Romam reversus, conjugem duxit generosissimam fœminam Lepidam; destinatam aliquando Lucio Cæsari uxorem, atque Augusto nurum. Quam tamen post vigesimum annum, M. Valerio Messala et M. Aurelio Cotta consulibus, anno periodi Julianæ 4733. ille dimissam e matrimonio veneni olim in se comparati arguebat[g].

[a] Xiphilin. et Zonar. ex Dione.
[a] Lib. 2. cap. 101.
[b] In Tiberio, cap. 12.
[c] Sueton. ibid.
[d] In Octavio, cap. 93.
[e] Lib. 7. cap. 3.
[f] Lib. 2. cap. 101.
[g] Suetonius in Tiberio, cap. 49. cum Tacito, lib. 3. annal. cap. 22, et 23.

Cum Augustus in superius commemoratis literis Phraatem simpliciter compellasset, regio titulo non apposito; adeo ille nihil est territus, ut rescribens superbe, sibi ipsi regis regum titulo dato, Augustum tantum Cæsaris vocabulo affecerit[h]. Postquam vero Caium in Syriam advenisse audisset, ac res domi odio sui conturbatas suspicaretur, ea conditione, ut Armeniam missam faceret, in gratiam rediit[i]. Unde, ut in libro septimo Eutropii, Augustus Armeniam a Parthis recepisse; ita in Eusebiano chronico, ad hunc annum, "Caius Cæsar amicitiam cum Parthis fecisse" legitur.

Quum Artabazes (sive Artavasdes) morbo extinctus esset, Tigranes dona misit Augusto, velut adversario de medio sublato: tituloque regio literis haud inscripto, regnum ab eo petiit. Augustus his adductus, et bellum præterea Parthicum veritus, tum ea munera accepit, tum bona cum spe Tigranem in Syriam ad Caium proficisci jussit. Ita Dio, in excerptis legationum a Fulvio Ursino editis. "Armenios, qui tunc temporis validiores erant Parthis, dedidisse se Caio," dicit Sextus Rufus in breviario. Et, si Jornandem hic audire libeat: "Armenii cum Parthis commixti, per C. Cæsarem nepotem Augusti ocyus superantur. Armenii siquidem, utilius rati Romanorum amicitiæ reconciliari et proprias sedes incolere, quam cum Parthis conjungi et sedes perdere, et Romanos infestos habere."

4004. ÆRÆ vulgaris Christianæ, cujus nunc annum 1653. numeramus, annus primus hic incipit: quo Caius Cæsar, vigesimum ætatis annum agens, quinquennio postquam in forum est adductus, consulatum in oriente iniit; quemadmodum ex marmorea tabula Neapolitana et Anagnina, in annalibus suis, ostendit Pighius.

Hoc etiam anno Tiberius Rhodi specie secessus exulem egit. Ita enim de eo recte censuit Tacitus[k]. Unde in familiari quodam convivio mentione ejus orta, extitit qui Caio polliceretur confestim se, si juberet, Rhodum

[h] Dio, in Xiphilino, et legat. 39. ab Ursino edit.
[i] Xiphilin. ex Dione. [k] Annal. lib. 1. cap. 4.

navigaturum, caputque exulis relaturum. Quo præcipue, non jam metu, sed discrimine, coactus Tiberius est, tam suis quam matris Liviæ impensissimis precibus reditum expostulare. Sed destinatum Augusto erat, nihil super ea re nisi ex voluntate Caii statuere[l].

Quum Augustus, exacto anno suo climacterico, natalem suum sexagesimum quartum celebraret nono Kalendas Octobres hanc ad Caium scripsit epistolam: "Have, mi Cai, meus ocellus jucundissimus; quem semper medius fidius desidero quum a me abes: sed præcipue diebus talibus, qualis est hodiernus, oculi mei requirunt meum Caium; quem, ubicumque hoc die fuisti, spero lætum et bene valentem celebrasse quartum et sexagesimum natalem meum. Nam, ut vides, κλιμακτῆρα communem seniorum omnium tertium et sexagesimum evasimus. Deos autem oro, ut, quantum mihi superest temporis, id salvis vobis traducere liceat in statu reipublicæ felicissimo, ἀνδραγαθούντων ὑμῶν καὶ διαδεχομένων stationem meam." Ex libro epistolarum Augusti, quas ad Caium scripsit, hanc nobis conservavit A. Gellius[m].

4005. Caius cum rege Parthorum in insula quam amnis Euphrates ambiebat, æquato utriusque partis numero, in colloquium coiit: stante ex diverso hinc Romano, illinc Parthorum exercitu. Prior Parthus apud Caium in Romanorum ripa, posterior hic apud regem in hostili epulatus est. Quod spectaculum sub initia stipendiorum suorum, tribuno militum sibi visere contigisse, scribit Velleius Paterculus[n].

Eo tempore Marci Lollii perfida et plena subdoli ac versuti animi consilia, per Parthum indicata, Caii Cæsaris ira evulgavit[o]. Regum enim muneribus et spoliatis orientis regionibus infamato sua illi interdixit amicitia: licet uxor ipsius, hujus Lollii vel filia vel neptis tunicam ex margaritis lucrata fuisse dicatur, quadringenties sester-

[l] Sueton. in Tiberio, cap. 13.
[m] Noct. Attic. lib. 15. cap. 7.
[n] Lib. 2. cap. 101.
[o] Velleius Paterculus, lib. 2. cap. 102.

tium æstimatam[p]. Quo Lollio vero offensior, eo magis facilis exorabilisque in Tiberium vitricum Caius fuit[q].

Mors Lollii intra paucos dies secuta, fortuita an voluntaria fuerit, ignorare se profitetur, qui tum in iis locis fuit, Velleius Paterculus; licet sumpto veneno eum interiisse, Plinius et Solinus asserant. "Sed quam hunc decessisse lætati sunt homines, tam paulo post obiisse Censorinum in iisdem provinciis, graviter tulit civitas, virum demerendis hominibus genitum:" inquit Velleius[r]. C. Martium, ut videtur, Censorinum illum, qui Judæorum Cyrenensium et Asiaticorum suggestionem Augusto obtulit[s].

4005. Quirinius, loco Lollii rector Caio Cæsari datus, Tiberium Rhodi agentem coluit: quod post mortem illius in senatu patefecit ipse Tiberius, laudatis in se Quirinii officiis, et incusato M. Lollio, quem authorem Caio Cæsari pravitatis et discordiarum arguebat[t]. Invisus quoque Tiberio Archelaus Cappadocum rex fuit, quod eum Rhodi agentem nullo officio coluisset, quod tamen Archelaus per superbiam non omiserat; sed ab intimis Augusti monitus, quia florente C. Cæsare, missoque ad res orientis, non tuta Tiberii amicitia credebatur[u].

Permittente Caio, revocatus est Tiberius: verum sub conditione, ne quam partem curamve reipublicæ attingeret[x].

Ante paucos vero quam revocaretur dies, aquila, nunquam antea Rhodi conspecta, in culmine domus ejus assedit: et pridie quam de reditu certior fieret, vestimenta mutanti, tunica ardere visa est[y]. Erat Tiberius ejus divinationis quæ ex astris ducitur cum ipse peritissimus, tum Thrasyllum mathematicum in contubernio habebat: qui procul adventare navim videns, quæ nuntium reditus a Livia et Augusto vehebat, gaudium afferri affirmabat; cum quidem illum, durius et contra prædicta cadentibus rebus, ut falsum et secretorum temere conscium, eo ipso

[p] Plin. lib. 9. cap. 35. Solin. cap. 55.
[q] Sueton. in Tiberio, cap. 13.
[r] Lib. 2. cap. 102.
[s] Joseph. lib. 16. antiquit. cap. 10.
[t] Tacit. annal. lib. 3. cap. 48.
[u] Id. annal. lib. 2. cap. 42.
[x] Sueton. in Tiberio, cap. 13.
[y] Id. ibid. cap. 14.

momento dum spatiatur una, præcipitare in mare desti nasset[z].

Tiberius igitur septem annos Rhodi moratus, octavo post secessum anno, Publio Vinicio consule, Lucio et Caio adhuc viventibus, in patriam rediit[a]. Romam vero reversus, deducto in forum filio Druso, statim e Carinis ac Pompeiana domo Esquilias in hortos Mæcenatis transmigravit: totumque se ad quietem contulit, privata modo officia obiens, ac publicorum munerum expers[b].

Lucius deinde ad Hispanienses profecturus exercitus, Massiliæ inglorius repentino morbo extinctus est, ante fratris Caii mortem duodeviginti mensibus[c].

Post Lucii mortem, Augustus Tiberium adoptare voluit: sed ille, Caii invidiam veritus, vehementer repugnabat[d].

4006. Armeniam ingressus Caius, prima parte introitus prospere gessit: mox Addo vel Adduus, (Ador etiam apud Strabonem dictus) Artagerarum præfectus castellum illud ad defectionem perduxit: et Caium ad mœnia pellectum, tanquam arcani aliquid dicturus, vulneravit. Cæsaris autem duces diuturna oppugnatione id ceperunt, murosque dejecerunt[e].

Apud Florum[f] ita historia hæc narrata legitur. "Domnes, quem rex Artaxatis præfecerat, simulata proditione, adortus Caium intentum libello, quem ut thesaurorum rationes continentem ipse porrexerat, strictus, sed recreatus ex vulnere in tempus. Cæterum barbarus undique infesto exercitu oppressus, gladio et pyra, in quam se percussus immisit, superstiti etiamnum Cæsari satisfecit." Florum quoque secutus est Sextus Rufus in breviario. Sed quasi de Parthis hic ageretur, non de Armeniis, im-

[z] Sueton. in Tiberio, cap. 14. Xiphilin. ex Dione.

[a] Sueton. in Tiberio, cap. 14. Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 99. et 103.

[b] Sueton. in Tiberio, cap. 15.

[c] Florus, lib. 4. cap. ult. Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 102. Tacit. annal. lib. 1. cap. 3. Sueton. in Octavio, cap. 65. Zonar. ex Dione.

[d] Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 103.

[e] Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 102. Strabo, lib. 11. pag. 529. Zonar. ex Dione.

portune attexit: "Parthos ad satisfactionem tam audacis admissi, obsides tunc primum Octaviano Cæsari dedisse, et erepta sub Crasso signa retulisse;" per errorem ea omnia ad hanc Caii (Claudii et hic et apud Jornandem, et in Latinorum illo scripto quod in Græcum suum chronicon transtulit Georgius Syncellus, perperam appellati) historiam referens, quæ de Parthis uno complexu, temporum ratione nulla habita, scripserat Suetonius[g]: "Parthi et Armeniam vindicanti (Octavio) facile cesserunt: et signa militaria, quæ M. Crasso et M. Antonio ademerant, reposcenti reddiderunt, obsidesque insuper obtulerunt."

Ariobarzanem origine Medum, ob insignem corporis formam et præclarum animum, volentibus Armeniis Caius præfecit[h].

Caius ex vulnere, ut corpus minus habile, ita animum minus utilem reipublicæ habere cœpit. Nec defuit conversatio hominum vitia ejus assentatione alentium: per quæ eo ductus est, ut in ultimo ac remotissimo terrarum orbis angulo consenescere, quam Romam regredi mallet[i]. Nam et parum firma valetudine, et dissolutiore ingenio, hebetior jam factus, postulavit ut privatam sibi vitam liceret agere. Quod Augustus ægerrime ferens, eum hortatus est, ut, in Italiam reversus, quod vellet ageret[k]. Diu reluctatus, invitusque reversurus in Italiam, nave oneraria in Lyciam advectus, in urbe Limyra morbo obiit[l]. Remeantem Armenia, et vulnere invalidum, interiisse notat Tacitus[m]. Reversum in Syriam ex vulnere obiisse, Sextus Rufus asserit. Verum in Lycia esse defunctum, cum Dione et Velleio (qui tribunus militum sub Caio ipso tunc militabat) confirmat Suetonius[n].

Caii mortem gravissime Augustus tulit: per codicillos etiam de Asinio Pollione questus, quod in tam magno et recenti luctu suo homo charissimus sibi pleno convivio cœnasset. Cui rescripsit Pollio: "Eo cœnavi quo Ate-

[g] In Octavio, cap. 21.
[h] Tacit. annal. lib. 2. cap. 4.
[i] Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 102.
[k] Zonar. ex Dione.
[l] Zonar. ex Dione, et Vell. Patercul. lib. 2. cap. 102.
[m] Annal. lib. 1. cap. 3.
[n] In Octavio, cap. 65.

rium filium amisi. Quis exigeret majorem ab amico dolorem, quam a patre?" Refert M. Seneca, in libri controversiarum quarti proœmio.

Corpora Caii et Lucii a tribunis militum, ac cujusque civitatis decurionibus Romam apportata sunt; parmæque et hastæ, quas ab equitibus, quum ex ephebis excesserunt, acceperant aureas, (vel argenteas potius; ut suo loco, ex Ancyrano monumento est ostensum) in curia suspensæ[n]. Etsi enim Hamæ sive Emesæ in Syria "C. Cæsaris epitaphium Græcis characteribus inscriptum legi," in libro secundo observationum suarum referat Bellonius: Romæ tamen ossa illius esse condita, hoc ostendit epitaphium, quod ibi ante templum apostolorum retro Minervam cernitur: OSSA C. CÆSARIS AUGUSTI F. PRINCIPIS JUVENTUTIS. Ambos vero fratres dolo novercæ Liviæ, aditum ad imperium filio suo Tiberio parantis, sublatos fuisse, suspicio erat[p].

Augustus a populo Dominus appellatus, nomen illud non modo non admisit, sed etiam edicto prohibuit[q].

4007. Tertio principatus decennio ad finem jam accedente, in quartum decennium, quasi coactus, imperium suscepit. Qui nunc mansuetior, ac segnior ad senatores exasperandos contra se factus, nolebat quenquam eorum amplius offendere[r].

Augustus tribunitiæ potestatis consortionem Tiberio Neroni constituit, multum eo cum domi tum in senatu recusante[s]. Datam illi tribunitiam potestatem in quinquennium dicit Suetonius[t]; in decennium, Dio[u].

Tertio superfluo die intercalari, qui Romanorum sacerdotum vitio accreverat, in hujus anni mense Februario omisso, kalendarium Julianum integritati suæ est restitutum. Deinceps vero unum diem secundum ordinationem Cæsaris quinto quoque incipiente anno intercalari Augustus pontifex jussit: et omnem hunc ordinem æreæ tabulæ

[n] Xiphilin. ex Dione.
[o] Inscript. Gruter. pag. 235. 4.
[p] Tacit. annal. lib. 1. cap. 3. et Zonar. ex Dione.
[q] Xiphilin. et Zonar. ex Dione; cum Suetonio in Octavio, cap. 53.
[r] Xiphilin. ex Dione.
[s] Vellei. Paterc. lib. 2. cap. 103.
[t] In Tiberio, cap. 16.
[u] Lib. 55. pag. 556. fin.

ad æternam custodiam incisione mandavit[x]. Ex qua disciplina omnium postea temporum ratio fundata est[y]; quippe quæ posthac, usque ad mutationem kalendarii anno abhinc MDLXXIX. a Gregorio XIII. pontifice factam, constanter est observata. Tantum ne nundinæ, quæ nono quoque die ineunte a Romanis celebrabantur, in Kalendas Januarias inciderent, dies una in fine præcedentis anni sæpe intercalata est præter consuetudinem, et ex sequente anno eadem vicissim exempta, ut tempus ad Julii Cæsaris ordinationem competeret. Qua de re videndus Dio[z].

Post quinquennium filiam suam Juliam ex insula in continentem, lenioribusque paulo conditionibus, Augustus transtulit: nam ut omnino revocaret, exorari nullo modo potuit; deprecanti sæpe populo Romano et pertinacius instanti, tales filias talesque conjuges pro concione imprecatus[a].

Ælio Cato et Sentio Saturnino consulibus, quinto Kalendas Julias, Tiberium Neronem Augustus adoptavit[b]: Reipublicæ causa adoptare se eum pro concione, jurans[c]. Adoptatus etiam eadem die Marcus Agrippa est, Caii et Lucii frater; quem post mortem Agrippæ Julia enixa erat[d]. Veritus etiam Augustus, ne Tiberius aliquando animo elatus novas ad res consurgeret; ante adoptionem ipsum coegit Germanicum Drusi fratris sui filium adoptare, quanquam ipse Tiberius natum habuisset filium[e].

Protinus ab adoptione in Germaniam missus est Tiberius: cum quo præfectus equitum militans Paterculus, operum ejus per annos continuos novem spectator fuit[f].

Delegato in Germaniam Tiberio, Parthorum legati, mandatis Augusto Romæ redditis, eum quoque adire in

[x] Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. 14. fin.

[y] Solin. cap. 3.

[z] Lib. 48. pag. 377. et lib. 60. pag. 681.

[a] Sueton. in Octavio, cap. 65. [b] Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 103.

[c] Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 104. cum Suetonio, in Tiberio, cap. 21.

[d] Vell. Patercul. lib. 2. cap. 104. cum Sueton. in Tiberio, cap. 15.

[e] Dio, lib. 55. pag. 556, 557. cum Suetonio, in Tiber. cap. 15. et Tacito, lib. 1. annal. cap. 3.

[f] Vell. Paterc. cap. 104, et 105. init.

provinciam jussi sunt[g]. Pluribus enim de regno concertantibus, venere in urbem legati a primoribus Parthis, unum ex Phraatis III. filiis, qui obsides Romæ remanserant, regem petituri. Cæteris vero fratribus prælatus Vonones, a Cæsare opibus auctus, a Parthis lætantibus ad aliquod tempus acceptus est[h].

Augustus, ad censum in Italia peragendum, proconsulare imperium accepit[i].

4008. Sol aliqua parte lumen suum amisit[k]: Martii die vigesimo octavo, circa horam quintam post meridiem; ut calculus astronomicus ostendit.

M. Agrippæ Posthumo, nullo honorum qui fratribus Caio et Lucio obtigerunt potito, virilis toga est data[l].

4009. Primates tam Judæorum quam Samaritarum, non ferentes Archelai tyrannidem, detulerunt eum ad Cæsarem: scientes eum contra ipsius mandatum fecisse, a quo jussus fuerat ex æquo ac bono præesse subditis. Hoc audito Cæsar ira commotus, accersiit procuratorem ejus Romæ manentem; et ad ipsum Archelaum non dignatus quicquam scribere, ut in Judæam properaret, et dominum suum quamprimum ad se adduceret, ei mandavit[m].

Hujus mali prænuncium somnium Archelaus habuisse fertur, de novem aristis quas a bobus absumi viderit. Eas Simon Essæus de totidem regni annis interpretatus, jam instare Archelao dominationis terminum dixit. Quinta vero post die Archelai procurator in Judæam venisse dicitur: qui eum cum amicis in convivio reperiens, indicata voluntate Cæsaris, ad causam dicendam evocavit[n].

4010. Circa nostrum Novembrem, mensis Cislevi Judaici die septimo, cœpit decimus annus regni Archelai: (quod enim ethnarchiam Augustus, Judæi regnum vocabant:) quo, Josepho sacerdoti natus est filius Matthias (*βασιλεύοντος Ἀρχελάου τὸ δέκατον*) ut ex publicis tabulis,

[g] Sueton. in Tiberio, cap. 16.

[h] Sueton. in Octavio, cap. 21. Joseph. lib. 18. cap. 3. Tacit. annal. lib. 2. cap. 2.

[i] Dio, lib. 55. pag. 557.

[k] Id. ibid. pag. 563.

[l] Dio, lib. 55. pag. 557.

[m] Joseph. lib. 2. belli, cap. 6. *κεφ. ιᾶ.* et lib. 17. antiqu. cap. ult.

[n] Joseph. lib. 2. belli, cap. 6. *κεφ. ιᾶ.* et lib. 17. antiqu. cap. ult.

in libri de vita sua initio retulit Matthiæ hujus filius Flavius Josephus historicus. Qui ob hanc ipsam rationem, quod in libris belli Judaici de novem Archelai annis prius scripserat, in libris antiquitatum omnino mutandum esse censuit: decem et annos in regno, et aristas in somnio Archelai substituens. Qua quidem emendatione non admodum opus erat: quum decimi illius sive ethnarchiæ sive regni anni non multos ille dies numeraverit; sub finem ejus anni missus in exilium, quo consules Romæ fuerunt M. Æmilius Lepidus et L. Arruntius. Sub horum enim consulatu, "Herodem Palæstinum (non alium profecto quam hunc ipsum Archelaum) a fratribus accusatum, trans Alpes fuisse relegatum, ac partem ejus ditionis in publicum redactam;" author est Dio[o].

Cæsar igitur, auditis Archelai accusatoribus et ipsius defensione, Viennam Galliæ in exilium eum misit; patrimonio ejus et thesauris fisco adjudicatis[p]. Atque hic ille est Herodis filius quem in exilio apud Gallos Allobroges vitam exegisse notavit Strabo[q].

Augustus unicum nepotem suum M. Agrippam Posthumum (rudem sane bonarum artium et robore corporis stolide ferocem, nullius tamen flagitii compertum) proscripsit; et facultatibus ejus in ærarium militare relatis, ipsum in Planasiam, Corsicæ propinquam insulam, projecit[r].

Archelai ditione, id est, Judæa (tribum Judæ et Benjaminis continente) Samaria et Idumæa, in provinciæ formam redacta et Syriæ attributa, Quirinius a Cæsare Syriæ præses missus; ut in ea totaque Syria censum ageret, Judæorum facultates æstimaret, Archelai domum venderet, et pecunias ejus in potestatem suam redigeret[s].

Judæi, tametsi primum ægre ferrent mentionem descriptionis, persuadente tamen pontifice Joazaro Boethi filio

[o] Lib. 55. pag. 567.
[p] Joseph. lib. 2. belli, cap. 6. κεφ. ιᾶ. et lib. 17. antiqu. cap. ult.
[q] Lib. 16. pag. 765.
[r] Tacit. annal. lib. 1. cap. 3. Dio, lib. 55. pag. 569, 570.
[s] Joseph. in fine libri 17. et initio 18.

(qui vel ab Archelao restitutus, vel eo absente pontificatum ipse repetiit) non sunt reluctati pertinaciter, sed se censeri passi sunt[t].

Hujus descriptionis tempore Judas Galilæus exortus, avertit populum multum post se: sed et ille periit, et omnes qui assensi fuerant ei dispersi sunt; ut inquit Gamaliel. Quem Judam Josephus[u] Gaulanitem cognominat, et ortum ex oppido Gamala fuisse dicit: alibi vero Galilæum cum Gamaliele appellat, et agente Judææ censum Quirinio ad deficiendum a Romanis populum solicitavisse scribit[x].

Hic, adjuncto sibi Pharisæo Saddoco, solicitabat ad defectionem populos; censum nihil aliud quam manifestam servitutis professionem esse dictitans, et universam gentem ad tuendam libertatem adhortans. Fore enim ut re bene gesta fortunis suis fruantur feliciter, et confirmati in earum possessione laudem quoque sibi parent fortitudinis: nec sperandum auxilium cœlestis numinis, nisi ipsi quoque rebus suis consulant. Accipiebantur hæc pronis vulgi auribus, ita ut accenderentur ad audendum aliquid. Atque ita dici vix potest, quantum hi viri totam gentem conturbaverint; dum omnia miscent cædibus et latrociniis, promiscuisque nullo amicorum aut inimicorum respectu prædationibus, et insignium virorum cædibus: prætextu quidem propugnandæ libertatis publicæ, sed re vera privatorum lucrorum studio. Harum omnium calamitatum Judas et Saddocus authores fuere, novitatum cupidos affatim ad se contrahentes: quod non in præsens tantum turbavit rempublicam, sed futurarum etiam cladium extitit seminarium[y].

Tribus antiquis Judæorum sectis (Pharisæorum, Sadducæorum, et Essenorum) quartam Judas iste Galilæus superinduxit: cujus sequaces, in cæteris cum Pharisæis consentientes, solum Deum dominum habendum ac principem affirmant; facilius vel exquisitissima pœnarum ge-

[t] Joseph. lib. 18. cap. 1.
[u] Act. cap. 5. ver. 37.
[w] Antiquitatum lib. 18. cap. 1.
[x] Lib. 18. cap. 2. et lib. 20. cap. 3.
[y] Joseph. antiqu. lib. 18. cap. 1.

nera laturi, una cum cognatis suis ac charissimis, quam mortalem aliquem appellaturi dominum[z].

Quirinius, venditis et confiscatis Archelai facultatibus, peractoque censu, qui incidit in annum ab Actiaca victoria trigesimum septimum (a præcedentis anni Septembre cœptum) cum mota esset contra Joazarum pontificem plebis seditio, privavit eum hac dignitate, et Ananum (sive Annam) Sethi filium substituit[a].

Simul cum Quirinio venit Coponius, vir equestris ordinis, Judææ in provinciam jam redactæ primus procurator ab Augusto missus[b]; qui procuratorum suorum eo missorum præfecturam triennii termino præfinivisse videtur.

4011. Coponio Judæam administrante, hujus vel sequentis anni Paschate, quum sacerdotes (ut in eo festo facere mos erat) post mediam noctem templi januas aperuissent; Samaritani quidam clam ingressi Hierosolyma, sparserunt ossa humana per porticus et per totum templum: quo factum est, ut posthac sacerdotes solito diligentiores custodias agerent[c].

Hujus vero anni Paschate, Christus anno ætatis suæ duodecimo a Josepho et Maria Hierosolymam ductus, et peractis jam septem diebus azymorum parentibus domum redeuntibus, illis insciis ibi hærens, ac triduo quæsitus; inventus est in templo, in medio doctorum sedens, audiens eos, et interrogans. Et percellebantur omnes qui eum audiebant, super intelligentia et responsis ejus[d].

Descendit deinde Jesus cum parentibus Nazaretham, et erat eis subjectus[e]; fabrilem cum patre artem exercens, et ex sudore vultus sui comedens panem suum. Quod illud civium ejus Nazarenorum dictum satis arguit; "Nonne hic est faber, filius Mariæ[f]?"

4012. Ovidius Tomos in Ponto relegatus est, partim ob visum inhonestum aliquem Augusti actum, quem ille nullo modo conspectum vellet; de quo infortunio, in secundo

[z] Joseph. antiqu. lib. 18. cap. 2.
[a] Id. ibid. cap. 3.
[b] Joseph. antiqu. lib. 18. cap. 1. et 3. cum libro 2. belli, cap. 7. κεφ. ιβ.
[c] Joseph. ant. lib. 18. cap. 3.
[d] Luc. cap. 2. ver. 41—47.
[e] Luc. cap. 2. ver. 51.
[f] Marc. cap. 6. ver. 3.

Tristium libro ad Augustum ita ipsum conquerentem legimus :

Cur aliquid vidi ? cur noxia lumina feci ?
Cur imprudenti cognita culpa mihi est ?

Partim ob libros amatorios editos ; quod a Sidonio Apollinari et aliis habetur traditum, et ab ipso in eodem Tristium libro non obscure innuitur. Quum vero in Hirtii et Pansæ consulatu natum illum fuisse ostenderimus : hoc tempore annum ætatis quinquagesimum primum egisse illum oportuit. Sed eo labente anno neglecto, integrum completorum annorum numerum, in quarti libri Tristium elegia extrema, ita poeta proposuit :

Postque meos ortus Pisæa vinctus oliva
Abstulerat decies præmia victor eques ;
Cum maris Euxini positos ad læva Tomitas
Quærere me læsi principis ira jubet.

Hoc est, ut in Ibin carmine (quod in primo ad Tomitas accessu, irarum plenus, adversus delatorem suum effudit) clarius ab eo est expressum :

Tempus ad hoc lustris mihi jam bis quinque peractis.

Pisæorum enim quadriennes Olympiadas cum quinquennalibus Romanorum lustris, errore non exiguo, ille solet confundere.

4013. In Ponto primam hyemem, et cum ea primum exilii annum (eam enim quæ hanc antecessit hyemem in itinere transegerat) se exegisse, in tertii libri Tristium elegiæ duodecimæ initio, ita Ovidius significat :

Frigora jam zephyri minuunt ; annoque peracto,
Longior antiquis visa Mæotis hyems :
Impositamque sibi qui non bene pertulit Hellen,
Tempora nocturnis æqua diurna facit.

Deinde in libri quarti elegia sexta annum exilii sui secundum ita designat :

Ut patria careo, bis frugibus area trita est ;
Dissiluit nudo pressa bis uva pede.

Secundus ab Augusto procurator in Judæam missus est

Marcus Ambivius. Cujus tempore Salome regis Herodis soror vita decedens, Juliæ (vel Liviæ Augustæ) Jamniam cum sua toparchia reliquit; et sitam in campo Phasaelidem, Archelaidemque plurimis palmetis consitam, quorum fructus erat præstantissimus[g].

4015. Tertiæ in Ponto exactæ hyemis, in libri quinti Tristium elegiæ decimæ exordio, sic Ovidius meminit:

> Ut sumus in Ponto, ter frigore constitit Ister;
> Facta est Euxini dura ter unda maris.

Senatus populusque Romanus, postulante Augusto, ut æquum Tiberio jus in omnibus provinciis exercitibusque esset, quam erat ipsi, decreto complexus est[h]. Per consules etiam eam legem latam esse refert Suetonius[i], ut provincias cum Augusto communiter administraret Tiberius. Consulatum vero toto eo anno gessit Germanicus: quem Augustus ætate jam gravis senatui, ut senatum ipsum Tiberio, scripto commendavit; ut in hujus anni historia narrat Dio[k]. Res enim ea jam miri nihil habebat: commendari ab Augusto senatum "filio, collegæ imperii, consorti tribunitiæ potestatis" ut in primo annalium libro, capite tertio, loquitur Tacitus. Quin et censor ille tum factus urbis curam L. Pisoni commisit; quod biduo duabusque noctibus perpotationem continuasset apud ipsum jam principem: ut in postremo libri decimi quarti capitulo refert Plinius; quem Pisonem in urbis præfectura viginti per annos pariter probatum, Domitio Aenobarbo et A. Vitellio consulibus, id est, anno æræ Christianæ trigesimo secundo mortuum esse, et publico funere celebratum, confirmat Tacitus[l]. Unde colligitur, anno præsenti æræ Christianæ duodecimo Tiberium jam principem extitisse; toto ante excessum Augusti biennio: ideoque inter primi principatus et sequentis monarchiæ Tiberii initium distinctionem esse observandam.

4016. Quartam in exilio actam hyemen Ovidius, in

[g] Joseph. antiqu. lib. 18. cap. 3.
[h] Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 121.
[i] In Tiber. cap. 21.
[k] Lib. 56. pag. 587.
[l] Annal. lib. 6. cap. 11.

Ponti libro primo, elegia secunda ad Maximum, hisce verbis commemorat:

> Hic me pugnantem cum frigore, cumque sagittis,
> Cumque meo fato, quarta fatigat hyems.

Tertius ab Augusto in Judæam procurator missus est Annius Rufus[m].

4017. L. Munatio et C. Silio consulibus, Augustus (quarto imperii decennio ad finem jam accedente) quintum in decennium gubernationem reipublicæ, invitus scilicet, accepit: et Tiberio tribunitiam potestatem prorogavit[n].

Sexto Pompeio et Sexto Apuleio consulibus, Augustus se nuperrime, cum collega Tiberio, Romæ tertium suum censum egisse, eoque lustro censa fuisse Romanorum civium capita 4137000. in rerum suarum breviario, marmori Ancyrano inciso, significat[o]. Errat igitur Eusebius in chronico suo capita 9370000. tum inventa fuisse tradens. Quem errorem in libro de regnorum ac temporum successione Jornandes secutus, alio quoque auctiorem nobis dedit; Augustum tunc "omnem orbem, venientis Jesu Christi nativitate pacatum, censeri præcepisse" subjiciens: quum tamen in imperii illius annum quadragesimum secundum domini nativitatem et ipse ibidem cum Eusebio conjecerit.

Cum lustrum hoc in campo Martio magna populi frequentia Augustus conderet, aquila eum sæpius circumvolavit: transgressaque in vicinam ædem, super nomen Agrippæ ad primam literam sedit. Quo animadverso, vota quæ in proximum lustrum suscipi mos est collegam suum Tiberium nuncupare jussit. Nam se, quanquam conscriptis paratisque jam tabulis, negavit suscepturum quæ non esset soluturus[p].

Sub idem tempus ictu fulminis ex inscriptione statuæ ejus in capitolio positæ prima nominilitera effluxit. Responsum est a vatibus, centum solos dies posthac victurum,

[m] Joseph. antiqu. lib. 18. cap. 3.
[n] Dio, lib. 56. pag. 588.
[o] Inscript. Gruter. pag. 230.
[p] Sueton. in Octavio, cap. 97.

quem numerum C litera notaret: futurumque ut inter deos referretur, quod AESAR, id est, reliqua pars nominis, Hetrusca lingua Deus vocaretur[q].

Interim rerum a se gestarum indicem conscripsit: quem incidi in æneis tabulis voluit, quæ ante ipsius Mausoleum statuerentur[r]. Cujus exemplum illud est, quod Ancyrano marmori, a nobis toties laudato, est insculptum: in quo idcirco superius illud lustrum nuperrime ab eo actum legitur.

Atque ita, duobus illis Sextis consulibus (in eodem monumento nominatis,) Augustus Nolæ in Campania obiit[s]; in domo et cubiculo, in quo pater ejus Octavius vitam finivit[t]; mensis Augusti die decimo nono, quo olim primum consulatum inierat[u].

Excessum Augusti non prius palam fecit Tiberius, quam Agrippa Posthumo juvene interempto. Tribuno tamen militum, qui illum occiderat, renuntianti factum esse quod imperasset, neque imperasse se, et redditurum eum senatui rationem respondit: invidiam scilicet in præsentia vitans[x]. Provisisque demum aliis quæ tempus monebat, simul excessisse Augustum, et rerum potiri Tiberium Neronem, fama eadem tulit[y].

Principatum tamen, quamvis neque occupare confestim neque agere dubitasset, diu tamen recusavit impudentissimo animo: precantem senatum, et procumbentem sibi ad genua, ambiguis responsis et callida cunctatione suspendens; ita ut quidam coram illi exprobraverit, Cæteros quod polliciti sint tarde præstare, sed ipsum quod præstet tarde polliceri[z].

[q] Sueton. in Octavio, cap. 97. Dio, lib. 56. pag. 589.

[r] Sueton. in Octavio, cap. ult. Dio, lib. 56. pag. 591.

[s] Vellei. Patercul. lib. 2. cap. 123. Sueton. in Octavio, cap. 100. Tacit. annal. lib. 1. cap. 5. et 7. Dio, lib. 56. pag. 589.

[t] Sueton. in Octavio, cap. 100. Tacit. annal. lib. 1. cap. 5. et 7. Dio, lib. 56. pag. 589.

[u] Sueton. in Octavio, cap. 100. Dio, lib. 56. pag. 590.

[x] Sueton. in Tiberio, cap. 22. Tacit. annal. lib. 1. cap. 6. Dio, lib. 57. pag. 604.

[y] Tacit. annal. lib. 1. cap. 5.

[z] Sueton. in Tiber. cap. 24. cum Velleio Paterculo, lib. 2. cap. 24. Tacito, lib. 1. annal. cap. 7. et Dione, lib. 57. pag. 602, 603.

Inter novum autem principatum hunc, ut eum Tacitus appellat[a]; et priorem illum, quem biennio ante Augusti excessum Tiberius adeptus fuerat, discrimen hoc erat: quod ille ad exercitus et imperii Romani provincias tantum se extenderet, hic etiam ad ipsam urbem Dominam; in qua Tiberio, censoriam et tribunitiam potestatem tantum obtinenti, principatus Augustalis, id est, *αὐτοκρατορικὸς*, et legum potestate omni solutus, postea obtigit. Non enim ita cum Augusto æquale Tiberius gessit imperium, ut Lucius Verus cum M. Antonino philosopho; qui duo pariter Augusti primi rempublicam gubernaverunt, quemadmodum refert Spartianus in Hadriano, Ælio Vero, et M. Aurelio Antonio; sed cujusmodi cum Hadriano habuit Antonius Pius, qui ab eo adoptatus, factus est patri et in imperio proconsulari (quoad provincias cæteras) et in tribunitia potestate (domi) collega, sicuti narrat Julius Capitolinus. Unde et Tiberius, edictum quo patres in curiam vocabat, non novi sui principatus, sed tribunitiæ potestatis præscriptione posuit sub Augusto acceptæ; prætoriis vero cohortibus signum ut imperator dedit[b].

4018. Pannonicæ legiones tumultuantes, subita defectione lunæ territæ, Tiberio se submiserunt[c]. Totalis ea eclipsis, die vigesimo septimo Septembris, horis quinque post mediam noctem conspecta fuit: ita ut in ipso defectu luna mane occiderit.

Apud Ovidium, libro Ponti quarto, post elegiam quintam ad Sextum Pompeium hoc anno consulatum gerentem, sequitur ad Brutum sexta, in qua mortis et Augusti et Fabii Maximi (quem hoc eodem anno sub Tiberio decessisse ex Tacito, libro primo annalium, capite quinto, liquet) ille meminit. Quo tempore et quintum exilii annum se exegisse et sextum tunc egisse (unde de initio ejus nobis constat) hisce versibus ille indicat:

> In Scythia nobis quinquennis Olympias acta est,
> Jam tempus lustri transit in alterius.

[a] Lib. 1. annal. cap. 6, 7.
[b] Tacit. lib. 1. annal. cap. 7.
[c] [illegible]. lib. 1. cap. 28. Dio, lib. 57. pag. 604.

Quem sextum etiam annum, in decimæ elegiæ ad Albinovanum initio, ita commemorat:

Hæc mihi Cimmerio bis tertia ducitur æstas
Littore, pellitos inter agenda Getas.

Sextum deinde brumæ (a qua septimus exilii annus ducit initium) in elegia decima tertia ad Carum, mentionem hanc injicit:

——————— sed me jam, Care, nivali
Sexta relegatum bruma sub axe videt.

Ubi et de Augusti ἀποθεώσει poema Getica lingua conscriptum a se hoc tempore fuisse narrat:

Ah pudet, et Getico scripsi sermone libellum,
Structaque sunt nostris barbara verba modis.
Et placui, gratare mihi, cœpique poetæ
Inter inhumanos nomen habere Getas.

Hebræa mulier a Satana incurvari cœpit, post annos octodecim valetudini a Christo restituta[d].

A Tiberio Judææ procurator missus in Annii Rufi locum Valerius Gratus, in provinciæ illius administratione undecim annos exegit[e].

Cretæ præfecto vita defuncto, quæstori et adsessori ejus insula in reliquum tempus mandata est[f].

4019. Cum Vononem regno Parthico exutum Armenii in regnum accepissent: minitante Artabano Parthorum et Medorum rege, (quem genere Arsacidem, in Media regnantem Parthi rejecto Vonone, ab Augusto ad eos prius misso, regem sibi delegerant:) Vonones legatis Romam missis Tiberii opem frustra imploravit. Cumque potentiores Armeniorum Niphatem accolentes sequerentur factionem Artabani: Vonones, omni spe regnandi destitutus, Antiochiam cum ingenti gaza se recipiens, Syriæ præsidi Cretico Silano se dedidit. Is respectu educationis quæ illi Romæ contigerat, hominem apud se asservavit in Syria: custodia tamen circumdedit, manente luxu et regio

[d] Luc. cap. 13. ver. 1—16.
[e] Joseph. antiqu. lib. 18. cap. 3.
[f] Dio, lib. 57. pag. 611.

nomine. Armeniis autem Orodem unum e suis filiis Artabanus regem imposuit[g].

4020. Ovidius poeta in exilio diem obiit, et juxta oppidum Tomos sepelitur[h].

Tiberius Archelaum Cappadociæ regem sibi invisum, quod ipsum Rhodi agentem nullo officio coluisset, Liviæ matris suæ literis Romam eliciendum curavit. Illa, non dissimulatis filii offensionibus, clementiam offerebat, si ad precandum veniret. Archelaus ignarus doli, vel si intelligere crederetur vim metuens in urbem properavit: exceptusque immiti a principe, et mox fictorum criminum in senatu accusatus est[i]. Insimulatus ergo quasi novis rebus studeret, homo non senectute modo extrema, sed podagra etiam vehementi confectus ac delirare creditus, ex lectica nonnulla in senatu disseruit; et impotem se animi simulans, periculum tum evasit[k]. Nihilominus paulo post, angore simul fessus et senio, vitam finiit. Ac inde Cappadocia in provinciæ formam redacta, equitique regenda data est[l].

Ejus regni fructibus levari posse centesimæ vectigal professus Tiberius, ducentesimam in posterum statuit[m]. Et ejus metropolim Mazacam, nobilissimam civitatem, Cæsaream appellari jussit[n].

Per idem tempus Antiocho Commagenorum rege defuncto, contentio nata est inter plebeios et nobiles: his regnum in provinciæ formam redigi postulantibus, plebe contra cupiente sub rege, ut ante, vivere[o]. Similiter et Philopatore Cilicum rege mortuo, turbata est natio; plerisque Romanum, aliis regium imperium cupientibus: et provinciæ Syria atque Judæa, fessæ oneribus, diminutionem tributi orabant[p].

De his Tiberius apud patres disserens, persuasit non posse motum orientem nisi Germanici sapientia componi.

[g] Joseph. antiqu. lib. 18. cap. 3. Tacit. annal. lib. 2. cap. 4. Suet. in Tiber. cap. 49.
[h] Hieronym. in chronico.
[i] Tacit. annal. lib. 2. cap. 42.
[k] Dio, lib. 57. pag. 614.
[l] Dio, lib. 57. pag. 614. Tacit. annal. lib. 2. cap. 42. Suet. in Tiber. cap. 37.
[m] Tacit. annal. lib. 2. cap. 42.
[n] Hieronym. in chronico.
[o] Tacit. annal. lib. 2. cap. 42. Joseph. antiqu. lib. 18. cap. 3.
[p] Tacit. annal. lib. 2. cap. 42.

Indeque decreto patrum permissæ Germanico sunt provinciæ quæ mari dividuntur; majore quoque imperio illi dato, quam his qui sorte aut missu principis obtinerent[q]. Hac enim rerum orientis specie Germanicum suetis legionibus abstrahere volebat Tiberius, novisque provinciis impositum dolo simul et casibus objectare[r].

Et quia Syriæ præses Creticus Silanus per affinitatem Germanico erat connexus, Cn. Pisonem successorem illi constituit, ingenio violentum et obsequii ignarum: qui nec ipse ignorabat se delectum, qui Syriæ imponeretur, ad spes Germanici coercendas. Credidere quidam data et a Tiberio occulta mandata: et uxorem illius Plancinam haud dubie Augusta monuit, muliebri æmulatione Agrippinam, M. Agrippæ et Juliæ filiam, Germanici conjugem, insectandi[s].

Eodem anno duodecim celebres Asiæ urbes una nocte terræ motu prostratæ sunt: Ephesus, Magnesia, Sardes, Mosthene, Ægæ, Hierocæsarea, Philadelphia, Temnus, Cyme, Myrina, Apollonia, Hyrcania. Sedisse immensos montes, visa in arduo quæ plana fuerint, effulsisse inter ruinam ignem memorant. Asperrima in Sardianos lues plurimum in eosdem misericordiæ traxit: nam centies sestertium pollicitus Tiberius; et quantum ærario aut fisco pendebant, in quinquennium remisit. Magnetes ad Sipylum montem proximi damno ac remedio habiti. Temnios, Philadelphenos, Ægæatas, Apollonienses, quique Mostheni aut Macedones Hyrcani vocantur, et Hierocæsaream, Myrinam, Cymen incolunt, levari idem in tempus tributis, mittique ex senatu placuit, qui præsentia spectaret refoveretque. Missus est autem cum quinque lictoribus M. Aletus e prætoriis; ne consulari obtinente Asiam, æmulatio inter pares et ex ea impedimentum oriretur[t].

Ob hanc magnificam in publicum largitionem, Tiberio colossus erectus est juxta ædem Veneris in Romano foro;

[q] Tacit. annal. lib. 2. cap. 43. [r] Id. ibid. cap. 5.

[s] Tacit. annal. lib. 2. cap. 43.

[t] Tacit. annal. lib. 2. cap. 47. cum Strabone, lib. 12. pag. 579. et lib. 13. pag. 627. Plinio, lib. 2. cap. 84. Dione, lib. 57. pag. 614. Eusebio in chronico, et Orosio, lib. 7. cap. 4.

et in unaquaque restauratarum urbium statuæ illi positæ: ut ex Apollonio grammatico refert Phlegon Trallianus, in libro de mirabilibus. Ad quorum illustrationem et nummum argenteum addit Scaliger; in cujus superficie vultus Tiberii, in altera effigies Asiæ muliebri specie sedens cum his literis: CIVITATIBUS ASIÆ RESTITUTIS.

4021. Germanicus, "ad componendum orientis statum expulsus," (ut loquitur Suetonius, in C. Caligula, capite primo) in Lesbum insulam navigavit; ubi uxor ejus Agrippina novissimo partu Juliam edidit. Tum extrema Asiæ, Perinthumque et Byzantium Thracias urbes, mox Propontidis angustias et os Ponticum intravit, cupidine veteres locos et fama celebratos noscendi; pariterque provincias internis certaminibus aut magistratuum injuriis fessas refovebat. Appellens Colophona, Clarii Apollinis oraculum consuluit: quod per ambages, ut mos est oraculis, maturum exitium illi prædixisse dicitur[u].

At Cn. Piso navigatione celeri per Cycladas et compendia maris, apud Rhodum Germanicum est assecutus: a quo ipse Piso præsenti naufragii periculo ereptus, nec tamen mitigatus, reliquit Germanicum et in Syriam præcurrit. Ubi cum ad legiones accessisset, largitione, ambitu, licentia, eas sibi conciliare statuit: eoque usque corruptionis provectus est, ut sermone vulgi parens legionum haberetur. Plancina quoque ejus uxor, tam ipsa per se quam per aliquos milites ad mala obsequia promptos, contumelias in Agrippinam et Germanicum jactabat; idque hoc facilius, quod id haud invito imperatore fieri, occulto rumore ferebatur[x].

Hæc licet Germanico innotescerent, res tamen Armeniæ eum prius ad se traxerunt. Nam ea tempestate Armenii, amoto Vonone, regem non habebant, (si Tacitum hic audimus: nam Suetonius, in C. Caligula, capite primo, Armeniæ regem a Germanico devictum memorat; Orodem videlicet Artabani Parthorum regis filium, ut ex Josepho jam dictum) sed favor nationis inclinabat in Zenonem,

[u] Tacit. annal. lib. 2. cap. 54. [x] Id. ibid. cap. 55.

Polemonis regis Pontici filium, quod is prima ab infantia instituta et cultum Armeniorum æmulatus, venatu, epulis, et quæ alia barbari celebrant, proceres plebemque juxta devinxerat. Huic igitur Germanicus in urbe Artaxata, approbantibus nobilibus, circumfusa multitudine, insigne regium capiti imposuit. Cæteri venerantes regem Artaxiam consalutavere; quod illi vocabulum indiderant ex nomine urbis[y].

Cappadocia deinde in formam provinciæ a Germanico redacta, Q. Veranio equiti regenda data est[z]. Et quædam ex regiis tributis diminuta, quo mitius Romanum imperium speraretur. Commagenis Q. Servæus præponitur, tum primum ad jus prætoris translatis[a].

4022. Cuncta socialia prospere composita non ideo Germanicum exhilarabant, de superbia Pisonis indignantem, qui jussus partem legionum ipse, aut per filium in Armeniam ducere, utrumque neglexerat. Cyrrhi demum urbe Syriæ, apud hyberna decimæ legionis convenere; ubi paucis familiarium adhibitis, sermo cœptus a Cæsare, qualem ira et dissimulatio gignit, responsum a Pisone precibus contumacibus, discesseruntque apertis odiis. Postque rarus in tribunali Cæsaris Piso, et si quando assideret, atrox, ac dissentire manifestus. Vox quoque ejus audita est in convivio, cum apud regem Nabatæorum coronæ aureæ magno pondere Germanico Cæsari et Agrippinæ, leves Pisoni et cæteris offerrentur; principis Romani, non Parthi regis filio eas epulas dari: abjecitque simul coronam, et multa in luxum addidit, quæ Germanico, quanquam acerba, tolerabantur tamen[b].

Ab Artabano Parthorum rege legati ad Germanicum venerunt, renovandæ amicitiæ ac fœderis gratia. Aiebat rex se Germanici honori daturum, ut ad ripam Euphratis accederet: petens interim, ne Vonones in Syria haberetur, neu proceres gentium propinquis nuntiis ad discordias traheret. Ad ea Germanicus, de societate Romanorum Parthorumque magnifice; de adventu regis et cultu sui, cum

[y] Tacit. annal. lib. 2. cap. 56.
[z] Id. ibid.
[a] Tacit. annal. lib. 2. cap. 56.
[b] Id. ibid. cap. 57.

Jairo archisynagogo unica nata est filiola, quam post annos duodecim mortuam Christus vitæ restituit: et mulier fluxu sanguinis laborare cœpit, quæ post totidem annos tactu vestimenti ejus est sanata[f].

Cum oracula vana quædam, tanquam Sibyllina, de Romæ interitu anno noningentesimo ab ejus origine obventuro ferrentur; Tiberius ea ut falsa redarguens, omnes libros qui vaticiniorum aliquid continerent inspexit: et ex iis alios, ceu nullius momenti, reprobavit, alios in probatorum numerum recepit[g].

Actum et de sacris Ægyptiis Judaicisque pellendis: factumque senatusconsultum est, ut qui iis uterentur cederent Italia, nisi certam ante diem ritus suos exuissent[h]; coactique sunt religiosas vestes cum instrumento omni comburere[i]. Quo referendum et Senecæ illud[k]: "In Tiberii Cæsaris principatum juventæ meæ tempus inciderat. Alienigena tum gentium sacra movebantur: et inter argumenta superstitionis ponebatur quorundam animalium abstinentia."

Ægyptiacæ superstitioni amovendæ occasionem dedit immane scelus ab Ægyptiis sacerdotibus adversus Paulinam clarissimam fœminam Romæ perpetratum: quo patefacto, Tiberius Isidis templum dirui, ejusque statuam in Tiberim mergi jussit[l]. Judæis vero pellendis occasionem præbuit ex ea gente quidam impostor, qui ne legibus pœnas daret, metu solum verterat. Is tum Romæ agens, gerebat se pro Mosaicæ legis interprete; ascitis in societatem tribus aliis per omnia sui simillimis. His cum se in disciplinam dedisset Fulvia mulier nobilis amplexa legem Judaicam, persuaserunt ei, ut purpuram et aurum in Hierosolymitanum templum mitteret: quæ accepta in proprios usus converterunt. Id postquam Tiberius ex amico suo Saturnino ipsius Fulviæ marito de injuria conjugi facta questo cognovit; jussit universos Judæos ex urbe pelli[m].

Ex juventute Judaica consules delectu habito, quatuor

[f] Luc. cap. 8. ver. 42, 43. Marc. cap. 5. ver. 25. 42.
[g] Dio, lib. 57. pag. 615.
[h] Tacit. annal. lib. 2. cap. 85.
[i] Sueton. in Tiberio, cap. 36.
[k] Epist. 108.
[l] Joseph. antiqu. lib. 18. cap. 4.
[m] Id. ibid. cap. 5.

millia militum libertini generis in insulam Sardiniam miserunt, coercendis illic latrociniis; si ob gravitatem cœli interiissent, vile damnum reputantes. Plurimi, qui patria religione militiæ sacramentum detrectabant, pœnis gravissimis sunt affecti: reliqui gentis ejusdem, vel similia sectantes, urbe submoti sunt; sub pœna perpetuæ servitutis, nisi obtemperassent[n].

Eodem tempore inter Judæos Babylonienses, celebres fuerunt duo fratres, Asinæus et Anilæus, patria Neerdenses: urbs autem Neerda fluentis Euphratis cincta, Judæorum academia erat: indeque Syriace נהר־דעא quasi flumen scientiæ denominata. Cumque a fratribus istis non solum tota vicinia facta tributaria, sed etiam satrapæ Babyloniæ profligatus fuisset exercitus; rex Parthorum Artabanus eos ad se accersens, Asinæo terram Babyloniæ custodiendam commisit, cujus deinde adeo crevit authoritas, una cum potentia, ut non a Babyloniis solum, sed a Parthorum quoque observaretur ducibus, qui in vicinas provincias mittebantur cum imperio, totaque Mesopotamia ab ipsius penderet nutibus; in qua felicitate florentior in dies exegit annos quindecim[o].

Rhascupolis sive Rhescuporis Thraciæ rex, interemptor Cotyis fratris sui filii ejusdemque regni consortis, a Pomponio Flacco (cujus ut Mœsiæ præsidis meminit Ovidius, libro quarto Ponti, elegia nona,) proditus et Romam tractus, ibique damnatus, et Alexandriam devectus, quasi fugam illic tentans, interfectus est[p].

4023. Germanicus Ægypto remeans, cuncta quæ apud legiones aut urbes jusserat abolita, vel in contrarium versa, cognoscit. Hinc graves in Pisonem contumeliæ, nec minus acerba quæ ab illo in Cæsarem tentabantur. Dein Piso abire Syria statuit: mox adversa Germanici valetudine detentus; ubi recreatum accepit, votaque pro incolumitate solvebantur, admotas hostias, sacrificalem appa-

[n] Joseph. antiqu. lib. 18. cap. 5. cum Tacito, annal. lib. 2. cap. 85. et Suetonio, in Tiberio, cap. 36.

[o] Joseph. lib. 18. cap. ult.

[p] Tacit. annal. lib. 2. cap. 67. cum Velleio Paterculo, lib. 2. cap. 129. et Suetonio, in Tiberio, cap. 37.

ratum, festam Antiochensium (apud quos Germanicus tum erat) plebem, per lictores proturbat[q]; qui etiam ægrum Germanicum gravissimis verborum ac rerum acerbitatibus, nullo adhibito modo, affecit[r].

Seleuciam deinde Piso digressus est, opperiens ægritudinem quæ rursum Germanico acciderat[s]; et reperiebantur in ea quam Germanicus inhabitabat domo erutæ humanorum corporum reliquiæ, carmina, et devotiones, et nomen illius plumbeis tabulis insculptum, semiusti cineres ac tabe obliti, aliaque maleficia, quibus credebatur animas numinibus infernis sacrari[t].

Germanicus ira motus, Pisoni per literas amicitiam, more majorum, renuntiavit; et (ut plerique addunt) provincia decedere jussit. Nec Piso moratus ultra, naves solvit; moderabaturque cursui, quo propius regrederetur, si mors Germanici Syriam aperuisset[u].

Germanicus morbo fractus, finem imminentem sentiens, Pisonem et Plancinam ejus uxorem incusans, et ultionem ab amicis postulans, extinctus est; ingenti luctu provinciæ et circumjacentium populorum[x]. Annum ætatis agens quartum et trigesimum, diutino morbo Antiochiæ obiit, non sine veneni suspicione, fraude Tiberii, opera C. Pisonis, ministrati[y].

Quo defunctus est die, lapidata sunt templa, subversæ aræ, Lares a quibusdam familiares in publicum abjecti, partus conjugum expositi. Quin et barbaros ferunt, quibus intestinum, quibusque adversus Romanos bellum esset, velut in domestico communique mœrore consensisse ad inducias. Regulos quosdam barbam posuisse, et uxorum capita rasisse, ad indicium maximi luctus. Regum etiam regem et exercitatione venandi, et convictu megistanum abstinuisse: quod apud Parthos justitii instar est[z].

[q] Tacit. annal. lib. 2. cap. 69.
[r] Sueton. in C. Caligula, cap. 2.
[s] Tacit. annal. lib. 2. cap. 69.
[t] Tacit. annal. lib. 2. cap. 69. Dio, lib. 57. pag. 615.
[u] Tacit. annal. lib. 2. cap. 70. Sueton. in C. Caligula, cap. 3.
[x] Tacit. annal. lib. 2. cap. 71, 72.
[y] Sueton. in C. Caligula, cap. 1, 2.
[z] Sueton. in C. Caligula, cap. 5.

Funus sine imaginibus et pompa, per laudes et memoriam virtutum ejus celebre fuit. Corpus antequam cremaretur nudatum in foro Antiochensium, qui locus sepulturæ destinabatur, prætuleritne veneni signa, parum constitit: nam ut quis misericordia in Germanicum et præsumpta suspicione, aut favore in Pisonem pronior, diversi interpretabantur[a]. Præter livores tamen, qui toto corpore erant, et spumas quæ per os fluebant, cremati quoque cor inter ossa repertum est: cujus ea natura existimatur, ut tinctum veneno igne confici nequeat[b]. Et edita postea Vitellii oratio est, qua reum Pisonem ejus sceleris coarguit, hoc usus argumento; palamque testatus, non potuisse ob venenum cor Germanici Cæsaris cremari. Contra defensus est Piso cardiaci morbi genere; ex quo obeuntibus, cor etiam posse cremari negatur[c].

A legatis deinde et aliis senatoribus qui aderant Syriæ præses delectus Cn. Sentius, infamem veneficiis in ea provincia et percharam Plancinæ Martinam in urbem misit: postulantibus Vitellio ac Veranio, cæterisque qui crimina et accusationem tanquam adversus receptos jam reos instruebant[d]. At Agrippina, quanquam defessa luctu et corpore ægro, omnium tamen quæ ultionem morarentur intolerans, ascendit classem cum cineribus Germanici, et liberis[e].

Piso apud insulam Coum de morte Germanici nuntio accepto, gaudium suum intemperanter expressit: magis etiam insolescente Plancina, quæ luctum amissæ sororis tum primum læto cultu mutavit[f]. Adfluebant centuriones, monebantque prompta illi legionum studia, repeteret provinciam non jure ablatam, et vacuam[g]. Ille missis ad Tiberium epistolis, incusavit Germanicum luxus et superbiæ: seque pulsum, ut locus rebus novis patefieret, curam exercitus, eadem fide qua tenuerit, repetivisse. Simul Domitium Celerem impositum triremi vitare litorum oram, præterque insulas lato mari pergere in Syriam

[a] Tacit. annal. lib. 2. cap. 73.
[b] Sueton. in C. Calig. cap. 1.
[c] Plin. lib. 11. cap. 37.
[d] Tacit. annal. lib. 2. cap. 74.
[e] Tacit. annal. lib. 2. cap. 75.
[f] Id. ibid. cap. 75.
[g] Tacit. annal. lib. 2. cap. 76.

jubet. Ipse concurrentes desertores per manipulos componit, armat lixas, trajectisque in continentem navibus, vexillum tironum in Syriam euntium intercipit. Regulis Cilicum ut se auxiliis juvarent scribit[h].

Piso et sui oram Lyciæ ac Pamphyliæ præterlegentes, obviis navibus quæ Agrippinam vehebant, utrimque infensi, arma primo expediere: dein mutua formidine, non ultra jurgium processum est. Marsusque Vibius nunciavit Pisoni, Romam ad dicendam causam veniret. Ille eludens respondit, adventurum ubi prætor qui de veneficiis quæreret, reo atque accusatoribus diem prædixisset[i].

Interim Domitius Laodiceam urbem Syriæ adpulsus, cum hyberna sextæ legionis peteret, quod eam maxime novis consiliis idoneam rebatur, a Pacuvio legato præventus est. Id Sentius Pisoni per literas aperuit; monuitque ne castra corruptoribus, ne provinciam bello tentaret: duxitque validam manum, et prælio paratam[k].

Piso castellum Celenderis in Cilicia munitum admodum occupavit. Nam admixtis desertoribus, et tirone nuper intercepto, suisque et Plancinæ servitiis, auxilia Cilicum quæ reguli miserant, in numerum legionis composuerat. Tum pro munimentis castelli manipulos explicat, colle arduo et derupto: nam cætera mari cingebantur. Sed Romanis cohortibus advenientibus, verterunt terga Cilices, seque castello clauserunt[l].

Interim Piso classem haud procul opperientem oppugnare frustra tentavit; regressusque, et pro muris modo semet adflictando, modo singulos nomine ciens et præmiis vocans, seditionem cœptabat; adeoque commoverat, ut signifer legionis sextæ signum ad eum transtulerit. Tum Sentius occanere cornua tubasque, et peti aggerem, erigi scalas jussit, ac promptissimum quemque succedere; alios tormentis hastas, saxa, et faces ingerere. Tandem victa pertinacia Piso oravit, uti traditis armis maneret in castello, dum Cæsar cui Syriam permitteret, consulitur. Non

[h] Tacit. annal. lib. 2. cap. 78.
[i] Id. ibid. cap. 79.
[k] Tacit. annal. lib. 2. cap. 79.
[l] Id. ibid. cap. 80.

receptæ conditiones : nec aliud, quam naves et tutum in urbem iter, concessum est[m].

At Romæ postquam Germanici valetudo percrebuit, cunctaque ut ex longinquo aucta in deterius adferebantur : dolor, ira, et questus erumpebant[n]. Ejusque mors, ut Tiberio et Liviæ summæ delectationi, ita summo omnibus aliis dolori fuit[o]. Neque solatiis ullis, neque edictis inhiberi luctus publicus potuit : duravitque etiam per festos Decembris mensis dies[p].

Honores, ut quis amore in Germanicum aut ingenio validus, reperti decretique sunt. Arcus additi Romæ, et apud ripam Rheni, et in monte Syriæ Amano, cum inscriptione rerum gestarum, ac mortem ob rempublicam obiisse. Sepulchrum Antiochiæ, ubi crematus : tribunal Epidaphnæ, quo in loco vitam finierat[q].

Agrippina, nihil intermissa navigatione hiberni maris, Corcyram insulam advecta est, litora Calabriæ contra sitam. Illic paucis diebus componendo animo insumptis, ad oppidum Brundusium navigavit. Ubi postquam duobus cum liberis feralem urnam tenens egressa navi, defixit oculos ; communis omnium gemitus auditus est[r].

Tiberii filius Drusus Terracinam progressus obviam est, cum Claudio fratre, liberisque Germanici qui in urbe fuerant. Novi consules M. Valerius et M. Aurelius, senatus, ac magna pars populi viam complevere[s].

Dies quo Germanici reliquiæ tumulo Augusti in campo Martio inferebantur, modo per silentium vastus, modo ploratibus inquies fuit : magno omnium in defunctum honore, magnis in Agrippinam viduam studiis, et in Tiberium querelis[t].

Piso Romam adveniens, navem tumulo Cæsarum adpulit ; dieque et ripa frequenti, magno clientium agmine ipse, fœminarum comitatu Plancina, et vultu alacres incessere : festo ornatu, convivioque et epulis, in domo quæ

[m] Tacit. annal. lib. 2. cap. 81.
[n] Id. ibid. cap. 82.
[o] Dio, lib. 57. pag. 615.
[p] Sueton. in C. Caligula, cap. 6.
[q] Tacit. annal. lib. 2. cap. 83.
[r] Id. annal. lib. 3. cap. 1.
[s] Tacit. annal. lib. 3. cap. 2.
[t] Id. ibid. cap. 4. et 5.

foro imminebat reditum celebrantes[u]. Postera die, Fulcinius Trio Pisonem apud consules postulavit. Tiberius integram causam ad senatum remisit[x]. Die senatus, Drusus Cæsar orationem habuit meditato temperamento, mitigandæ in reum offensioni accommodatam[y]. Exin biduum criminibus objiciendis statuitur; utque sex dierum spatio interjecto, reus per triduum defenderetur[z].

Dum causa ageretur, populi ante curiam voces audiebantur; non temperaturos manibus, si patrum sententias evasisset. Effigiesque Pisonis traxerant in Gemonias, ac divellebant, ni jussu principis protectæ repositæque forent[a]. Nec minus erat in Plancinam odium: sed eam Tiberii favor, male conciliatus, ut credebatur, protegebat. Ea cum causam suam a mariti causa disjunxisset, sensit Piso actum de se esse: suoque se jugulavit gladio[b].

Pene discerptum a populo, a senatu capitis eum damnatum fuisse, scribit Suetonius[c]. Ob necem Germanici ab ipso Tiberio in senatum deductum, dilatione petita, sibi ipsi manus intulisse, refert Dio[d]. Audivisse se ex senioribus dicit Cornelius Tacitus[e], visum sæpius inter manus Pisonis libellum, quem ipse non vulgaverit, sed amicos ejus dictitavisse, literas Tiberii et mandata in Germanicum continere; ac destinatum promere apud patres, principemque arguere, ni elusus a Sejano per vana promissa foret: nec illum sponte extinctum, verum immisso percussore: "Quorum neutrum, inquit ille, adseveraverim: neque tamen occulere debui narratum ab iis, qui nostram ad juventam duraverunt." Vide Suetonium in Tiberio[f].

4025. Quum crebruisset Græcas per urbes licentia atque impunitas asyla statuendi; quibus obærati adversus creditores, suspectique capitalium criminum receptabantur, ut flagitia hominum ceremoniis deum protegerentur: placuit Tiberio, ut Romam ad senatum mitterent civitates

[u] Tacit. annal. lib. 3. cap. 9.
[x] Id. ibid. cap. 10.
[y] Tacit. annal. lib. 3. cap. 12.
[z] Id. ibid. cap. 13.
[a] Tacit. annal. lib. 3. cap. 14.
[b] Id. ibid. cap. 15.
[c] In C. Calig. cap. 2.
[d] Lib. 57. pag. 615.
[e] Annal. lib. 3. cap. 16.
[f] Cap. 52.

jura sua, atque legatos. Auditis hac de re primum Ephesiis, deinde Magnetibus, Aphrodisiensibus, Stratonicensibus, Hierocæsareensibus, Cypriis, Pergamenis, Smyrnæis, Teniis, Sardianis, Milesiis, Cretensibus, et aliis; facta sunt senatusconsulta, quibus multo cum honore, modus tamen præscribebatur: jussique ipsis in templis figere æra, sacrandam ad memoriam, neu specie religionis in ambitionem delaberentur[g].

C. Silanus proconsul Asiæ, repetundarum a sociis postulatus, in Cytheram insulam relegatus est[h]. Cæsius Cordus quoque a Cyrenensibus repetundarum postulatus, accusante Anchario Prisco, damnatus est[i].

4026. Ælius Sejanus, ad imperium adspirans, Drusum Tiberii filium et tribunitiæ potestatis cum eo consortem, uxore ejus Livia adulterio corrupta, veneno per Lygdum spadonem dato sustulit[k]. Qui et conficta de Judæis Romam incolentibus crimina ad Tiberium detulit: ut gentem e medio tolleret, quam norat vel solam vel præcipue repugnaturam conatibus ipsius impiis, et conspirationi caput imperatoris petenti[l].

Drusi funere finito, Tiberius ad negotiorum consuetudinem rediit; justitio longiore inhibito. Et Iliensium legatis paulo serius consolantibus, quasi obliterata jam doloris memoria irridens, se quoque respondit vicem eorum dolore, quod egregium civem Hectorem amisissent[m].

Tiberius vetuit amicos filii in conspectum suum venire, ne recrudesceret per eos defuncti desiderium. Unde Agrippa, Herodis magni ex filio Aristobulo nepos, quum profusa jam pecunia, ad inopiam redactus, amplius Romæ non potuisset vivere, in Judæam rediit, ubi creditoribus multis eum importune urgentibus, cum mutuatitiam pecuniam reddere non valeret, pudore præsentis status secessit in castrum Idumææ Malatha, cogitans miseram vitam aliquo pacto abrumpere: quod ejus propositum

[g] Tacit. annal. lib. 3. cap. 60—63.
[h] Id. ibid. cap. 66—69.
[i] Tacit. annal. lib. 3. cap. 70.
[k] Id. ibid. lib. 4. cap. 8. et 10.
[l] Philo, in lib. de legat. ad Caium; et libri in Flaccum initio.
[m] Sueton. in Tiberio, cap. 52.

ubi uxor Cypros persensit, cum sorore ipsius communicavit, a qua persuasus maritus, Herodes tetrarcha (sive Antipas, Herodis magni filiorum natu minimus) accersitum Agrippam Tiberiade habitare jussit, assignata certa pecunia unde viveret, et magistratu ejus civitatis in eum collato, quo esset honoratior[n].

Senatusconsulta, authore Tiberio, facta sunt, ut civitati Cibyraticæ apud Asiam, et Æginensi apud Achaiam, motu terræ labefactis, subveniretur remissione tributi in triennium[o].

Legatis Romam missis, Samii ut Junonis, Coi ut Æsculapii delubro, vetustum asyli jus firmaretur, petierunt[p].

Procurator Asiæ Lucilius Capito, accusante provincia, damnatus est. Ob quam ultionem, et quia priore anno in C. Silanum vindicatum erat; decrevere Asiæ urbes templum Tiberio matrique ejus, ac senatui. Et permissum est statuere[q].

Valerius Gratus Judææ procurator, adempto Anano (sive Annæ) summo sacerdotio, Ismaelem Fabi filium jussit esse pontificem: quem et ipsum paulo post dejecit[r].

4027. Ismaeli amoto, Eleazarus Anani (sive Annæ prius dejecti) filius ab eodem Valerio pontifex substituitur[s].

Cassius Severus orator, ante annos septemdecim ob maledicentiam judicio senatus in Cretam relegatus, quum illic eadem quæ prius actitaret, bonis exutus, interdicto igni atque aqua, in saxosam Seriphi insulam est deportatus: ubi octavo post anno in summa inopia vitam finiit[t].

P. Dolabella Africæ proconsul, accito in auxilium cum popularibus rege Mauritaniæ Ptolemæo Jubæ filio, Tacfarinatem occidit, et bello Numidico finem imposuit. Garamantum rex, qui levibus copiis ex longinquo missis

[n] Joseph. antiqu. lib. 18. cap. 8.
[o] Tacit. annal. lib. 4. cap. 13.
[p] Tacit. annal. lib. 4. cap. 14.
[q] Id. ibid.
[r] Joseph. antiqu. lib. 18. cap. 3.
[s] Id. ibid.
[t] Tacit. annal. lib. 4. cap. 21. cum Hieronymo, in chronico.

Tacfarinatem adjuverat, eo cæso, ad satisfaciendum populo Romano legatos ad urbem misit[u].

Vibius Serenus exul majestatis a filio falso accusatus, ob vetus Tiberii in eum odium damnatus est. Quum tamen Gallus Asinius Gyaro aut Donusa claudendum censeret; quo molliret invidiam, Tiberius intercessit; egenam aquæ utramque insulam referens; dandosque vitæ usus cui vita concederetur. Itaque Serenus Amorgum (e Sporadibus insulis unam) reportatus est[x].

Decem annis imperii exactis, ad resumendum id nihil decreto opus habuit Tiberius: neque enim in decennia intercisum, quod Augustus fecerat, id gerere statuerat. Ludi tamen decennales facti sunt[y].

4028. Eleazaro post annum amoto, Simoni Camithi filio pontificatum Valerius Gratus tribuit[z].

Cyzicenis, quod cives Romanos quosdam in vincula duxissent, inchoatumque Augusto velut heroi fanum non perfecissent, libertas quam bello Mithridatis meruerant circumsessi iterum adempta est[a].

Fonteius Capito, qui proconsul Asiam curaverat, absolutus est; comperto ficta in eum crimina per Vibium Serenum[b].

4029. Undecim Asiæ urbes, in qua earum templum Tiberio et senatui destinatum statueretur, magna ambitione certabant: earumque legatos de hoc disceptantes Tiberius in senatu plures per dies audivit. Hypæpeni Trallianique simul cum Laodicenis et Magnetibus, tramissi sunt ut parum validi. Ne Ilienses quidem, cum parentem urbis Romæ Troiam referebant, nisi antiquitatis gloria pollebant. Paulum addubitatum, quod Halicarnassii mille et ducentos per annos nullo motu terræ mutavisse sedes suas, vivoque in saxo fundamenta templi adseveraverant. Pergamenos eo ipso nitentes, æde Augusti ibi sita satis adeptos creditum. Ephesii Milesiique,

[u] Tacit. annal. lib. 4. cap. 23—26.
[x] Id. ibid. cap. 28, 29, 30.
[y] Dio, lib. 57. pag. 619.
[z] Joseph. antiqu. lib. 18. cap. 3.
[a] Tacit. annal. lib. 4. cap. 36. Dio, lib. 57. pag. 619.
[b] Tacit. annal. lib. 4. cap. 36.

hi Apollinis, illi Dianæ ceremonia occupavisse civitates visi. Ita Sardianos inter Smyrnæosque deliberatum : quorum rationibus utrinque auditis, Smyrnæos senatus prætulit: censuitque Vibius Marsus, ut M. Lepidus, cui ea provincia obvenerat, super numerum legaretur qui templi curam susciperet: et quia Lepidus ipse deligere per modestiam abnuebat, Valerius Naso e prætoriis sorte missus est[e].

Quum Simon annum in pontificatu exegisset, successorem illi Valerius Gratus in ea dignitate dedit Josephum, cognomento Caiapham, Annæ, sive Anani a Grato prius summo pontificatu exuti, generum[d]. Quibus annuis pontificum mutationibus ita factis Gratum in Judæa exactis annis undecim Romam repetiisse, subdit Josephus[e]. Qua et nos inducti ratione, ad finem potius quam initium præfecturæ illius referendas eas esse judicavimus.

Valerio Grato successor Pontius Pilatus venit[f]; qui quomodo in præfectura se gesserit, apparet ex Agrippæ literis ad Caium, apud Philonem in libro de legatione ad Caium. Ubi veritum illum fuisse scribit, ne de tollendis clypeis, ab ipso intra sanctam urbem dedicatis, mittenda a Judæis legatio, cætera quoque detegeret ejus crimina; " venditas sententias, rapinas, injurias, clades, tormenta, crebras cædes indemnatorum, crudelitatem sævissimam."

4030. Jubilæus trigesimus et ultimus, in annum D. N. Jesu Christi trigesimum incurrens, et principium evangelii ipsius, promulgandi jam per vocem clamantis in deserto: " Parate[g] viam Domini, complanate semitas ejus:" atque annum illum acceptabilem, sive divini beneplaciti tempus aperiens, quo Deus Optimus Maximus mundo patefacere dignatus est[h].

Anno enim decimo quinto principatus Tiberii Cæsaris (qui monarchiæ ipsius, ab excessu Augusti cœptæ, erat decimus tertius) Pontio Pilato procurante Judæam, tetrarcha Galilææ Herode Antipa, fratre autem ejus Phi-

[e] Tacit. annal. lib. 4. cap. 55, 56.
[d] Johann. cap. 18. ver. 13.
[e] Antiqu. lib. 18. cap. 3.
[f] Id. ibid.
[g] Marc. cap. 1. ver. 1, 2, 3.
[h] Esai. cap. 61. ver. 2. Luc. cap. 4. ver. 19.

lippo tetrarcha Iturææ et Thrachonitidis regionis, et Lysania Abylenes tetrarcha; sub pontificibus Anna et Caiapha, factum est verbum Domini ad Johannem Zachariæ filium, in deserto[h]. Juxta cujus præscriptum, Nazaræus hic, sacerdos, et propheta Domini, baptizabat in deserto Judææ (in quo positæ urbes[i] commemorantur) prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum[j]; atque operam dans, ut qui post ipsum venturus erat Christus manifestus fieret Israeli[k]. Quem ut certius agnosceret, hoc ipsi a Deo signum est datum: ut super quem videret Spiritum sanctum descendentem et manentem, hunc sciret esse illum qui alios Spiritu sancto esset baptizaturus[l].

Cœptum vero fuisse hoc illius ministerium maxime probabile est, die illi convenientissimo, mensis septimi die decimo (circa nostri Octobris diem decimum nonum) qui et pœnitentialis fuit, cum solenni jejunio conjunctus, in quo qui animam suam non affligeret, excindendus esset e populo suo; et expiatorius, quo summus sacerdos, Christi a Baptista præmonstrati typus, solus in sancta sanctorum ingrediebatur, oblato sanguine populi peccata expiaturus: idemque ille dies, quo tuba per totam terram personante jubilæus indicendus mandabatur[m].

Ita Baptista, pœnitentiæ et remissionis peccatorum, per venturi Christi sanguinem acquirendæ, præco, veniens in omnem regionem circumjacentem Jordani, exaltabat sicut tubam vocem suam, proclamans: "Agite pœnitentiam, appropinquavit enim regnum cœlorum." Et exivit ad eum Hierosolyma, et tota Judæa, totaque regio circumjacens Jordani: (et ingenti præsertim illa populi turba, quæ finito festo Tabernaculorum, circa initium Novembris, Hierosolymis revertebatur:) et baptizabantur ab eo in Jordane, confitentes peccata sua[n].

Ipse vero Johannes habebat vestimentum e pilis came-

[h] Luc. cap. 3. ver. 1, 2.
[i] Josu. cap. 15. ver. 16.
[j] Matth. cap. 3. ver. 1. Marc. cap. 1. ver. 4. Luc. cap. 3. ver. 3.
[k] Johan. cap. 1. ver. 7, 8. 31.
[l] Id. ibid. ver. 33.
[m] Levitic. cap. 25. ver. 9.
[n] Matth. cap. 3. ver. 2, 3. 5, 6. Marc. cap. 1. ver. 5.

linis, et zonam coriaceam circa lumbos suos, instar Eliæ[o]; alimentum autem ejus erat locustæ (cibus quidem mundus[p], sed vilis) et mel agreste[q].

Johannes Pharisæos ad baptismum suum venientes acriter reprehendit[r]; tum reliquum populum, tum speciatim publicanos et milites, officium suum edocens[s]. Expectante autem populo, et cogitantibus omnibus in cordibus suis de Johanne, numnam ipse esset Christus; respondit ille: "Ego[t] quidem baptizo vos aqua: sed venit qui validior me est, cujus non sum dignus qui solvam corrigiam solearum; ipse vos baptizabit Spiritu sancto et igni. Cujus ventilabrum in manu ipsius, et qui perpurgabit aream suam: et coget triticum in horreum suum, paleam autem exuret igni inextinguibili."

Quum baptizaretur omnis populus, venit Jesus Nazaretha Galilææ ad Jordanem, ut a Johanne baptizaretur[u]. Quo officium illud recusante, ut cui ipsi opus esset ab illo baptizari, et urgente Domino, oportere impleri a se omnem justitiam; baptizavit eum[x]. Jesu tum incipiente esse annorum quasi triginta[y].

Tum vero totius sacrosanctæ Trinitatis admodum illustris facta est patefactio. Filio enim Dei in assumpta humana natura ex aqua ascendente et orante, apertis cœlis Spiritus Dei visus est corporea specie, tanquam columba, descendens super ipsum: et vox Patris de cœlo audita, dicens: Tu es filius meus dilectus, in quo acquiesco[z].

Jesus autem plenus Spiritu sancto revertit a Jordane, et actus est a Spiritu in desertum. Ubi per dies et noctes quadraginta tentante eum Diabolo, mansit inter feras, non comedens quicquam: et iis finitis postea esuriit[a].

[o] 2 Reg. cap. 1. ver. 8. [p] Levitic. cap. 11. ver. 22.
[q] Matth. cap. 3. ver. 4. Marc. cap. 5. ver. 6.
[r] Matth. cap. 3. ver. 7. Luc. cap. 3. ver. 7.
[s] Luc. cap. 3. ver. 10—14.
[t] Luc. cap. 3. ver. 15—17. cum Matth. cap. 3. ver. 11, 12. et Marc. cap. 1. ver. 7, 8.
[u] Luc. cap. 3. ver. 21. Matth. cap. 3. ver. 13. Marc. cap. 1. ver. 9.
[x] Matth. cap. 3. ver. 14, 15. [y] Luc. cap. 3. ver. 23.
[z] Matth. cap. 3. ver. 16, 17. Marc. cap. 1. ver. 10, 11. Luc. cap. 3. ver. 21, 22.
[a] Luc. cap. 4. ver. 1, 2. Matth. cap. 4. ver. 1, 2. Marc. cap. 1. ver. 12, 13.

Triplici deinde tentatione Dominum Satanas est adortus: et finita omni tentatione, abscessit ab eo ad tempus[b], et accedentes Angeli ministrabant ei[c]. Reversusque est Jesus cum virtute Spiritus in Galilæam[d].

Herodes Agrippa Aristobuli filius ex Cypro Phasaeli filia suscepit Agrippam juniorem, postremum Judæorum regem; cujus in Act. cap. XXV. et XXVI. fit mentio. Annum enim ætatis agebat decimum septimum, cum pater interiit[e].

4031. Bernice soror ejus, cujus ibidem in Actis similiter fit mentio, nata est, Herodi regi Chalcidis postea nupta; annos sexdecim nata, quum pater est mortuus[f].

4033. Quartus annus ministerii Johannis Baptistæ incipit: quo et præparatorium hoc illius ministerium (quæ potissima muneris ipsius pars fuit) finem accepit; ipso Domino, cui viam hactenus paraverat, adveniente atque officium suum propheticum exequente et illustribus miraculis, quæ nulla Johannes ediderat, obsignante. Cui magnifico apparatui, ab Esaia et Malachia ante tot secula tantopere celebrato, tam longum temporis spatium a nobis assignari nemo mirabitur, qui tempus exiguum tanto operi, absque miraculorum præsertim adminiculo, perficiendo minus par esse consideraverit, quantum a Johanne præstandum fuisse patri ipsius Zachariæ Angelus Gabriel confirmaverat: "Multos[g] filiorum Israelis convertet ad Dominum Deum ipsorum. Et ipse præcedet ante illum in spiritu et virtute Eliæ, ut convertat corda patrum in filios, et rebelles ad prudentiam justorum; ut paret Domino populum instructum." Neque modicum aliquod spatium, sed plenum prædicationis curriculum, ante Christi adventum, a Johanne fuisse confectum, illa Pauli satis arguunt: "Prædicante[h] Johanne ante faciem adventus ejus

[b] Matth. cap. 4. ver. 3—11. Luc. cap. 4. ver. 3—13.
[c] Matth. cap. 4. ver. 11. Marc. cap. 1. ver. 13.
[d] Luc. cap. 4. ver. 14.
[e] Joseph. lib. 18. cap. 7. et lib. 19. cap. ult.
[f] Joseph. lib. 18. cap. 7. et lib. 19. cap. ult.
[g] Luc. cap. 1. ver. 16, 17. [h] Act. cap. 13. ver. 24, 25.

baptismum pœnitentiæ omni populo Israelis; quum impleret Johannes cursum suum, dicebat: Quem me arbitramini esse? non is sum ego; sed ecce venit post me, cujus non sum dignus pedum soleam solvere."

Johannes enim, proximo ante adventum Christi die, quum ad eum, Bethabaræ baptizantem secus Jordanem, Judæi Hierosolymis sacerdotes quosdam et Levitas e secta Pharisaica legatos misissent, sciscitaturos quisnam ipse esset; se non esse Christum, clare professus est. Cumque negasset se ipsum Eliam esse, vel prophetam illum, a Mose[i] prædictum; eundem quidem cum Christo[k], sed a Judæis alium existimatum, et se illam ab Esaia prænunciatam dixisset fuisse "Vocem clamantis in deserto. Complanate viam Domini:" illud, a Paulo laudatum, de Christo demum adjecit testimonium: "Ego[l] baptizo aqua: sed in medio vestrum stat quem vos non nostis. Hic ille est, qui post me venit, qui mihi antepositus est: cujus soleæarum ego non sum dignus qui solvam corrigiam."

Postero deinde die, Johannes venientem ad se Jesum conspicatus, ait: "Ecce[m] Agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Hic est de quo dicebam: Post me venit vir qui antepositus est mihi, quia prior me erat, &c. Et ego vidi, et testor hunc esse Filium Dei."

Sequente die iterum stabat Johannes, et ex discipulis ejus duo. Et intuitus Jesum ambulantem, dixit: "Ecce Agnus Dei." Quod duo discipuli audientes, Jesum secuti, apud eum manserunt diem illum: hora enim erat quasi decima. Horum unus Andreas, fratrem suum Simonem perduxit ad Jesum: qui eum intuitus, dixit: "Tu[n] es Simon filius Jona, tu vocaberis Cephas."

Postero die, Jesus iturus in Galilæam, Philippum (qui erat ex Bethsaida, civitate Andreæ et Simonis Petri) sequi se jussit. Ille Nathanaelem subter ficum inveniens, perduxit eum ad Jesum: qui vere Israelitam eum fuisse pronunciavit, in quo non esset dolus; seque ipsum scalam

[i] Deuteron. cap. 18. ver. 15.
[k] Act. cap. 3. ver. 22. et cap. 7. ver. 37.
[l] Johan. cap. 1. ver. 19—28. cum cap. 5. ver. 33.
[m] Johan. cap. 1. ver. 29—34. [n] Ibid. ver. 35—42.

cœli (in Jacobi somnio[o] præmonstratam) super quam Angeli Dei ascendentes ac descendentes amodo cernerentur[p].

Die tertio, nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ: ad quas invitatus Jesus, una cum matre ac discipulis ejus, aquam in vinum mutatam fecit signorum suorum principium. Atque in hunc modum gloria ejus manifestata, crediderunt in eum discipuli ejus[q].

Postea descendit Capernaumum ipse et mater, et fratres (sive cognati) et discipuli ejus: manseruntque illic non multos dies[r].

Ad publicum Christi ministerium jam perventum est: cujus acta, per quatuor Paschata distincta, ex quatuor evangeliorum harmonia hic exhibemus; a viro eruditissimo et in sacrarum literarum studiis longe exercitatissimo Johanne Richardsono, S. Theologiæ doctore et Ardachadensis in provincia nostra Armachana Ecclesiæ episcopo dignissimo, concinnata. In qua illud singulare est; quod temporis ordinem solus Matthæus neglexisse reperiatur, a cæteris tribus (si forte parenthesin illam, Luc. cap. III. ver. 19, 20. de Johanne ab Herode in carcerem conjecto exceperis) constanter observatum.

[o] Genes. cap. 28. ver. 12.
[p] Johan. cap. 1. ver. 43—51.
[q] Johann. cap. 2. ver. 1—11.
[r] Ibid. ver. 12.

PRIMUM PASCHA

MINISTERII CHRISTI[a].

A QUO PRIMUS ANNUS SEPTUAGESIMÆ ET ULTIMÆ HEBDOMADIS DANIELIS INCIPIT; IN QUO FŒDUS CONFIRMATUM EST MULTIS[b].

	JOH.	LUC.	MAR.	MAT.
ASCENDIT JESUS Hierosolymam ad Pascha.	II. 13.			
Templum ingressus, vendentes ibi et ementes flagello abigit; et in authoritatis signum, corporis sui templum, et Judæis solvendi, et a se resuscitandi, ipsis pronunciat.	14-22			
Miracula operatur. Et multis ideo in eum credentibus, ipse se non credit; sciens quid sit in homine.	23, 24 25			
Nicodemum, discipulum nocturnum, in mysterio regenerationis, fide in mortem ipsius, et infidelium condemnatione, instruit. Lyddæ Æneas paralysi afflictus decubuit, a qua post annos octo a Petro apostolo est sanatus[c].	III. 1-21			
4034. Relictis Hierosolymis, in Judææ territorium Jesus cum discipulis proficiscitur.	22			
Demoratur illic, et baptizat, per manum scilicet discipulorum, ab ipso, aut Johanne prius baptizatorum; Johanne tunc in Ænon baptizante: nondum enim conjectus fuerat in carcerem.	22, 23 24			
Quæstio oritur inter quosdam Johannis discipulos, et Judæos, de purificatione.	25			

[a] Johan. cap. 2. ver. 13.
[b] Dan. cap. 9. ver. 27. cum Matth. cap. 26. ver. 28.
[c] Act. cap. 9. ver. 33.

	JOH.	LUC.	MAR.	MAT.
Discipulos suos de Jesu narrantes, æmulantesque, Johannes de se, suoque officio; et de Jesu Christi, Dei Filii, excellentia, instruit: insigne hoc, et ultimum ante incarcerationem, edens de eo testimonium.	III. 26-36			
Johannes Herodis tetrarchæ cum fratris Philippi uxore incestum, et alia flagitia reprehendens, in carcerem ab eo conjicitur.			VI. 17-20	XIV. 3, 4, 5
"Jesus audiens Johannem incarceratum; et Pharisæos comperisse" plures ab eo factos discipulos, et baptizatos, per manum scilicet discipulorum; "relicta Judæa (ubi circiter octo menses commoratus est) in Galilæam rediit."	IV. 1, 2, 3			IV. 12
"Oportebat autem eum transire per Samariam." Ubi mulierem Samaritanam prope urbem Sychar, et cives Sychar in sui agnitionem perducit, "quatuor mensibus ante messem," (seu Pascha, circa medium mensis noni, Ab dicti.)	4-42			
"Biduo in civitate Sychar commoratus in Galilæam iter persequitur." Qui secundus a baptismo reditus ejus e Judæa in Galilæam.	43, 44			
A Galilæis receptus, qui quæ Hierosolymis fecerat vidissent; magna cum fama in synagogis eorum prædicat.	45	IV. 14, 15	I. 14, 15	
In Cana filium regii (seu aulici), Capernaumi ægrotantem, sanat. Quod erat alterum in Galilæa miraculum.	46-54			
In Capernaum operatur miracula. Et postea "Nazaretam venit, ubi educatus fuerat." Et in synagogam ut consueverat intrans, et prophetam Esaiæ de se exponens, admirantibus primo civibus, at postea excandescentibus, ejectus est, et præcipitare eum de monte conantibus, ille per medium eorum discedit.		16-30		
"Relicta Nazareta, Capernaumi habitat." Ibique docet eos Sabbathis. Et percelluntur super doctrina ejus.		31, 32	21, 22	13-17
Spiritum immundum in synagoga Capernaumi obmutescere jussum ejicit.		33-37	23-28	
"Egressus statim synagoga, introivit domum Simonis et Andreæ;" et socrum Simonis febricitantem sanat.		38, 39	29, 30 31	VIII. 14, 15
"Circa occasum solis," allatos undique ægrotos curat, et dæmones obmutescere jussos ejicit.		40, 41	32, 33 34	16, 17
Mane egreditur in desertum locum, et precatur, Simone, et aliis eum prosequentibus: et		42, 43, 44	35-39	

	JOH.	LUC.	MAR.	MAT.
volentibus eum detinere turbis respondet, evangelizandum sibi esse etiam aliis oppidis.				
" Peragrans Galilæam totam," in synagogis docet; et dæmonia ejicit.		IV. 44	I. 39	
Cum ei ad lacum Genezaret stanti, turba incumberet, intravit navigium Simonis, et ex eo turbam docet.		V. 1-4		
" Ut cessavit autem loqui," miraculosam jubet capturam piscium: eaque attonitos, Simonem Petrum, et Andream, Jacobum, et Johannem, sequi jussos, piscatores hominum facit.		4-11	I. 16-20	IV. 18-22
" Et obivit totam Galilæam Jesus, docens in synagogis ipsorum; et sanans quemvis morbum:" fama ejus emanante in totam Syriam, et turba multa sequente eum.				23, 24 25
In quadam urbe leprosum sanat; qui inhibitus, divulgat tamen. Et veniebant ad eum undique, ut audirent eum, et sanarentur: " ita ut jam non posset Jesus manifeste introire in civitatem; sed foris in desertis locis erat," et orabat.		12-16	40-45	VIII. 1-4
" Et rursus intravit Capernaumum, civitatem suam, interjectis aliquot diebus;" et statim domi docet: et paralytico cum lectulo e solario demisso, coram Scribis, et Pharisæis, et turba multa, peccata remittit; morbumque, cum stupore omnium, sanat.		17-26	II. 1-12	IX. 1-8
" Et quum digrederetur Jesus illinc, egressus est rursus ad mare:" totaque turba veniebat ad eum ac docebat eos. " Et quum prætergrederetur," vidit, et vocavit Levin seu Matthæum ad telonium sedentem.		27 28	13, 14	9
Jesus, in domo Levi, se, discipulosque, una cum publicanis convivantes, defendit; et non jejunantes contra Pharisæos excusat et vindicat.		29-39	15-22	10-13
" Factum est ut Sabatho altero-primo" (seu secundo-primo, δευτεροπρώτῳ, id est, Sabbatho primo novi anni, post exitum ex Ægypto instituti, et a mense Nisan, seu Abib, inchoati) transiens Jesus per sata, discipulos suos spicas vellentes a reprehensione Pharisæorum vindicat; et doctrinam de Sabbathi observatione explicat.		VI. 1-5	23-28	XII. 1-8

SECUNDUM PASCHA

MINISTERII CHRISTI[a].

A QUO SECUNDUS ANNUS SEPTUAGESIMÆ HEBDOMADIS DANIELIS INCIPIT.

	JOH.	LUC.	MAR.	MAT.
" Post hæc erat festum Judæorum, et ascendit Jesus Hierosolymam:" et triginta octo annos ægrum, ad piscinam Bethesda decumbentem, sanat in Sabbatho. Et Judæis ipsum interimere studentibus, quod ista fecisset Sabbatho et Deum dixisset patrem suum; divinissimam opponit apologiam.	V. 1-47			
" Digressus illinc," introivit rursus in synagogam, alio Sabbatho, et docet. Et quendam ibi dexteram manum habentem aridam sanat. Unde exeuntes Pharisæi statim cum Herodianis, consultant ut eum perderent.		VI. 6-11	III. 1-6	XII. 9-14
Jesus autem quum hoc nosset, " secessit ad mare:" sequentes sanans turbas; et ne ipsum manifestum facerent, multum interminans: edicensque discipulis ut navigiolum sibi semper adesset propter turbam, ne ipsum opprimerent.			7-12	15-21
" Factum est autem illis diebus, abiit in montem ad orandum, et pernoctavit in precatione. Et quum dies ortus esset," elegit duodecim, quos vocavit apostolos, nominibus designatos.		12-16	13-19	
" Descendens cum eis subsistit in loco campestri;" et magna plebis multitudine undique adventante, sanat omnes.		17, 18 19		

[a] Johan. cap. 5. ver. 1. collat. cum cap. 4. ver. 35.

	JOH.	LUC.	MAR.	MAT.
"Veneruntque domum; convenit autem rursum turba, adeo ut ne capere quidem cibum possent. Et quum hæc audissent ipsius propinqui, venerunt ut prehenderent eum; dicebant enim eum apud se non esse."			III. 19, 20, 21	
"Quum vidisset autem turbam, ascendit in montem; et quum consedisset, adierunt eum discipuli ejus." Tunc autem concionem habet, longam illam, et eximiam, primum ad apostolos; inde etiam ad universum populum.		VI. 20-49		V. VI. VII.
"Quum autem finivisset omnia verba sua audiente populo, ingressus est Capernaumum." Et centurionis servum, paralyticum ibi, et moribundum sanat.		VII. 1-10		VIII. 5-13
"Die sequenti proficiscitur in civitatem Nain;" et unigenitum viduæ defunctum, et exportatum, resuscitat; unde fama ejus divulgatur.		11-17		
Johannes in carcere detentus discipulorum relatione de fama factisque Jesu commotus, duos ex eis ad eum mittit, dicens: Tune is es qui venturus erat, an alium expectabimus? Quibus cum responso abeuntibus, amplum Jesus de Johanne edit testimonium. Civitates ingratas cum probris increpat; et in patris occultantis se, et revelantis, solo beneplacito, lubens acquiescit.		18-35		XI. 2-30
"Rogavit autem eum" Simon Pharisæus, ut secum ederet. Et cum discumberet, mulierem peccatricem, pedes lachrymis rigantem, capillis tergentem, deosculantem, et ungentem, contra Simonem defendit, et absolvit.		36-50		
"Et factum est deinceps, ut ipse faceret oppidatim prædicans; et duodecim illi erant cum eo;" ministrantibus ei quibusdam mulieribus.		VIII. 1, 2, 3		
"Oblatus est ei dæmoniacus cæcus et mutus;" et sanavit eum. Et contra Scribas et Pharisæos, qui Hierosolymis descenderant, quod per Beelzebulem ejiceret dæmonia blasphemantes, se acriter defendit.			22-30	XII. 22-37
"Tunc responderunt quidam e Scribis ac Pharisæis dicentes: Præceptor, velimus ex te signum videre." Quibus, cum multa acrimonia reprehensis, signum Jonæ solum proponit.				38-45
"Quum autem adhuc loqueretur turbæ," narratur matrem, et fratres ejus adstare foris, visum, et colloquium ejus quærentes. Respondens Jesus, quos pro matre, et fratre, et sorore, habeat, ostendit.		19, 20 21	31-35	46-50

	JOH.	LUC.	MAR.	MAT.
" Illo vero die egressus Jesus domo sedit apud mare; et coacta est ad eum turba multa, adeo ut navigium ingressus sederet:" et turbas in litore adstantes, per parabolam seminantis, pluresque alias parabolas, multa docet.		VIII. 4-18	IV. 1-34	XIII. 1-53
" Dixit autem eis die illo, quum serum diei esset: Transeamus in ulteriorem ripam." Et cum quibusdam eum sequi volentibus responsum dedisset; " Dimissa turba, acceperunt eum ut erant in navigio:" et magna tempestate orta, objurgat Jesus ventum, tranquillat mare, et periclitantes servat discipulos.		22-25	35-41	VIII. 18-27
" Et navigarunt ad ulteriorem ripam in regionem Gadarenorum (seu Gergesenorum,) quæ est in opposita ripa Galilææ. Ipsi egresso in terram, statim occurrerunt duo dæmoniaci," sævi valde (quorum unicum memorant Marcus, et Lucas.) E quibus dæmones ejecti, Jesu permittente, in porcos intrarunt.		26-36	V. 1-16	28-33
Gadarenis, ut ab ipsis discederet, rogantibus; et dæmoniaco supplicante ut cum ipso esset, dimisso tamen, et in Decapoli prædicante quanta ipsi fecisset Jesus, " in navigio ipse rursum trajecit in ulteriorem ripam," et demum in urbem suam Capernaum.		37, 38 39	17-20	34
" Factum est autem ut quum revertisset Jesus, excepit eum turba: nam omnes expectabant eum: eratque apud mare."		40	21	
" Tunc adeunt eum discipuli Johannis, dicentes," Quare nos et Pharisæi multum jejunamus; discipuli vero tui non jejunant? Quibus suum dat responsum.				IX. 14-17
" Hæc eo loquente ipsis, ecce venit Jairus, unus ex præfectis synagogæ; et multum precabatur eum" pro filia unigenita, quasi annorum duodecim agente animam. In itinere autem ad domum Jairi, mulier quæ erat in fluxione sanguinis ab annis duodecim, ex tactu fimbriæ pallii Jesu, illico sanatur. Filia autem Jairi jam mortua, verbo ejus in vitam revocatur: multum imperante ipso ne quis id resciret.		41-56	22-43	18-26
" Quumque digrederetur illinc, sequuti sunt eum duo cæci, quorum oculos aperit: et graviter interminatus est eis, sed frustra, ne quis id sciret.				27-31
" Ipsis autem egredientibus, ecce obtulerunt ei hominem mutum, dæmoniacum. Et ejecto				32, 33 34

	JOH.	LUC.	MAR.	MAT.
dæmonio loquutus est mutus;" mirante turba; blasphemantibus Pharisæis.				
"Et obibat Jesus urbes omnes ac vicos; docens, et sanans. Et venit in patriam suam, et sequuti sunt eum discipuli ejus;" et Sabbatho in synagoga docens, a civibus, licet admirantibus, iterum contemnitur, faberque vocatur.			VI. 1-6	IX. 35 XIII. 54-58
"Et circuibat vicos in orbem, docens."			6	
Commiseransque turbam, messemque multam, et operarios paucos, dicit discipulis, rogandum Dominum ut emittat operarios.				IX. 35-38
Tunc duodecim apostolos, binos mittit; mandatis, et potestate instructos, ad prædicandum, et sanandum.		IX. 1-5	7-11	X. 1-42
"Et factum est quum finem fecisset Jesus præcipiendi discipulis suis, ut digressus illinc, doceret et prædicaret in urbibus eorum."				XI. 1
"Exeuntes autem duodecim obibant singulos vicos, evangelizantes et sanantes ubique."		6	12-16	
4035. "Decimo quinto Kalendas Novembris, Sejanus cæsus est[b]." "Quo sublato, mox cognovit Tiberius conficta ab illo fuisse crimina, quæ adversus Judæos detulerat. Proinde mandavit omnium provinciarum præsidibus, ut oppidatim huic genti parcerent, exceptis reis paucis admodum: cæterum de ritibus eorum nihil novarent; sed commendatos haberent, tum viros ipsos ut pacis amantissimos, tum mores eorum legesque ut conferentes ad tranquillitatem publicam[c]." Munera quoque quædam Syriacis legionibus dedit; quod solæ nullam Sejani imaginem inter signa coluissent[d].				
"Mortuo Severo Ægypti præside, Tiberius ex amicorum suorum cohorte successorem in sex annos illi dedit Flaccum Avillium: qui per quinque priores, quibus in vivis fuit Tiberius, cum laude provinciæ præfuit[e]."				
Decollatur Johannes baptista.				
"Quumque hoc audissent discipuli ejus, venerunt et sustulerunt cadaver ejus, et posuerunt in monumento, et renunciaverunt Jesu."			17-29	XIV. 6-12
Herodis tetrarchæ, et aliorum, de fama ejus		7, 8, 9		1-4

[b] Tacit. annal. lib. 6. cap. 25.
[c] Philo, de legat. ad Caium.
[d] Sueton. in Tiberio, cap. 48.
[e] Philo, lib. in Flaccum.

TERTIUM PASCHA

MINISTERII CHRISTI[a].

A QUO TERTIUS ANNUS SEPTUAGESIMÆ HEBDOMADIS DANIELIS INCIPIT.

	JOH.	LUC.	MAR.	MAT.
"Qui Hierosolymis advenerant Scribæ et Pharisæi, adierunt Jesum; et quum vidissent quosdam ex discipulis ejus pollutis manibus, id est, illotis, edere panem, conquesti sunt," quod non ambularent secundum traditionem seniorum. Quibus de traditionibus respondet, quod abolerent mandatum Dei, ut traditiones hominum frustra servarent. Et turbam docet, quod domi discipulis exponit, nihil quod ingreditur, sed ea quæ egrediuntur ex homine, eum polluere.			VII. 1-23	XV. 1-20
"Et illinc surgens, abit in partes seu confinia Tyri et Sidonis. Sed non potuit latere." Mulierem enim Chananæam, seu Græcam, Syro-Phœnissam, pro filiola male a dæmonio impuro vexata, constanter intercedentem, ob fidei magnitudinem collaudans, dæmonium e filiola expellit.			24-30	21-28
"Tunc regressus e finibus Tyri et Sidonis, venit ad mare Galilææ per medios fines Decapolis. Et offerunt ei surdum, difficulter loquentem;" quem sanat: interdicens, sed frustra, ne cui dicerent.			31-37	
"Et quum ascendisset in montem, sedit illic," et mirante turba, sanat plurimos.				29, 30 31

[a] Johan. cap. 6. ver. 4.

	JOH.	LUC.	MAR.	MAT.
" Diebus illis, quum multa omnino turba esset, jam triduum permanens apud eum in deserto," septem panibus, et pisciculis quatuor mille pavit viros, absque mulieribus et puerulis, septem sportis fragmentorum residuis.			VIII. 1-9	XV. 32-38
" Et statim ingressus in navigium cum discipulis suis, venit in partes Dalmanutha," seu fines Magdala.			10	39
" Prodierunt autem Pharisæi, signum e cœlo ab eo quærentes." Et ipse alte ingemiscens, hypocritis faciem cœli discernere noscentibus, signum negat, nisi illud Jonæ; " Relictisque eis, ingressus rursus navigium, abit in ulteriorem ripam."			11, 12 13	XVI. 1-4
" Et quum venissent discipuli ejus in ulteriorem ripam, obliti fuerant sumere panes, et panem non nisi unum habebant secum in navigio. Tunc dixit eis Jesus, Cavete a fermento Pharisæorum, et Sadducæorum, et fermento Herodis." Eosque de pane oblivioni tradito propterea disceptantes, Jesus ex anteactis in panis multiplicatione miraculis acriter redarguens, de fermento, non panis, sed doctrinæ, intelligentiores reddit.			14-21	5-12
" Venit autem Bethsaidam: et obtulerunt ei cæcum." Qui extra vicum ductus, et sputo, manuumque impositione gradatim visum recuperans; ne cuiquam dicat inhibetur.			22-26	
" Egressus est autem Jesus, et discipuli ejus, in vicos Cæsareæ Philippi." Et factum est ut quum ipse seorsim oraret, et jam in via esset, ut interrogaret discipulos, dicens eis, Quemnam esse me dicunt homines?" Responso dato: Vos autem, ait, Quem me dicitis esse? Respondentem Petrum beatum dicit: promissiones annectit: et discipulis interdicit, ut nemini dicerent, se esse Jesum illum Christum. Prædicit eis de morte, et resurrectione sua. Petrumque, ideo objurgantem, Satanam vocat. Discipulisque, et turbæ, de cruce omnibus subeunda eum sequi volentibus, concionatur: prædicit denique transfigurationem suam.		IX. 18-27	27-38	13-28
" Factum est autem post hæc verba quasi dies octo," (sex intermediantibus) ut in monte sublimi transfiguraretur. Et quum descenderent de monte, mandavit eis nemini dicere quod viderunt, usque quo filius hominis a mor-		28-36	IX. 1-13	XVII. 1-13

	JOH.	LUC.	MAR.	MAT.
tuis resurgat. Ipsi autem siluerunt, mutuo quærentes, quid illud esset a mortuis resurgere. Et interrogantes eum, Cur scribæ dicunt, oportere ut Elias prius veniat; responsum accipiunt, quo intelligunt de Johanne Baptista, Elia illo, Jesum loquutum esse.				
" Factum est autem sequenti die, ut quum ipsi descendissent e monte;" et venisset ad discipulos suos, vidit turbam multam circa eos, et Scribas cum eis altercantes. Et statim tota turba viso eo expavit: et accurrentes salutaverunt eum. Et interroganti de altercatione, respondet pater lunatici, de filio suo habente spiritum impurum, mutum, et surdum; et discipulis ejicere eum non valentibus. Expulso per Jesum dæmonio, sanatus filius patri redditur; mirantibus omnibus. Domique respondet discipulis, cur dæmonem ejicere non potuerint.		IX. 37-42	IX. 14-29	XVII. 14-21
" Et illinc egressi, una iter faciebant per Galilæam; nec volebat ut quisquam id sciret. Et docebat discipulos" de morte, et resurrectione sua. Ipsi vero ignorabant hoc dictum: et contristati vehementer timebant eum interrogare.		43, 44 45	30, 31 32	22, 23
" Quum autem venissent Capernaumum," Petrus de solvendo a Jesu didrachmate interrogatur. Et quum ingressus esset domum Jesus, præveniens Petrum, staterem in pisce invenien-dum, tributum pro se et Petro solvendum jubet.				24-27
" Capernaumi interrogat discipulos Jesus, quid in via inter se disceptassent:" Silentesque primo, dicentesque postea, quisnam maximus est in regno cœlorum; puerulum statuendo in medio eorum, humilitatem, qualem pueruli, docet. De offendiculis etiam monet mundum: Ne manus, pes, vel oculus, faciat ut offendas, caven-dum: parvulos non contemnendos: fratrem in nos peccantem arguendum; etiam ab Ecclesia liganda-dum, vel solvendum: et septuagies septies usque condonandum; ut in parabola duorum regi debitorum ostendit.		46, 47 48	33-37	XVIII. 1-35
" Respondit autem ei Johannes dicens, Vidimus quendam per nomen tuum ejicientem dæmonia." Quem non prohibendum docet Jesus. Iterumque de parvulis non offendendis; et ne		49, 50	38-50	

	JOH.	LUC.	MAR.	MAT.
manus, pes, vel oculus faciat ut offendas, cavendum monet.				
" Junius Gallio, qui Tiberio adulari studens, ut ejus milites exactis stipendiis in subselliis equitum spectacula viderent sententiam dixerat, missus ab eo in exilium est: hoc nomine, quod militibus persuadere voluisse videbatur, ut reipublicæ potius quam Tiberio studerent. Et quia incusabatur facile toleraturus exilium, delecta Lesbo insula nobili et amœna; Romam inde retractus est, et magistratuum custodiæ traditus[b]."				
" Cassius Severus Orator vigesimo quinto exilii sui anno mortuus est (in Seripho insula,) ad tantam redactus inopiam, ut pannum vix haberet quo secreta contegeret[c]."				
" Romæ ad patres a Quintiliano tribuno plebis de libro Sibyllæ relatum est, quem Caninius Gallus quindecimvir recipi inter cæteros ejusdem vatis, et ea de re senatusconsultum postulaverat. Quo per discessionem facto, misit literas Tiberius: quibus modice tribunum increpans ut ignarum antiqui moris ob juventam, Gallo exprobrabat, quod scientiæ ceremoniarumque vetus, incerto authore, ante sententiam collegii, non ut assolet lecto per magistros (sacerdotum) æstimatoque carmine, apud infrequentem senatum egisset. Itaque notioni quindecimvirum liber tunc subjectus est[d]."				
4036. " Versabatur Jesus posthæc in Galilæa: nolebat enim in Judæa versari, quia studebant eum Judæi interimere. Prope autem erat festum Judæorum, scenopegia," seu tabernaculorum. Ad placitum autem fratrum, nondum in eum credentium, non ascendit festum Jesus; sed post eos, velut occulte.	VII. 1-10			
" Factum est autem, interim dum complerentur tempus quo sursum reciperetur, tum ipse faciem suam direxit ad eundum Hierosolymam. Misitque nuncios ante faciem suam; qui profecti ingressi sunt in vicum Samaritanorum ad parandum hospitium." Quibus non recipientibus; et discipulis, ignem volentibus e cœlo in		IX. 51-56		

[b] Tacit. ann. lib. 6. cap. 3. Dio, lib. 58. pag. 632.
[c] Hieronym. in chronico.
[d] Tacit. annal. lib. 6. cap. 12.

	JOH.	LUC.	MAR.	MAT.
eos descendere, objurgatis, in alium vicum abierunt.				
" Factum est autem, ut proficiscentibus ipsis," quibusdam eum sequi volentibus, responsum Jesus dederit singulis.		IX. 57-62		
" Post hæc autem misit Jesus septuaginta discipulos ante faciem suam, binos in omnem urbem et locum, quo futurum erat ut ipse veniret;" mandatis, et potestate instructos.		X. 1-16		
Turba quærente, et de ipso mussitante, festo jam medio Jesus in templo docet. Admirantibus de doctrina respondet, Doctrinam non suam esse, sed ejus qui misit eum. Convitiantibus item, eique objicientibus respondet multa! Ministri mittuntur qui prehendant eum. " Ultimo autem die et magno illo festi," clamante Jesu de fide in eum, dissidium ortum est in turba propter eum. Ministri autem qui erant missi, et Nicodemus, coram Pharisæis obloquentibus, personam ejus, causamque defendunt.	VII. 11-53			
" Jesus autem profectus est in montem Olearum. Et diluculo rursus" in templo sedens docet. Et mulierem in adulterio deprehensam nolens (ut judex) condemnare, monet ne deinceps peccet. " In gazophylacio templi docens," se lucem esse mundi asserit: et se de seipso testantem defendit. Multa docet, de Patre; de se; quo vadat; quis sit: de patre eorum Abrahamo: de servitute peccati; et Diaboli: de se dæmonium non habente: de morte non gustanda, si quis sermonem ejus servaverit: his verbis concludens, " Priusquam Abraham existeret, Ego sum. Sustulerunt ergo lapides ut jacerent in eum. Jesus autem occultavit se, et exivit e templo, quum transivisset per medios ipsos; et ita præteriit."	VIII. 1-59			
" Prætergrediens autem vidit mendicum cæcum a nativitate." Qui videns factus a Jesu, post multas examinationes ipsius, et parentum ejus, ejectus e synagoga, adoravit eum.	IX. 1-41			
Concionatur porro de se, ostio ovilis; et pastore illo bono; de furibus item, et mercenariis. " Et dissidium rursus ortum est inter Judæos propter istos sermones."	X. 1-21			
" Reversi sunt autem septuaginta cum gaudio." Quos ultra monet Jesus, et instruit: ex-		X. 17-24		

	JOH.	LUC.	MAR.	MAT.
ultans spiritu: et beatos eorum oculos privatim eis dicens.				
" Tunc ecce quidam legis interpres quærit, Quid faciendo vitam æternam possidebo?" Qui a Jesu ad legem remittitur: et quis sit proximus, parabola de homine incidente in latrones, docetur.		X. 25-37		
" Factum est vero inter eundum, ut ipse ingrederetur in quendam vicum; in domo Marthæ receptus, ipsa ministrante, et sorore Maria sermonem Jesu audiente; quæ eam ob causam Marthæ prælata est.		38-42		
" Et factum est, ut quum ipse oraret quodam in loco, postquam cessasset, diceret ei quidam ex ejus discipulis, Domine doce nos orare, prout et Johannes docuit discipulos suos." Unde præscribit secundo eandem orationem Dominicam: argumenta addens, ad orandi constantiam, et fidei in obtinendo confirmationem promovendam.		XI. 1-13		
" Ejecit etiam dæmonium quod erat mutum," mirante turba: et contra blasphemantes confirmat, se per Beelzebulem dæmonia non ejicere.		14-26		
" Factum est autem quum hæc diceret, quod mulier e turba dixit ei, Beatus venter qui te portavit." Cui responsum dat.		27, 28		
" Quum autem turba aggregaretur apud eum, cœpit dicere, Gens ista signum requirit:" sed non dabitur, nisi illud Jonæ. Adjiciens reginam Austri et Ninevitas, gentem istam condemnaturos. Et considerandum, ait, num lumen quod in te est, tenebræ sint.		29-36		
" Quum autem hæc loquutus esset, rogavit eum quidam Pharisæus, ut pranderet apud se." Qui non ablüentem Jesum admiratus; severe ipse, una cum Pharisæis, ob externam sanctitatem seu simulationem, internam improbitatem, avaritiam, et superbiam, reprehenditur. Et væ similiter legis interpretibus comminatur Jesus.		37-54		
" Interea quum aggregata esset permulta turba," discipulis dicit, cavendum esse a " fermento Pharisæorum, quod est hypocrisis:" nec timendum ab eis qui interimunt corpus.		XII. 1-12		
" Dixit autem ei quidam e turba: Dic fratri meo ut partiatur mecum hæreditatem." Cui dixit: " Quis me vobis judicem fecit?" unde		13-59		

	JOH.	LUC.	MAR.	MAT.
contra avaritiam concionatur; in parabola divitis ædificaturi horrea majora: et contra anxiam, infidam, et inutilem de hujus vitæ necessariis solicitudinem: mandans, ut quærant potius regnum Dei; et similes sint præstolantibus adventum Domini, ut fidem et prudentem dispensatorem decet. Ignem dissidiorum ob evangelium se in terram immissurum ait. Hoc autem præstitutum tempus, qui fit ut non explorent, eis improperat.				
" Adfuerunt autem eo ipso tempore quidam annunciantes ei de Galilæis quorum sanguinem Pilatus miscuerat cum ipsorum sacrificiis." Inde resipiscentiam Jesus prædicat. Et parabolam de ficu non ferente fructum proponit.		XIII. 1-9		
" Docebat autem in quadam synagoga Sabbatho. Et ecce mulier adfuit habens spiritum infirmitatis ab annis octodecim," eratque incurva. Quam sanat Sabbatho: factumque contra præfectum synagogæ indignantem, vindicat. Deinde regnum Dei, grano sinapis; et fermento assimilat.		10-21		
" Peragrabat singulas urbes, et vicos, docens, et iter faciens Hierosolymam," ad Encænia scilicet.		22		
" Dixit autem ei quidam, Num pauci sunt qui serventur:" respondet, Contendendum intrare per angustam portam.		23-30		
" Eo ipso die accesserunt quidam Pharisæi dicentes: Exi, et abi hinc; nam Herodes vult te interimere." Quibus responsum reddit intrepidum.		31-35		
" Et factum est, ut quum venisset domum cujusdam ex primoribus Pharisæis Sabbatho ad edendum panem, hydropicus aderat coram eo." Quem sanat: factumque in Sabbatho defendit. Dicitque parabolam eis qui vocati fuerant. Et docet eum a quo fuerat vocatus.		XIV. 1-14		
" Hoc autem quum audisset quidam ex eis qui simul discumbebant, dixit ei: Beatus qui edit panem in regno Dei." Cui respondens, parabolam proponit de magna cœna; et factis singulis vocatorum excusationibus.		15-24		
" Ibat autem turba multa cum eo: et conversus," concionatur eis de vita ipsa relinquenda propter Christum: proponens parabolam homi-		25-35		

	JOH.	LUC.	MAR.	MAT.
nis turrim ædificaturi; et regis ad prælium profecturi.				
" Accedebant autem ad eum omnes publicani, et peccatores, ut eum audirent. Et murmurantibus Pharisæis et Scribis;" loquitur ad eos parabolas ovis perditæ; drachmæ, et filii prodigi.		XV. 1-32		
" Dixit autem etiam discipulis suis" parabolam dispensatoris dissipantis, ad dominum delati; una cum ejusdem applicatione: " Audiebant autem hæc omnia etiam Pharisæi, qui erant avari, et sannis eum excipiebant." Tunc contra eos concionatur: et quædam docet alia: et parabolam divitis deliciis se oblectantis, et Lazari mendici, enarrat.		XVI. 1-31		
" Ait autem discipulis, væ illi per quem offendicula eveniunt." Docetque, peccanti in te fratri ignoscendum esse.		XVII. 1-4		
" Tunc dixerunt apostoli Domino: Adde nobis fidem." Quibus de vi fidei respondet. Et parabola servi arantis, et statim ministrantis, ostendit, quod cum omnia fecerint, servi tamen inutiles sint; nam quod debuerint facere fecerunt.		5-10		
" Et factum est inter eundum Hierosolymam, ut ipse transiret per mediam Samariam, et Galilæam. Quum autem ingrederetur in quendam vicum, occurrerunt ei decem leprosi." Qui inter eundum, ex mandato Jesu, ad sacerdotes, purificati sunt. Quorum unus, Samaritanus, ad gratias ei agendas redit.		11-19		
" Et interrogatus a Pharisæis, Quando venturum esset regnum Dei; respondet: Non veniet regnum Dei ita ut observari possit: sed intus est." Et discipulis dicit, quod secundum dies Noe, et Loti, erit dies quo Filius hominis detegetur: sed prius oportet illum multa pati.		20-37		
" Dixit autem eis etiam parabolam, quod oportet ipsos semper orare;" exemplo viduæ intercedentis apud iniquum judicem: cum Deus justus vindex sit.		XVIII. 1-8		
" Dixit etiam quibusdam qui sibi persuaserant se justos esse, et pro nihilo habebant reliquos, parabolam" Pharisæi, et publicani, in templo orantium.		9-14		
" Facta sunt autem Encænia Hierosolymis; et hyems erat. Et ambulabat Jesus in templo,	X. 22-39			

	JOH.	LUC.	MAR.	MAT.
in porticu Salomonis. Cinxerunt igitur eum Judæi, et dixerunt ei, quousque animam nostram suspendis? Si tu es Christus ille, dic nobis aperte." Quem asserentem, idque ex operibus: dicentemque, Ego et pater unum sumus, " sustulerunt rursum lapides, ut eum lapidarent:" defendentemque se Deum esse, ex Scriptura, et operibus, " rursus studebant eum prehendere: sed exivit ex eorum manu."				
" Abiitque rursus in trajectum Jordanis, in eum locum ubi primum fuerat Johannes quum baptizaret: mansitque illic, et multi venerunt ad eum;" et, ut consueverat, docebat eos, et sanabat: " multique illic crediderunt in eum."	X. 40, 41 42		X. 1	XIX. 1, 2
" Tunc adierant eum Pharisæi, tentantes eum, et dicentes ei: Licet homini dimittere uxorem suam quavis ex causa?" Negat illud Jesus; et tam Mosaicum discessionis libellum objicientibus Pharisæis, quam discipulis dicentibus, Tum non expedire uxorem ducere, responsum dat.			2-12	3-12
" Adferebant autem ad eum etiam infantes, ut manus eis imponeret, et precaretur." Et objurgatis discipulis prohibere volentibus, cum manus imposuisset eis, et benedixisset, profectus est illinc.		XVIII. 15, 16 17	13-16	13, 14 15
" Egrediente autem ipso ut sese daret in viam, accurrit ei adolescens, unus ex primoribus, dives valde, dicens: Magister bone, quid faciendo vitam æternam possidebo?" Jesus, de titulo dicens, ablegat ad præcepta, dicentem se observasse diligit; vendere omnia jussum, et distribuere pauperibus, valde tristem dimittit: de divitibus seu avaris duriter pronunciat: et Petro dicente, " Ecce nos reliquimus omnia, et sequuti sumus te," factas apostolis duodecim proprias, reliquisque sequentibus insignes edit promissiones. Additque: Multi autem primi erunt ultimi; et ultimi primi. Quod simili operariorum in vineam conductorum ostendit. Multi enim sunt vocati, pauci electi.		18-30	17-32	16-30 XX. 1-16
" Erat autem infirmus Lazarus a Bethania." Miserunt ergo sorores ejus ad Jesum, nunciantes de morbo. Ut ergo audivit illum ægrotare; " tum quidem mansit duos dies in eo loco ubi erat." Deinde postea dixit discipulis: Eamus in Judæam rursus. Dicentibus, modo studebant te Judæi lapidare, et rursum illuc abis?	XI. 1-16			

	JOH.	LUC.	MAR.	MAT.
Respondens Jesus dixit postea eis, Lazarus dormit; de morte loquens, non somno; eamus ad eum. Eamus, inquit Thomas, et nos, ut moriamur cum eo.				
" Venit Jesus ad limites Bethaniæ, et invenit Lazarum quartum jam diem in monumento agere." Martha autem occurrente ei, de resurrectione colloquuntur. Et Maria audiens, cito venit ad eum, extra vicum, ubi occurrerat ei Martha: et flentem videns, flens ipse, venit ad monumentum: et cum jubente Jesu lapidem sustulissent, Patri gratias agens, e monumento eum evocat: multis ideo credentibus: et " quibusdam abeuntibus ad Pharisæos, narrantibusque quæ fecerat Jesus." Coacto igitur concilio; et Caiapha de Jesu prophetante, ab illo die consultabant una ut interimerent eum: præcipientes ut si quis noscet ubi esset, indicarent, ut prehenderent eum: " Jesus ergo non palam amplius ambulabat inter Judæos; sed abiit illinc in urbem Ephraim: et illic commorabatur cum discipulis."	XI. 17-54			
" Erant autem in via ascendentes Hierosolyma; et præibat eis Jesus, et expavescebant. Ipse autem assumptis rursum duodecim, illis cœpit dicere quæ sibi erant eventura. Ipsi vero nihil horum intellexerunt."		XVIII. 31-34	X. 32-33 34	XX. 17, 18 19
" Tunc accedunt ad eum Jacobus et Johannes, filii Zebedæi," et mater, petentes sessionem ad dexteram et sinistram Jesu. Responso tandem repulsi, et indignantes cæteri, admonentur omnes, ut qui voluerit fieri magnus, et primus inter eos, sit omnium minister et servus.			35-45	20-28
" Factum est autem ut dum ipse appropinquaret Jericho, cæcus quidam sederet apud viam mendicans:" et percontatione cognoscens Jesum Nazaræum transire, instanter, licet objurgatus, misericordiam implorat: et adductus, visumque recipiens, sequebatur eum glorificans Deum.		35-43		
" Jesus autem ingressus Jericho, transiebat:" Zacchæum videns in sycomoro, dicit ei: Hodie domi tuæ oportet me manere.		XIX. 1-10		
" Egredientibus autem ipsis urbe Jericho, sequuta est eum turba multa." Et duobus cæcis (quorum unus erat Bartimæus) visum restituit. Et ipsi sequuti sunt eum.			46-52	29-34

	JOH.	LUC.	MAR.	MAT.
" Hæc autem ipsis audientibus, eo quod essent prope Hierosolymam, et quod putarent fore, ut illico regnum Dei appareret, pergens, dixit" parabolam, de homine nobili, in longinquam regionem profecturo, et decem servis decem minas dante, ut negotiarentur, donec reverteretur: et quum rediisset, cognoscente quis quid negotiando confecisset; et pro mensura lucri illis retribuente.		XIX. 11-27		
" Prope autem erat Pascha. Et multi ex illa regione ascenderunt Hierosolymam ante Pascha, ut purificarent se."	XI. 55, 56 57			
" Jesus ergo sex ante Pascha diebus venit Bethaniam. Fecerunt ei cœnam: Lazaro una discumbente:" Maria pedes ungente, et capillis extergente, et Jesu eam contra Judam defendente. Turba autem multa venit, " non propter Jesum tantum, sed etiam ut Lazarum viderent. Consultarunt autem primarii sacerdotes, ut Lazarum etiam interimerent; quia multi ex Judæis propter eum credebant."	XII. 1-11			
" Et his dictis, antegrediebatur ascendens Hierosolymam. Et factum est, quum appropinquasset Bethphagæ, et Bethaniæ, ad montem qui vocatur Olearum (mensis Martii die vigesimo nono) misit duos e discipulis ejus" pro pullo alligato, cui nullus unquam hominum insedit. Asinæque etiam Matthæus meminit.		28-35	XI. 1-7	XXI. 1-7
" Adduxerunt igitur pullum ad Jesum, et injecerunt" ei pallia sua, et insedit ei. Et turba multa quæ venerat ad diem festum, prodiit ei obviam: plurimis sternentibus vestimenta sua in via; aliis ramos frondesque arborum: " Et quum jam appropinquaret ad descensum montis Olearum," clamabat turba quæ præibat, et quæ sequebatur, Hosanna filio David. Et aliquibus Pharisæorum e turba dicentibus ei: Objurga discipulos tuos, responsum dat. Pharisæi ergo dixerunt inter se: Videtisne nos nihil proficere? ecce mundus eum sequutus est.	12-18	36-40	8, 9, 10	8, 9
" Et ut appropinquavit, visa urbe flevit super ea:" ruinam ejus extremam prænuncians.	19	41-44		
" Et quum introisset Hierosolymam, commota est universa urbs, dicens, Quis est hic?"				10, 11
" Et introivit Jesus in templum Dei; et ejecit vendentes, et ementes in eo." Cæcos, et claudos in templo sanat. Puerosque in eo claman-		45, 46	11	12-16

	JOH.	LUC.	MAR.	MAT.
tes Hosanna, contra sacerdotes et scribas indignantes justificat. " In templo quotidie docet ;" auditoribus diligenter auscultantibus : primariis vero sacerdotum, et primoribus plebis perdere eum studentibus.		XIX. 47, 48		
" Græci autem quidam ex eis qui veniunt ut adorent in festo," Jesum videre cupiunt. Narrantibus respondet, de passione sua concionando : Patremque invocando, responsum accipit per vocem e cœlo ; quam quidam tonitru ; alii Angelum esse putant. Iterumque agens de sublatione filii hominis e terra ; eis qui de ea ulterius quærebant, et quis esset iste filius hominis, respondet. " Inde abiens, occultavit se ab eis ; horaque vespera cum esset, abiit ad Bethaniam cum illis duodecim." Quum autem tot signa coram eis edidisset non credebant in eum ; ut sermo Esaiæ impleretur : veruntamen etiam ex primoribus multi crediderunt in eum, sed propter Pharisæos non profitebantur. Clamans igitur concionatur de fide in se.	XII. 20-50			XXI. 17
" Postero die cum exiissent Bethania esuriit." Et ficui folia solum habenti imprecatus est, statimque exaruit. " Veniunt Hierosolymam ; et ingressus Jesus in templum, vendentes et ementes" iterum ejicit ; nec sinebat ut quisquam deportaret vas per templum. Clamansque docet fidem in se. Primarii autem sacerdotes quærebant quomodo eum perderent. Timebant enim eum, quia tota turba percellebatur super doctrina ipsius. " Quum vero vespera advenisset, egressus est Jesus extra urbem."			XI. 12-19	18, 19
" Et mane iter facientes prope ficum, viderunt eam exaruisse radicitus." Petroque id indicante ; Jesus de vi et virtute fidei, in precibus speciatim, concionatur eis. " Tunc veniunt rursus Hierosolymam : et quum ipse ambularet in templo, et doceret, veniunt ad eum primarii sacerdotes, et scribæ, et seniores, dicentes : Qua authoritate ista facis ?" Respondet Jesus, interrogando eos de authoritate baptismatis Johannis. Dixitque eis parabolam duorum filiorum ; quærens ab eis, uter e duobus fecit quod voluit pater : eamque illis applicat. Parabolam item vineæ elocatæ agricolis, hæredem vineæ tandem occidentibus ; una cum ejus applicatione. " Ideoque studebant		XX. 1-8	20-33	19-46
		9-19	XII. 1-12	

	JOH.	LUC.	MAR.	MAT.
eum ea ipsa hora prehendere; sed timuerunt turbam, quoniam ut prophetam eum habebat. Rursusque proponit eis parabolam" nuptiarum filii regis, et invitatorum quorundam recusationes seu excusationes; quorundam nequitias, pœnasque; etiamque illius qui vestem nuptialem non habuit.				XXII. 1-46
" Tunc profecti Pharisæi consilium ceperunt ut illaquearent eum in sermone. Itaque mittunt ad eum discipulos suos, cum Herodianis, dicentes: Licetne censum dare Cæsari, an non?" Et responsum mirati, " omisso eo, abierunt."		XX. 20-26	XII. 13-17	
" In illo die adierunt eum Sadducæi," interrogantes de muliere quæ septem fratres pro maritis habuit: Cujus ex illis septem uxor erit in resurrectione? Et quum responsum resurrectionem asserens audisset turba, perculsa est super doctrina ipsius.		27-40	18-37	
" Pharisæus deinde legis interpres," tentat eum, interrogando, " Quod est mandatum magnum in lege?" Responso dato, interrogat Pharisæos, cujus filius est Christus ille? Et nemo poterat respondere ei quicquam: neque ausus fuit quisquam ab illo die amplius illum interrogare.		41-44		
" Tunc Jesus loquutus est turbæ, et discipulis suis," de Scribis, et Pharisæis: Væ contra eos octies denuncians. Et civitatem alloquens Jerusalem, crudelitatem ejus, et obstinationem accusat, et desolationem prædicit.		45, 46 47	38, 39 40	XXIII. 1-39
" Et quum sedisset Jesus ex adverso gazophylacii," viduam duo minuta injicientem, cæteris magis æstimat.		XXI. 1-4	41, 44	
" Quum autem egrederetur e templo," discipulis ædificia ejus, lapidesque ostendentibus, ruinam ejus prædicit.		5-36	XIII. 1-37	XXIV. 1-51
" Et quum sederet in monte Olearum ex adverso templi," interrogarunt eum privatim quatuor e discipulis: Quando hæc erunt? et quod erit signum adventus tui, et consummationis sæculi? Quibus fuse respondet, de signis utriusque. Monetque ut vigilent, paratique sint, quia nesciunt qua hora Dominus venturus sit. Idemque docet, parabola decem virginum. Itemque parabola talentorum servis traditorum, ut negotiarentur. Ultimumque seculi (istius forsan, ut typi) describit judicium, oves ad dexteram, hœdos ad sinistram statuendo, et de utrisque				XXV. 1-46

	JOH.	LUC.	MAR.	MAT.
sententiam dicendo. " Docebat autem interdiu in templo: noctu vero exiens, pernoctabat in monte qui vocatur Olearum. Et totus populus diluculo veniebat ad eum, ut audiret eum in templo."		XX. 37, 38		
" Et factum est quum finlisset Jesus sermones istos, dixit discipulis: Scitis post biduum Pascha fore; et Filius hominis prodetur, ut crucifigatur."				XXVI. 1-5.
Tunc in aula Caiaphæ pontificis maximi consultarunt ut Jesum trucidarent: " At non in festo, aiunt, ne tumultus fiat in populo."			XIV. 1, 2	
" Quum autem Jesus esset in Bethania, in domo Simonis leprosi;" mulierem, alabastrum unguenti in caput ejus accumbentis effundentem, contra indignantes discipulos defendit, funerationem suam prædicendo.			3-9	6-13
" Tunc introlit Satanas in Judam," qui se offert, et paciscitur ad prodendum eum.		XXII. 1-13	10, 11	14, 15 16

QUARTUM PASCHA:

IN QUO PASCHA NOSTRUM IMMOLATUS EST CHRISTUS[a]; ATQUE ITA LEGALIBUS OMNIBUS SACRIFICIIS, HOC UNICUM PRÆSIGNIFICANTIBUS, FINIS IMPOSITUS, INEUNTE ANNO QUARTO SIVE MEDIO POSTREMÆ SEPTIMANÆ DANIELIS[b].

	JOH.	LUC.	MAR.	MAT.
"PRIMO autem die azymorum, quando pascha mactabatur," (Aprilis die secundo) quærentibus discipulis de loco parandi ipsum, mittit Petrum et Johannem in urbem, prænuncians occursurum eis quendam amphoram aquæ bajulantem, cujus ductu diversorium, et cœnaculum paratum a patre-familias obtinebunt.			XIV. 12-16	XXVI. 17, 18 19
"Et quum serum diei esset, venit cum duodecim. Quumque discubuissent, et ederent, dixit Jesus: Desiderio desideravi hoc pascha edere vobiscum," antequam ego patiar; et poculum jussit dividere inter ipsos: dicens se non amplius esurum ex paschate; aut bibiturum ex fructu vitis, usque quo regnum Dei venerit. Atque etiam, unus ex vobis prodet me. Contristatis autem vehementer, et dicentibus singulis, Num ego sum, Domine? Respondet, Qui intingit mecum manum in catino, is est. Et Judæ dicenti, num is ego sum? ait ei, Tu dixisti.		XXII. 14-18	17	20
			18-21	21-25
"Edentibus autem eis," in pane instituit sacramentum corporis sui; et in vino, "postquam cœnasset," sanguinis sui, addens: Non bibam ab hoc tempore, ex hoc fructu vitis, usque ad diem illum quum ipsum bibam vobiscum novum in regno Patris mei. Cæterum ecce, inquit, manus		19-23	22-25	26-29

[a] 1 Corinth. cap. 5. ver. 7.
[b] Dan. cap. 9. ver. 27.

	JOH.	LUC.	MAR.	MAT.
ejus qui me prodit, mecum est in mensa. Tunc ipsi cœperunt mutuo quærere inter se de hac re; ecquis nimirum ex ipsis esset hoc facturus.				
Orta est autem etiam de hoc contentio inter eos, quis eorum videretur esse maximus. Et cœna peracta, surgit ab ea, et deponit pallium, acceptoque linteo, præcinxit se; cœpitque lavare, et extergere pedes discipulorum: etiamque et Petri, negantis licet primo; postea tamen expetentis. Quo peracto, " rursum recubuit ;" inquiens: Exemplum præbui vobis, ut prout ego feci vobis, ita et vos faciatis, alii aliorum pedes lavantes; et qui maximus est inter vos, esto sicut qui minimus est; superaddens: Non de omnibus vobis loquor: ego scio quos elegerim. " Quum hæc dixisset Jesus, turbatus est spiritu," et testatus est, dixitque: Unus ex vobis prodet me. Discipuli ergo aspiciebant, alii ad alios, incerti de quo diceret. Innuente autem Petro dilecto discipulo, ut percontaretur quis esset, respondet Jesus: Ille est cui ego intinctam offulam dedero. Eamque dedit Judæ. Dixitque ei: Quod facis, mox facito. Hoc autem nemo accumbentium intelligebat. Ille igitur accepta offula " statim exivit: erat autem nox."	XIII. 2-38	24-30		
" Quum ergo exivisset, dicit Jesus," Nunc glorificatus est filius hominis, et Deus glorificatus in eo. Monetque de instante abitu suo: mutuaque eorum dilectione. Dixit etiam Dominus, Simon, Simon, ecce Satanas appetit vos quos ventilaret sicut triticum: sed pro te oravi; et tu stabili fratres. Et Petro nimium confidenter dicenti: Animam meam pro te deponam, respondet: Non emittet vocem gallus, donec ter me abnegaveris. Dixit etiam eis: At nunc qui crumenam habet, tollat eam: et qui non habet, emat gladium. Dicentibus autem, Ecce duo gladii hic; respondet, Satis est.		31-38		
Contra tristitiam ex morte ejus conceptam, ex usu ejus, consolatur eos. Quæstionibus Thomæ, Philippi, et Judæ, (qui et Lebbæus, cognominatus Thaddæus, filius alter Alphæi, fraterque Jacobi) sigillatim respondet. Promittit Spiritum sanctum discipulis doctorem. Pacem suam relinquit eis. Iterumque monens de morte in-	XIV. 1-31			

	JOH.	LUC.	MAR.	MAT.
stante, fructuque ejus lætabili: "Surgite, inquit, abeamus hinc. Et quum hymnum cecinissent, exiverunt versus montem Olearum."			XIV. 26	XXVI. 30
Inter eundum, per similitudinem vitis et palmitum hortatur ad fructum ferendum: hortatur ad permanendum in dilectione Dei erga eos: ad mutuum inter se amorem: ad mundi odium perferendum, ut qui odio habet Christum ipsum: et ne persecutionibus offendantur. Iterumque contra tristitiam de morte sua consolatur eos, per promissionem mittendi ad eos Paracleti, Spiritus veritatis; cujus officium, erga mundum, erga ipsos, describit. Monensque, paulisper esse, et non conspicient eum: discipulis, quid illud esset nescientibus, id ipsum explicat: et tristitiam eorum prædictam de morte ejus, vertendam, ait, in gaudium, exemplo mulieris puerulum parturientis; idque ex reditu ejus ad eos; ex amore Patris erga eos, ejusque prompta petitionum exauditione, quas nomine suo facturi sint. Demum expresse dicenti: Prodii a Patre, et veni in mundum; iterum relinquo mundum, et proficiscor ad Patrem; discipuli dixerunt: Ecce nunc aperte loqueris, credimusque te a Deo prodiisse. Quibus respondet: Tempus modo venire, quum dispergentur quisque ad sua, et Christum solum relinquent. Tandemque divinissima ad Patrem oratione, pro mutua gloriæ suæ, et Patris, illustratione; pro apostolis; pro toto credentium grege, conclusionem ponit.	XV. 1-27 XVI. 1-33 XVII. 1-26			
"Hæc quum dixisset Jesus, cum discipulis suis profectus est, ex more, trans torrentem Cedron, in montem Olearum." Tunc dicit eis Jesus: Omnes offendemini in me nocte hac: sed postquam suscitatus fuero, præibo vobis in Galilæam. Petro dicenti, Etiamsi omnes offendantur, at non ego; Jesus ait: Hodie, nocte ista, priusquam bis vocem gallus miserit, ter me abnegabis. Ille vero, omnesque discipuli replicant: Si oportuerit commori tibi, te non abnegabimus.	XVIII. 1	XXII. 39	27-31.	31-35
"Veniunt igitur in locum, cujus nomen est Gethsemane; ubi erat hortus, in quem introivit ipse, et discipuli ejus." Dixitque eis: Orate, ne introeatis in tentationem. Sedete hic usque quo profectus precatus fuero illic. Et assumpto		40-46	32-42	36 36-46

	JOH.	LUC.	MAR.	MAT.
Petro, et duobus filiis Zebedæi, cœpit gravissime angi: dixitque eis, Manete hic, et vigilate. Et progressus paululum, quasi ad jactum lapidis, positis genibus, oravit, de transferendo poculo hoc. Conspectus est autem ei Angelus e cœlo, corroborans eum. Reditque, reperiens discipulos dormientes; quos reprehendit, monetque. Secundo abit, et precatur intentius, constitutus in angore, sudans quasi grumos sanguinis. Et quum rediisset, reperit eos rursus dormientes præ tristitia; erant enim oculi eorum gravati: rursumque moniti, non sciebant quid responderent. Tertio abit, idemque precatur. Rediensque dicit discipulis, Dormite quod superest, et requiescite; ecce appropinquavit hora illa, et Filius hominis proditur in manus peccatorum: " Surgite, eamus: ecce qui prodit me appropinquavit."				
" Adhuc autem eo loquente, ecce Judas," qui	XVIII.	XXII.	XIV.	XXVI.
noverat locum, quia Jesus frequenter cum discipulis suis illuc convenerat, una cum primariis	2, 3	47, 48	43, 47	47, 56
sacerdotibus, et Pharisæis, et præfectis templo, et senioribus populi, et ministris eorum, et cohorte ab eis missa, venit illuc cum laternis et facibus, turbaque multa, cum gladiis, et fustibus. Dederat autem eis Judas signum, dicens: Quem osculatus fuero is est. Et statim deosculatus est Jesum. Cui Jesus, Quorsum ades? osculo Filium illum hominis prodis? Jesus itaque sciens	4-9			
omnia quæ ventura essent in se, prodiens dixit eis: Quem quæritis? responderunt ei, Jesum Nazarenum. Dicit eis Jesus, Ego sum. Et abierunt illi retrorsum, et ceciderunt super terram. Iterumque rogat; respondetque eis ut prius; addendo, si me quæritis, sinite hos abire.		49, 50		
Et prehenderunt eum. Videntes autem ii qui	10, 11	51		
circa eum erant, quod futurum erat, dixerunt: Domine, percutiemusne gladio? Petrus autem gladio abscidit Malchi, servi pontificis maximi, auriculam dexteram. Cui Jesus: Reconde gladium. Annon possem precibus obtinere plures quam duodecim legiones Angelorum? Annon bibam poculum quod dedit mihi Pater? Sinite hucusque. Et tacta illius auricula, sanavit eum.				
Dixit autem Jesus eis, Siccine ut adversus latronem exiistis, cum gladiis, et fustibus? sed hæc		52, 53	48-52	
est hora illa vestra, et potestas tenebrarum.				

	JOH.	LUC.	MAR.	MAT.
Tunc discipuli omnes relicto eo fugerunt. Quidam autem juvenis (ex contubernio) prehensus, derelicta sindone, nudus ab illis effugit.				
" Jesum autem vinxerunt; et abduxerunt, primum" ad Annam, socerum Caiaphæ; qui misit eum vinctum ad Caiapham pontificem maximum, qui prophetarat prius, expedire ut unus homo moriatur pro populo. " Ibi omnes primarii sacerdotes," et seniores et scribæ coacti erant. Caiaphas ergo interrogavit Jesum de discipulis ejus, et de doctrina ipsius. Respondet ei Jesus: Ego palam loquutus sum mundo, interroga eos qui audierunt. Ideoque bacillo cæsus ab uno e ministris; respondet ei: Si bene loquutus sum, cur me cædis? Totus autem consessus quærebat falsum testimonium contra eum; et non invenerunt. Postremo duo falsi testes advenerunt. Sed ne sic quidem par erat testimonium eorum. Dicente Caiapha: Non respondes testantibus contra te? silet Jesus. Adjurante ut dicat, num sit Christus ille, respondet: Ego sum; et videbitis filium hominis sedentem ad dexteram potentiæ Dei, et venientem cum nubibus cœli. Ideoque eum, ut reum mortis, ob blasphemiam judicarunt. Tunc illudebant ei: sputis, colaphis, bacillis in eum sævierunt; et obtegentes faciem ejus, dixerunt, vaticinare quis te percussit: et alia multa convitiantes dicebant in eum.	XVIII. 12-27	XXII. 54-65	XIV. 53-72	XXVI. 57-75
" Sequebatur autem Jesum Petrus e longinquo," ut videret finem; aliusque discipulus, qui notus erat pontifici, et simul cum Jesu introiit in aulam. Petrus autem stabat extra ad ostium; quem alter ille discipulus, ostiariam alloquens, introduxit. Cui interroganti, et asserenti, Petrus se calefaciens ad ignem accensum in medio aulæ, quia frigus erat, negat se discipulum ejus esse, aut nosse eum, et nescire quid ea dicat. Et paulo post exivit extra vestibulum: et gallus vocem emisit. Egredientem autem rursus vidit alia ancilla, et dixit eis qui erant illic: Et iste erat cum Jesu Nazareno. Aliusque item dixit ei: Et tu ex ipsis es. Tunc rursus negavit, cum juramento, se ex ipsis esse, aut hominem nosse. Et interposita quasi hora una, accesserunt qui adstabant, dicentes ei: Loquutio tua te manifestum facit: et cognatus Malchi				

	JOH.	LUC.	MAR.	MAT.
inter eos, dicens, Nonne ego te vidi in horto cum eo? Tunc cœpit exsecrari, seipsum devovere, et jurare, dicens: Non novi hominem istum quem dicitis, et illico adhuc ipso loquente, gallus secundo vocem emisit. Tunc conversus Dominus intuitus est Petrum; qui memor prædictionis Jesu, egressus foras, flevit amare.				
" Et ut ortus est dies, congregatum fuit presbyterium populi, et primarii sacerdotes, et scribæ, et adduxerunt eum in suum consessum, dicentes, Num tu es ille Christus:" quibus ille: Nequaquam credetis; aut respondebitis; aut absolvetis: asserente autem ipso, se esse Filium illum Dei, dixerunt, Quid amplius egemus testimonio?		XXII. 66-71		
" Tum statim mane surgens universa multitudo eorum, vinctum duxit eum ad Pontium Pilatum præsidem;" a Caiapha, ad prætorium, Aprilis die tertio. Et ipsi non introierunt in prætorium, ne polluerentur, sed ut ederent Pascha: Jesus autem stetit coram præside. " Prodiit ergo Pilatus ad eos," et dixit, Quam accusationem adfertis adversus hominem istum? responderunt: Nisi iste esset facinorosus, non tradidissemus eum tibi. Et cœperunt accusare, dicentes: Comperimus istum, pervertere gentem, et vetare tributa dari Cæsari, dicendo se Christum, regem esse. Et quum ipse accusaretur a primariis sacerdotibus, et senioribus, nihil respondit. Tum dicit ei Pilatus, Non audis quam multa adversum te testificentur? Et non respondit ei ad ullum verbum: ita ut miraretur præses valde. Dicit ergo eis Pilatus, Accipite eum vos, et secundum legem vestram condemnate eum. Qui dixerunt: Nobis non licet interimere quenquam. " Regressus est ergo in prætorium Pilatus," et vocavit Jesum, dixitque ei, Tune es rex ille Judæorum? Respondet Jesus, A teipsone tu hoc dicis, an alii dixerunt tibi de me? Respondet Pilatus, Numquid ego Judæus sum? Gens tua, et primarii sacerdotes tradiderunt te mihi; quid fecisti? Respondet Jesus: Regnum meum non est ex hoc mundo. Dixit ergo ei Pilatus, Ergo rex es tu? Respondet Jesus, Veni in mundum, ut testimonium dem veritati. Dicit ei Pilatus, Quid est veritas? Et " quum hoc dixisset, rursum prodiit ad Judæos,"	XVIII. 28-40	XXIII. 1-6	XV. 1-5	XXVII. 1-26

	JOH.	LUC.	MAR.	MAT.
et dixit eis: Ego nullum invenio crimen in eo. At illi invalescebant, dicentes: Concitat populum, docens per universam Judæam, exorsus a Galilæa hucusque. Pilatus vero, audita Galilæa, interrogavit num homo iste Galilæus esset. " Et quum cognovisset eum ad Herodis potestatem pertinere, remisit eum ad Herodem, qui et ipse Hierosolymis erat per eos dies." Qui viso Jesu gavisus est valde. Sed frustratus miraculo; nec dignatus responsione ulla, aut ei, aut primariis sacerdotibus, et scribis, licet magna contentione eum accusantibus, pro nihilo habitum, et illusum, veste splendida amictum Jesum, " remisit ad Pilatum." Qui ambo præsides eo ipso die amici inter sese facti sunt. " Pilatus vero, convocatis primariis" sacerdotibus, et primoribus, et populo, dixit eis: Nec ego, nec Herodes, ullam noxam invenimus in eo; nihil dignum morte. Castigatum ergo eum dimittam. Præses autem necesse habebat, prout consueverat, singulis festis, turbæ dimittere unum vinctum, quem volebant: et vociferans turba cœpit petere, ut faceret prout ipsis semper fecerat. Pilatus autem congregatis respondet eis, dicens: Est vobis consuetudo, ut unum dimittam vobis in Pascha; vultisne ergo dimittam vobis regem illum Judæorum? utrum eum, an Barabbam? noverat enim eum per invidiam traditum fuisse a primariis sacerdotibus. Ii vero concitarunt turbam, ut potius Barabbam ipsis dimitteret. Erat autem is latro, vinctus insignis, cum seditionis sociis, qui propter seditionem quandam, et cædem factam in urbe, conjectus erat in carcerem: " Sedente autem eo in tribunali, misit ad eum uxor ejus," dicens: Nihil tibi rei sit cum justo illo: multa enim passa sum hodie in somnio propter eum. Rursus ergo Pilatus alloquutus est eos, volens dimittere Jesum: Utrum e duobus illis vultis, ut vobis dimittam? Clamitarunt autem rursum omnes, dicentes, Nequaquam istum, sed Barabbam. Tum Pilatus respondens, rursum dixit eis: Quid ergo vultis faciam de isto quem dicitis regem Judæorum? Ipsi vero rursum clamaverunt, Crucifige eum. Pilatus autem tertio dicit eis: At enim quid mali fecit? nullam noxam capitalem inveni in eo: castigatum ergo eum dimittam. Illi autem am-		XXIII. 7-12 13, 25	XV. 6, 15	

	JOH.	LUC.	MAR.	MAT.
plius clamaverunt, Crucifige eum; et instabant vocibus magnis idipsum petentes. " Tunc assumpsit Jesum Pilatus, et flagellavit. Et milites contexuerunt coronam e spinis," et imposuerunt capiti ejus, et pallio purpureo induerunt eum; dicentes, Ave rex Judæorum. Et bacillis eum cædebant. " Prodiit ergo rursum Pilatus foras, et dixit eis, Ecce adduco vobis eum foras," ut noveritis me nullum in eo crimen invenire. " Prodiit ergo Jesus foras, gerens coronam illam," et pallium. Et dixit eis Pilatus : Ecce homo. Intuiti eum primarii sacerdotes, et eorum ministri, clamitarunt, dicentes, Crucifige, crucifige. Dicit eis Pilatus, Accipite eum vos, et crucifigite; ego enim non invenio in eo crimen. Responderunt Judæi, Debet mori, quia Filium Dei se fecit. Audiens hoc Pilatus, magis metuit. " Et rursus ingressus est prætorium, et dixit Jesu," Unde es tu? Jesu non respondenti dicit Pilatus: Mihi non loqueris? nescis me potestatem habere crucifigendi te? Respondet Jesus: Non haberes, nisi tibi datum esset superne. Ex eo studebat Pilatus eum dimittere. Judæi vero clamabant: Tum non es amicus Cæsaris. Pilatus hoc audiens, eduxit foras Jesum, conseditque in tribunali, in loco Gabbatha. Erat autem parasceve Paschæ, hora vero quasi sexta. Tum dicit Judæis, Ecce rex vester. Illi vero clamitarunt, Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pilatus, Regem vestrum crucifigam? Responderunt primarii sacerdotes: Non habemus regem nisi Cæsarem. Videns autem Pilatus se nihil proficere, sed majorem tumultum fieri, accepta aqua abluit manus coram turba, dicens: Innoxius ego sum a sanguine hujus justi: vos videritis. Et respondens universus populus dixit: Sanguis ejus super nos, et super filios nostros. Tunc volens turbæ satisfacere demisit eis Barabbam: " Jesum autem quum flagellasset, tradidit eorum voluntati, ut crucifigeretur."	XIX. 1-16			
" Tunc milites præsidis, quum abduxissent Jesum in prætorium," coegerunt ad eum universam cohortem. Et quum exuissent eum, circumposuerunt ei chlamydem coccineam, seu purpuream; et coronam e spinis contextam imposuerunt ejus capiti, et arundinem in dexteram ejus; et genu ante eum summisso, illu-	17-30		XV. 16-37	XXVII 27-31

	JOH.	LUC.	MAR.	MAT.
debant ei, dicentes, Ave rex Judæorum. Et quum inspuissent in eum, ceperunt arundinem illam, et verberabant caput ejus. Et postquam illusissent ei, exuerunt eum chlamyde, indueruntque vestimentis suis: " et abduxerunt eum ut crucifigerent."				
" Tunc Judas, qui eum prodiderat," quum vidisset eum damnatum esse, pœnitens, retulit triginta argenteos ad primarios sacerdotes; confitens illis peccatum suum; et projiciens argenteos in templum, secessit, et strangulavit sese. Illi autem emerunt ex eis agrum illum figuli, ad sepulturam hospitum: ad implendum prophetæ vaticinium.				
" Jesus portans crucem suam prodiit. Abducentes autem invenerunt Simonem quendam Cyrenæum," qui veniebat rure; quem prehensum angariarunt ad crucem ferendam pone Jesum. Facinorosi autem duo latrones cum eo abducebantur, ut crucifigerentur. Sequebatur autem eum magna multitudo populi, et mulierum, quæ plangebant eum. Ad quas conversus, destructionem lamentabilem prædicit appropinquantem. " Quum autem venissent in eum locum qui dicitur Calvariæ," Hebraice autem Golgotha, dederunt ei bibendum myrrhatum vinum, seu acetum cum felle mistum: et quum gustasset, noluit bibere. " Illic crucifixerunt eum. Erat autem hora tertia." Et cum eo duos illos facinorosos crucifixerunt, unum ad dextram, alterum ad sinistram. Jesus autem dicebat: Pater remitte ipsis, nesciunt quid faciant. Scripsit autem etiam titulum Pilatus, Hebraice, Græce, et Romane; et imposuit cruci. Quem ad petitionem primariorum sacerdotum Pilatus noluit immutare. Postquam autem crucifixerunt eum, partiti sunt ejus vestimenta in quatuor partes, unicuique militi (qui executionis officium egit) partem, sortem jacientes; itemque super tunicam insutilem, cujus futura sit: ut scriptura impleretur. Et sedentes servabant eum illic. Et stabat populus spectans. Qui vero præteribant, conviciabantur ei, moventes capita sua, et dicentes: Vah tu qui destruis templum, et triduo ædificas, serva temetipsum: si Filius Dei es, descendito e cruce. Similiter autem etiam primarii sacerdotes, et primores,		XXIII. 26-38		XXVII. 32-50

	JOH.	LUC.	MAR.	MAT.
cum populo, illudentes, et sannis eum excipientes, cum scribis, et senioribus; dicebant alii ad alios: Servavit alios, seipsum non potest servare. Si rex Israelis est, si ille Christus, electus ille Dei, descendat nunc e cruce, et credemus ei: confidit in Deo, eruat ipsum nunc, si placet ei: dixit enim: Filius Dei sum. Illudebant autem etiam ei milites, accedentes, et acetum ei offerentes, dicentesque: Si tu es rex ille Judæorum, serva temetipsum. Idipsum autem etiam latrones qui crucifixi erant cum eo, exprobrabant ei. Et uno eorum in conviciis perseverante; alter conversus interim, objurgans eum, dixit Jesu: Domine memento mei quum veneris in regnum tuum. Cui Jesus: Hodie mecum eris in paradiso. Stabant autem juxta crucem Jesu, mater ejus, et soror matris ejus, Maria Cleopæ uxor, et Maria Magdalene. Quum vidisset ergo Jesus matrem, ac discipulum adstantem quem diligebat, dicit matri suæ, Ecce filius tuus, et discipulo, Ecce mater tua. "Quum autem advenisset hora sexta, tenebræ factæ sunt super totam terram, seu regionem, usque ad horam nonam. Circiter vero horam nonam exclamavit Jesus voce magna, Eli, Eli," seu Eloi, Eloi, Lamma sabachthani? Quidam autem adstantium dicebant: Ecce, Eliam vocat. Et quum sciret Jesus omnia jam esse peracta, ut consummaretur Scriptura, "dixit, Sitio." Vas igitur illic erat positum aceto plenum. Illi vero impleverunt spongiam aceto, et hyssoppo seu arundine circumdatam, admoverunt ori ejus; dicentes etiam, cum reliquis, Sinite, videamus an veniat Elias ad servandum et detrahendum eum. Jesus autem quum accepisset acetum, dixit, Consummatum est. Et quum rursum clamasset voce magna, ait: Pater in manus tuas depono spiritum meum; et inclinato capite, emisit spiritum. Centurio autem, videns eum ita emisso clamore expirasse, glorificavit Deum, dicens: Vere hic homo justus erat, vere homo iste Filius erat Dei.		XXIII. 39-43 44, 45 46	XV. 38, 42	
Et ecce velum templi fissum est in duas partes a summo usque ad imum, et terra mota est; et petræ fissæ sunt. Et monumenta aperta sunt: et multa corpora sanctorum qui dormierant, surrexerunt. Qui egressi e monumentis				XXVII 51-56

	JOH.	LUC.	MAR.	MAT.
post resurrectionem ejus, introierunt in sanctam urbem, et apparuerunt multis. Centurio etiam qui stabat ex adverso, et qui cum eo servabant Jesum, viso terræ motu, et iis quæ facta fuerant, timuerunt vehementer, dicentes, Vere Filius Dei erat iste. Et omnis turba quæ simul ad hoc spectaculum accesserat, spectans quæ facta fuerant, cædens pectora sua, revertebatur. Stabant autem omnes noti ejus procul, et mulieres e longinquo, quæ erant eum una sequutæ a Galilæa, videntes ista; inter quas erat Maria Magdalene, et Maria Jacobi parvi et Jose mater, et Salome: quæ etiam quum esset in Galilæa, sequutæ fuerant eum; et ministraverant ei; aliæque multæ quæ simul cum eo ascenderant Hierosolymam. Judæi ergo ut non manerent in cruce corpora Sabbatho, quoniam erat parasceve (erat enim magnus dies illius Sabbathi) rogaverunt Pilatum, ut confringerentur eorum crura, ac tollerentur. Venerunt ergo milites et confregerunt crura duorum latronum: at non Jesu, utpote jam mortui. Sed quidam ex militibus lancea latus ejus fodit, et statim exivit sanguis et aqua. Facta autem hæc sunt ut scripturæ implerentur. "Quum autem serum diei jam esset, quoniam erat parasceve, hoc est antesabbathum, veniens Josephus Arimathæensis," homo dives, honoratus senator, qui et ipse expectabat regnum Dei, vir bonus, et justus, qui non assensus fuerat consilio, ac facto eorum, ut qui esset discipulus Jesu, sed occultus, propter metum Judæorum, fidenti animo introiit ad Pilatum, et petiit corpus Jesu. Pilatus autem miratus est si jam mortuus esset: et advocato centurione interrogavit eum. Et re cognita, donavit corpus Josepho. Venit autem et Nicodemus, is qui venerat ad Jesum nocte primum, ferens misturam myrrhæ, et aloes libras quasi centum. Acceperunt ergo corpus Jesu, et detractum obvinxerunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Judæis funerare. Et involutum sindone pura, posuit Josephus in monumento suo novo quod exciderat in petra, in quo nondum quisquam positus fuerat: quodque erat in horto, in eo loco ubi crucifixus fuerat Jesus. Ibi ergo, propter parasceven Judæorum, quod monumentum illud prope esset, posuerunt Je-	XIX. 31-37 38-42	XXIII. 47, 48 49 50-56	XV. 42-47	XXVII 57-61

	JOH.	LUC.	MAR.	MAT.
sum. Et advolvit Josephus saxum magnum valde ad ostium monumenti. Maria Magdalene vero, et Maria mater Jose spectabant ubi poneretur, et sedebant contra sepulchrum. Subsequutæ etiam mulieres quæ cum eo venerant ex Galilæa, spectarunt monumentum. Reversæ vero paraverunt aromata et unguenta: ac Sabbatho quidem quieverunt, secundum præceptum.				
" Postero autem die (Aprilis quarto) primarii sacerdotes," et Pharisæi rogarunt Pilatum ut juberet sepulchrum muniri usque in diem tertium; rationem ei attexentes. Quo concesso, ipsi profecti munierunt sepulchrum, obsignato lapide, cum custodia.				XXVII 62-66
" Extremo autem Sabbatho, seu exacto intercedente Sabbatho, (Aprilis die quinto) quum lucesceret in primum diem hebdomadis, valde mane, profundo diluculo quum adhuc tenebræ essent, Maria Magdalene," et Johanna, et Maria Jacobi mater, et Salome, aromata ferentes quæ emerant, et euntes ut spectarent monumentum, et ungerent Jesum; dicebant inter se: Quis avolvet nobis saxum ab ostio monumenti? Et exorto sole venientes ad monumentum, conspiciunt saxum esse avolutum. Nam ecce terræ motus factus est magnus. Angelus enim Domini, quum descendisset e cœlo, accessit et avolvit saxum ab ostio; sedebatque super illud. Et ingressæ non invenerunt corpus Domini Jesu. Et factum est ut dum in ea re hæsitarent, tum ecce duo viri supervenerunt eis, induti vestibus fulgurantibus, et utriusque visus erat ut fulgur, et vestimentum album sicut nix. (Matthæus, et Marcus, unius tantum meminerunt.) Custodes autem perculsi sunt præ timore, et facti sunt sicut mortui. Quum autem expavefactæ mulieres inclinarent faciem in terram, dixerunt eis: Vos vero ne timete, scio enim vos Jesum crucifixum quærere. Sed quid inter mortuos quæritis eum qui vivit? Non est hic. Resurrexit enim, prout dixit; adeste, videte locum ubi jacebat Dominus: et mementote ut loquutus sit vobis quum adhuc in Galilæa esset, dicens: Oportet Filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, et crucifigi; et die tertio resurgere. Et cito profectæ, dicite discipulis ejus, et Petro,	XX. 1	XXIV. 1-12	XVI. 1-11	XXVIII. 1-8

	JOH.	LUC.	MAR.	MAT.
eum resurrexisse a mortuis. Et ecce, præit vobis in Galilæam; illic eum videbitis. Ecce, dixi vobis. Tunc mulieres recordatæ sunt verborum Jesu. " Et egressæ cito a monumento," cum timore, stupore et gaudio magno, currebant ut renunciarent discipulis ejus; neque cuiquam quicquam dicebant (in via:) timebant enim. Et renunciarunt illis undecim, et reliquis omnibus; sed visa sunt apud eos quasi deliramenta verba ipsarum; neque crediderunt eis. Petro vero et alteri discipulo quem amabat Jesus, dicente Maria Magdalene, Sustulerunt Dominum e monumento, et nescimus ubi posuerint eum; exivit ergo Petrus, et alter ille discipulus, et venerunt ad monumentum. Currebant autem duo simul: sed alter ille discipulus præcurrit citius Petro, venitque prior ad monumentum. Et quum se incurvasset, cernit posita lintea: non tamen introivit. Venit ergo Petrus sequens eum; et introivit in monumentum, et conspexit lintea posita; et sudarium quod fuerat super caput ejus, non cum linteis positum, sed seorsum involutum in unum locum. Tunc vero introivit etiam alter ille discipulus, viditque, et credidit, et Petrus abiit apud semetipsum mirans factum. Nondum enim noverant Scripturam, quod oporteret eum ex mortuis resurgere. Redierunt ergo illi discipuli ad suos. Maria vero Magdalene, quæ jam redierat, flens stabat ad monumentum foris. Dum ergo fleret, incurvavit se in monumentum, et conspexit duos Angelos albatos, sedentes, unum ad caput, et alterum ad pedes ubi jacuerat corpus Jesu. Qui etiam dixerunt ei, Mulier, quid fles? Dicit eis, Sustulerunt Dominum meum, nec scio ubi posuerint eum. Et quum hæc dixisset, convertit se retrorsum, conspexitque Jesum stantem, nec sciebat Jesum esse. Dicenti, Quid fles? quem quæris? illa putans hortulanum esse, respondens ait: Si tu ipsum asportasti, dic mihi ubi posueris, et ego tollam eum. Dicenti Jesu, Maria; respondit, Rabboni. Dicit ei Jesus, Ne me tangito. Nondum enim ascendi ad Patrem meum; sed proficiscere ad fratres meos, et dic eis: Ascendo, &c. Venit ergo annuncians discipulis, iis qui cum ipso fuerant, lugentibus ac flentibus; quod vidisset Dominum, et quod ea sibi dixisset. Illi vero quum audissent	XX. 2-18			XXVIII. 8

	JOH.	LUC.	MAR.	MAT.
eum vivere, et conspectum fuisse ab ea, non crediderunt. Ut autem proficiscebantur mulieres (absente forsan Maria Magdalene) a monumento, ut renunciarent discipulis, ecce Jesus occurrit eis, dicens, Avete. Illæ vero accesserunt, et prehenderunt pedes ejus, et adoraverunt eum. Tunc ait eis Jesus, Ne timete: abite, renunciate fratribus meis, ut abeant in Galilæam, illic me videbunt.				XXVIII. 9, 10
Euntibus autem ipsis, ecce, quidam ex custodia venerunt in urbem, et renunciarunt primariis sacerdotibus omnia quæ facta fuerant. Ipsi vero congregati cum senioribus consilioque capto, nummos multos dederunt militibus, ut dicerent: Discipuli ejus nocte venerunt, et eum furati sunt nobis dormientibus. Quod si hoc auditum fuerit apud præsidem, nos, inquiunt, persuadebimus ei, et securos vos præstabimus. Ipsi vero accepta pecunia fecerunt sicut erant edocti. Et divulgatus est ille sermo apud Judæos usque ad hodiernum diem.				11-15
" Et ecce duo ex eis ibant eo ipso die rus in vicum distantem" stadiis sexaginta ab Hierusalem, cui nomen est Emmaus. Quibuscum in via Jesus una iter faciens, et narrantibus ipsis quæ facta sunt his diebus, de Jesu Nazaræo, crucifixo, et resuscitato, ex Scripturis ostendit oportuisse pati Christum, et introire in gloriam suam; in vico autem ipso, quum sumpto pane benedixit, et fractum eis dedit, ab eis tandem, licet alia forma apparens adapertis eorum oculis, agnitus est. Sed ipse ablatus est ex eorum conspectu. " Ipsi autem surgentes, eo ipso momento, reversi sunt Hierosolymam, ad undecim," et eos qui cum ipsis erant: qui dicebant duobus hisce, Suscitatus est Dominus vere, et conspectus est Simoni. Tum ipsi exposuerunt eis, quæ gesta erant in via, et ut fuerat a se agnitus in fractione panis. Qui tamen ne illis quidem crediderunt. " Hæc autem ipsis loquentibus, quum jam vespera esset, die illo primo hebdomadis, et fores essent clausæ" ubi erant discipuli congregati propter metum Judæorum, venit Jesus, stetitque in medio ipsorum; et dixit eis, Pax vobis. Consternati vero et expavefacti, putabant se spiritum conspicere. Ille	XX. 19-23	XXIV. 13-35 36-49	XVI. 12, 13 14-18	

	JOH.	LUC.	MAR.	MAT.
vero exprobravit incredulitatem eorum, et cordis duritiem; eo quod eis qui ipsum conspexerant suscitatum non credidissent. Et dixit eis, Quid turbati estis? Videte manus meas, et pedes meos: spiritus carnem et ossa non habet: ostenditque eis manus, ac pedes, et latus. Adhuc autem ipsis non credentibus præ gaudio, et mirantibus, dixit eis: Habetis hic esculentum aliquid? Editque partem piscis assi, et aliquid ex favo apiario. Gavisi sunt ergo discipuli viso Domino. Dixitque eis: Hi sunt sermones quos loquutus sum vobis quum adhuc essem vobiscum, oportere impleri omnia quæ scripta sunt in lege Mosis, et prophetis, et psalmis, de me. Tunc aperuit eorum mentem, ut intelligerent Scripturas. Et dixit eis: Ita scriptum est, et ita oportuit Christum pati, et resurgere ex mortuis tertio die: et prædicari ejus nomine resipiscentiam, ac remissionem peccatorum apud omnes gentes. Vos autem estis horum testes. Et ecce emittam promissum Patris mei in vos: vos autem residete Hierosolymis usquequo induamini virtute ex alto. Dicit autem eis iterum, Pax vobis, sicut misit me Pater, ita et ego mitto vos. Profecti in mundum universum, prædicate evangelium omni creaturæ. Qui crediderit, et baptizatus fuerit, servabitur: qui vero non crediderit, condemnabitur. Signa autem eos qui crediderint, hæc consequentur; per nomen meum dæmonia ejicient; linguis loquentur novis; serpentes tollent; et si quid lethale biberint, nequaquam nocebit eis; ægrotis manus imponent, et bene habebunt. Et quum hæc dixisset, afflavit eos: et dixit eis, Accipite Spiritum sanctum. Si quorum remiseritis peccata, remittuntur eis: si quorum retinueritis, retenta sunt, sic quinquies ipso primo resurrectionis die apparuit Jesus.				
Thomas autem, unus ex duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis quando venerat Jesus. Dicentibus ei reliquis, Vidimus Dominum; incredulitatem tamen suam fidenter profitetur. "Octo vero post diebus (Aprilis die duodecimo) Thoma" cum cæteris congregato, venit Jesus, foribus clausis, stetitque in medio, dicens, Pax vobis; Thomæque incredulitati abunde satisfacit.	XX. 24-29			

	JOH.	LUC.	MAR.	MAT.
" Undecim autem illi discipuli profecti sunt in Galilæam, in montem ubi constituerat eis Jesus." Et quum vidissent eum, adoraverunt eum : quidam autem dubitaverunt. Et quum accessisset ad eos Jesus, dixit : Data est mihi omnis potestas in cœlo, et in terra. Profecti ergo docete omnes gentes, baptizantes eos, &c. Et ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi. (Jesus præterea quingentis fratribus et amplius semel et simul apparuit : deinde Jacobo[c].)				XXVIII. 16-20
" Postea sese conspiciendum præbuit rursus discipulis apud mare Tiberiadis ;" aut septem saltem eorum ; dum piscarentur. Illos nihil nocte capientes, mane Jesus ignotus, ad litus stans, jubet ut rete conjiciant in dextram navigii partem. Capientibus autem pisces magnos centum et quinquaginta et tres, dicit Jesus : Venite, prandete. Nullus autem discipulorum audebat eum interrogare, Tu quis es ? quum scirent Dominum esse. Quum prandissent, ter monet Petrum officii pastoralis ; prout amat Jesum. Mortis genus eidem prænunciat. Et quæstioni ejus de Johanne responsionem dat, a fratribus non recte perceptam.	XXI. 1-24			
" Denique Hierosolymis Jesus apparens discipulis eduxit eos foras Bethaniam usque :" et sublatis manibus suis, benedixit eis. Et factum est, ut dum ipse benediceret eis, disjunctus ab eis sursum ferretur in cœlum.		XXIV. 50, 51	XVI. 19	

[c] 1 Corinth. cap. 15. ver. 6, 7.

Hucusque evangelica protenditur historia ; res Chr
et præcursoris ejus Johannis baptistæ explicans : quo
a Flavio Josepho Judæorum historico, in decimo oc
antiquitatum libro, brevis, sed honorifica facta ha
mentio. Baptistæ quidem, in septimo capitulo,
" Joannem, qui Baptista cognominatus est, Herod
trarcha necavit ; virum optimum, Judæos excitant
virtutum studia, et imprimis pietatis ac justitiæ, si
ad baptismi lavacrum : quod ita demum Deo grat
bat fore, si non ab uno tantum alterove peccat

neant, sed animis per justitiam prius mundatis, addant et puritatem corporis. Cumque magni concursus ad eum fierent, plebe talis doctrinæ avida, Herodes veritus ne tanta hominis authoritas defectionem aliquam pararet, quod viderentur nihil non facturi ex ejus consilio; judicavit satius esse prius quam novi aliquid exoriretur, illum tollere, quam rebus turbatis seram pœnitentiam agere. Itaque vinctum missum in Mochæruntem, illic occidi imperavit." De Christo Domino, in quarto capite, ista: " Eodem tempore fuit Jesus vir sapiens, si tamen virum eum oportet dicere. Erat enim mirabilium patrator operum, et doctor eorum qui libenter vera suscipiunt. Plurimos quoque tam de Judæis, quam de gentibus sui habuit sectatores; et credebatur esse Christus. Cumque invidia nostrorum principum cruci eum Pilatus addixisset; nihilominus qui eum primum dilexerant, perseveraverunt. Apparuit enim eis tertia die vivens; multa et hæc et alia mirabilia, carminibus prophetarum de eo vaticinantibus: et usque hodie Christianorum gens ab hoc sortita vocabulum non defecit." Ita in libro de scriptoribus ecclesiasticis locum hunc transtulit B. Hieronymus: cujus illa lectio: " Credebatur esse Christus;" alteri illi videtur præferenda, quæ apud Eusebium[d] et Rufinum, et in nostris codicibus habetur, " ὁ Χριστὸς οὗτος ἦν, Christus hic erat;" quum ad nostram religionem nihilo propius Josephum accessisse constet, quam regem Agrippam, cui ille erat addictissimus: cujus illa ad Paulum extat professio[e], " Propemodum persuades mihi ut fiam Christianus."

Christum, " Tiberio imperitante, per procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectum fuisse," refert etiam Cornelius Tacitus[f]. De tenebris quoque tunc obortis, ipsos Gentium annales testes advocat Lucianus martyr, apud Rufinum[g]: " Requirite in annalibus vestris, invenietis temporibus Pilati, Christo patiente, fugato sole interruptum tenebris diem;" et ante eum Tertullianus, in apologetico ad Gentes, capite vicesimo primo: " Eodem

[d] Lib. 1. histor. ecclesiast. κεφ. 1.
[e] Act. cap. 26. ver. 28.
[f] Annal. lib. 15. cap. 44.
[g] Histor. ecclesiastic. Euseb. lib. 9. cap. 6.

momento dies, medium orbem signante sole, subducta est. Deliquium utique putaverunt, qui id quoque super Christo prædicatum non scierunt. Et tamen eum mundi casum relatum in archivis vestris habetis;" et sane solis deliquium hoc appellavit in tertio historiarum suarum Thallus, et in decimo tertio chronicorum libro Phlegon Trallianus: ille a Julio Africano in tertio chronographiæ suæ, hic ab ejus æquali Origene, in libro secundo contra Celsum[h], et tractatu trigesimo quinto in Matthæum, citatus. Phlegontis verba, ad annum Tiberii decimum nonum, ut notat Eustathius Antiochenus in Hexaemeron, et Olympiadis CCII. quartum (eundem ipsum videlicet annum, in quo jam sumus) sunt hujusmodi.

Ἐγένετο ἔκλειψις ἡλίου μεγίστη τῶν ἐγνωρισμένων πρότερον, καὶ νὺξ ὥρᾳ ἕκτῃ τῆς ἡμέρας ἐγένετο, ὥστε καὶ ἀστέρας ἐν οὐρανῷ φανῆναι, σεισμός τε μέγας κατὰ Βιθυνίαν γενόμενος τὰ πολλὰ Νικαίας κατεστρέψατο. quæ ab Hieronymo, in chronico Eusebiano, ita habentur reddita: "Magna et excellens inter omnes, quæ ante eam acciderant, defectio solis facta: dies hora sexta ita in tenebrosam noctem versus, ut stellæ in cœlo visæ sint; terræque motus in Bithynia Nicææ urbis multas ædes subverterit."

Ab historia evangelii, dicta et facta Christi complectente, ad acta apostolorum, hanc evangelista Lucas transitionem facit: "Primum[i] quidem librum confeci, Theophile, de omnibus quæ cœpit Jesus et facere et docere, usque ad diem quo, quum mandata dedisset apostolis, quos per Spiritum Sanctum elegerat, sursum receptus est. Quibus etiam sese, postquam passus fuit, exhibuit vivum cum multis certissimis signis per dies quadraginta conspectus ab eis, et dicens quæ ad regnum Dei spectant."

Quadragesimo scilicet die, Maii nostri decimo quarto, congregatis illis denunciavit Dominus ne abscederent Hierosolymis, sed ut expectarent promissionem Patris, "quam[k]," inquit, "audistis ex me, nam Johannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu Sancto istis non multum post diebus."

[h] Op. tom. 1. pag. 414. 432.
[i] Act. cap. 1. ver. 1, 2, 3.
[k] Act. cap. 4. ver. 4, 5. et cap. 11. ver. 16.

Interrogantibus Dominum apostolis, num hoc tempore restituturus esset regnum Israeli, respondit ille, non esse eorum nosse tempora, quæ Pater in sua ipsius potestate posuit: sed recepturos esse illos Spiritum Sanctum, et testes ipsi futuros non Hierosolymis tantum et in tota Judæa et Samaria, sed etiam ad ultimas terras. Et quum hæc dixisset, aspicientibus ipsis elevatus est: et nubes susceptum eum abstulit ab oculis eorum. Qui et ita (ad judicium) illum venturum, quemadmodum ab eis conspectus est proficiscens in cœlum, a duobus Angelis, in albo vestitu illis subito apparentibus, edocti sunt[k].

Ipsi autem, adorato eo, cum gaudio magno reversi sunt Hierosolymam[l]: a monte Oliveti, inde distante itinere Sabbathi[m], pro quo, Syrus paraphrastes septem stadia reposuit; ut etiam ex Josepho Theophylactus hic numerat; apud quem tamen, in nostris libris legimus, montem Oliveti ab urbe abfuisse stadiis vel quinque (ut in libro vigesimo antiquitatum, capite sexto) vel sex (ut in libro quinto belli, κεφ. η. ut Græci, sive libro sexto, capite tertio, ut Latini distinguunt codices).

Hierosolymis in cœnaculo commorabantur undecim apostoli, et perdurabant concorditer in oratione cum mulieribus et Maria matre Jesu, et cum ipsius fratribus[n].

Per eos dies assurgens Petrus in medio discipulorum (erat autem turba capitum simul quasi centum viginti) de uno subrogando retulit in locum Judæ proditoris; qui ex desperatione sese præcipitem dederat, mediusque crepuerat. Et præmissa oratione, jactæ sortes sunt in Josephum vocatum Barsabam et Matthiam: cumque sors super Matthiam cecidisset, in apostolorum numerum allectus est[o].

Die Pentecostes, qui in Maii vigesimum quartum diem incidit, quum essent omnes (centum et viginti illi) concorditer eodem loci; extitit repente sonitus e cœlo tanquam ruentis flatus violenti, qui replevit totam domum ubi erant

[k] Act. cap. 1. ver. 6—11.
[l] Luc. cap. 24. ver. 52.
[m] Act. cap. 1. ver. 12.
[n] Id. ibid. ver. 13, 14.
[o] Act. cap. 1. ver. 15—26.

considentes. Et visæ sunt eis dispertitæ linguæ instar ignis, qui etiam sedit super unumquemque eorum. Repletique sunt omnes Spiritu Sancto; et cœperunt loqui aliis linguis, prout Spiritus dabat eis effari. Erant autem Hierosolymis habitantes Judæi viri religiosi, ex omni natione quæ sub cœlo est: qui audientes eos suis linguis loquentes magnifica Dei, obstupuerunt. Aliis vero miraculum hoc profane irridentibus, Petrus gravissima concione habita, de ebrietate calumniam refellit, quod esset hora diei tertia: deinde ex lege et prophetis de Christo disserens, et resurrexisse comprobans, tria auditorum millia virtute accepti Spiritus ad agnitionem veritatis convertit, et in nomine Jesu Christi ad remissionem peccatorum baptizari jussit[p].

Perdurabant autem in doctrina apostolorum, et communicatione, et fractione panis, et precibus. Obortus vero est omnibus timor: multaque miracula et signa per apostolos fiebant. Omnes autem qui credebant, erant pariter, et habebant omnia communia; et possessiones ac facultates vendebant, et dispertiebant ea omnibus, prout cuique opus erat. Et quotidie perdurantes concorditer in templo, et frangentes domatim panem, capiebant cibum cum exultatione et simplicitate cordis: laudantes Deum, et habentes gratiam apud totum populum. Dominus autem addebat quotidie Ecclesiæ qui salvi fierent[q].

Petrus et Johannes simul ascendentes in templum sub horam orationis, nempe nonam, ad templi portam dictam speciosam, hominem, qui a nativitate sua per annos plures quam quadraginta claudus fuerat, in nomine Christi sanaverunt. Unde concursu populi ad porticum Salomonis facto, Petrus illis salutis mysterium per Christum exposuit: ingratitudinem eorum accusans, et pœnitentiam ab illis requirens. Cui auscultantes multi crediderunt: et factus est numerus virorum quasi quinquies mille. Supervenientes vero sacerdotes et præfectus templi, et Sadducæi, Petrum et Johannem posuerunt in custodia in posterum diem: quod esset jam vespera. Pos-

[p] Act. cap. 2. ver. 1—41. [q] Ibid. ver. 42.—47.

tridie coacto synedrio (cui Annas pontifex præses, et Caiaphas, et Johannes et Alexander, et quotquot erant ex genere pontificio, interfuerunt) de patrato miraculo in quæstionem vocati apostoli, Christi causam egerunt intrepide: et ne in nomine Jesu post hæc loquerentur prohibiti, Deo quam hominibus obtemperare justius esse responderunt. Additis deinde minis dimissi, atque domum reversi, una cum tota Ecclesia fervido animi affectu pro evangelii propagatione preces ad Deum fuderunt; quas ille, facto terræ motu, et Spiritu suo in corda ipsorum misso, comprobavit[r].

Multitudinis autem credentium erat cor et anima una: et erant eis omnia communia. Neque ullus inter eos egenus erat: quotquot enim erant possessores agrorum aut domorum, vendentes deponebant pretium ad pedes apostolorum, in pauperum usum erogandum. Qua in re exemplo aliis præivit Josephus Levita, genere Cyprius; qui ab apostolis Barnabas, id est, filius consolationis, cognominatus est[s].

Ananias et uxor ejus Sapphira, impia fraude partem pretii agri a se divenditi mutuo consensu intervertentes, a Petro fraudem illam detegente, et per Spiritum Sanctum cui mentiebantur ulciscente, solo ejus verbo et increpatione exanimati sunt. Et obortus est timor magnus toti Ecclesiæ, et omnibus qui hæc audiebant[t].

Per manus apostolorum edebantur miracula multa in populo: et erant concorditer omnes in porticu Salomonis. Reliquorum autem nemo audebat ipsis adhærere: sed magnificabat eos populus. Magis autem augebatur credentium in Domino multitudo: efferebantque in plateas ægrotos, ut venientis Petri vel umbra inumbraret aliquem eorum. Conveniebat etiam vulgus vicinarum urbium Hierosolymam, adferentes ægrotos ac vexatos a spiritibus impuris: qui sanabantur omnes[u].

Summus sacerdos et qui cum eo erant Sadducæi, invidia moti, apostolos conjecerunt in carcerem: unde ab

[r] Act. cap. 3. et 4.
[s] Ibid. cap. 4. ver. 32—37.
[t] Act. cap. 5. ver. 1—11.
[u] Id. ibid. ver. 12—16.

Angelo sequente nocte liberati, jussi sunt audacter et intrepide populum in templo docere. Inde ad synedrium adducti, consilio Gamalielis Pharisæi, legis doctoris, summo in pretio a populo habiti, e morte exempti, postquam flagris fuissent cæsi, dimissi sunt. Illi vero a synedrio profecti sunt gaudentes, quod digni habiti essent qui pro nomine Jesu contumelia afficerentur: et in templo quotidie prædicare non cessarunt[x].

4037. Crescente Hierosolymis fidelium numero, et crescentibus etiam opibus, ideoque et negotiis Ecclesiæ; exortum est, ut fere fit in frequenti turba, Hellenistarum adversus Hebræos murmur, quod eorum viduæ negligerentur in quotidiana opum ecclesiasticarum dispensatione. Cumque apostoli distribuendis ditiorum in tenuiores eleemosynis, administrandæque quæ ex opulentiorum distractis possessionibus congerebatur in unum pecuniæ, non possent sufficere; ex eorum consilio, communibus Ecclesiæ suffragiis œconomi bonorum ecclesiasticorum septem sunt electi, qui ministerio illi vacarent; Stephanus, Philippus, Prochorus, Nicanor, Timon, Parmenas, et Nicolaus Antiochenus proselytus; ex quorum Græcis nominibus apparet, Hellenistarum in hac electione rationem præcipuam esse habitam. Et verbum Domini crescebat, et multiplicabatur numerus discipulorum Hierosolymis: multique ex familia sacerdotum auscultabant fidei[y].

Stephanus prodigia et signa magna edebat in populo: fortiterque Christi causam defendebat adversus contradicentes Judæos ex synagoga libertinorum, (a dominis manumissorum) Cyrenæorum, Alexandrinorum, Cilicum quoque atque Asianorum. Qui cum inter disputandum non possent illi resistere sapientiæ et spiritui per quem loquebatur; conversi ad calumnias correptum eum in synedrium adduxerunt; subornatis falsis testibus, qui blasphema verba adversus templum et legem ab eo prolata fuisse confirmarent[z].

Stephanus, longa oratione coram summo sacerdote

[x] Act. cap. 5. ver. 17—42.
[y] Ibid. cap. 6. ver. 1—7.
[z] Act. cap. 6. ver. 8—15.

Anna et concilio habita, ostendit, et ante templum a Salomone conditum et ante ipsum Mosem natum ab Abrahamo et ejus posteris rectum Dei cultum fuisse observatum; a Mose testimonium Christo fuisse perhibitum, et externas ceremonias patribus ab illo commendatas ad tempus tantum fuisse duraturas: acriterque Judæos reprehendit, quod Spiritui Sancto semper restiterint, et nefarie Christum occiderint, quem venturum in mundum prophetæ prædixerunt. Unde furore illi accensi, virum sanctum extra urbem raptum et pro ipsis orantem lapidibus obruerunt[a].

Testes autem, (juxta legem[b] primos in eum lapides jacturi) pallia sua ad pedes juvenis cujusdam Sauli deposuerunt: qui toto animo cædi martyris consentiens, ea custodiebat[c]. Hic, Hebræus ex Hebræis natus, ex Benjaminis tribu ortus, Tarsi in Cilicia (quam urbem rerum philosophicarum et liberalium disciplinarum studio tum celebrem fuisse confirmat Strabo[d]), in lucem editus, secta Pharisæus et Pharisæi filius, Hierosolymis hoc tempore in Cilicum synagoga rerum divinarum studio dans operam, Gamalielis doctoris inter Pharisæos celeberrimi scholam frequentabat; legis Mosaicæ simul et traditionum πατροπαραδότων tenacissimus[e].

Stephani funus una curabant viri religiosi, et planctum magnum ediderunt super eum[f].

Romæ mortuus est Ælius Lamia, Syriæ aliquando præses imaginarius; nunquam enim eo venit: in provincia vero, Syriæ verus præses, Flaccus Pomponius est defunctus[g]. Cum hoc degebant duo fratres (ab Aristobulo Herodis et Mariammes Hasmoneæ filio geniti) animo a se invicem alienissimo Aristobulus atque Agrippa; sed cum Damasceni cum Sidoniis de finibus apud Flaccum disceptantes, Agrippam ut patribus suis adesset, magna pecuniæ

[a] Act. cap. 7. [b] Deuteron. cap. 17. ver. 7.
[c] Act. cap. 7. ver. 58. cap. 8. ver. 1. cap. 22. ver. 20.
[d] Lib. 14. pag. 673.
[e] Act. cap. 21. ver. 39. cap. 22. ver. 3. cap. 23. ver. 6. 34. cap. 26. ver. 4, 5, 2 Corinth. cap. 11. ver. 22. Galat. cap. 1. ver. 14. Philipp. cap. 3. ver. 5, 6.
[f] Act. cap. 8. ver. 2.
[g] Tacit. annal. lib. 6. cap. 27. cum Suetonio, in Tiberio, cap. 42.

summa promissa pellexissent; re per Aristobulum detecta, Agrippa excidit amicitia præsidis[h].

Agrippa ex Cypro filiam Mariammem suscepit, ante mortem suam decennio[i].

Cædem Stephani gravissima adversus ecclesiam universam, quæ erat Hierosolymis persecutio, statim est insecuta[k]. In qua supra modum sæviens Saulus, vastabat Ecclesiam Dei. A primariis enim sacerdotibus authoritate accepta, non solum quum ab eis interimerentur sancti, tulit contra eos suffragium; sed etiam ipse, irrumpens in singulas domos, atque inde trahens tum viros tum mulieres, vinciebat eos et carceribus includebat, ac per omnes synagogas frequenter cædebat: atque ita metu aliquos Christum abnegando blasphemare coegit, alios in fide constantes ad mortem persecutus est[l].

Disjecit hæc persecutio Ecclesiam in regiones varias; sed multo cum fructu regni Christi. Solis enim apostolis Hierosolymæ relictis, ex reliquis, quorum aliquot fuerunt millia[m], alii per regiones Judææ et Samariæ dispersi, evangelium ubique prædicarunt[n]. Alii Damascum sunt profecti[o]; inter quos erat Ananias; vir secundum legem religiosus, et testimonium habens ab omnibus ibi habitantibus Judæis[p]. Alii ipsam quoque fortasse Romam, atque inter eos Andronicus et Junias, qui insignes fuerunt inter apostolos; ipsius Sauli persecutoris cognati, et ante ipsum fidem Christi amplexi[q]. Alii denique usque Phœnicem, et Cyprum, et Antiochiam perambulaverunt; solis Judæis verbum Domini annunciantes[r]; illis nimirum qui erant inter Gentes dispersi[s].

[h] Joseph. antiqu. lib. 18. cap. 8.
[i] Joseph. antiqu. lib. 18. cap. 7. et lib. 19. cap. ult.
[k] Act. cap. 8. ver. 1. et cap. 11. ver. 19.
[l] Act. cap. 8. ver. 3. cap. 9. ver. 13. 21. cap. 22. ver. 4, 5. 19. cap. 26. ver. 9, 10, 11. Galat. cap. 1. ver. 13. 23. Philipp. cap. 3. ver. 6. 1 Tim. cap. 1. ver. 13.
[m] Act. cap. 2. ver. 41. et cap. 4. ver. 4.
[n] Act. cap. 8. ver. 1. 4.
[o] Ibid. cap. 9. ver. 19. 25.
[p] Act. cap. 22. ver. 12.
[q] Rom. cap. 16. ver. 7.
[r] Act. cap. 11. ver. 19.
[s] Jacob. cap. 1. ver. 1. 1 Petr. cap. 1. ver. 1.

Ex his qui Samariam adierunt, fuit Philippus evangelista, inter septemviros post Stephanum protomartyrem ordine secundus[t]. Hic in urbem Samariæ deveniens, prædicabat ibi Christum: attendente ad ea quæ dicebat turba concorditer, quum videret signa ab eo edita. Spiritus enim impuri ex multis exibant cum clamore magno: multique paralytici et claudi sanati sunt. Et gaudium magnum in urbe extitit: credentesque baptizabantur tum viri, tum mulieres. Simon quoque, qui a multo tempore gentem Samariæ magicis suis artibus ita dementaverat, ut attendentes ad eum omnes a minimo usque ad maximum, dicentes esse eum potentiam Dei magnam, obstupescens ad signa et virtutes magnas, quas a Philippo edi conspexerat, credidit et baptizatus est[u].

Quum audissent apostoli, qui erant Hierosolymis, Samariam recepisse sermonem Dei, miserunt ad eos Petrum et Johannem: quibus precantibus, et manus eis imponentibus, receperunt illi Spiritum sanctum. Quod conspiciens Simon Magus, obtulit eis pecunias, ut similem conferendi Spiritus sancti potestatem ipsi consequeretur. Cujus insanam impietatem acerrime Petrus increpans, ut ab ista malitia resipisceret et veniam a Deo rogaret admonuit. Qui apostolos, ut pro ipso apud Dominum deprecarentur, oravit. Illi vero, ministerio suo peracto, Hierosolymam repetentes, multis Samaritanorum pagis, iter faciendo, evangelium prædicarunt[x].

Post longum sæculorum ambitum, avis Phœnix in Ægyptum venit: præbuitque materiam doctissimis indigenarum et Græcorum multa super eo miraculo disserendi[y]. Post biennium vero avem hanc in Ægypto apparuisse, refert Dio[z].

Quum Asinæus Neerdensis quotidianis populi Judaici clamoribus excitatus, quod Parthicam mulierem Anilæus ipsius frater matrimonio sibi sociasset, et simulacra patriorum numinum palam colere permisisset, eamque ut do-

[t] Act. cap. 8. ver. 5. cum cap. 21. ver. 8.
[u] Act. cap. 8. ver. 5—13.
[x] Ibid. ver. 14—25.
[y] Tacit. annal. lib. 6. cap. 28.
[z] Lib. 58. pag. 638.

mum ille remitteret ad cognatos juberet, ab hac muliere veneno sublatus est. Anilæus ad se unum jam principatu redacto, cum exercitu fecit impetum in vicos Mithridatis viri apud Parthos nobilissimi (qui in matrimonio habebat Artabani Parthorum regis, filiam,) eosque magna præda abacta, populatus est, et Mithridatis, sua recuperare conantis, copias noctu inopinato aggressus oppressit; ipsum Mithridatem captum et nudum super asinum impositum (quæ apud Parthos summa habetur contumelia) ad sylvam quandam perduxit, et vivum tandem dimisit[a]. Philippus tetrarcha, vir perpetuo modestus et amator quietis ac otii, anno imperii Tiberii vigesimo diem obiit; quum Trachonitidi, Gaulanitidi, ac Batanææ annis septem et triginta præfuisset. Obiit Juliade, et illatus in monumentum quod jam ante sibi construxerat, magnifice ac sumptuose funeratus est. Et quia sine liberis decesserat, ditionem ejus Tiberius provinciæ Syriæ attribuit; ita tamen, ut tributa in ea tetrarchia collecta servarentur intra ipsius regionis terminos[b].

Romæ, vicesimo hoc Tiberiani imperii anno L. Vitellius et Fabius Priscus consules ludos decennales celebrarunt; tanquam ei, ut Augusto usurpatum, tunc imperium prorogarent[c].

Hoc anno, (ut vult Dio,) vel ante triennium (ut sub finem quinti annalis hoc referens, Tacitus subindicat) juvenis quidam, Drusum Germanici filium se esse jactans, apud Cycladas insulas, mox in continente Græciæ et Ioniæ visus est: quibusdam Cæsaris libertis, velut agnitum, per dolum comitantibus. Alliciebantur ignari, fama nominis, et promptis Græcorum animis ad nova et mira: quippe lapsum custodia pergere ad paternos exercitus, Ægyptum aut Syriam invasurum, fingebant simul credebantque. His auditis, Poppæus Sabinus, qui Macedoniæ tum intentus, Achaiam quoque curabat, Nicopolim Romanam coloniam ingressus, ibi cognovit, solertius interrogatum juvenem quisnam foret, dixisse, M. Silano gen-

[a] Joseph. antiqu. lib. 18. cap. ult. [b] Ibid. cap. 6.
[c] Dio, lib. 58. pag. 636.

itum: et multis sectatorum dilapsis ascendisse navem, tanquam Italiam peteret. Neque quicquam ultra de rei exitu se comperisse, dicit Tacitus. Addit vero Dio, impostorem ab urbibus ultro acceptum, et auxilio firmatum in Syriam haud dubie venturum fuisse, exercitusque occupaturum; nisi quis eum agnitum detinuisset, et ad Tiberium misisset[d].

4038. Philippus evangelista, ab angelo monitus, Gazam versus profectus, quæ est deserta, (de quo videnda, quæ ad finem anni mundi 3672. sunt dicta) eunucho occurrit, qui Candaces Æthiopum in Meroe reginæ gazis præerat; et Hierosolyma, quo adoraturus venerat, reversus in curru Esaiam prophetam legebat. Ad quem Spiritus jussu accedens Philippus, in Christi fide instructum baptizavit. Statimque e conspectu illius a Spiritu Domini abreptus, Azoti inventus est: et peragrata regione, omnibus urbibus evangelium prædicavit, usque dum veniret Cæsaream[e].

Saulus adhuc spirans minas ac cædem adversus discipulos Domini, a summo sacerdote (Anna; ut Act. cap. IV. ver. 6.) et synedrio (cui tum ille præerat) epistolas ad synagogas Damasci perferendas obtinuit; ut si quos isthic Christianæ religionis cultores inveniret, sive viros sive mulieres, vinctos abduceret Hierosolymam, ut punirentur. Quum autem appropinquaret ille Damasco, tempore meridiano repente lux e cœlo, splendorem solis superans, circumfudit illum suo fulgore et eos qui cum illo iter faciebant. Decidentibus deinde omnibus in terram, vocem ille audivit, Hebraica lingua sibi dicentem: "Saul, Saul, quid me persequeris? Durum est tibi contra stimulos calcitrare." Et quum ille dixisset: "Quis es Domine?" responsum illi est: "Ego sum Jesus Nazarenus, quem tu persequeris. Sed exsurge, et sta in pedes tuos: idcirco enim apparui tibi, ut designarem te ministrum ac testem tum eorum quæ vidisti, tum eorum in quibus apparebo tibi. Eruens te ex hoc populo, et gentibus, ad quos nunc

[d] Tacit. annal. lib. 5. cap. 10. Dio, lib. 58. pag. 637.
[e] Act. cap. 8. ver. 26—40. [f] Anna; ut Act. cap. 4. ver. 6.

Et dixit Ananias: "Deus[k] patrum nostrorum designavit te qui cognosceres ipsius voluntatem, et videres Justum illum, et audires vocem ex ore ipsius. Nam eris ei testis apud omnes homines eorum quæ vidisti et audisti. Et nunc quid cunctaris? surgens baptizator, et abluitor a peccatis tuis, invocato nomine Domini." Et surgens Saulus, baptizatus est: et quum cepisset cibum, corroboratus est[l].

Quid autem Damasci Saulo a Domino fuerit revelatum, ut faceret, in Actis Lucas non aperit. Sed ex iis quæ, in epistola ad Galatas, immediate post conversionem se fecisse ipse narrat, apparet inter alia mandatum illi a Deo fuisse, ut "non conferret cum carne et sanguine, neque rediret Hierosolymam ad eos qui ante ipsum fuerunt apostoli, sed in Arabiam," sive loca Damasco proxima, aliquantisper secederet; ubi evangelii scientiam esset accepturus; "non[m] ab homine edoctus, sed ex revelatione Jesu Christi."

Tum Damascum inde denuo reversus Saulus[n], cum discipulis qui ibi erant per aliquot dies fuit. Et statim in synagogis prædicavit, Christum Dei esse filium. Obstupescebant autem qui audiebant, et dicebant: "Nonne hic est qui perdidit Hierosolymis eos qui invocabant nomen istud; et huc idcirco venit ut vinctos eos adduceret ad primarios sacerdotes?" Saulus vero magis invalescebat, et confundebat Judæos qui habitabant Damasci, docens Jesum esse Christum[o]. Judæis enim Damascenis, omnium primis, prædicatum ab eo evangelium est[p].

Tiberium, de rebus Christi ex Palestina a Pilato certiorem factum, de eo in deorum numerum adscribendo ad senatum retulisse, eoque repugnante, ipsum "in sententia manentem periculum accusatoribus Christianorum esse comminatum," refert[q] Tertullianus in apologetico[r]; eum-

[k] Act. cap. 22. ver. 14, 15. 16.
[l] Act. cap. 9. ver. 18, 19.
[m] Gal. cap. 1. ver. 12. 16, 17.
[n] Gal. cap. 1. ver. 17.
[o] Act. cap. 9. ver. 19—22.
[p] Ibid. cap. 26. ver. 20.
[q] Scripsit Tertullianus circa initium seculi tertii post Jesum Christum.
[r] Cap. 5. et 21.

que secuti, tum alii, tum Eusebius[s], et, in epistola de excidio Britanniæ, Gildas noster. Quo posito, primam illam Christianorum post cædem Stephani persecutionem in Judæa ortam, partim Sauli, qui eam maxime promoverat, conversione, partim Tiberii metu, finem accepisse dicendum est.

L. Vitellius, qui superiore anno Romæ consulatum gessit, a Tiberio proconsul in Syriam missus, venit Hierosolymam in ipsa festivitate Paschali: ubi ab Hierosolymitis honorificentissimo hospitio receptus, quo gratiam eis referret, remisit civibus totum vectigal fructuum venalium; et stolam cum ornatu pontificio permisit in templo asservari a sacerdotibus, quæ prius a Romano turris Antoniæ præfecto custodiebatur. Atque ita gratificatus genti, et in locum Josephi Caiaphæ pontificis subrogato Jonatha Anani (sive Annæ) pontificis filio, iter fecit versus Antiochiam[t].

Mithridates Artabani regis gener, uxore incitante, adversus Anilæum et Judæos illi adhærentes militavit, comparato exercitu, fessos illos tempore meridiano in regione inaquosa adortus, in fugam vertit; multis eorum millibus cæsis. Anilæus autem stipatus globo juvenum effusissima fuga se in quandam sylvam recepit: ad quem brevi confluente magna multitudine perditorum hominum, contra Babyloniorum castella ille duxit, lateque vastabat omnia. Quum de pace deinde interea tractaretur, Babylonii perlustrato diligenter loco in quo se ille continebat, clam noctu irruentes in castrum, sopitos et crapula gravatos, quotquot adepti sunt interfecerunt, et ipsum Anilæum inter cæteros. Tum vero sublato Anilæi sodalitio, metu exoneratus Babylonis populus, in Judæos insurrexit undique. Qui eorum violentiam non ferentes, et sentientes se ad confligendum impares; mutata habitatione Seleuciam migraverunt, commune Macedonum, Græcorum, et Syrorum domicilium: ubi per quinquennium manserunt, nulla affecti injuria[u].

[s] In chronico, et histor. ecclesiast. lib. 2. cap. 2.
[t] Joseph. antiqu. lib. 15. cap. ult. et lib. 18. cap. 6.
[u] Joseph. antiqu. lib. 18. cap. ult.

Artabanus Parthiæ rex, defuncto Armeniæ rege Artaxia, Arsacem, liberorum suorum veterrimum, Armeniis imposuit. Idque quum a Tiberio impune tulisset, Cappadociam attentavit: missisque qui gazam a Vonone relictam in Syria Ciliciaque reposcerent, simul veteres Persarum ac Macedonum terminos; seque invasurum possessa Cyro, et post Alexandro, per vaniloquentiam et minas jaciebat. Quum vero populares quoque suos superbius et sævius tractaret, Sinnaces, insigni familia ac perinde opibus, et proximus huic Abdus eunuchus, adscitis et aliis Parthorum primoribus, quia neminem gentis Arsacidarum summæ rei imponere poterant, (interfectis ab Artabano plerisque, aut nondum adultis) secretis ad Tiberium nuntiis missis, Phraatem regis Phraatis III. filium, qui Romæ inter obsides detinebatur, regem sibi poposcerunt[x].

Tiberius ornatum Phraatem ad paternum misit imperium: destinata retinens, consiliis et astu res externas moliri, arma procul habere. Interea cognitis insidiis, Artabanus Abdum specie amicitiæ vocatum ad epulas veneno illigavit; Sinnacem dissimulatione ac donis, simul per negotia, moratus est. Et Phraates apud Syriam, dum omisso cultu Romano, cui per tot annos insueverat, instituta Parthorum resumit, patriis moribus impar morbo absumptus est[y].

Phraate mortuo, Tiberius Tiridatem, sanguinis ejusdem, æmulum Artabano misit: cui ut expeditius regnum adire liceret, Mithridati Ibero scripsit, Armeniam invaderet; ut Artabanus, dum filio opitularetur, a sua ditione discederet. Atque eum in finem Mithridatem conciliavit fratri Pharasmani, qui patri Mithridati in regno Iberiæ successerat: simulque et Pharasmanem ipsum et Alanorum regem magnis præmiis sollicitavit, ad inferendum bellum quamprimum Artabano. Cunctis vero quæ apud orientem parabantur L. Vitellium præfecit[z].

[x] Tacit. annal. lib. 6. cap. 31. Dio, lib. 58. pag. 637.

[y] Tacit. annal. lib. 6. cap. 32.

[z] Tacit. annal. lib. 6. cap. 32. cum Josepho, antiqu. lib. 18. cap. 6. et Dione, lib. 58. pag. 637, 638.

Mithridates fratrem Pharasmanem conatus suos dolo et vi juvare perpulit. Artabani filius Arsaces, ministris multo auro ad scelus conductis, sublatus est: simulque Iberi magnis copiis Armeniam irrumpentes, urbe Artaxata potiti sunt. Quæ postquam Artabano cognita, filium Orodem ultorem parat; Parthorum ei dans copias, mittensque qui auxilia mercede facerent. Contra, Pharasmanes Albanos sibi adjunxit, et accersivit Sarmatas; quorum Sceptruchi, utrimque donis acceptis, more gentis, ad diversas partes transierunt. Sed Iberi locorum potentes, patefactis portis Caspiis, Sarmatas in Armeniam effuderunt: et qui Parthis adventabant, facile arcebantur, unico incessu illis relicto, inter extremos Albanorum montes et Caspii maris litus, quem æstas tum impediebat, flatibus etesiarum vada implentibus[a].

Orodem sociorum inopem, auctus auxilio Pharasmanes ad pugnam compulit: in qua cum eo concurrens, vulnus per galeam adegit, nec iterare potuit, prælatus equo, et fortissimis satellitum protegentibus saucium. Fama tamen occisi falso credita, exterruit Parthos; victoriamque concessere[b]. Atque ita Armenia a Parthis denuo est amissa[c], et Mithridati Ibero data[d].

4039. Mox tamen Artabanus tota mole regni ultum iit. Peritia vero locorum ab Iberis melius pugnatum est. Neque ideo ille abscedebat, ni contractis legionibus Vitellius, et subdito rumore tanquam Mesopotamiam invasurus, metum Romani belli fecisset. Tum omissa Armenia, versæque Artabani res: illiciente Vitellio, desererent regem sævum in pace, et adversis præliorum exitiosum. Hinc Sinnaces patrem Abdagesem aliosque occultos consulit, et tunc continuis cladibus promptiores ad defectionem trahit: adfluentibus paulatim, qui metu magis quam benevolentia subjecti, repertis authoribus sustulerant animum. Vitellius etiam, pecunia corruptis aliquot amicis et cognatis regiis, ipsum Artabanum conabatur occidere. Ille intel-

[a] Tacit. annal. lib. 6. cap. 33. Joseph. antiqu. lib. 18. cap. 6.
[b] Tacit. annal. lib. 6. cap. 34, et 35. [c] Joseph. antiqu. lib. 18. cap. 6.
[d] Dio, lib. 58. pag. 638.

lecta fraude, nec inveniens remedium, quod ab optimatibus immineret periculum, habensque suspectos et eos qui in fide manebant; in satrapias superiores et contermina Scythiæ loca fugam maturavit, ab Hyrcanis Carmanisque, quibus per adfinitatem innexus erat, auxilium expectans[e].

Agrippa, Aristobuli filius, quum apud Ptolemaidem in extrema egestate ageret, Marsyæ liberti sui opera usus, a Proto matris suæ Bernices defunctæ quondam liberto, pecuniam fœneratus est. Is a Marsya syngrapham viginti millium drachmarum Atticarum extorsit, detractis sibi de ea summa viginti mille quingentis, eo facilius, quod non poterat Agrippa aliter facere. Recepta igitur pecunia profectus Anthedonem, et ibi navem nactus, parabat se itineri in Italiam. Id ubi comperit Herennius Capito procurator Jamniæ, misit eo milites exacturos argenti trecenta millia, quorum debitor Cæsaris fisco Agrippa factus est, dum Romæ ageret: atque ita imposita est illi manendi necessitas. Et tunc quidem facturum se jussa simulavit; sed quamprimum nox terris incubuit, præcisis navis retinaculis navigavit Alexandriam. Ibi ab Alexandro alabarcha poposcit mutuo ducenta argenti millia. Ille non ipsi se mutuaturum professus est, sed uxori ejus Cypro; conjugalem amorem in ea demiratus et virtutes cæteras. Quum illa igitur fidejussisset, mox Alexander quinque talentis repræsentatis Alexandriæ, reliquam summam exhibiturum se promisit Puteolis; profusionem Agrippæ veritus[f].

Hujus adventus Agrippæ ad urbem Alexandrinam, in libro adversus Flaccum (Ægypti hoc tempore præsidem) meminit Philo Judæus: quem Alexandri hujus alabarchæ fratrem Josephus[g], et de genere sacerdotum fuisse, in ecclesiasticorum scriptorum catalogo refert Hieronymus. Unde et Alexandrum hunc haud alium fuisse putavit Baronius[h] ab Alexandro illo, qui in Act. cap. IV. ver. 6. de

[e] Tacit. annal. lib. 6. cap. 36. Joseph. antiqu. lib. 18. cap. 6.
[f] Joseph. antiqu. lib. 18. cap. 7. et 8. [g] Id. ibid. cap. 10.
[h] Ad ann. Christi 34. num. 265.

genere sacerdotali fuisse memoratur. Fuit vero hic Alexander Lysimachus, qui alabarchiæ magistratum (de quo in satyra prima Juvenalis) gessit Alexandriæ, quondam Antoniæ matris Claudii imperatoris procurator, et Tiberii Alexandri Judææ præsidis pater; omnium Judæorum Alexandrinorum ditissimus[l], ipse (non, uti in loco citato scripsit Baronius, pater ejus) qui et Hierosolymitani templi portis argentum atque aurum infudit[k].

Cypros, expedita mariti navigatione in Italiam, (quam paulo ante Tiberii mortem fuisse factam, Josephus[l] significat) cum liberis in Judæam itinere pedestri reversa est. Agrippa vero postquam Puteolos appulit, scripsit ad Tiberium Cæsarem degentem Capreis, venisse se officii causa significans, et potestatem accedendi eam insulam postulans. Tiberius nil cunctatus humanissime rescripsit, gratulatus ei reditum ad Capreas incolumen: nec minore alacritate præsentem excepit et amplexu et hospitio[m].

Postridie Cæsar receptis literis ab Herennio de trecentis argenti millibus, mandavit cubiculariis, non prius admitti Agrippam quam persoluto debito. Ille nequaquam ira Cæsaris attonitus, ab Antonia Germanici et Claudii (postea imperatoris) matre trecenta illa millia mutuo petiit, ne periclitaretur de amicitia Cæsaris. Quæ memor familiaritatis quæ sibi cum Bernice matre Agrippæ intercesserat, simulque educatum fuisse ipsum cum suo Claudio, pecuniam illam ei præbuit. Itaque reddito debito, nemine prohibente, fruebatur amicitia principis: adeoque conciliatus est Cæsari, ut is nepotem suum Tiberium Gemellum, Drusi filium commendaret Agrippæ, mandaretque ut progredientem semper comitaretur officii gratia. Hoc beneficio devinctus et deditus Antoniæ, cœpit Caium Caligulam nepotem ejus colere, gratiosum apud omnes et honoratum ob patris Germanici memoriam. Erat ibi forte Allus Samarita: a quo decies cen-

[l] Joseph. lib. 19. antiquit. cap. 4. et lib. 20. cap. 3.
[k] Joseph. lib. 6. belli, cap. 6. περ. ιδ.
[l] Joseph. lib. 18. antiqu. cap. 8. [m] Id. ibid.

tena millia mutuatus Agrippa, debitum Antoniæ reddidit; reliquum materiam habuit demerendi Caium officiosius[n].

Tigranes, Alexandri (a patre Herode occisi) et Glaphyræ filiæ Archelai Cappadocum regis filius, qui ab institutis patriis ad religionem Græcorum desciverat et Armeniæ regno quondam positus fuerat, Romæ accusatus et supplicio affectus suis liberis decessit[o].

Clitarum natio in Cilicia Trachea Cappadoci Archelao subjecta, quia Romano more census deferre et pati tributa adigebatur, in juga Tauri montis abscessit; locorumque ingenio sese contra imbelles regis copias tutabatur; donec M. Trebellius legatus a Vitellio præside Syriæ cum quatuor millibus legionariorum et delectis auxiliis missus, duos colles quos barbari insederant (minori Cadra, alteri Tavara nomen erat,) operibus circumdedit, et erumpere ausos ferro, cæteros siti ad deditionem coegit[p].

Artabano Parthorum rege profugo et flexis ad novum regem popularium animis, Vitellius hortatus Tiridatem parata capessere, robur legionum sociorumque ripam ad Euphratis duxit. Sacrificantibus, quum hic more Romano suovetaurilia daret, ille equum placando amni adornasset; nunciaverunt accolæ Euphratem, nulla imbrium vi, sponte et immensum attolli; simul albentibus spumis in modum diadematis sinuare orbem, auspicium prosperi transgressus. Quidam vero callidius interpretabantur, initia conatus secunda, neque diuturna: quia eorum quæ terra cœlove portenderentur certior fides, fluminum instabilis natura, simul ostenderet omina raperetque. Sed ponte navibus effecto, transmissoque exercitu, primus Ornospades multis equitum millibus in castra venit: exul quondam et Tiberio, cum Dalmaticum bellum conficeret, haud inglorius auxiliator, eoque civitate Romana donatus; mox repetita amicitia regis, multo apud eum honore, præfectus Mesopotamiæ. Neque multo post, Sinnaces

[n] Joseph. antiqu. lib. 18. cap. 8.
[o] Tacit. annal. lib. 6. cap. 40. Joseph. antiqu. lib. 18. cap. 7.
[p] Tacit. annal. lib. 6. cap. 41.

auxit copias: et columen partium Abdageses, gazam et paratus regios adjecit. Vitellius, ostentasse Romana arma satis ratus, monuit Tiridatem, ut Phraatis avi et altoris Cæsaris meminerit; primoresque, ut obsequium in regem, reverentiam in Romanos, decus quisque suum et fidem retinerent: deinde cum legionibus in Syriam remeavit[q].

Tiridates volentibus Parthis Nicephorium et Anthemusiada, cæterasque urbes Macedonicas Græca lingua utentes, Halumque et Artemitam Parthica oppida recepit: certantibus gaudio, qui Artabanum Scythas inter educatum ob sævitiam execrati, come Tiridatis ingenium Romanas per artes sperabant. Plurimum adulationis Seleucienses induere: civitas potens, septa muris, neque in barbarum corrupta, sed conditoris Seleuci retinens. Hi adventantem Tiridatem extollentes, probra in Artabanum fundebant, ut materna origine Arsacidem, cætera degenerem. Cumque nuper Artabanus trecentorum optimatum dominationi tradidisset, Tiridates rem Seleuciensem populo permisit[r].

Mox consultans Tiridates, quonam die solennia regni capesseret, literas Phraatis et Hieronis, qui validissimas præfecturas obtinebant, accepit, brevem moram precantium. Placitumque opperiri viros præpollentes: atque interim Ctesiphon sedes imperii petita est. Sed ubi diem ex die prolatabant, multis coram et approbantibus, Surena patrio more Tiridatem insigni regio evinxit. Ac si statim interiora, cæterasque nationes petivisset, oppressa cunctantium dubitatio fuisset, et omnes in unum cessissent: sed obsidendo castellum, in quod pecuniam et pellices Artabanus contulerat, dedit spatium exuendi pacta. Nam Phraates, et Hiero, et si qui alii delectum capiendo diademati diem haud concelebraverant, pars metu, quidam invidia in Abdagesem, qui tum aula et novo rege potiebatur, ad Artabanum vertere[s].

Artabanus in Hyrcanis repertus est, illuvie obsitus, et alimenta arcu expediens. Ac primo tanquam dolus para-

[q] Tacit. annal. lib. 6. cap. 37.
[r] Id. ibid. cap. 41.
[s] Tacit. annal. lib. 6. cap. 42, et 43.

retur territus, ubi data fides reddendæ dominationi venisse; non ultra moratus quam dum Scytharum auxilia conciret, (ex Dahis ac Sacis contractum ab eo magnum fuisse exercitum, refert Josephus[t],) perrexit properus: neque exuit pædorem, ut vulgum miseratione adverteret. Non fraus, non preces, nihil omissum, quo ambiguos illiceret, prompti firmarentur[u].

Jam propinqua Seleuciæ cum magna manu ille adventabat, quum Tiridates simul fama atque ipso Artabano perculsus, distrahi consiliis cœpit, iret contra, an bellum cunctatione tractaret. Verum Abdageses regrediendum in Mesopotamiam censebat: ut amne objecto, Armeniis interim Elymæisque, et cæteris a tergo excitis, aucti copiis socialibus, et quas dux Romanus misisset, fortunam tentarent. Ea sententia valuit, quia plurima authoritas penes Abdagesem; et Tiridates ignavus ad pericula erat. Sed fugæ specie discessum est: ac principio a gente Arabum facto, cæteri domos abierunt, vel in castra Artabani; donec Tiridates cum paucis in Syriam revectus, pudore proditionis omnes exsolvit[v].

Interim Artabanus, non magno labore debellatis inimicis, in imperium restitutus est[w]. Qui scriptis ad Tiberium literis, parricidia et cædes et ignaviam et luxuriam illi objecit: monuitque ut voluntaria morte, maximo justissimoque civium odio quamprimum satisfaceret[x]. Armeniam etiam impune aggressus, Syriam quoque invadere instituit[y].

Agrippa in intimam familiaritatem receptus a Caio Caligula, quodam die quum una cum eo in curru vectaretur, ut quamprimum Tiberius principatus locum Caio digniori cederet precatus est. Has voces excepit Eutychus, libertus Agrippæ et auriga: at tum quidem siluit. Insimulatus deinde a patrono quasi vestem ei furto subduxisset, sicut revera subduxerat, et ex fuga retractus, cum perductus esset ad Pisonem urbis præfectum, roga-

[t] Lib. 18. antiqu. cap. 6.
[u] Tacit. annal. lib. 6. cap. 42, et 43.
[v] Tacit. annal. lib. 6. cap. 44.
[w] Joseph. antiqu. lib. 18. cap. 6. Dio, lib. 58. pag. 637.
[x] Sueton. in Tiberio, cap. 66.
[y] Dio, lib. 59. pag. 661.

tus fugæ causam, ait se habere secreta quædam quæ cuperet indicare Cæsari, ad salutem ipsius pertinentia: quapropter vinctus missus est Capreas, ubi diu in vinculis est detentus, priusquam Cæsari aures ei præbere esset collibitum[z].

Samaritanis impostor quidam persuasit, ut convenirent in montem Garizim apud eam gentem sanctissimum: asseverans se illic eis ostensurum sacra vasa refossa, quæ ibi Moses deposuerit. Illi creduli sumptis armis Tirathabam vicum insederunt, expectantes ibi confluentes cæteros, ut magno agmine montem ascenderent. Sed Pilatus prior clivum montis occupavit equitibus suis et peditibus: qui prælio congressi cum Samaritis apud vicum collectis, alios fuderunt, alios in fugam compulerunt; multos etiam vivos captos abduxerunt, quorum præcipuos et potentiores Pilatus capite mulctavit[a].

4040. Tum primates Vitellium Syriæ præsidem adeuntes, Pilatum cædis accusarunt, negantes defectionem fuisse a Romanis illum concursum in Tirathaba, sed refugium contra Pilati violentiam. Vitellius autem Marcello amico ad procurationem Judææ misso, Pilatum jussit Romam proficisci, responsurum apud Cæsarem ad objecta per Judæos crimina: postquam decem jam annos in provincia ille exegisset[b]. Quibus quatuor aut quinque mensium appendicula addenda fuerit; si non ille, vel procellarum metu (præterito jam, ut Actor. cap. XXVII. ver. 9. septimi mensis jejunio) navigationem distulerit, vel adversis ventis detentus, aut alia aliqua mora interveniente, iter prolongaverit. Nam prius quam Romam Pilatus perveniret, vita excessisse Tiberium, Josephus indicat.

Quum a Capreis venisset Tiberius Tusculanum, stadiis fere centum ab urbe dissitum, ab Agrippina Germanici matre, licet multum reluctans, tandem persuasus est ut Eutychum audiret, cognoscereturque cujus accusaret is patronum criminis. Qui, re examinata, comperiens, neglecto mandato de colendo nepote ipsius Tiberio Drusi

[z] Joseph. antiqu. lib. 18. cap. 8.
[a] Id. ibid. cap. 5.
[b] Joseph. antiqu. lib. 18. cap. 5.

filio, totum eum in Caium fuisse propensum; Macroni (qui Sejano in prætorianorum militum præfectura successerat) imperavit ut Agrippæ vincula injiceret. Agrippa vero ad preces versus, per memoriam filii, cujus consuetudine simul educatus familiarissime usus fuerat, et per collata in adolescentem Tiberium officia rogabat veniam: sed frustra, prætorianis ita ut erat purpuratum in vincula trahentibus. Cumque æstus esset vehemens, et præ inopia vini sitis eum ureret, conspicatus quendam e Caii servis nomine Thaumastum gerentem hydriam, poposcit potum: et cum libenter oblatum hausisset, inquit: "Certe tuo bono puer exhibuisti mihi hoc ministerium: quamprimum enim hanc necessitatem evasero, impetrabo tibi libertatem a Caio." Quod et postea præstitit[c].

Agrippa vinctus ante regiam stabat inter alios quosdam æque vinctos, incumbens præ mœrore in quandam arborem cui bubo insidebat. Unus e vinctis natione Germanus alitem conspicatus, sciscitatus est e milite quisnam esset ille purpuratus: et cognito Agrippam esse Judæorum nobilissimum, ad eum adductus, adhibito interprete, hoc auspicio significari illi dixit repentinam præsentis fortunæ mutationem. Ad amplissimam enim dignitatem simulatque potentiam eum perventurum, felicem habiturum vitæ exitum: (in quo falsum illum fuisse vatem, docuit exitus hominis infelicissimus:) sed quando hanc alitem iterum esset visurus, quintum ex eo diem fatalem ipsi futurum[d].

Antonia graviter ferens calamitatem juvenis, Tiberium quidem pro eo deprecari putabat inutile: apud Macronem tamen obtinuit ut in custodia servaretur a militibus commodis moribus præditis, convictoremque haberet centurionem ei curæ præpositum; et quotidianis uteretur lavacris, et pateret ad eum libertis atque amicis aditus, quorum sublevaretur officiis; admittebanturque ad eum Silas amicus, et e libertis Marsyas atque Stichus, inferentes ei cibos quibus delectabatur: et stragula quasi vænalia circumferentes, noctu substernebant permissu

[c] Joseph. antiqu. lib. 18. cap. 8. [d] Id. ibid.

militum jam ante præmonitorum Macronis imperio. Atque in hunc modum sex menses in custodia exegit, usque in Tiberii obitum[e].

De Gamalitici agri finibus contentio orta est inter Herodem tetrarcham et Aretam Arabiæ Petrææ regem, injuriæ filiæ suæ factæ non immemorem; quam matrimonio sibi junctam Herodes spreverat, ducta in ejus locum fratris sui uxore Herodiade. Contractis utrinque copiis bellum per legatos gestum est: commissoque prælio Herodis exercitus internecione periit, proditus a quibusdam exulibus, qui pulsi e tetrarchia Philippi tunc merebant Herodis stipendia. Hæc Herodes per literas significavit Tiberio: qui indigne ferens Aretæ audaciam, scripsit Vitellio ut ei bellum inferret, et aut vivum captum abduceret, aut occisi caput ad se mitteret. Apud Judæos autem fuit opinio, justa ultione numinis deletum Herodis exercitum, propter Johannis Baptistæ cædem[f].

Cn. Acerronio Proculo et C. Pontio Nigrino consulibus mortem Tiberius obiit, decimo septimo Kalendas Apriles, ut est apud Suetonium[g]; vel septimo potius, sive vigesimo sexto Martii die, quum post Augusti excessum imperavisset annos duos et viginti, menses septem et dies septem, ut in fine libri quinquagesimi octavi refert Dio; non menses quinque, dies tres, ut in libro decimo octavo antiquitatum[h]; neque menses sex, dies tres, ut in libro secundo belli[i], Josephus numerat.

Marsyas, Tiberii morte cognita, currens ad patronum suum Agrippam, cum offendisset petentem balneum, admoto capite, sermone Hebraico dixit, Mortuus est leo. Quod ex iis resciscens centurio qui custodiæ præerat, Agrippæ vinculis soluto cœnam lautam apposuit. Sed dum epulis simul indulgerent et poculis, superveniens quidam attulit incolumem esse Tiberium, et brevi in urbem reversurum. Quibus verbis graviter territus centurio, Agrippam de lectulo proturbatum vinciri, et accuratius in

[e] Joseph. antiqu. lib. 18. cap. 8.
[f] Id. ibid. cap. 7.
[g] In Tiberio, cap. 13. et Tacitum, annal. lib. 6. cap. 50.
[h] Cap. 8.
[i] Cap. 8. κεφ. ιε.

posterum custodiri jussit. Verum postera die binæ a Caio allatæ sunt literæ, alteræ, quibus senatui significabat in defuncti Tiberii se successisse imperium; alteræ ad Pisonem urbi præfectum, idem indicantes, mandantesque ut Agrippam e castris dimissum restitueret in id quod ante habitaverat domicilium; in quo licet adhuc custodiretur, tamen suo victitabat arbitrio[k].

Caius Romam reversus, Tiberii simul corpus referens, more solenni funus celebravit sumptuosissimum: et quum vellet Agrippam eadem die solutum dimittere, monitu Antoniæ supersedit; non quod ea male vellet homini; sed negabat decoram hanc festinationem, ne videretur hoc odio Tiberii facere, si confestim solveret quem ille vinxerat. Elapsis tamen non multis diebus, accersitum ad se domum tonderi, vestemque mutare præcepit. Imposito deinde in ejus caput diademate, tetrarchiæ quæ Philippi fuerat regem constituit, adjecta Lysaniæ quoque tetrarchia: et pro ferrea catena dedit auream pari pondere. In Judæam autem Marullum misit præsidem[l].

Agrippam Herodis nepotem vinculis, quæ ei a Tiberio fuerant indita, C. Caligulam liberavisse, et avi principatum ei reddidisse, memorat Dio[m]; prætoriis ornamentis a Romano senatu honoratum, regno et tertia avitæ ditionis parte quam Philippus patruus possederat a Caio donatum, Philo[n]. Regnum vero adeptus Agrippa, Thaumastum qui potum ipsi vincto ministraverat, a Caio impetratum, manumisit, et bonorum suorum dispensatorem constituit. Quin et moriens hunc Agrippæ filio Bernicæque filiæ reliquit eadem ministerii conditione: apud quos in pretio usque ad extremum diem habitus consenuit[o].

Antiocho Antiochi filio Caligula Commagenem, paternum regnum, dedit; adjectis Ciliciæ maritimis[p].

Præses Syriæ Vitellius, bellum Aretæ illaturus, assumptis duabus legionibus, et levis armaturæ atque equitum auxiliis missis a sociis regibus, properans versus

[k] Joseph. antiqu. lib. 18. cap. 8.
[l] Id. ibid.
[m] Lib. 59. pag. 645.
[n] In Flaccum.
[o] Joseph. antiqu. lib. 18. cap. 8.
[p] Dio, lib. 59. pag. 645.

copiis ad Euphratem eum perrexisse dicendum potius fuisset, ut cum Parthorum rege fœdus iniret. Id enim non, ut putavit Josephus, sub Tiberio, sed sub Caio factum fuisse, ex Suetonio et Dione apparet. Namque Artabanus, odium semper contemptumque Tiberii præ se ferens, Caii amicitiam ultro petiit: summisque eum artibus Vitellius non modo ad colloquium suum, sed etiam ad veneranda legionum signa pellexit. Euphratem enim ille transgressus, aquilas Romanas adoravit, statuisque Augusti et Caii sacrificavit. Pacis quoque conditiones, quæ ex usu Romanis essent, liberosque obsides dedit[t].

In medio pontis rex et Vitellius sibi occurrerunt, cum suo quisque satellitio: et postquam de fœdere convenit, Herodes tetrarcha utrumque excepit convivio, tabernaculo magno sumptu erecto in medio flumine. Deinde Vitellius Antiochiam rediit, Artabanus in Babyloniam. Herodes vero volens primus nunciare Cæsari de impetratis obsidibus, omnibus diligenter perscriptis misit ad eum tabellarios; nihil amplius relinquens significandum per consularem legatum. Quare supervenientibus Vitellii literis, Cæsar rescripsit, omnia sibi jam ante esse cognita ex Herodis nuntiis. Quo ille graviter offensus est[u].

Nec multo post misit Artabanus filium Darium obsidem, cum multis muneribus: inter quæ etiam virum statura cubitorum quinque genere Judæum, nomine Eleazarum; qui propter vastitatem Gigas cognominatus est[x].

Judæi Alexandrini, postquam honores omnes, quos per leges suas decernere licuit, Caio exhibuissent, Flacco Abillio præsidi decretum suum obtulerunt; orantes ut, quoniam non fuit permissum legationem mittere, ipse id per suos nuncios transmitteret. Legit ille; et annuens ad pleraque capita, subridensque dixit: "Placet mihi per omnia pietas vestra: mittam hæc ut petitis, et legati fungar munere, ut sentiat Caius vestram gratitudinem; eroque testis probe notæ mihi vestræ popularis modestiæ

[t] Sueton. in C. Caligula, cap. 14. et A. Vitellio, cap. 2. Dio, lib. 59. pag. 661.

[u] Joseph. antiqu. lib. 18. cap. 6. [x] Id. ibid.

atque obedientiæ." Decretum tamen illud apud se retinuit: ut soli omnium illi pro Caii contemptoribus haberentur[y].

Anno primo imperii C. Caligulæ Mattathiæ sacerdoti natus est filius Josephus, historiæ Judaicæ scriptor: ut ipse in libro de vita sua indicat.

[y] Philo, in Flaccum.

END OF THE TENTH VOLUME.

THE BORROWER WILL BE CHARGED AN OVERDUE FEE IF THIS BOOK IS NOT RETURNED TO THE LIBRARY ON OR BEFORE THE LAST DATE STAMPED BELOW. NON-RECEIPT OF OVERDUE NOTICES DOES NOT EXEMPT THE BORROWER FROM OVERDUE FEES.

WIDENER
BOOK DUE
FEB 10 199?